

**KYLÄOSUUDESTA
YKSITYISEEN
MAANOMISTUKSEEN**

KYLÄOSUUDESTA YKSITYISEEN MAANOMISTUKSEEN

Isojako Länsi-Uudellamaalla 1700-luvulla

Petri Talvitie

Esitetään Helsingin yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella julkisesti tarkastettavaksi auditoriumissa XII keskiviikkona 22. toukokuuta 2013 klo 12.

Kannen kuva: Karjaalainen Mjölbolstan kylä 1757 ja 1771
(KA, MMH, uudistuskartat- ja asiakirjat, B36/3–5)

Kuva: Kansallisarkisto

Kuvankäsittely: Jaro Lehtonen

© Petri Talvitie

ISBN 978-952-10-8690-8 (nid.)

ISBN 978-952-10-8691-5 (PDF)

ISSN 0357-9549

Historiallisia tutkimuksia Helsingin yliopistosta XXVIII

Historiska studier från Helsingfors universitetet XXVIII

Historical Studies from the University of Helsinki XXVIII

Unigrafia

Helsinki 2013

Sisällys

Kiitokset.....	8
Abstract.....	10
Luettelo taulukoista, kaavioista, kartoista ja liitteistä	11
 1. JOHDANTO.....	 13
Aikaisempi isojakotutkimus.....	15
Eurooppalainen aitaamisliiketutkimus.....	28
Tutkimusongelma ja rajaukset.....	32
Tutkimusalue	35
Tutkimuksen toteutus ja lähteet.....	38
 2. RESURSSIEN NAUTINTA ENNEN ISOJAKOA.....	 43
Kyläosuuteen perustuva maanhallinta	44
Tilusten nautinta länsiuusmaalaisessa kylässä	46
Tontti	47
Yhteisvainiot	48
Aurinkojako.....	50
Yhteismaa.....	52
Viranomaisten arvioita yhteismaiden tilasta	54
Yhteisnautinnan laajuus	57
 3. ISOJAON TAUSTA JA TAVOITTEET	 59
Jacob Faggot ja isojakoajatuksen synty	60
Ideasta toteutukseen: 1700-luvun isojakoasetukset.....	61
Isojaon tavoitteet	64
Isojako ja eurooppalainen aitaamisliike.....	68
 4. ISOJAON ETENEMINEN	 72
Isojakotoimituksen vaiheet	72
Manttaalimenetelmä	74
Jakotoimitusten eteneminen Uudellamaalla 1700-luvulla	78

Alueelliset erot	85
Rintamaiden ja yhteismaiden jakojen eriaikaisuus.....	92
Yleispiirteitä valtakunnallisesta kehityksestä	95
Yhteenvedo	97
 5. ISOJAKOALOITTEET	 98
Isojaon reitit	98
Isojaon toimeenpano Suomessa 1700-luvulla	106
Isojakoaloitteet Uudellamaalla	110
Julkisten ja yksityisten aloitteiden laajuus	112
Aloitteentekijät Uudellamaalla	115
Aloitteentekijät Länsi-Uudellamaalla maanluonnoittain	121
Yhteenvedo	123
 6. TALOLLISTEN MOTIIVIT	 125
Mikrotutkimuksia isojaon taustoista.....	125
Kyläosuusmotiivi.....	126
Isojaon tausta Mälsarbyn kylässä	129
Isojaon tausta Orvlaxin kylässä	132
Isojaon tausta Ingvalsbyn kylässä.....	134
Kokonaisarvio.....	136
Ulkopalstojen kohtalo isojaossa	138
Laittomat valtaukset	140
Isojaon tausta Gumbölen jakokunnassa	140
Isojaon tausta Holstensin, Vikarsin ja Vikarsfallin kylissä	144
Kaupallinen metsänkäyttö.....	145
Inkoon yleisten saarten jakamiseen johtanut kehitys.....	148
Tavoitteiden rajallisuus	152
Säätyläismotiivi	153
Yhteenvedo	155
 7. ISOJAKORIIDAT	 156
Isojakoriitojen käsittely.....	157
Anomukseen kohdistuneet epäilykset.....	159
Riitojen laajuus.....	161

Valitusten aiheet	166
Riidat oikeudenmukaisesta jakoperusteesta	168
Jyvitysriidat	170
Jakotoimitukseen kohdistuneet valitukset.....	171
Kompromissiyritykset.....	175
Yhteenveto	176
 8. ASUTUS JA MAANKÄYTTÖ 1560–1880	178
Suurtilojen muodostaminen 1600-luvulla.....	179
Tilojen halkominen 1700-luvulla	183
Torpparilaitos ja isojako.....	187
Pelto- ja niittyalojen muutokset n. 1650–1880.....	191
1650–1700.....	192
1700-luvun alusta isojakoon.....	197
Isojaon jälkeen.....	201
Joutomaiden raivaaminen	202
Yhteenveto	204
 9. PAIKALLISYHTEISÖ JA ISOJAKO	207
 Lyhenteet.....	211
Lähteet ja kirjallisuus.....	212
Liitteet.....	226

Kiitokset

Väitöskirjani siemen kylvettiin 2000-luvun alussa, kun tein opinnäytetyötä isojaon toimeenpanosta nykyisen Karkkilan eli entisen Pyhäjärven alueella. Kävin tutkimusta varten läpi Uudenmaan ja Hämeen lääninkanslian anomusdiaareita ja havaitsin yllätyksekseni, että länsi-uusmaalaiset talonpojat anoivat ahkerasti isojakoa 1750-luvun lopussa ja 1760-luvulla. Jäin pohtimaan, mistä ilmiö mahtoi johtua. Suomalaisessa historiankirjoituksessa on perinteisesti katsottu, että isojako oli pakkoreformi, joka toteutettiin vastoin maalaisrahvaan tahtoa. Vaikutti kuitenkin siltä, että tätä käsitystä olisi syytä arvioida uudelleen. Selittämättömät anomukset jäivät askarruttamaan mieltäni, ja päätin tarttua aiheeseen uudelleen väitöskirjatutkimuksessani. Anomusten taustojen selvittäminen johdatti minut tutkimaan 1600-luvun asutushistoriaa, keskiaikaista verotusjärjestelmää, uudisraivausta, rukiin hintakehitystä sekä muita seuraavilla sivuilla käsiteltäviä ilmiöitä.

Haluan kiittää kaikkia, jotka ovat tavalla tai toisella auttaneet tutkimusprosessin eri vaiheissa. Suurimmat kiitokset lankeavat väitöskirjani ohjaajille dosentti Seppo Aallolle, professori Markku Kuismalle ja lehtori Panu Pulmalle. Ilman heidän osuvia kommenttejaan, parannusehdotuksiaan ja pohdintojaan moni ratkaiseva oivallus olisi jäänyt mietintämyssyni uumeniin. Seppo Aaltoa haluan kiittää erityisesti varhaismodernin talonpojan mielenmaisemaa koskevista keskusteluista Kansallisarkiston nahkasohvilla, kieliasun hiomisesta sekä siitä, että hän muistutti minua säännöllisesti lillukanvarsiin takertumisen vaaroista. Väitöskirjani esitarkastajille professori Tapio Hämyselle ja dosentti Jorma Wilmille esitän kiitokseni perusteellisista lausunnoista. Niiden ansiosta osasin kiinnittää huomioni joihinkin sellaisiin ongelmakohtiin, jotka aikaisemmin olivat jääneet minulta huomaamatta.

Kirjoitin väitöskirjaa professori Juha Siltalan ja professori Kuisman seminaarissa. Istuntojen kannustava ja ratkaisukeskeinen ilmapiiri oli omiaan edesauttamaan tutkimukseni valmistumista. Juha Siltalaa on kiittäminen siitäkin, että ryhdyin aikoinaan kirjoittamaan pro gradu -tutkielmaa isojaosta. Mielessäni olivat aivan toiset aiheet graduseminaria aloittaessani. Siltala onnistui kuitenkin esittelemään ensisilmäyksellä kuivakkaalta vaikuttavan aiheen niin kiinnostavalla tavalla, että päätin tarttua syöttiin.

Väitöskirjan kirjoittaminen on usein varsin yksinäistä puuhaa. Siksi olenkin kiitollinen Panu Pulmalle, jonka johtamassa tutkimushankkeessa ”Yhteydet, yhteisöt ja innovaatiot – Viaporin linnoituksen perustaminen, taloudellissosiaaliset vaikutukset sekä merkitys innovaatiokeskuksena n. 1730–1809” olen saanut olla mukana mullantuoksuisen aiheeni kanssa. Tutkimusryhmän tapaamiset, julkaisuhankkeet ja opetustehtävät ovat tuoneet tarpeellista vaihtelua arkiseen aherrukseen 1700-luvun maanmittausasiakirjojen parissa.

Tein pääosan tutkimustyöstäni Koneen Säätiön nelivuotisella rahoituksella (2008–2011). Ilman tätä tuiki tarpeellista selkänöjää väitöskirja olisi saattanut jäädä syntymättä. Olen saanut tukea myös Kanslianeuvos Kaarlo Koskimiehen ja rouva Irma Koskimiehen stipendirahastosta. Arkistomatkoihin olen saanut avustusta Suomalais-ruotsalaiselta kulttuuri-rahastolta. Haluan kiittää myös Kansallisarkiston, Maanmittauslaitoksen arkistokeskuksen, Ruotsin valtionarkiston, Åbo Akademin kirjaston sekä Inkoon kirkonarkiston työntekijöitä avusta ja asiantuntevista neuvoista.

Tutkimusprosessin alkuvaiheista lähtien tiesin, että haluan tutkimukseeni karttoja argumentaation tueksi. Ensin piti kuitenkin opetella piirtämään niitä. Ilman jatko-

opiskelijakollegani Matti O. Hannikaisen korvaamatonta opastusta tämä ei olisi ollut mahdollista. Hän ei ainoastaan auttanut piirrosohjelman käytön opiskelussa, vaan antoi myös tarpeellisia periaatteellisia neuvoja. Kansikuvan tekemiseen sain teknistä apua lehtori, arkkitehti Jaro Lehtoselta, mistä olen hänelle kiitollinen. Englanninkielisen lyhennelmän kieliasun tarkastamisesta kiitän kielenkääntäjä-kontratenori-alttoviulisti David Hackstonia.

Lopuksi haluan kiittää lämpimästi perhettäni: vanhempiani Ullaa ja Timoa, vaimoani Tiinaa sekä lapsiani Aaroa ja Annia. Taival olisi ollut selvästi mutkikkaampi ilman teidän tukeanne. Tiinalle olen erityisen kiitollinen kielenhuollosta sekä kielellisen ilmaisun hiomisesta. Haluan kiittää vaimoani siitäkin, että hän on jaksanut vuosien varrella eläytyä tutkijan huoliin. Annille ja Aarolle spesiaali kiitos hyvästä syystä karistaa ”arkiston pölyt” olkapäiltäni. Vihoviimeiseksi täytyy vielä vastata Annille kysymykseen ”Isä, milloin se historia on valmis?” Nyt se on valmis.

Helsingissä Mikael Agricolan päivänä 9. huhtikuuta 2013

Petri Talvitie

Abstract

The emergence of exclusive property rights in land – Enclosure in the Western Nyland in the 18th century

This is a study of the *storskifte* reform (the Swedish equivalent of the Europe-wide enclosure movement), one of the major events in the history of the Finnish countryside from the mid-18th century onwards. In this work I analyse the *storskifte* from the local-community point of view. How did the peasantry react to the *storskifte* and how did the rural community actually change? The study area comprises four parishes, Ingå, Karis, Sjundeå and Tenala, situated in the province of Western Nyland at the northern shore of the Gulf of Finland. At the time Western Nyland was one of the most industrialised regions in Finland with a flourishing sawmill and iron industry.

In this study I demonstrate that enclosure was not implemented against the will of the peasant population, as has been previously assumed. Firstly, peasants actively applied for the privatisation of the commons: about 60% of all applicants were peasant farmers. The most active initiators were the so-called *rusthållare* (the ‘holders of the farm’, obliged to furnish a cavalryman). Every second *rusthållare* applied for enclosure. Secondly, there are no signs of peasant resistance, even though some farmers were afraid of the high costs. Even the landless population seems to have accepted the partition without opposition. Furthermore, the enclosure proceedings began immediately after the first enclosure statute of 1757. The very first enclosure was carried out at the village of Breds in the parish of Ingå in 1757, and the majority of the commons had been privatised by 1775. The heyday of privatisation came in the 1760s, when cereal prices were high. The *storskifte* reform started early in the Helsinki region and around the town of Lovisa too, whereas in the inland parishes of the province of Nyland *storskifte* proceedings were carried out much later. Thus, the proximity of large consumer centres, such as towns and other industrial centres, can be seen as by far the most important explanation for the diffusion of enclosure.

This positive attitude was largely due to the fact that landowners could decide the timing of the partition by themselves. The *storskifte* was not an enforced reform. The situation was different in the provinces of Ostrobothnia (then including Lapland), Savolax and Karelia, and later in the province of Viborg, where all common land was privatised at the same time as the implementation of fiscal reforms. According to the special enclosure statute for the southern provinces of Finland, enacted in 1766, county governors were entitled to initiate enclosure proceedings without consulting landowners, and governors also exercised their powers in Western Nyland. Around 10–40% of all proceedings were carried out publicly. However, the enclosure process had begun long before these general regulations, therefore the vast majority of enclosures were eventually carried out privately.

In addition, the peasants were ready to abandon the common field system because it was prone to conflict. Some neighbours widened their narrow strips of land illegally, or logged more wood than others. The policing of property rights was difficult, especially in those villages where the commons were used for heavy land clearances and commercial purposes. Thus, as a consequence, privatising the commons was an attractive opportunity for a land-owner, as it was then much easier to determine what was mine and what was thine. Furthermore, privatisation facilitated the clearance of unproductive wastelands such as marshes and fens. As far as new settlements are concerned, the partition of commons failed to achieve its intended influence, as Western Nyland was already densely populated before the *storskifte* reform.

Luettelo taulukoista, kaavioista, kartoista ja liitteistä

TAULUKOT

1.1	Maanluonnot Inkoossa, Karjaalla, Siuntiossa ja Tenholassa 1722–1805	37
2.1	Yhteisnautinnan kattavuus tutkimusalueella manttaaleissa mitattuna (%:ia pitäjien kokonaismanttaalmääristä)	57
3.1	Esimerkkejä eurooppalaisesta aitaamisliikelain säädännöstä 1700-luvulla	69–70
4.1	Isojaon eteneminen vuoden 1765 loppuun mennessä (%)	78
4.2	Väestötiheys per km ² Uudellamaalla vuonna 1749 (1750)	92
4.3	Rintamaiden ja yhteismaiden jakojen eriaikaisuus Länsi-Uudellamaalla	94
5.1	Talonpoikien ja säätyläisten laatimat isojakoanomukset Uudellamaalla 1700-luvulla	117
5.2	Aloitteentekijät ja aloitteiden määrät pitäjittäin Uudellamaalla 1700-luvulla (%:ia kaikista isojakotoimituksista)	119
5.3	Isojaon aloitteentekijät 1700-luvulla Inkoossa, Karjaalla, Siuntiossa ja Tenholassa suhteessa kaikkiin niihin maanomistajiin, joilla oli oikeus anoa isojakoa	122
5.4	Isojaon aloitteentekijät maanomistuskategorioittain Inkoossa, Karjaalla, Siuntiossa ja Tenholassa 1700-luvulla	122
6.1	Peltopinta-alan kasvu Orvlaxin kylässä 1647–1785 (tynnyrinalaa)	133
7.1	Isojakotoimitusten kestot tutkimusalueella	162
7.2	Isojakotoimitusten kokonaiskestot ensimmäisestä jakotoimituksesta yhteismaiden jaon vahvistamiseen	165
7.3	Isojakoriitojen aiheet tutkimusalueella	167
8.1	Taloluku Inkoossa, Karjaalla, Siuntiossa ja Tenholassa 1561–1880	181
8.2	Uusien viljelmien perustaminen 1724–1880	184
8.3	Torppien määrä tutkimusalueella 1724–1805	190
8.4	Peltoalan kasvu otantatutkimuksen mukaan (%:ia kylien kokonaispinta-aloista)	198
8.5	Arvio peltoalan kasvusta koko pitäjien alueella (%:ia pitäjien kokonaispinta-aloista)	198
8.6	Arvio niittyalan kasvusta koko pitäjien alueella (%:ia pitäjien kokonaispinta-aloista)	198

KAAVIOT

4.1	Isojakotoimituksen vaiheet	73
4.2	Isojaon eteneminen Uudellamaalla 1700-luvulla (manttaalia)	80
4.3	Rukiin ja ohran verohinnat 1731–1789 Uudenmaan ja Hämeen läänissä (hopeataaleria)	82
4.4	Jakotoimitusten alaisina olleet pinta-alat tiluslajeittain Inkoossa, Karjaalla, Siuntiossa ja Tenholassa 1757–1800 (tynnyrinalaa)	93
5.1	Isojakotoimituksen vireillepano Suomessa 1700-luvulla	99
5.2	Isojakotoimitusten vireillepano Uudellamaalla 1700-luvulla (kpl)	113

5.3	Isojakoanomukset Uudellamaalla 1757–1772	119
6.1	Verotuksen ja maanhallinnan välinen suhde aurinkojakoisessa vainiokylässä	128
8.1	Keskimääräinen maatilan koko otantatutkimuksen perusteella tynnyrinaloissa mitattuna (1 tynnyrinala = 0,49 ha)	194
8.2	Arvio keskimääräisestä tilakoosta tynnyrinaloissa mitattuna	195

KARTAT

1.1	Tutkimusalue 1700-luvun lopulla	36
2.1	Fastarbyn kylän rintamaat 1742	47
4.1	Isojaon eteneminen Uudellamaalla vuosien 1765, 1775 ja 1785 loppuun mennessä	86–87
4.2	Uudenmaan keskeisimmät talouskeskukset vapauden ajalla	89
5.1	Isojaon toimeenpano Suomessa 1700-luvulla	108
8.1	Samuel Brotheruksen piirtämä kartta karjaalaisesta Mjölbolstan kylästä (1703)	200
8.2	Hans Fattenborgin piirtämä isojakokartta Mjölbolstan kylästä (1771)	201

LIITTEET

1.	Uudisraivauksen tutkimisesta geometrinen tiluskarttojen avulla	226
2.	Isojaossa jaettujen yhteismaiden koot tutkimusalueella (ta)	238
3.	Isojaon eteneminen Uudellamaalla 1700-luvulla (% :ia kaikista jakotoimitusten alaisiksi tulleista manttaalimääristä)	239
4.	Lähdekriittinen arvio Maanmittaushallituksen vuonna 1922 julkaiseman isjakoselvityksen luotettavuudesta	240
5.	Aloitteentekijät Uudenmaalla 1757–1760	242
6.	Aloitteentekijät maanomistuskategorioittain Inkoossa, Karjaalla, Siuntiossa ja Tenholassa 1700-luvulla	244
7.	Taloluvun ja kylärakenteen kehitys 1561–1880	245
8.	Väkiluvun muutokset ja keskimääräinen vuotuinen väestönkasvu (%) Inkoossa, Karjaalla, Siuntiossa ja Tenholassa 1695–1875	246
9.	Maatilojen keskimääräiset peltoalat (tynnyrinalaa)	247

1. Johdanto

Mannereurooppalaisen maaseudun historiassa 1700- ja 1800-luvut olivat laajamittaisten maanjakoreformien aikakautta. Lähes kaikkialla Espanjasta Norjaan ja Venäjältä Alankomaihin toteutettiin ennemmin tai myöhemmin sarja uudistuksia, joiden seurauksena keskiaikaiselle ja varhaismodernille maataloudelle tyypillinen yhteisnautinta sai väistyä yksilöllisen maataloudenharjoittamisen tieltä. Maanjakoreformeissa oli kolme ulottuvuutta: ensinnäkin maatilojen hajallaan sijainneet pelto- ja niittysarat yhdistettiin laajoiksi viljelyalueiksi, toiseksi kylien yhteiset ulkomaat eli yhteismaat yksityistettiin ja kolmanneksi yhteismaihin kohdistuneet yhteisnautintaoikeudet, kuten yhteinen laiduntaminen, lakkautettiin. Yhteisnautintaoikeuksien (*common rights*) lakkauttamiseen saattoi liittyä myös konkreettinen maaomaisuuden aitaaminen, minkä vuoksi maanjakoreformeja kutsutaan aitaamisliikkeeksi. Tanskassa ja Saksassa yhteismaiden jakamiseen liittyi kiinteästi neljäskin ulottuvuus: feodaalisten velvotteiden purkaminen.¹

Reformien toteutustavat erosivat merkittävästi toisistaan. Ranskassa yhteisnautinnan purkaminen aloitettiin 1760-luvulla rajoittamalla sänkipelloilla harjoitettua yhteislaiduntamista, kun taas sarkapellot katosivat maalaismaisemasta pääosin vasta 1900-luvun puolella. Lounais-Saksassa maareformit käynnistyivät useimmiten yhteismaiden yksityistämällä, seuraavaksi lakkautettiin feodaaliset rasitteet ja lopuksi purettiin sarkajako. Koko prosessin toteuttamiseen kului noin sata vuotta 1770-luvulta 1870-luvulle asti. Tanskassa uudistukset käynnistyivät 1760-luvulla niin ikään yhteismaiden jakamisella. Kokonaisuudessaan reformit toteutettiin kuitenkin kutakuinkin samanaikaisesti noin 30–35 vuoden sisällä – selvästi nopeammin kuin missään muualla Manner-Euroopassa. Välimeren ympäristössä, Alpeilla, Pohjanmeren rannikolla ja muilla vastaavilla reuna-alueilla, jonne sarkajako ei ollut koskaan kunnolla levinnyt, maanjako-olojen modernisoiminen tarkoitti ensisijaisesti yhteismaiden yksityistämistä ja yhteisnautintaoikeuksien lakkauttamista.²

Erilaisista toteutustavoista huolimatta uudistuksille asetetut perustavoitteet olivat kaikkialla samanlaisia. Yhteisnautinnan purkamisen avulla maanviljelijäväestöä pyrittiin kannustamaan uudenlaisen maatalousteknologian omaksumiseen, uusien maatilojen perustamiseen ja tuottamattomien yhteismaiden viljelemiseen. Pitkän tähtäimen tavoitteena oli maatalouden tuottavuuden kasvattaminen, väestönkasvun kiihdyttäminen ja viime kädessä valtioiden veronmaksupohjan laajentaminen.³

Mannereurooppalaisella reformipolitiikalla oli myös yhteinen esikuva: englantilainen aitaamisliike (*enclosure movement*). Aitaamisliike oli käynnistynyt jo 1200-luvulla, ja ensimmäinen intensiivisempi jakso ajoittui 1400- ja 1500-lukujen vaihteeseen (ns. *Tudor enclosures*). Toiminta oli varsin aktiivista, sillä erään arvion mukaan noin 45 % Englannin tiluspinta-alasta oli 1500-luvun alussa aidattu yksityiseen nautintaan tai ei ollut koskaan edes ollut yhteisnautinnassa. Aitaaminen väheni 1500-luvun kuluessa mutta lisääntyi taas 1600-luvulla, kun maataloustuotteiden kysyntä alkoi kasvaa. Aitaamisliikkeen kolmas aalto ajoittuu vuosille 1750–1820 (ns. *parliamentary enclosures*), jolloin jaettiin hieman yli 20 % englan-

¹ Brakensiek 1994, 137; Rösener 1994, 172; De Moor & Shaw-Taylor & Warde 2002, 17.

² Grantham 1980, 515–531; Pettersson 1983, 56–57; Brakensiek 1994, 167; Vivier 2003a, 30–38.

³ Brakensiek 1994, 137–139; Rösener 1994, 172–173.

tilaisista yhteismaista.⁴

Samaan aikaan aitaamisliikkeen etenemisen kanssa englantilaisen maatalouden tuottavuus oli kaksinkertaistunut, ja 1700-luvun lopulla se oli korkeinta koko Euroopassa. Vuonna 1800 maatalous työllisti Englannissa ainoastaan 40 % aikuisista miehistä, kun muualla Euroopassa vastaava luku oli 60–80 %, Ruotsissa todennäköisesti vielä paljon suurempi. Myös väestö kasvoi Englannissa nopeammin kuin Manner-Euroopassa, ja kuitenkin väestön elintaso kasvoi vielä nopeammin.⁵ Vaikutti siltä, että Englannissa osattiin viljellä maata paremmin kuin lähes missään muualla, vaikkei maata ollut siunattu sen paremmilla luonnonolosuhteilla kuin muitakaan eurooppalaisia valtioita. Mikä oli Englannin kukoistavan maatalouden salaisuus? Kysymystä pohdittiin 1700-luvulla useiden mannereurooppalaisisten valtioiden keskuksissa sekä yliopistoissa ja tieteellisissä seuroissa. Oma ansionsa annettiin teknisille uutuuksille, kuten uusille vuoroviljelymenetelmille, apilan ja muiden rehukasvien viljelylle sekä maatalouden varhaiselle mekanisoinnille, mutta myös aitaamisliikkeen roolia pidettiin merkittävänä.⁶

Kuninkaallisen Turun akatemian talousopin professori, luonnontieteilijä Pehr Kalm (1716–1779) tutustui englantilaisen maatalouden saavutuksiin kesällä 1748 ja vakuuttui yhteismaiden jakamisen tähdellisyydestä. Hän kuvaa Hertfordshiren maakunnassa saamiaan vaikutelmia seuraavaan tapaan: ”Tänään saimme nähdä selkeitä todisteita siitä, kuinka haitallista maamiehelle onkaan viljellä tiluksiaan sarkajaossa (*tegskite*) yhdessä naapureidensa kanssa, sekä siitä, kuinka edullista on viljellä yksittäistilaa ja omia erillisiä tiluksia, joita voi viljellä oman mielensä mukaan. Little Gaddesdenin ympärillä ja Chilturnissä suurin osa maamiehistä viljeli erillisiä tiluksia, jotka oli pensasaidoin jaettu pieniin maatilkkuihin. Yhteen tilkkuun maanviljelijä oli kylvänyt vehnää, toiseen ohraa, nauriita, herneitä, kauraa, esparsettia, apilaa, virnoja, perunoita tai mitä hän ikinä tahtoikaan. [...] Lyhyesti sanoen hän saattoi tuhansin tavoin parantaa tiluksiaan ja tienata rahaa. Mutta täällä Ivinghoen ympärillä olivat kaikki tilukset sarkajaossa; täällä ei näkynyt lainkaan pensasaitoja, täällä ei myöskään kylvetty herneitä tai heinää lampaille, lehmille ja hevosille, [...] eikä täällä ollut naurismaitakaan, eikä näin ollen mahdollisuuksia myydä lihavia lampaita jne. Tämä johtui siitä, että pellot olivat sarkajaossa (*common fields*) ja joka toinen vuosi kesannolla, niin että kaikki työt piti tehdä samassa tahdissa.”⁷

Uudempi englantilainen historiantutkimus on asettanut kyseenalaiseksi maatalouden tuottavuuden ja aitaamisliikkeen välisen yhteyden, mutta monille aikalaisille yhteys oli itsestään selvä. Katsottiin, ettei maataloudessa voinut tapahtua mitään merkittävää edistystä, ennen kuin maat oli saatu aidattua yksityiseen nautintaan.⁸

⁴ Overton 1996, 148. Erään toisen arvion mukaan ainoastaan kolmannes Englannin maa-alasta oli yhteisnautinnassa vuonna 1500, ja 1600-luvun alkuun mennessä yhteismaiden osuus oli laskenut 27 %:iin. Clark & Clark 2001, 1009–1036.

⁵ Wrigley 1988, 12–17. Maatalouden tuottavuus oli lähes Englannin tasolla myös muissa Pohjanmeren ranta-valtioissa kuten Alankomaissa ja Belgiassa ja osin myös Pohjois-Ranskassa. Muualla Euroopassa tuottavuus oli sen sijaan selvästi alhaisemmalla tasolla. Eurooppalaisen maatalouden tuottavuudesta ja alueellista eroista 1500–1800 ks. van Zanden 1999a, 357–375.

⁶ Blum 1978, 264–265; Brakensiek 1994, 138–139; Vivier 2003a, 17–19.

⁷ Kalm 1904 (1753), osa 1, 231–232. Kaikki tämän tutkimuksen suomenkieliset käännökset ovat omiani, ellei toisin mainita.

⁸ Aitaamisliikkeen vaikutuksista tuottavuuteen ks. Allen 1992. Aiheeseen liittyvästä debatista ks. myös

Valtiojohtoisten maanjakouudistusten ensimmäisenä etappina pidetään usein pientä pohjoissaksalaista Lauenburgin herttuakuntaa, jossa yhteisnautintaa ryhdyttiin purkamaan jo 1700-luvun alussa. Toiminta oli kuitenkin alueellisesti hyvin rajoittunutta. Varsinaisesti reformien sarja käynnistyi Ruotsista, jossa uudistus tunnettiin nimellä isojako (*storskifte*). Ensimmäiset määräykset annettiin 1749, kun muualla Euroopassa yhteismaiden jakamiseen tähtääviä asetuksia ryhdyttiin antamaan 1760-luvun jälkeen. Ruotsin aktiivisuus ei johtunut siitä, että yhteisnautinnan ongelmat olisivat olleet poikkeuksellisen suuria muuhun Manner-Eurooppaan verrattuna, vaan taustalla olivat geopolittiset syyt. Suuressa Pohjan sodassa (1700–1721) menetetty suurvalta-asema kannusti ruotsalaista valtaeliitiä kiinnittämään huomiota maan sisäisten olojen kehittämiseen.⁹

Isojakoa pidetään yleisesti merkittävänä käännekohtana Suomen ja Ruotsin historiassa ja yhtenä keskeisenä vedenjakajana esiteollisen agraariyhteiskunnan ja modernin kapitalistisen yhteiskunnan välissä. Uudistusten myötä keskiaikaiset, kollektiiviset maanhallinnan muodot purettiin, kun yhdelle tietylle maa-alalle määriteltiin yksi kiistaton omistaja. Talollisille avautui ensimmäistä kertaa mahdollisuus itsenäisesti päättää maataloudenharjoittamisen yksityiskohdista kuten viljelymenetelmistä sekä kylvön ja sadonkorjuun ajankohdista, eikä heidän tarvinnut enää tiedustella naapureiden mielipidettä, jos he halusivat raivata metsälohkoilleen uusia peltoja tai perustaa uusia torppia ja uudistiloja. Isojaosta käynnistyi myös tapahtumasarja, joka lopulta johti koko kyläyhteiskunnan hajoamiseen ja haja-asutuksen syntymiseen.

Aikaisempi isojakotutkimus

Isojaosta on kirjoitettu paljon. Sitä käsitellään tavalla tai toisella lähes jokaisessa Suomen historian yleisesityksessä sekä useimmissa maakunta- ja pitäjänhistorioissa. Isojakoa sivutaan myös useissa erityistutkimuksissa sekä modernin yhteiskunnan syntyä käsittelevässä yhteiskuntatieteellisessä kirjallisuudessa.¹⁰ Varsinaista tutkimusta on kuitenkin tehty varsin vähän, ja olemassa oleva tutkimus painottuu isojakoasetuksien taustoihin, isojakoasian käsittelyyn valtiopäivillä sekä viranomaisten rooliin – siis yläperspektiiviin. Konkreettisia tuloksia ja vaikutuksia sekä paikallisyhteisön reaktioita on tutkittu selvästi vähemmän, ja alueellisesti tutkimukset ovat keskittyneet Pohjanmaahan ja Hämeeseen.¹¹

Yläperspektiivi näkyy selvimmin suomalaisen isojakotutkimuksen uranuurtajan, Sakari

Overton 1996, 162–167; Allen 1999, 209–235.

⁹ Mannereurooppalaisten maanjakoreformien kronologiasta ks. tämä teos taulukko 3.1 ja siinä mainittu kirjallisuus (sivut 69–70). Isojakouudistuksen geopolittisesta taustasta ks. Magnusson 2001, 25–49.

¹⁰ Yleisesityksistä ks. erityisesti Danielson-Kalmari 1933, osa III:1, 113–132; Alanen 1963, 501–510; Ylikangas 2007, 103–123. 1700-lukua käsittelevistä tutkimuksista ks. Gylling 1909; Kovero 1909; Ahonen 1990; Sulkunen 1999; Klinge 2006. Maakuntahistorioiden osalta ks. erityisesti Alanen 1949, 11–47; Wirilander 1960, 206–217 ja Saarenheimo 1976, 261–304. Yhteiskuntatieteellisestä kirjallisuudesta ks. Lehtonen 1990, eri paikoin; Kerkelä 1996, 207–216; Letto-Vanamo & Määttä 1996, 62–81.

¹¹ Isojakotutkimuksen vähyyteen on kiinnitetty huomiota useissa aivan viime vuosina ilmestyneissä historian-tutkimuksissa. Juhani Saarenheimo mm. kirjoittaa seuraavasti: ”Isojakoa koskevat erikoistutkimukset puuttuvat lähes tyystin. Sen vuoksi tietämys isojaon tuloksista on varsin ylimalkainen. Vielä huonommin pystytään arvioimaan isojaon vaikutuksia.” Saarenheimo 2003, 356. Ks. myös Ojanperä 1999, 25; Rosenqvist 1999, 3; Ylikangas 2004, 498.

Kuusen kirjoituksissa. Vuonna 1914 ilmestyneessä väitöskirjassaan *Isojaon alkuvaiheet Pohjanmaalla* Kuusi keskittyy ensisijaisesti isojakoasetusten syntyhistoriaan sekä uudistuksen toimeenpanoa johtaneiden viranomaisten toimintaan ja niihin eturistiriitoihin, joita viranomaisten välille syntyi. Kestävintä Kuusen tutkimuksessa on kuvaus Pohjanmaan taloudellisen deputaation toiminnasta. Kuusi käy varsin perusteellisesti läpi, kuinka deputaatio pani isojakotoimitukset alulle, kuinka toimitus eteni deputaation johdon alla ja kuinka deputaatio käsitteli jakotoimitukseen kohdistuneet valitukset. Muiden läänikohtaisten deputaatioiden toiminnasta ei ole laadittu vastaavia kuvauksia. Kuusi käsittelee teoksessaan jonkin verran myös paikallisyhteisön reaktioita, mutta käsittelytapa on epäsystemaattinen. Hän nostaa esiin esimerkkitapauksia – mm. tapaus Laihian, joka on sittemmin kuvattu lähes jokaisessa isojakoa käsittelevässä yleisesityksessä – mutta yleiskuva jää puutteelliseksi.¹²

Seuraavan kerran Kuusi tarttui isojakoon 1930-luvulla, jolloin hän kirjoitti kaksi isojakoa käsittelevää artikkelia teossarjaan *Suomen maanmittauksen historia*. Kumpikin artikkeli edustaa hallintohistoriallista traditiota. Kuusi keskittyy ensisijaisesti isojakoasian käsittelyyn vapauden ajan ja kustavilaisen ajan valtiopäivillä 1740-luvulta aina 1800-luvun alkuun asti. Samassa teossarjassa ilmestyi myös muita isojakoa käsitteleviä artikkeleita, kuten Walter Nohrströmin kirjoitus 1800-luvun kehityksestä ja Väinö Ahlan kirjoitus jakoriitojen käsittelystä tuomioistuimissa. Nämäkin kirjoitukset painottuvat viranomaisten toimintaan ja lainsäädännön vaiheisiin.¹³

Isojakoasetusten syntyhistoriaa käsittelevästä kirjallisuudesta on nostettava esiin myös Toivo J. Paloposken teos *Suomen talouden kehittäminen 1750–1760 -lukujen valtiopäiväpolitiikassa*. Isojako ei ole tutkimuksessa pääroolissa, mutta sitä sivutaan monessa kohdassa, sillä maanjakouudistukselle annettiin keskeinen rooli säätyvaltiopäivien harjoittamassa aluepolitiikassa.¹⁴

Eino Jutikkalan *Suomen talonpojan historia* on ensimmäinen tutkimus, jossa arvioidaan maanmittaustoimitusten tuloksia ja vaikutuksia.¹⁵ Isojakoa ei käsitellä kovin laajasti, ja tulkinta rakentuu hyvin pitkälle pitäjänhistorioiden pohjalle. Jutikkalan teos ei olekaan merkityksellinen niinkään sen vuoksi, että siinä tuotaisiin esiin uutta, empiiristä tietoa isojaosta, vaan siksi, että siinä esitetään isojaon vaikutuksista ensimmäinen kokonaistulkinta, joka on heijastunut selvästi myös myöhempiin tutkimuksiin.

Jutikkala väittää, että paikka paikoin isojako onnistui vähentämään pienten pelto- ja niittykappaleiden määrää, mutta pääosin ”isojako ei vastannut niitä vaatimuksia, joita sen puuhaajat olivat sille asettaneet”. Uusien lohkojen muoto ei aina vastannut ihanteena pidettävää neliömuotoa, vaan lohkot saattoivat muistuttaa pitkulaisia pelto- ja niittysarkoja. Jakotoimituksissa ei myöskään aina onnistuttu hävittämään yhteisiä vainioaitauksia, vaan vainiopakkoa jouduttiin noudattamaan yhtä vahvasti kuin ennenkin. Poikkeuksiakin toki löytyi. Yleisesti

¹² Kuusi 1914. Kuusen tutkimus oli ensimmäinen isojakoon keskittynyt historian tutkimus. Aihetta oli käsitelty aikaisemminkin mm. kahdessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa ilmestyneessä oikeustieteellisessä tutkielmassa, mutta kirjoitukset olivat hyvin pintapuolisia ja keskittyvät lähinnä isojakolainsäädäntöön. Ks. Lagus 1857; Lang 1903.

¹³ Ahla 1933; Kuusi 1933a; Kuusi 1933b; Nohrström 1933. Samaan tutkimustraditioon voidaan lukea myös Kyösti Haatajan maa- ja metsätaloudelliset kirjoitukset. Ks. esim. Haataja 1949, 53–91.

¹⁴ Paloposki 1976, ks. erityisesti sivut 94–106 ja 153–164.

¹⁵ Jutikkala 1958, 246–259 ja 306–309. Jutikkalan käsittelee isojakoa jonkin verran myös muissa tutkimuksissaan. Ks. mm. Jutikkala 1932, osa 1, 269–319.

ottaen Jutikkala kuitenkin esittää, että maanjakoreformin pääsaavutus oli yksityisomistuksen vakiinnuttaminen. ”Ennen isojakoa tila oli muodostanut jakamattoman kokonaisuuden vain maakirjoista, mutta kartalta sitä ei ollut lainkaan voinut löytää eikä sen isäntä ollut ulkona luonnossa voinut väittää mitään muuta maata kuin tonttia ehdottomasti omakseen.” Uuden maanjaon seurauksena tilanne muuttui, kun niitty-, pelto- ja metsäpalstat saivat ensimmäistä kertaa pysyvät ja riidattomat rajat ympärilleen. Muutos näkyi selvimmin metsissä, sillä ”uudispellot, raivasi ne sitten talo itse tai sen torppari, kuuluivat tästä lähtien ilman minkäänlaista tulkinnanvaraisuutta sille talolle, jonka isossajaossa käytyjen rajojen sisällä ne sijait-sivat.”¹⁶

Suomen talonpojan historia on sikälikin merkityksellinen teos, että siinä paalutettiin ajatus isojaosta pakkoreformina osaksi suomalaista isojakotulkintaa. Jutikkala kirjoittaa, kuinka ”kyläjärjestyksiä vainiopakkoineen tyrkytettiin talonpojille, ja isoonjakoon heidän pakotettiin”. Jutikkala tosin arvelee hieman myöhemmin, että ”isojako ajan pitkään koitui talonpojille arvaamattomaksi eduksi, ja se osoittautui siten hyvin harkituksi toimenpiteeksi”, mutta jatkaa: ”Sen talonpojan kannalta, jonka vastoin tahtoaan oli luovuttava entisistä peltosaroistaan, perinnäisestä viljelyjärjestelmästä, vieläpä siirrettävä kotinsakin etäälle vanhalta tontilta, uudistus ei sitä toteutettaessa merkinnyt yksilön vapautta, vaan uutta ja entistä ankaraampaa puuttumista talonpitoon”.¹⁷

Ensimmäiset isojaon vaikutuksia käsittelevät erityistutkimukset ilmestyivät 1970- ja 1980-luvuilla, kun Juhani Saarenheimo julkaisi kaksi isojakoa käsittelevää artikkelia. Kummassakin kirjoituksessa Saarenheimo keskittyy maareformin konkreettisiin, tilussijoitteluun liittyviin tuloksiin. Varhaisempi tutkimus käsittelee uudistuksen toimeenpanoa Hämeessä, jälkimmäinen koko eteläisessä Suomessa. Saarenheimo palasi isojakoon vielä 2000-luvulla tuomatta varsinaisesti mitään uutta tietoa aikaisempiin tutkimuksiinsa.¹⁸

Merkittävin Saarenheimon tutkimuksista on 1980-luvulla ilmestynyt artikkeli *Isojaot ja isojaon järjestelyt*. Sen aineisto koostuu 66 suurkylästä, siis vähintään kymmenen maatilan muodostamasta taloryhmästä. Maantieteellisesti aineisto kattaa noin puolet satakuntalaisista ja varsinaissuomalaisista suurkylästä sekä noin kymmenesosan hämäläisistä ja itäuusmaalaisista suurkylästä. Tämän otannan avulla Saarenheimo osoittaa, kuinka isojaon tulokset vaihtelivat merkittävästi seudusta riippuen. Satakunnassa isojako heikensi ja hajotti kyläyhteisöä enemmän kuin missään muualla. Vainiopakko päättyi, ja enemmistö tiloista tyytyi yhteen peltolohkoon kotivainiossa. Itä-Uudellamaalla tilanne oli samansuuntainen. Sen sijaan Varsinais-Suomessa ja Hämeessä tulokset olivat selvästi heikompia. Vainiopakko jatkui varsin

¹⁶ Jutikkala 1958, 252.

¹⁷ Jutikkala 1958, 241–242. Myöhemmin Jutikkala kirjoitti mm., kuinka ”talonpoikien keskuudessa ei ilmennyt innostusta heille tyrkytettyyn uutuuteen. Jutikkala 1968, 54. Aikaisemmista tutkijoista talonpoikien vastarintaa oli korostanut Gunnar Suolahti, joka osoitti, kuinka muutamassa hämäläispitäjässä isojaon toimeenpanoa vastustettiin järjestelmällisesti. Talonpojat yrittivät peruuttaa isojakotoimitukset lähettämällä 1760-luvun lopussa Tukholmaan laittomia valtiopäivämiehiä. Suolahti tulkitsi myös, että kielteiset reaktiot johtuivat siitä, että ”isojako oli saanut saranoiltaan talonpojan tutun, kotoisen maailman, ja että moni isäntämies itseksensä toivotteli koko uudistuksen olemattomaksi”. Suolahti 1991, 335.

¹⁸ Saarenheimo 1976, 261–304; Saarenheimo 1983, 20–62; Saarenheimo 2003, 349–364. Isojaon vaikutuksia kyläyhteisön hajoamiseen oli tätä ennen sivuttu jonkin verran myös muutamassa opinnäytetyössä. Ks. esim. Mannila 1955.

usein, ja monessa kylässä tilussijoittelu muistutti isojaon jälkeen erehdyttävästi vanhaa sarkajakoa. Varsinais-Suomen osalta Saarenheimo ei tosin pidä tuloksiaan riittävän kattavina, mutta Hämeen kohdalla tulokset ovat varsin kiistattomia. Etenkin Lounais-Hämeessä ja Vanajan Hämeessä isojaon tulokset saavutettiin heikommin kuin missään muualla Etelä-Suomen sarkajakoalueilla. Saarenheimon mukaan tämä johtui talonpoikien vastarinnasta: Hämeessä isojakoa vastustettiin yleisesti, ja maanmittarit joutuivat taipumaan talonpoikien vaatimuksiin saadakseen jaon suoritetuksi. Myös eroavaisuudet maanpinnanmuodostuksessa vaikuttivat lopputulokseen.

Niittyjen ja ulkopeltojen jakojen osalta tulokset jäivät laihoiksi myös Satakunnassa ja Itä-Uudellamaalla. Etenkin Ala-Satakunnassa talojen niittynomistukset koostuivat useista lohkoista vielä isojaon jälkeenkin. Saarenheimo tosin arvelee, ettei niittynomistusten hajanaisuudesta ollut sanottavaa haittaa niin kauan kuin niittyjä ei hoidettu. ”Kiusalliseksi lohkojen lukumäärä tuli vasta 1800-luvun jälkipuoliskolla, kun heinäviljelyn yleistyessä niittymaita ryhdyttiin muuttamaan pelloiksi.” Metsäjakojen osalta Saarenheimo tuo esiin, kuinka isojaossa päädyttiin usein hyvin hankalan muotoisiin jakolohkoihin, mikä johtui siitä, että talonpojat halusivat metsälohkonsa tavallisesti kylävainion reunasta takamaalle suuntautuvina pitkinä sarkoina. Usein kävi myös niin, että joillekin taloille jouduttiin jakamaan kaukana kyläkeskuksesta sijainneita lohkoja. Parempi jakotulos olisi voitu saavuttaa ainoastaan ulosmuuttojen avulla, mutta näihin ei useinkaan suostuttu. Talonpojat halusivat pysyä vanhoilla asuinsijoillaan. Saarenheimo arvioikin, ettei isojako perusteellisesti muuttanut lounaisten ja eteläisten maakuntien eikä myöskään Pohjanmaan kyläkuva. Sekavissa kylärykelmissä vallinnutta äärimmäistä ahtautta onnistuttiin ainoastaan jonkin verran lieventämään. Liikamaiden erottamisen vaikutuksista uudisasutukseen Saarenheimo esittää, että tulokset jäivät odotuksiin nähden vähäisiksi: ”Uudistiloille pystyttiin sijoittamaan vain pieni osa nopeasti kasvavasta väestöstä, eikä niiden perustamisella liene ollut väestönkasvuun mainittavaa vaikutusta. Varsinais-Suomessa, Satakunnassa, Hämeessä ja Savossa torpparilaitos oli asutustekijänä monin verroin merkittävämpi.”¹⁹

Kokonaisuudessaan Saarenheimo tulkitsee isojaon tuloksia hyvin samalla tavoin kuin Jutikkala. Isojaon perustavoitetta, tilussekaannuksen lopettamista, ei saavutettu, eikä uudistus tuonut myöskään mukanaan odotettua suurta maatalouden nousua, koska tarvittava tekniikka ja tietämys puuttuivat. Maatalouden uudistuminen käynnistyi laajassa mitassa vasta 1800-luvun loppuvuosikymmeninä. Isojaolla ei ollut merkittävää vaikutusta myöskään raivaustoiminnan lisääntymiseen ainakaan niissä muutamassa hämäläiskylässä, josta on käytettävissä tarkempia tietoja, sillä peltoalan nopea kasvu oli alkanut jo 1700-luvun ensi puoliskolla. Saarenheimo arvioikin, että isojaon tuottama hyöty ilmeni varsinaisesti vasta 1800-luvun loppuvuosikymmeninä, kun vanhakantaiset viljelystavat alkoivat väistyä vähitellen uusien tieltä. Metsien kohdalla isojaon merkitys näkyi välittömimmin siinä, että se ”jokseenkin tyystin päätti ne loputtomat käräjäinnit, joita epäselvät metsien rajat olivat aiheuttaneet”. Saarenheimo arvioi myös, että yhteismaiden jako kaiken todennäköisyyden mukaan helpotti torppien perustamista. Varsinaisen merkityksensä isojako sai kuitenkin Saarenheimon mukaan vasta 1800-luvun jälkipuoliskolla, kun sahateollisuus ja puutavaraliike nostivat metsät ennenkuulumattomaan arvoon.²⁰

Saarenheimo yhtyy myös Jutikkalan käsitykseen isojaosta pakkoreformina. Isojako toimi-

¹⁹ Saarenheimo 1983, 32–47.

²⁰ Saarenheimo 1976, 286–287; Saarenheimo 1983, 40–41.

tettiin esivallan toimesta vastoin talonpoikaisen paikallisyhteisön tahtoa. Saarenheimo esittää väitteensä tueksi useita esimerkkejä talonpoikien vastarinnasta. Milloin maanmittaria paettiin metsiin, milloin kieltäydyttiin maksamasta palkkioita. Eräs isäntä ilmoitti panevansa mieluummin alttiiksi henkensä ja kurkkunsa kuin suostuvansa isojakoon. Vastustuksen seuraukset eivät olleet vähäisiä, sillä ne viivästyttivät jaon toimeenpanon. Saarenheimo jopa esittää, että asetuksia lievennettiin rahvaan ankaran vastustuksen vuoksi, ja näin ollen ”maanjako-olojen uudistaminen muodostui koko lailla toisenlaiseksi, kuin sen esitaistelijat olivat tarkoittaneet”. Vastarinta johtui Saarenheimon arvion mukaan ennen kaikkea muutoksen pelosta. ”Suurin osa maalaisväestöstä eli lähellä toimeentulominimiä. Maatalous oli hyvin haavoittuva, ja katovuoden seuraukset saattoivat olla kohtalokkaat. Perinnäinen maatalous tuntui turvalliselta, ja kaikki suuret muutokset merkitsivät uhkaa. Turvattomuuden tunnetta lisäsi kirjoitus- ja usein lukutaidottomankin talonpojan pelko ja epäluulo kruunun ja säätyläisten mahtia kohtaa.” Myös tilusten jyvitys maanlaadun mukaan herätti epäilyksiä, sillä talonpojat pelkäsivät, että naapurit ja varsinkin säätyläismaanomistajat pääsisivät hyötymään heidän kustannuksellaan.²¹

Isojaon vaikutuksia on pohtinut myös Arvo M. Soininen vuonna 1974 ilmestyneessä klassisessa Suomen maatalouden yleisesityksessä *Vanha maataloutemme*. Uudisraivauksen osalta Soininen asettuu samalle kannalle kuin Saarenheimo. Uudisraivaus oli alkanut jo ennen isojakoa, eikä raivauksen intensiteetissä tapahtunut merkittävää muutosta isojalon jälkeen. Isojaon toimeenpanon pitkittyminen korkeintaan hidasti hetkellisesti viljelyalan laajentamista. Soininen on päätnyt tähän käsitykseen vertaamalla 1720- ja 1730-luvulla laadittuja tilusmittauksia isojalon aikaisiin ja isojalon jälkeen toimitettuihin tilusmittauksiin. Tosin Soinisen arviossa on kyse lähinnä valistuneesta hypoteesista, sillä hän ei nosta esiin ainuttakaan lukua. Hän ei myöskään paljasta, mihin ja kuinka laajaan aineistoon hänen käsityksensä tarkalleen ottaen perustuu.²² Vaikka uudisraivaus toisaalta olisikin käynnistynyt jo ennen isojakoa, oli sillä silti uudisraivausta edistävä vaikutus, koska yhteismaiden jakaminen helpotti torppien perustamista. Torpan perustaminen merkitsi vuorostaan aina pellon ja niityn raivausta, ”sillä vain poikkeustapauksissa torppari pääsi osalliseksi jo olemassa olevista ulkopelloista ja -niityistä”.²³

Viljelymenetelmien kehityksen osalta Soininen päätyy samanlaiseen arvioon kuin Saarenheimo muutamia vuosia myöhemmin: isojalon merkitys oli lyhyellä tähtäimellä vähäinen. Sarkajaon purkamisen vaikutukset tulivat tuntuvammin näkyviin vasta 1800-luvulla jälkipuoliskolla, jolloin yksilölliset viljelymenetelmät rupesivat leviämään talonpoikaistiloillekin. Tässä vaiheessa ryhdyttiin myös toimittamaan isojalon järjestelyitä, kun puutteellisesti toimitettujen isojakojen aiheuttamat ongelmat nousivat varsinaisesti esiin.²⁴

Isojaon sosiaalisista vaikutuksista Soininen nostaa esiin tilattoman väestön kohtalon. Tilaton väestö oli tapaoikeuden nojalla saattanut hyödyntää kylän yhteismaita suhteellisen vapaasti, mutta isojalon jälkeen, kun yhteismaa jaettiin maanomistajien kesken, ei tilattoman väestön oikeuksiin otettu kantaa. Niitä ei siis lakkautettu mutta ei myöskään tunnustettu. Merkitsikö isojako sitten jonkinlaista murrosta tilattoman väestön nautintaoikeuksissa? Soininen

²¹ Saarenheimo 1976, 265–268; Saarenheimo 1983, 23–25; Saarenheimo 2003, 350–351.

²² Soininen puuhuu ”muutamista harvoista, pääasiassa uusmaalaisista tiloista”. Tämän tarkempia koordinaatteja ei anneta. Soininen 1974, 317.

²³ Soininen 1974, 318.

²⁴ Ibid.

antaa kysymykseen jossain määrin ristiriitaisen vastauksen. Toisaalta hän väittää, että tilattomat menettivät kaikki taloudelliset etuisuutensa isojaossa, mutta toteaa seuraavassa kappaleessa, että tilattomien metsänkäyttömahdollisuudet eivät vielä 1700-luvulla näytäneet paljoakaan muuttuneen. Ainoastaan tilattomien kaskenpoltto Länsi-Suomen metsissä näyttää loppuneen melkein kokonaan. ”Nekin isännät, jotka olivat suvainneet kaskenpolttoa kylänmetsissä, eivät tunnu olleen halukkaita päästämään tilattomia omaa metsäänsä polttamaan,” Soininen toteaa. Isojako ei siis Soinisen arvion mukaan merkinnyt ratkaisevaa suunnanmuutosta tilattoman väestön nautintaoikeuksien kohdalla. Sen sijaan 1800-luvun lopulla tilanne muuttui tässäkin suhteessa: kun puutavarakauppa alkoi vilkastua, ryhdyttiin tilattoman väestön metsänkäyttö-oikeuksia rajoittamaan. Tehokas rajoittaminen ei olisi ollut mahdollista ilman isojakoa, joka tässä vaiheessa oli toimitettu lähes koko Suomessa Lappia lukuun ottamatta.²⁵

1990-luvulla tehdyistä tutkimuksista on nostettava esiin Martti Rantasen väitöskirja *Tillväxt i periferin*, joka on perusteellinen esitys kolmen eteläpohjalaisen pitäjän (Laihia, Isokyrö ja Vähäkyrö) väestökehityksestä ja maataloustuotannossa tapahtuneista muutoksista 1700-luvun puolivälistä 1800-luvun lopulle. Isojako ei ole tutkimuksen keskiössä, mutta sillä on tärkeä rooli Rantasen argumentaatiossa. Rantanen nimittäin esittää tutkimuksessaan, että 1700-luvun puolivälin liberaalit väestöpoliittiset reformit – isojako etunenässä – vauhdittivat maatilojen halkomista sekä uusien torppien ja kotitalouksien perustamista ja tätä kautta kiihdyttivät väestönkasvua.

Reformipolitiikan vaikutukset näkyivät monella tasolla. Väestö kasvoi 1700-luvun puolivälissä nopeammin kuin 1700-luvun lopulla tai 1800-luvulla. Myös avioituvuus yleistyi selvästi samoihin aikoihin, mikä heijastui vuorostaan hedelmällisyyteen: keskimääräinen lapsiluku oli korkeimmillaan vuosina 1749–1775. Väestökehitys oli siis poikkeuksellisen dynaamista isojaon aikoihin, ja Rantasen mukaan kyse ei ollut sattumasta. Aikaisemmassa tutkimuksessa voimakasta väestönkasvua oli selitetty alentuneella kuolleisuudella, mutta Etelä-Pohjanmaalla kuolleisuudessa ei tapahtunut merkittäviä muutoksia 1700- ja 1800-luvuilla kriisivuosia lukuun ottamatta. Kuolleisuus itse asiassa jopa lisääntyi jonkin verran 1800-luvun puolella. Imeväiskuolleisuus väheni hieman, mutta merkittävä aleneminen tapahtui vasta 1800-luvun puolivälin jälkeen. Rantanen väittääkin, että 1700-luvun voimakas väestönkasvu johtui ensisijaisesti siitä, että uusien kotitalouksien perustaminen helpottui, kun yhteismaat avattiin uudisasutukselle ja torppien perustaminen sallittiin myös talonpoikaiselle maalle. Samaan suuntaan vaikutti myös palveluslainsäädännön lieventäminen. Isojaon ja asutuksen välinen yhteys näkyy selvimmin viljelmien määrän kasvussa, joka oli voimakkainta isojaon aikoihin vuosina 1764–1774. Maatiloja halottiin ja uusia torppia perustettiin tuolloin enemmän kuin milloinkaan muulloin vuosina 1725–1890.²⁶

²⁵ Soininen 1974, 319–320. Jari Niemelä on tuonut esiin, kuinka isojako jyrkensi talollisten ja torppareiden välistä kuilua Savossa: ”Kun Savon torpparijärjestelmä perustui siihen, että torppari maksoi talolliselle vuokrana osan kaskisadostaan, eikä talollisen maanomistuksilla ollut ennen isojakoa selkeitä rajoja, niin hyvin usein kävi niin, että torpparista tulikin uudisviljelijä ja itse talollinen. Tämän kehityksen mahdollisti siis maanomistuksen epämääräisyys ennen isojakoa. [...] Kun jokainen talo sai isossajaossa mailleen tarkat rajat, ei torpparilla ollut enää mitään mahdollisuutta nousta maanomistajaksi samalla tavalla kuin aikaisemmin.” Niemelä 2008, 59.

²⁶ Edvard Gylling kiinnittää samaan asiaan huomiota tutkimuksessaan torpparilaitoksen kehittymisestä Ruotsin vallan aikana: ”Vasta ison jaon jälkeen 1760-luvulta lähtien alkaa siellä [Etelä-Pohjanmaalla] torpparilaitos varsinaisesti varttua. Täällä, missä ei ollut kylä- ja torppajärjestelmää, vaan pääasiassa vain pitäjien jakamattomia maita ja jossa

Rantanen esittää myös, että isojaako ja asutuskehitys linkittyivät toisiinsa työvoimakysymyksen kautta. Etelä-Pohjanmaa oli 1600- ja 1700-lukujen aikana kytkeytynyt vahvasti osaksi kansainvälistä talousjärjestelmää, jossa sen, kuten muidenkin reuna-alueiden, roolina oli toimittaa raaka-aineita taloudellisten keskusten tarpeisiin. Terva oli Pohjanmaan tunnetuin vientiartikkeli, mutta Rantanen keskittyy tutkimuksessaan lähinnä maataloustuotantoon ja nostaa esiin viljakaupan merkityksen. Etelä-Pohjanmaa oli viljantuotannon kannalta otollista aluetta suotuisan ilmaston ja hyvien liikenneyhteyksien ansiosta, mutta seudun resursseja ei kyetty hyödyntämään täysipainoisesti, koska työvoimaa ei ollut riittävästi tarjolla. Maasta ei ollut pulaa, mutta maanviljelijöitä oli liian vähän. Tähän ongelmaan isojaako tarjosi osaltaan ratkaisun. Kun torppien perustaminen helpottui, saattoi peltojen uudisraivaus toden teolla käynnistyä ja maatilatalouden painopiste siirtyi karjataloudesta työvoimavaltaiseen viljanviljelyyn. Kehitystä tuki myös 1700-luvun puolivälissä käynnistynyt viljanhintojen voimakas nousu.²⁷

Etelä-Pohjanmaata voidaan pitää väestöhistoriallisesti poikkeuksellisen alueena 1700-luvun Suomessa. Väestönkasvu oli 1700-luvulla Suomessa nopeampaa kuin muualla Pohjolassa, mutta Etelä-Pohjanmaalla väestö kasvoi vielä keskiarvoa selvästi nopeammin siitäkin huolimatta, että imeväiskuolleisuus oli korkeammalla tasolla kuin Suomessa keskimäärin. Suotuisa väestökehitys johtui vuorostaan siitä, että Etelä-Pohjanmaa oli sijaintinsa ja luonnonolosuhteidensa ansiosta taloudellisesti edullisemmassa asemassa kuin monet muut suomalaiset maakunnat. Tätä mieltä olivat ainakin monet aikalaiskirjoittajat, jotka pitivät Etelä-Pohjanmaata ”luvattuna maana”, oman aikansa eldoradoa, jolla oli kaikki kasvun edellytykset, kunhan vain institutionaaliset esteet saataisiin poistettua. Mutta tämä ei tarkoita sitä, ettei isojaalla olisi ollut suotuisa vaikutus asutuskehitykseen myös muilla seuduilla.

Heikki K. Lähde on selvittänyt väitöskirjassaan isojaon vaikutuksia Lammin pitäjässä sijainneen Lieson kylän uudisasutukseen. Tutkimusalue on selvästi pienempi kuin Rantasella, mutta suppea aineisto on mahdollistanut varsin perusteellisen demografisen syväluotauksen isojaon ja asutushistorian välisiin yhteyksiin. Lähteen keskeinen havainto on sama kuin Rantasella: torppien ja uudistilojen perustaminen aktivoitui isojaon kanssa samaan aikaan. Isojaon seurauksena Lieson kylään syntyi kolme uutta asutuskeskittymää, ja asutus laajeni kyläkeskuksen ulkopuolelle. Uudistiloja perustettiin lähinnä isojaon yhteydessä erotetuille liikamaille, kun taas torpat perustettiin kantatalojen omille maille. Isojaako merkitsi siis hyvin konkreettista murrosta kylän asutus- ja sosiaalishistoriassa. Lyhyen ajan sisällä kylän homogeeninen sosiaalirakenne murtui, kun kylän takamaille asettui laaja torpparien ja uudisasukkaiden ryhmä, ja samalla talollisväestön osuus väheni suhteellisesti ja absoluuttisesti.

Lähde osoittaa myös, että uudet torpparit ja uudisasukkaat olivat suurimmaksi osaksi sukua kantatilallisille. Tämä johtui siitä, että torppia ei perustettu niinkään tyydyttämään kantatilojen työvoiman tarvetta, vaan torppien ja uudistilojen avulla järjesteltiin perintöosuuksia. Sukutila haluttiin pitää jakamattomana, ja väistyneille perillisille annettiin torppa tai uudistila talojen takamailta. Isojaako siis vapautti kantatilojen seinien sisälle kertyneitä asutuspaineita. Tämä näkyi myös siinä, että avioliittot lisääntyivät isojaon seurauksena. Kun uusien kotitalouksien perustaminen helpottui, naimisiin mentiin aikaisempaa aktiivisemmin. Lähde tekee myös sellaisen kiinnostavan huomion, että talollisten ja torpparien

asutustoiminta ennestään oli tapahtunut valtion uudisasutuksen välityksellä, näyttää vasta ison jaon kautta ja metsämaiden jaettua torppariasutukselle sovelias maaperä syntyneen.” Gylling 1909, 243.

²⁷ Rantanen 1997.

poikien avioituminen palkollisten kanssa yleistyi isojaon aikoihin.²⁸

Rantasen ja Lähteen tutkimukset osoittavat, että yhteismaiden jakamisella saattoi olla dynaaminen vaikutus asutuskehitykseen. Isojako yhdessä liikamaiden erottamisen kanssa avasivat yhteismaat uudisasutukselle, ja väestöpaine pääsi purkaantumaan hyvin konkreettisella tavalla. Kumpikin tutkimus perustuu kuitenkin ensisijaisesti väestöhistorialliseen aineistoon (väkilukutaulut, henkikirjat, kirkonkirjat), eikä niissä pohdita, kuinka talonpojat varsinaisesti suhtautuivat iso-jakoon ja muihin 1700-luvun reformeihin. Asutuskehityksen perusteella voidaan toki olettaa, että suhtautuminen oli pääosin myönteistä, mutta tämä ei ole koko totuus. Esimerkiksi Laihialla isojakoon suhtauduttiin aluksi erittäinkin kielteisesti, kuten aikaisemmassa tutkimuksessa on useaan kertaan todettu. Väestöhistoriallisten lukusarjojen taakse kätkeytyi siis ristiriitoja.

Toisenlaisen näkökulman isojaon ja uudisasutuksen väliseen problematiikkaan tarjoaa Heikki Ylikankaan artikkeli *Kiista uudisasutuksesta isojaon syynä*, joka käsittelee maanjakouudistuksen toimeenpanoa Lapuan kirkonkylässä 1760–1770. Tutkimuksessa ei puututa lainkaan uudisasutuksen laajuuteen, vaan sen keskiössä ovat talonpoikien ja uudisasukkaiden väliset riidat yhteismaiden asuttamisesta. Keskeisen aineiston muodostavat uudistilojen perustamiseen liittyneet oikeusprosessit.

Ylikangas osoittaa, että kantatilalliset eivät katsoneet hyvällä uudisasukkaiden asettumista kylien jakamattomille takamaille, vaan he halusivat varata maat talojen omille pojille ja vävyille. Jos joku kaikesta huolimatta ryhtyi raivaamaan uudistilaa, häntä vastaan nostettiin kanne, ja riitatapaukset oltiin valmiita viemään aina ylimpiin oikeusasteisiin saakka. Joissakin tapauksissa uudistilallinen voitti, mutta useimmiten talolliset saivat tahtonsa läpi, ja vähitellen uudisasukkaiden tulva tyrehtyi. Tämän vuoksi Lapualla uudisasutus jäi ilmeisestikin hyvin vähäiseksi. Sen sijaan asutuspaine purkaantui torpparilaitokseen, ja näin syntyi Pohjanmaalle ominainen sukulaistorppajärjestelmä.

Se, että uudisasukkaat ylipäättään katsoivat oikeudekseen asettua kylien yhteismaille, johtui siitä, ettei niiden omistusoikeuksia ollut määritelty yksiselitteisesti. Kruunu tulkitsi takamaiden kuuluvan itselleen, kun taas talonpojat pitivät maita ominaan. Ongelma poistui, kun maat jaettiin isojaossa yksityiseen omistukseen. Isäntävallan rajat määriteltiin selkeästi, eikä talon ulkopuolisilla asukkailla ollut enää mahdollisuuksia anastaa kylien raivaamattomia rämeitä ja metsämaita itselleen.

Isojaon ohella keskeinen merkitys oli helmikuussa 1757 annetulla torppariasetuksella, jota Ylikangas pitää avaimena isojaon problematiikkaan. Kyseinen asetus oli sikäli merkityksellinen, että siinä torppien perustaminen sallittiin myös kruununtalallisille. Samalla kiellettiin torppien ja uudistilojen perustaminen perintö- ja kruununtalojen maille sekä rälssimaalle ilman maanomistajan lupaa. Määräysvalta yhteismaiden asuttamisessa annettiin siis yksiselitteisesti talollisille. Myös monet aikalaiset pitivät kyseistä asetusta merkittävänä etappina Suomen asutushistoriassa. Uudenmaan ja Hämeen läänin maaherra Anders de Bruce kirjoitti, kuinka uudet määräykset vahvistivat talonpoikien omistusoikeuksia ja kannustivat heitä uudisraivaukseen ja uusien perheiden perustamiseen.²⁹

Vuoden 1757 isojakoasetus ja torppariasetus yhdessä muodostivat Ylikankaan mukaan syötin, johon talonpoikien uskottiin tarttuvan. Lisäksi Pohjanmaan talousdeputaation jäsenet vakuuttivat kesäkuussa 1760 lapualaisille talonpojille, ettei uudisasutusta sallittaisi kylien

²⁸ Lähde 2007.

²⁹ Hirn 1957, 239–240.

jakamattomilla yhteismailla niin kauan kuin isojako oli kesken. Talonpoikien annettiin myös ymmärtää, että kukin maanomistaja saisi perustaa mailleen torppia ja uudistiloja niin paljon kuin haluaisi sen jälkeen, kun yhteismaat oli saatu jaettua. ”Nämä perusteet tehosivat. Talonpojat lähtivät mukaan [isjakoon] ajatuksella, että nyt saataisiin viimeinkin kunnollinen pato ulkopuolisten uudisasukkaiden tulvaa vastaan ja toisekseen toimeentulo talojen nuoremmille pojille ja talojen vävyille. Siinä keskeisin syy talonpoikien myönteiseen suhtautumiseen isojakoon,” Ylikangas kirjoittaa.³⁰

Pohjalaista isojakohistoriaa käsittelee myös Tuuli Ojanperä 2002 ilmestyneessä lisensiaatintyössään *Visionääri, virkamies ja verotalonpojat*. Ojanperän tutkimuksen kohteena ovat jakotoimitusten aiheuttamat riidat ja maanjako-oikeuksien toiminta. Tutkimusta voidaan pitää Sakari Kuusen vuonna 1914 ilmestyneen väitöskirjan jatko-osana, jatkoivathan maanjako-oikeudet sitä työtä, minkä taloudelliset deputaatit aloittivat. Ojanperä syventyy tutkimuksessaan myös isojakoajatuksen isän, Jacob Faggotin kirjoituksiin sekä maanmittareiden käsityksiin isojaon toimeenpanosta. Aikaisemmassa tutkimuksessa maanmittarien näkemyksiä ei ole käsitelty näin laajasti.³¹

Tuoreimman tulkinnan isojaosta on esittänyt Mikko Huhtamies maanmittauksen historiaa käsittelevässä yleisesityksessään *Maan mitta*. Huhtamiehen keskeisin väite on se, että isojako ja sen eteneminen olivat sidoksissa pikemminkin teollisuuden kuin maatalouden tarpeisiin ja että ”koko prosessiin ovat voimakkaasti vaikuttaneet jo 1700-luvun alkaen kansainväliset tekijät”. Esimerkiksi Uudellamaalla isojakotoimitusten aktiivinen kausi osui Huhtamiehen mukaan 1770-luvulle, jolloin Englannin teollinen vallankumous ja Yhdysvaltojen itsenäisyystaistelu kasvattivat metsätuotteiden kysyntää. Kansainvälisen kysynnän kasvu heijastui myös muille sellaisille rannikkoseuduille, missä kaupallisella metsänkäytöllä oli keskeinen merkitys. Sen sijaan sisämaassa metsäteollisuuden vaikutus rupesi tuntumaan vasta 1700-luvun lopulla, kun tukinhankinta-alueet laajenivat rannikkoseutujen ulkopuolella. Tällöin isojakotoimitukset tulivat ajankohtaisiksi myös Itä-Suomessa ja Hämeessä. Toisin sanoen Huhtamies selittää isojaon etenemisen metsäteollisuuden laajenemisella.

Huhtamies pohtii Ylikankaan tapaan myös talonpoikien suhtautumista isojakoon. Hänen mukaansa talollisväki asettui isojaon kannalle, koska puutavaran myyminen oli helpompaa, kun metsät olivat yksityisiä. Isojako helpotti myös laittomien hakkuiden valvomista. Huhtamies jopa väittää, että yhteismaiden yksityistäminen oli maanomistajien ensisijainen päämäärä jo siinä vaiheessa, kun he pistivät puumerkkiään isojakoanomukseen; sarkajaon purkaminen oli toissijaista: ”Vaikka isojaossa jaettiin ensimmäisenä pellot ja niityt ja vasta loppuvaiheessa metsä, pidettiin jo isojakoa aloitettaessa myös metsien jakoa selkeänä päämääränä [...] Paljolti juuri metsien jaon ja yksityistämisen ansiosta isojako sai myönteisen vastaanoton säätyläispiireissä ja talonpoikien keskuudessa.”³²

Mitä isojaon syistä, seurauksista ja toimeenpanosta sitten tiedetään aikaisemman tutkimuksen perusteella, ja mitkä teemat ovat jääneet katveeseen? Isojakolainsäädäntö ja isojakoasian käsittely valtiopäivillä tunnetaan perusteellisesti. Saarenheimon tutkimusten ansiosta myös isojaon välittömät, tilussijoitteluun liittyvät tulokset tunnetaan varsin hyvin: isojako toteutettiin monilla seuduilla ilmeisen puutteellisesti. Paikallisyhteisön reaktioita sen

³⁰ Ylikangas 2004. Vastaavanlaisia uudisasukkaiden ja kantatilallisten välisiä oikeusprosesseja käytiin myös Merikarvialla, Satakunnassa. Ks. Toivanen 1997, 56–68.

³¹ Ojanperä 2002.

³² Huhtamies 2008, 199. Metsäteollisuuden ja isojaon välisestä suhteesta ks. myös Kuisma 2006, 137–144.

sijaan on tutkittu hyvin vähän, ja alueellisesti tutkimukset ovat painottuneet muutamiin pohjalais- ja hämäläispitäjiin. Näin ollen ääritapaukset – kuten tapaus Laihia – ovat saaneet kohtuuttomasti painoarvoa. Myös isojaon vaikutukset maataloustuotantoon tunnetaan huonosti. Uudisraivauksen ja isojaon välisestä suhteesta esitetyt hypoteesit perustuvat lähes olemattomalle aineistolle. Isojaon vaikutuksia asutuskehitykseen on tutkittu jonkin verran enemmän, mutta kokonaiskuva on edelleen hyvin puutteellinen.

Ruotsalaisessa isojakotutkimuksessa paikallisyhteisön reaktioita ja maanjaon vaikutuksia on tutkittu jonkin verran enemmän etenkin 1980-luvulta lähtien, ja samalla perinteinen tulkinta isojaosta pakkoreformina on joutunut uudelleenarvioinnin kohteeksi. Birgitta Olai ja Kalle Bäck ovat osoittaneet, että talonpojat, etenkin ratsutilalliset ja perintötalonpojat, anoivat aktiivisesti uutta maanjakoa, ja isojakoon kohdistunut vastustus oli vähäistä – päinvastoin kuin aikaisemmassa tutkimuksessa oli esitetty. Talonpojat tukivat Faggotin isojakoaloitetta myös säätyvaltiopäivillä. Epäilyksiä aiheuttivat ainoastaan ehdottoman jakovallan periaate sekä liian radikaalit määräykset suurimmasta sallitusta lohkoluvusta. Toisin sanoen talonpojat ymmärsivät alusta lähtien, mistä uudistuksessa oli kyse. He myös näkivät, ettei sen toimeenpano ollut ainoastaan valtaeliitin vaan myös heidän omissa intresseissään.³³

Olai on pureutunut myös uudisraivauksen ja isojaon väliseen suhteeseen itä-göötanmaalaisen Ekebybornan pitäjän osalta ja osoittanut, että uudisraivaus oli käynnistynyt pitäjässä jo ennen isojakoa. Sarkajako ja yhteismaa eivät siis estäneet uuden peltomaan raivaamista. Olai osoittaa myös, kuinka isojaon jälkeinen uudisraivaus keskittyi luonnonniityille. Peltoalat kasvoivat toisin sanoen niittyjen kustannuksella. Uutta peltomaata raivattiin jonkin verran myös ulkomaille, mutta ulkopeltojen merkitys oli kokonaisuudessaan vähäisempi. Olain mukaan tämä on tulkittavissa niin, ettei yhteismaiden jakamisella ollut ratkaisevaa roolia peltopinta-alan kasvussa. Yhteisnautinnan purkamisella ei ilmeisesti ollut välittömiä vaikutuksia myöskään maatalousteknologiaan: maata viljeltiin isojaon jälkeen pitkälti samalla tavoin kuin keskiajalla. Uusia viljelymenetelmiä ryhdyttiin omaksumaan vasta 1800-luvulla ns. laillisen jaon (*laga skifte*) yhteydessä. Uudisraivauksella oli silti merkitystä. Olain pääväite on seuraava: isojakoa edeltävä uudisraivaus oli niin voimakasta, ettei kylien rintamailla ollut enää tilaa uusien peltojen raivaamiselle 1700-luvun jälkipuoliskolla. Voimakkaan väestönkasvun seurauksena maataloustuotantoa oli kuitenkin kasvatettava, ja tässä tilanteessa isojaon anominen näytti varteenotettavalta vaihtoehdolta. Mutta miksi isojakoa lopultakin anottiin, jos maatalouden harjoittamisessa ei tapahtunut minkäänlaisia muutoksia maanjaon jälkeen? Tähän kysymykseen Olai ei anna vastausta.³⁴

Olai tarkentaa väitettään 1987 ilmestyneessä tutkimuksessaan. Hänen mukaansa sarkajaon purkaminen helpotti peltoviljelyn *tuottavuuden* kasvattamista, ja tämä oli tärkein syy, miksi uutta maanjakoa anottiin. Olemassa olevilta pelloilta saatiin paremmat sadot, kun pellot oli jaettu isoihin lohkoihin. Siihen, tapahtuiko näin myös todella ja kuinka uusi maanjako edisti tuottavuuden kasvattamista, ei Olai ota kantaa. Kiinnostavin huomio Olain tutkimuksessa liittyy isojakotoimitusten kattavuuteen: maanjakoon saatettiin ottaa mukaan ainoastaan sellaiset tilukset, joilla oli taloudellista arvoa. Huonosti tuottavat kauramaat ja niittyvainiot

³³ Olai 1983 ja 1987; Bäck 1984. Tässä yhteydessä on mainittava myös Ronny Petterssonin samoihin aikoihin ilmestynyt tutkimus laillisen jaon toimeenpanosta Hallandin läänissä 1800-luvulla. Pettersson korostaa Bäckin ja Olain tapaan talonpoikien aktiivisuutta maanjakojen toimeenpanossa. Pettersson 1983.

³⁴ Olai 1983, 138–156.

jätettiin sen sijaan usein jakamatta.³⁵

Mats Olsson ja Patrick Svensson ovat tutkineet isojaon ja maataloustuotannon välistä suhdetta Skoonessa 1700-luvulla, ja heidän mukaansa yhteisnautinnan purkamisella oli lievästi positiivinen vaikutus maatilojen viljantuotantoon. Jaetut tilat tuottivat enemmän kuin jakamattomat tilat. Tämä johtui ennen kaikkea siitä, että pellot ojitetiin paremmin sarkajaon purkamisen jälkeen. Vaikutukset olivat kuitenkin vähäisiä verrattuna 1800-luvun radikaaleihin maanjakouudistuksiin, yhteenkappaleeseenjakoihin (*enskifte*) ja laillisiin jakoihin (*laga skifte*), jotka vasta varsinaisesti hajottivat keskiaikaisen kyläyhteiskunnan ja tekivät yksilöllisen maanviljelynharjoittamisen mahdolliseksi. Suomessa vastaavia uudistuksia olivat isojaon järjestelyt ja uusjaot, joita ryhdyttiin toimittamaan 1800-luvun jälkipuoliskolla ja 1900-luvun alussa.³⁶ Olsson ja Svensson osoittavat, kuinka jaetut tilat tuottivat keskimäärin 10 hehtolitraa (noin 17 %) enemmän kuin jakamattomat tilat. Viljantuotannon kasvu ylitti lisäksi samanaikaisen väestönkasvun, mikä tarkoitti sitä, että maatilat tuottivat ylijäämää markkinoille. Tuotannon kasvu johtui ennen kaikkea siitä, että tiluskaannuksen purkaminen helpotti uusien vuoroviljelymenetelmien ja uusien viljelykasvien omaksumista. Maanjakojen ansiosta maanviljelijät pystyivät myös ottamaan paremmin huomioon erilaiset luonnonolosuhteet, eikä heidän tarvinnut enää kylvää ja korjata satoa samaan aikaan naapureiden kanssa. Yhteenkappaleeseen jaot helpottivat lisäksi tilojen halkomista, mikä heijastui kokonaistuotantoon, sillä jaetulla maatilalla oli usein tarpeen raivata uutta peltomaata. Myös maatilojen muuttaminen pois kyläkeskuksesta edisti uudisraivausta.

Kokonaisuudessaan Olsson ja Svensson esittävät, että 1700- ja 1800-lukujen maanjakouudistukset edistivät merkittäväällä tavalla skoonelaisen maatalouden rakennemuutosta, jonka seurauksena viljasta tuli yksi Ruotsin merkittävimpiä vientituotteita. Samansuuntaisesti vaikuttivat myös kruununtilojen perinnöksiöt, sillä ruotsalaistutkijoiden havaintojen mukaan perintötilat tuottivat selvästi enemmän viljaa kuin kruununtilat ja rälssitilat. Toisin sanoen maanomistusoikeuksien selkeä määrittely ja luottamus oikeuksien jatkuvuuteen kannustivat talonpoikia maatilataloutensa kehittämiseen. Institutionaalisten muutosten ohella ruotsalaistutkijat nostavat esiin skoonelaisten talonpoikien verotaakan suhteellisen vähenemisen, joka vapautti pääomaa maatalousteknisiin investointeihin 1700-luvun jälkipuoliskolta lähtien.³⁷

Ruotsissa on tutkittu jonkin verran myös isojaon vaikutuksia asutushistoriaan, ja tulokset ovat osin toisenlaisia kuin suomalaisessa tutkimuksessa. Olai osoittaa Ekebybornan pitäjän osalta, että maatilojen halkominen yleistyi hieman isojaon jälkeen. Tosin ainoastaan muutamassa tapauksessa on mahdollista osoittaa ajallinen yhteys näiden maajakotoimitusten välillä. Kokonaisuudessaan halkominen oli kuitenkin 1700- ja 1800-luvuilla hyvin vähäistä, eikä yhteismaiden jakaminen muodostanut murroskohtaa sikäläisessä asutushistoriassa. Tämä johtui Olain mukaan siitä, että yhteismaat olivat pieniä: metsää ja laidunmaata oli niukasti. Pitäjän kylissä oli ilmeisesti suorastaan pulaa puutavarasta jo 1600-luvun puolella. Näin ollen maatalous oli yksiselitteinen pääelinkeino, eikä sivuelinkeinoilla ollut suurta merkitystä.

³⁵ Olai 1987, 104–110.

³⁶ Enskifte-uudistus käynnistyi Skoonessa 1800-luvun alussa ja levisi myöhemmin myös muihin lääneihin. Sen vaikutus rajoittui perinteisille peltoviljelyalueille. Isojako ja yhteenkappaleeseen jako korvattiin vuonna 1827 asetuksella laillisesta jaosta. Gadd 2000, 283–304. Isojaon järjestelystä annettiin ensimmäiset määräykset vuonna 1848. Toimitukset yleistyivät varsinaisesti vasta 1880- ja 1890-luvuilla. Saarenheimo 1983, 53–60.

³⁷ Olsson 2005, 105 ja 122; Svensson 2006; Olsson & Svensson 2009; Olsson & Svensson 2010.

Maatalousvaltaisuus yhdessä pienten yhteismaiden kanssa tarkoitti sitä, ettei asutuksella ollut samanlaisia laajenemismahdollisuuksia kuin Pohjanmaan ja Hämeen metsävaltaisilla seuduilla. Maatilat oli järkevää säilyttää riittävän suurina viljelykokonaisuuksina, koska talonpojilla ei ollut mahdollisuuksia täydentää toimeentuloaan sivuelinkeinoilla. Olai kiinnittää huomiota myös siihen, että viljelmien määrä ei ainoastaan kasvanut, vaan etenkin 1800-luvun alusta lähtien maatiloja ryhdyttiin myös yhdistämään suuremmiksi viljelykokonaisuuksiksi – tosin tämäkään ilmiö ei osu yksin isojaon kanssa, mikä ei tietysti tarkoita sitä, ettei peltosarkojen yhdistäminen olisi helpottanut suurtilatalouden kehittymistä.³⁸

Olain tutkimus rajoittuu yhden pitäjän alueelle, joten tulosten yleistettävyydestä on mahdotonta sanoa mitään varmaa. Tulokset joka tapauksessa murtavat aikaisemman tutkimuksen käsitystä, jonka mukaan sarkajaon purkaminen olisi kategorisesti edistänyt maatilojen halkomisia. Tätä tulkintaa on painottanut etenkin Eli F. Heckscher. Hänen mukaansa itsenäisten maanviljelijöiden määrä kasvoi isojaon toimeenpanon seurauksena, koska kapeiden peltosarkojen yhdistäminen teki maatilojen halkomisen helpommaksi. ”Ruotsalainen talonpoika sai maanjaossa syyn halkoa tilansa”, kiteyttää Heckscher.³⁹

Asutushistorian yhteydessä on syytä mainita myös Staffan Granérin tutkimus *Samhänd och Rågång*, joka käsittelee yhteisnautintaa Fryksdalenin kihlakunnassa, Vermlannissa vuosina 1630–1750. Kuten aikarajauksestakin voi päätellä, Granér ei varsinaisesti käsittele isojakoa, mutta aihepiiri on silti hyvin samanlainen. Fryksdalenin kihlakunnassa ryhdyttiin nimittäin jakamaan yhteismaita jo ennen valtiollisten maanjakoreformien aikakautta. Kylien ulkomaita jaettiin pienempiin osiin ja kapeita sarkoja yhdistettiin suuremmiksi viljelykokonaisuuksiksi. Sarkajaon purkaminen tunnettiin tuomiokirjoissa nimellä *storbyte*, ja kyseessä oli ilmeisesti hyvin vakiintunut instituutio. *Storbyte* ei ollut yhtä kattava toimitus kuin isojako – tilusten yhdistäminen saattoi koskettaa ainoastaan muutamaa taloa kylän sisällä – mutta voidaan silti olettaa, että kummankin maajaon taustalta on löydettävissä samansuuntaisia syitä.

Yksi keskeinen tekijä oli väestönkasvu. Granér osoittaa tutkimuksessaan, että väestö kasvoi Fryksdalenin kihlakunnassa 1600-luvulla nopeammin kuin lähes missään muualla nykyisen Ruotsin alueella. Voimakas väestönkasvu oli osittain seurausta savolaisesta uudisasutuksesta, mutta suurin merkitys oli rautaruukeilla, joita ryhdyttiin perustamaan 1690-luvulta lähtien. Rautaruukit kasvattivat työvoiman kysyntää ja tarjosivat seudun talonpoikaisille kotitalouksille lisätienestettä mm. miilunpolton ja kuljetusten muodossa. Väestönkasvun seurauksena asutus laajeni vanhojen kylien ulkopuolelle, kihlakunnan laajoille ja metsärikkaille takamaille. Viljelmien määrä kasvoi kolmea reittiä pitkin. 1600-luvulla suurin merkitys oli uudistilojen ja ns. siirtokylien perustamisella. Siirtokylät olivat emäkylästä erkaantuneita asutuskeskittymiä, jotka olivat yleisiä myös Länsi-Uudellamaalla. 1700-luvun alkupuolella yleistyi torppien eli pienimuotoisten vuokraviljelmien perustaminen. Tosin raja uudistilan ja torpan välillä oli häilyvä, sillä torpat saatettiin aikaa myöten panna verolle. Tarkalleen ottaen kyse oli uudisasutustorpista (vaikkei Granér asiaa sen tarkemmin määrittelekään) erotukseksi päivätyötorpista, jotka yleistyivät 1600-luvun kuluessa kartanoiden

³⁸ Olai 1983, 191–210. Göran Hoppe on esittänyt samansuuntaisia arvioita 1800-luvun alkupuolella toteutetun *laga skifte* -uudistuksen osalta. Yhtenäisten viljelyalueiden luominen ei vauhdittanut tilojen halkomista Länsi-Götanmaalla, vaan kannusti pikemminkin jo entuudestaan varakkaita talollisia suurtilojen muodostamiseen. Hoppe & Langton 1994, 89.

³⁹ Heckscher 1957, 178–179.

läheisyydessä. Suomessa uudisasutustorppia perustettiin 1700-luvun alkupuolella etenkin Pohjanmaalla.

Yhteismaiden jakamisen kannalta suurin vaikutus oli kuitenkin maatilojen halkomisella, joka oli Vermlannissa selvästi yleisempää kuin lähes missään muualla Ruotsin valtakunnassa. Ilmiön voimakkuus näkyi mm. siinä, että 1700-luvun alussa seudulla oli useita maataloja, joiden manttaaliluku oli 1/24, 1/32 tai jopa vieläkin pienempi. 1600-luvun osalta lähdeaineisto ei mahdollista tarkkojen lukujen esittämistä, mutta esimerkiksi vuosina 1701–1755 kihlakunnan taloluku kasvoi 1090:stä 1480:een, ja kasvu johtui ilmeisestikin pääosin maatilojen halkomisesta. Maatilan halkominen kahteen tai useampaan osaan tarkoitti puolestaan sitä, että myös pelto- ja niittysarat oli jaettava kapeampiin osiin, ja ennen pitkää sarkojen viljeleminen ei enää ollut mahdollista (1700-luvun pamfletistien kauhukuvat olivat todellisuutta!). Tässä tilanteessa Vermlannissa ryhdyttiin toimittamaan em. *storbyte*-jakoja.⁴⁰

Kysymykseen siitä, voisiko samanlainen kehityskulku löytyä myös isojakotoimitusten taustalta, Granér ei ota suoraan kantaa. Hän tyytyy ainoastaan toteamaan, että isojakoreformi käynnistyi Vermlannissa jo hyvin varhaisessa vaiheessa. Granérin tutkimus tuo joka tapauksessa uuden näkökulman edellä mainittuun keskusteluun maatilojen halkomisen ja sarkajaon purkamisen välisestä yhteydestä: ilmiöiden välinen yhteys ei välttämättä liitykään maanmittaustoimituksen jälkeiseen aikaan, vaan siihen, mitä sitä ennen tapahtui.

Kokonaisuudessaan suomalainen ja ruotsalainen isojakotulkinta eroavat toisistaan useissa kohdin. Suomalaisessa tutkimuksessa painottuu edelleen isojaon luonne pakkoreformina, vaikka toisenlaisiakin äänenpainoja on ryhdytty esittämään. Ruotsalaisessa tutkimuksessa korostetaan sen sijaan talonpoikien positiivista suhtautumista isojakoon. Toisaalta ruotsalaisessa tutkimuksessa yhteismaakysymys on jäänyt sivurooliin sarkajaon purkamisen rinnalla, ja mm. isojaon suhdetta asutuskehitykseen on tutkittu Ruotsissa hyvin vähän. Tulkintatraditiot erovat toisistaan myös yleisellä, kontekstuaalisella tasolla. Suomalaisessa tutkimuksessa isojako liitetään osaksi perinteisen maatalouden aikakautta, jonka päätepiste ajoitetaan usein vasta 1800-luvun lopulle, jolloin maatalouden painopiste siirtyi pitkälti oma-varaisesta viljanviljelystä kaupalliseen lypsykarjatalouteen. Tälle murrosvaiheelle oli leimallista myös mm. teollisesti valmistettujen kehäaurojen ja rehukasvien viljelyn yleistyminen. Ruotsissa osa tutkijoista liittää isojaon sen sijaan osaksi ns. maatalouden vallankumousta, Pohjanmeren rannikolta 1500- ja 1600-luvuilla käynnistynyttä maatalouden voimakasta rakennemuutosta, jolle oli leimallista maatalouden tuottavuuden voimakas kasvu, uudenlaiset vuoroviljelymenetelmät, maatalouden kaupallistuminen ja erilaiset institutionaaliset muutokset kuten maanjaot. Tämä kontekstuaalinen ero kuvastuu hyvin Suomessa ja Ruotsissa 1990-luvun lopussa ja 2000-luvun alussa julkaistuissa maataloushistorian moniosaisissa yleisesityksissä. Suomessa isojako käsitellään *Suomen maatalouden historia*-nimisen teossarjan ensimmäisessä osassa, joka käsittelee perinteisen maatalouden aikaa esihistoriasta 1870-luvulle. Ruotsalaisessa maataloushistoriassa maanjaot käsitellään teossarjan *Det svenska jordbrukets historia* kolmannessa osassa *Den agrara revolutionen 1700–1870*.⁴¹

⁴⁰ Granér 2002.

⁴¹ Ruotsalaisesta tutkimuksesta ks. Gadd 2000; Olsson 2005, 104–142; Gadd 2009, 118–164; Olsson & Svensson 2010, 275–304. Maatalouden vallankumous -käsitteen käyttämisestä isojaon yhteydessä on myös kritisoitu. Olai 1983, 3–5. Suomalaisesta tutkimuksesta ks. Suomen maatalouden historian ohella mm. Soininen 1974; Niemelä 2008.

Eurooppalainen aitaamisliiketutkimus

Eurooppalaisten maanjakoreformien syistä ja seurauksista on olemassa hyvin laaja ja monipuolinen tutkimuskirjallisuus. Suurin osa tutkimuksista käsittelee englantilaista aitaamisliikettä. Manner-Euroopassa tutkimus painottui pitkään maareformien toiseen puoleen, feodaalisten rasitteiden purkamiseen ja ns. talonpoikien vapautukseen (*Bauernbefreiung*), mutta aivan viime vuosina yhteisnautinnan purkamista on ryhdytty tutkimaan perusteellisesti myös Pohjanmeren itäpuolella.⁴²

Laajasta tutkimuskirjallisuudesta huolimatta maajakoreformit ovat osoittautuneet erittäin visaiseksi ongelmaksi. Reformien etenemiseen vaikuttaneet tekijät samoin kuin maanomistajien motiivit on tulkittu hyvin eri tavoin aikakaudesta ja maasta riippuen. Tutkijat eivät ole yksimielisiä myöskään yhteismaiden jakamisen sosiaalisista ja taloudellisista vaikutuksista. Thorkild Kjærgaard on mm. väittänyt, että – toisin kuin yleisesti on esitetty – tanskalaiset maareformit eivät olleet merkittävä käännekohta maaseudun historiassa, vaan ne johtivat maatalouden taantumiseen ja kaaokseen: ”Maatalouden näkökulmasta maareformit ovat olleet tanskalaisen yhteiskunnan riippakivi 200 vuoden ajan.” Kjærgaardin mukaan reformipolitiikkaa voidaan pitää menestyksenä ainoastaan talollisluokan kannalta, sillä heidän asemansa maalaisyhteiskunnassa vahvistui alempien yhteiskuntakerrostumien kustannuksella. Dan C. Christensen on päätenyt aivan toisenlaiseen johtopäätökseen. Hänen mukaansa maatalouden tuottavuus kasvoi maareformien aikana, mikä johtui siitä, että yhteisnautinnan purkaminen ja maanomistusoikeuksien vahvistaminen kannustivat tanskalaista maanviljelijäväestöä ahertamaan pelloillaan aikaisempaa enemmän.⁴³

Tulkinnallisista eroista huolimatta maanjakoreformeja käsittelevästä tutkimuksesta voi erottaa kolme merkittävä paradigman muutosta, jotka ovat tapahtuneet noin 40 viimevuoden aikana. Nämä muutokset ovat ohjanneet myös oman väitöskirjani kysymyksen-asettelua:

- 1) Sarkajako ja yhteismaa eivät olleet niin epärationaalisia instituutioita kuin aikaisemassa tutkimuksessa on lähtökohtaisesti oletettu.
- 2) Maareformien syitä ja seurauksia ei ole mahdollista tyhjentävästi selittää makrotasolta käsin.
- 3) Manner-Euroopassa talonpojat eivät kategorisesti vastustaneet uudistuksia, sillä he olivat maareformien suurimpia voittajia.

Maajakoreformien tarpeellisuutta perusteltiin 1700-luvulla sarkajakoisen vainiojärjestelmän ongelmallisuudella. Tämä oli koko uudistuksen lähtökohta. Lukemattomissa aikalaiskirjoituksissa tuotiin esiin, kuinka sarkajako rajoitti maanomistajien päätäntävaltaa, ehkäisi uudenlaisen maatalousteknologian omaksumista, hankaloitti maatalouden harjoittamista ja rajoitti tuottavuuden kasvua. Yhteismaiden kohdalla suurimpana ongelmana pidettiin liikkakäytön riskiä.⁴⁴

1700-luvulla esitetyt argumentit jatkoivat elämäänsä myös 1900-luvun historian tutkimuk-

⁴² Keskeisimmät tutkimustulokset on koottu kolmeen 2000-luvulla ilmestyneeseen artikkelikokoelmaan. Ks. Brakensiek 2000; Demélas & Vivier 2003; De Moor & Shaw-Taylor & Warde 2002, sekä muut kyseisissä julkaisuissa ilmestyneet artikkelit.

⁴³ Kjærgaard 1991, 220–224; Christensen 1999, 179–180.

⁴⁴ Eurooppalaisesta aikalaiskeskustelusta ks. Vivier 2003a, 17–19; ruotsalaisesta keskustelusta ks. luku 3.

sessä. Tilusten seka-asemaa sekä laidunmaiden ja metsien yhteisnautintaa pidettiin pitkään epärationaalisina ja tehottomina maanhallinnan muotoina, traditionaaliselle talonpoikais-yhteiskunnalle tyypillisinä historiallisina jäänteinä, jotka oli tuomittu väistymään kapitalistisen tuotantotavan levittäytyessä yhä laajemmalle alueelle.⁴⁵

Varhaismodernille maalaisyhteiskunnalle tyypillinen yhteisnautinta herätti kiinnostusta myös historiantutkimuksen ulkopuolella. Eräs tunnetuimpia kuvauksia yhteislaiduntamisen ongelmallisuudesta sisältyy yhdysvaltaisen ekologin Garrett Hardinin vuonna 1968 julkaisemaan artikkeliin *The Tragedy of the Commons*. Hän kirjoittaa, kuinka jokaisen karjankasvattajan on järkevää viedä laitumelle mahdollisimman paljon karjaa, sillä kasvattaja saa pitää kaiken tuoton itsellään, vaikka haitat jaakantuvat kaikille yhteislaitumen käyttäjille. Logiikka on vääjäämätön:

”Kun rationaalinen karjankasvattajamme laskee yhteen nämä häntä hyödyttävät tai haittaavat osatekijät, hänen ainoa järkevä johtopäätöksensä on päättää kasvattaa karjansa lukua, ensi yhdellä, ja sitten vielä yhdellä, ja sitten vielä... Samaan johtopäätökseen päätyy jokainen yhteismaalla karjaansa laiduntava. Käsillä on tragedia. Heidät on sidottu järjestelmään, joka ajaa jokaisen heistä kasvattamaan karjansa määrää rajattomasti – vaikka maailma on rajallinen. Kaikki rynnivät kohti lopputuloksena olevaa hävitystä, vaikka jokainen tavoittelee vain omaa parastaan yhteiskunnassa, jossa uskotaan vapaaseen yhteismaan käyttöön. Mutta vapaa laiduntaminen yhteismaalla koituu kaikkien tuhoksi.”⁴⁶

Tämänhetkinen käsitys yhteisnautinnasta on hyvin toisenlainen. Sarkajakoa ja yhteismaata ei enää pidetä niin epärationaalisina ja joustamattomina instituutioina kuin aikaisemmin. Englantilaisessa tutkimuksessa on osoitettu, että kyläyhteisöt kykenivät tarpeen vaatiessa omaksumaan maatalousteknisiä uutuuksia myös sarkajakoisen vainiojärjestelmän puitteissa. Apilan ja turnipsin viljely oli 1700-luvulla yhtä yleistä niin sarkapelloilla kuin aidatuillakin pelloilla. Merkittävät maankäytössä tapahtuneet muutokset, kuten peltojen muuttaminen laidunmaaksi, edellyttivät useimmiten silti yhteismaiden aitaamista.⁴⁷

Uudemmassa tutkimuksessa on myös voimakkaasti kritisoitu Hardinin esittämää tulkintaa yhteisnautinnan kestämyydestä. Ensinnäkin yhteismaat eivät olleet kaikille avoimia, vaan niiden hyödyntäminen oli sallittua ainoastaan hyvin rajatulle ryhmälle, usein kylässä asuneelle talollisväestölle ja tietyn rajoituksen myös tilattomalle väestöosalle. Toiseksi yhteismaiden käyttöä säänneltiin monin eri tavoin. Maatiloille saatettiin esimerkiksi määritellä korkein sallittu karjamäärä, jonka tilat saivat tuoda yhteislaitumelle. Erilaisten sääntely-

⁴⁵ ”Historical opinion has for the most part accepted the judgment of contemporaries, sixteenth-century opponents of enclosure as well as eighteenth-century enthusiasts, that the open-field system was indeed inefficient”, kirjoittaa McCloskey englantilaisesta aitaamisliikekeskustelusta. McCloskey 1975a, 76. Perinteisistä historiantulkintoista ks. myös Allen 1992, 1–21; Vivier 2003a, 20–22.

⁴⁶ Hardin 2011, 46–47 (suom. Niko Noponen). Artikkelin käsittelee varsinaisesti lisääntymisvapauden ongelmallisuutta maapallon kantokyvyn näkökulmasta, mutta Hardin havainnollistaa teesiään metaforalla yhteislaitumesta. Artikkelin merkityksestä ks. Oksanen 2011, 11–40. Suomalaisista tutkijoista yhteismetsien ongelmallisuutta on korostanut mm. Sakari Kuusi: ”Metsien yhteisen omistuksen luonnollisena seurauksena oli niiden yhteinen haaskaaminen; pohjalainen ymmärsi, että puu oli yhteinen, niin kauan kuin se seisoi metsässä, mutta kun hän sen oli kaatanut, oli se hänen.” Kuusi 1914, 23.

⁴⁷ Allen 2010, 64.

mekanismien avulla yhteismaita kyettiin hyödyntämään kestävästi vuosisatojen ajan, vaikka liikkakäytön riskiä ei aina kyettykään täydellisesti eliminoidaan. Yhteismaiden käyttäjien toimintaa sääтели myös kyläyhteisön paine. Kylän asukkaat eivät voineet toimia puhtaasti omien intressiensä pohjalta, sillä kaikki tunsivat toisensa ja naapurit valvoivat toistensa tekemisiä. Useissa eurooppalaisissa valtioissa kyläyhteisöillä oli myös oikeus määrätä väärinkäytöksistä sakkoja ja muita rangaistuksia.⁴⁸

Yleisellä, teoreettisella tasolla sarkajakoisesta vainiojärjestelmästä on esitetty, että tilusten seka-asema oli rationaalinen ja taloudellisesti tehokas maanhallinnan muoto, koska se tasasi satovaihtelun aiheuttamia riskejä. Sarkajaon ansiosta jokaisella talonpojalla oli osuutensa niin hyvästä kuin huonostakin maasta, eivätkä ilmastollisten oikkujen tai kasvitautilien vaikutukset kaatuneet kokonaisuudessaan yhden perheen kannettavaksi. Sarkajako oli siis ikään kuin huonoja vuosia vastaan otettu vakuutus. Hinta, joka tästä vakuutuksesta jouduttiin maksamaan, oli alhaisempi kokonaistuotto.⁴⁹ Myös yhteislaiduntamista voidaan pitää taloudellisesti rationaalisena toimintana, sillä yhteislaidun oli edullisempi järjestely kuin yksityinen laidunmaa. Yhteislaitumia ei ollut tarpeen aidata, ja yhdessä palkattu paimen säästi työvoimakustannuksia. Yhteislaiduntaminen helpotti myös sänkipellon ja kesantopellon lannoittamista, sillä karjanlanta oli liki ainoa tunnettu lannoite ennen 1800-luvun lopulla alkanutta kemiallisten lannoitteiden aikakautta.⁵⁰

Sarkajakoisen vainiojärjestelmän rationaalisuutta koskevilla uusilla tulkinnoilla on keskeinen merkitys maanjakoreformitutkimuksen kannalta. Uudistuksia ei voida enää pitää ”luonnollisina”, itsestään selvinä tapahtumina, vaan on pohdittava tarkemmin, kuinka yhteisnautinta oikeastaan oli järjestetty ja mitä ongelmia siihen liittyi.

Toinen perinteiselle maareformitutkimukselle tyypillinen piirre on globaalien, makrotason selitysmallien käyttäminen. Aitaamisliikkeen voittokulku on selitetty kapitalismin leviämällä, teollisella vallankumouksella ja maatalouden kaupallistumisella. Marxilaisessa tutkimustraditiossa aitaamisliike on nähty välttämättömänä siirtymävaiheena feodaalisen ja kapitalistisen yhteiskunnan välissä. Manner-Euroopassa on vuorostaan korostettu valistuneiden hallitsijoiden ja ahkerien virkamiesten roolia.⁵¹

Uudemmassa tutkimuksessa näkökulma on toinen. Makrotason sijasta tutkijat ovat korostaneet paikallisten olosuhteiden, kuten erilaisten maanomistus-, kylä- ja elinkeinorakenteiden merkitystä. Reformien eteneminen ei siis ollut riippuvainen ainoastaan ”näkymättömän käden” liikkeistä, vaan taustalla vaikuttivat hyvin monet tekijät. Paikalliset olosuhteet heijastuivat myös reformien seurauksiin. Yhteismaan jakaminen ei johtanut uuden peltomaan raivaamiseen sellaisilla seuduilla, jossa liki kaikki raivaukelpoinen maa oli otettu

⁴⁸ Hardin artikkeli on herättänyt historiantutkijoiden keskuudessa lajaa keskustelua. Ks. van Zanden 1999b; De Moor & Shaw-Taylor & Warde 2002; De Moor 2009.

⁴⁹ McCloskey 1975a, 113–119. Marc Bloch väitti jo 1930-luvulla, että talonpojat tasasivat sarkajaon avulla peltoviljelyyn liittyviä riskejä, mutta Blochin ajattelussa oli kyse yhteisöllisestä tasa-arvosta, kun taas McCloskey näki sarkajaon myös taloudellisesti tehokkaana järjestelmänä. Bloch 1978, 54–55. McCloskeyn teoriaa on myös kritisoitu, sillä talonpojilla oli muitakin keinoja suojautua voimakkaan satovaihtelun aiheuttamilta riskeiltä kuten kevät- ja syysviljan viljely sekä monipuolinen elinkeinorakenne. Kritiikistä ks. Berg 2007, 11.

⁵⁰ Dahlman 1980, 111–114.

⁵¹ Esimerkkejä tutkimuksista, joissa on turvauduttu makrotason selitysmalleihin ks. Allen 1992, 1–21. Perinteisistä aitaamisliiketulkinnosta ks. myös Brakensiek 2000; Vivier 2003a, 20–22.

pysyvän viljelyn piiriin jo ennen maajako-reformien toimittamista. Näillä seuduilla maa-taloustuotantoa kasvatettiin vähentämällä kesannointia ja omaksumalla uusia vuoroviljely-menetelmiä. Yleisten selitysmallien merkitystä ei ole varsinaisesti kiistetty. Useat tutkijat ovat lähinnä halunneet tuoda aikaisempaa selvemmin esiin, kuinka makrotasolla operoiminen antaa liian pinnallisen kuvan privatisoitumisen syistä ja seurauksista.⁵²

Mannereurooppalaisessa tutkimuksessa on myös tuotu esiin, kuinka reformipolitiikan suurimpia hyötyjä olivat talonpojat, sillä valtaosa yhteismaista muuttui maanjakojen ansiosta talonpoikien yksityiseksi omaisuudeksi. Tämä kasvatti heidän mahdollisuuksiaan maan-käytön kontrolloimiseen. Isäntävallan vahvistuminen oli merkityksellistä etenkin 1700-luvun lopulta lähtien, kun voimakas väestönkasvu teki maasta entistä rajallisemman resurssin.⁵³

Tutkijat ovat myös osoittaneet yksipuoliseksi aikaisemman tutkimuksen olettamuksen, että talonpojat olisivat suhtautuneet uudistuksiin kielteisesti tai korkeintaan passiivisesti. Tanskassa esitettiin jo 1960- ja 70-luvuilla, että itsenäiset talonpojat anoivat aktiivisesti yhteisnautinnan purkamista ja että privatisoituminen käynnistyi varhain sellaisilla seuduilla, missä heidän osuutensa oli suuri. Myös vuokraviljelijät pyrkivät käynnistämään jakotoimi-tuksia mm. vetoamalla kuninkaaseen, vaikka heillä ei ollut virallista aloiteoikeutta. Yhteis-maita jaettiin myös epävirallisesti ilman viranomaisten päätöstä, tosin spontaanit maajaot olivat usein huonosti toimitettuja ja niitä jouduttiin myöhemmin parantelemaan. Privatisointia myös vastustettiin, mutta vastarinta rajoittui sellaisille seuduille, missä valtio tai suurmaan-omistajat määrittivät toimituksen ajankohdan yksipuolisesti. Kielteisiä reaktioita esiintyi myös silloin, jos talonpojat tulkitsivat kartanonherrojen anastaneen heille kuulunutta maata itselleen tai jos yhteismaiden jakamiseen liittyi maatilan siirtäminen pois kyläkeskuksesta.⁵⁴

Talonpojat olivat aloitteellisia myös Luoteis-Saksassa. Motiivit liittyivät osin taloudellisiin tekijöihin, mutta taustalla oli myös muita syitä. Luoteis-Saksassa oli joitakin alueita (Münsterland, Emsland ja Oldenburg), joilla jakamattomille yhteismaille suuntautunut uudisasutus kannusti suurtalonpoikia edistämään yhteismaiden jakamista – aivan kuten Etelä-Pohjanmaalla. Uudisasutuksen taustalla oli voimakas väestön kasvu, joka ei enää voinut purkautua kylien rintamaille, ja yhä useampi talonpoika joutui hakeutumaan kylien yhteis-maille. ”Suurtalonpojat (*Vollbauern*) tiedostivat, että nämä uudet asukkaat oli ennemmin tai myöhemmin hyväksyttävä osaksi kyläyhteisöä. Tämä muodosti merkittävän uhan kylän auto-nomialle ja – mikä yhtä tärkeää – suurtalonpoikien sosiaalisesti paremmalle asemalle. Mutta jos suurtalonpojat tukisivat viranomaisten tavoitteita ja ajaisivat yhteismaiden jakamista, he saivat jatkossa itse päättää, kuka voisi asettua heidän kyläyhteisöönsä,” Stefan Brakensiek kirjoittaa.⁵⁵

Kiinnostavaa kyllä eurooppalainen maa-aateli suhtautui yhteisnautinnan purkamiseen usein kielteisesti, sillä aristokratian näkökulmasta reformit tarkoittivat sen ikäikaisten etu-oikeuksien purkamista. Lounais-Saksassa aristokratia suorastaan vastusti uudistuksia ja onnistui toiminnallaan lykkäämään maareformien toimeenpanoa 1800-luvun puolelle asti.

⁵² Brakensiek 1994, eri paikoin; Brakensiek 2000; Vivier 2003a, 29–33.

⁵³ Brakensiek 1994, 168–169 ja 177–179; Béaur 2006, 133–134.

⁵⁴ Bjørn 1977, 117–123. Tanskalaisessa tutkimuksessa on esitetty myös toisenlaisia tulkintoja. Peter Henningsenin mukaan talonpojat asetteuivat yhteismaiden yksityistämisen kannalle vasta siinä vaiheessa, kun he olivat saaneet nähdä uudistusten positiiviset vaikutukset kartanoiden ja pappiloiden mailla sekä naapurikylissä, joissa reformi oli toteutettu ylhäältä päin pakottaen. Henningsen 2001, 296.

⁵⁵ Brakensiek 1994, 168–169.

Lyonin seudulla Ranskassa kartanonherrat (*seigneurs*) vastustivat laidunmaiden aitaamista mm. sen vuoksi, että aitaaminen vaikeutti metsästystä.⁵⁶ Tilattoman väestön näkökulmasta yhteismaiden yksityistäminen tarkoitti useimmiten toimeentulomahdollisuuksien heikkenemistä. Tilattomilla ei kuitenkaan ollut laillisia keinoja vastustaa jakoja, ja tämän vuoksi he turvautuivat laittomuuksiin. On myös esitetty, että yhteismaiden jakaminen olisi omalta osaltaan lisännyt Amerikkaan suuntautunutta muuttoliikettä.⁵⁷

Tutkimusongelma ja rajaukset

Väitöskirjani lähtökohta on edellä kuvatuissa paradigman muutoksissa, etenkin ruotsalaisen tutkimuksen uusissa isojakotulkinnoissa. Olen kiinnostunut siitä, onko perinteinen tulkinta isojaosta pakkoreformina asetettavissa kriittiseen valoon myös suomalaisen aineiston avulla vai toteutettiinko uudistus todellakin vastoin talonpoikien tahtoa.

Varsinainen tutkimusongelma on kiteytettävissä kahteen pääkysymykseen. Tutkin ensinnäkin, kuinka länsi-usmaalainen paikallisyhteisö suhtautui yhteisnautinnan purkamiseen. Vastustettiin isojaon toimeenpanoa vai nähtiinkö siinä myös mahdollisuuksia? Tarkoitin paikallisyhteisöllä tässä tutkimuksessa ennen kaikkea talollisten ryhmää, siis talonpoikia ja säätyläisiä. Yhteismaiden jakaminen kosketti myös tilatonta väestönosaa kuten käsityöläisiä, eläkkeelle jääneitä sotamiehiä, torppareita, mäkitupalaisia ja muita itsellisiä, sillä heidän toimeentulonsa oli sidoksissa kylän yhteisten resurssien hyödyntämiseen siinä missä talollisväestönkin. Isojaon sosiaaliset vaikutukset olen kuitenkin jättänyt pääosin tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Ratkaisu johtuu ennen kaikkea siitä, ettei tilaton väestö esiinny juuri lainkaan käyttämässäni lähdeaineistossa. Olen käynyt läpi kaikki tuomiokirjat isojaon toimeenpanon intensiivisen vaiheen ajalta eli 1750-luvun lopulta 1770-luvun alkuun sekä pistokokein myös tämän jälkeen, enkä ole löytänyt ainuttakaan tapausta, joka osoittaisi tilattoman väestön aseman huonontuneen nimenomaan yhteismaiden jakamisen seurauksena.

Vastaavan havainnon satakuntalaisten ruutusotilaiden osalta on tehnyt Jari Niemelä. Sotamiesten nautintaoikeudet määriteltiin talollisten ja sotamiesten välisissä suullisissa tai kirjallisissa sopimuksissa, eikä niihin tehty muutoksia isojaon yhteydessä. Yksityisellä maalla sai raivata uutta niittyä siinä missä yhteismaallakin. Myös metsienkäyttöoikeudet säilyivät ennallaan. Ruutusotilaat saivat hakea ruotuun kuuluneiden talollisten yksityisiltä metsäpalstoilta tarvitsemansa aidakset sekä poltto- ja rakennuspuut. Talolliset tosin huolehtivat siitä, että kaikkien metsäosuuksia hyödynnettiin tasapuolisesti. Torppien paikkoja saatettiin muuttaa maanjaon yhteydessä, mutta tällöin sotamiehelle annettiin korvaukseksi uutta maata, etenkin jos hänen tekemiään raivoita jaettiin ruodun ulkopuoliselle talolle.⁵⁸

Pro gradu -tutkielmaa tehdessäni havaitsin, että Pyhäjärvellä (nyk. Karkkila) muutamat talonpojat pyrkivät isojaon varjolla anastamaan itselleen peltoja, joita eläkkeelle jääneet ruutusotilaat olivat raivanneet palveluksessaoloaikanaan. He perustelivat toimintaansa sillä, että raiviot oli jaettu yksin heille ilman, että sotilaat olisivat kyseenalaistaneet jakoa millään tavalla. Sotamiehet riitauttivat anastustapaukset ja vetosivat oikeudessa talollisten kanssa laatimiinsa sopimuksiin, joissa sotamiehille taattiin elinikäinen nautintaoikeus tekemiinsä

⁵⁶ Bloch 1930, 513–519; Brakensiek 1994, 159–161.

⁵⁷ Brakensiek 1994, 169; Rösener 1994, 181–182.

⁵⁸ Niemelä 1990, 95, 110–116 ja 149–152.

raivioihin. Isojaon ei heidän mielestään pitänyt vähentää näitä oikeuksia. Tuomioistuin asettui poikkeuksetta sotilaiden puolelle.⁵⁹ Väitöskirjani aineistossa, joka painottuu Länsi-Uudemaan rannikkopitäjiin (ks. alla), ei ole esimerkkejä vastaavista anastusyrityksistä.

Paikallisyhteisön reaktioiden tutkiminen ei ole uusi lähestymistapa. Suomalaisessa 1700-luvun tutkimuksessa on mm. tutkittu talonpoikien suhtautumista metsälainsäädäntöön ja köyhäinhoitoon. 1600-luvun osalta on tutkittu paikallisyhteisön reaktioita mm. sotaväenottoihin.⁶⁰ Tämä tutkimus poikkeaa lähtökohdiltaan kuitenkin jonkin verran em. tutkimustraditiosta. Kun aikaisemmassa tutkimuksessa lähtökohtana on ollut tutkia keskusvallan ja paikallisyhteisön välistä vuorovaikutusta, painottuu oma työni ensisijaisesti paikallisyhteisön sisäisiin ristiriitoihin. Tarkastelen isojakoa kylien sisältä päin. Tärkein tavoitteeni on ymmärtää paikallisyhteisön sisäistä logiikkaa: miksi talonpojat reagoivat niin kuin reagoivat. Maaherralla ja maanmittareilla oli niin keskeinen rooli isojaon toimeenpanossa, että viranomaisten ja paikallisyhteisön välinen vuoropuhelu on jossain määrin läsnä myös tässä tutkimuksessa. Tavoitteeni ei ole kuitenkaan syventyä kysymykseen sen tarkemmin, vaikka isojako antaisi tähänkin hyvät mahdollisuudet.

Tutkin paikallisyhteisön reaktioita neljän tutkimuskysymyksen avulla:

- a) Kuinka jakotoimitukset etenivät Uudellamaalla? Missä olivat isojaon varhaiset painopistealueet, ja missä toimitukset käynnistyivät myöhemmin? Mitkä tekijät edistivät tai ehkäisivät toimitusten leviämistä? Tutkin etenemistä koko Uudemaan mittakaavassa, jotta pystyisin paremmin arvioimaan varsinaisen tutkimusalueen tilannetta. Käynnistyivätkö jaot Länsi-Uudellamaalla aikaisin vai myöhään? (luku 4)
- b) Kenellä oli aloiteoikeus jakotoimitusten suhteen, ja missä laajuudessa oikeuksia hyödynnettiin? Mikä oli viranomaisten rooli isojaon toimeenpanossa? Kuinka usein isojakoa anottiin, ja ketkä anomuksia laativat? Oliko yhteisnautinnan purkaminen jonkun tietyn yhteiskuntaryhmän intresseissä? (luku 5)
- c) Miksi yhteisnautinnasta haluttiin päästä eroon? Mitkä olivat talollisväestön motiivit? Luvun lähtökohtana on hypoteesi, että isojaon syitä on lähdettävä etsimään sarkajakaisen vainiojärjestelmän ongelmallisuudesta. Uutta maanjakoa olisi tuskin anottu, jos yhteisnautintaa olisi pidetty kelvollisena maanhallinnan muotona. (luku 6)
- d) Vastustettiinko isojaon toimeenpanoa? Kuinka usein maanjaoista valitettiin? Minkälaisia asioita valitukset koskivat? (luku 7)

Suurin mielenkiintoni kohdistuu isojaon motiiveihin. Miksi talonpojat anoivat isojakoa? Oman aikamme näkökulmasta vastaus vaikuttaa itsestään selvältä. Kukapa ei haluaisi päästä eroon kapeista ja pitkulaisista peltosaroista, jotka sijaitsivat hajallaan eri puolilla kylän peltovainioita. Kukapa ei haluaisi kasvattaa päätäntävaltaansa omien tilustensa käytössä ja saada omaa metsäpalstaa, jota naapurit eivät voineet autioittaa kohtuuttomilla metsähakkuillaan.

Sarkajaon ja yhteismaan rationaalisuutta käsittelevän tutkimuskirjallisuuden perusteella vastaus ei ole kuitenkaan näin yksinkertainen. Tilusten seka-asema sekä metsien, laidunmaiden ja kalavesien yhteisnautinta tarjosivat monia etuja, joista talonpojat joutuivat luopumaan, kun maat jaettiin yksityisiin lohkoihin. Isojaon anominen vaikuttaisi olevan ristiriidassa

⁵⁹ Tapauksia käsiteltiin ainakin vuoden 1781 käräjillä. Ks. esim. KA, Vihdin sk 1781, 832v–834v.

⁶⁰ Kuisma 1984; Pulma 1985; Villstrand 1992; Huhtamies 2004. Yhteenveto ruotsalaisesta tutkimuksesta ks. esim. Österberg 1989.

myös talonpoikaisyehteisöjen moraalitaloudellista luonnetta koskevien käsitysten kanssa.⁶¹ James C. Scott kirjoitti 1970-luvulla, kuinka toimeentulonsa rajoilla ja säiden armoilla elänyt talonpoika ei ollut taipuvainen maksimoimaan taloudellista voittoaan, vaan pyrki päinvastoin välttämään kaikkia sellaisia riskejä, jotka uhkasivat hänen toimeentuloaan. Hän pyrki minimoimaan maksimaalisen menetyksen todennäköisyyden:

”Useiden esikapitalistisen maalaisyhteiskunnan teknisten, sosiaalisten ja moraalisten järjestelyiden taustalta löytyy tämä ’turvallisuus ensin’ periaate. Useamman kuin yhden viljalajikkeen viljely ja eurooppalaiselle maataloudelle tyypillinen sarkajako ovat klassisia keinoja, joiden avulla pyrittiin ehkäisemään kohtuuttomia riskejä – usein tuottavuuden kustannuksella.”⁶²

Tässä tilanteessa maatilatalouden kehittämiseksi tehdyt investoinnit, kuten uuden maanjaon anominen, olivat epätodennäköisiä, sillä niihin sisältyi aina epäonnistumisen riski. Muutos näyttäytyi aina uhkana, etenkin jos aloite tuli kyläyhteisön ulkopuolelta.⁶³

Talonpojat kuitenkin anoivat isojakoa. Tämä on osoitettu useissa tutkimuksissa. Siihen, miksi näin tapahtui, ei toistaiseksi ole annettu tyydyttävää vastausta.

Väitöskirjan viimeisessä luvussa tutkin isojaon merkitystä asutuskehityksessä ja uuden peltomaan raivaamisessa pitkällä aikavälillä:

e) Tarkastelen ensinnäkin, kuinka itsenäisten viljelmien määrä (taloluku) kehittyi 1560-luvulta 1880-luvulle. Voidaanko osoittaa, että maatilojen halkominen olisi ollut erityisen voimakasta juuri maareformin kynnyksellä? Tarkastelen myös maanjakouudistuksen jälkeistä kehitystä. Vaikuttaisiko siltä, että sarkajaon purkaminen ja yhteismaiden yksityistäminen olisivat helpottaneet uusien viljelmien perustamista? Entä joutuivatko tutkimusalueen talonpojat luovuttamaan osan tiluksistaan liikamaina uudisasutukselle? Pureudun lisäksi torppariasutuksen laajentumiseen suuren Pohjan sodan jälkeen. Perustettiin uusia torppia erityisen aktiivisesti nimenomaan yhteismaiden yksityistämisen jälkeen?

f) Tutkin myös peltoaloissa tapahtuneita muutoksia vuosina 1650–1880. Olen kiinnostunut etenkin siitä, oliko uudisraivaus käynnistynyt jo sarkajakoisen vainiojärjestelmän puitteissa vai vaikuttaisiko pikemminkin siltä, että yhteisnautinnan purkaminen oli uudisraivauksen edellytys. Entä heijastuiko yhteismaiden jakaminen uudisraivauksen alueelliseen sijoittumiseen?

Pureudun edellä mainittuihin kysymyksiin kahdesta syystä. Ensimmäinen liittyy isojaon tavoitteisiin. Yhteisnautinnan purkamisen avulla pyrittiin ennen kaikkea edistämään uuden viljelysmaan raivaamista sekä helpottamaan uusien kotitalouksien, kuten torppien ja uudistilojen, perustamista. Onkin kiinnostavaa tutkia, kuinka hyvin näihin tavoitteisiin onnistuttiin pääsemään. Olivatko vaikutukset Länsi-Uudellamaalla yhtä selvästi havaittavissa kuin niillä hämäläis- ja pohjalaisseuduilla, joihin aikaisemmassa tutkimuksessa on keskitytty?

⁶¹ Perusteellinen katsaus varhaismodernien talonpoikaisyehteisöjen luonteesta esitettyihin käsityksiin ks. Hoppe & Langton 1994, 4–39. Moraalitalouden käsitteen kriittistä arviointia ks. Booth 2004, 53–91.

⁶² Scott 1976, 5.

⁶³ Hoppe & Langton 1994, 5–6 ja 10; Henningsen 2001.

Toinen, tämän tutkimuksen teemojen kannalta keskeisempi syy liittyy kysymykseen talollisten motiiveista, sillä lähes kaikissa aikaisemmissa tutkimuksissa, missä isojaon syitä on tavalla tai toisella pohdittu, on talollisten motiiveja lähdetty etsimään joko asutushistorian tai uudisraivauksen suunnalta. Ruotsalaisessa tutkimustraditiossa on korostettu ennen kaikkea maatilojen halkomisen ja maanjako-olojen uudistamisen välistä yhteyttä. Myös isojakoa edeltävän uudisraivauksen vaikutusta on painotettu. Suomalaisessa tutkimuksessa on korostettu torpparilaitoksen ja yhteismaille suuntautuneen uudisasutuksen luomaa muospainetta.⁶⁴

Selitysmallit eivät ole keskenään ristiriitaisia tai poissulkevia. Yhteisenä nimittäjänä voidaan pitää väestönkasvun nostamista keskeisimmäksi muutosvoimaksi erotukseksi taloudellisista selitysmalleista. Onkin perusteltua kysyä, missä määrin tämä väestöhistoriallinen selitysmalli saa tukea Länsi-Uudeltamaalta.

Olen rajannut tutkimuksen ulkopuolelle isojaon vaikutukset maatalouden tuottavuuteen ja maatilatalouden kehittämiseen, kuten uudenlaisen maatalousteknologian omaksumiseen. Valinta johtuu toisaalta siitä, että tämänhetkisen käsityksen maatalouden suuri muurrosvaihe ajoittui Suomessa vasta 1800-luvun lopulle. Isojaon aikoihin 1700-luvulla maata viljeltiin sen sijaan hyvin pitkälle samalla tavoin kuin keskiajallakin. On aivan mahdollista ja jopa todennäköistä, että sarkajaon purkamisen jälkeen ainakin muutamat maalaistalojen isännät ryhtyivät kohentamaan maatilatalouttaan olemassa olevan tietämyksen ja osaamisen puitteissa. Tämän tyyppisestä toiminnasta on löydettävissä joitain merkkejä tuomiokirja-aineistosta. Näihin pienimuotoisiin muutoksiin on kuitenkin hyvin vaikeaa päästä kunnolla käsiksi käytettävissä olevan lähdeaineiston avulla. Tuomiokirjojen havainnot ovat sittenkin satunnaisia. Maatalouden tuottavuuden tutkimista koskee sama ongelma: kunnollisia lähdesarjoja ei ole käytettävissä. Joidenkin länsi-uusmaalaisen kartanoiden arkistoissa on säilynyt tietoja sadoista, mutta tämän aineiston todistusvoima on heikko sen vuoksi, että kartanot olivat pääosin yhteisnautinnan ulkopuolella jo ennen isojakoa.⁶⁵

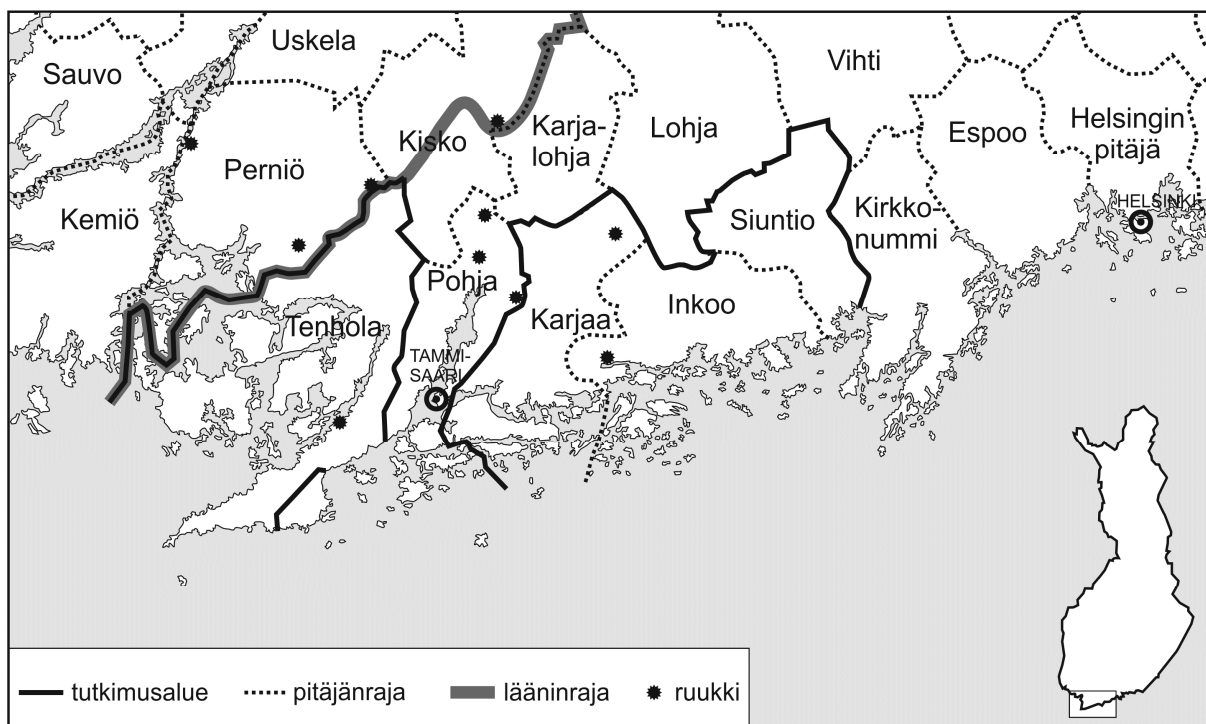
Olen jättänyt tutkimuksen ulkopuolelle myös konkreettisessa tilussijoittelussa ja kyläasutuksessa tapahtuneet muutokset, sillä Saarenheimon tutkimusten ansiosta tämä puoli isojaossa tunnetaan jo varsin hyvin. Länsi-uusmaalaiset kylät olivat lisäksi niin pieniä, ettei maanmittaustoimitusten tulosten selvittäminen ole samalla tavalla kiinnostavaa kuin Saarenheimon tutkimissa suurkylissä. En ole myöskään havainnut lähdeaineistossa merkkejä siitä, että olemassa olevaa tulkintaa olisi syytä arvioida uudelleen.

Tutkimusalue

Isojako oli hyvin laajamittainen ilmiö. Sen toimeenpano kesti yli 200 vuotta, 1750-luvulta aina 1960-luvulle asti, ja se kosketi ennemmin tai myöhemmin lähes jokaista suomalaista maatilaa. Uudistuksen mittasuhteet pakottavatkin tekemään alueellisia ja temaattisia rajauksia. Tutkimusalue on mahdollista pitää laajana, jopa koko valtakunnan laajuisena, jos tutkimuksessa keskitytään ainoastaan yhteen tai kahteen kysymykseen, esimerkiksi uudistuksen etenemiseen. Paikallisyhteisön reaktioiden ja isojaon vaikutusten tutkiminen ei ole kuitenkaan

⁶⁴ Asutuskehityksen merkitystä ovat korostaneet Heckscher 1957; Hoppe & Langton 1994; Rantanen 1997; Granér 2002; Ylikangas 2004; Lähde 2007. Uudisraivauksesta ks. Birgitta Olain em. tutkimukset.

⁶⁵ Ainakin tenholalaisten Gennarbyn ja Rilaxin kartanoiden sato- ja kylvötietoja on säilynyt 1600-luvun lopulta lähtien. Nikula 1938, osa 1, 316–319.

Kartta 1.1. Tutkimusalue 1700-luvun lopulla⁶⁶

mahdollista koko Suomen laajuudessa, sillä lähdeaineisto ja aikahaarukka kasvavat kohtuuttoman suuriksi.

Omassa työssäni olen päätenyt seuraavaan valintaan: Tutkin isojaon toimeenpanoa neljässä länsi-suomalaisessa pitäjässä. Tutkimusalue kattaa tarkalleen ottaen Inkoon, Karjaan, Siuntion ja Tenholan historialliset kirkkopitäjät kappeliseurakuntineen (Bromarv, Snapper-tuna, Degerby sekä Fagervikin ja Mustion ruukkien kappelit). Kirkkopitäjien rajoissa tapahtui pieniä muutoksia vuosisatojen varrella, mutta tässä tutkimuksessa olen käyttänyt isojaon aikaisia rajoja. Hallinnollisesti tutkimusalue kuului 1700-luvulla Uudenmaan ja Hämeen lääniin. Oikeudellisesti Inkoon, Karjaan ja Tenholan pitäjät kuuluivat Raaseporin läntiseen ja Siuntio Raaseporin itäiseen kihlakuntaan. Maantieteellisesti pitäjät sijaitsivat Suomenlahden rannalla, Porkkalanniemen ja Hankoniemen välissä, hyvien liikenneyhteyksien päässä 1700-luvun tärkeistä kauppakaupungeista Helsingistä, Turusta, Tallinnasta ja Tukholmasta.

Pitäjät eivät muodostaneet sosioekonomisesti täysin yhtenäistä aluetta, vaikka ne sijaitsivatkin lähellä toisiaan. Sisämaan savipohjaisissa jokilaaksoissa pääelinkeino oli viljanviljelyn ja karjanhoidon yhdistelmätalous kuten lähes kaikkialla Euroopassa. Saaristossa ja rannikolla, missä maasto oli paikoin kallioista ja karua ja missä viljelyskelpoista maata oli niukasti, pääelinkeinoja olivat kalastus ja talonpoikaispurjehdus. Pitäjien halki kulki kaksi salpausselkää, toinen Hankoniemeltä ja toinen Bromarvista koilliseen. Näiden harjumuodostelmien ympäristössä maasto oli metsäistä ja kumpuilevaa. Peltoaukeat olivat pienempiä ja metsätalouden merkitys sivuelinkeinona korostui. Kaupallisella metsäkäytöllä oli keskeinen rooli etenkin Inkoossa, Karjaalla ja Tenholassa, jotka kuuluivat Suomen merkittävimpään ruukkialueeseen. Seudulla toimi yhteensä kuusi rautaruukkia: Antskog, Fiskars,

⁶⁶ Olen käyttänyt pohjakarttana kartografi Carl Petter Hällströmin piirtämää ja vuorineuvos Samuel Gustaf Hermelinin julkaisemaa Suomi-kartastoa vuodelta 1799. Hällström 2005 (1799), 46–47 ja 70–73.

Taulukko 1.1. *Maanluonnot Inkoossa, Karjaalla, Siuntiossa ja Tenholassa 1722–1805*

	1722			1756			1805		
	vero	kruunu	rälssi	vero	kruunu	rälssi	vero	kruunu	rälssi
Inkoo	9 %	87 %	4 %	27 %	68 %	5 %	61 %	34 %	6 %
Karjaa	8 %	80 %	12 %	20 %	68 %	12 %	51 %	37 %	12 %
Siuntio	22 %	52 %	26 %	25 %	48 %	26 %	53 %	20 %	26 %
Tenhola	5 %	64 %	31 %	22 %	50 %	28 %	55 %	17 %	28 %

Lähteet: KA, 8153 (v. 1722); 8310 (v. 1756); 8521 (v. 1805).

Billnäs eli Pinjainen, Fagervik ja Skogby. Ruukkien yhteyteen perustettiin 1700-luvulla myös joitakin kauppasahoja. Siuntiossa kaupallisen metsänkäytön merkitys oli jonkin verran vähäisempi, vaikka pitäjässä ja sen läheisyydessä olikin muutamia kauppasahoja.⁶⁷ Pitäjät erosivat toisistaan myös suhteessa maanomistusrakenteeseen. Tenhola oli merkittävä kartanopitäjä, mikä näkyy rälssimaan osuutena pitäjän kokonaismanttaalimäärästä (ks. taulukko 1.1). Karjaa ja ennen kaikkea Inkoo olivat sen sijaan talonpoikaisia pitäjiä. Siuntio asettuu tässä vertailussa välimaastoon.

Historiantutkimuksen näkökulmasta pitäjät muodostavat kiinnostavan tutkimusalueen useastakin syystä. Ensinnäkin sosioekonomisten erot antavat mahdollisuuden tutkimustulosten vertailemiseen. Johtopäätösten tekeminen olisi hatarammalla pohjalla, jos tutkimus keskittyisi esimerkiksi pelkästään kartanopitäjiin. Toiseksi Länsi-Uudellamaalla ei toimitettu isojaon aikoihin verollepanoja, vaan uudistus käynnistyi pääosin maanomistajien aloitteesta. Talollisväestön motiivien tutkiminen tulee tätä kautta mielekkääksi. Tilanne oli tässä suhteessa samanlainen koko eteläisessä Suomessa, mutta tutkimusalueella aloitteita tehtiin selvästi enemmän kuin useimmissa muissa uusmaalaisissa pitäjissä. Ensimmäiset anomukset laadittiin lisäksi jo hyvin varhaisessa vaiheessa, heti vuoden 1757 isojakoasetuksen jälkeen. Vaikuttaisi siis siltä, että uudistukselle oli seudulla kysyntää.

Länsi-Uudenmaan rannikkoseutu on kiinnostava alue myös sen vuoksi, että se poikkeaa monessa suhteessa niistä hämäläis- ja pohjalaispitäjistä, joihin aikaisempi tutkimus on keskittynyt. Kylät olivat pieniä ja elinkeinorakenne oli monipuolinen. Kolmantena seikkana tutkimusalueen valintaan on vaikuttanut lähdetilanne. Suuri osa Länsi-Uudenmaan rannikkopitäjien kylistä kartoitettiin vähintäänkin kerran ennen isojakoa, mikä mahdollistaa peltoalojen tutkimisen pitkällä aikavälillä.

Olen halunnut rajoittaa ainoastaan neljään pitäjään sen vuoksi, että lähdeaineistoa olisi mahdollista hyödyntää mahdollisimman monipuolisesti. Pelkästään yhteen tai kahteen lähdesarjaan keskittyminen antaisi yksipuolisen kuvan isojaon syistä ja seurauksista. Tiukka aluerajaus asettaa luonnollisesti haasteita yleistettävyydelle. Olenkin pyrkinyt mahdollisuuksien mukaan vertailemaan tuloksia aikaisempaa tutkimukseen. Olen myös laventanut muutaman tutkimuskysymyksen kohdalla aluerajauksia koko Uuteenmaahan.

Käyttämäni tutkimusmetodia voi luonnehtia paikallishistorialliseksi: laajaa ilmiötä

⁶⁷ Länsi-Uudenmaan ruukki- ja sahateollisuudesta ks. esim. Laine 1948; Tegengren 1949; Nordström 1962; Kuisma 1983a; Kuisma 1983b. Muista elinkeinoista ks. pitäjänhistoriat.

tarkastellaan alueellisesti rajatun paikallisyhteisön näkökulmasta. Tämä on historiantutkimukselle hyvin tyypillinen lähestymistapa, eikä sitä usein mielletä edes erityiseksi tutkimusmetodiksi. Peter Aronsonin mukaan paikallishistoriallinen tutkimus voidaan toteuttaa hyvin monella tavalla ja sille voidaan asettaa hyvin erilaisia tavoitteita. Toisessa ääripäässä on kotiseutututkimus, jota tehdään sen itsensä takia, ilman erityisiä tieteellisiä tavoitteita. Akateemisessa historiantutkimuksessa paikallinen syväluotaus on kuitenkin harvemmin päämäärä itsessään, vaan sen avulla pyritään vastaamaan laajempiin kysymyksiin. Paikallisesti rajatun aineiston avulla saatetaan etsiä yleisiä historiallisia lainalaisuuksia, testata yleispätevien tai sellaisina pidettyjen teorioiden kestävyyttä tai syventää ja monipuolistaa olemassa olevaa historiakäsitystä. Viimeisintä näistä voidaan pitää oman työni lähtökohtana.⁶⁸

Varsin usein paikallishistoriallinen tutkimus toteutetaan vertailevan tutkimuksen tavoin. Tutkimusalueeseen valitaan useita kohteita (kyliä, pitäjiä, kaupunkeja, valtioita tms.), joilla on sopivassa suhteessa yhdistäviä ja erottavia piirteitä ja jotka sijaitsevat mahdollisesti myös maantieteellisesti kaukana toisistaan. Isojaon kohdalla tämä voisi tarkoittaa esimerkiksi sitä, että tutkimusalueessa olisi pitäjiä Uudenmaan ruukkialueen ohella Itä-Suomen kaskialueilta, Pohjanmaan tervanpolttoalueilta ja Satakunnan peltoviljelyalueilta. Toinen vaihtoehto olisi pitäytyä Uudellamaalla mutta ottaa mukaan pitäjiä läänin kaikilta kulmilta. Omassa työssäni olen kuitenkin halunnut tarkastella isojaon syitä ja seurauksia ainoastaan Länsi-Uudenmaan rannikkopitäjien näkökulmasta, vaikka esimerkiksi kartta-aineistoa olisi tarjolla myös muista pitäjistä. Tämä johtuu ennen kaikkea tutkimustilanteesta: isojakoa on tutkittu niin vähän, että vertailevaan tutkimukseen ei vielä ole kunnollisia edellytyksiä. Tutkittava ilmiö on tunnettava riittävällä tarkkuudella, jotta vertailuasetelma on mahdollista rakentaa. Muuten tutkimus jää helposti pinnalliselle tasolle. Tämän tutkimuksen jälkeen tilanne on toivottavasti tässä suhteessa astetta parempi.

Vertailevaan tutkimukseen liittyy myös toinen riski, nimittäin yleistettävyyden illuusio. Valitsemalla yhden uusmaalaisen, yhden savolaisen, yhden pohjalaisen ja yhden satakuntalaisen pitäjän käy helposti niin, että valitut pitäjät alkavat edustaa jotain laajempaa aluetta, vaikka edustettavuudesta ei ole mitään takeita. Tutkimustulosten yleistettävyyden kannalta onkin perusteltua, että tutkimusalueessa on mukana useita pitäjiä samalta seudulta. Tällä tavoin paikalliset erityispiirteet eivät saa kohtuutonta painoarvoa.

Tutkimuksen toteutus ja lähteet

Isojaon syiden ja seurausten tutkiminen edellyttää hyvin erilaisten tutkimusmenetelmien hyödyntämistä, sillä jakotoimitusten etenemistä tutkitaan kovin eri tavoin kuin uudisraivausta. Esittelen käyttämäni menetelmät tarkemmin kunkin luvun yhteydessä sekä liitteessä 1. Yleisellä tasolla olen toteuttanut tutkimuksen seuraavasti: Olen seurannut jokaista Inkoossa, Karjaalla, Siuntiossa ja Tenholassa toimitettua maajakoa alusta loppuun, aina isojaon anomisesta toimituksen vahvistamiseen asti. Olen selvittänyt jokaisen tapauksen kohdalla aloitteen tekijän henkilöllisyyden, toimituksen ajankohdan (erikseen rintamaiden ja yhteismaiden osalta), mahdolliset valitukset ja niiden aiheet sekä vahvistamisen ajankohdan. Olen myös tutkinut, kuinka paljon maata jaettiin. Muutamia tapauksia olen seurannut ajassa taaksepäin, sillä talollisten motiivit liittyivät usein maajakoa edeltäviin maariitoihin. Varsinaisen jako-

⁶⁸ Paikallishistoriallisesta tutkimusotteesta ks. Aronsson 1992, 10–16.

prosessin ohella olen seurannut kylien asutushistoriaa ja peltoalojen kasvua pitkällä aikavälillä.

Olen poiminut tiedot seuraavista lähdekokonaisuuksista:

1) *Isojakoasiakirjat ja -kartat*. Isojakoasiakirjat koostuvat pääosin kolmesta osasta: isojaon pöytäkirjasta, jossa kerrotaan maanmittaustoimituksen kulku, jakokirjasta (*delnings instrument*), jossa luetellaan jaetut tilukset ja niiden pinta-alat sekä uutta tilusjärjestystä kuvaavasta kartasta. Asiakirjoihin sisältyy usein myös pyykkiselityksiä ja muita dokumentteja. Olen poiminut pinta-alatiedot jakokirjoista. Joillakin maanmittareilla oli tapana kirjata tiluspinta-alat erikseen vanhan ja uuden nautinntan osalta. Olen tässä työssä käyttänyt uuden tilusjärjestyksen mukaisia pinta-aloja. Kyläkohtaisiin summiin valinnalla ei ole vaikutusta. Jakotoimituksen pöytäkirja on hedelmällinen lähde, kun tutkitaan talollisten reaktioita, sillä maanmittarit kirjasivat niihin usein hyvinkin tarkkaan toimituksen kuluessa ilmenneet ongelmat.

Isojakoasiakirjoja on säilynyt kaksi sarjaa: alkuperäiset konseptiasiakirjat ja puhtaaksi-piirretyt uudistusasiakirjat. Olen hyödyntänyt pääosin jälkimmäistä lähdekokonaisuutta, sillä sen käyttäminen on vaivattomampaa. Olen käynyt läpi myös konseptiasiakirjat koko tutkimusalueen osalta. Tämä on osoittautunut tarpeelliseksi, sillä niiden joukossa säilytetään monia sellaisia maanmittaustoimitukseen liittyviä dokumentteja, kuten isojakoanomuksia ja tuomiokirjoja, joita ei ole säilynyt muissa lähdekokonaisuuksissa.⁶⁹

2) *Muut suurimittakaavaiset tiluskartat*. Isojakokarttojen ohella tutkimusalueelta on säilynyt varsin paljon myös varhaisempaa kartta-aineistoa eli ns. maakirjakarttoja (n. 1650) ja verollepanokarttoja (n. 1700). Isojaon ajalta on säilynyt lisäksi yksittäistilojen tilusmittauksia. Tutkin tämän aineiston avulla peltoalan kasvua 1600-luvun puolivälistä 1700-luvun jälkipuoliskolle asti. Vanhaa kartta-aineistoa ei ole tässä laajuudessa aikaisemmin hyödynnetty.⁷⁰ Uudisraivausta on tutkittu 1500- ja 1600-lukujen osalta myös erilaisten kylvötietojen sisältävien veroluetteloiden avulla. Niiden lähdearvoa on kuitenkin pidettävä heikompana. Kylvötiheys vaihteli paikkakunnasta riippuen eikä kaskikylvön osuutta ole aina mahdollista tutkia erikseen. Kylvöalaan vaikutti myös toukomaan laajuus. Toukomaahan kylvetyn viljan määrästä ei ole kuitenkaan mahdollista saada tietoja ennen 1800-lukua. Lisäksi verotusta varten laadituissa lähteissä usein vähätellään todellisia kylvömääriä. Jutikkalan arvion mukaan mainitut virhetekijät voivat eliminoida toisensa, mutta tätä on useimmiten mahdotonta osoittaa. Näin ollen kylvötietojen pohjalta laaditut peltopinta-alat ovat aina likiarvoja.⁷¹

⁶⁹ Olen käyttänyt ensisijaisesti Maanmittauslaitoksen arkistokeskuksessa säilytettäviä alkuperäisiä konseptiasiakirjoja. Jos olen myöhemmin joutunut tarkistamaan tietoja, olen turvautunut mikrofilmeihin, joita säilytetään Etelä-Suomeen maanmittaustoimiston Pasilan toimipisteessä.

⁷⁰ Maatilojen keskimäärisiä peltoaloja on jonkin verran laskettu geometrinen tiluskarttojen avulla. Länsi-Uudenmaan osalta ks. Nordström 1968; Lahtela 2008; Haggrén 2010, 136–143. Vanhaa kartta-aineistoa koskevasta lähdekritiikistä ks. myös Gustafsson A. 1933; Kostet 1995; Seppänen 2002. Valtakunnallisista vertailuista ks. Jutikkala 1980b, 175–178. Isojaon ja isojaon järjestelyiden osalta ks. Soininen 1974, 127–135.

⁷¹ Peltopinta-alojen arvioinnissa on käytetty mm. tarkastusmaakirjoja, kylvö- ja karjaluetteluita sekä kymmenysveroluetteloita. Luukko on verrannut veroluetteloiden tietoja maanmittauskarttoihin, ja havainnut, että kylvötietojen pohjalta laaditut arviot ovat merkittävästi alhaisempia kuin karttojen antamat tiedot. Luukko

Vertaan isojaon aikaisia peltoaloja myös 1880-luvun tilanteeseen. Tältä ajalta ei ole käytettävissä kattavaa maanmittausaineistoa, sillä isojaonjärjestelyitä ryhdyttiin varsinaisesti toimittamaan vasta 1900-luvun alkupuolella. Olenkin poiminut tiedot peltoaloista vuonna 1881 laadittusta kuntakohtaisesta tilastosta maatalojen peltoaloista.

Ennen kuin eriaikaisia tilusmittauksia on mahdollista ryhdyä hyödyntämään, on otettava kantaa joihinkin kysymyksiin: Ovatko käytetyt mittayksiköt yhteismitallisia? Viitattiinko peltokäsitteellä samanlaiseen tiluslajiin 1600-luvulla ja 1800-luvulla? Oliko mittausten tarkkuus riittävän luotettava? Tämänhetkisen käsityksen perusteella vastaus kaikkiin em. kysymyksiin on kyllä: peltoalatiedot ovat keskenään vertailukelpoisia. Maakirjakarttojen sekä vuoden 1881 maataloustilaston peltoalatietoihin liittyy joitakin avoimia kysymyksiä, mutta yleiset tendenssit hahmottuvat luotettavasti. Käsitys perustuu osin aikaisempiin lähdekriittisiin tutkimuksiin, osin omaan analyysiini. Pureudun lähdeteknisiin haasteisiin ja tutkimuskirjallisuudessa esitettyihin johtopäätöksiin perusteellisemmin liitteessä 1 ”Uudisraivauksen tutkimisesta geometrinen tiluskarttojen avulla”.⁷²

Myös kartta-aineiston epätäydellisyys asettaa tutkimuksellisia haasteita. Maakirjakarttoja laadittiin kattavasti ainoastaan Inkoon ja Tenholan pitäjistä; Karjaalta on säilynyt vain yksi kyläkartta, Siuntiosta ei ainuttakaan. Verollepanokarttoja on säilynyt kaikista neljästä pitäjästä, mutta aineistossa on suuria aukkoja etenkin Siuntion kohdalla. 1700-luvun jälkipuolella laadittuja isojakokarttoja ja muita tilusmittauksia on säilynyt varsin kattavasti. Kartoitukset keskittyivät kuitenkin osittain eri kyliin kuin aikaisemmat mittaukset. Aineiston epätäydellisyys on mahdollista ratkaista kahdella tavalla, otantatutkimuksen ja täydennysmenetelmän avulla. Pureudun näihin menetelmiin niin ikään väitöskirjan lopussa (ks. liite 1).

3) *Tuomiokirja-aineisto*. Olen käynyt systemaattisesti läpi kihlakunnanoikeuksien renovoidut tuomiokirjat, maanjako-oikeuksien tuomiokirjat (alkuperäiset ja renovoidut) ja Etelä-Suomen laamanninoikeuden renovoidut tuomiokirjat isojaon toimeenpanon ajalta. Lisäksi olen poiminut hovioikeudessa käsitellyt riitatapaukset Uudenmaan ja Hämeen lääninhallituksen arkistosta. Olen etsinyt tuomiokirjoista kaikki uuteen maanjakoon kohdistuneet valitukset ja toimitusten vahvistamisen ajankohdan. Olen poiminut myös kaikki käräjille tuodut isojakoanomukset, sillä tämän aineiston avulla on mahdollista päästä käsiksi talollisten motiiveihin. Aikaisemmassa tutkimuksessa isojaon syitä on tarkasteltu lähinnä väestöhistoriallisten lähdesarjojen ja vanhan kartta-aineiston avulla. Birgitta Olai on mm. tutkinut uudisraivauksen etenemistä vertaamalla eriaikaisia karttakuvia keskenään ja päätellyt, että isojako tuli ajankohtaiseksi siinä vaiheessa, kun rintamailla ei ollut enää raivauskelpoista maata jäljellä. Näiden aineistojen antama kuva jää kuitenkin kovin ulkokohtaiseksi. Tuomiokirjojen etu on siinä, että niiden avulla on mahdollista päästä käsiksi kylien sisäiseen dynamiikkaan, siihen, mitä ongelmia yhteisten rersurssien hyödyntämiseen liittyi, kun uutta peltoa raivattiin voimakkaasti.

Tuomiokirjojen lähdearvoa on pohdittu paljon suomalaisessa historiankirjoituksessa. Tutkimuksessa on tuotu esiin mm., kuinka rikostapausten lisääntyminen ei välttämättä kuvaa rikollisuuden kasvua sinänsä vaan keskusvallan kontrollin vahvistumista. Toinen keskeinen huomio liittyy käsiteltyjen tapausten sattumanvaraisuuteen. Kaikkia riitoja ei koskaan tuotu käräjille. Tuomiokirjoja käytettäessä on otettava myös huomioon tietojen epäluotettavuus,

esittää, että eroavaisuudet selittyvät alhaisella kylvötiheydellä. Yhden tynnyrinalan alueelle saatettiin kylvää ainoastaan 0,5–0,7 tynnyriä siementä. Ks. Luukko 1957, 442–445. Ks. myös Jutikkala 1980b, 171–172.

⁷² Aikaisemmasta tutkimuksesta ks. esim. Hannerberg 1941; Hannerberg 1971; Olai 1983.

sillä kantajat ja vastaajat eivät olleet totuuden asialla. Heidän lausuntonsa olivat subjektiivisia tulkintoja, jotka eivät välttämättä anna oikeaa kuvaa tapahtumien kulusta.⁷³ Paikallisyhteisön reaktioiden tutkimisen näkökulmasta suurimmat haasteet liittyvät aineiston edustavuuteen, sillä kaikki reaktiot eivät johtaneet tuomioistuinkäsittelyyn. Gunnar Suolahden kuvaamat omavaltaiset valtiopäivämiesvaalit käsiteltiin käräjillä, koska kyse oli laittomasta toiminnasta. Useat vähäisemmät niskuroinnit, kuten maanmittaustoimituksen häiritseminen sekä maanmittarin solvaaminen ja uhkaaminen, eivät kuitenkaan aina täyttäneet rikoksen tunnusmerkkejä, eikä niihin ole mahdollista päästä käsiksi oikeuslähteiden avulla. Tutkimuksessa onkin hyödynnettävä myös muita lähdekokonaisuuksia.

4) *Henkikirjat*. Asutushistoriaa on perinteisesti tutkittu henkikirjojen avulla, ja samaa lähdesarjaa käytän myös tässä tutkimuksessa.⁷⁴ Henkikirjat (*mantalslängd*) olivat veroluettelaita, joita laadittiin erityisen henkilöveron eli henkirahan perimistä varten. Niitä ryhdyttiin laatimaan vuonna 1634, tosin 1600-luvun jälkipuoliskolle asti ne tunnettiin nimellä myllytullimanttaaliluettelot (*kvarntullsmantalslängd*). Asutushistorian näkökulmasta luettelot ovat hyödyllisiä, koska verovelvolliset kirjattiin niihin kylittäin ja taloittain. Luettelo perustui maakirjoissa noudatettuun järjestykseen, mutta henkikirjat seurasivat todellista asutuskehitystä paremmin kuin maakirjat, sillä niihin kirjattiin myös maatilojen halkomiset ja yhdistämiset. Maatilarakenteessa tapahtuneiden muutosten ajoittamisen kannalta ensisijaisina lähteinä on pidettävä muita lähdesarjoja. Omassa työssäni olen päättänyt käyttämään halkomistoituksesta laadittuja maanmittausasiakirjoja, sillä kyseistä aineistoa on pidettävä primäärilähteenä. Kaikista halkomisista ei tosin ole säilynyt toimituspöytäkirjaa. On myös mahdollista, että tiloja halottiin ilman maanmittaria, vaikka periaatteessa tämä ei ollut enää laillista vuonna 1725 annetun maanmittausjohtosäännön jälkeen.⁷⁵ Yleiskuva välittyy kuitenkin riittäväällä tarkkuudella käytettävissä olevan aineiston perusteella.

Säterien osalta henkikirjat eivät anna täysin aukotonta kuvaa asutuskehityksestä, sillä aatelisilta lähimpine palvelijoineen ei peritty lainkaan henkirahaa vuosina 1641–1865.⁷⁶ Manttaalikomissaareille vuonna 1693 annetun ohjesäännön mukaan luetteloihin oli merkittävä myös henkiverosta vapautetut alamaiset. Olen kuitenkin havainnut, että kirjauksissa oli puutteita. Olenkin täydentänyt henkikirjojen tietoja maakirjoista ja pitäjänhistorioiden yhteydessä julkaistuista tilanhaltijaluetteloista.⁷⁷ Säterien kohdalla on otettava myös huomioon, että niitä viljeltiin useimmiten yhtenä viljelykokonaisuutena, vaikka henkikirjoissa niiden kohdalle olisikin kirjattu useita lampuotiperheitä. Tämä käy ilmi vanhoista maanmittauskartoista: isojakokartoista sekä 1600- ja 1700-luvun vaihteessa laadituista verollepanokartoista. Epäselvissä tapauksissa olen verrannut henkikirjojen tietoja kartta-aineistoon.

Henkikirjojen avulla on mahdollista tutkia myös torppareiden lukumääriä, sillä tämäkin väestöryhmä oli velvollinen maksamaan henkirahaa. Torppien perustamista olisi mahdollista tutkia myös muiden lähdesarjojen avulla, mutta olen käyttänyt henkikirjoja, koska torpat on

⁷³ Virrankoski 1970, 126–129; Aalto 1994, 26–50.

⁷⁴ Henkikirjojen käytöstä asutushistorian lähteenä ks. esim. Herlitz 1974, 174 ja 178–180; Jutikkala 1980a, 160.

⁷⁵ Huhtamies 2008, 102 ja 138.

⁷⁶ Piilahti 2007, 38.

⁷⁷ Tilanhaltijaluetteloita on laadittu Inkoosta ja Siunttiosta. Ks. Brenner 1936, osa 2, 233–382; Brenner 1964. Lisäksi Henry Rask on käsitellyt varsin perusteellisesti Snappertunan asutushistoriaa. Rask 1991, 249–278. Maakirjat olen käynyt läpi vuosien 1694 ja 1724 osalta, sillä kyseisiin vuosiin liittyy eniten epävarmuustekijöitä. KA, läänintilit 8070 ja 8159.

kirjattu niihin sen talon kohdalla, jolle torppa kuului. Näin ollen on mahdollista tutkia, ketkä oikeastaan perustivat torppia: kartanot vai talonpoikaistilat. Henkikirjoja on yleisesti pidetty luotettavana ja kattavana lähteenä, sillä kaikki torpparit, myös rälssimaalla asuneet, olivat velvoitettuja maksamaan henkirahaa. Edvard Gylling on tosin arvioinut, ettei 1700-luvun alkupuolella laadittuihin henkikirjoihin olisi kirjattu kaikkia torppareita. Mahdollisilla puutoksilla ei ole kuitenkaan merkittävää vaikutusta yleiskuvan kannalta, sillä torppareiden kokonaismäärät olivat vielä tuolloin hyvin alhaisia.⁷⁸

Olen käynyt henkikirjat läpi vuosilta 1694, 1724, 1757, 1779, 1805 ja 1880. Poikkeileikkausvuodet ovat valikoituneet osin lähdeteknisistä syistä. Vuoden 1694 (tai vaihtoehtoisesti vuoden 1695) henkikirjoja pidetään yleisesti ottaen luotettavampina kuin muita 1600-luvun lopun henkikirjoja, koska ne on laadittu välittömästi vuoden 1693 ohjesäännön voimaantulon jälkeen. Vuoden 1724 henkikirjan olen valinnut sen vuoksi, että se on ensimmäinen säilynyt henkikirja suuren Pohjan sodan jälkeiseltä ajalta ja kuvaa näin parhaiten sitä tilannetta, joka tutkimusalueella vallitsi kriisivuosien jälkeen. Vuodet 1757 ja 1779 kuvastavat tilannetta ennen ja jälkeen maareformin toimeenpanon. Vuosi 1805 havainnollistaa asutuksen laajuutta noin 20 vuotta yhteismaiden jakamisen jälkeen. Olen ottanut tarkasteluun mukaan myös vuodet 1561 ja 1880, jotta asutuksen pitkä linja piirtyisi esiin. Vuoden 1561 tiedot on poimittu pohjoismaisen autioutilaprojektin puitteissa julkaistusta kyläluettelosta.⁷⁹

5) *Muu lähdeaineisto.* Edellä mainittujen lähdekokonaisuuksien lisäksi käytän jonkin verran myös muuta aineistoa. Aloitteentekijöiden kannalta kaikkien hedelmällisimmän lähdeaineiston muodostavat Uudenmaan ja Hämeen lääninhallituksen kanslian anomusdiarit, jotka olen käynyt systemaattisesti läpi vuosilta 1757–1771. Diaarien ohella olen etsinyt tietoja päätösasiakirjoista ja varsinaisista anomusasiakirjoista, joita on tosin säilynyt hyvin vähän. Myös isojakoasiakirjoista on löydettävissä mainintoja aloitteentekijöistä, mutta ne ovat hyvin satunnaisia. Paikallisyhteisön reaktioista olen etsinyt viitteitä maanmittareiden työpäiväkirjoista sekä maanmittareiden ja maaherran välisestä kirjeenvaihdosta. Aikaisemman tutkimuksen perusteella reaktioita olisi löydettävissä myös pitäjänkokousten pöytäkirjoista ja rahvaan valituksista.⁸⁰ Länsi-Uudenmaan osalta tiedot ovat kuitenkin vähäisiä. Olen käynyt rahvaan valitukset kokonaisuudessaan läpi isojaon varhaisvuosilta 1750- ja 1760-luvuilta, enkä ole löytänyt ainuttakaan maanjako-olojen uudistukseen kohdistunutta valitusta. Pitäjänkokouksien pöytäkirjoihin olen tutustunut ainoastaan pitäjänhistorioiden antamien vihjeiden perusteella. Tutkimuksen ulkopuolelle onkin näin ollen mahdollisesti jäänyt joitakin paikallisyhteisön mielialoja valaisevia kuvauksia. En kuitenkaan usko, että puutoksella on kokonais kuvan kannalta ratkaisevaa merkitystä, sillä pitäjänkokous ei ollut isojaon toimeenpanon näkökulmasta keskeinen foorumi.

⁷⁸ Gylling 1909, 2 ja 45–49 (liite 2).

⁷⁹ Suomen asutus 1560-luvulla. Kyläluettelot.

⁸⁰ Bäck 1984; Aronsson 1992.

2. Resurssien nautinta ennen isojakoa

”Nyt on kylässä toimitettu tasoitusjako ja kylä on oikeassa aurinkojaossa. Silloin on tontti pellon äiti. Peltö on pantava tontin mukaan ja kylän laitamilla oleville on annettava hyvitysmaata [...] Pellon tulee määrätä niitty, niittysaran metsäsarka, metsäsaran ruokasarka, ruokosaran vesi. Veden tulee määrätä oikeudet apajapaikkoihin.”⁸¹

KUNINGAS KRISTOFERIN MAANLAKI (1442)

Tarkastelen tässä luvussa, kuinka länsiuusmaalaisten kylien resurssit oli jaettu ennen yhteismaiden yksityistämistä, jotta isojaossa tapahtunut muutos olisi mahdollista tehdä näkyväksi. Keskityn nimenomaan kylien sisäiseen maanhallintaan eli maanomistusoikeuksien horisontaaliseen ulottuvuuteen. En pureudu lainkaan maanluontoihin ja perimysjärjestelyihin eli omistusoikeuksien vertikaalisiin ulottuvuuksiin, sillä isojaon toimeenpano ei ollut suoranaisesti sidoksissa näihin ilmiöihin.⁸² Kuinka isojakoa edeltävää maanhallintaa tulisi sitten kuvata? Tutkimuskirjallisuudessa käytetään usein käsitteitä yksityinen–kollektiivinen: Peltosarkoja nautittiin yksityisesti sadonkorjuuseen asti, jonka jälkeen peltovainiot toimivat kylän karjan yhteisenä laidunmaana. Yhteismaata nautittiin kollektiivisesti, mutta talonpojilla oli oikeus raivata metsiin myös yksityisiä palstoja.⁸³ Keskiaikaista ja varhaismodernia maanhallintajärjestelmää ei ole kuitenkaan mahdollista tyhjentävästi määritellä näiden kahden käsitteen avulla. Käsitteellistä työkalupakkia on syytä täydentää.

Tässä luvussa pureudun ennen kaikkea ns. kyläosuusperiaatteeseen, jonka perusteella nautintaoikeuksia ryhdyttiin jakamaan myöhäiskeskiajalta lähtien. Kyläosuusperiaatteen esittely on perusteltua sen vuoksi, että Länsi-Uudellamaalla, kuten muuallakin läntisessä Suomessa, isojaossa oli pitkälti kyse nimenomaan kyläosuuteen perustuvan maanhallinnan korvaamisesta poissulkevalla, yksityisellä maanhallinnalla. Käytän esimerkkitapauksena tenholalaista Fastarbyn kylää. Luvun lopuksi tarkastelen sarkajaon ja yhteismaiden yleisyyttä. Tämä on keskeistä, sillä länsiuusmaalaisesta kylä rakenteesta johtuen varsin merkittävä osa pelloista, niityistä ja metsistä oli yhteisnautinnan ulkopuolella jo ennen isojakoa. Tämä luku ei ole kattava selvitys isojakoa edeltävästä maanhallinnasta – se vaatisi kokonaan oman erityistutkimuksensa. Keskityn lähinnä nostamaan esiin joitakin sellaisia ominaispiirteitä, joihin palaan myöhemmissä, lähinnä talollisten motiiveja ja jakoriitoja käsittelevissä luvuissa.

⁸¹ KrML, rakennuskaari VI.

⁸² Vertikaalisen ja horisontaalisen omistusoikeuden käsitteistä ks. Widgren 1995, 7.

⁸³ Ks. esim. Letto-Vanamo & Määttä, 70. ”Sarkajakojärjestelmä olikin tavallaan yhdistelmä eksklusiivisesta varallisuusoikeudesta ja kollektiivisiin varallisuusoikeuksiin liittyvistä haitoista.”

Kyläosuuteen perustuva maanhallinta

Maa- ja metsätalouden harjoittamiseen vaikutti ratkaisevalla tavalla se, kuinka resurssit oli jaettu kylän rajojen sisäpuolella. Kyläyhteiskunnan varhaisvaiheessa resurssien hyödyntäminen oli sidottu päälukuun. Yhteisniityistä sai kukin talo heiniä sen mukaan, kuinka monta miestä tai naista siitä oli ollut korjuussa mukana. Yhtiökaskissa sato tasattiin kirvesluvun mukaan, ja kalasaaliit jaettiin tasan osanottajien kesken.⁸⁴ Maatilan koolla ei siis ollut merkitystä, ainoastaan työvoimalla. Jossain vaiheessa myöhäiskeskiajalla peltojen ja niittyjen sekä yhteismaiden jakoperusteena ryhdyttiin käyttämään kyläosuutta (*byamål*) eli verolukua, jonka perusteella kannettiin maavero. Nautintaoikeudet jaettiin siis suhteessa verotaakkaan. Mitä enemmän tila maksoi veroa, sitä enemmän tilan asukkaat saivat hyödyntää kylän yhteisiä resursseja. Taustalla olivat verottajan intressit: ”Kruunu, jolle oli tärkeätä, että kokokoukun tila jaksoi maksaa kaksi vertaa niin paljon veroja kuin puolenkoukun tila, piti huolta siitä, että ensiksi mainitulla tilalla myös oli kaksinkertainen osuus sekä kaikkiin jaettuihin tiluksiin että kaikessa yhteisnautinnassa”, Jutikkala kiteyttää.⁸⁵

Keskiaikaisten maanlakien mukaan jaetussa, säännönmukaisessa aurinkojakoisessa kylässä kyläosuus määräsi ensisijaisesti tontin leveyden: ”Tontti on jaettava kyläosuuden mukaan”.⁸⁶ Tontin leveyden perusteella jaettiin sitten pellot ja muut resurssit. Periaate oli voimassa vielä 1700-luvulla:

”Nyt on cukin tontins kyläsä saanut; njn jaetan cullengin hänen osans pellosa ja nijtusa, ja caikisa muisa tiluxisa, njn paremmasa cuin huonommasa: ja olcon tontti caiken jaon ja osimisen perustus kyläsä, jonga jälken caicki muut tiluxet jaettaman pitä.”⁸⁷

Käytännössä tonttien leveydet seurasivat kyläosuutta hyvin harvoin. Säännönmukaisia tontteja on löydetty ainoastaan Hämeestä, Hämeen keskiaikaisen linnan läheisyydestä sekä jonkin verran myös Satakunnasta.⁸⁸ Sen sijaan peltojen ja niittyjen jaoissa kyläosuusperiaatetta sovellettiin käytäntöön lähes koko eteläisellä peltoviljelyalueella. Maanlaeissa tätä kyläosuuteen perustuvaa maanjakotapaa kutsuttiin aurinkojaoksi (*solskifte*), ja sitä voidaan pitää kyläosuusperiaatteen konkreettisimpana ilmenemismuotona. Suomalaisessa lähdeaineistossa aurinkojako tunnettiin myös nimellä ruotsalainen jako (*det svenska skiftet*). Myös yhteismaiden nautintaoikeudet jaettiin kyläosuuden avulla.⁸⁹

Länsi-Uudellamaalla, kuten monilla muillakin seuduilla, kyläosuus ilmaistiin tankolukuna (*stångtal*), joka oli saanut nimensä aurinkojaon toimeenpanossa käytetyn mittakepin, tangon,

⁸⁴ Jutikkala 1958, 64

⁸⁵ Ibid.

⁸⁶ KrML, rakennuskaari IV.

⁸⁷ Ruotzin waldacunnan laki, Rakennus Caari I, 3§.

⁸⁸ Nikander 1975, 15; Roeck Hansen 1996, 20.

⁸⁹ 1700-luvun lähdeaineistossa sarkajakoa (*tegskifte*) ja aurinkojakoa (*solskifte*) käytetään usein toistensa synonyymeina. Tarkalleen ottaen sarkajakoa on pidettävä yleiskäsitteenä, jolla viitataan erilaisiin sarkajaan muotoihin. Aurinkojaolla tarkoitettiin sen sijaan nimenomaan sellaista maanjakoa, jossa pelto- ja niitty-sarkojen leveys vaihteli suhteessa tilojen kyläosuuteen. Toinen tyypillinen piirre oli se, että tilakohtaiset sarat seurasivat toisiaan aina samassa järjestyksessä. Aurinkojaosta ks. Roeck Hansen 1996. Kyläosuusperiaatteen soveltamisesta laajemmin ks. Jutikkala 1958, 64–69.

perusteella.⁹⁰ Esimerkiksi tenholalaisen Fastarbyn kuusitaloisen kylän yhteenlaskettu kyläosuus oli 179,5 kyynärää eli 29 tankoa ja 5,5 kyynärää (1 tanko = 6 kyynärää). Talokohtaiset kyläosuuden jakaantuivat vuorostaan seuraavaan tapaan:⁹¹

1. Ers 35 kyynärää (5 tankoa ja 5 kyynärää)
2. Snickars 23 kyynärää (3 tankoa ja 5 kyynärää)
3. Backa 44 kyynärää (7 tankoa ja 2 kyynärää)
4. Skräddars 26 kyynärää (4 tankoa ja 2 kyynärää)
5. Västers 33 kyynärää (5 tankoa ja 3 kyynärää)
6. Cirkus 18,5 kyynärää (3 tankoa ja ½ kyynärää)

Aurinkojaon toimeenpanossa tankolukua sovellettiin siten, että jokaiselle talolle jaettiin mittatangon avulla peltosarka, jonka leveys vastasi talon kyläosuutta eli tankolukua. Ersin talolle mitattiin viiden tangon ja viiden kyynärän levyiset sarat ja Snickarsin talolle kolmen tangon ja viiden kyynärän mittaiset sarat. Näin jatkettiin, kunnes kaikki kylän talot olivat saaneet oman sarkansa.⁹²

Tankoluvun suuruus johdettiin vuorostaan tilakohtaisesta veroluvusta, jonka perusteella maksettiin maavero. Se, kuinka tankoluku määriteltiin, vaihteli alueittain. Hämeessä tankoluku johdettiin suoraan verolukuna käytetystä äyrinmaasta siten, että äyrinmaa ja tankoluku vastasivat toisiaan joko suoraan (esim. 2 äyrinmaata = 2 tankoa) tai sitten epäsuorasti siten, että tankoluku laskettiin jakamalla tai kertomalla äyрилuku kahdella, neljällä tai jollakin muulla lukuarvolla.⁹³ Länsi-Uudellamaalla verolukuna käytettiin veromarkkaa (*skattmark*) 1370-luvun puolivälistä tai viimeistään 1380-luvun lopulta lähtien.⁹⁴ Maaveron ja kyläosuuden välinen suhde määriteltiin 1500-luvulla siten, että yksi veromarkka vastasi kolmea tankoa eli 18 kyynärää. Suhde ei kuitenkaan ollut kiveen hakattu, sillä Inkoossa maatiloilla oli 1600-luvun lopulla yhtä veromarkkaa kohden 4–12 tankoa peltoa. Eroavaisuudet johtuivat todennäköisesti siitä, että veromarkkalukua ei määritelty suoraan tankoluvun perusteella, vaan veroluvun määrittelyssä otettiin huomioon myös muita veronmaksukykyyn vaikuttaneita tekijöitä kuten niittyjä, kalavesiä tai kaskimetsiä.⁹⁵

Kyläosuusjärjestelmä säilytti asemansa isojakoon asti. Pelto- ja niittysarkojen leveydet määriteltiin 1700-luvulla tankolukujen avulla, samoin kuin maatilojen osuudet yhteismaista. Kyläosuuden suhde maaveroon kuitenkin muuttui 1600-luvun lopulla, kun maaveron suuruus ryhdyttiin määrittelemään tilusmittauksiin, kartoitukseen ja maanpohjan laadun tutkimiseen perustuvissa metodisissa eli järjestelmällisissä verollepanoissa. Vanhoilla veromarkkoilla ja muilla alueellisilla veroluvuilla ei enää tämän jälkeen ollut merkitystä veronkannossa. Uudenmaan osalta yksityiskohtaiset määräykset annettiin 1690 vahvistetussa Uudenmaan verolle-

⁹⁰ Nikula 1938, osa 1, 49; Gardberg 1968, 99; Roeck Hansen 1992. Tankolukua käytettiin myös isojaossa ensisijaisena jakoperusteena. KA, MMH, tutkimusalueen uudistuskartat ja -asiakirjat.

⁹¹ KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B46 18/1–2.

⁹² Aurinkojaon toimeenpanosta ks. Jutikkala 1958, 72–77.

⁹³ Jutikkala 1958, 72. Ruotsin osalta ks. esim. Sporrang 1985, 129.

⁹⁴ Ensimmäinen kirjallinen lähdemaininta veromarkkaluvuista on vuodelta 1392 Sannäsin kylästä Karjaalta. Haggrén 2008, 49.

⁹⁵ Brenner 1936, osa 1, 249; Seppälä 2009, 54–55. Karjaalaisilla tiloilla oli 1570-luvulla 2–8 tankoa veromarkkaa kohden. Gardberg 1968, 99–100.

panomenetelmässä, jossa todettiin yksiselitteisesti, kuinka vanhoja veromarkkoja tuli jatkossa käyttää ainoastaan jakoperusteena, eikä niihin tullut tehdä muutoksia verollepanojen yhteydessä. Tämä tarkoitti käytännössä sitä, että veromarkasta johdettu tankoluku ja maavero eivät olleet enää missään riippuvuussuhteessa keskenään – jos kohta suhde oli ollut ilmeisen häilyvä aikaisemminkin – ja tankoluku jähmettyi abstraktiksi kyläosuudeksi.⁹⁶

Tilusten nautinta länsi-uusmaalaisessa kylässä

Seuraavalla sivulla on Uudenmaan ja Hämeen läänin vakinaisen maanmittarin Nils Westermarckin (1714–1786) piirtämä kartta Fastarbyn kylästä. Kartta on laadittu vuonna 1742, noin 20 vuotta ennen kuin kylässä toimitettiin isojako. Fastarbyn kylässä oli tuolloin viisi taloa ja yksi ulkoma (utjord), joka kuului naapurikylässä sijanneelle Ovanmalmin puustellille. Puustellille kuulunut maatila on merkitty karttaan numerolla kuusi, ja syystä tai toisesta talolle kuuluneet peltosarat on väritetty vihreällä, mikä viittaisi siihen, että ne olivat nurmeltuneet ja aktiivisen viljelyksen ulkopuolella. Kartta laadittiin kylässä toimitetun uuden verollepanon vuoksi. Maaherran antama määräys uudesta verollepanosta oli alun perin annettu jo vuonna 1730, mutta prosessi oli ollut varsin hidas.⁹⁷

Fastarbyn kylä oli monessa suhteessa hyvin tyypillinen länsi-uusmaalainen kylä. Astusmuoto oli tiivis ryhmäkylä, kyläpellot sijaitsivat tonttien läheisyydessä ja pellot sekä niityt oli jaettu sarkoihin aurinkojaon periaatteiden mukaisesti. Keskimäärin Länsi-Uudenmaan rannikkopitäjien kylät olivat tosin hieman pienempiä, noin 2–5 talon muodostamia taloryhmiä. Myös yksittäistalojen osuus oli suuri. Suurkyliä, jos rajana pidetään kymmentä taloa, ei ollut juuri lainkaan. Kylien pieni koko oli seurausta maantieteellisistä seikoista. Länsi-Uudenmaan rannikkoseutujen kumpuileva maasto ei antanut mahdollisuuksia suurien kylien muodostumiselle. On myös esitetty, että Länsi-Uudenmaan hajanainen kylärakenne johtui siitä, että seutu asutettiin verrattain myöhään.⁹⁸

Länsi-Uusimaa ei silti ollut erityisen poikkeuksellista aluetta. Myös Varsinais-Suomessa asutusmuoto oli pienkylävaltainen, mikä korostui etenkin rannikkopitäjissä. Satakunnassa kylät olivat keskimäärin jonkin verran suurempia kuin Varsinais-Suomessa ja Länsi-Uudellamaalla, mutta maatilojen määrä nousi vain harvoin yli kymmenen. Varsinaista suurkyläaluetta olivat Vanajaveden ympäristö, Hämeen kaakkoisosat sekä Itä-Uusimaa. Näillä seuduilla kylien taloluku nousi selvästi korkeammalle kuin muualla Suomessa. Eteläsuomalaisen sarkajakoalueen ulkopuolella ryhmäkyliä löytyi lähinnä Etelä-Pohjanmaalta. Pohjois-Pohjanmaalla, Savossa ja Karjalassa tiheä kyläasutus oli harvinaista. Pienkylävaltaisuus oli tyypillistä myös Ruotsille Skoonea, Länsi-Göötanmaata ja Norrbottenia lukuun ottamatta sekä etenkin Norjalle ja Islannille, jossa yksittäistalojen osuus oli erityisen suuri.⁹⁹

⁹⁶ ”Blifvandes så allenast det gamla skattemark, aln- och öretalet ståendes för rättesnöre hvarefter grannarnes ägor skilja, och de såsom härtill hvar sin lott och andel i Byamålet hafva böra, men vid sådana hemman som numera komma under skattläggning, intet mera brukligt att uträkna räntan efter.” Bonsdorff 1833, osa 1, 324–325.

⁹⁷ KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B46 18/1–2.

⁹⁸ KA, MMH, Länsi-Uudenmaan uudistuskartat ja -asiakirjat. Kylärakenteesta ks. myös taloluvun kehitys (taulukko 8.1, sivu 182). Pienkylävaltaisuuden syistä ks. Andersson 1936, 324; Roeck Hansen 1992, 46.

⁹⁹ Pohjoismaisesta kylärakenteesta ks. Österberg 1981, 66–69.

Kartta 2.1. Fastarbyn kylän rintamaat 1742¹⁰⁰

Pienkylävaltaisuuden ohella länsiusmaalaiselle kylärakenteelle oli luonteenomaista, että metsät kuuluivat yksittäisen kylän sijaan kahden tai useamman kylän muodostamalle jakokunnalle. Yhteen jakokuntaan saattoi kuulua parhaimmillaan viisi tai kuusikin kylää. Inkoossa suuria jakokuntia olivat mm. Linkullan, Näsbyn ja Fagervikin jakokunnat, jotka koostuivat 4–5 kylästä. Karjaalta tunnetaan mm. Esbyn, Finnbyn ja Grabbäckan jakokunnat, joissa oli 4–6 kylää. Kaksi tai kolme kylää käsittäviä jakokuntia oli huomattavasti enemmän.¹⁰¹

Tontti

Kylän keskiössä oli tonttipiiri, jossa sijaitsivat kylän talot. Fastarbyn kylässä tontteja oli kuusi. Tonttien leveydet eivät seuranneet kyläosuutta. Tilanne oli samanlainen myös muissa länsiusmaalaisissa kylissä, joista on laadittu erityistutkimuksia.¹⁰² Tonttimaalla sijaitsivat maatilojen asuin- ja talousrakennukset sekä aidatut pihapellot eli umpiaidat. Pihapellot olivat usein voimakkaasti lannoitettuja, ja niissä viljeltiin enimmäkseen sellaisia kasveja, joita tarvittiin vain pieniä määriä, kuten kaalia, lanttua, pellavaa ja hampputta. Länsi-Uudellamaalla pihapelloissa viljeltiin erityisesti humalaa, joka oli sikäläisten kylien tärkeimpiä rahatulonlähteitä. 1700-luvulla pihapelloissa ryhdyttiin viljelemään myös perunaa ja tupakkaa. Länsi-

¹⁰⁰ KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B46 18/1–2.

¹⁰¹ KA, MMH, Länsi-Uusimaan uudistuskartat ja -asiakirjat. Kerkkosen mukaan monikyläiset jakokunnat edustavat varhaisinta asutuserostumaa. Kerkkonen 1945, 150.

¹⁰² Roeck Hansen 1992, 37–45.

uusmaalaisten kylien pihapellot eivät olleet isojakoasiakirjojen perusteella sarkajaossa, vaan niitä nautittiin yksityisesti. Ne olivat oikeastaan ainoa tiluslaji, jonka nautinta oli täysin yksityistä ja eksklusiivista. Näin ollen niitä ei myöskään jaettu isojaon yhteydessä, vaan niiden nautinta pysyi ennallaan. Ainoastaan siinä tapauksessa, jos joku talollisista päätti muuttaa pois kyläkeskuksesta, saatettiin pihapeltoja jakaa uudelleen. Tämä oli kuitenkin hyvin harvinaista. Länsi-Suomessa oli myös sellaisia kyliä, missä humalistot ja kaalitarhat olivat yhteisessä aitauksessa ja niiden nautinnassa seurattiin kyläosuutta, ja tällöin ne on todennäköisesti myös otettu mukaan isojakoon.¹⁰³

Yhteisvainiot

Tonttien välittömässä läheisyydessä, joko tonttien ympärillä tai tonttien vieressä, sijaitsivat kylän yhteiset, aidatut ja sarkajakaiset peltovainiot, kyläpellot – piirre, joka selvimmin erotti länsisuomalaisen kylän itäsuomalaisesta kylästä, sillä Itä-Suomessa talojen pellot oli useimmiten aidattu yksityiseen nautintaan jo ennen isojakoa.¹⁰⁴ Fastarbyn kylässä varsinaisia kyläpeltoja oli kolme: Österåker, Västeråker ja Storåker. Näiden lisäksi tonttien läheisyydessä sijaitsi joitakin pienempiä aitauksia, kuten Wadsgärde ja Björkgärde. Myös näissä peltovainioissa oli osuuksia useammalla kuin yhdellä talolla.

Vaikka peltovainioita olikin kolme, noudatettiin kylässä kaksivuoroviljelyä kuten kaikkialla Länsi-Uudellamaalla. Kaksivuoroviljely tarkoitti sitä, että toiseen puoleen kyläpelloista kylvettiin joka toinen vuosi syysviljaa, useimmiten ruista (ns. eteläsuomalainen kaksivuoroviljely), kun taas toinen puoli oli vuorovuosina kesantona. Se, kuinka kaksivuoroviljely oli käytännössä järjestetty, käy havainnollisesti ilmi Westermarckin käyttämistä väreistä. Karkeasti ottaen puolet pelloista on väritetty harmaaksi (mm. Storåker ja joitakin aitauksia) ja puolet oranssilla (mm. Österåker ja Västeråker). Suomalaisessa tutkimuksessa peltovainioiden lukumäärä usein yhdistetään vuoroviljelymenetelmään: kaksivuoroviljelyssä vainioita oli kaksi (esim. Pohjoispelto ja Eteläpelto) ja kolmivuoroviljelyssä kolme. Vainiojärjestelmä ja vuoroviljelymenetelmä on kuitenkin syytä erottaa toisistaan, sillä ne eivät kulkeneet käsi kädessä. Fastarbyn kylä on tästä hyvä esimerkki.¹⁰⁵

Kaksivuoroviljelyyn omaksuttiin 1600- ja 1700-luvuilla sivukierto eli ns. toukoma. Toukoma oli erotettu kesannosta aitauksella ja siinä viljeltiin kevätiljaa ja muita viljelykasveja kuten ohraa, kauraa, hernettä, papua, juurikasveja, pellavaa, hampua tai 1800-luvulla perunaa. Toukomaan paikka ei ollut pysyvä, vaan sitä siirrettiin kesannoimisvuosina kesantolohkossa paikasta toiseen. Sivukiertovainion koko vaihteli, mutta korkeintaan se käsitti 1/3 kesantolohkosta eli 1/6 kaikista rintapelloista. Toukomaan levinneisyydestä on vaikea saada tarkkoja tietoja, mutta on erittäin todennäköistä, että sivukierrolla oli aivan keskeinen merkitys nimenomaan Uudellamaalla, jossa rukiin talvehtimiseen liittyi suuria ilmastollisia riskejä. Maa jäi usein talven yli sulaksi lumen alle, ja tällöin homeet saattoivat tuhota peltorukiin oraat, etenkin jos pellot olivat syyssateiden seurauksena jääneet märiksi. Tällöin touko-

¹⁰³ Isojakoasiakirjoissa todetaan muutaman kerran, että joku kylän taloista oli muuttanut kyläkeskuksen ulkopuolelle. Kyse oli selvästi poikkeuksellisesta toiminnasta. En ole kuitenkaan systemaattisesti tutkinut ulosmuuttojen yleisyyttä. Pihapelloista ks. Virtanen 1934, 426; Soininen 1974, 76–77.

¹⁰⁴ Länsi- ja itäsuomalaisen kylärakenteen eroista ks. Virtanen 1934, 417–433.

¹⁰⁵ Soininen 1974, 81; Jansson 2005, 16–17.

maan merkitys korostui. Ohraa saatettiin kylvää koko kesantopuoleen, jos rukiin oraat olivat pahasti tuhoutuneet. Toukomaan toimi siis satovaihteluiden tasaajana.¹⁰⁶

1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa kolmivuoroviljely rupesi leviämään etelä-suomalaisen kaksivuoroviljelyn alueelle, ensin Hämeeseen ja Satakuntaan ja ilmeisesti myös Helsingin ympäristöön. 1800-luvun puolivälin jälkeen kolmivuoroviljely omaksuttiin laajassa mittakaavassa myös Itä-Uudellamaalla. Länsi-Uudellamaalla vanhakantainen kaksivuoroviljely säilytti kuitenkin asemansa hyvin pitkään, aina 1800-luvun loppupuolelle asti. Vuonna 1875 laaditun Uudenmaan maataloustiedustelun mukaan tutkimusalueen 1392 viljelmästä ainoastaan 205 viljelmällä oli käytössä jokin muu peltoviljelymenetelmä kuin kaksivuoroviljely. Kaksivuoroviljelyllä oli siis vahva asema Länsi-Uudellamaalla todennäköisesti keskiajalta lähtien, eikä isojaon toimeenpano kyennyt tätä asemaa horjuttamaan.¹⁰⁷

Yhteisvainiojärjestelmään liittyi sarkajaan ja kaksivuoroviljelyn ohella myös muita piirteitä, joita ei ole mahdollista lukea suoraan kartasta. Ensinnäkin Fastarbyn kaltaisten vainiokylien asukkailla oli oikeus laiduntaa karjaansa yhteisissä pelto- ja niittyvainioissa sadonkorjuun jälkeen ja peltojen ollessa kesantona. Tämä oli yleiseurooppalainen piirre. Yhteislaiduntaminen oli monille kylille lähes välttämättämyys, sillä yhteismailla ei useinkaan ollut riittävästi laidunmaata. Lisäksi peltojen tuottavuus kasvoi laiduntamisen ansiosta, sillä pellot lannoitettiin pitkälti karjan sonnalla.¹⁰⁸

Toinen yhteisvainiojärjestelmään liitetty piirre oli vainiopakoksi kutsuttu ilmiö. Vainiopakolla tarkoitetaan sitä, että kaikkien kylän asukkaiden oli noudatettava maanviljelyssään samaa kesannointimenetelmää, oli se sitten kaksi- tai kolmivuoroviljely. Jos viljelyjärjestelmään haluttiin tehdä muutoksia, oli niistä kyettävä sopimaan yhteisesti. Yhteisvainiojärjestelmä pakotti kylän asukkaat noudattamaan maataloustöissään myös yhteistä aikataulua. Talonpojat eivät voineet kyntää ja korjata satoa silloin kun parhaaksi katsoivat.¹⁰⁹

Kolmanneksi yhteisvainiojärjestelmään liittyi kiinteästi yhteinen päätöksenteko. Monissa Keski-Euroopan suurkylissä päätökset tehtiin kyläneuvostoissa tai kyläkokouksissa, joiden palveluksessa saattoi olla erityisiä virkamiehiä, jotka valvoivat päätösten toimeenpanoa.¹¹⁰ Suomessa päätöksenteko ei ollut näin institutionalisoitunutta. Joissakin tapauksissa yhteiset päätökset haluttiin kirjata kihlakunnanoikeuden pöytäkirjaan, jotta tuomiokirjaan voitaisiin riidan sattuessa vedota. Esimerkiksi Siuntion Störsbyn neljä talollista hakivat vuonna 1737 kihlakunnanoikeuden vahvistusta seuraavanlaiselle sopimukselle:

¹⁰⁶ Solantie 1997, 27. Ohran merkitys satovaihteluiden tasajana korostui katovuosina. Tenholassa sijaitsevan Gennarbyn kartanon arkistossa on säilynyt satotietoja 1600-luvun lopun nälkävuosilta, ja vuosina 1696 ja 1697 valtaosa sadosta saatiin ohrasta ruissadon osuuden jäädessä karkeasti ottaen kymmenesosaan normaalivuosiin verrattuna. Nikula 1938, osa 1, 316–317.

¹⁰⁷ SVT III:2, 42 (liite 3). Muutamilla säätyläisviljelmillä ryhdyttiin 1800-luvun alkupuolella kokeilemaan englantilaistyyppistä vuoroviljelyä, jossa juurikasveilla ja puna-apilalla on keskeinen merkitys. Eräs suurimpia tällaisia koetiljoja oli vuorineuvos J. von Julilla Fiskarsissa Inkoossa. Myös esittelijäsihteeri de la Chapelle ryhtyi 1830-luvun lopulla soveltamaan monivuotista vuoroviljelymenetelmää Lindön kartanon kotipelloilla, Tenholassa. Nikula 1938, osa 1, 304; Soininen 1974, 98.

¹⁰⁸ Hoffmann 1975, 24–25; Dahlman 1980, 114.

¹⁰⁹ Kaasalainen 1906, 170–180; Virtanen 1934, 433.

¹¹⁰ Blum 1971, 542–543.

1) Jokainen pitää niittyaitauksensa kelpollisessa kunnossa. 2) Karjaa ei sovi päästää keväisin niityille laiduntamaan, koska niityt ovat niin upottavia. 3) Kukaan naapureista ei saa päästää hevosiaan, härkiään, vasikoitaan tai muita eläimiään niityille kasvuaikaan. 4) Sadonkorjuun jälkeen on huolehdittava veräjistä ja vesiaitauksista (*watugårdar*), etteivät elukat pääse niittyaitaukseen, ennen kuin niitty on kunnolla itänyt. Syksyisin vasikoiden ja vetoeläinten laiduntaminen on sallittua, koska muutakaan keinoa elukoiden ruokkimiseen ei ole tarjolla, mutta laiduntamiseen on saatava kaikkien naapureiden lupa. 5) Yhdenkään naapurin ei tule tarpeettomasti laiduntaa pelloilla välittömästi sadonkorjuun jälkeen. Peltoaitausta tarvitaan syksyllä vasikoita ja lampaista varten, sillä kylässä ei ole tarpeeksi hakoja.¹¹¹

1700-luvulla kylän sisäistä yhteistoimintaa ryhdyttiin säätelemään myös ns. kyläjärjestysten avulla, mutta Länsi-Uudellamaalla kylät olivat niin pieniä, ettei kyläjärjestyksiä ilmeisesti laadittu lainkaan.¹¹²

Aurinkojako

Fastarbyn kylässä toimitettu sarkajako noudatteli aurinkojaon periaatteita. Tämä päätelmä on tehtävissä pelto- ja niittysarkojen numerointien perusteella. Sarkojen järjestys pysyi kutakuinkin yhtenäisenä jakolohkosta ja peltovainiosta toiseen. Aurinkojakoon viittaa sekin, että sarkojen leveydet vastasivat kohtalaisesti kyläosuutta. Vastaavuus ei ollut kuitenkaan täydellinen. Leveimmät sarat olivat niillä tiloilla, joiden veroluku oli suurin, mutta sarkojen leveydet vaihtelivat jakolohkoittain. Toisaalta todellinen maanomistus vastasi hyvin kyläosuutta, kun kaikki peltosarat laskettiin yhteen. Tilanne oli vastaavanlainen myös muissa muissa länsi-uudellamaalaisissa kylissä, joista on käytettävissä vanhaa kartta-aineistoa 1600- ja 1700-luvuilta.¹¹³

Myös muualla eteläisessä Suomessa tilanne oli hyvin samansuuntainen. Pellot olivat aurinkojaossa, mutta jako oli useimmiten toimitettu epätäydellisesti. Tilanne myös vaihteli kylien välillä. Toisissa kylissä aurinkojaon periaatteita seurattiin tarkemmin kuin toisissa. Perinteisillä maatalousalueilla aurinkojako oli toimitettu usein edellä kuvattujen periaatteiden mukaisesti. Sen sijaan perifeerisillä alueilla aurinkojaon periaatteita ei noudatettu yhtä tarkasti. Epätäydellisesti toteutettu aurinkojako saattoi kertoa myös sivuelinkeinojen suuresta merkityksestä peltoviljelyn rinnalla.

Aurinkojaot saattoivat olla säännönmukaisia myös syrjäseuduilla, jos kyseessä oli tärkeä uudisasutusalue. Esimerkiksi Hämeen keskiaikaisen kivilinnan läheisyydessä useiden kylien tontit oli jaettu kyläosuuden mukaan, mikä oli koko Suomen mittakaavassa erittäin harvinaista. Säännönmukaisuus johtui siitä, että kylät oli jaettu keskusvallan toimesta. Vastaavanlainen keskusjohtoinen kyläsuunnittelu oli tyypillistä myös muille Ruotsin valtakuntaan liitetuille alueille.¹¹⁴

Fastarbyn kylän yhteisissä peltovainioissa sekä vainioaitausten välittömässä läheisyydessä oli myös jonkin verran peltomaata, joka oli kokonaan aurinkojaon ulkopuolella. Tämä oli

¹¹¹ KA, Siuntion tk 1737 § 54, 486v–487v. Esimerkkejä käräjille tuoduista sopimuksista ks. myös Gardberg 1968, 265.

¹¹² Nikander 1975, 10–11.

¹¹³ Roeck Hansen 1992, 38–45.

¹¹⁴ Roeck Hansen 1996, 20–22 ja 62.

nimenomaan uusmaalaiselle kylälle tyypillinen piirre.¹¹⁵ Osa näistä peltotilkuista oli kokonaan yksityisessä nautinnassa, kuten Grindgärdor-nimiset aitaukset, kun taas osa palstoista oli jaettu sarkoihin tai lohkoihin useamman talon kesken (Björkgärde ja Wadsgärde). Tilusten lievästä seka-asemasta huolimatta peltolohkojen leveydet eivät selvästikään seuranneet kyläosuutta.

Tällaisiin epäsäännöllisiin sarkapeltoihin viitataan myös isojakoasiakirjoissa. Komission maanmittari Gottfrid Ihn on kuvannut Inkoossa sijainneen Degerbyn kylän maanjako-oloja seuraavaan tapaan:

”Storkyan tai Kyrkåkern -nimisen peltovainion sisäpuolella sijaitsi kaksi peltopalstaa, joita ei laskettu mukaan sarkajakoihin peltoihin, sillä kylän kolme talollista, joilla oli kaikilla osuus kyseisistä pelloista, yksimielisesti väittivät, ettei niitä nautittu suhteessa kyläosuuteen, vaan Ollaksen talolla oli pelloista suurin osuus. Kyseiset peltopalstat sekä muutamat muut sarkajaon ulkopuoliset yhteisaitaukset (*hopgärder*), laskettiin talojen yksityisiksi pelloiksi (*för syndesbruk, och under namn af enskilda ägor*).”¹¹⁶

Fastarbyn kyläkartasta on luettavissa myös joitakin niittyomistuksiin liittyviä seikkoja. Kylän suurimmat niityt olivat Storängen, Brändängen ja Degerängen, jotka sijaitsivat kaikki omissa aitauksissaan peltovainioiden läheisyydessä. Myös peltovainioiden sisäpuolella, varsinaisten peltopalstojen reunamilla, oli jonkin verran niittymaata eli ns. peltuheinää, joka oli rintapeltojen tapaan vuoroviljelyssä. Pinta-alaltaan kyse ei ollut kovin suuresta alueesta, mutta peltuheinän tuottavuus oli parempi kuin muiden niittylajien, sillä se sai lisää kasvovoimaa rintapelloille levitetystä lannasta. Myös niityt oli useimmiten jaettu sarkoihin, joiden leveydet vaihtelivat samalla tavoin kuin peltoaitauksissakin, mikä viittaisi siihen, että myös niittyjaossa olisi noudatettu aurinkojakoa. Karttakuvassa niittysarat on erotettu toisistaan katkoviivalla, mikä saattoi johtua siitä, että niittysarkojen välillä ei ollut pysyviä, maastoon merkittyjä rajoja, vaan niityt jaettiin sarkoihin joka vuosi uudelleen aina sadonkorjuun aikaan. Fastarbyn kylän kohdalla tällaiseen käytäntöön ei viitata, mutta tenholalaisessa Barkarbölen kylässä toimittiin juuri näin. Niityt jätettiin tangoittamatta, ”koska niityt olivat niin upottavia, ettei niitä ole mahdollista kunnolla mitata, saatikka pystyttää pysyviä rajoja sarkojen välille”. Kylän asukkaita tämä ei häirinnyt, vaan he nimenomaan halusivat tangoittaa niityt vanhaan tapaan sadonkorjuun yhteydessä. Vuosittain toistuvia niittyjakoja toimitettiin myös muualla Länsi-Suomessa.¹¹⁷

Pelto- ja niittysarkojen numeroinnin ansiosta Fastarbyn kyläkartan avulla on mahdollista tarkastella myös sarkojen lukumääriä. Ersin talon (nro 1) hieman yli 13 tynnyrinalan suuruiset pelto-omistukset koostuivat yhteensä 38 sarasta, joista valtaosa sijaitsi kyläpelloissa. Niittysarkoja oli 46. Muilla kylän taloilla oli suurin piirtein saman verran pelto- ja niittysarkoja. Fastarbyn tilanne ei ollut mitenkään poikkeuksellinen. Siuntion Gårdskullassa maa-tilojen pelto-omistukset koostuivat 43–48 peltopalstasta. Muualta Länsi-Suomesta tunnetaan tapauksia, joissa sarkojen määrä on vielä selvästi suurempi.¹¹⁸

¹¹⁵ Roeck Hansen 1992, 46; Roeck Hansen 1996, 34–43.

¹¹⁶ KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B12 15/1–5.

¹¹⁷ KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B46 1/2; Jutikkala 1958, 26.

¹¹⁸ Kaasalainen 1906, 76–87.

Yhteismaa

Pelto- ja niittyaitauksien ulkopuolella sijaitsi kylän yhteinen ulkomaa eli yhteismaa (*samfällighet*). Isojakoasiakirjoissa yhteismaahan viitataan usein käsiteparilla *skog och utmark*.¹¹⁹ Yhteismaalla oli keskeinen merkitys varhaismodernin ajan maatilataloudessa. Yhteisistä metsistä haettiin aidaksia, rakennus- ja polttopuita, tuohia sekä muita luonnon-antimia kuten marjoja ja sieniä. Niitä käytettiin laiduntamiseen, metsästämiseen, uuden pelto- maan raivaamiseen, kaskenpolttoon ja uudisasutukseen. Yhteismetsää kaadettiin myös myyntiin: sahoille vietiin tukkeja, ruukeille poltettiin miilua ja kaupunkien porvareille valmistettiin tervaa.

Yhteismaa ei ollut yhtenäinen tiluslaji, toisin kuin kuin pelto tai niitty, vaan se koostui monenlaisista resursseista. Suurimmaksi osaksi yhteismailla kasvoi metsää, joka houkutteli ruukkiteollisuuden asettumaan seudulle 1600-luvun alussa. Tutkimusalueen halki kulki kaksi salpausselkää, ja näiden harjumuodostelmien ympäristössä sijaitsivat seudun metsärikkaimmat jakokunnat. 1600- ja 1700-luvun maanmittausasiakirjoissa metsämaa jaettiin usein käyttötarkoituksen mukaan kaskimetsään, niinimetsään, malkametsään, lehdesmetsään tai lehtikerppumetsään. Taloudellisesti arvokkaimpia olivat tukki- ja sysimetsät. Sysimetsän merkitys korostui luonnollisesti ruukkien läheisyydessä, kun taas kauempana ruukeista metsät hakattiin polttopuiksi, joita myytiin merkittäviä määriä etenkin Tukholmaan.¹²⁰

Metsätalouden merkitys käy hyvin ilmi eräästä 1750-luvun puolivälin tuomiokirjasta. Lääninviskaali Johan Martin Bellman oli haastanut vuoden 1755 syyskäräjille joukon tenholalaisia talollisia, koska nämä olivat hakanneet polttopuuta ja lankkuja myyntitarkoituksessa. Talollisten edusmies, sotatuomari Johan Wahlberg puolusti talonpoikia seuraavaan tapaan: ”Talojen pellot ovat niin pieniä ja heikkoja, ettei niiden tuotto riitä ravinnoksi, puhumattakaan maaveron ja muiden kruunun verojen maksamisesta. Talollisten onkin ostettava tarvitsemansa leipävilja kylän ulkopuolelta.” Wahlberg kertoi myös, että hakkuussa oli itse asiassa kyse ainoastaan tuulen kaatamien puiden keräämisestä, ja paikka, josta puut oli kerätty, soveltui hyvin niityn raivaamiseen. Itse puutavara oli kuljetettu Kuninkaalliseen halkotarhaan Tukholmaan. Wahlberg korosti myös, että talolliset hyödynsivät metsää säästävaisesti, ja polttopuita hakattiin ainoastaan sellaisilta alueilta, joita käytettiin uudisraivaukseen.¹²¹

Oikeustapaukseen saattaa sisältyä annos liioittelua. Kaikki Tukholmaan laivatut polttopuut eivät välttämättä olleet tuulen kaatamia, eikä uutta niittyä välttämättä raivattu hakkuuaukealle. Tapaus antaa silti hyvän kuvan metsätalouden roolista kotitalouksien taloudenpidossa. Länsi-Uudenmaan rannikko oli ilmastollisesti haastavaa seutua peltoviljelyn kannalta, eikä talonpoikien ollut järkevää pyrkiäkään tuottamaan kaikkea tarvitsemaansa leipäviljaa itse. Vilja- varastoja täydennettiin myymällä polttopuuta tai polttamalla miilua, ja tällä tavoin kerättiin rahaa myös kruununveroja varten. Toki puukaupalla saattoi myös rikastua, mutta tämä edellytti laajoja metsämaita ja paljon työvoimaa. Näitä resursseja löytyi lähinnä kartanoilta.¹²²

¹¹⁹ Inkoon saaristossa oli lisäksi yksi pitäjän yleismaa (*socken allmänning*). Yleismaa oli kylä- ja talojärjestelmän ulkopuolinen yhteisalue.

¹²⁰ KA, MMH, tutkimusalueen uudistuskartat ja -asiakirjat. Polttopuukaupasta Tukholmaan Nikula 1938, osa 1, 403.

¹²¹ ”Utan thet, hemmanen hafva så små och svaga åkrar at the icke äro tillräckelige til årlig föda, mindre till ränta och krono utlagors betalande, utan måste hemmans åboerne i brist af egen spanmål köpa sig årlig säd til nödig bröföda...” KA, Tenholan sk 1755 § 11, 1080–1081v.

¹²² Oscar Nikula mainitsee Tenholan pitäjänhistoriassa, että Riilahden kartano oli vienyt puuta Tukholmaan ja

Metsämaan ohella yhteismailla oli laidunmaata, ulkopeltoja ja -niittyjä, soita ja usein myös järviä, jokia tai merenrantaa sekä taloudellisesti arvotonta joutomaata. Joutomaan osuus oli useissa jakokunnissa varsin suuri. 1870-luvulla laaditussa Uudenmaan maataloustiedustelussa Länsi-Uudenmaan rannikkoa kuvataan seuraavasti:

”Koko läntisen Uudenmaan läpi Hyvinkäältä Hankoniemeen saakka kulkee jotenkin leveä ja viljeltäväksi varsin vähän sovelias hietaharjanne (Lohjan selkä), ja saman osan Uudenmaan pinta on muuten täytetty vuorenselänteillä sekä sen merenrannikko ja lavea saaristo autioilla kallioilla. Inkoossa, Degerbyyssä, Snappertuunassa, Tammisaaren maaseurakunnassa ja Bromarvissa noin neljäs osa koko maan pinnasta on joutomaita, ja merenrannalta löytyy tiloja, joissa tuskin on muuta kuin vettä ja vuoria.”¹²³

Yhteismaiden hyödyntäminen oli rintamaiden tapaan sidottu kyläosuuteen. Taloilla oli oikeus polttaa kaskea yhteismaalla ja raivata sinne uusia peltoja ja niittyjä, kunhan naapureille jäi yhtäläiset mahdollisuudet raivausten ja kaskien tekemiseen suhteessa niiden verolukuihin.¹²⁴ Metsämaita myös jaettiin tankoluvun perusteella sarkoihin. Metsien tangoitukset koskivat usein vain jotain tiettyä metsänkäyttömuotoa, useimmiten kaskeamista tai kaupallista käyttöä. Inkoossa Näsin, Gårdsbölen ja Västankvarnin kylien asukkaat sopivat vuonna 1638 seuraavasti:

”Ne maat, missä sijaitsi hyödyllistä mäntymetsää, oli jaettava tanko- ja kyynäräluvun mukaisesti, koska kyseisiä kyliä ei ollut rajoin erotettu toisistaan, ja tällöin jokainen sai viljellä sitä osuutta, joka hänellä äyrin ja äyrityisen (*efter öre och öretug*) kautta määräytyi. Mitä tukkipuihin ja aidaksiin tulee, niin hakatkoon se, joka niitä ensinnä tarvitsee ja jonka asuntoa lähinnä ne sijaitsevat. Mutta koska Näsin kylän asukkaat olivat edellisvuonna kaataneet enemmän kaskimetsää kuin muut kylänmiehet, niin annetaan Gårdsbölen ja Västankvarnin asukkaille Degersnår-niminen metsälohko (*hopstykke*), jota he saavat nauttia yksityisesti seitsemän vuoden ajan, minkä jälkeen se tangoitetaan.”¹²⁵

Vastaavanlainen sopimus tehtiin myös Maggbölen kylässä Inkoossa vuonna 1641. Österbyn, Heimon, Kasabyn ja Joddbölen suuressa jakokunnassa tukkimetsät tangoitettiin 1680-luvun lopussa liiakäytön takia; Båssan jakokunnassa metsät jaettiin sarkoihin 1600-luvun puolivälissä. Karjaan Mjölbollstan kylästä laaditussa verollepanokartassa todetaan, että jokaisella talolla on pieni, vuosittain korkeintaan kahdeksan kapanalan suuruinen kaskimetsä, jonka koko määräytyi kyläosuuden mukaan.¹²⁶ Ilmiön laajuudesta on mahdotonta sanoa mitään muutamien esimerkkien valossa. Todennäköisesti kyse oli silti vakiintuneesta käytännöstä, mistä todistaa sekin, että yhteismaita jaettiin sarkoihin myös muualla Suomessa.¹²⁷

kerännyt tätä kautta ”suuria summia”. Nikula 1938, osa 1, 349.

¹²³ SVT III:2, 11.

¹²⁴ Jutikkala 1958, 66–67.

¹²⁵ Brenner 1936, 243.

¹²⁶ ”Små swidieskogs kan finnas på hwart hemman efter dess alnetal högst 8 kapland åhrligen...” KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B16 36/1; Brenner 1936, 243–244; Gardberg 1968, 258–259.

¹²⁷ Virtanen 1934, 447–448; Luukko 1957, 424–426; Piilahti, 2007, 73.

Viranomaisten arvioita yhteismaiden tilasta

Missä kunnossa yhteismaat olivat isojaon kynnyksellä? Oliko yhteisiä metsiä Länsi-Uudellamaalla hyödynnetty ”ylitse armollisesti sallitun määrän”?¹²⁸ Todennäköisesti ei, vaikka tätä onkin lähes mahdotonta yksiselitteisesti osoittaa. Erään arvion mukaan saha- ja ruukkiteollisuus yhdessä Viaporin linnoitustyömaan kanssa olisi 1700-luvulla vienyt noin viisi prosenttia Länsi-Uudenmaan metsien puuntuotosta.¹²⁹ Toisaalta raaka-aineet jakaantuivat hyvin epätasaisesti jakokuntien kesken. Suurissa jakokunnissa metsää oli paljon ja liikakäytön riski oli pienempi kuin pienissä jakokunnissa, joissa puupula oli aika ajoin todellinen. Myös ruukkien läheisyys kasvatti metsien käyttöastetta. Tämä päätelmä on tehtävissä viranomaisten, lähinnä maanmittareiden laatimien kuvausten pohjalta.¹³⁰

Varhaisimmat kuvaukset sisältyvät 1600- ja 1700-lukujen vaihteessa laadittuihin verollepanokarttoihin, joita on säilynyt Inkoossa, Karjaalla, Siuntiossa ja Tenholassa yli 180 kappaletta.¹³¹ Tämän aineiston perusteella yksi suurimpia ongelmakohtia oli laidunmaan vähäisyys. Monet kylät olivat niin pieniä, ettei kylän omilla mailla yksikertaisesti ollut riittävästi laiduntamiseen kelpaavaa maata, ja kylän asukkaat joutuivat viemään karjansa naapureiden tiluksille, mikä oli omiaan aiheuttamaan riitoja kylien välille. Toimintaa pyrittiin hillitsemään käräjille tuotujen kieltojen avulla.¹³²

Resurssien niukkuus korostui myös metsien kohdalla. Inkoolaisen Bredsin kylää kuvaavan kartan selitysosaan maanmittari Samuel Brotherus on kirjannut, kuinka ”tukkimetsää on entisinä aikoina ollut paljon, mutta nyt suurin osa siitä on hakattu, niin että se juuri ja juuri riittää talojen tarpeellisiin kunnostuksiin”. Domarbyn ja Torbackan kylistä ei vuorostaan löydy ”lainkaan niini- ja lehtimetsää, malkametsää, humalariukuja eikä kaskimetsää”. Billskogin kylässä oli niukasti aidaksia ja polttopuuta, kun taas tukkipuuta, niinimetsää ja kaskimetsää ei ollut lainkaan, ja kylän asukkaat joutuivatkin hankkimaan tarvittavat puunsa muualta. Kullan kylässä, Tenholassa oli ”tukkipuuta juuri ja juuri omiin tarpeisiin mutta ei myyntiin”. Kosken kylässä, Kosken ruukin kotikylässä, oli aikaisemmin ollut tukkimetsää, mutta miilunpolton ansiosta metsät olivat sittemmin autioituneet. Oma osuutensa oli maanmittarin arvion mukaan ollut myös ruukin työväellä, joka oli hyödyntänyt metsää omiin tarpeisiinsa. Ainoastaan tenholalaisen Kelkkalan kylän kohdalle maanmittari Brotherus on kirjannut positiivisen arvion: ”hyvää tukkimetsää, riittävästi aidaksia ja polttopuuta, hyvät laidunmaat”. Tämä kylä sijaitsi aivan Kosken ruukin kupeessa, Tenholan pohjoisosissa.¹³³

Karjaalla tukkimetsää oli riittävästi ainoastaan Grabbackan suuressa jakokunnassa. Finbyn ja Läppbyn kylissä tukkipuuta riitti kotitarpeisiin, kun taas 12 jakokunnassa eli noin 20 kylässä tukkipuuta ei ollut lainkaan. Mjölmarbyn kyläkuvauksessa todetaan suoraan, että ruukeille tehdyt hakkuut olivat autioittaneet kylän metsät. Polttopuuta riitti pääosin kotitarpeisiin, mutta niini- ja tuohimetsää puuttui kaikkialta Karjaalta. Muutaman kapanalan suuruisia kaskimetsiä löytyi sen sijaan useista kylistä.¹³⁴

¹²⁸ Sitaatti on Pohjanmaan maaherran valtiopäiväkertomuksesta vuodelta 1771. Ks. Kuisma 2006, 140.

¹²⁹ Solantie 1997, 15–16.

¹³⁰ Jakokuntien kokoeroista ks. liite 2.

¹³¹ Verollepanokarttojen syntyhistoriasta ja lähdekritiikistä tarkemmin ks. liite 1.

¹³² Ks. sivu 144 (luku 6).

¹³³ KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B12 10/1–2, B13a 1/1–3, B47 10/1 ja B47 13/1; KA, MMH, MMA Inkoo Ibg 2.

¹³⁴ Gardberg 1968, 282–283.

Maanmittarin arvioissa kiinnittää huomiota, kuinka yhteismaiden resurssit yksilöitiin tarkasti käyttötarkoituksen mukaan, ja mahdolliset puutteet rajoituivat usein ainoastaan johonkin tiettyyn puutavaraan. Kattohirsiksi sopivat puut (malkametsä) oli saatettu kaataa, kun taas aidaksia ja polttopuita oli pääosin riittävästi. Verollepanokarttojen kohdalla oli lisäksi muistettava, että kyseessä on verotusta varten laadittu asiakirja, joten talonpoikien intresseissä oli liioitella resurssien niukkuutta.

Isojakoasiakirjoissa sekä muutamissa muissa 1700-luvun puolivälin tienoilla laadituissa tilusmittauksissa toistuu sama viesti kuin verollepanokartoissa: metsät oli suurimmaksi osaksi hakattu. Inkoon Österkullassa puuta riitti hädin tuskin edes kotitarpeisiin. Pulaa oli etenkin rakennuspuusta ja tuohesta, joita kylän asukkaat joutuivat ostamaan kylän ulkopuolelta. Myös Innanbäckin kylän asukkaat joutuivat turvautumaan naapurikylien yhteismaihin, koska metsät olivat niin hakattuja, etteivät ne kunnolla riittäneet edes kotitarpeisiin. Bredslättin ja Kusansin jakokunnassa Inkoossa miilunpoltto oli ollut niin voimallista, että sopivasta puusta oli tullut jo pulaa ja toiminta oli kokonaan lopetettava.¹³⁵

Maanmittari Nils Westermarck esitti seuraavanlaisen arvion tenholalaisen Lindsbyn kylän osalta vuonna 1742:

”Niittymaat ovat vähäisiä, eikä kylässä ole tilaa uusien niittyjen raivaamiseen, sillä kylässä on hyvin vähän metsää, ja sekin on niin kelvotonta [...], etteivät asukkaat saa sieltä edes riittävästi polttopuita ja aidaksia kotitarpeikseen, eivätkä metsät riitä sen paremmin laidunmaaksi. Myös tukkipuista ja lehdeksistä on pulaa, niin että kyläläisten täytyy hankkia kotitarvepuunsa naapureiden metsistä päivätöitä vastaan.”¹³⁶

Yhteismaiden tilasta löytyy arvioita myös tilojen verollepanoasiakirjoista. Tähän aineiston kohdalla on tehtävä sama varaus kuin verollepanokarttojen kohdalla: resurssien niukkuutta todennäköisesti liioiteltiin. Liioittelusta ja mahdollisesta vääristelystä huolimatta verollepanoasiakirjat paljastavat joitakin keskeisiä ongelmia, joiden kanssa tutkimusalueen kylien asukkaat joutuivat tulemaan toimeen.¹³⁷

Finbyssä, Karjaalla toimitettiin elokuussa 1759 verollepano. Verollepano perustui paikan päällä suoritettuun katselmukseen, jonka yhteydessä kylän tiluksia arvioitiin seuraavasti:

”Kylän ulkomaat ovat lähinnä kallioista ja hyödytöntä kanervikkoa. Vähäiset metsät on hakattu ja poltettu miiluksi ruukille. Rakennuspuuta, tuomimetsää, niinimetsää ei ole lainkaan, polttopuita ja aidaksia sekä lehdeksiä ja seiväspuita on vähänlaisesti. Kaskimetsää riittää nauriiden viljelemiseen mutta ei rukiille. Laidunmaa on riittämätön, ja kylän asukkaat joutuvat laiduntamaan naapureiden mailla.”

Asiakirjoissa todetaan myös, että Finbyn kylässä oli liian vähän niittyjä, ja tätä kautta peltoja ei saatu kunnolla lannoitettua.¹³⁸

Myös liiallinen miilunpoltto nousee esiin. Katselmusmiehet arvioivat, että Finnbackan

¹³⁵ KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B12 11/1–4, B13 7/1–4; KA, UHMO, Inkoo 1782 § 5, 425v–430v.

¹³⁶ KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B47 22/1–2.

¹³⁷ Yhteensä 12 kylässä toimitettiin verollepano 1700-luvun puolivälin tienoilla. Verollepanot koskettivat usein ainoastaan yhtä kylän tiloista. KA, läänintilit 8349; KA, ULH ko, verollepanokirjat (Gar:3a).

¹³⁸ KA, ULK ko, verollepanokirjat 16.8.1759, 47 ja 50 (Gar:3a).

kylässä, Karjaalla metsät oli lähes autioitettu miilunpoltolla. Toisaalta samassa yhteydessä esitettiin arvio, että Knutersin talo, jota uusi verollepano varsinaisesti koski, voisi vuosittain polttaa kuusi lestiä puuhiiltä Fagervikin ruukille eli miilunpoltto oli kaikesta huolimatta vielä mahdollista.¹³⁹ Kaskeaminen ei sen sijaan ole juuri lainkaan esillä verollepanoasiakirjoissa. Muutaman kylän kohdalla mainitaan, että kylässä on mahdollisuuksia kaskenpolttoon, mutta havainnot ovat niin satunnaisia, ettei niiden perusteella ole mahdollista tehdä johtopäätöksiä kaskeamisen merkityksestä isojaon kynnyksellä.

1600-luvun lopulta ja 1700-luvulta on käytettävissä myös muutamia yleisluontoisia arvioita uusmaalaisten metsien tilasta. Eräs vuorimestari valitti vuonna 1695, että ”rannikkoseuduilla Turun ja Viipurin välillä metsä oli harvaa ja sitä oli niukasti, etenkin vanhojen ruukkien ympäristössä, koska näillä seuduilla väestötiheys oli suuri”. Toinen vuorimestari toi vuonna 1707 esiin, kuinka parhaat metsät oli viety ulkomaille ja Hollantiin, niin että uusmaalaisilla ruukeilla oli suuria vaikeuksia löytää riittävän suuria vesivasaran rattaisiin kelpaavia pölkkyjä (*hammarhjulsstockar*) sekä muita ruukkien tarvitsemia puutavaroita.¹⁴⁰ Vastaavanlaisia äänenpainoja esitettiin myös suuren Pohjan sodan jälkeen, kun voimakkaasti laajeneva sahateollisuus ryhtyi kilpailemaan ruukkien kanssa uusmaalaisten yhteismaiden resursseista. Perimmäisenä huolenaiheena ei välttämättä aina ollut niinkään metsävarojen riittävyys absoluuttisessa mielessä, vaan hankintakustannusten nousu: puutavaraa oli tarjolla, mutta siitä joutui maksamaan suuremman hinnan kuin aikaisemmin.¹⁴¹ Metsien liiallisia hakkuita kommentoitiin myös maaherrojen valtiopäiväkertomuksissa 1730–1750-luvuilla. Suurimpina syntipukkeina metsien autioitumiseen mainittiin mm. rannikkoseudun rahvaan harjoittama polttopuukauppa, hattujen sodan aikaiset hakkuut sekä Viaporin linnoitus-työmaan, rautaruukkien ja vientisahojen puuntarve.¹⁴²

Edellä siteerattujen kvalitatiivisten arvioiden perusteella saa helposti sellaisen käsityksen, että yhteismaiden tilanne oli vakava: metsät oli jo poltettu miiluksi, uudisraivaukseen ei ollut mahdollisuuksia eikä laidunmaata ollut riittävästi tarjolla. Arvioihin on syytä suhtautua kriittisesti sikäli, että maanomistajien intresseissä oli tiettyyn pisteeseen asti vähätellä tilustensa arvoa. Metsien autioitumisen korostamisessa oli jossain määrin kyse myös aika-kaudelle tyypillisestä puheenparresta. Lausuntojen perusteella voidaan silti tehdä muutama keskeinen päätelmä. Ensinnäkin joidenkin tiettyjen resurssien kohdalla pula oli varmasti todellinen. Ainakin ruukeille ja sahoille kelpaava metsä oli ilmeisesti vähissä, sillä 1700-luvun puolivälistä lähtien teollisuuslaitokset joutuivat hakemaan tarvitsemansa raaka-aineen yhä kauempaa sisämaasta.¹⁴³ Toiseksi 1600-luvun puolivälin tienoilla käynnistynyt kaupallinen metsänkäyttö oli jättänyt jälkensä, vaikka yhteismaiden tila ei olisikaan ollut niin vakava kuin annettiin ymmärtää. Tulevaisuus ei näyttänyt tässä suhteessa ruusuisemmalta, sillä väestö kasvoi voimakkaasti samaan aikaan, kun teollinen puunkäytön levisi yhä laajemmalle alueelle. Ennen tai myöhemmin syntyi väistämättä tarve määritellä tarkemmin, missä laajuudessa kukin talo saattoi hyödyntää yhteisiä metsämaita.

¹³⁹ KA, läänintilit 8349, 3038 (verollepano 27.7.1761).

¹⁴⁰ Brenner 1936, osa 2, 31.

¹⁴¹ Kuisma 1983a, 119–120.

¹⁴² Nikula 1938, osa 1, 350–351; Cederberg 1950, 12–14.

¹⁴³ Kuisma 1983a, 21.

Taulukko 2.1. Yhteisnautinnan kattavuus tutkimusalueella manttaaleissa mitattuna (%:ia pitäjien kokonaismanttaalimääristä)

	pellot		niityt		ulkomaat		yht. manttaalia
Inkoo	87 %	91,9	89 %	94,5	95 %	100,7	105,9
Karjaa	67 %	76,0	77 %	87,6	81 %	92,5	113,8
Siuntio	73 %	68,0	78 %	73,2	94 %	87,7	93,6
Tenhola	53 %	50,1	56 %	53,4	68 %	64,5	95,3

Lähteet: KA, MMH, tutkimusalueen uudistuskartat ja -asiakirjat.

Yhteisnautinnan laajuus

Länsiussuomalaiseen kylärakenteeseen liittyy vielä eräs piirre, joka on tässä yhteydessä syytä nostaa esiin. Tutkimusalueella oli nimittäin useita yksittäistiloja, joiden tilukset olivat kokonaan tai osittain yksityisessä nautinnassa jo ennen isojakoa. Tarkkojen pinta-alatietojen antaminen ei ole mahdollista, koska isojaon yhteydessä mitattiin ja kartoitettiin ainoastaan osa ns. yksittäistaloista. Valtaosa jäi kartoittamatta. Mutta suuntaa-antava arvio yhteisnautinnan kattavuudesta on mahdollista laatia manttaalilukujen avulla.¹⁴⁴

Arvion laatiminen edellyttää maanmittausasiakirjojen perusteellista tutkimista, sillä kylien ja jakokuntien välillä oli merkittäviä eroja yhteisnautinnan laajuudessa. Toisinaan ainoastaan niityt ja metsät olivat yhteisiä, kun taas peltoja nautittiin yksityisesti. Joskus taas osalla kylän taloista oli omat niityt, vaikka kaikki kylän pellot oli jaettu sarkoihin. Liki kaikkia kuviteltavissa olevia variaatioita esiintyi. Jokaisen tapauksen kohdalla onkin tutkittava erikseen, olivatko pellot, niityt ja ulkomaat yhteisnautinnassa vai eivät. Niiden kylien osalta, missä isojakoa ei toimitettu, olen tehnyt sen oletuksen, että kyseessä oli kokonaan yhteisnautinnan ulkopuolella ollut yksittäistalo.

Suurin osa tutkimusalueen tiluspinta-alasta oli yhteisnautinnassa (ks. taulukko 2.1). Metsien osalta yhteisnautinnan kattavuus oli suurempi kuin peltojen ja niittyjen osalta. Pitäjien välillä oli kuitenkin merkittäviä eroavaisuuksia. Yksityisen maan osuus oli suurin Tenholassa, jossa kokonaan yhteisnautinnan ulkopuolella oli peräti 32 % pitäjän kokonaismanttaalimäärästä. Tenholan osalta isojakoa ei siis voida pitää minään innovaationa. Yksityisomistus oli vakiintunut instituutio Tenholassa vähintäänkin 1600-luvulta lähtien, kun valtaosa yksittäistaloista muodostui.¹⁴⁵ Muissa pitäjissä yksityisen maan osuus oli vähäisempi.

Kun tarkastelu rajataan ainoastaan aurinkojakoon, prosenttiluvut ovat vielä alhaisempia, sillä länsiussuomalaisissa kylissä oli paljon ulkopeltoja, joita ei ollut jaettu suhteessa kyläosuuteen. Osa näistä ulkopelloista sijaitsi sarkapeltojen läheisyydessä, osa kauempana kyläkeskuksesta. Osa oli yksityisiä, osa oli aidattu yhdessä useamman naapurin kanssa. Inkoossa ja Tenholassa ulkopeltojen osuus oli keskimäärin noin 25–35 % kaikista pelloista. Arvio pohjautuu maanmittauskarttojen perusteella laadittuun otantatutkimukseen, joten prosenttiluvut eivät kerro koko totuutta. On joka tapauksessa selvää, että suurin osa pelloista oli aurinkojaon

¹⁴⁴ Manttaaliluku oli veroluku, jonka perusteella kannettiin ylimääräisiä ja epävarmoja veroja. Ks. tarkemmin sivut 75–76 (luku 4).

¹⁴⁵ Ks. tarkemmin asutushistoriaa käsittelevä luku 8.

ulkopuolella jo ennen isojakoa, Tenholassa todennäköisesti yli puolet ja Inkoossakin lähes 40 prosenttia.¹⁴⁶

Yhteisnautinnan laajuutta on mahdollista arvioida myös isojakoon pantujen tilusalojen avulla. Tutkimusalueella jaettiin yhteensä 163 200 tynnyrinalaa (eli noin 80 600 hehtaaria) yhteisalueita. Tämä luku on jonkin verran alakanttiin, koska kaikkien jakokuntien osalta en ole löytänyt tietoa isojaossa jaetuista pinta-aloista. Koko tutkimusalueen maapinta-ala oli noin 122 040 hehtaaria, eli kaikkiaan noin 66 % tiluksista oli yhteisaluetta. Kun mukaan lasketaan myös isojaossa jaetut pellot ja niityt, päästään 79 %:iin. Yhteisnautinnan osuus oli todellisuudessa jonkin verran korkeampi, sillä osa yhteismaista jätettiin isojaon yhteydessä jakamatta. Tällaisia alueita olivat mm. hyödyttöminä pidetyt suot, kalliot ja muut joutomaaksi kutsutut alueet, joilla ei ollut taloudellista merkitystä. Nämä alueet jaettiin usein vasta 1800-luvun puolella ns. isojaon järjestelyissä.¹⁴⁷

¹⁴⁶ Otantatutkimuksesta ks. uudisraivausta käsittelevä luku 8 ja liite 1.

¹⁴⁷ Lähteet ks. taulukko 4.1 (sivu 78).

3. Isojaon tausta ja tavoitteet

”Ruotsin maanviljelyä ehkäisee: 1) pienet ja jakamattomat maat. Yhteismetsiä raiskaavat niiden omistajat kilvan liialliseen laivanrakennukseen, sahapuiksi, tervanpolttoon ja haloiksi, hiilenpolttoon, kaskeamiseen ja tarpeettomaan aitaukseen ja huonerakennukseen. Jakamattomat ja yhteisnautinnassa olevat niityt hoidetaan huonommin ja metsittyvät ja sammaltuvat nopeimmin, ja pieniksi jaetut pellot tuottavat suurta vaivaa ja vähän satoa ja estävät maanviljelystä kohoamasta, joka tapahtuu kun pelto muutetaan niityksi ja niityt pelloksi.”¹⁴⁸

ANDERS CHYDENIUS, KIRKKOHERRA JA VALTIOPÄIVÄMIES (1765)

Tappioon päättäneen suuren Pohjan sodan (1700–1721) jälkeen ryhdyttiin Ruotsissa etsimään aikaisempaa määrätietoisemmin keinoja vanhakantaisen maatalouden kehittämiseksi. Maatalouspolitiikan aktivoitumisen taustalla vaikutti ennen kaikkea se tosiasia, että Ruotsi oli joutunut Uudenkaupungin rauhassa (1721) luovuttamaan Venäjälle Baltian provinssinsa, tärkeimmän viljan tuotantoalueensa, ja joutui tämän seurauksena tuomaan vuosittain maahan useita satoja tuhansia tynnyreitä viljaa. Tilannetta pidettiin kestävämmänä. Tämä näkökanta tuotiin esiin lukuisissa vapauden ajan talouspoliittisissa kirjoituksissa. Positiivista kauppasetta ja omavaraisuutta korostavan merkantilistisen ajattelutavan mukaan valtakunnan asukkaat oli kerta kaikkiaan kyettävä ruokkimaan omin voimin. Tämä oli valtakunnan riippumattomuuden ja voiman edellytys. Maatalouden tuottavuuden kasvattaminen kytkeytyi vuorostaan läheisesti toiseen yhteiskuntapoliittiseen tavoitteeseen: väkiluvun kasvattamiseen. Ruotsissa oli aikakauden valtaeliitin näkökulmasta yksinkertaisesti liian vähän asukkaita, etenkin työtätekevää väestöä, jotta Ruotsi kykenisi kunnolla puolustamaan maataan sota-aikana ja kilpailemaan taloudellisesta menestyksestä rauhanaikana.¹⁴⁹

Maatalouspolitiikka aktivoitui entisestään hattujen noustua valtaan vuosien 1738–1739 valtiopäivillä. Ensimmäinen merkittävä askel otettiin marraskuussa 1740, jolloin soiden ja muiden hyödyttömien joutomaiden raivaaminen vapautettiin verollepanoista. Seuraavia askeleita olivat mm. vuoden 1743 torppariasetus, jossa verovapaiden torppien perustaminen sallittiin perintötalonpojille ja vuoden 1747 halkomisasetus, jonka jälkeen maatilat oli mahdollista jakaa niin moneen osaan kuin olosuhteet vain sallivat. Myös maatalousneuvonta käynnistyi 1740-luvun alussa, kun Suomen ensimmäiset lääninlampurit aloittivat toimintansa. Akateemisen maatalousopetuksen alkupisteenä pidetään vuotta 1746, jolloin talousopin dosentti Johan Kraftman piti maataloutta käsittelevät luentonsa. Muita 1740-luvun merkittäviä uudistuksia oli vuonna 1749 laadittu ensimmäinen valtakunnallinen väestökirjapito eli ns. tabellilaitos ja samoihin aikoihin käynnistynyt isojako.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Chydenius 1929 (1765), 33 (suom. V. Malinen).

¹⁴⁹ Vapauden ajan maatalouspolitiikasta ja sen taustoista ks. Niemelä 1998, 163–177; Magnusson 2001, 25–49; Edling 2003, 17–37. Väestöpolitiikasta erityisesti ks. Johannisson 1988, 96–108.

¹⁵⁰ Gylling 1909, 110–149; Soininen 1974, 328–330 ja 342; Ylikangas 2007, 103–123.

Jacob Faggot ja isojakoaituksen synty

Ajatuksen kattavan maajakoreformin tarpeellisuudesta toi julkiseen keskusteluun Ruotsin tiedeakatemian sihteeri ja tuleva maanmittauksen ylijohtaja Jacob Faggot (1699–1777) vuonna 1746 ilmestyneessä pamfletissaan *Svenska landtbrukets hinder och hjälp*. Faggotin kirjoitus ei ollut ainutkertainen. Vuosina 1739–1772 eli Ruotsin tiedeakatemian perustamisesta aina vapauden ajan päättymiseen asti ilmestyi vuosittain keskimäärin 25 maataloutta käsittelevää kirjoitusta, joista valtaosa julkaistiin juuri tiedeakatemian omassa julkaisusarjassa.¹⁵¹

Faggotin kirjoitus on sävyltään patriootin. Sen tavoitteena oli osoittaa, kuinka ruotsalaisella maataloudella oli kaikki edellytykset nousta samalle tasolle kuin muuallakin Euroopassa, jos maataloutta vain harjoitettiin oikealla tavalla: ”Kunhan maata vain viljellään oikein, ovat satomme yhtä runsaita ja jyväisiä kuin meidän eteläisissä naapurimaissamme, tämän voi kirjoittaja itse todistaa.” Faggotin mukaan oli kuitenkin tunnustettava, että 1740-luvulla ei oltu vielä näin pitkällä: ”Rakas isänmaamme on vielä toistaiseksi köyhä, vähäväkinen ja huonosti hoidettu”.¹⁵²

Faggot nostaa kirjoituksessaan esiin 14 estettä, jotka haittasivat maatalouden kehittymistä eteläisten naapurivaltioiden tasolle. Tällaisia esteitä olivat mm. riittämätön koulutus, liiallinen viinanpoltto ja sekava verotusjärjestelmä. Myös päivätyövelvollisuus vaikeutti tilusten kunnollista viljelyä, sillä rälssitalonpojat joutuivat huolehtimaan sekä omista että kartanoiden pelloista, ja lopputuloksena kummatkin jäivät riittämättömälle hoidolle.¹⁵³

Yhtenä ongelmana muiden joukossa Faggot mainitsee peltojen ja niittyjen sarkajaon. Sarkajaon seurauksena tilukset olivat niin hajallaan ja niin pieninä palasina, että niiden viljeleminen oli hankalaa, etenkin kun talonpojan oli omalle saralle päästäkseen kuljettava naapurin maan yli. Vilja talleantui ja vuodentulo kärsi vahinkoa. Kaikkien oli välttämätöntä kyntää, kylvää ja leikata sarkajakoiset peltokappaleensa samanaikaisesti riippumatta siitä, oliko ajankohta sovelias vai ei. Vanhojen maanviljelystapojen korjaaminen ja ”hyödyllisten kokeiden” (*nyttiga försök*) tekeminen, kuten ojituksen parantaminen, uusien viljalajikkeiden kokeileminen ja kesannointijärjestyksen muuttaminen, oli mahdotonta sarkajaon puitteissa.¹⁵⁴

Sarkajaon ongelmallisuus oli noussut valtiollisen huomion kohteeksi jo 1740-luvun alussa, jolloin ratkaisuksi ehdotettiin ns. kyläjärjestyksiä, seikkaperäisiä ohjeistuksia, joiden avulla yhteistä taloudenpitoa oli mahdollista tehostaa, jos kyläkunnat näin päättivät. Valtiopäivien vuonna 1742 säätämässä mallikyläjärjestyksessä todettiin muun muassa, kuinka sarkojen väliset rajat oli tarkastettava syksyisin ja keväisin kylänvanhimman johdolla, ja sarkojen väliin oli ajettava rajavaot. Kyläläisten piti myös yhteisesti sopia viljalajikkeista, kylvön ja sadonkorjuun ajankohdista sekä karjan laskemisesta sänkipellolle. Kyläjärjestysten avulla ei siis pyritty yhteisnautinnan purkamiseen vaan sen tarkempaan sääntelyyn.¹⁵⁵

Faggotilla oli kuitenkin jotain muuta mielessä. Hän esitti ratkaisuksi sarkajaon aiheuttamiin ongelmiin, että ”korkea esivalta yleisellä käskyllä antaisi luvan kylille muuttaa sarkalohkonsa ns. isoiksi lohkoiksi (*i så kallade storskiift*), niin että jokainen kylän talo saisi

¹⁵¹ Edling 2003, 17.

¹⁵² Faggot 1746, 1–12.

¹⁵³ Ibid., 13–104.

¹⁵⁴ Ibid., 40–42.

¹⁵⁵ Jutikkala 1958, 241–245.

tiluksensa yhteen paikkaan.” Faggot toi kirjoituksessaan esiin myös sen, kuinka uudistus olisi toteutettavissa. Ensinnäkin isojako edellytti tilusten jyvittämistä eri laatuluokkiin. Tällä tavoin jokaiselle maanomistajalle saatettiin jakaa maan laadussa arvioituna täsmälleen sama määrä maata kuin hänellä oli ollut ennen isojakoa, eikä ”kenenkään tarvitse pelätä, ettei kyläkunnassa jokainen saisi omaa pelto- ja niittyosuuttaan yhtä varmasti ja oikeudenmukaisesti kuin ennen, jollei vieläkin varmemmin ja oikeudenmukaisemmin”. Toiseksi isojako oli voitava toteuttaa, vaikka ainoastaan yksi kylän asukkaista anois isojakoa. Maatilan koolla ja naapureiden mielipiteillä ei saanut olla vaikutusta.¹⁵⁶

Ideasta toteutukseen: 1700-luvun isojakoasetukset

Faggotin ajatukseen isojaosta tartuttiin välittömästi. Isojakoa käsiteltiin ensimmäisen kerran jo vuosien 1746–1747 valtiopäivillä kamari-, talous- ja liikeputaatiossa sekä ns. suomalaisessa deputaatiossa. Käsittely ei tosin vielä johtanut varsinaisiin määräyksiin. Valtiopäiviltä onkin jäänyt elämään lähinnä Vaasan pormestarin Henrik Pippingin paljon siteerattu lausunto: ”Metsän ja maan yhteisomistus sekä pellon ja niityn sarkajako estävät suuresti maanviljelystä. Sen voi jokainen vähänkin miettien käsittää, mitä haittaa ymmärtäväisellä ja uutteralla maanviljelijällä on ymmärtämättömästä ja laiskasta, joka on hänen kanssaan sarkajaossa tai jolla on metsä ja maa yhteisenä hänen kanssaan.”¹⁵⁷ Pippingin lausunnossa on huomionarvoisaa se, että hän nosti esiin sarkajaon ohella myös yhteismaan ongelmallisuuden. Faggotin pamfletissa isojaolla tarkoitettiin ainoastaan pelto- ja niittysarkojen yhdistämistä, mutta Pippingin puheenvuorosta päätellen yhteismaiden jakamisen tarpeellisuudesta ryhdyttiin keskustelemaan isojaon yhteydessä jo hyvin varhaisessa vaiheessa.

Ensimmäiset määräykset isojaosta sisältyvät vuonna 1749 annettuun asetukseen maanmittareista ja heidän tehtävistään. Kyse ei ollut varsinaisesta isojakoasetuksesta, vaan maanmittareille annetuista toimintaohjeista tiettyjä maanmittaukseen liittyviä ongelmatilanteita varten. Asetuksessa maanmittareita kehoitettiin huomauttamaan maanviljelijöitä sarkajaon vahingollisuudesta erityisesti sellaisilla seuduilla, missä epäkohdat olivat suuria, ja yksimielisyyden vallitessa jakamaan tilukset mahdollisimman isoihin lohkoihin. Asetuksessa todellakin edellytettiin yksimielisyyttä. Faggot oli itse vahvasti sitä mieltä, että isojakoon oli voitava ryhtyä yhdenkin asukkaan anomuksesta, mutta tämä ns. ehdottoman jakovallan (*ovillkorligt skiftesvitsord*) periaate ei vielä tässä vaiheessa nauttinut laajaa kannatusta. Monet valtiopäivämiehet pitivät epäilyttävänä ja jopa laittomana, että yksi asukas voisi pakottaa naapurinsa isojakoon. Vuoden 1734 lain mukaan nimittäin ”ei kenelläkään pidä oleman waldaa sitä kylää haiottaa, joca oikein ilman jälken laskettu on, ellei caicki maanisännät siihen suostu”. Etenkin talonpoikaissäätö katsoi, että sarkajaon purkaminen tulisi sallia ainoastaan, jos sen takana oli enemmistö kylän asukkaista. Isojaon periaate oli joka tapauksessa ensimmäisen kerran löytänyt tiensä ruotsalaiseen lainsäädäntöön, ja maanjako-olojen rationalisoiminen saattoi alkaa.¹⁵⁸

Vuosien 1751–1752 valtiopäivillä isojakokysymys nousi uudelleen agendalle talonpoikaissäädyn toimesta, rahvaan valitusten kautta. Kysymys ehdottomasta jakovallasta herätti taas keskustelua, ja mm. kamari-, talous- ja liikeputaatio asettui lausunnossaan sen

¹⁵⁶ Faggot 1746, 40–42.

¹⁵⁷ Kuusi 1933a, 30–31.

¹⁵⁸ Ruotzin waldacunnan laki, Rakennus Caari I, 4§; Kuusi 1933a, 34–35; Bäck 1984, 216.

kannalle. Mutta isojako oli vielä liian uusi ajatus, eikä selkeitä kannanottoja tai toimenpide-ehdotuksia kyetty vielä muodostamaan. Epäilyksiä herätti erityisesti isojaon suhde vuoden 1734 lain määräyksiin sarkajaon järkkäntämättömyydestä. Pieni edistysaskel kuitenkin otettiin. Kuningas laati maaherroille kirjeen, jossa heitä kehoitettiin edistämään isojakoasiaa maakunnissaan ja määrättiin, että isojakoa saattoi anoa jokainen, joka kykeni osoittamaan, että hänen peltonsa ja niittynsä olivat yhtä hyvässä kunnossa kuin naapureiden tilukset. Isojako oli nyt siis mahdollista toimittaa yhden osakkaan anomuksesta, mutta jakovalta oli vielä rajallinen. Sarkapeltoja ei voitu käytännössä ryhtyä jakamaan vastoin talollisten tahtoa.¹⁵⁹

Vuosien 1755–1756 valtiopäivät merkitsivät isojakoreformin kannalta ratkaisevaa käännettä. Valtiopäivillä käytyä isojakokeskustelua leimasi kehitysoptimismi, joka ei jättänyt tilaa varoituksille ja epäilyille. Yhteisnautinnan purkamista pidettiin välttämättömänä väestönkasvun, maatalouden kehityksen ja kauppabalanssin kannalta. Isojako ei ollut kuitenkaan edennyt juuri lainkaan. Uplannissa ja Skånessa oli ehditty toimittaa joitakin yksittäisiä maanjakoja. Myös Pohjanmaalla oli tehty muutama anomus, mutta riitaisuuksien vuoksi varsinaisiin jakotoimituksiin ei ollut vielä päästy. Johtopäätös oli selvä: vuosien 1749 ja 1752 määräykset olivat selvästi riittämättömiä. Tässä tilanteessa ehdoton jakovalta ei enää tuntunut epäilyttävältä, ja muutamasta soraäänestä huolimatta Faggotin voimakkaasti ajama periaate yhden maanomistajan määräysvallasta kirjattiin 5.4.1757 annettuun ensimmäiseen valtakunnalliseen isojakoasetukseen.¹⁶⁰

Kyseinen asetus oli merkittävä, sillä siinä pitkälti määriteltiin raamit, joiden puitteissa maanjakoreformi loppujen lopuksi vietiin läpi. Ehdottoman jakovallan periaatteen lisäksi asetuksessa säädettiin, että verollepanojen yhteydessä isojako tuli toimittaa ilman erillistä anomusta. Tällä määräyksellä oli suuri merkitys etenkin Suomessa. Asetuksessa määriteltiin myös ensimmäistä kertaa, että kylien yhteismaat tuli jakaa isojaon yhteydessä yksityiseen nautintaan. Vuoden 1757 isojakoasetuksesta lähtien isojaolla tarkoitettiin siis kahta erillistä uudistusta: pelto- ja niittysarkojen tai -lohkojen yhdistämistä isoiksi viljelypalstoiksi sekä kylien ja jakokuntien jakamattomien yhteismaiden yksityistämistä. Asetuksessa annettiin määräyksiä myös jyvityksestä ja jakoperusteesta sekä muista jakotoimitukseen liittyvistä käytännöllisistä seikoista. Näitä määräyksiä jouduttiin tosin myöhemmin useaan otteeseen tarkentamaan.¹⁶¹

Vuosien 1755–1756 valtiopäivillä annettiin myös joitakin Suomea koskevia erityismääräyksiä, jotka sisältyvät säätyjen vuonna 1756 antamaan mietintöön *Suomen auttamisesta mittauksella ja maanjaoilla*. Mietinnössä mm. määrättiin Suomeen 20 uutta maanmittaria ja perustettiin kolme taloudellista deputaatiota, joiden tehtäväksi määriteltiin isojaon nopeasta toimeenpanosta huolehtiminen ja riitaisuuksien sovittelu. Deputaatioiden toimialueet kattoivat Pohjanmaan, Turun ja Porin sekä Uudenmaan ja Hämeen läänit.¹⁶²

Tämän jälkeen isojakoa käsiteltiin tavalla tai toisella kaikilla 1700-luvun valtiopäivillä, ja uusia määräyksiä annettiin varsin usein, mikä oli omiaan mutkistamaan uudistuksen toimeenpanoa. Asetusten ristiriitaisuutta valiteltiin useissa maaherrojen valtiopäiväkertomuksissa.¹⁶³

¹⁵⁹ Kuusi 1933a, 38–40; Bäck 1984, 216–224.

¹⁶⁰ Bäck 1984, 224–231.

¹⁶¹ Modée 1761, osa 6, 4601–4603. Kongl. Maj:ts kungörelse och förordning om hemmansägors läggande i storskiften 5.4.1757 [vuoden 1757 isojakoasetus]. Isojakotoimitusten käynnistämisestä ks. tarkemmin luku 5.

¹⁶² Paloposki 1976, 99–103.

¹⁶³ Kuusi 1933b, 54–58.

Vuosien 1760–1762 valtiopäivillä annettiin joukko alueellisia asetuksia Ruotsia ja Suomea sekä erikseen Ahvenanmaata ja Blekingen ja Skaraborgin läänejä varten. Suomea varten annetussa asetuksessa säädettiin muun muassa, että viljelijöille jaettujen maakappaleiden tuli olla keskenään edes jotenkuten samanarvoisia, ”jotta ketään ei jätetä kärsimään menetystä”. Tällä tavoin pyrittiin ehkäisemään jyvityksen aiheuttamia riitatapauksia. Ylimmästä sallitusta lohkoluvusta ei mainittu mitään toisin kuin esimerkiksi Ruotsia varten annetussa asetuksessa, jonka mukaan pelto- ja niittylohkojen lukumäärä ei saanut ylittää neljää. Isojaon alkuperäisestä periaatteesta jouduttiin siis perääntymään. Yhteismaille laillisesti tehdyt yksityiset uudisraiviot oli lisäksi mahdollista jättää maajaon ulkopuolelle. Merkittävin uutuus oli se, että maanomistajille annettiin mahdollisuus muuttaa pois kyläkeskuksesta. Ketään ei voitu tähän pakottaa, mutta jos joku talollisista halusi vapaaehtoisesti siirtää asuinpaikkansa lähemmäksi isojaossa jaettu osuutta, oli muiden kylän asukkaiden annettava muuttoapua rakennustarpeina, työnä ja tarpeen vaatiessa myös rahana.¹⁶⁴

Vuosien 1765–1766 valtiopäivillä uudistuksen toimeenpano joutui merkittävien uudelleenjärjestelyiden kohteeksi. Suurimmat muutokset liittyivät maanmittaustöiden johtamiseen ja valvontaan sekä valitusten käsittelyyn. Läänikohtaiset taloudelliset deputaatiot lakkautettiin, ja isojakotoimitusten valvonta siirrettiin kokonaisuudessaan maaherrojen vastuulle. Riitojen käsittelyä varten perustettiin ns. maanjako-oikeudet. Muutokset kirjattiin kolmeen uuteen alueelliseen asetukseen, jotka annettiin marras- ja joulukuussa 1766. Oman asetuksensa saivat Uudenmaan ja Hämeen, Turun ja Porin sekä Pohjanmaan läänit.¹⁶⁵

1700-luvulla annetuista asetuksista on mainittava vielä vuoden 1775 Suomea varten annettu isojakoasetus, jossa aikaisempien määräysten epäselviä ja osin ristiriitaisiakin määräyksiä tarkennettiin. Siinä määriteltiin mm. suurin sallittu lohkomäärä, joka peltojen ja niittyjen kohdalla oli neljä, metsien kohdalla kaksi.¹⁶⁶

Vuoden 1775 asetuksen kauaskantoisimmat määräykset koskivat ns. liikamaiden erottamista, millä tarkoitettiin kylien ja pitäjien takamaiden peruuttamista ja jakamista uudisasukkaille. Kysymys takamaiden kohtalosta oli roikkunut vapauden ajan poliittisella agendalla vuosikymmenien ajan, mutta konreettisiin toimenpiteisiin ei ollut ryhdytty, sillä osa valtiopäivämiehistä tulkitsi liikamaiden erottamisen loukkaavan talollisväestön perinteisiä nautintaoikeuksia. Pohjanmaan osalta oli tosin säädetty jo vuonna 1750, että verollepanojen yhteydessä kullekin talolle jaettaisiin ainoastaan 200–300 tynnyrinalaa maata manttaalia kohden, mutta tätä periaatetta ei ilmeisesti koskaan noudatettu. Kustaa III:n vallankaappauksen jälkeen takamaihin otettiin kuitenkin tiukempi kanta. Vuonna 1774 kuningas käski, että Pohjanmaalla toimitettavissa jaoissa oli noudatettava vuoden 1750 ankaria määräyksiä. Vuoden 1775 asetuksessa otettiin taka-askel: taloille kohden annettavaa tilusalaa lisättiin 600–1200 tynnyrinalaan, ja peruutus määrättiin koskemaan ainoastaan sellaisia pitäjiä, missä pitäjä tai osa pitäjästä käytti metsiä yhteisesti. Vuonna 1777 liikamaiden erottaminen ulotettiin koskemaan koko Suomea, ja nyt erottamiseen oli ryhdyttävä riippumatta

¹⁶⁴ Kuusi 1933b, 19–23. Ruotsia varten annetun asetuksen määräykset ylimmästä sallitusta jakolohkojen määrästä tulkittiin siten, että maanomistajille oli jaettava korkeintaan neljä lohkoa *kustakin vainiosta*. Kaksivuoroviljelyssä tämä tarkoitti siis yhteensä korkeintaan kahdeksaa ja kolmivuoroviljelyssä 12 jakolohkoa. Ero Suomea varten annettuun asetukseen on tässä valossa lopultakin hyvin vähäinen. Olai 1987, 56.

¹⁶⁵ Kuusi 1933b, 43–51.

¹⁶⁶ Kuusi 1933b, 66–69.

siitä, käyttikö metsää pitäjä, jakokunta tai kylä.¹⁶⁷

Liikamaiden erottaminen tarkoitti käytännössä sitä, että talonpojille ei enää jaettukaan kaikkea sitä maata, joka perinteisesti oli kuulunut heidän nautinto-oikeuksiensa piiriin, vaan ylärajaksi määriteltiin tietty tynnyrinalamäärä. Vuosien 1775 ja 1777 asetuksissa ylärajaksi määriteltiin edellä mainittu 600–1200 tynnyrinalaa manttaalia kohden. Myöhemmin määräyksiä lievennettiin jonkin verran, etenkin jos joutomaiden osuus oli kovin suuri. Jakokunnan osakkaille annettiin myös mahdollisuus pitää liikamaat itsellään veronkorotusta vastaan. Tällöin heidän oli sitouduttava maiden uudisraivaukseen. Maanomistajille annettiin lisäksi mahdollisuus asettua itse asumaan liikamaille perustettavaa uudistilaa.¹⁶⁸

Liikamaiden erottamisessa oli kyse hyvin toisenlaisesta reformista kuin sarkajaon purkamisessa ja yhteismaiden yksityistämisessä. Näissä uudistuksissa otettiin askel kohti nykyaikaisia maanomistusoikeuksia, kun taas liikamaiden erottaminen oli heijastuma menneisyydestä, feodaalisista omistuskäsityksistä, joiden mukaan kruunu saattoi yliomistusoikeuksiensa turvin peruuttaa talonpojille kuulunutta maata itselleen. Uudistus olikin omiaan herättämään voimakasta kritiikkiä. Uudenmaan ja Hämeen läänin maaherra Anders de Bruce vertasi sitä reduktioon ja arveli, että ”puheena oleva uudistus sytyttäisi tulen joka nurkkaan, sillä se koskisi kansakunnan arimpaan kohtaan. Muutama kapanala maata saa suomalaisen talonpojan panemaan alttiiksi miltei kaiken, mitä omistaa”. Valtiopäivillä vastustus oli suurinta aatelissäädyn keskuudessa, ja säätyläisten rauhoittamiseksi rälssimaa vapautettiin liikamaiden erottamisesta vuonna 1780. Säteriratsutilat vapautettiin vuonna 1795. ”Asutustarkoituksiin hankittiin siis maata pakkoluovuttamalla sitä talonpoikaistaloista, mutta luovutusvelvollisuudesta vapautettiin herraskartanot, jotka saivat itse tehdä laajat takamaansa tuloatuottaviksi torpparien avulla,” kiteyttää Jutikkala uudistuksen luonteen.¹⁶⁹

Isojaon tavoitteet

Faggotin vuonna 1746 esittämä idea sarkajaon purkamisesta muuttui konkreettiseksi maanjakoreformiksi erittäin nopeasti. Ensimmäiset määräykset annettiin ainoastaan kolme vuotta Faggotin kirjoituksen ilmestymisen jälkeen, ja noin kymmenessä vuodessa isojako oli kasvanut valtakunnalliseksi hankkeeksi, jonka toimeenpanoa oltiin valmiita edistämään kaikin keinoin. Tämä ei ollut mitenkään tyypillistä vapauden ajan maatalouspolitiikalle. Hyvistä ehdotuksista sinänsä ei ollut pulaa, mutta monta kertaa toteutus jäi puolitiehen.¹⁷⁰

Isojaon nopea läpimurto johtui ennen kaikkea siitä, että se kytkeytyi läheisesti moniin muihin aikakauden taloudellisiin tavoitteisiin. Sen toimeenpanoa pidettiin suorastaan muiden reformihankkeiden onnistumisen edellytyksenä.

Ensinnäkin uskottiin, että maatalouden tuottavuuden kasvattaminen oli mahdollista vasta sen jälkeen, kun maalaisraivas oli vapautettu yhteisnautinnan pakkopaidasta ja jokaiselle oli jaettu oma, naapureiden tiluksista erilleen aidattu peltopalsta. ”Kun tilukset ovat omia”, kirjoitti Jacob Faggot, ”voi ahkera maamies hankkia merkittäviä tuloja maataloudellaan, mitä ei tarvitse sen enempää todistella; mutta jos tilukset ovat sarkajaossa tai muuten seka-ase-massa, niin ovat ahkeruus ja huolenpito turhaa, tämän tietää jokainen, joka tuntee maa-

¹⁶⁷ Jutikkala 1958, 253–254; Saarenheimo 1983, 47–48.

¹⁶⁸ Kuusi 1993b, 69–77; Jutikkala 1958, 254–255.

¹⁶⁹ Kuusi 1993b, 78–82; Jutikkala 1958, 255–256.

¹⁷⁰ Niemelä 1996, 29–41.

taloutta.”¹⁷¹ Faggotin ajattelussa kapeat peltosarat ja yhteiset peltovainiot eivät siis vaikeuttaneet maatalouden kehittämistä ainoastaan teknisessä mielessä. Oleellista oli ennen kaikkea kannustimien puuttuminen: tehty työ valui helposti hukkaan.¹⁷²

Yhteisnautintaa pidettiin ongelmallisena myös uudisraivauksen näkökulmasta, sillä kotitaloudet eivät voineet raivata yhteismaille uutta peltoa oman mielensä mukaan, vaan ne joutuivat ottamaan päätöksenteossa huomioon naapuriensa mielipiteet. Yksityisissä metsissä tätä velvoitetta ei enää ollut. Säätyjen vuonna 1756 antamassa mietinnössä *Suomen auttamisesta mittauksella ja maanjaoilla* yhteismaiden ongelmia kuvataan seuraavasti:

”Huomionarvoista on myös se, kuinka haitallisia yhteismaat ovatkaan maatalouden ja väestönkasvun kannalta, sillä jos joku naapureista oli halukas tekemään uudisraivauksia tai muilla tavoin käyttämään maita hyödykseen, saattoivat hänen naapurinsa, jotka omistivat osuuden jakamattomasta metsästä, estää häntä tekemästä uudisraivauksia tai valtauksia.”¹⁷³

Maatalouden alhaisen tuottavuuden ohella toinen keskeinen ongelmakohta, johon isojaosta etsittiin ratkaisua, liittyi metsienhaaskaukseen. Metsävarantojen riittävyys oli noussut valtakunnalliseksi huolenaiheeksi ensimmäisen kerran 1600-luvulla, jolloin metsien käyttöä oli pyritty rajoittamaan erityisillä metsäasetuksilla. Rajoitusten kohteena oli varsinkin kaskeaminen. Myös strategisesti merkittävät raaka-aineet, kuten laivanrakennukseen kelpaavat puut, määrättiin hakkuukiellon alaiseksi. Metsäpolitiikan tiukentaminen oli ennen kaikkea ruukiteollisuuden intresseissä. Raudanvalmistukseen tarvittiin suuria määriä metsää, mutta teollisuuslaitokset eivät itse olleet kovinkaan merkittäviä maanomistajia, vaan ne olivat raaka-ainehuollossaan riippuvaisia talonpoikien yhteismaista. 1700-luvulla pelko metsien loppumisesta ei ollut kadonnut minnekään. Kuninkaallinen metsäkomissio arvioi 1700-luvun puolivälissä, että metsiä oli hakattu kaikkialla valtakunnassa siinä määrin, että ulkomaankauppa oli aivan lähivuosina vaarassa häiriintyä, jos tilanteeseen ei ajoissa puututtaisi.¹⁷⁴

Suurimpana syypäänä metsienhaaskaukseen pidettiin metsien yhteisnautintaa. Kun metsät olivat yhteisiä, ei metsien säästäminen ollut kenenkään intresseissä. Jacob Faggot kuvaa yhteismaan nautintaan liittyvää logiikkaa metsien hakkuuta kuvaavalla esimerkillä, joka muistuttaa erehdyttävästi Hardnin klassista kuvausta yhteismaiden tragediasta: Kun yksi kylän asukkaista näkee, että hänen naapurinsa hakkaa ahkerasti metsää, niin kateellisuuden ajamana hänkin ryhtyy hakkaamaan metsää, mistä on seurauksena kilpajuoksu. Kumpikin asukas katsoo olevansa oikeutettu keräämään itselleen niin paljon etuja kuin mahdollista, kunnes metsä on autio eikä voi enää kasvaa takaisin, koska siemenpuutkin on kaadettu

¹⁷¹ Faggot 1946 (1755), 285. Kyseinen sitaatti on kirjoituksesta *Betänkande om vårt allmänna tillstånds sjukdom och bot*, jossa isojaon tavoitteet on ilmaistu selkeämmin kuin kenties yhdessäkään toisessa tekstissä.

¹⁷² Faggot ei ollut ainoa, joka korosti sarkajaon luonnetta kannustinloukkuna. Eräässä talousopin professori Pehr Kalmin johdolla laaditussa väitöskirjassa todettiin seuraavasti: ”Ändteligen bör märckas at den som äger enstakad jord, äger ej allenast mera lätthet, utan ock större upmuntran at sköta det, än den som plågas af tegskifte; hwarföre förfarenheten äfwen intygat, at de förre gemenligen äro mera wälmående, än de senare.” Kalm 1760, 8. Sarkajakaisen vainiojärjestelmän luonne on tulkittu hyvin samalla tavoin myös oman aikamme taloustieteessä. Ks. esim. Letto-Vanamo & Määttä 1996, 69–71.

¹⁷³ Palmén 1878, 174.

¹⁷⁴ Faggot 1946 (1755), 284. Metsäasetuksista ja niiden taustoista ks. Junnila 2005, 69–70.

pois.¹⁷⁵ Tähänkin ongelmaan isojako tarjosi ratkaisun. Yhteismaiden jakaminen yksityiseen nautintaan kasvattaisi maaseudun asukkaiden motivaatiota hoitaa metsiään ja huolehtia siitä, että metsää riittäisi myös tuleville polville. Tämä mielipide tuotiin esiin useissa eri yhteyksissä, missä vain isojaon tarpeellisuutta pohdittiin. Maatalousentusiasti, talouskirjoittaja Johan Fischerström (1735–1796) kuvasi isojaon hyötyjä seuraavasti:

”Isojako on varmin keino metsien säästämiseksi, mikä voidaan havaita, kun tutustutaan isojaon vaikutuksiin Pohjanmaalla ja Suomessa. Mutta niin kauan kun tilat ovat sarkajaossa, niin kauan kuin niiden metsät ovat jakamatta ja niin kauan kuin yleismaat ovat yhteisnautinnassa, ovat parhaatkin metsäasetukset ja kannustavimmat uudisraivauslait tehottomia; mutta kun yhteismaa jaetaan yksityisiin palstoihin, synnyttää se itse kussakin halukkuuden kasvattaa osuutensa arvoa uudisraivauksella.”¹⁷⁶

Suurimmat odotukset kohdistuivat isojaon mahdollisuuksiin väestöpolitiikan saralla. Sen lisäksi, että isojako tehostaisi maataloustuotantoa ja lopettaisi metsien haaskauksen, sen uskottiin myös helpottavan uusien kotitalouksien perustamista ja uusien avioliittojen solmimista. Tällä tavoin isojako oli omiaan kiihdyttämään väestönkasvua.

Väestön kasvun kiihdyttäminen oli noussut vapauden ajan poliittisen agendan keskiöön 1740-luvulle tultaessa. Lähes kaikissa Ruotsin valtakunnan tilaa käsittelevissä puheenvuoroissa tuotiin tavalla tai toisella esiin, kuinka ruotsalaisia oli yksinkertaisesti liian vähän, jotta Ruotsi voisi kilpailla taloudellisesta ja sotilaallisesta menestyksestä väkirikkaiden naapureidensa kanssa. Maatalouden tehostaminen ja uuden maan raivaaminen oli hankalaa, kun työvoimaa oli liian vähän, ja näin ollen suuri osa valtakunnan rikkauksista jäi kokonaan hyödyntämättä. Alhainen väkiluku jarrutti myös kaupunkien ja teollisuuden kasvua. Kun väkeä oli liian vähän, elintarviketuotanto jäi alhaiseksi, eikä maaseudulta vapautunut riittävästi työvoimaa porvariselinkeinojen tarpeisiin. Käsitys liian alhaisesta väkiluvusta kumpusi osittain merkantilistisesta ajattelutavasta, jolle oli luonteenomaista väenpaljouden korostaminen valtakunnan rikkauten lähteenä, mutta taustalla vaikutti myös todellinen työvoimapula, joka oli kärjistynyt 1600-luvun lopun kuolonvuosien ja suuren Pohjan sodan seurauksena. Myös 1680-luvulla toimitettu reduktio oli hankaloittanut kartanoiden työvoimansaantia, kun läänitettyjen ja lahjoitettujen alueiden talonpojat lakkasivat tekemästä niille veropäivätöitä.¹⁷⁷

Työvoimapulaa yritettiin ratkoa mm. vuoden 1739 palkollisasetuksella, jonka mukaan talonpoikaiset kotitaloudet saivat pitää maatilan töissä korkeintaan yhden pojan ja yhden tytön. Muiden lasten oli hakeuduttava kartanoiden ja teollisuuslaitosten palvelukseen. Vastavanlaisia pakkokeinoja oli käytetty jo 1600-luvulla säädetyissä palkollisasetuksissa, ja vuoden 1739 määräyksiä voidaan pitää vuosisataisen, rajoituksiin perustuvan työvoimapolitiikan huipentumana.¹⁷⁸

¹⁷⁵ ”Då nu den ena grannen se, at den andra är mera tilltagsen än han, så äggar missunsamheten dem alla, at bruka samma rätt, ock at kappas om företräde, tills Skogen är all, ock kan icke mera växa igen, i brist af mogna trän, som skulle åter fröa marken.” Faggot 1946 (1755), 284.

¹⁷⁶ Fischerström 1779, 75.

¹⁷⁷ Suomen väkiluku oli vähentynyt suurten kuolonvuosien seurauksena noin neljänneksellä. Muroma 1991, 175–180.

¹⁷⁸ Ylikangas 2007, 114–115.

1740-luvulle tultaessa keinovalikoima kuitenkin muuttui. Heiluri heilahti toiseen suuntaan. Rajoitusten sijaan työvoimapulaa ryhdyttiin ratkomaan aikaisempaa selvästi liberaalimmalla yhteiskuntapolitiikalla. Faggot kiteytti uudenlaisen politiikan ydinajatuksen seuraavaan tapaan: ”[Maalaisväestön] kasvattamiseen ei ole parempaa keinoa, kuin lakkauttaa kaikki kotitalouksien ja perhekuntien perustamista maaseudulla rajoittavat määräykset ja tällä tavoin aukaista tie maatalouden laajenemiselle.”¹⁷⁹

Rajoittavien määräysten purkaminen aloitettiin vuonna 1743, jolloin perintötalonpojille annettiin oikeus perustaa tiluksilleen verovapaita torppia. Aikaisemmin torppia oli saanut perustaa ainoastaan rälssimaalle sekä sotilasvirkatalojen, ratsutilojen ja pappiloiden maille. Samat oikeudet annettiin vuonna 1757 myös kruununtalonpojille. Vuonna 1747 lievennettiin vuorostaan tilojen halkomisrajoituksia. Perintö- ja kruununtaloja sai nyt halkoa vapaasti, kunhan maatilan osat säilyivät veronmaksukykyisinä ja kunhan – ja tämä oli oikeastaan koko asetuksen ydin – halkomista anova sitoutui menemään naimisiin. Samassa asetuksessa oikeutettiin ”yhteinen kansa pitämään luonaan kaikki lapsensa”.¹⁸⁰

Isojakoasetukset kytkeytyivät saumattomasti torppariasetuksiin ja tilojen halkomisrajoitusten lieventämiseen. Kaikki kolme uudistusta olivat osa samaa reformipakettia, jonka tavoitteena oli uusien kotitalouksien määrän kasvattaminen. Yhteisnautinnan purkaminen itsessään ei tietystikään johtanut uusien perheiden perustamiseen – paitsi sen jälkeen, kun talonpoikien maista ryhdyttiin irrottamaan liikamaita uudisasutukselle. Isojaon merkitys väestöpoliittisena työkaluna näkyikin ennen kaikkea siinä, että se helpotti tilojen halkomisia sekä uusien torppien ja mäkitupien perustamista.

Tilojen halkomisen kohdalla suurin merkitys oli kapeiden peltosarkojen yhdistämisellä isoiksi lohkoiksi. Useissa aikalaisarvioissa tuotiin esiin, kuinka pelto- ja niittysarat olivat aikojen saatossa käyneet niin kapeiksi, ettei niitä voinut kunnolla enää halkoa. Säätyjen em. mietinnössä asia ilmaistaan seuraavasti: ”Sarkajaon väistämättömänä epäkohtana oli kuitenkin sarkojen yhä jatkuva kapeneminen, mistä ei voinut olla muuta seurausta kuin haittaa maataloudelle ja tilojen halkomiselle, mikä väistämättä vaikeutti naimisiinmenoa ja väestönkasvua”. Eikä asia miksikään muuttunut, vaikka peltosarat pantaisiin kahteen osaan leveys-suunnassa. Tällä tavoin ongelmat vain lisääntyisivät entisestään. Tilojen halkominen olisi kuitenkin taas mahdollista, kun pellot jaettaisiin isoihin lohkoihin.¹⁸¹

Torppien ja mäkitupien perustamisen kannalta keskeistä oli vuorostaan yhteismaan jakaminen, sillä omalle metsälohkolle oli yksinkertaisempaa perustaa uusia viljelmiä kuin yhteiselle maalle. Torppien perustaminen yhteismaalle ei toki ollut kielletty, mutta toimenpide edellytti vuoteen 1770 asti naapureiden hyväksyntää. Anders Chydenius ilmaisi asian maasta-

¹⁷⁹ ”Så är intet kraftigare medel dertill, än at all inskränkning på Hushåll ock hjonelags byggande å Landet, upphäfves ock vägarna banas till näringens utvidgande vid jordbruk.” Faggot 1946 (1755), 282.

¹⁸⁰ Jutikkala 1958, 282; Ylikangas 2007, 103–115. Tutkimuskirjallisuudessa esitetään usein, että ennen vuotta 1747 tilojen halkominen olisi ollut kokonaan kiellettyä, mutta tämä käsitys ei täysin vastaa todellisuutta. 1680-luvun rajoittava lainsäädäntö ei saattanut estää ¼ manttaalia pienempien omistuksien tai viljelmien syntyä perintömaalla. Lainsäädännöstä ks. Herlitz 1974, 162–166.

¹⁸¹ ”Häraf är händt at tegarne för deltagarne blifwit alt för smala, så at de för trängsel skull hwarcken kunna rätt brukas eller giöra afkastning, som jorden eljest kunde åstadkomma; besynnerligen blifwer åkrarne nu mera onyttiga ju flera hjonelag sätta sig på ett hemman och giöra tegarne än smalare, hwilcket ej annat kan än blifva et hinder för jorde bruket och hemmans klyfningarne, som nödvändigt står i vägen för gifter måhl och folck ökning.” Palmén 1878, 174–175. Ks. myös Faggot 1946 (1755), 283.

muuton syitä käsittelevässä kirjoituksessaan seuraavasti: ”Muutamia vuosia sitten kyllä tuli kuninkaallinen asetus, joka antaa vapauden uudisasutusten ja torppien perustamiseen tiluksille, mutta niin kauan kun tilukset ovat yhteiset tai sekaisin naapurien tilusten kanssa, ei siitä kaikin paikoin voi olla tarkoitettua siunattua vaikutustaan.”¹⁸²

Taloudellisten ja väestöpoliittisten argumenttien lisäksi isojaon tukeksi esitettiin muitakin perusteluita. Erässä Turun akatemian väitöskirjassa arveltiin, että yhteisnautinnan purkaminen vähentää rajariitoja. Uudenmaan ja Hämeen läänin maaherra Anders de Bruce katsoi vuorostaan, että viranomaisten tulisi voimakkaammin ajaa ulosmuuttoja, sillä hänen havaintonsa mukaan yksittäistaloissa asuvat talonpojat olivat ahkerampia, puhtaampia, raittiimpia ja hyvätapaisempia kuin ne, jotka asuivat suurissa kylissä.¹⁸³ Kokonaisuudessaan maanjakoreformille asetetut tavoitteet olivat hyvin laajoja. Isojakoa pidettiin selvästi jonkinlaisena yleislääkkeenä aikakauden keskeisiin yhteiskunnallisiin ja taloudellisiin ongelmiin. Koko uudistusta onkin pidettävä ensisijaisesti yhteiskunnallisena reformina, vaikka konkreettisesti siinä oli kyse ”ainoastaan” maan jakamisesta uudella tavalla.

Isojako ja eurooppalainen aitaamisliike

Isojako ei ollut ainoastaan ruotsalainen ilmiö, vaan samankaltaisia maareformeja toteutettiin lähes kaikissa mannereurooppalaisissa valtioissa (ks. taulukko 3.1). Toteutustavaltaan reformeissa oli merkittäviä eroja. Preussissa, Tanskassa ja Ruotsissa aitaamisliikelainsäädäntö oli hyvin pakottava ja keskushallinnot ottivat aktiivisen roolin uudistusten toimeenpanossa, kun taas Ranskassa lainsäädäntö perustui vapaaehtoisuuteen, ja sarkajako purettiin monin paikoin vasta 1900-luvun puolella. Eurooppalaisilla reformeilla oli kuitenkin myös monia yhtäläisyyksiä, ja 1700-luvun reformipolitikassa oli kansallisista eroista huolimatta kyse yleis-eurooppalaisesta ilmiöstä.¹⁸⁴

Yhteisiä nimittäjiä oli vähintäänkin kolme: yhteneväiset tavoitteet (mm. maatalouden tuottavuuden kasvattaminen, väestön kasvu, maaseudun modernisoiminen), yhteinen esikuva (englantilainen aitaamisliike) ja yleinen geopoliittinen tausta (Englannin nousu Euroopan johtavaksi suurvallaksi 1700-luvulla). Useat tutkijat ovat korostaneet myös yhtenäistä ideologista maaperää, jolla viitataan ennen kaikkea maatalouden merkitystä ja yksityisomistuksen siunauksellisuutta korostaneeseen ranskalaiseen fysiokratismiin, joka kiteytyi koherentiksi taloustieteelliseksi suuntaukseksi nimenomaan 1700-luvun puolivälissä. Tämä selittää sen, miksi reformihankkeet käynnistyivät lähes kaikkialla Manner-Euroopassa suurin piirtein samoihin aikoihin 1700-luvun puolivälin jälkeen. Fysiokratismen ohella samaa ideologista maaperää edustivat myös muut aikakauden liberaalit ja maataloustuotannon ensisijaisuutta painottaneet aatevirtaukset.¹⁸⁵

¹⁸² Chydenius 1929 (1765), 39.

¹⁸³ Kalm 1760, 9; Hirn 1957, 236.

¹⁸⁴ Bloch 1930, 511; Demélas & Vivier 2003, 9–11.

¹⁸⁵ Demélas & Vivier 2003, 9–11; Vivier 2003a, 17–19 ja 29–31; Teschke 2003, 262–263. Tanskan osalta on esitetty, että 1760–1810 toteutetut radikaalit maareformit, joihin kuului oleellisena osana myös feodaalisten siteiden (*stavnshåndet*) katkaiseminen, saivat inspiraationsa nimenomaan ranskalaisesta fysiokratismista. Christensen 2004, 78–106.

Taulukko 3.1. *Esimerkkejä eurooppalaisesta aitaamisliikelainsäädännöstä 1700-luvulla*

Englanti	1700-luku	Ei selkeitä määräyksiä. Käytännössä parlamentit edellyttivät, että anomuksen takana oli 4/5 tai 2/3 kylästä maan arvossa mitattuna.
Ruotsi	1749	Pelto- ja niittysarkojen yhdistäminen mahdollista, jos kaikki kylän asukkaat kannattivat uutta maajakoa.
	1757	Sarkojen yhdistäminen ja yhteismaiden jakaminen oli mahdollista yhdenkin maanomistajan aloitteesta. Verollepanojen yhteydessä riitti viranomaisaloite.
	1766	Alueellisia asetuksia, joissa maaherroille annettiin aloiteoikeus isojakoasiassa.
Preussi	1755–1785	Useita alueellisia asetuksia. 1750-luvulla yhteismaat oli mahdollista jakaa yhden maanomistajan aloitteesta, jos koko kylä oli jaon kannalla. Vuodesta 1763 lähtien määräyksiä, jotka tähtäsivät yhteismaiden jakamiseen ja peltosarkojen yhdistämiseen. Vuoteen 1807 asti aloiteoikeus oli myös viranomaisilla. Vaikutukset rajoituivat pääosin kartanoiden maihin.
Luoteis-Saksa	1763–1785	Useita alueellisia asetuksia. Vuoden 1785 asetuksen mukaan yhteismaiden jakaminen edellytti, että puolet maanomistajista oli anomuksen takana.
Schleswig	1766	Yksittäisillä maanomistajilla oli oikeus anoa omien maidensa erottamista yhteisnautinnasta. Koko kylän jakaminen edellytti 2/3 enemmistöä.
	1770	Koko kylä mitattiin ja arvioitiin, vaikka vain yksi maanomistaja anoi jakoa. Koko kylän jakaminen edellytti puolet maanomistajista anomuksen taakse.
Holstein	1771	sama kuin yllä
Lauenburg	1718	Kartanonomistajille annettiin oikeus irrottaa tiluksensa talonpoikien maista. Talonpojille oli jaettava samanarvoista maata muualta. Keskushallinto hyväksyi jaot ja osallistui kustannuksiin. Samassa yhteydessä jaettiin yhteislaitumet ja lakkautettiin metsien yhteisnautintaoikeudet.
Itävalta	1768	Keisarinna Maria Teresia määräsi, että kaikki laidunmaat oli jaettava talonpoikien ja kartanonherrojen kesken keisarikunnan slaavilaisissa ja saksalaisissa provinseissa.
Tanska	1758–1760	Kylän suurimmalle maanomistajalle annettiin oikeus vaatia tilustensa irrottamista useamman kylän yhteisistä ulkomaista. Muiden maanomistajien oli osallistuttava kustannuksiin.
	1776	Yksittäisellä maanomistajalla oli oikeus anoa tilustensa erottamista yhteisnautinnasta. Naapureiden oli osallistuttava kustannuksiin.
	1781	Yhteismaiden jakamisesta oli laadittava koko kylän kattava suunnitelma, vaikka ainoastaan yksi kylän asukkaista oli vaatinut jakoa.
	1792	Maanomistajille annettiin oikeus korottaa maanvuokraa maanjaon jälkeen. Valtio antoi tukea maatilojen ulosmuutoille kyläkeskuksista.

Ranska	1767–1781	Useita maakunnallisia asetuksia, jotka sallivat yksittäisen maanomistajan pystyttää aitauksen omien tilustensa ympärille ja irrottautua tällä tavoin yhteislaiduntamisesta sänkipelloilla. Asetuksilla tähdättiin myös kylien välisen yhteislaiduntamisen vähentämisen. Yhteismaiden jakaminen yksityiseen nautintaan mahdollista, jos 2/3 kylän asukkaista oli jaon takana. Kartanonherralle jaettiin 1/3 tai jopa puolet yhteismaista; talonpojat jakoivat keskenään loput.
	1791	Jokainen maanomistaja oli oikeutettu aitaamaan tiluksensa, mutta sarkajakoiset kyläyhteisöt saivat jatkaa yhteisnautintaa aitaamattomilla mailla.
	1792–1793	Yhteismaiden jakaminen mahdollista, jos kolmannes paikallisyhteisöstä äänesti sen puolesta. 1790-luvun puolivälissä yhteismaiden jakaminen kiellettiin. Asetusten vaikutus jäi vaatimattomaksi.
Belgia	1773	Yhteismaiden jakamista koskeva asetusta Namurin läänissä. Yhteismaan jakamisen jälkeen joutomaat oli otettava pysyvän viljelyksen piiriin kahden vuoden sisällä.
	1783	Yhteislaiduntaminen yksityisellä maalla (<i>la vaine pâture</i>) kielletään kokonaan Flanderissa.

Lähteet: Blum 1978, 265–271; Grantham 1980, 515–531; Pettersson 1983, 56–78; Brakensiek 1994, 142 ja 164–165; De Moor 2003, 129–132; Vivier 2003b, 144–148.

Ruotsalaisen isojaon suhde mannereurooppalaisiin sisarreformeihin ei ollut aivan yksiselitteinen. Tavoitteiden osalta isojako kytkeytyi eittämättä osaksi yleiseurooppalaista reformiaaltoa, mutta ideologisen taustan osalta kytkös ei ole yhtä selvä. Faggot sai ideansa 1740-luvulla, jolloin ruotsalainen talouspoliittinen ajattelu oli vielä leimallisesti merkantilistista. Maatalouden merkitystä korostettiin, mutta keskustelu oli luonteeltaan pragmaattista. Ulkomaisten vaikutteiden merkitys on arvioitu lopultakin varsin vähäiseksi. Ranskalainen fysiokratismi heijastui jossain määrin myös ruotsalaiseen talouspolitiikkaan, mutta näin tapahtui vasta 1760-luvulta lähtien. Tässä vaiheessa isojako nautti jo laajaa kannatusta. Se ei siis missään nimessä ollut fysiokratismien lapsi, toisin kuin useat tutkijat ovat esittäneet.¹⁸⁶

Ulkomaisten esikuvien kohdalla tutkijoiden mielipiteet jakaantuvat. Sakari Kuusi on asettunut sille kannalle, että Faggot sai ideansa Englannista. Hän perustelee väitettään sillä, että englantilainen maatalous edusti 1700-luvun ruotsalaiselle valtaeliitille ”mallivaltakuntaa”, jonka edesottamuksia seurattiin aktiivisesti. Myös maanmittarikunta haki vaikutteita englantilaisesta maanmittausteknologiasta. ”Rohkenemme siis pitää todennäköisenä, että Ruotsissa oli jo 1740-luvulla tietoja Englannin isojaosta, ’enclosuresta’, ja että J. Faggot oli saanut ulkomailta vaikutuksia tässä kysymyksessä, ennen kuin hän kirjoitti mainion teoksensa, vaikka meillä ei olekaan tästä suoria todisteita,” Kuusi arvioi.¹⁸⁷

Tämä käsitys saa tukea Faggotin myöhemmistä kirjoituksista. Vuonna 1755 Faggot

¹⁸⁶ Saarenheimo 1983, 20; Huhtamies 2008, 152–154. Vapauden ajan maatalouskeskustelusta ks. Lindroth 1967, 230–238, ulkomaisista vaikutteista etenkin sivu 233. Fysiokratismista Ruotsissa Magnusson 2001, 97–119.

¹⁸⁷ Kuusi 1914, 44–47. Kuusen ohella myös Huhtamies on korostanut englantilaisen esimerkin vaikutusta. Kuusen esittämien argumenttien ohella hän nostaa esiin liike-elämän kaupallisten kontaktien merkityksen. Huhtamies 2008, 198–199.

perusteli isojaon tarpellisuutta englantilaisen esimerkin avulla seuraavasti:

”Mutta jos tähän tarvitaan vielä kehotusta muiden esimerkistä, niin voi sitäkin saada Englannin historiasta. Tämä maa on saanut väkirikkautensa ja siitä johtuvan voimansa juuri yleisen maanmittauksen ja tilusjaon kautta, joka siellä suoritettiin suurilla kustannuksilla kuningas Vilhelm Valloittajan aikoina. Ennen oli maa paloitetu ja leiketty pieniin sarkoihin ja toisen maapalat olivat siinä määrin sekaantuneet toisen maapaloihin, ettei kukaan voinut niitä viljellä oikein tai saanut niistä hyötyä, niin että heidän maanviljelyksensä näytti samanlaiselta kuin meidän, se kykeni tuskin elättämään omia viljelijöitään ja kaupunkia varten oli siis hankittava ulkomaista leipää. Mutta mainittu mittauksen ja jaon kautta sai jokainen talo tiluksensa erilleen lähelle tonttipaikkaa. Siitä ajasta alkoivat maanviljelijät perustaa torppia ja mäkitupia, jonka kautta kansa sai tilaisuuden lisääntyä ja myös parantaa maanviljelystä, niin että siitä vuosisadan viertyä saivat tarpeensa sekä maaseutu että kaupungit ja maasta voitiin pian sen jälkeen viedä sekä viljaa että muuta tavaraa. Tätä kehitystä on sitten jatkunut, kunnes se nykyaikana on noussut huippukohtaansa.”¹⁸⁸

Aikaisemmissa kirjoituksissaan Faggot ei viittaa suoraan englantilaisen aitaamisliikkeen saavutuksiin, mutta *Svenska landbrukets hinder och hjälp* -teoksesta on löydettävissä pieni vihje, joka viittaisi siihen suuntaan, ettei aitaamisliike ollut Faggotille tuntematon ilmiö. Hän nimittäin neuvoo talonpoikia istuttamaan pensasaitoja (*lefvande gärdesgårdar*) uusien peltolohkojensa ympärille. Tätä on pidettävä varsin erikoisena ohjeena, sillä pensasaidat olivat 1700-luvun Ruotsissa hyvin harvinaisia. Valtaosa aitauksista oli puisia riukuaitoja; kiviaidat olivat yleisiä ainoastaan Etelä-Ruotsissa. Englantilaiselle aitaamisliikkeelle pensasaidat olivat sen sijaan hyvin tunnusomaisia.¹⁸⁹

Muutama tutkija on asettunut myös sille kannalle, etteivät kansainväliset vaikutteet lopultakaan johtaneet isojakoajatuksen syntyyn. Tuoreimman puheenvuoron keskustelussa on käyttänyt Staffan Granér, joka esittää, että isojaon esikuvana olisi toiminut kotimainen *storbyte*-instituutio. Tähän mahdollisuuteen viittaisi Faggotin käyttämä ilmaus *så kallade storskiift*, ikään kuin jakotapa olisi jo yleisesti tunnettu. *Storbyte* oli maanjakotoimitus, jossa peltojen ja niittyjen tilussekaannusta pyrittiin vähentämään aivan kuten isojaossakin, mutta pienemmässä mittakaavassa. *Storbyte*-instituution levinneisyydestä ei ole tarkkoja tietoja, mutta suomalaisessa kirjallisuudessa siihen viitataan ainakin Hauhon pitäjäkuvauksessa vuodelta 1756. Granér ei tosin ole löytänyt Faggotin tuotannosta viittauksia näihin paikallisiin pyrkimyksiin, mikä ei tietysti tarkoita sitä, ettei Faggot olisi voinut olla niistä tietoinen.¹⁹⁰

¹⁸⁸ Kuusi 1914, 74.

¹⁸⁹ Faggot 1746, 42.

¹⁹⁰ Granér 2002, 264–266. Isojakoajatuksen kotoperäisyyttä on korostanut myös Eli F. Heckscher. Ks. Heckscher 1957, 174. Faggotin esikuvia koskevasta keskustelusta ks. myös Ojanperä 2002, 53–56.

4. Isojaon eteneminen

”Vuoden 1780 loppuun mennessä, kuluneen 26 vuoden kuluessa, on tässä läänissä saatu jaettua – ilman Nurmijärveä, jossa isojako on suurimmaksi osaksi jo toimitettu – 1 605 manttaalia peltoa, 1 215 manttaalia niittyä ja 815 manttaalia metsää. Jakamatta on vielä 4 974 manttaalia peltoa, 5 328 manttaalia niittyä ja 5 764 manttaalia metsää. Ottaen huomioon, että viime aikoina on annettu uusia, isojaon toimeenpanoa helpottavia määräyksiä, pitäisi tämän mitä tähdellisimmän toimituksen pian olla tässä läänissä loppuun suoritettu.”¹⁹¹

PEHR ADRIAN GADD, KEMIAN PROFESSORI (1789)

Vakiintuneen käsityksen mukaan isojako käynnistyi Pohjanmaalla heti vuoden 1757 asetuksen jälkeen ja levisi muualle Suomeen varsinaisesti vasta 1760-luvun jälkipuoliskolla. Saarenheimo kirjoittaa, kuinka ”vuoden 1765 valtiopäiviin mennessä Suomessa oli ehditty jakaa jonkin verran yli tuhannen tilan pellot. Näistä kolme neljäsosaa oli Pohjanmaalla ja muut pääasiassa Hämeessä. Ylä-Satakunnassa oli saatu jakoon muutamia kymmeniä tiloja, mutta Varsinais-Suomessa ja Uudellamaalla mittauksia ei ollut vielä aloitettukaan.”¹⁹² Uudenmaan osalta tämä käsitys ei kuitenkaan pidä paikkaansa. Jakotoimitukset käynnistyivät samaan aikaan kuin Pohjanmaalla, ja 1700-luvun loppuun mennessä uudistus oli pääpiirteissään saatu valmiiksi – aivan kuten professori Gadd ennusti.

Tarkastelen seuraavassa, kuinka uudistus tarkalleen ottaen eteni koko Uudenmaan alueella. Pureuden myös pitäjakohtaisiin eroihin. Pohdin lisäksi, mitkä tekijät edistivät tai jarruttivat isojaon etenemistä. Luvun aluksi käyn kuitenkin läpi isojakotoimituksen vaiheet, jotta voisin valaista muutamia tutkimusmenetelmän valintaan liittyviä haasteita.¹⁹³

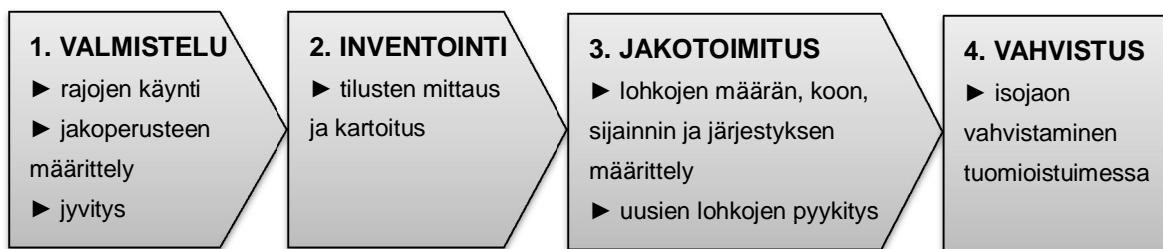
Isojakotoimituksen vaiheet

Isojaossa oli kyse monivaiheisesta tapahtumasarjasta, joka sai alkunsa joko viranomaisen määräyksestä tai maanomistajan anomuksesta. Varhaisin ajankohta, johon lähdemateriaalin avulla on päästävässä käsiksi, on isojakoanomuksen käsittely käräjillä. Varsinainen jakotoimitus käynnistyi pääsääntöisesti rajojen käynnillä, sillä ennen maanjakoa oli selvitettävä, mitä maita kylään oikeastaan kuului. Samalla oli myös ratkottava mahdolliset rajoihin liittyvät erimielisyydet, sillä riidanalaista maata ei voitu ryhtyä jakamaan. Käytännössä rajariitojen ei tosin annettu estää pelto- ja niittyjakojen toimittamista ainakaan Länsi-Uudellamaalla, ja vuoden 1775 isojakoasetuksessa tämä käytäntö virallistettiin. Tällä tavalla haluttiin vauhdittaa

¹⁹¹ Gadd 1789, 79–80. Gaddin mukaan tiedot ovat peräisin Suomen maanmittauksen ylijohtajalta Per Alfinigilta.

¹⁹² Saarenheimo 1983, 24. Ks. myös Kuusi 1933b, 107; Roiko-Jokela 2007, 156.

¹⁹³ Tarkoitan Uudellamaalla tässä luvussa vuoden 1831 läänijaon mukaista aluekokonaisuutta. Isojaon alkaessa uusmaalaiset pitäjät kuuluivat Raaseporin itäisen ja läntisen sekä Porvoon kihlakuntien osalta Uudenmaan ja Hämeen sekä Pernajan kihlakunnan osalta Kymenkartanon ja Savon lääneihin.

Kaavio 4.1. Isojakotoimituksen vaiheet

isojakotoimitusten edistymistä.¹⁹⁴

Valmisteluvaiheeseen kuului myös tilusten jyvitys ja jakoperusteen määrittely. Jyvityksessä oli kyse tilusten jakamisesta laatuluokkiin niiden tuoton ja maaperän laadun mukaan. Siinä ei arvioitu vain maanlaatua, vaan tutkittiin myös, olivatko jotkut niityt tai metsämaat raivauskelpoisempia kuin toiset. Jyvitys ratkaisi sen, että koko uudistus oli ylipäättään mahdollinen. Sen avulla maanomistaja saattoi saada maanarvossa mitattuna täsmälleen yhtä paljon maata kuin ennen jakoa. Pinta-alassa mitattuna ero entiseen saattoi olla suurikin.¹⁹⁵ Tilusten arvioinnin ohella valmisteluvaiheessa sovittiin myös jakoperusteesta, sillä maat jaettiin suhteessa verotaakkaan aivan kuten aurinkojaossakin. Länsi-Uudellamaalla yleisin jakoperuste oli tankoluku, mutta tiluksia jaettiin jonkin verran myös suhteessa talojen maa-kirjaveroon, manttaalilukuun ja kruununkymmenyksiin. Todellista nautintaa oli mahdollista käyttää jakoperusteena säterien ja rälssitalojen kohdalla, jos näille ei ollut määriteltä vero-lukuja. Nautinta kelpasi jakoperusteeksi myös silloin, kun isojako toimitettiin verollepanojen yhteydessä.¹⁹⁶

Valmistelevien toimenpiteiden jälkeen maanmittari kartoitti ja mittasi kylän tilukset sekä toimitti varsinaisen jaon. Lopuksi toimitus vahvistettiin joko kihlakunnanoikeudessa tai myöhemmin ns. maanjako-oikeudessa. Vasta tämän jälkeen uusi tilusjärjestys sai lainvoiman.¹⁹⁷

Isojakoprosessin eri vaiheiden toimittaminen onnistui vain hyvin harvoin yhden vuoden aikana. Rajankäynti ja tilusten kartoitus saatettiin suorittaa useita vuosia ennen varsinaista isojakoa. Jakotoimitusta saatettiin joutua lykkäämään huonojen sääolosuhteiden tai sodan takia. Oli myös varsin yleistä, että isojako vahvistettiin useita vuosia varsinaisen jakotoimituksen jälkeen, vaikka asetuksessa nimenomaan määriteltiin, että jakotoimitus tuli vahvistaa viimeistään toisilla käräjillä isojaon päättymisen jälkeen.¹⁹⁸

Jakotoimitusten pitkittyminen johtui ennen kaikkea kahdesta tekijästä. Ensinnäkin rintamaiden ja yhteismaiden isojaot toimitettiin ainakin vielä 1700-luvulla eri aikaan. Pellot ja niityt saatettiin jakaa useita vuosia tai joskus jopa vuosikymmeniä ennen metsiä ja ulkomaita. Esimerkiksi Pyhäjärven (nyk. Karkkila) muutamassa kylässä ulkomaat saatiin jaettua vasta liki 50 vuotta rintamaiden jälkeen.¹⁹⁹ Toisaalta isojako oli erittäin riitaisa prosessi. Jokainen

¹⁹⁴ Isojakotoimituksen vaiheista Saarenheimo 1983, 29–32; Huhtamies 2008, 160–161.

¹⁹⁵ Saarenheimo 1983, 30.

¹⁹⁶ KA, MMH, tutkimusalueen uudistuskartat ja -asiakirjat. Lainsäädännöstä ks. Lang 1903.

¹⁹⁷ Saarenheimo 1983, 32.

¹⁹⁸ KA, MMH, uusmaalaisten kylien uudistuskartat ja -asiakirjat. Vahvistamisesta ks. tarkemmin isojakoriitoja käsittelevä luku 7.

¹⁹⁹ Talvitie 2005, 51. Vuoden 1807 jälkeen tilanne muuttui, kun erityisesti määrättiin, että jakokunnan kaikki

jakotoimituksen vaihe saatettiin riitauttaa, joskus jopa useita kertoja, ja tämä pitkitti toimitusten loppuun saattamista useilla vuosilla, jopa vuosikymmenillä.²⁰⁰

Hyvästä, joskin äärimmäisestä esimerkistä jakoprosessin monivaiheisuudesta käy isojako Ingarskilan kylässä Inkoossa. Maanjako sai alkunsa maaliskuussa 1761, kun perintö-talonpoika Anders Henriksson ja kruununtalonpoika Anders Jakobsson anoivat maaherralta uutta maanjakoa. Maaherra ei voinut kuitenkaan antaa toimitusmääräystä ennen kuin anomus oli käsitelty paikallisessa kihlakunnanoikeudessa, sillä kylässä oli kruununmaan ohella myös perintömaata. Talonpojat veivät anomuksensa seuraavaksi Inkoon käräjille, jossa se käsiteltiin saman vuoden huhtikuussa. Asian käsittelyä jouduttiin tuolloin kuitenkin lykkäämään, koska kylän asukkaat eivät päässeet yksimielisyyteen jakoperusteesta. Anomus otettiin uudelleen käsittelyyn vuoden 1762 talvikäräjillä, jolloin jakoperusteeksi määriteltiin talojen tankoluku. Tämän jälkeen asukkaat anoivat toistamiseen uutta maanjakoa maaherralta, joka antoi päätöksensä keväällä 1762. Varsinainen jako toimitettiin kesällä 1762 komissiomaanmittari Johan Astrénin toimesta. Jako tosin koski ainoastaan rintamaita. Työn tulokset kuitenkin mitätöitiin kokonaisuudessaan maanjako-oikeudessa vuonna 1772. Seuraavan jaon toimitti komissiomaanmittari Clas Gustav Nording vuonna 1777, ja samassa yhteydessä jaettiin myös yhteismaa. Mutta jakotoimitus mitätöitiin tälläkin kertaa. Kolmannen kerran kylän maat mitattiin ja jaettiin vuonna 1780, tällä kertaa komissiomaanmittari Adam Malmströmin toimesta. Tämä jako jäi lopulta voimaan, ja Ingarskilan kylän isojako vahvistettiin maanjako-oikeudessa syyskuussa 1781 – lähes täsmälleen 20 vuotta prosessin alkamisen jälkeen.²⁰¹

Manttaalimenetelmä

Ennen kuin isojaon etenemistä on mahdollista ryhtyä tutkimaan, on tehtävä joitakin valintoja. Minkä mittarin avulla etenemistä tulisi havainnollistaa: tilaluvun, manttaaliluvun tai pinta-alatietojen avulla? Mitä lähdeaineistoja tulisi käyttää: varsinaisia isojakoasiakirjoja, maa-rekisteriä, erikoisluetteloita tai joitakin muita lähdesarjoja? Kuinka isojakotoimituksen moni-vaiheisuus olisi otettava huomioon silloin, kun tutkitaan isojaon etenemistä pitäjän, läänin tai muun laajemman aluekokonaisuuden sisällä? Tulisiko tutkimuksen painottua isojako-toimituksen alku- vai loppupäähän, vai tulisiko etenemistä tutkia erikseen rintamaiden ja yhteismaiden osalta?

Omassa tutkimuksessani olen päätenyt seuraaviin valintoihin:

- a) Tutkin isojaon etenemistä koko Uudenmaan osalta suhteessa ensimmäiseen kylässä toimitettuun jakotoimitukseen riippumatta siitä, oliko kyseessä pelto- ja/tai niittyjako tai yhteismaiden jako ja vahvistettiinko isojakoa vai ei.

maat oli jaettava samalla kertaa. Tämän jälkeen isojako eteni kaikilla tilustyypeillä samassa tahdissa.

Saarenheimo 1983, 27. Tosin rintamaiden ja yhteismaiden jakojen ulkopuolelle saatettiin jättää joitakin tiluksia, jotka jaettiin vasta selvästi myöhemmin, useimmiten ns. isojaon järjestelyiden yhteydessä.

Esimerkiksi Kilan kylässä Karjaalla pellot ja niityt jaettiin 1768, metsät 1777, tontit ja vasikkahaka 1799 ja meriheinä 1850. KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B16 18/2–4.

²⁰⁰ Isojakoriitojen vaikutuksista ks. tarkemmin luku 7.

²⁰¹ KA, Inkoon tk 1761 § 25, 254v–255v ja Inkoon tk 1762 § 13, 276–280; KA, MMH, uudistuskartat- ja asiakirjat, B13 6/2–9; KA, Etelä-Suomen maa-oikeus, Inkoon maanjako-oikeus 20.9.1781 (Ca:21).

- b) Tutkin rintamaiden ja yhteismaiden jakojen eriaikaisuutta erikseen tutkimusalueen osalta.
- c) Käytän mittarina tilakohtaisia manttaalilukuja.
- d) Käytän suhdelukuna sitä manttaolimäärää, joka tietyssä pitäjässä on kokonaisuudessaan tullut isojaon alaiseksi, enkä pitäjän kokonaismanttaolimäärää, jossa on mukana vaihteleva määrä yksittäistaloja.
- e) Käytän ensisijaisena lähdeaineistona renovoituja isojakoasiakirjoja ja manttaalilukujen osalta vuoden 1766 maakirjaa.

Aikaisemmassa tutkimuksessa isojaon etenemistä on tutkittu suhteessa toimitusten päättymiseen. Näin on toimittu mm. Hämeen ja Savon maakuntahistorioissa.²⁰² Omassa työssäni painotan kuitenkin toimitusten alkupäätä, sillä tämä antaa hyvän taustan isojaon syiden ja paikallisyhteisöjen reaktioiden tutkimiselle. Tämä ei tarkoita sitä, ettei myös päättymisajankohta olisi kiinnostava – kertoohan se, missä tahdissa tilusten yhteisnautinta lopullisesti lakkasi. Tällä tavoin saadaan kuitenkin hyvin takapainotteinen kuva isojaon etenemistahdista. Varhaiset pelto- ja niittyjaot jäivät pimentoon.

Maanomistajien ensireaktioiden kannalta kiinnostavinta olisi itse asiassa tutkia etenemistä suhteessa isojakoanomuksen käräjäkäsitteeseen, mutta lähdeteknisistä syistä tämä ei ole mahdollista. Kaikkia anomuksia ei käsitelty käräjillä, ja lääninhallituksen arkistossakin niitä on säilynyt vain muutama. Valinta on mahdoton myös sen vuoksi, että osa maanjaoista käynnistyi maaherran päätöksellä, ilman erillistä anomusta.

En ole myöskään halunnut tehdä eroa rintamaiden ja yhteismaiden jakojen välille. Useimmiten ensimmäinen jakotoimitus tarkoitti tosin pelto- ja niittyjakoa, ja näin ollen seuraava esitys havainnollistaakin ennen kaikkea jakotoimitusten etenemistä uusmaalaisilla rintamailla. Muutaman kerran ensimmäinen toimitus tarkoitti ainoastaan yksittäisten niittyjen jakoa. Esimerkiksi Ali-Keravalla jaettiin vuonna 1759 ainoastaan yksi niitty; loput rintamaista jaettiin kaksi vuotta myöhemmin. Tämä oli kuitenkin hyvin harvinaista. Harvinaista oli myös se, että yhteismaat olisi jaettu ennen rintamaita, mutta joitakin kertoja näinkin tapahtui. Huomattavasti yleisempää oli sen sijaan se, että rintamaat eivät olleet lainkaan sarkajaossa ja isojako tarkoitti ainoastaan yhteismaiden yksityistämistä. Tällaisia jakokuntia oli kymmenittäin etenkin Länsi-Uudellamaalla. Tämän vuoksi en ole halunnut rajoittaa ainoastaan rintamaiden jakoihin kuten mm. Birgitta Olai on tehnyt. Useita jakotoimituksia jäisi tällöin tarkastelun ulkopuolelle.²⁰³

Havainnollistan isojakotöiden edistymistä manttaaliluvun avulla. Manttaali oli veroluku, jonka perusteella kannettiin ns. ylimääräisiä veroja tai epävarmoja veroja vastakohtana vuotuiselle verolle eli maakirjaverolle. Tällaisia veroja olivat 1600- ja 1700-luvuilla mm. maaretken vero, karja- ja kylvörahat, rakennusapu ja päivätyörahat. Monet näistä veroista olivat alun perin olleet tilapäisluonteisia apuveroja mutta vakiintuneet sittemmin pysyviksi veroiksi. Manttaali poikkesi muista veroluvuista siinä, että se oli käytössä koko valtakunnassa, vaikka kaikkialla ei käytettykään samoja periaatteita manttaaliluvun suuruuden määrittelyssä. Näin ollen lähes jokaisella uusmaalaisella maatilalla oli manttaaliluku, ja tiedot ovat helposti löydettävissä maakirjoista ja maanmittausasiakirjoista.

Manttaali tunnettiin jo keskiajalla. Silloin sillä tarkoitettiin verovelvollisten talonpoikien

²⁰² Wirilander 1960, 215–216; Saarenheimo 1976, 271–272.

²⁰³ Olai 1983, 28–29.

lukumäärää eli mieslukua. Manttaalin perusteella maksettujen verojen suuruutta määriteltäessä ei siis otettu huomioon maatilojen kokoeroja. Vuosisatojen kuluessa vahvistui kuitenkin käsitys, että varakkaimpien talonpoikien oli maksettava enemmän kuin köyhien. Manttaaliluku alkoi heijastella todellista maaomaisuutta ja muuttui henkilökohtaisesta veroperusteesta maan tuottavuuden mitaksi.²⁰⁴

Uusmaalaisten maatilojen manttaalilukujen suuruus määriteltiin 1600-luvun lopulta lähtien metodisissa eli järjestelmällisissä verollepanoissa. Uudenmaan verollepanomenetelmän mukaan sellaisilla seuduilla, missä viljanviljely oli tärkein tulonlähde, yksi manttaali vastasi 6-12 tynnyrinalan suuruista peltoa riippuen siitä, minkälaatuiseen maahan kylvö oli tehty. Kuusi tynnyrinalaa riitti, kun siemen oli kylvetty parhaaseen eli ensimmäisen luokan maahan (ensimmäiseen luokkaan kuuluivat seuraavat laatumääritteet: ”hyvää mustaa multaa”, ”savea ja mustaa multaa” sekä ”hyvää mustan mullan sekaista savimaata”). Toiseen laatuluokkaan kuulunut pelto vastasi seitsemää tynnyrinalaa ja kolmannen luokan pelto kahdeksaa tynnyrinalaa. 12 tynnyrinalaa vaadittiin silloin, kun pelto kuului laadultaan neljänteen eli huonoimpaan luokkaan. Hallanaroille pelloille annettiin verohelpotuksia. Saaristossa ja ruukkiseuduilla, missä kalastus ja miilunpoltto olivat tärkeimmät elinkeinot, manttaalilukuja ei samalla tavalla sidottu pelto-omistukseen, vaan veroluku muodostettiin maaveron pohjalta siten, että yksi manttaali vastasi 27 hopeataalerin suuruista maaveroa.²⁰⁵

Sovellettiinko Uudenmaan verollepanomenetelmää sitten käytännössä? Tätä kysymystä ei ole juurikaan tutkittu, mutta säilyneiden verollepanokarttojen ja verollepanoasiakirjojen perusteella on pääteltävissä, että veromittauksia toimitettiin suhteellisen kattavasti lähes koko Uudenmaan alueella. Karjaan osalta on tosin arvioitu, ettei menetelmällä olisi ollut mainittavaa vaikutusta käytännön verotukseen ainakaan 1600-luvun lopussa ja 1700-luvun alkuvuosina. Pitäjässä toimitettiin veromittauksia, mutta uudet veroluvut eivät aina löytäneet tietään maakirjoihin, sillä keskusvalta ei ollut halukas vähentämään verotulojaan suuren Pohjan sodan aikana. Voidaan joka tapauksessa olettaa, että manttaaliluvut ottavat maatilojen kokoerot huomioon varsin hyvin.²⁰⁶

Aikaisemmassa tutkimuksessa on käytetty myös talolukua ja pinta-aloja.²⁰⁷ Ensimmäistä mittaria on kuitenkin pidettävä ongelmallisena, koska tällöin pienet ja suuret maatilat saavat yhtä paljon painoarvoa. Jälkimmäisen mittarin käyttäminen on vuorostaan perusteltua ainoastaan siinä tapauksessa, jos isojaon etenemistä tutkitaan erikseen pelloilla, niityillä ja yhteismailla. Jos tarkastelu rajoittuu ainoastaan ensimmäiseen jakotoimitukseen, saavat yhteismaiden jaot kohtuuttoman paljon painoarvoa. Lisäksi tarvittavien tietojen etsiminen on erittäin työlästä, varsinkin jos tutkimusalue on kovin laaja. Pinta-alatiedot on poimittava jokaisen tilan kohdalla erikseen isojakoasiakirjoista, tai jos nämä eivät ole säilyneet, on tiedot

²⁰⁴ ”...huru mantalet, från att hafva betecknat personerna, jordegarne, så småningom öfvergick till ett mått för deras jord, som allt mera närmare sig och stundom blef ett verkligt jordatal, och huru detta mått efterhand, i samma mån krafvet på ett för hela riket gemensamt skattemått för jorden allt mera trädde fram, fick en och samma betydelse och blef gemensamt för alla landskap och för alla hemman, oberoende af deras jordnatur.” Thulin 1890, 2. Ks. myös Jutikkala 1958, 103–104.

²⁰⁵ Bonsdorff 1833, osa 1, 323–324.

²⁰⁶ Gardberg 1968, 132; Matinolli 1976, 22; Leskinen & Lillbroända 2001, 9–11 ja 85–87; Lahtela 2008, 16–18.

²⁰⁷ Wirilander 1960, 215–216; Saarenheimo 1976, 271–272; Olai 1983, 34–41. Vanhemmassa ruotsalaisessa tutkimuksessa on käytetty myös kylälukua, mutta sitä on pidetty erittäin ongelmallisena mittarina. Kritiikista ks. Bäck 1984, 191–192.

etsittävä jostain toisesta lähdesarjasta. Tutkimusalueen osalta tämäkin on mahdollista, mutta koko Uudenmaan osalta pinta-alatietojen käyttäminen on käytännössä mahdotonta.

Tässä yhteydessä on vielä korostettava, että tutkin isojaon kulkua suhteessa siihen manttaalimäärään, joka ennemmin tai myöhemmin oli mukana isojaossa. Ruotsalaiset tutkijat ovat käyttäneet suhdelukuna maakirjoissa ilmaistuja pitäjäkohtaisia kokonaismanttaalmääriä.²⁰⁸ Uudenmaan kohdalla tämä ei ole kuitenkaan perusteltua, sillä kokonaismanttaalmäärissä on mukana koko joukko sellaisia yksittäistaloja, jotka olivat kokonaan yhteisnautinnan ulkopuolella ja joita ei näin ollen tarvinnut jakaa lainkaan. Tenholassa tällaisia taloja oli jopa yli 30 %.

Mistä tarvittavat tiedot tulisi lopultakin poimia? Koko Uudenmaan osalta olen käyttänyt Maanmittaushallituksen uudistusaineistoa eli puhtaaksi piirrettyjä isojakoasiakirjoja. Kyseiset isojakoasiakirjat eivät ole alkuperäisiä, kenttätöissä käytettyjä ja lainvoimaisia jakoasiakirjoja, vaan maanmittareiden laatimia, puhtaaksipiirrettyjä kopioita, joita maanmittarit olivat veloitettuja laatimaan päämaanmittauskonttorille. Olen päättänyt käyttämään uudistusarkistoa sen vuoksi, että aineisto on kokonaisuudessaan mikrofilmattu ja luetteloitu ja sen käyttäminen on vaivatonta verrattuna alkuperäisiin konseptiasiakirjoihin. Aineiston hyödyntämiseen ei vaikuttaisi liittyvän myöskään minkäänlaisia luotettavuusongelmia. Olen verrannut alkuperäisten konseptiasiakirjojen pöytäkirjoja uudistusaineistoon tutkimusalueen osalta, ja tiedot ovat poikkeuksetta identtisiä. Puhtaaksipiirretyt kartat ovat pelkistetympiä kuin alkuperäiset, mutta sillä ei ole tässä yhteydessä merkitystä.

Maakuntahistorioissa etenemistä on tutkittu Maanmittauslaitoksen laatimien erikoisluetteloiden ja maarekisterin avulla. Luetteloihin liittyy kuitenkin luotettavuusongelmia. Tiedoissa on aukkoja sekä suoranaisia virheitä. Toimitusvuodet eivät aina täsmää isojakoasiakirjojen kanssa, eikä maanmittaustoimitusten luokittelu ole aina kohdallaan. Isojakokäsitteen alle on saatettu sijoittaa niin tilojen halkomisia, yksittäistilojen mittauksia kuin jopa sarkajaon tarkistuksiakin.

Manttaaliluvut olen poiminut joko isojakoasiakirjoista tai tietojen puuttuessa vuoden 1766 maakirjasta. Olen valinnut kyseisen maakirjan, koska se sijoittuu suurin piirtein keskelle kaikkein aktiivisinta isojakoaikaa. Kyseinen maakirja on myös tarkastettu Tukholmassa vuonna 1777 ja on näin ollen luotettavampi kuin muut samoihin aikoihin laaditut maakirjat.²⁰⁹ Manttaaliluvut eivät tosin olleet pysyviä. Verohelpotuksien seurauksena manttaaliluvut saattoivat muuttua, ja on todennäköistä, että joidenkin talojen kohdalla vuoden 1766 maakirja ei täysin vastaa todellisuutta, etenkin jos isojako toimitettiin paljon myöhemmin. Työmäärä olisi kuitenkin kasvanut kohtuuttomasti, jos olisin joka kerta käyttänyt isojaon toimitusvuoden maakirjaa.

Tarkastelen vielä lopuksi manttaalimenetelmän vaikutusta lopputulokseen tutkimalla isojaon etenemistä Inkoossa, Karjaalla, Siuntiossa ja Tenholassa manttaalien, peltoalojen ja taloluvun avulla. Olen käyttänyt vertailukohtana vuotta 1765. Tutkimuksessa on mukana ainoastaan sellaiset kylät, joissa jaettiin ensi vaiheessa peltoja. Muuten peltoalojen käyttäminen ei olisi mahdollista. Olen poiminut peltoalat ja taloluvun ensisijaisesti renovoiduista isojakoasiakirjoista. Peltoalojen osalta olen täydentänyt puuttuvia tietoja alkuperäisistä jakoasiakirjoista ja maanjako-oikeuden pöytäkirjoista. Muutaman kylän kohdalla olen käyttänyt Uudenmaan läänin pitäjänkartastoa vuodelta 1844. Kartaston tiedot eivät ole sattuman-

²⁰⁸ Karlsson F. 1978, 22–23; Olai 1983, 27–28; Bäck 1984, 192–193.

²⁰⁹ ”Reviderad i Kongl. Kammar Revision år 1777”. KA, läänintilit 8350 (v. 1766).

Taulukko 4.1. Isojaon eteneminen vuoden 1765 loppuun mennessä (%)

	Manttaali	Peltopinta-ala	Taloluku
Inkoo	38,3 %	39,5 %	37,3 %
Karjaa	22,8 %	23,0 %	22,8 %
Siuntio	19,9 %	17,2 %	16,1 %
Tenhola	31,9 %	33,6 %	31,1 %
yhteensä	28,6 %	28,1 %	27,6 %

Lähteet: KA, 8350 (v. 1766); KA, MMH, tutkimusalueen uudistuskartat ja -asiakirjat; KA, Etelä-Suomen maa- ja metsätalouden maanjako-oikeuksien pöytäkirjat ja tuomiot (Ca:6, Ca:21, Ca:23a–b ja Ca:48a); MLAK, alkuperäiset isojakoasiakirjat; Nyberg 1844.

varaisia, sillä sen pinta-alat ovat pääosin peräisin isojakoasiakirjoista.²¹⁰

Vertailun perusteella mittarin valinnalla on jopa yllättävän vähäinen vaikutus lopputuloksen kannalta (ks. taulukko 4.1). Kuva isojaon etenemisestä piirtyy hyvin samanlaisena aivan riippumatta siitä, kuvataanko sitä manttaalilukujen, peltoalojen vai taloluvun avulla. Maatilat olivat ilmeisesti keskenään hyvin samansuuruisia, koska erot ovat näin pieniä. Taloluku antaa jonkin verran alhaisemman prosenttiluvun, koska isojaon alkuvaiheessa jaettiin pääosin keskimääräistä suurempia maatiloja. Varsinaiset suurtilat puuttuvat luvuista kokonaan, sillä niiden pellot eivät useinkaan olleet sarkajaossa naapureiden kanssa. Taloluvun ja manttaalin välinen ero olisi varmasti suurempi, jos yhteismaiden jaot otettaisiin myös huomioon, ja tämän vuoksi käytän mittarina manttaalia.²¹¹

Jakotoimitusten eteneminen Uudellamaalla 1700-luvulla

Uudellamaalla jaettiin 1700-luvulla noin 1888 manttaalia eli yhteensä 93 % kaiken kaikkiaan isojakoon tulleesta manttaalimäärästä. Jako toimitettiin yhteensä lähes 700 kylässä tai jakokunnassa. Isojakoja toimitettiin 1800-luvun puolella enää noin 60 kylässä, joten maareformi oli pääpiirteissään saatu toimitettua 1700-luvun aikana.

Uudenmaan ensimmäinen varsinainen isojako toimitettiin Mickelspiltomin kylässä Liljendalin kappelissa, Pernajassa vuonna 1756, ja seuraava vuonna 1757 Inkoossa, Bredsin kylässä. Nämä olivat ainoat ns. varhaiset eli vuosien 1749 ja 1752 asetusten perusteella toimitetut jaot Uudellamaalla.²¹²

Isojakoa kohtaan osoitetusta kiinnostuksesta on löydettävissä merkkejä myös varhaisemmalta ajalta. Vuonna 1753 pidettiin Sipoon kirkonkylässä kokous, jossa Uudenmaan ja Hämeen läänin maaherra Gustaf Samuel Gyllenberg yritti vakuutella paikallisia maan-

²¹⁰ 1840-luvulla laaditut pitäjänkartat piirrettiin isojakokarttojen pohjalta. Karttoihin liitettiin selitelmiä, joissa lueteltiin kylät ja niille kuuluneet tiluslajit pinta-alatietoineen, jotka pohjautuivat niin ikään isojakoasiakirjoihin. Uudenmaan pitäjänkartaston syntyhistoriasta ks. Harju 2007, 14–21.

²¹¹ Tutkimusalueella jaettiin isojaossa yhteensä 7 151 tynnyrinalaa eli noin 3 500 hehtaaria peltomaata, joista vuoden 1765 loppuun mennessä oli ehditty jakaa 2 061 tynnyrinalaa. Yhteensä tämä tarkoitti 577 maatilaa ja 311 manttaalia, joista 159 maatilaa ja 89 manttaalia jaettiin viimeistään vuoden 1765 aikana.

²¹² KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B39a 8/9–12 ja B12 10/8–9.

omistajia isojaon hyödyllisyydestä. Kokouksen pontimena oli todennäköisesti vuoden 1752 kuninkaallinen kirje, jossa maaherroja kehoitettiin edistämään isojakoasia omissa lääneissään. Kokouksen tulokset jäivät kuitenkin laihoiksi, sillä rahvas oli sitä mieltä, etteivät he hyötyisi uudistuksesta. Sipoolaiset talonpojat katsoivat, että heidän peltonsa olivat jo riittävän isoissa lohkoissa.²¹³

Uudenmaan ensimmäinen tiedossa oleva isojakoanomus laadittiin Pernajassa, Itä-Uudella- maalla. Nimismies Samuel Smaleen anoi vuoden 1754 talvikäräjillä isänsä Johan Smahlsin puolesta eräiden niittyjen isojakoa. Anomusta perusteltiin väitteellä, että Smahlsin viljelemä Baijarsin tila omisti verolukuunsa nähden liian vähän niittymaata, ja että niityt tallattiin vuosittain laiduntamisen seurauksena. Isojakotoimitukset käynnistyivät varsinaisesti viisi vuotta myöhemmin vuonna 1759. Uudenmaan ensimmäisiin isojakohankkeisiin lukeutuu myös kornetti Lars Lindcrantzin vuonna 1755 laatima anomus. Kornetin aloite koski Helsingin pitäjässä sijainneen Sotungin kylän jakoa. Kornetin aktiivisuus ei kuitenkaan johtanut välittömiin tuloksiin, sillä isojako käynnistyi vasta vuonna 1761 kauppias Johan Sederholmin aloitteesta.²¹⁴

Isojaon varhaisvaiheisiin on luettavissa myös eräs Ruotsinpyhtäällä, Väster-Hirvikosken (Vastila) kylässä vuonna 1750 suoritettu maanjakotoimitus. Maanmittausasiakirjoissa toimitusta ei tosin nimitetty isojaoksi vaan peltojaoksi (*åker delning*) ja tasaukseksi (*jämnföres jämnkning*), mutta maajako toimitettiin selvästi vuoden 1749 maanmittausasetuksen hengessä. Maanmittari Abraham Frisius nimittäin tiedusteli kylän asukkailta, mitä jakotapaa he halusivat käyttää: aurinkojakoa (*rätt solskifte*) vai tasausta. Maanmittari toisin sanoen tarjosi talonpojille mahdollisuuden noudattaa sarkajaon sijaan toisenlaista jakotapaa, vaikka hän ei isojaosta puhukaan. Vastauksessaan kylän asukkaat asettuivat tasauksen kannalle, sillä he pitivät kohtuullisempana, että kukin saisi peltonsa läheltä asumuksiaan. Aurinkojakoa asukkaat pitivät haitallisena, sillä tällöin jokainen joutuisi ottamaan peltonsa sieltä täältä pienissä palasissa, mikä aiheuttaisi tulevaisuudessa vain riitoja. Todettakoon vielä, että kylässä toimitettiin myös varsinainen isojako vuonna 1777, mikä viittaisi siihen, että aikaisempi maanmittaustoimitus ei ollut kovin radikaali toimitus.²¹⁵

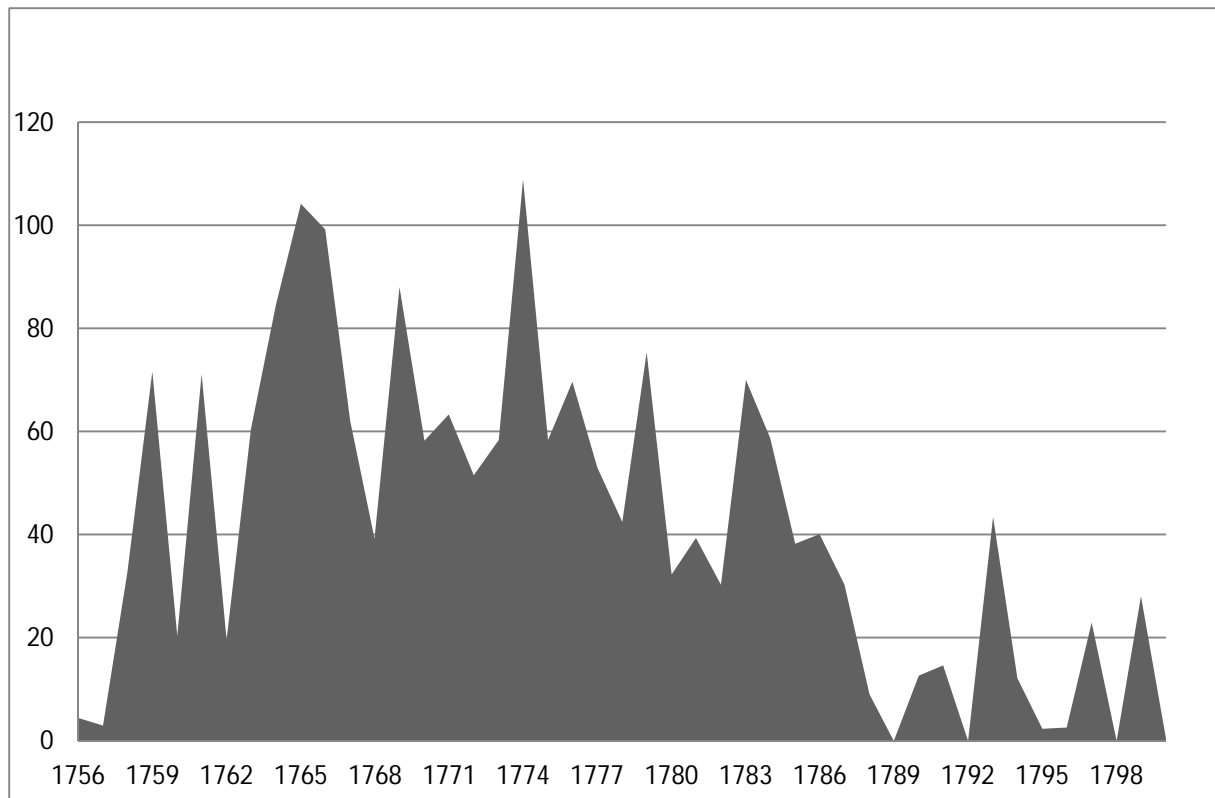
Vastaavanlainen tilusjärjestely toimitettiin myös espoolaisessa Södriken kylässä vuonna 1755. Maanmittaustoimitukseen oli ryhdytty, koska kirkkoherra halusi selvittää, olivatko Södriken kylän asukkaat anastaneet itselleen Espoon kirkolle kuuluvia maita. Alkuperäisenä tavoitteena ei siis ollut maanjako-olojen uudistaminen. Jakotoimituksen kuluessa maanmittari Hans Fattenborg kuitenkin ehdotti, että kirkolle erotettavat maat pantaisiinkin isojakoon (*”til storskiten eller stycketals utdelas”*), koska ”lähes kaikki tilukset oli jaettu niin pieniin ja kapeisiin sarkoihin, että niiden hoitaminen oli hankalaa”. Näin myös tapahtui. Kirkolle kuuluvat maat jaettiin erillisenä lohkona. Tapausta ei silti voida laskea isojaoksi, sillä kylän muiden talojen pellot ja niityt jäivät edelleen sarkajakoon. Koko kylän kattava isojako toimitettiin vuonna 1769.²¹⁶

²¹³ Nyberg & Åkerblom 1950, 160–163. Kiinnostavaa kyllä Sipoossa oli esiintynyt pyrkimyksiä maanjako-olojen uudistamiseen jo tätä ennen. Eversti Carl Fredrik Nordenskiöld (1702–1779) oli anonut vuonna 1737 Massbyn peltöjen ja metsien jakoa. Tämä yritys ei ollut kuitenkaan tuottanut tulosta kahden talonpojan valituksen vuoksi. Ibid.

²¹⁴ Sirén 1981, 28; Talvitie 2008, 8–9.

²¹⁵ KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B28a 5/1–11.

²¹⁶ KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B8a 19/2.

Kaavio 4.2. Isojaon eteneminen Uudellamaalla 1700-luvulla (manttaalia)²¹⁷

Käräjäaineistosta ja maanmittausasiakirjoista saattaisi löytyä jonkin verran lisääkin esimerkkejä varhaisista isojakohankkeista, mutta kokonaiskuva tuskin merkittävästi muuttuisi: vuosien 1749 ja 1752 asetuksilla oli hyvin marginaalinen merkitys.²¹⁸

Vuoden 1757 jälkeen tilanne muuttui. Ensimmäisen valtakunnallisen isojakoasetuksen vaikutukset rupesivat tuntumaan ensimmäisen kerran kesällä 1758, jolloin toimitusten määrä alkoi kasvaa (ks. kaavio 4.2). Isojaon intensiteetti tosin vaihteli vuosittain suuresti. Vuonna 1759 jaettiin 72 manttaalia, mutta seuraavana vuonna ainoastaan 20, kun taas vuonna 1761 jaettiin jälleen yli 71 manttaalia. Intensiteetin nopeita vaihteluita on vaikea selittää. Joidenkin vuosien kohdalla voimakas hyppäys saattoi johtua siitä, että kyseisenä vuonna jaettiin useita suuria kartanoita, joilla saattoi olla hyvin korkeita manttaalilukuja tavallisiin talonpoikaistiloihin verrattuna. Aktiivisuuden ajoittainen väheneminen on saattanut johtua myös hankalista sääoloista. Jakoasiakirjoissa mainitaan usein, kuinka aikainen talvi tai sateinen kevät olivat pakottaneet lykkäämään toimituksia myöhemmäksi. Katovuosilla ei sen sijaan vaikuttaisi olleen merkitystä. Jakotoimitukset lisääntyivät voimakkaasti 1760-luvun alussa, jolloin sadot olivat poikkeuksellisen huonoja koko Ruotsin alueella. Myös 1780-luvun puolivälissä oli useita katovuosia, jotka eivät ainakaan suoraan heijastuneet isojalon

²¹⁷ KA 8350 (v. 1766); KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B-sarja (Uudenmaan lääni) ja G-sarja (Iitti, Jaala, Elimäki ja Anjala).

²¹⁸ Muualla Suomessa varhaisia isojakoaloitteita laadittiin ainakin Sauvossa, Merikarvialla ja muutamassa pohjalaiskylässä. Ruotsin puolella varhaisia jakoja toimitettiin Uppsalan, Tukholman ja Itä-Göötanmaan lääneissä. Santavuori 1961, 208; Alifrosti 1990, 173; Kuusi 1914, 80–83; Helmfrid 1961, 117–118; Bäck 1984, 197–198.

etenemiseen.²¹⁹

Vuosittaisten, usein äkillistenkin vaihteluiden taustalta hahmottuu myös laajempia kehityskaaria. Ensimmäinen kaarros on ajoitettavissa vuosiin 1756–1762, jolloin käynnistettiin noin 10 % kaikista 1700-luvun aikana aloitetuista jaoista. Tämä ajanjakso on rajattavissa omaksi kokonaisuudekseen lähinnä sen vuoksi, että Ruotsi oli tuolloin mukana seitsenvuotisessa sodassa, ja vaikka taistelut käytiinkin Ruotsin rajojen ulkopuolella, oli sodassa silti mukana useita kartanoiden omistajia, virkatalojen haltijoita ja talonpoikaisten talojen työväkeä, mikä on saattanut osaltaan rajoittaa isojakotöiden edistymistä.

Toinen kaarros asettuu vuosille 1762–1768. Tälle ajanjaksolle oli tyypillistä toimeliaisuuden voimakas kasvu hyvin lyhyen ajan sisällä. Kun vuonna 1762 Uudellamaalla jaettiin tiluksia alle 20 manttaalin edestä, oli isojaon intensiteetti kolme vuotta myöhemmin kohonnut jo yli sataan manttaaliin. Voimakas kasvu näkyi myös toimitusten ja anomusten määrässä. Vuonna 1762 Uudellamaalla toimitettiin ainoastaan kuusi isojakoa, kun taas vuonna 1765 isojakoja toimitettiin 38; jakoanomuksia toimitettiin lääninkansliaan vuonna 1762 yhteensä seitsemän kappaletta, kun seuraavana vuonna anomusten määrä oli kasvanut jo 42:een.²²⁰

Vuoden 1762 jälkeinen kasvupyrähdys johtui osittain Pommerin sodan päättymisestä. Selvästi suurempi merkitys oli kuitenkin kahdella toisella samanaikaisella tapahtumalla. Ensinnäkin vuonna 1762 annettiin uusi Suomea varten räätälöity isojakoasetus, jossa lievennettiin useita vuoden 1757 asetuksen tiukkoja määräyksiä. Ylintä sallittua lohkomäärää ei enää määritelty, ja maanomistajien sallittiin pitää raivaamansa ulkopellot itsellään. Etenkin jälkimmäinen määräys osoittautui merkitykselliseksi Länsi-Uudenmaan osalta, sillä talonpojat eivät mielellään luovuttaneet raivaustyönsä hedelmiä naapurilleen.²²¹

Toiseksi isojakotoimitusten yleistymisen 1760-luvun alussa osuu ajallisesti yhteen voimakkaan inflaation kanssa. Maataloustuotteiden ja etenkin keskeisten leipäviljojen hinnat olivat pysyneet suuren Pohjan sodan jälkeen hyvin alhaisella tasolla koko Ruotsin valtakunnassa hattujen sodan (1741–1743) aikaista inflaatiota lukuun ottamatta. 1750-luvun puolivälissä hinnat kääntyivät kuitenkin selvään nousuun, ja 1760-luvun alussa leipäviljojen hinnat nousivat nopeammin kuin milloinkaan aikaisemmin 1700-luvun aikana. Hintakehitys oli lähes identtinen koko valtakunnan alueella, tosin muutamissa ruotsalaisissa lääneissä hinnat kulminoituivat jo 1760-luvun alussa. Vuosien 1755–1765 voimakas inflaatio johtui osittain valtion harjoittamasta rahapolitiikasta. Ruotsi rahoitti sodankäyntiään kasvattamalla liikkeellä olevan rahan määrää niin, että setelirahojen määrä kasvoi Pommerin sodan aikoihin 3,5-kertaisesti, ja suurin piirtein samassa ajassa Ruotsin valuutan ulkoinen arvo enemmän kuin puolittui. Myös pohjoiseurooppalaisella hintatasolla oli oma vaikutuksensa, sillä 1760-luvulla Ruotsiin jouduttiin tuomaan merkittäviä määriä viljaa ulkomailta, enemmän kuin lähes milloinkaan 1700-luvun aikana.²²²

Leipäviljojen hinnat nousivat myös Uudellamaalla. Kun ruistynnyrin ns. verohinta oli Uudenmaan ja Hämeen läänissä vuonna 1760 kuusi hopeataaleria, niin vuoteen 1765 tultaessa hinta oli kivunnut 15 hopeataaleriin eli 2,5-kertaiseksi. Ohran verohinnat nousivat suurin piirtein samassa suhteessa (ks. kaavio 4.3.).²²³ Yksittäisten markkinapaikkojen hinnoissa

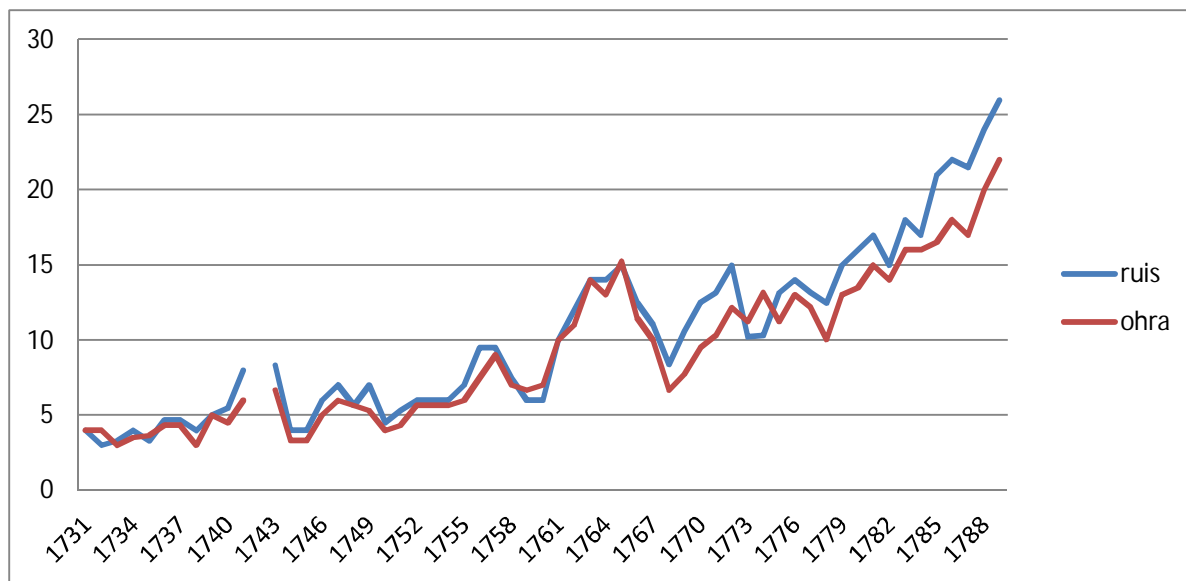
²¹⁹ Katovuosista 1700-luvun jälkipuoliskolla ks. Johanson 1924, 73–75.

²²⁰ Ks. kaaviot 5.2 ja 5.3 sivuilla 114 ja 120.

²²¹ Ks. tarkemmin luku 6.

²²² Jörberg 1972, osa 2, 3–9 ja 75–90; Berg 2007, 63–77.

²²³ Verohinnoilla tarkoitettiin hintoja, joilla veronmaksaja saattoi korvata kruunulle ja jakopalkannauttijalle

Kaavio 4.3. *Rukiin ja ohran verohinnat 1731–1789 Uudenmaan ja Hämeen läänissä (hopeataaleria)*²²⁴

kasvu saattoi olla vieläkin voimakkaampaa. Esimerkiksi Vihdissä rukiin ja ohran hinnat kolminkertaistuivat vuosina 1759–1765.²²⁵ Vaikuttaisi siis vahvasti siltä, että maanomistajat ajoittivat isojakoanomuksensa todennäköisemmin sellaiseen ajankohtaan, jona hintakehitys oli suotuista, mitä ei voida pitää yllättävänä. Maanomistajilla oli paremmat mahdollisuudet selviytyä maanmittareiden palkkioista ja muista kustannuksista, joita uuden maanjaon toimittaminen väistämättä toi tullessaan, jos he saivat tuotteistaan riittävän hyvän hinnan markkinoilla. Korkea hintataso on saattanut toimia myös kannustimena. Alhaisesta hintatasosta johtuen viljakauppa ei ollut kovin kannattavaa 1700-luvun alkupuolella, mutta 1700-luvun puolivälin jälkeen, kun hintataso kääntyi viimein nousuun, myös motivaatio maatalouden kehittämiseen kasvoi. ”Korkea viljanhinta oli myös saanut maanmiehemme kiittävään aktiivisuuteen peltojensa parantamiseksi ja lisäämiseksi, mikä lupaa yhä suurempaa viljakaupan kasvua”, kirjoitti Porthan 1790-luvulla ja jatkoi: ”Jumala suokoon, ettei isojakotoimi edistyi niin hitaasti. Se haittaa nyt alussa vahvasti sitä raivausta, jota sen avulla on tarkoitus edistää!”²²⁶

Hintojen nousu jatkui aina 1800-luvun alkuun asti muutamia poikkeuksia lukuun

suoritettaviksi määrätty verotavarat ja päivätyöt rahalla. Verohinnat laadittiin ensisijaisesti kaupunkien markkinahintailmoitusten perusteella, mutta vaihtelevassa määrin hintatason määrittelyssä otettiin huomioon myös maaseudun hinnat. Verohinnat eivät siis vastaa yksittäisten markkinapaikkojen hintoja, vaan ne edustivat jonkinlaista keskiarvoa koko läänin markkinahinnoista. Johanson 1926, 30–31; Jörberg 1972, osa 1, 8–15. Verohintojen määräytymisestä Uudenmaan ja Hämeen läänissä ks. Sarkamo 1970.

²²⁴ Johanson 1926, 24–34. Verohinnat ilmaistiin vuoteen 1776 asti hopeataalereissa (*daler silvermynt*), mutta vuoden 1776 jälkeen rahayksikkönä käytettiin riikintaaleria (*riksdaler specie*). Valuuttojen vaihtosuhte oli 1:6 eli kuusi hopeataaleria vastasi yhtä riikintaaleria. Näin ollen kun vuoden 1776 jälkeiset hinnat halutaan suhteuttaa vuotta 1776 edeltäviin hintoihin, on vuosien 1776–1789 verohinnat kerrottava kuudella. Jörnberg 1972, osa 1, 81–85. Vuodelta 1742 en ole käytettävissä lainkaan verohintoja.

²²⁵ Soikkeli 1932, osa 2, 141.

²²⁶ Porthan sitaatti ks. Klinge 2006, 134.

ottamatta. Merkittävin notkahdus osui 1760-luvun loppuun, kun säätyvaltiopäivät myssyjen johdolla päättivät laskea liikkeellä olevan rahan määrää ja tällä tavoin korottaa Ruotsin rahan ulkoista arvoa. Tämä muutos heijastui myös isojaon etenemiseen: aktiivisuuden tyrehtyminen vuonna 1768 osuu yhteen hintatason äkillisen romahtamisen kanssa.²²⁷

Hintakehitys heijastui maanjakoreformien etenemiseen myös nykyisen Ruotsin alueella. Isojakotoimitukset yleistyivät Jönköpingsin läänissä voimakkaasti 1780-luvun lopulta lähtien, jolloin rukiin ja kauran hinnat kääntyivät nousuun. Sama ilmiö on yleistettävissä myös Kronobergin ja Blekingen lääneihin. Hinnannousulla oli merkittävä vaikutus etenkin sellaisilla seuduilla, jotka sopivat hyvin viljanviljelyyn.²²⁸ Yhteenkappaleeseenjaot (*enskifte*) yleistyivät vuorostaan Skoonessa 1800-luvun alussa, jolloin viljan hinnat nousivat poikkeuksellisen voimakkaasti. Keskeisenä tekijänä on pidetty etenkin suhteellista hintakehitystä: viljan hinta nousi nopeammin kuin palkkataso. Näin ollen tuoton ja panoksen välinen suhde oli maanomistajan näkökulmasta edullinen. Suhteellinen hintakehitys hyödytti varsinkin sellaisia suurtiloja, jotka käyttivät palkattua työvoimaa. 1760-luvun inflaatio oli tässä suhteessa erilainen, sillä työvoimakustanukset nousivat samassa tahdissa yleisen hintatason kanssa, ja näin ollen myös isojakotoimituksen hinta todennäköisesti kasvoi.²²⁹

Vaikka isojaon eteneminen vaikuttaisikin heijastelevan hintakehitystä, on johtopäätökseen tehtävä yksi varaus. Hintojen nousu saattoi toimia kannustimena ainoastaan sellaisten maatilojen kohdalla, jotka tuottivat säännöllisesti viljaa yli oman tarpeensa. Tällaisia tiloja olivat lähinnä kartanot, virkatalot ja ratsutilat, siis sellaiset suurtilat, jotka saattoivat verohelpotuksien turvin tuottaa viljaa markkinoille. Talonpoikaisten kotitalouksien kohdalla inflaation vaikutus oli sen sijaan ristiriitainen. Hyvinä vuosina talonpoikaisilla kotitalouksilla saattoi liietä ylijäämäviljaa myytäväksi, mutta tällöin hinnat olivat usein alhaalla, koska tarjontaa oli muutenkin riittävästi. Huonoina vuosina talonpojat joutuivat vuorostaan ostamaan tarvitsemansa leipäviljan kylän ulkopuolelta, ja tällöin hintataso oli usein korkealla. Ruistynnyrin korkea hinta näyttäytyi siis talonpojan näkökulmasta lähinnä kielteisenä ilmiönä.²³⁰

Mikä oli tilanne 1760-luvulla? Olivatko sadot Uudellamaalla niin hyviä, että talonpoikaistiloille jäi viljaa myytäväksi? Viljakaupan luonne 1700-luvulla tunnetaan niin huonosti, ettei kysymykseen ole mahdollista antaa yksiselitteistä vastausta, mutta joidenkin hajatietojen perusteella vaikuttaisi siltä, että sadot olivat 1760-luvun alussa pikemminkin huonoja kuin hyviä. Länsi-Uudellamaalla huonoin vuosi osui vuoteen 1765, mikä oli jakotoimitusten kannalta kaikkein aktiivisinta aikaa. Tämä käy ilmi Raaseporin läntisen kihlakunnan kruunuvoudin maaherralle lähettämästä kirjeestä, jossa kuvataan viljatilannetta huhtikuussa 1766. Kruunuvouti kertoo kirjeessään, kuinka edellisen vuoden sato oli ollut niin keho, etteivät naapurit kyenneet auttamaan toisiaan kuten yleensä, vaan vilja oli ostettava markkinoilta. Tarjonta oli kuitenkin lähes olematonta, sillä ainoastaan Tenholan ja

²²⁷ Leipäviljojen hintojen lasku 1760-luvun lopussa johtui pitkälti siitä, että säätyvaltiopäivät myssyjen johdolla päättivät laskea liikkeellä olevan rahan määrää ja tällä tavoin korottaa Ruotsin rahan ulkoista arvoa. Heckscher 1949, osa 2, 772–777.

²²⁸ Karlsson F. 1976, 496–500.

²²⁹ Fridlitzius 1979, 6–10; Schön 2000, 63–68. Hintakehityksen ja laillisen jaon välisestä suhteesta Hallandin läänissä ks. Pettersson 1983, 165–171. Hintojen roolia on korostettu myös englantilaisessa tutkimuksessa. Turner 1984, 36–52. Intensiteetin vaihteluita on selitetty myös muilla taloudellisilla muuttujilla kuten korkotason muutoksilla. McCloskey 1975b, 136–138.

²³⁰ Viljakaupasta ks. Johanson 1924, 148–152.

Pohjan pitäjiä pastoreilla oli viljaa myytäväksi. Ainoa keino, johon paikallinen rahvas saattoi turvautua, olikin lainata ruukeilta viljaa, joka maksettaisiin myöhemmin takaisin hiilenkuljetuksilla. Tärkein viljakauppias oli Fagervikin ruukinpatruuna Johan Hising, joka oli hankkimassa viljaa mahdollisesti Tallinnasta heti kun jäät vain lähtisivät. Tosin, kruununvouti tiesi kertoa, viljan hinta oli korkealla, 60–72 kuparitaaleria tynnyriltä, mikä vastasi arviolta noin 20–24 hopeataaleria.²³¹ Kruununvouti anoikin maaherralta, että Hising voisi tuoda viljaa tulleitta, sillä muuten viljan ostaminen kävisi seudun köyhimmille asukaille liian kalliiksi. Jos näin toimittaisiin, ”itse kukin tulisi toimeen seuraavaan satoon asti.”²³²

Vuosi 1765 saattoi olla poikkeuksellisen huono vuosi, mutta vaikuttaa silti hyvin epätodennäköiseltä, että leipäviljojen hintakehitys olisi ohjannut talonpoikien päätöksentekoa ainakaan kovin suuressa mittakaavassa. Talonpojat eivät ensisijaisesti viljelleet markkinoille vaan omiin tarpeisiinsa, eivätkä he kysyneet reagoimaan markkinasignaaleihin samalla tavalla kuin suurtilalliset. Todennäköisesti isojakoa anoneet talonpojat tekivät päätöksensä voimakkaasta inflaatiosta huolimatta. On myös esitetty, että inflaatiolla olisi ollut aivan päinvastainen vaikutus. Hämeessä 1760-luvun katovuodet ja leipäviljan kallistuminen saivat paikalliset talonpojat aktiivisesti vastustamaan isojaon toimeenpanoa.²³³

Talonpojilla oli lisäksi muita keinoja rahoittaa isojaosta aiheutuvat kustannukset kuin myydä viljaa. Tärkeitä rahatulonlähteitä olivat mm. miilunpoltto, tukkikauppa, kalastus ja talonpoikaispurjehdus. Metsäriikkailla seuduilla ja rannikolla sivuelinkeinojen merkitys talonpoikaisten kotitalouksien rahataloudessa oli todennäköisesti selvästi suurempi kuin viljanviljelyn, joka ei ainakaan Länsi-Uudellamaalla tuottanut riittävästi aina edes kotitarpeisiin. Tenholan seurakunnan pitäjänkokous esitti vuonna 1775 arvion, jonka mukaan suurin osa talollisista joutui vuosittain ostamaan viljaa kotitalouksiensa tarpeisiin. Tätä pidettiin valitettavana, mutta todettiin myös, että purjehduksen ansiosta pitäjän asukkailla oli paremmat mahdollisuudet tienata rahaa kuin monien muiden seutujen asukkailla.²³⁴

Kolmas kaarros ajoittuu vuosille 1768–1789. Tämä ajanjakso erottuu edellisestä siinä, että maareformi ei enää edennyt ainoastaan yksityisten maanomistajien anomusten seurauksena, vaan yhä useampi isojako sai alkunsa maaherran määräyksestä. Tämän vuoksi rukiin ja ohran hintakehitys ei enää heijastu etenemiseen samalla tavoin kuin 1760-luvulla. Vuosittaiset vaihtelut intensiteetissä johtuvat pikemminkin ns. yleisten, siis maaherran määräyksestä toimitettujen isojakojen laajuudesta. Esimerkiksi voimas piikki (109 manttaalia) vuonna 1774 oli seurausta siitä, että suurin osa Lohjan pitäjää pantiin maaherran määräyksestä isojakoon kyseisenä vuonna.²³⁵

Isojakotoiminnan selvä vähentyminen 1780-luvulla saattoi jollain tavalla liittyä vuorostaan vuosien 1775 ja 1777 määräyksiin liikamaiden erottamisesta. Useissa aikalaisraporteissa valiteltiin, kuinka maanomistajat, niin talonpojat kuin aatelisherratkin, suhtautuivat peruutuksiin erittäin kielteisesti, ja kielteinen asenne heijastui myös isojaon

²³¹ Hopeataalerin ja kuparitaalerin välinen vaihtosuhte oli 1:3. Rukiin hinta oli hyvin korkealla, sillä saman vuoden verohinta oli noin puolet alhaisempi. Kuparitaalerit eivät tosin ole täysin vertailukelpoisia hopeataalerien kanssa, sillä vaihtosuhte ei ilmeisesti ollut vakio. Jörberg 1972, osa 1, 81; Johanson 1926, 11.

²³² HMA, ULK ka, kirjeasiakirjat, kruununvouti Arnkill maaherralle 16.4.1766, 195–196v (Ea:90). Ilmeisesti myös vuodet 1761–1764 olivat poikkeuksellisen huonoja vuosia koko Suomessa. Johanson 1924, 73–74.

²³³ Suolahti 1991, 315–352.

²³⁴ Nikula 1938, osa 1, 290.

²³⁵ Ks. tarkemmin luku 5.

etenemiseen. Onkin varsin todennäköistä, että maanjakoreformi olisi edennyt jonkin verran nopeammin, jos maanomistajat olisivat saaneet pitää kaikki maansa itsellään. Tosin liikamaiden erottamisen hidastava vaikutus näkyisi huomattavasti selvemmin, jos tarkastelussa olisivat mukana myös yhteismaiden jakojen ajankohdat.²³⁶

Toiminta tyrehtyi entisestään 1780-luvun loppuun mennessä, ja vuonna 1789 Uudellamaalla ei toimitettu ainuttakaan isojakoa. Taustalla vaikutti Kustaan sota (1788–1790), jonka ajaksi reformin toimeenpano Suomessa keskeytettiin kokonaan kuninkaan 1.4.1789 antaman määräyksen nojalla. Ainoastaan jos maanomistajat erikseen toivoivat, oli isojakotöiden jatkaminen sallittua. Kielto annettiin, koska suomalaisten läänien talonpojat olivat sitä yhteisesti kuninkaalta anoneet ilmeisesti siinä tarkoituksessa, että liikamaiden erottaminen saataisiin hetkellisesti pysäytettyä. Toiminta pysähtyi myös muualla Suomessa, ja tästä koitui suuria vaikeuksia maanmittareille, joista monet siirtyivät sodan ajaksi armeijan palvelukseen. Uudenmaan kannalta kiellolla oli lopultakin vähäinen vaikutus, sillä valtaosa isojaoista oli jo saatu toimitettua sotatoimien alkaessa.²³⁷

Neljäntenä kaarroksena voidaan vielä erottaa vuodet 1789–1800, isojakoreformin viimeinen aktiivinen vaihe, jonka jälkeen uusia jakotoimituksia aloitettiin enää satunnaisesti. On kuitenkin muistutettava, että useat 1700-luvulla aloitetut isojakotoimitukset olivat niin riittäviä, että ne jatkuivat vielä pitkälle seuraavan vuosisadan puolelle. Myös yhteismaiden jakaminen viivästytti isojakojen loppuun saattamista. Maininnan arvoista on sekin, että vuonna 1790 toimitettiin jonkin verran isojakoja, vaikka Kustaan sota oli vielä käynnissä. Ilmeisesti maanomistajat eivät malttaneet odottaa sodan loppumista.

Alueelliset erot

Isojakotoimitukset eivät edenneet kaikkialla samassa tahdissa. Rannikkopitäjissä 20–50 % toimituksista käynnistyi vuoden 1765 loppuun mennessä, kun taas useissa sisämaan pitäjissä toimitukset yleistyivät toden teolla vasta vuoden 1775 jälkeen.

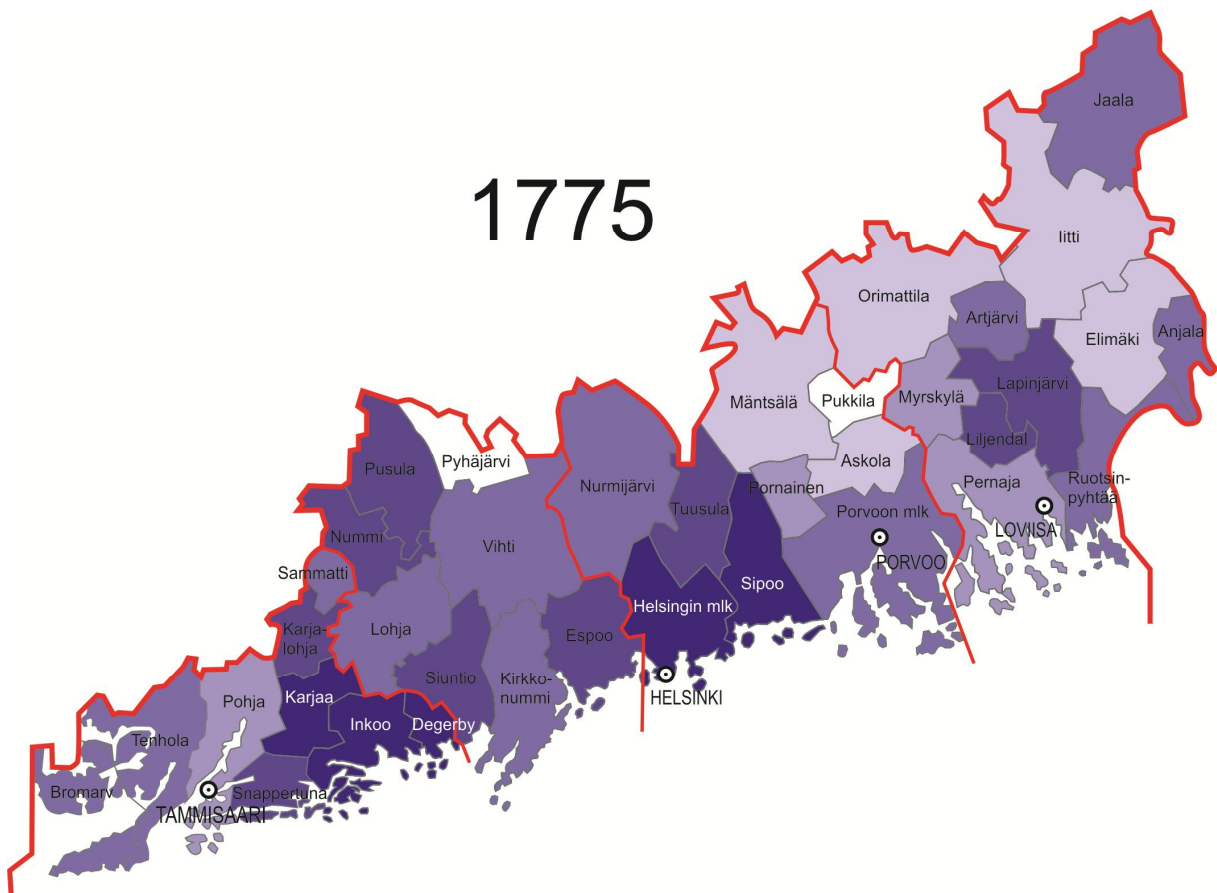
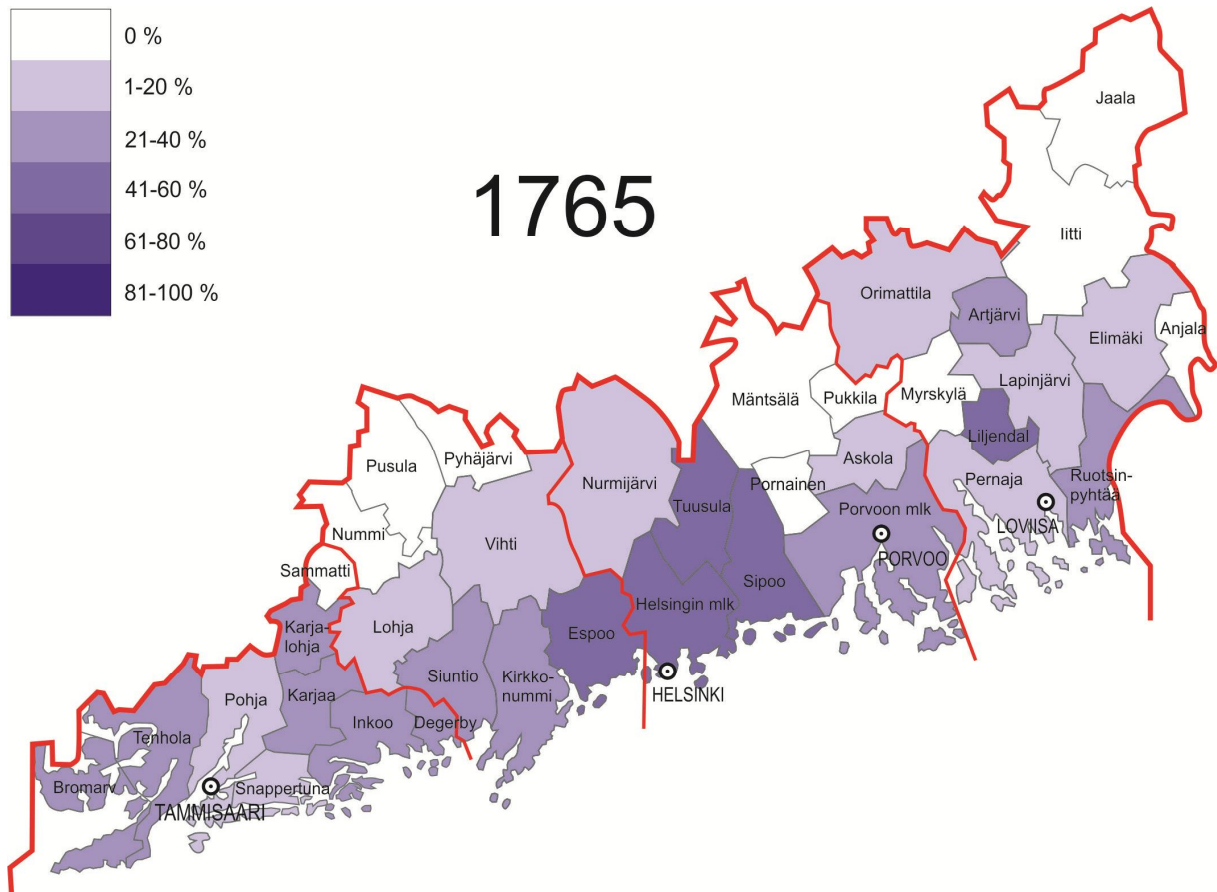
Uudistus eteni parhaiten Helsingin ympäristössä eli Helsingin, Espoon, Sipoon ja Tuusulan pitäjissä. Helsingin ja Tuusulan pitäjissä yli puolet ja Espoossa ja Sipoossa yli 40 % isojaoista käynnistyi ennen vuoden 1765 loppua. Toiminta oli siis erittäin aktiivista heti vuoden 1757 asetuksen jälkeen. Helsingin seudun ulkopuolella toimitukset etenivät selvästi parhaiten Liljendalin kappeliseurakunnassa. Itse asiassa isojako eteni Liljendalissa paremmin kuin missään muualla koko Uudellamaalla. Noin 57 % isojaoista käynnistyi vuoden 1765 loppuun mennessä, kun esimerkiksi Helsingissä vastaava prosenttiluku oli 54 ja Tuusulassa 51.²³⁸

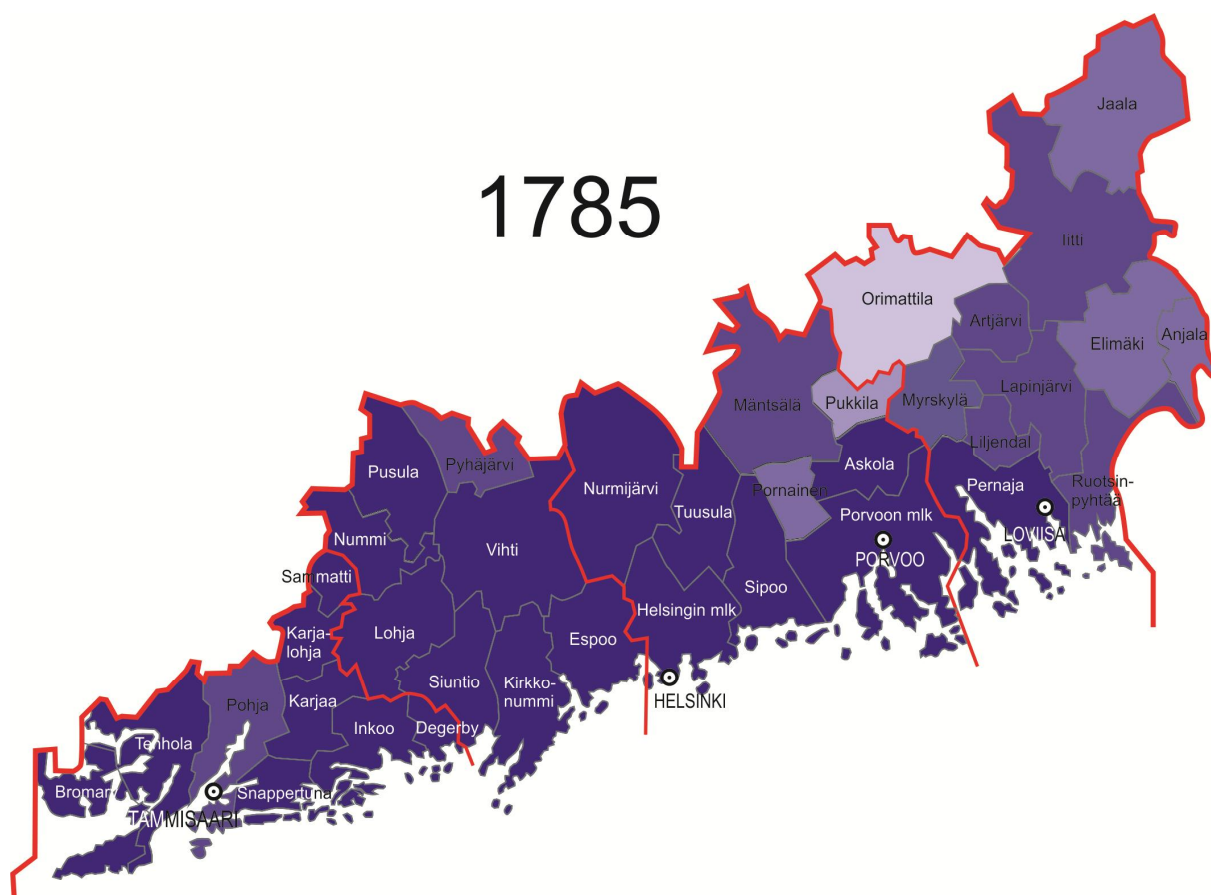
Muissa uusmaalaisissa pitäjissä varhaisia isojakoja toimitettiin eniten Inkoossa, samaan pitäjään kuuluneessa Degerbyn kappeliseurakunnassa, Kirkkonummella ja Porvoon pitäjässä, joissa yli 30 % isojaoista saatiin käyntiin vuoden 1765 loppuun mennessä. Yli 20 %:in intensiteettiä yllettiin Tenholan pitäjässä Bromarvin kappeliseurakunta mukaan lukien, Karjalohjalla, Karjaalla, Siuntiossa, Askolan kappeliseurakunnassa, Ruotsinpyhtäällä ja Artjärven kappelissa. Sen sijaan Mäntsälässä, Pornaisissa, Pukkilassa, Anjalassa, Myrskylässä, Iitissä ja Jaalassa ei toimitettu ainuttakaan isojakoa vuoden 1765 loppuun mennessä.

²³⁶ Kuusi 1933b, 92–93.

²³⁷ Kuusi 1933b, 78–87 ja 96–97.

²³⁸ Ks. tarkemmin liite 3.

Kartta 4.1. *Isojaon eteneminen Uudellamaalla vuosien 1765, 1775 ja 1785 loppuun mennessä*²³⁹

Vuoden 1775 loppuun mennessä isojaon eteneminen jatkui vahvana Helsingin pitäjässä, Sipoossa ja Inkoossa, joissa yli 90 % toimituksista oli saatu vähintäänkin aloitettua. Espoon, Karjaan, Siuntio ja Tuusulan pitäjissä sekä Nummen ja Pusulan kappeliseurakunnissa isojaon intensiteetti ylitti 70 %. Myös monissa muissa Länsi-Uudenmaan pitäjissä isojako oli myötätulessa Pohjan pitäjää ja Pyhäjärven kappeliseurakuntaa lukuun ottamatta. Pohjan pitäjässä ainoastaan 27 % isojaoista oli saatu käyntiin vuoden 1775 loppuun mennessä; Pyhäjärvellä koko uudistusta ei ollut vielä aloitettukaan. Itä-Uudellamaalla isojaon eteneminen oli selvästi hitaampaa. Isojaon intensiteetti ylitti vain harvoin 50 %:ia, ja useilla paikkakunnilla oli saatu toimitettua ainoastaan muutama jako. Paras tilanne oli Lapinjärvellä ja Liljendalissa.

Vuosina 1776–1785 toimitukset keskittyivät Uudenmaan läntiseen kärkeen (etenkin Tenholan ja Pohjan pitäjiin), Uudenmaan ja Hämeen rajalle (Lohjalle, Mäntsälään, Pyhäjärvelle ja Vihtiin) sekä Pernajan kihlakunnan alueelle kokonaisuudessaan. Myös Porvoon ja Kirkkonummen pohjoisosissa toimitettiin varsin paljon isojakoja vielä 1780-luvulla, kun taas Anjalassa, Elimäellä, Orimattilassa, Pukkilassa ja Pornaisissa isojaon eteneminen oli edelleen vaivalloista. Kaikissa näissä pitäjissä alle puolet isojaoista oli saatu toimitettua vuoden 1785 loppuun mennessä. Tilanne oli heikoin Orimattilassa, jossa yli 85 % isojaoista oli vielä toimittamatta. Alueelliset erot olivat siis varsin suuria pelkästään yhden läänin alueella. Tätä eroa on mahdollista havainnollistaa pienellä esimerkillä. Tillolan kruununtillalla Niinimäen

²³⁹ Lähteet ks. kaavio 4.2 sivulla 80.

kylässä, Iitissä, toimitettiin vielä vuonna 1773 sarkajako. Kun maanmittari oli kysynyt asukkailta, kuinka pellot olisi parasta jakaa, vastasivat kaikki itsepintaisesti olevansa tyytyväisiä sarkajakoon, siitäkin huolimatta, että maanmittari oli valistanut asukkaita sarkajaon laittomuudesta ja isojaon hyödyistä. Esimerkki kuvastaa hyvin, kuinka maanmittarin oli vaikea toimia vastoin maanomistajien tahtoa, vaikka omistajien vaatima toimitus olisikin ollut laiton.²⁴⁰

Mistä alueelliset erot sitten johtuivat? Ratkaisevin tekijä oli markkinoiden läheisyys. Olen sijoittanut seuraavan sivun karttaan (kartta 4.2) kaikki 1700-luvun puoliväliin mennessä perustetut kauppasahat, rautaruukit, kaupungit ja linnoitustyömaat, ja kun kartan tietoja verrataan isojaon etenemisestä kuvaaviin karttoihin, käy markkinoiden merkitys varsin yksiselitteisesti ilmi: isojako eteni parhaiten merkittävien kysyntäkeskittymien läheisyydessä. Uudella maalla oli myös kaivoksia, tiiliruukkeja, lasitehtaita sekä muita teollisuuslaitoksia. En ole ottanut niitä kuitenkaan mukaan karttaan, koska yleiskuva ei tätä kautta merkittävästi muuttuisi. Karttakuvan ulkopuolelta on erikseen mainittava Turku, Tallinna ja Tukholma, jotka olivat Helsingin ohella Uudenmaan rannikkoseudun tärkeimmät kauppakaupungit. Etenkin Tukholman merkitys oli keskeinen monille rannikkokyläiden talonpojille. Esimerkiksi Tenholan eteläosista ei kannattanut lähteä kuljettamaan puuhiiltä rautaruukeille, vaan metsät kannatti hakata polttopuiksi ja laivata valtakunnan pääkaupunkiin. Tätä mahdollisuutta ei ollut sisämaan asukkailla.²⁴¹

Markkinoiden merkitys korostui useista syistä. Ensinnäkin markkinoiden läheisyys kasvatti yhteisten resurssien hyödyntämiseen kohdistuneita paineita. Ruukkien ja sahojen tarvitsemat raaka-aineet hankittiin suurimmaksi osaksi talonpoikien yhteismailta, ja kun maa- ja metsätaloustuotteiden kysyntä kasvoi, myös sarkapeltojen ja yhteismetsien hyödyntämiseen liittyneet eturistiriidat lisääntyivät. Tämän seikan merkitys korostui rannikolla, missä yhteismetsät olivat usein pieniä ja liikakäytön riski oli näin ollen suurempi. Sisämaassa kyläiden yhteismaita hyödynnettiin sen sijaan pääosin kotitarpeisiin, eivätkä yhteisnautinnan purkaminen ja maanomistusoikeuksien tarkempi määrittely näyttäneet tarpeellisilta uudistuksilta. Lisäksi metsävarat olivat selvästi suurempia kuin rannikolla.²⁴²

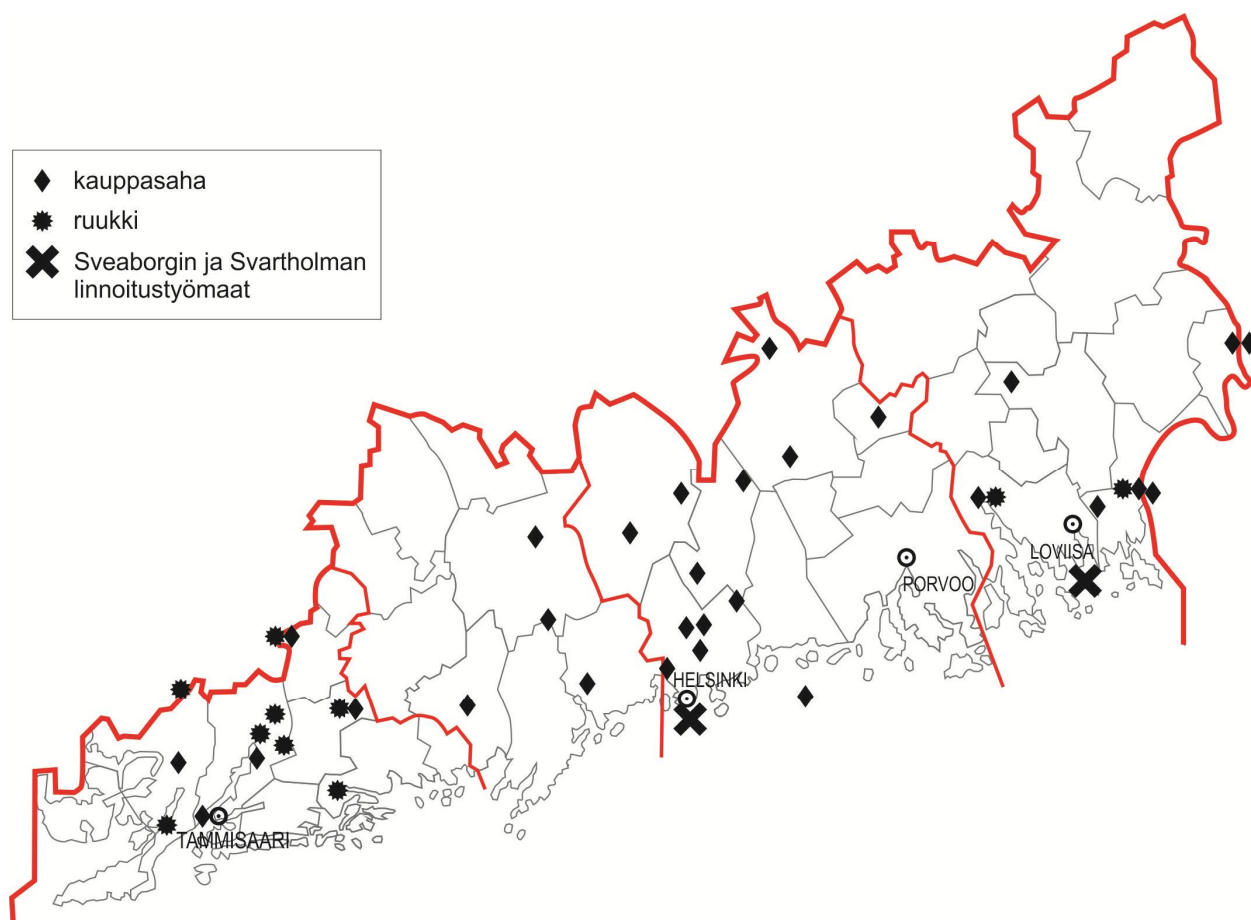
Toiseksi maanmittaustoimituksen rahoittaminen helpottui, kun talonpojat saattoivat myydä maa- ja metsätaloustuotteitaan teollisuuslaitoksille ja kaupunkeihin. Etenkin tukki-kaupassa liikkui parhaimmillaan hyvinkin suuria summia. Ruukit ja sahut olivat myös tärkeitä, joskin laittomia, maakaupan keskuksia. Talonpojat möivät sahaille puutavaran lisäksi erilaisia maataloustuotteita, joita sahanomistajat sitten veivät Tukholmaan tai muihin kaupunkeihin. Talonpojilla oli myös mahdollisuus tienata rahaa kuljettamalla puuhiiltä ruukeille ja tekemällä sahaille uittotöitä, kuljettamalla lautoja ja tukkeja sekä taaplaamalla ja lastaamalla sahatavaraa. Kausityöt eivät olleet pois pellolla käytetystä ajasta, sillä ne ajoittuvat usein talvisaikaan. Rahoituksen kannalta oli keskeistä myös se, että ruukinpatruunat ja sahanomistajat saattoivat antaa talonpojille etumaksuja ja luottoa.²⁴³

²⁴⁰ KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, G140 10/10.

²⁴¹ Tukholman ja Tallinnan merkityksestä ks. esim. Nikula 1938, osa 1, 390–410.

²⁴² Eräässä pyhäjärveläisessä jakokunnassa neljällä kylällä oli yli 10 000 tynnyrinalan suuruiset yhteismaat, mikä teki manttaalia kohden 2 800 tynnyrinalaa. KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B53a 4/1–24. Vrt. liite 2.

²⁴³ Nordström 1962, 375–376; Kuisma 1983a, 30–32.

Kartta 4.2. Uudenmaan keskeisimmät talouskeskukset vapauden ajalla²⁴⁴

Kolmanneksi teollisuusyrittäjät olivat suuria maanomistajia ja saattoivat tätä kautta suoraan edistää isojaon toimeenpanoa. Maaomaisuuden merkitys korostui ruukkien kohdalla. Ruukit olivat 1700-luvun kuluessa kartuttaneet maaomaisuuttaan ennen kaikkea lunastamalla perintöoikeuksia kruununtiloihin, mutta kiinteistöjä oli hankittu myös ostamalla. Maaomaisuuden laajentaminen käynnistyi heti suuren Pohjan sodan jälkeen ja jatkui aktiivisena koko 1700-luvun ajan, niin että 1700-luvun lopulle tullessa ruukinpatruunat olivat seudun ylivoimaisesti merkittävin maanomistajaryhmittymä. 1800-luvun alussa laaditun varallisuusveroluettelon perusteella Länsi-Uudenmaan rautaruukit omistivat noin neljänneksen Tenholan pitäjän maataloista manttaaleissa mitattuna. Karjaalla ruukkien maaomaisuus nousi 22 %:iin ja Inkoossakin 10 %:iin.²⁴⁵ Sahayrittäjät eivät nousseet 1700-luvulla yhtä merkittäviksi maanomistajiksi, vaikka sahojen omistajat yrittivätkin saada kruununtilojen perinnöksiöistoihin samanlaisia etuoikeuksia, kuin ruukeille oli annettu. Sahayrittäjienkin joukossa oli silti muutamia suurmaanomistajia, kuten mm. eversti C. F. Nordenskiöld, jolla oli omistuksia useissa sipoolaisissa kylissä, tai Sjundbyn kartanon omistaja everstiluutnantti O. M. Krebs,

²⁴⁴ Kuisma 1983a, 198–219; Ahvenainen 1984, 88–89; Vilkuna 1996, 14.

²⁴⁵ RVA, landshövdingarnas skrivelser, förmögenhetsuppskattningen 1800–1803, vol. 112 (mf KA:FR 77).

Ruukkien perinnöksiöistoista ks. Tegengren 1949, 128; Nordström 1962, 270–278; Rask 1981; Rask 1991, 294–303.

joka lunasti 1750-luvulla useiden augmenttitilojen perintöoikeudet itselleen.²⁴⁶

Markkinoiden läheisyys heijastui maanomistusrakenteeseen myös laajemmin. Ruukkien ja sahojen inspektorit, kaupunkien porvarit ja Viaporin linnoitusupseerit hankkivat maatiloja ympäröivältä maaseudulta, jotta pääsisivät hyötymään kasvaneesta kysynnästä, ja tätä kautta heille avautui mahdollisuus anoa myös isojakoa. En ole tässä tutkimuksessa selvittänyt kiinteistökauppojen laajuutta, mutta pitäjänhistorioiden tietojen valossa kaupankäynti vilkastui 1700-luvun kuluessa.²⁴⁷

Markkinoiden läheisyyden merkitystä ei ole kuitenkaan ymmärrettävä siten, että varhaisimmat isojakotoimitukset olisivat keskittyneet teollisuuslaitosten välittömään läheisyyteen, josta ne olisivat sitten levinneet aaltoliikkeenä yhä kauemmas ja kauemmas. Tämän tyyppisestä ilmiöstä ei ole löydettävissä merkkejä. Esimerkiksi Skogbyn masuunin naapurissa sijainneessa Lappvikin kylässä isojako käynnistyi vasta 1780-luvulla, kun muissa Hankoniemen kylissä isojakotoimitukset aloitettiin noin 20 vuotta aikaisemmin. Pikemminkin varhaiset toimitukset keskittyivät teollisuuslaitosten ja muiden kysyntäkeskittymien koko vaikutuspiirien alueelle, joka ulottui selvästi laajemmalle kuin vain lähikyliin.²⁴⁸ Isojaon eteneminen muistuttaakin aaltoliikkeen sijaan kiehumispisteen saavuttanutta vesikattilaa. Kuplia alkoi ilmestyä sinne tänne yksi kerrallaan yhä kiihtyvämmässä tahdissa, kunnes koko kattila kiehui.

Kattila ei kuitenkaan kiehunut kaikkialla. Vaikka markkinoiden läheisyydellä oli isojaon etenemisen kannalta keskeinen merkitys, on Uudeltamaalta löydettävissä myös joitakin merkittäviä poikkeuksia, jotka pakottavat pohtimaan myös muiden tekijöiden vaikutuksia. Kuinka olisi esimerkiksi selitettävä se, että isojako eteni Pukkilan kappelissa huonommin kuin lähes missään muualla, vaikka paikkakunnalla sijainnut Naarkosken saha oli yksi Uudenmaan suurimpia kauppasahoja? Entä miksi isojakotöiden edistyminen oli Pohjan pitäjässä selvästi hitaampaa kuin muissa lähiseudun pitäjissä, vaikka valtaosa Länsi-Uudenmaan ruukeista sijaitsi nimenomaan siellä? Sama kysymys voidaan esittää myös koko Itä-Uudenmaan osalta. Miksi isojaon eteneminen oli Loviisan kaupungin lähialueilla vaatimattomampaa kuin vastaavilla seuduilla Länsi-Uudellamaalla ja Helsingin kaupungin ympäristössä, vaikka seudulla sijaitsi useita kauppasahoja, Forsbyn ja Strömforsin ruukit sekä Degerbyn linnoitus-työmaa?

Osa edellä mainituista poikkeuksista on mahdollista selittää kylärakenteella. Itä-Uudellamaalla kylät olivat usein varsin suuria, yli 10-taloisia asutuskeskittymiä. Sisämaassa, kuten Elimäellä, Lapinjärvellä, Mäntsälässä ja Pornaisissa, oli jopa useita yli 20–30-taloisia kyliä.²⁴⁹ Tällaisten suurkylien jakaminen siten, ettei kukaan joutunut kohtuuttomasti kärsimään, oli hyvin haastavaa kokeneellekin maanmittarille. Suurkylien sosiaalinen koheesio oli lisäksi voimakas, ja maatalouden harjoittaminen oli väistämättä hyvin kontrolloitua ja yhteisöllistä. Isojaon toimeenpano saatettiin nähdä uhkana. Länsi-Uudellamaalla kylät olivat sen sijaan

²⁴⁶ Brenner 1955, osa 2, 67–68; Kuisma 1983a, 100–103. Sahayrittäjien ja ruukinpatruunoiden isojakoanomuksista tarkemmin ks. luku 5.

²⁴⁷ Kuisma 1991, 113–149.

²⁴⁸ Per-Arne Karlsson on arvioinut ruukkien vaikutussäteiden ulottuneen keskimäärin ottaen noin 15 km päähän ruukista. Mutta Karlsson tarkoittaa vaikutussäteellä ainoastaan sitä aluetta, mistä ruukki hankki puuhiilensä. Jos tarkasteluun otettaisiin mukaan myös velkasuhteet ja maakauppa, vaikutussäde ulottuisi todennäköisemmin laajemmalle. Karlsson P. 1990, 16. Kauppasahojen vaikutuspiirien laajuudesta ks. Kuisma 1983a, 40–41.

²⁴⁹ Oksanen 1985, 320; Oksanen 1991, 405; Kuvaja 1995, 168; Aalto 2003, 246.

hyvin pieniä, muutaman maatilan muodostamia taloryhmiä, joiden jakaminen oli varsin yksinkertaista verrattuna itäuusmaalaisiin kyliin. Länsi-Uudellamaalla oli lisäksi tyypillistä, että taloilla oli naapurikylien pelloissa ja niityissä ulko-omistuksia, jotka linkittivät kylät maanomistukselliseksi ketjuksi. Tämä vauhditti maanjakotoimitusten etenemistä dominoefektin lailla: kun yhden kylän sarkapeltoja ryhdyttiin jakamaan, kannatti myös naapurikylien panna tiluksensa jakoon samassa yhteydessä.

Aikaisemmassa tutkimuksessa kylärakenteen merkitystä on tulkittu toisinpäin. Useat tutkijat ovat esittäneet, että varhaiset isojakotoimitukset keskittyivät pikemminkin suuriin kuin pieniin kyliin, koska suurkylästä löytyi suuremmalla todennäköisyydellä joku, joka oli halukas anomaan isojakoa.²⁵⁰ Mutta asia oli tosiasiaa juuri toisin päin. Päätös isojaon toimittamisesta oli helpompi tehdä, kun kylässä oli ainoastaan kaksi tai kolme maatila.²⁵¹

Aikaisemmassa tutkimuksessa on korostettu myös kartanoiden roolia. Isojakotoimitusten on ajateltu keskittyneen sellaisille seuduille, missä oli paljon kartanoasutusta ja näin ollen paljon potentiaalisia aloitteiden tekijöitä. Tämä käsitys saakin jonkin verran tukea, kun verrataan kartanoasutuksen keskittymistä ja isojaon etenemistä keskenään: kartanoasutus keskittyi rannikolle, missä myös toimitukset etenivät parhaiten. Suurimpia kartanokeskittymiä olivat Pernajan, Porvoon sekä jossain määrin myös Sipoon, Helsingin ja Espoon pitäjät.²⁵² Kartanoiden merkitystä ei voida kuitenkaan pitää ratkaisevana, sillä toimitukset etenivät suotuisasti myös monissa sellaisissa pitäjissä, joissa oli vain hyvin vähän kartanoita, kuten esimerkiksi Inkoossa, jossa oli ainoastaan neljä kartanoksi luokiteltavaa suurtilaa.²⁵³ Kartanoasutuksella saattoi lisäksi olla vaikutusta isojaon etenemiseen ainoastaan sellaisilla seuduilla, missä kartanot olivat yhteisnautinnassa kylän muiden talojen kanssa. Pohjan pitäjässä kartanoiden pellot olivat hyvin harvoin sarkajaossa, ja tämä selittää mahdollisesti sen, miksi jakotoimitukset etenivät valtakunnan merkittävimässä ruukkipitäjässä selvästi hitaammin kuin naapuripitäjissä. Yhteismaita toki jaettiin myös kartanoiden mailla, mutta niissä oli suurimmaksi osaksi kyse suurten, useiden kartanoiden ja kylien välisten yhteismaiden jakamisesta, ja nämä toimitukset keskittyivät pääosin vasta 1780-luvulle.²⁵⁴

Alueelliset erot heijastelevat myös resurssien rajallisuutta, mitä on mahdollista havainnollistaa väentiheyden avulla (ks. taulukko 4.3). Yhteisten resurssien hyödyntämiseen kohdistunut paine oli suurempi sellaisilla seuduilla, missä väestö asui tiiviisti, kuin seuduilla, joilla asutus oli harvaa. Yhteismaiden käyttöaste oli siis markkinoiden läheisyyden ohella riippuvainen väestön määrästä. Asukastiheys oli suurin Artjärvellä, Inkoossa, Karjaalla, Pernajassa, Porvoossa ja Siuntiossa, missä toimitukset käynnistyivät varhain. Sisämaan har-

²⁵⁰ Bäck 1984, 209; Huhtamies, 2008, 176.

²⁵¹ Englantilaisessa aitaamisliiketutkimuksessa on kiinnitetty huomiota samansuuntaiseen ilmiöön. Yhteismaiden aitaaminen oli yksinkertaisempaa toteuttaa pienissä, karjanhoitoon keskittyneissä kylissä, joissa yhteistoiminta oli löyhää, kuin suurissa, peltoviljelyyn keskittyneissä kylissä, joissa maatalouden harjoittamista kontrolloitiin ankarasti. Thirsk 1964, 23–24. Saksassa yhteismaiden jakaminen eteni vaatimattomasti Etelä-Saksan suurkyläalueilla, missä yhteisöllisyyden perinne oli voimakas. Näillä seuduilla paikallisyhteisöt suhtautuivat epäilevästi aitaamisliikkeen tarjoamiin mahdollisuuksiin. Brekensiek 2003, 82–85.

²⁵² Kartanoasutuksen laajuudesta 1700-luvulla ks. Jutikkala 1932, osa 1, 52–53 sekä kartanoiden lukumääriä kuvaava kartta.

²⁵³ Inkoossa oli 1700-luvulla kolme rälssisäteriä, Bollstad, Hovgård ja Storramsjö, sekä Fagervikin ruukinkartano.

²⁵⁴ KA, MMH, Pohjan pitäjän uudistuskartat ja -asiakirjat.

Taulukko 4.2. Väestötiheys per km² Uudellamaalla vuonna 1749 (1750)

Raaseporin läntinen kihlakunta		Raaseporin itäinen kihlakunta		Porvoon kihlakunta		Pernajan kihlakunta	
Inkoo	8,4	Espoo	6,2	Helsinki*	6,1	Artjärvi	7,2
Karjaa	7,1	Kirkkonummi	6,4	Mäntsälä	2,6	Elimäki	6,8
Karjalohja	4,1	Lohja	5,8	Nurmijärvi	1,9	Iitti	3,4
Pohja	4,9	Siuntio	7,9	Orimattila*	3,6	Lapinjärvi	5,8
Tenhola	5,0	Vihti	2,4	Porvoo	7,9	Orimattila	3,6
				Sipoo	6,9	Pernaja	7,9
				Tuusula	3,4	Ruotsinpyhtää	4,8

Lähteet: HMA, seurakuntien väkilukutaulut (mf KA); TA, Böckerin kokoelma, seurakuntien väkilukutaulut; Suomen kartasto 1910.

* Väkilukutiedot ovat vuodelta 1750.

Huom! Myrskylästä ei ole käytettävissä väkilukutauluja ennen vuotta 1775.

vaanasutuilla seuduilla isojako käynnistyi vastaavasti myöhemmin.

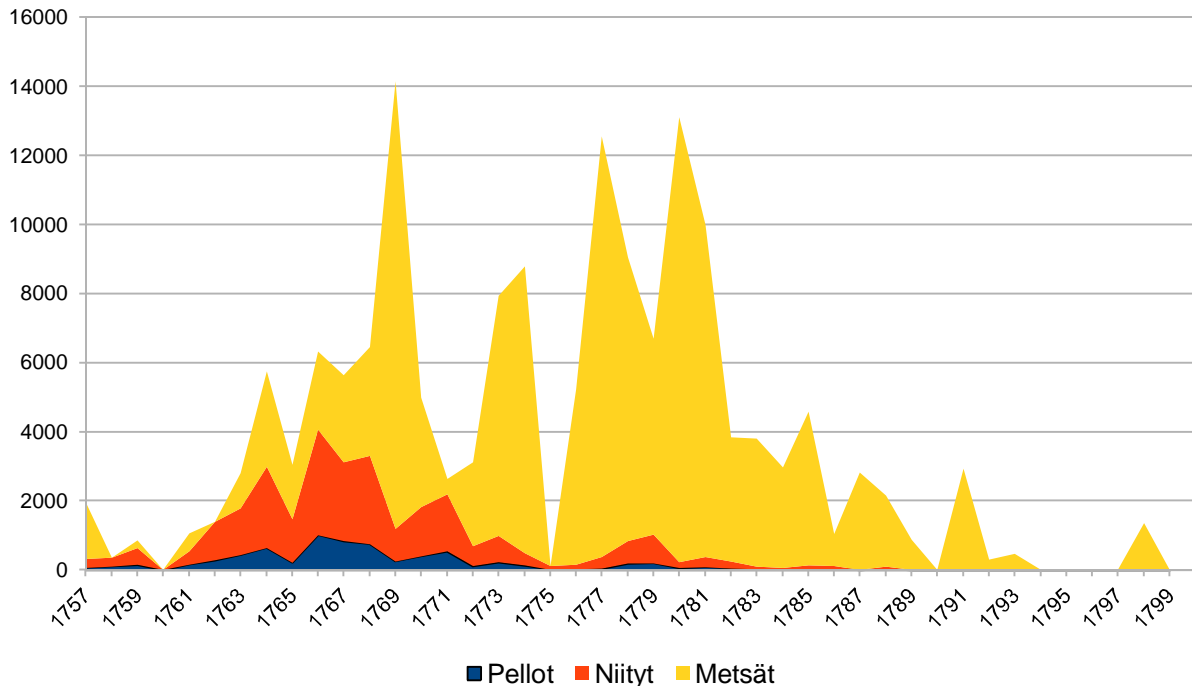
Toisaalta Uudenmaan sisällä on myös monia poikkeuksia. Esimerksi Tuusulassa asukastiheys oli samaa luokkaa kuin Orimattilassa, vaikka isojako eteni Tuusulassa selvästi paremmin. Selitysmallin rajat tulevat vielä selvemmin vastaan, kun tarkastellaan valtakunnallista kehitystä. 1700-luvun Suomessa asukastiheys oli suurin Turun ympäristössä, missä isojakotoimitukset eivät yleisesti ottaen käynnistyneet yhtä varhain kuin monissa uusmaalaisissa pitäjissä (ks. alla).²⁵⁵ Asukastiheys on ymmärrettävä lähinnä olosuhteeksi, joka muiden tekijöiden ohella kasvatti isojaon anomisen todennäköisyyttä. Ratkaisevaa vaikutusta sillä ei ollut. Ja lopultakin asukastiheys ja kartanoiden määrä palautuvat taloudellisiin tekijöihin. Uudenmaan rannikolla oli paljon kartanoita ja siellä asuttiin tiiviisti viime kädessä sen vuoksi, että taloudelliset edellytykset olivat meren läheisyydessä paremmat kuin sisämaassa.

Rintamaiden ja yhteismaiden jakojen eriaikaisuus

Olen edellä kuvannut isojaon etenemistä suhteessa ensimmäiseen kylässä tai jakokunnassa toimitettuun isojakoon riippumatta siitä, mitä tiluksia toimituksessa jaettiin. Kokonaisuudessaan yhteisnautinnan purkaminen oli kuitenkin selvästi pitkäkestoisempi prosessi. Viimeiset yhteismaat saatettiin jakaa vasta vuosikymmenien päästä toimitusten aloittamisesta. Tarkastelen seuraavassa jakotoimitusten eriaikaisuutta Länsi-Uudenmaan rannikkopitäjien osalta.

Inkoossa, Karjaalla, Siuntiossa ja Tenholassa jaettiin yhteensä 7 151 tynnyrinalaa eli noin 3 500 hehtaaria peltomaata. Valtaosa pelloista jaettiin vuosina 1762–1771, mutta joitakin isojakoja toimitettiin jo 1750-luvun lopussa, ensimmäisenä Bredsin kylässä Inkoossa kesällä 1757. Muissa pitäjissä toimitukset aloitettiin kesällä 1758. Suurin osa peltojaoista saatiin

²⁵⁵ Asukastiheydestä ks. Suomen kartasto 1910, taulu nro 28:4 ("Väestötiheys 31.12.1749").

Kaavio 4.4. *Jakotoimitusten alaisina olleet pinta-alat tiluslajeittain Inkoossa, Karjaalla, Siuntiossa ja Tenholassa 1757–1800 (tynnyrinalaa)*²⁵⁶

toimitettua 1770-luvun loppuun mennessä. Inkoossa viimeinen sarkajakoinen pelto jaettiin jo kesällä 1771, mutta muissa pitäjissä jakotoimitukset kestivät jonkin verran kauemmin. Joitakin yksittäisiä pelloja jaettiin vielä 1800-luvun puolella, viimeisenä Öster-Rösundin kylässä Karjaalla vuonna 1813.²⁵⁷

Niittyjä jaettiin yhteensä 24 688 tynnyrinalaa eli noin 12 200 hehtaaria. Niittyjako eteni kutakuinkin samassa tahdissa peltojaon kanssa, sillä pellot ja niityt jaettiin lähes poikkeuksetta samaan aikaan. Pienet eroavaisuudet etenemistahdissa johtuvat siitä, että muutamassa jakokunnassa ainoastaan niityt ja metsät olivat yhteisnautinnassa, jolloin pelloja ei tarvinnut jakaa lainkaan. Viimeinen niittyjako toimitettiin siuntiolaisessa Nordanvikin kylässä vuonna 1853. Maanmittari oli yrittänyt jakaa kylän niityt ensimmäistä kertaa jo 1760-luvulla yhdessä peltojaon kanssa, mutta kylän talolliset riitauttivat jaon ja vaativat sarkajaon palauttamista. Yllättävää kyllä maanjako-oikeus hyväksyi valituksen, koska niityt olivat laadultaan niin erilaisia, ettei yhtenäisiä niittylohkoja ollut mahdollista muodostaa, ja näin yhteisnautinta säilyi kylässä poikkeuksellisen pitkään.²⁵⁸

Metsää ja ulkomaata tutkimusalueella jaettiin yhteensä 164 545 tynnyrinalaa eli n. 81 200 hehtaaria. Yhteismaiden jakaminen käynnistyi 1750-luvun lopussa ja 1760-luvun alussa samoihin aikoihin rintamaiden jakojen kanssa. Metsäjakojen huippuvuodet osuvat kuitenkin vuoden 1769 jälkeiseen ajanjaksoon ja ennen kaikkea vuosiin 1776–1785, jolloin pelto- ja niityjaot oli pääosin jo saatu toimitettua. Muutamien maatilojen yhteismaita jaettiin vielä

²⁵⁶ Lähteiden osalta ks. taulukko 4.1 sivulla 78.

²⁵⁷ Ibid.

²⁵⁸ Ibid.; KA MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B45 29/8; MLAK, isojakoasiakirjat, Siuntio 138a C28 ja 296 c28.

Taulukko 4.3. *Rintamaiden ja yhteismaiden jakojen eriaikaisuus Länsi-Uudellamaalla*

	<i>Jakotoimitusten välinen aika keskimäärin</i>	<i>Isojaot toimitettiin samanaikaisesti</i>	<i>Toimitusten välissä oli 20 vuotta tai enemmän</i>	<i>Isojakoja toimitettiin yhteensä</i>
Inkoo	11 vuotta	6 kertaa	2 kertaa	49 kpl
Karjaa	9 vuotta	9 kertaa	8 kertaa	55 kpl
Siuntio	11 vuotta	8 kertaa	6 kertaa	39 kpl
Tenhola	7 vuotta	14 kertaa	5 kertaa	42 kpl

Lähteet: KA, MMH, tutkimusalueen uudistuskartat ja -asiakirjat; MLAK, tutkimusalueen isojakoasiakirjat.

1800-luvun puolella tai jopa 1900-luvun alussa. Merkittävin näistä myöhäisistä jaoista oli Siutian kartanon yli neljän tuhannen hehtaarin suuruisen yhteismaan jakaminen, joka käynnistyi vuonna 1812. Ensi vaiheessa yhteismaasta erotettiin ainoastaan Passilan rälssitalo. Toimitukset jatkuivat vuosina 1819 ja 1820, jolloin Siutian kartanon maista erotettiin neljä rälssitilaa. Isojako saatiin pääosin valmiiksi 1840-luvulla, mutta viimeiset tilat erotettiin yhteismaasta vasta 1899 ja 1915.²⁵⁹

Näille myöhäisille jaoille oli usein tyypillistä, että pelto- ja niittyjako oli toimitettu jo 1700-luvun puolella. Esimerkiksi Tenholassa Grindin ja Gropin perintötalojen rintamaat jaettiin vuonna 1767, mutta metsät saatiin jaettua vasta vuonna 1907 eli 140 vuotta myöhemmin. Siuntiossa Broändan ja Hovgårdin muodostamassa jakokunnassa rintamaiden jako toimitettiin vuonna 1771, kun taas yhteismaat jaettiin vasta vuonna 1914. Inkoon Bollstadin rintamaat jaettiin vuonna 1768 ja yhteismaat vuonna 1907. Vastaavanlaisia myöhäisiä jakoja toimitettiin yhteensä 14 jakokunnassa 1800- ja 1900-lukujen vaihteessa. Ilmiö johtui ainakin osittain siitä, että kaikki kylän talot kuuluivat isojaon aikoihin samalle omistajalle, ruukinpatruunalle tai kartanoherralle, jolloin yhteismaiden hyödyntämiseen ei liittynyt intressiristiriitoja. Muutamassa tapauksessa yhteismaat olivat niin pieniä, ettei niitä katsottu tarpeelliseksi jakaa. On myös mahdollista, että osa yhteismaista syntyi vasta 1800-luvun kuluessa maatilojen halkomisen seurauksena.²⁶⁰

Pääsääntöisesti yhteismaiden yksityistämistä ei tarvinnut odottaa näin kauan. Keskimäärin metsät jaettiin 7–11 vuotta rintamaiden jakojen jälkeen (taulukko 4.3). Tässä tarkastelussa ovat mukana kaikki sellaiset metsäjaot, jotka saatiin toimitettua ennen 1800-luvun puoliväliä. Edellä mainitut 14 yhteismaiden jakoa on siis rajattu pois, koska ne muodostavat selvästi oman erityistapauksensa. Tästäkin huolimatta jakojen välissä oli parhaimmillaan vuosikymmeniä: Karjaalla Magnäsin kylässä metsäjakoa toimitettiin 29 vuotta rintamaiden jälkeen. Siuntion Störsbyn kylässä väliin mahtui 38 vuotta, Tenholan Siggbyn kylässä 48 vuotta ja Inkoossa, Innanbäckin kylässä peräti 78 vuotta. Toisaalta varsin usein rintamaat ja yhteismaat jaettiin samanaikaisesti. Tämä korostui etenkin Tenholassa, jossa kaikki tilukset jaettiin yhdellä kertaa joka kolmannessa jakokunnassa.

²⁵⁹ KA MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B45a 10/4–11 ja B45a 19/3–41.

²⁶⁰ KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B12 8/1–42, B44 6/1–8 ja B46 25/1–5. Henkikirjojen perusteella muutamia yksittäistaloja jaettiin jossain vaiheessa 1800-luvun kuluessa, mutta en ole pureutunut tähän ilmiöön sen tarkemmin. Maanomistuksen keskittymisestä Länsi-Uudellamaalla ks. Jutikkala 1932, osa 1, 94–96.

Yleispiirteitä valtakunnallisesta kehityksestä

Isojako eteni Uudenmaan läänissä selvästi nopeammin kuin lähes missään muualla Suomessa. Tämä päätelmä on tehtävissä Maanmittaushallituksen vuonna 1922 julkaiseman taulukon pohjalta. Kyseinen taulukko on ainoa valtakunnallinen selvitys jakotoimitusten leviämisestä. Sen mukaan 72 % Uudenmaan tilusalaista, yhteismaat mukaan lukien, oli saatu jaettua vuoden 1800 loppuun mennessä. Vaasan läänissä oli samassa ajassa ehditty jakaa noin 64 %, Turun ja Porin läänissä 54 %, Hämeen läänissä 44 % ja Kuopion läänissä 35 %. Huonoiten isojako oli edennyt Mikkelin läänissä (10 %) ja Oulun läänissä (3 %). Viipurin läänissä isojako ei luonnollisesti ollut vielä käynnistynyt lainkaan.²⁶¹ Kuva tosin saattaisi muodostua toisenlaiseksi, jos sisämaan pitäjät otettaisiin pois Turun ja Porin sekä Vaasan läänin luvuista; etenihän isojako Uudellamaallakin parhaiten juuri rannikolla.

Taulukon kohdalla on otettava huomioon, että luvut ovat ainoastaan suuntaa-antavia, sillä prosenttilukujen laskennassa käytetyt pohjatiedot eivät ole luotettavia. Maanmittaushallituksen aineiston mukaan esimerkiksi Inkoossa olisi vuoden 1775 loppuun mennessä toimitettu 29 % kaikista isojaoista, kun alkuperäisten jakoasiakirjojen perusteella isojaon intensiteetti oli 59 %. Luotettavuusongelmat liittyvät lähdeaineistona käytettyyn maa-rekisteriin, jossa isojaoiksi on laskettu kaikki maanmittaustoimitukset.²⁶²

Karkeaa hahmotelmaa on mahdollista nyansoida pitäjänhistorioiden avulla. Kattavan kuvan antaminen ei ole mahdollista, sillä isojaon toimeenpanoa ei käsitellä kaikissa pitäjänhistorioissa kovin tarkasti. Yleiskuva hahmottuu kuitenkin jo hyvin nopeasti. Vaikuttaisi siltä, että varhaisia painopistealueita olivat Uudenmaan ulkopuolella silloisen Turun ja Porin läänin sekä Pohjanmaan rannikkopitäjät. Varsinais-Suomen pitäjistä isojako eteni parhaiten Perniössä, jossa ensimmäiset toimitukset käynnistyivät Metsänojan ja Hämeenkyllän jakokunnissa vuonna 1759 sekä Kalannissa, jossa ensimmäiset jaot toimitettiin Inhamon ja Varhelan jakokunnissa vuonna 1757.²⁶³ Vielä aikaisemmin isojakoon reagoitiin Merikarvialla, jossa uutta maanjakoa anottiin ensimmäisen kerran jo vuonna 1752. Merikarvian Yli- ja Alikylän maanomistajat olivat päättäneet anoa yhteisnautinnan purkamista, koska ”meidän täytyy joka päivä kokea sitä suurta vahinkoa ja haittaa, joka meillä on siitä, että tiluksemme ovat liian pieniä ja suorastaan lukemattomina kappaleina hajallaan, eikä meillä ole, vanhaa nautintaoikeutta lukuun ottamatta, pienintäkään kirjallista tietoa tai karttaa, josta näkisi, mitkä jokaisen omaa on ja mitä hänelle oikeudella kuuluu mainituista pelloista ja niityistä tai myös muista tiluksista niin kuin luodoista, kalavedestä, metsästä ja laitumesta.”²⁶⁴ Keskimääräistä aikaisemmin isojakoon herättiin myös Piikkiössä, Sauvossa, Kaarinassa, Suur-Ulvilan seudulla ja Rauman maaseurakunnassa.²⁶⁵

Yhteistä kaikille em. pitäjille on varhaiskapitalistisen teollisuuden ja kauppakaupunkien vaikutus. Tenholan naapurissa sijainnut Perniö kuului samaan ruukkialueeseen Länsi-Uudenmaan rannikkopitäjien kanssa. Pitäjässä toimi 1700-luvun puolivälissä Kuuston, Kosken ja Teijon ruukit. Kalannissa sijaitsi Männäisten ruukki, joka oli aloittanut toimintansa

²⁶¹ Kuusi 1933b, 109. Alkuperäinen taulukko ks. SVT 14A: Maanmittaus 1922, 75–78.

²⁶² Tarkastelen taulukon luotettavuutta tarkemmin liitteessä 4.

²⁶³ Innamaa 1982, 112; Alifrosti 1999, 247.

²⁶⁴ Santavuori 1981, 208.

²⁶⁵ Innamaa 1952, 191–204; Lehtinen E. 1967, 398–399; Papunen 1972, 122–159; Havia 1989, 487; Alifrosti 1990, 173.

vuonna 1749 eli juuri isojaon kynnyksellä. Rautateollisuus asettui 1760-luvun alussa myös Ulvilan seudulle, kun Leineperin ruukkia ryhdyttiin perustamaan. Satakunnan rannikolle perustettiin vapauden ajalla myös useita vientisahoja. Piikkiön, Sauvon ja Kaarinan kohdalla merkittävin kysyntäkeskittymä oli Turun kaupunki, jonka harjoittama ulkomaankauppa vilkastui 1700-luvun jälkipuoliskolla pitkälti juuri saha- ja rautateollisuuden ansiosta.²⁶⁶

Varhaisista maanjaoista huolimatta vaikuttaa kuitenkin siltä, että kokonaisuudessaan isojako eteni Turun ja Porin läänissä selvästi hitaammin kuin Uudellamaalla, vaikka Turun ympäristö oli Suomen tiheimmin asuttua aluetta ja Varsinais-Suomi oli perinteistä kartanoaluetta. Sama arvio pätee myös Hämeeseen. Muutamia edellä mainittuja rannikkopitäjiä lukuun ottamatta jakotoimitukset käynnistyivät Etelä-Suomessa pääosin vasta 1760-luvun loppupuolella tai 1770-luvulla.²⁶⁷ Varteentottavien selitys läänikohtaisille eroille liittyy teollisuuslaitosten yleisyyteen. Uudellemaalle perustettiin vapauden ajalla enemmän hienoteräisiä kauppasahoja kuin minnekään muualle Suomeen. Koko Suomen merkittävin sahakeskittymä sijaitsi Vantaanjoen vesistöalueella, Helsingin kaupungin takamailla, jossa toimitettiin useita varhaisia isojakoja. Sahateollisuus levisi hattujen sodan jälkeen myös Varsinais-Suomeen ja Satakuntaan, mutta tuotantolaitokset olivat yleisesti ottaen huomattavasti vaatimattomampia kuin Helsingin ympäristössä. Myös valtaosa 1700-luvulla toiminnassa olleista rautaruukeista sijaitsi Uudellamaalla. Uudellemaalle ryhdyttiin lisäksi 1740-luvun lopulla rakentamaan Viaporin ja Svartholman merilinnoituksia, jotka toivat uusmaalaiseen talouselämään aivan uutta dynamiikkaa juuri isojaon kynnyksellä.²⁶⁸

Pohjanmaalla isojako sen sijaan eteni lähes samassa tahdissa kuin Uudellamaalla, ja uudistuksen varhaisvaiheissa toimitustyöt edistyivät todennäköisesti jopa Uttamaata nopeammin.²⁶⁹ Pohjanmaalla toimitettiin myös jonkin verran varhaisia isojakoja. Koko Suomen ensimmäinen isojako käynnistyi Uudenkaarlepyyn kirkonkylässä vuonna 1753. Myös Närpiön Näsbyn kylässä toimitettiin ns. varhainen isojako elo- ja syyskuussa 1756, mutta se jouduttiin muutaman vuoden kuluttua kumoamaan virheellisenä.²⁷⁰ Suomen ensimmäisen isojaon titteli on usein annettu Laihialle, mutta kyseisessä pitäjässä isojakotoimitukset käynnistyivät varsinaisesti vasta kesällä 1759. Isojakoa oli yritetty käynnistää jo kaksi vuotta aikaisemmin, heti vuoden 1757 isojakoasetuksen jälkeen, mutta paikallisten asukkaiden vastarinnan takia isojaon toimeenpanoa oli jouduttu lykkäämään. Laihia voidaan silti pitää erityistapauksena, sillä se oli ensimmäinen kokonainen pitäjä, jossa isojako saatiin toimitettua. Pohjanmaan isojakoprosessia ei voida silti täysin verrata kahteen muuhun eteläiseen

²⁶⁶ Wuorinen 1966, 462–467; Lehtinen E. 1967, 517–518; Innamaa 1982, 59–107; Kuisma 1983a, 20; Alifrosti 1999, 232–241.

²⁶⁷ Arvio perustuu eteläisten maakuntien pitäjänhistorioihin.

²⁶⁸ Virrankoski 1980, 245–251; Kuisma 1983a, 18–22; Kuisma 2006, 58–64; Huhtamies 2008, 170–185; Gustafsson S. 2012. Kaupunkien ja teollisuuslaitosten merkitys korostui myös Ruotsissa, jossa isojaon varhaisia painopistealueita olivat Göteborgin, Tukholman ja Karlskronan ympäristöt sekä Värmlannin metsärikas ruukkialue. Toimitukset käynnistyivät varhain myös Etelä-Skoonen maanviljelysseudulla. Helmfrid 1961, 120–122. Myös Luoteis-Saksassa varhaiset jakotoimitukset keskittyivät kaupunkien ja teollisuuspaikkakuntien läheisyyteen. Tällainen alue oli mm. Sauerland, jossa paikalliset talonpojat ajoivat aktiivisesti yhteismetsien jakoja, sillä seudulla oli hyvät markkinat puutavaralle ja puuhiilelle. Brakensiek 1994, 153–154.

²⁶⁹ Kuusi 1933b, 107.

²⁷⁰ Kuusi 1914, 81–83.

lääniin. Vuoden 1757 isojakoasetuksessa maanjaot kytkettiin Pohjanmaalla veromittausten valmistumiseen ja isojaon eteneminen noudatti tämän vuoksi erilaista logiikkaa kuin Turun ja Porin sekä Uudenmaan ja Hämeen lääneissä.

Yhteenveto

Isojakotoimitukset käynnistyivät useissa uusmaalaisissa pitäjissä jo hyvin varhain, selvästi aikaisemmin kuin on oletettu. Ensimmäiset aloitteet tehtiin 1750-luvun puolivälissä, ja koko Uudenmaan ensimmäinen isojako toimitettiin Pernajassa vuonna 1756. Varsinaisesti toimitukset yleistyivät huhtikuussa 1757 annetun asetuksen jälkeen, kun isojako saattoi käynnistyä yhden ainoan maanomistajan aloitteesta. Maareformin kulta-aikaa olivat 1760- ja 1770-luvut, jolloin jaettiin valtaosa uusmaalaisista sarkapelloista ja -niityistä. Kaikkein eniten jakoja toimitettiin vuosina 1765 ja 1774. Sarkapelloja jaettiin vielä 1780-luvulla, mutta tämän jälkeen toiminta hiipui. Isojako oli saatu pääpiirteissään valmiiksi tai ainakin aloitettua lähes kaikissa uusmaalaisissa kylissä ja jakokunnissa.

Isojaon etenemisen taustalla oli useita tekijöitä. Leipäviljojen hintakehityksellä oli keskeinen rooli 1760-luvulla; rukiin ja ohran hinnat nimittäin monikertaistuivat Uudellamaalla samaan aikaan jakotoimitusten voimakkaan yleistymisen kanssa. Hintakehityksen vaikutus rajoittui kuitenkin pääosin sellaisiin suurmaanomistajiin, joilla oli mahdollisuus myydä viljaa markkinoille. Talonpoikien kohdalla inflaatiota suurempi merkitys olikin todennäköisesti vuonna 1762 annetuilla uusilla määräyksillä, jotka sallivat talonpoikien pitää itsellään raivaamansa ulkotilukset. Paikallishallinnon aktiivisuuden merkitys korostui 1770-luvulla, jolloin maanmittaustoimitukset saivat suurimmaksi osaksi alkunsa maaherrojen antamien määräysten seurauksena. Myös sotavuodet heijastuivat isojaon etenemiseen jonkin verran; ratkaisevaa merkitystä niillä ei kuitenkaan ollut.

Isojaon etenemisessä oli suuria alueellisia eroja. Rannikkopitäjissä toimitukset käynnistyivät lähes poikkeuksetta jo 1750-luvun lopussa, kun taas sisämaan pitäjissä yhteismaita ryhdyttiin toden teolla jakamaan vasta 1770- ja 1780-luvuilla. Alueelliset erot johtuivat ennen kaikkea markkinoiden läheisyydestä. Isojako etenikin parhaiten Helsingin kaupungin ympäristössä, jossa toimi useita merkittäviä kauppasahoja, tiiliruukkeja sekä muita pienempiä teollisuuslaitoksia. Myös Viaporin merilinnoituksen rakentaminen heijastui positiivisesti maareformin etenemiseen. Länsi- ja Itä-Uudellamaalla varhaiset jaot keskittyivät rautaruukien ja Svartholman linnoitustyömaan läheisyyteen. Kaupungeilla ja teollisuuslaitoksilla oli keskeinen rooli myös muualla eteläisessä Suomessa sekä Ruotsissa ja Luoteis-Saksassa.

Markkinoiden läheisyydestä huolimatta jakotoimitusten käynnistyminen saattoi viivästyä sellaisilla seuduilla, missä kylät olivat kovin suuria. 20–30-taloisen kylän jakaminen oli selvästi monimutkaisempi toimitus kuin 2–3-taloisen kylän jakaminen.

Edellä hahmoteltu kuva isojaon etenemisestä Uudellamaalla kertoo ennen kaikkea siitä, missä tahdissa sarkapellot ja niityt katosivat maalaismaisemasta. Yhteismetsiä jaettiin aktiivisesti vielä 1700-luvun lopulla ja 1800-luvulla. Länsi-Uudenmaan rannikkopitäjissä yhteismaat jaettiin keskimäärin 7–11 vuotta rintamaiden jälkeen. Parhaimmillaan toimitusten väliin mahtui vuosikymmeniä; muutamien kartanoiden yhteismetsät jaettiin vasta 1900-luvun alussa, yli sata vuotta rintamaiden jälkeen. Toisaalta joka viidennessä tapauksessa pellot, niityt ja metsät jaettiin samaan aikaan.

5. Isojakoaloitteet

”Ennen vuotta 1757 ei mitään isojakoa voitu kyläkunnassa toimittaa, elleivät kaikki osakkaat siitä sovittuaan sitä anoneet. Aikaisemmin kuultiin harvoin puhuttavan mistään isostajaosta. Rahvas, joka aina pitää kiinni vanhoista tottumuksista ja esi-isien tavoista, oli mieltynempi vanhoihin sarkajakoihinsa niiden vahingollisuudesta huolimatta. V. 1757 julkaistiin ensimmäinen isojakoasetus, joka antoi määräämisvallan jakoa haluavalle. Jos yksi ainoakin sitä pyysi, oli kaikkien muiden siihen alistuminen. Niiltä ajoilta lähtien herrassäätöiset alkoivat täyttää totta vaatia isojakoa. Maahan toimitettiin entistä enemmän maanmittareita, isojaot tulivat aivan yleisiksi ja lopulta yhteinen kansa, kuultuaan yhden tahi useamman kylän olevan siihen hyvinkin tyytyväinen, alkoi mieltä asiaan ja anoi hartaasti maittensa saattamista isojakoon.”²⁷¹

ANDERS DE BRUCE, UUDENMAAN JA HÄMEEN LÄÄNIN MAAHERRA (1783)

Ruotsalainen jakolainsäädäntö oli eurooppalaisessa perspektiivissä poikkeuksellinen: isojako oli vuodesta 1757 alkaen mahdollista toimittaa, vaikka ainoastaan yksi kylän asukkaista anoi uutta maanjakoa, ja lisäksi tietyissä tilanteissa ja tietyillä seuduilla myös viranomaisilla oli laajat valtuudet tehdä aloitteita. Näillä määräyksillä oli ratkaiseva merkitys. Maanjakoreformi olisi todennäköisesti edennyt selvästi verkkaisemmin, jos maanmittaustoimitusten käynnistyminen olisi edellyttänyt enemmistöpäätöstä tai jopa yksimielisyyttä tai jos uudistuksen toimeenpano olisi ollut ainoastaan maanomistajien oman aloitteellisuuden varassa.²⁷²

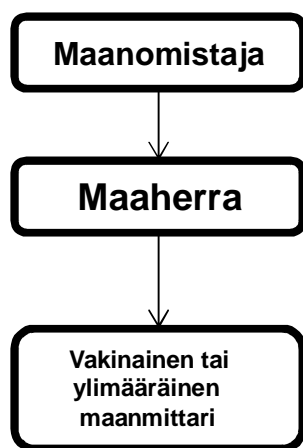
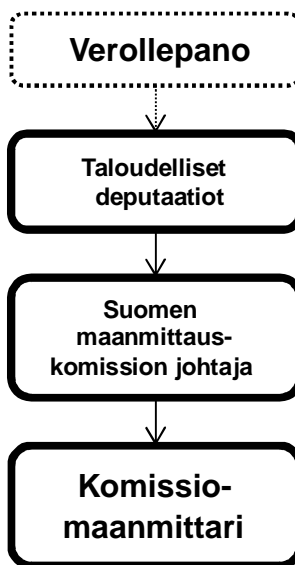
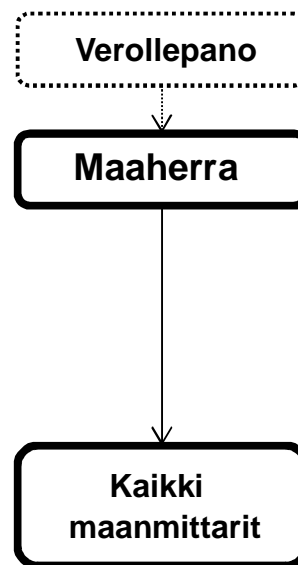
Tarkastelen seuraavassa tarkemmin aloiteoikeutta koskevia säädöksiä sekä sitä, kuinka niitä sovellettiin käytäntöön Uudellamaalla. Pureudun myös aloiteentekijöiden sosiaaliseen taustaan. Olivatko säätöläiset isojaon pioneereja, kuten Uudenmaan ja Hämeen läänin maa-herra Anders de Brucen esitti?

Isojaon reitit

Isojako saattoi saada alkunsa kahta kautta, joko maanomistajan anomuksesta (yksityinen reitti) tai viranomaispäätöksellä (hallinnollinen reitti). Jos yksityinen maanomistaja halusi uutta maanjakoa, hänen oli anottava määräystä isojaon toimittamisesta kirjallisesti maa-herralta tai 1800-luvulla kuvernööriltä. Sama periaate koski myös muita maanmittaus-toimituksia. Käytäntö muuttui vasta vuoden 1951 jakolaissa, jonka mukaan määräystä anottiin

²⁷¹ ”Kertomus niiden perusteiden eroavaisuudesta, joita Turun ja Porin, Uudenmaan ja Hämeen sekä siinä osassa Kymenkartanon läänin, joka aikaisemmin kuului Uuteenmaahan ja Hämeeseen, on noudatettu maata jaettaessa eri aikoina, nimittäin ennen ja jälkeen vuotta 1779”. Sitaatti ks. Danielson-Kalmari 1933, osa III:1, 115–116.

²⁷² Englannin osalta on esitetty, että aitaamisliike olisi edennyt selvästi nopeammin kuin eteni, jos suurmaan-omistajien ei olisi tarvinnut etsiä tukea kyläyhteisön muilta maanomistajilta hankkeelleen. Jones 2010, 218–226.

Yksityinen reitti**1757–(1951)****Hallinnolliset reitit****1757–1766****1766–(1951)**

Kaavio 5.1. Isojakotoimituksen vireillepano Suomessa 1700-luvulla

maanmittauskonttorilta. Maaherra käsitteli anomuksen, ja jos uuden maanjaon tiellä ei ollut laillisia esteitä, määräsi jonkun seudulla asuvista maanmittareista eli ns. vakinaisista tai ylimääräisistä maanmittareista (*ordinarie och extraordinarie lantmätare*) isojakoa toimittamaan. Isojakotoimituksesta ei voinut sopia suoraan maanmittarien kanssa: he olivat vain teknisiä toimeenpanijoita, joiden tehtävänä oli jakotoimituksen ajankohdan määrittäminen ja maanjaon toimittaminen.

Isojakoa anoneen maanomistajan tehtävä oli informoida naapureitaan hankkeesta. Selkeimmät ohjeet kuulemismenettelystä sisältyvät vuoden 1762 isojakoasetukseen, jonka mukaan isojaon anojan tuli kyetä osoittamaan, että hänen naapurinsa ja lähikylien asukkaat olivat tietoisia hankkeesta.²⁷³

Ketkä sitten saivat anoa isojakoa? Isojakoasetuksissa kysymykseen ei suoranaisesti oteta kantaa, mutta käytännössä isojakoa saattoivat anoa kaikki kylän talolliset maanluonnosta riippumatta. Aikaisemmassa tutkimuksessa on esitetty, että kruununtalonpojat eivät olisi saaneet anoa isojakoa, mutta tällaisia rajoituksia ei annettu ainakaan Suomessa sovelletuissa asetuksissa. On toki selvää, että kruununtalonpojat eivät olleet maanomistajia samassa mielessä kuin perintötalonpojat, vaan heillä oli tilaansa ainoastaan rajattu hallintoikeus, jota he eivät voineet siirtää jälkeläisilleen. He olivat silti kylän täysivaltaisia osakkaita ja saivat

²⁷³ ”At den, som åstundar storskifts delning igenom ordinarie landmätaren i orten, bör derom kungöra samtelige sine byamän och grannar, och, efter uprättad förtekning å de samma, så väl som på nästgräntsande byars åboer, samt påskrifwit bevis, at byamännenne blifvit tilsagde, ingifva förtekningen, jemte sin ansökning, til landshöfdingen, som då genast med påskrift derå befäller ordinarie landmätaren både at, utan uppskof, företaga förrättningen.” Modée 1779, osa 7, 5274. Kongl. Maj:ts förordning angående det som ytterligare til storskiftes delningens befordrande och hushållningens uphjelpande i Finland kommer at iakttagas 27.7.1762 [vuoden 1762 isojakoasetus], 6§.

hyödyntää kylän yhteisiä resursseja kyläosuutensa mukaisesti. Aloiteoikeus perustuikin juuri tähän. Kyläosuuden rooli käy havainnollisesti ilmi siitä, että isojakoa saattoi anoa myös sellainen naapurikylän asukas, jolla oli osuuksia jonkun toisen kylän pelloista ja niityistä (*utjordsägare*). Sen sijaan tilaton väestö ei voinut anoa isojakoa, vaikka se saikin tapaoikeuden nimissä hyödyntää kylän yhteisiä resursseja.²⁷⁴

Isojaon etenemisen kannalta kaikkein ratkaisevinta oli, että sen käynnistymiseen riitti vuodesta 1757 lähtien yhden maanomistajan aloite. Kuka tahansa kylän tai jakokunnan osakas saattoi tehdä anomuksen riippumatta maatilän koosta ja naapureiden mielipiteistä. Ehdottoman jakovallan periaatteen toi keskusteluun Jacob Faggot vuonna 1746 edellä mainitussa pamfletissaan Ruotsin maatalouden haitoista. Kyse ei ollut kuitenkaan ruotsalaiselle lainsäädännölle täysin uudesta ja vieraasta periaatteesta: vuoden 1647 metsäasetuksessa, joka oli ensimmäinen metsien ja ulkomaiden käyttöä säätelevä asetuskokoelma, määriteltiin, että yhteismaiden jakaminen oli mahdollista yhden osakkaan anomuksesta riippumatta naapureiden mielipiteistä.²⁷⁵ Periaate säilyy muuttumattomana kaikissa 1600- ja 1700-luvuilla annetuissa metsäasetuksissa. Myös vuoden 1734 lain rakennuskaassa määräykset yhteismaiden jakamisesta voidaan Staffan Granérin mukaan tulkinta yksilölliseksi jakovallaksi:

”Jos maan isändä kyläsä tahto sisälle otta jotakin, cuin jacamatoin on; njn sanocon sen caikille kylän miehille. Jos ei he tahdo hänen canssans aidata ja ruocota, njn etzikön Oikeudella laillista jacoa, ja nautitcon cugin osans caikesa cuin jaettaa taita. [...] Sama Laki olcon, cusa metzä ja ma jacamatoinna maca usiamman kylän wälillä.”²⁷⁶

Ehdottoman jakovallan periaate oli eurooppalaisittain radikaali. Periaate ei sellaisenaan ollut käytössä kuin Norjassa vuodesta 1857 alkaen. Tanskassa sekä Schleswigin ja Holsteinin herttuakunnissa yksittäinen maanomistaja saattoi anoa maanjakoa, mutta ainoastaan omien tilustensa osalta. Koko kylän jakaminen edellytti laajempaa kannatusta. Tosin kaikkien kylän maanomistajien oli joka tapauksessa osallistuttava kustannuksiin ja maanmittarin oli laadittava koko kylää koskeva jakosuunnitelma myös silloin, kun ainoastaan yksi kylän maanomistajista halusi irrottautua yhteisnautinnasta. Käytännössä yhteismaat oli mahdollista jakaa yhden maanomistajan aloitteesta myös muutamissa saksalaisissa valtioissa ja Englannissa, missä anomuksen taakse vaadittua kannatusta ei mitattu suhteessa maanomistajien lukumäärään vaan suhteessa maaomaisuuteen tai maan arvoon. Toisin sanoen sellainen suurmaanomistaja, jonka hallussa oli suurin osa kylän maista, saattoi anoa kylän yhteismaiden jakamista itsenäisesti, ilman naapureidensa suostumusta. Tällainen tilanne oli ilmeisesti kuitenkin hyvin harvinainen.²⁷⁷

²⁷⁴ Bäck 1984, 214; Huhtamies 2008, 184. Aloiteoikeudesta ks. Olai 1983, 42–44.

²⁷⁵ Granér 2002, 68.

²⁷⁶ Ruotzin waldacunnan laki, Rakennus Caari X, 4§. Granér 2002, 68–69. Vuonna 1739 annetussa metsäasetuksen selityksessä jakovaltaa rajoitettiin. Yksittäisellä maanomistajalla oli edelleen oikeus anoa kylien ja pitäjien yhteismaiden jakoa, mutta jakoa ei ollut mahdollista toimittaa vastoin kaikkien kylän talollisten tahtoa. Kuusi 1933a, 15. Metsäjakoa koskevasta lainsäädännöstä ks. myös Haataja 1949, 67–68.

²⁷⁷ Pettersson 1983, 55–83; Yelling 1977, 56; Overton 1996, 158; Ronny Petterssonin mukaan yhteismaat oli mahdollista jakaa yhden maanomistajan aloitteesta myös Preussissa vuodesta 1821 lähtien, mutta mitä ilmeisimmin kyse oli samantyyppisestä lainsäädännöstä kuin Tanskassa: yksittäisellä maanomistajalla oli

Isojako saattoi käynnistyä myös ilman erillistä anomusta, pelkällä viranomaispäätöksellä. Tietyissä tilanteissa ja tietyillä seuduilla isojakoa pidettiin niin tärkeänä, ettei sen toteutuminen saanut olla kiinni maanomistajien omasta aktiivisuudesta.

Suomen osalta tärkeimmät määräykset annettiin 21.10.1756 päivätyssä säätyjen kirjelmässä ”Suomen auttamisesta mittauksella ja maanjaoilla”. Kyseisessä kirjelmässä perustettiin ns. taloudelliset deputaatiot Pohjanmaan, Turun ja Porin sekä Uudenmaan ja Hämeen läänejä varten.²⁷⁸ Taloudelliset deputaatiot olivat hattujen valtakaudelle tyypillisiä valtiosäännön ulkopuolisia säätypohjaisia erityiselimiä, jotka asetettiin määrääjäksi, ensin seuraaviin valtiopäivään asti, sittemmin aina vuoteen 1766 saakka. Niiden tehtäväksi määriteltiin isojakotöiden valvominen (*öfverinseende och anordnande*) ja jakotoimituksista aiheutuvien riitaisuuksien sovittelu. Deputaatioiden tuli lisäksi raportoida seuraaville valtiopäiville tekemisistään ja jakotoimitusten kohtaamista vaikeuksista. Niillä oli laajempikin tehtävä, nimittäin ”neuvoin, rohkaisuun ja varoituksin” huolehtia yleisen talouden muista alueista kuin vain isojaon edistämisestä. Ne olivat siis eräänlaisia valtiopäivien aluepoliittisia työkaluja.²⁷⁹

Taloudellisten deputaatioiden ohella myös Suomen maanmittauskomission johtajalla oli oma roolinsa isojakotöiden edistämisessä. Suomessa toimi 1700-luvulla kolme maanmittauskomissiota. Ensimmäinen, Pohjois-Karjalan maantieteellinen mittauskomissio oli perustettu vuonna 1737. Vuonna 1748 toimintansa aloitti ns. maantieteellinen mittauskomissio (vanha komissio), joka siirtyi 1750 Pohjanmaalle tekemään veromittauksia sekä myöhemmin vuonna 1756 perustettiin em. säätyjen kirjelmässä vielä kolmas maanmittauskomissio (uusi komissio) nimenomaan isojakotoimituksia varten. Näissä maanmittauskomissioissa toimineita maanmittareita kutsuttiin komissiomaanmittareiksi, ja ne toimivat Suomen maanmittauskomission johtajan alaisuudessa. Taloudellisilla deputaatioilla tai maaherralla ei ollut käskyvaltaa heidän suhteensa. Edellä mainitut vakinaiset ja ylimääräiset maanmittarit saivat sen sijaan työ-määräyksensä maaherralta.²⁸⁰

Kuka sitten viime kädessä päätti isojakotoimitusten aloittamisesta? Isojaon alkuaikoina, kun taloudellisten deputaatioiden toiminta ei vielä ollut kunnolla käynnistynyt, valtaa käytti Suomen maanmittauskomission johtaja E. O. Runeberg. Juuri hän teki päätöksen jakotoimitusten aloittamisesta Laihialla kuulematta sen enempää deputaation kuin maaherrankaan näkemyksiä. Uudenmaan ja Hämeen sekä Turun ja Porin lääneissä sikäläiset deputaatiot pyrkivät aloittamaan toimituksia useissakin pitäjissä, mutta aloittaminen eteni kangerrellen, koska Runeberg piti valtaosan komissiomaanmittareista Pohjanmaalla vastoin deputaatojen tahtoa.²⁸¹

Deputaatioiden ja maanmittauskomission johtajan välisiä toimivaltuuksia selvennettiin vuosien 1760–1762 valtiopäivillä. Suomea varten annetussa isojakoasetuksessa säädettiin, että Suomen maanmittauskomission johtaja ei saanut yksin päättää isojakotoimitusten aloittami-

oikeus irrottaa omat tiluksensa yhteisnautinnasta. Ks. Brakensiek 1994, 165.

²⁷⁸ Myöhemmin perustettiin myös Karjalan deputaatio ja Savon-Kyminkartanon rajadeputaatio, mutta niiden tehtävät eivät liittyneet isojakoon vaan maakuntien rajaolojen tutkimiseen. Paloposki 1976, 163.

²⁷⁹ Kuusi 1933a, 52–54; Paloposki 1976, 99–104.

²⁸⁰ Huhtamies 2008, 145–149.

²⁸¹ Taloudellisten deputaatioiden ja muiden maanjakoviranomaisten välisistä riidoista sekä asetusten epämääräisyyksistä ks. Paloposki 1976, 153–164; Kuusi 1933b, 14–16.

sesta, vaan hänen oli noudatettava deputaation tahtoa.²⁸² Määräykset koskivat ennen kaikkea Turun ja Porin sekä Uudenmaan ja Hämeen läänejä, sillä Pohjanmaalla isojaot käynnistyivät veromittausten yhteydessä (ks. tarkemmin alla), eikä deputaation ja maanmittauskomission johtajan välille kehittynyt samanlaista kompetenssiriitaa kuin kahdessa muussa läänissä.

Kokonaisuudessaan taloudellisten deputaatioiden rooli isojakotöiden ”valvojana” jäi kuitenkin epämääräiseksi ja monitulkintaiseksi, vaikka deputaatioiden ja maanmittauskomission johtajan välisiä toimivaltuuksia tarkennettiin. Suomessa toimi edelleen kolme taho – deputaatioiden ja maanmittauskomission johtajan lisäksi myös maaherra – joilla kaikilla oli sanansa sanottavana isojakoasiassa. Lisäksi osa maanmittareista toimi maanmittauskomission johtajan alaisuudessa ja osa otti määräyksensä maaherralta.

Tilanne selkeytyi Pommerin sodan jälkeen. Myssyt pääsivät valtaan ja lakkauttivat helmikuussa 1766 hattujen perustamat ylimääräiset komissiot, deputaatiot ja valmistelukunnat kalliina ja perustuslain vastaisina. Samalla päättyi myös läänien taloudellisten deputaatioiden noin kymmenen vuotta kestänyt urakka. Uudet määräykset annettiin Turun ja Porin, Uudenmaan ja Hämeen ja Pohjanmaan läänien osalta 20.11.1766 sekä Pohjanmaan osalta lisäksi 2.12.1766. Näiden asetusten myötä isojakotöiden johtaminen keskitettiin kokonaisuudessaan maaherroille. Heille annettiin myös valtuudet määrätä isojako toimitettavaksi jossain pitäjässä ilman paikallisten maanomistajien anomusta. Myös kaikki maanmittarit, sekä vakinaiset ja ylimääräiset että komissiomaanmittaritkin, toimivat vastedes maaherran alaisuudessa.²⁸³

Samassa yhteydessä perustettiin myös erityinen sovinto-oikeus eli ns. maanjako-oikeus ratkomaan isojakotoimituksissa ilmenneitä riitoja. Maanjako-oikeuksia tuli perustaa jokaiseen pitäjään, ja niiden tuli isojakoriitojen lisäksi ratkoa myös mahdolliset rajariidat ja määritellä jokaista pitäjää varten jakoperuste sekä järjestys, jossa isojakoja toimitettaisiin. Maanjako-oikeuksien toimenkuva oli siis hyvin samansuuntainen kuin taloudellisilla deputaatioilla, mutta niiden välillä oli myös muutama merkittävä ero. Ensinnäkin maanjako-oikeuksien jäsenten valintaoikeus annettiin paikallisille asukkaille, kun deputaatioiden kokoonpano oli päätetty säätyjen toimesta. Toisaalta myös kustannukset jätettiin paikallisyhteisön harteille, kun taas deputaatioiden rahoitus oli tullut valtion kassasta. Merkittävin eroavaisuus liittyi tuomiovaltakysymyksiin. Toisin kuin deputaatiot, maanjako-oikeudet antoivat tuomioita sellaisissa riidoissa, joita ei saatu ratkottua sovittelemalla. Tällä tavoin haluttiin keventää kihlakunnanoikeuksien työtaakkaa.²⁸⁴

Uudet määräykset aiheuttivat myös ristiriitoja suhteessa aikaisempiin isojakoasetuksiin. Yksi eniten päänvaivaa aiheuttaneista kysymyksistä liittyi yksityisiin anomuksiin. Kun isojaot oli nyt määrätty toteutettavaksi pitäjä kerrallaan, kuinka tuli toimia kyläkohtaisten isojako-anomusten kohdalla? Olivatko ne kokonaan kiellettyjä? Sulkeutuiko yksityinen reitti vuoden 1766 jälkeen?

Yksityistä reittiä ei suoranaisesti kielletä vuoden 1766 asetuksessa, mutta lainsäätäjän

²⁸² ”Derföre bör directeuren inhämta wederbörande oeconomiae deputations tanka och beslut, på hwilken ort refningarna måge begynnas, och dit förordna landtmätarne.” Modée 1779, osa 7, 5272. Vuoden 1762 isojakoasetus, 2§.

²⁸³ Modée 1774, osa 8, 7400–7401. Kongl. Maj:ts förordning angående storskifts-delningar i Åbo, Biörneborgs, Nylands och Tavastehus läner 20.11.1760 [vuoden 1766 isojakoasetus], 2§. Maaherroille annettu aloiteoikeus isojakotoimitusten suhteen on muuttuneena säilynyt 1900-luvulle asti. Uudemmasta lainsäädännöstä koskien viran puolesta tehtäviä toimitusmääräyksiä ks. Hyvönen 1982, 306–307.

²⁸⁴ Ahla 1933, 13–16.

näkemyks käy selkeästi ilmi valtaneuvoston Turun hovioikeudelle 30.11.1769 lähettämästä käskykirjeestä tai toimintaohjeesta. Käskykirjeessä määrätään, että maanjako-oikeuksien oli käsiteltävä kaikki riidat yhdellä kertaa, ja jotta tämä olisi mahdollista, oli koko pitäjä ensin mitattava ja jaettava. Yksityisiä, kyläkohtaisia isojakoanomuksia ei sen sijaan pitänyt enää huomioida.²⁸⁵

Yksityinen reitti ei pysynyt suljettuna kovin pitkään. Vuonna 1775 annetussa koko Suomea koskeneessa isojakoasetuksessa maaherroille annettiin oikeus määrätä läänien vakinaisia ja ylimääräisiä maanmittareita kyläkohtaisiin isojakotoimituksiin.²⁸⁶ En ole ryhtynyt selvittämään, mistä tämä takinkääntö johtui. Kenties komissiomaanmittareita ei riittänyt joka pitäjään, ja maaherroille haluttiin antaa mahdollisuus edistää isojakoja myös sellaisissa pitäjissä, joissa hallinnollinen reitti ei ollut käytössä.

Isojako saattoi siis käynnistyä yksityisten aloitteiden ohella maaherran tai aikaisemmin taloudellisten deputaatioiden määräyksestä. Tarjolla oli neljäskin mahdollisuus: verollepanojen yhteydessä maat oli jaettava ilman erillistä anomusta.

Ensimmäiset määräykset verollepanojen ja maanjakoreformin välisestä yhteydestä annettiin edellä mainitussa säätyjen kirjelmässä. Sen mukaan kaikki tilukset tuli pistää isojakoon veromittausten jälkeen riippumatta siitä, anottiinko isojakoa tai ei, ”koska tämän jaon tarkoitusta, joka asukkaita rasittamatta suoritetaan yleisillä varoilla, ei muutoin saavuteta”. Sama määräys kirjattiin myös vuoden 1757 valtakunnalliseen isojakoasetukseen:

”Kuninkaallinen Majesteetti katsoo, että sellaisilla seuduilla, missä toimitetaan yleisiä mittauksia ja verollepanoja, oli tilusekaannus lakkautettava ja maat oli poikkeuksetta pantava isojakoon.”²⁸⁷

Isojaon linkittäminen verouudistukseen oli ymmärrettävää. Ei ollut järkevää mitata ja kartoittaa kokonaista lääniä kahteen kertaan, ensin verotuksen tarpeisiin ja sitten uuden maanjaon takia. Toisaalta kumpikin uudistus palveli paikallisten asukkaiden pitkäaikaisia vaatimuksia. Pohjanmaalla ja Savossa uutta verollepanoa oli ryhdytty vaatimaan jo 1600-luvulla, ja alusta lähtien ymmärrettiin, että kunnollinen verollepano edellytti myös uutta maanjakoa. Tilojen halkomisten, uudisraivauksen ja perinnönjakojen kautta maanomistusolot olivat muodostuneet erittäin sekaviksi, eikä oikeudenmukaisen verotuksen järjestämistä pidetty mahdollisena, ellei maita jaettu samalla uudelleen. Savon ja Karjalan läänin maaherra O. E. Boije kirjoitti vuonna 1775:

”Kaikki mitä tämän maakunnan ja sen talouden parantamiseksi voidaan panna toimeen, näyttää perustuvan suurimmaksi osaksi siihen maiden mittaukseen ja verollepanoon, joka jo pitkät ajat on ollut hankkeissa. Tästä olisi se hyöty, että kruunulle joutuisivat kaikki sille

²⁸⁵ Ahla 1933, 16–18.

²⁸⁶ ”Utom de commissions-landtmätare, som hwar til sina soknar anordnade äro; äga våre befallningshafwande, at länets ordinarie och extraordinarie landtmätare, til de så kallade strödda storskiften bruka, när publique kronoförrättningar sådant tillåta kunna.” Modée 1781, osa 10, 469–470. Kongl. Maj:ts förordning angående storskifts-delningar i Finland 27.6.1775 [vuoden 1775 isojakoasetus], 15§.

²⁸⁷ ”...men i orter, hwarest allmänne ref- och skattläggningar äro anbefalte, finner Kongl. Maj:t, det all ägoblandning bör uphäfwas och hemmansägorne derstädes ofelbart i storskiften förläggas.” Modée 1761, osa 6, 4603. Vuoden 1757 isojakoasetus.

kuuluvat tulot ja toisaalta taas kukin asukas saisi osakseen samanlaiset rasitukset samanlaisista eduista. Mitä pikemmin väistyvät ne esteet, jotka tekevät maamiehen haluttomaksi pellon muokkaukseen ja taloudenpitoon, esteet, jotka aiheuttavat riitoja ja voimattomuutta maakunnassa ja saattavat kruunun tulot epävarmoiksi,²⁸⁸

Kuinka yksityinen ja hallinnollinen reitti sitten erosivat toisistaan? Yksityinen reitti koski ensinnäkin koko silloista Ruotsin valtakuntaa. Jokaisella talollisella, jonka tilukset olivat yhteisnautinnassa naapureidensa kanssa, oli oikeus anoa isojakoa riippumatta siitä, missä päin hän asui. Hallinnolliset reitit olivat sen sijaan läänikohtaisia. Verollepanoja suoritettiin vain muutamassa suomalaisessa läänissä, ja maaherrojen ja taloudellisten deputaatioiden valta-oikeuksista säädettiin läänikohtaisissa asetuksissa. Tästä perussäännöstä oli joitakin poikkeuksia. Ahvenanmaata varten annetussa asetuksessa vuodelta 1762 säädettiin, että anomuksen takana oli oltava enemmistö kylän talollisista, ja lisäksi tämän enemmistön oli omistettava suurin osa kylän tiluksista. Kyseessä oli ilmeisen poikkeuksellinen lainsäädäntö, ja sitä pyrittiinkin myöhemmin ohjaamaan yleisvaltakunnalliselle linjalle. Myös Kopparbergin läänin ja Gotlantia varten annettiin erityismääräyksiä vuosina 1762 ja 1775.²⁸⁹

Toiseksi yksityisestä aloitteesta käynnistyneet isojaot etenivät kylä tai jakokunta kerrallaan aina sen mukaan, missä anomuksia kulloinkin laadittiin. Hallinnolliset päätökset olivat vuorostaan pitäjäkohtaisia. Tällä tavoin isojaon toimeenpanoa pyrittiin tehostamaan. Periaate kirjattiin selkeimmin vuoden 1766 asetukseen, jonka mukaan pitäjät oli mitattava ja kartoitettava yhdellä kertaa ennen kuin varsinaisiin jakotoimituksiin oli mahdollista ryhtyä. Komissiomaanmittarit eivät lisäksi saaneet ottaa vastaan muita toimeksiantoja ennen kuin kohdepitäjä oli saatu kokonaisuudessaan jaettua. Isojaot olisi myös pitänyt vahvistaa pitäjittäin, mutta tätä periaatetta pidettiin hankalana. Uudenmaan ja Hämeen läänin maaherran H. H. Boijen mielestä menettelytapa sopi sellaisille seuduille, joilla oli pitäjän yleismaita. Hänen omassa läänissään periaatteen soveltaminen oli kuitenkin hankalaa, sillä jokaisella kylällä oli omat yhteismaansa. Eteläisissä lääneissä maanjako-oikeudet vahvistivatkin jakoja kylä kerrallaan. Turun ja Porin läänin maaherran C. J. Rappen mukaan tämän lainvastaisen menettelyn ansiosta isojakolaitos oli vielä elossa.²⁹⁰

Niillä seuduilla, missä toimitettiin verollepanoja, maanjakotöiden edistyminen oli sidottu verollepanojen valmistumiseen. Ratkaisevassa asemassa olikin tällöin päätös veromittauksen aloittamisesta. Pohjanmaalla toimitukset olivat alkaneet vuonna 1750, ja vuoteen 1757 mennessä mittaukset oli saatu valmiiksi Laihialla ja Isossakyrössä. Varhaisimmat isojakotoimitukset keskittyivät näihin samoihin pitäjiin. Vuonna 1775 veromittaukset käynnistyivät myös Savossa ja Karjalassa. Savon ja Karjalan läänin varten annetussa verollepanoasetuksessa säädettiin erikseen, että maanmittarin oli aloitettava isojakotoimitus välittömästi (*genast och utan ringaste uppehåll*) sen jälkeen, kun yhteisnautinnassa ollut talo oli pantu verolle.²⁹¹

²⁸⁸ Wirilander 1960, 236.

²⁸⁹ Modée 1779, osa 7, 5437. Kongl Maj:ts förordning om hemmansägors läggande i storskiften på Åland 14.12.1762, 1§; Ahla 1933, 29–31; Gadd 2000, 281.

²⁹⁰ Modée 1774, osa 8, 7400–7401. Vuoden 1766 asetus, 2§; RVA, frihetstidens utskottshandlingar vol. 59, ekonomi-förordningsdeputationen, Uudenmaan ja Hämeen läänin valtiopäiväkertomus 1771–1772 § 4, 28v (mf KA: FR 363); Ahla 1933, 18–19.

²⁹¹ Kuusi 1914, 99; Modée 1781, osa 10, 475. Kongl. Maj:ts förordning om sättet til skattläggningarnes

Kolmanneksi yksityisten isojakojen toimittaminen oli annettu vakinaisille tai ylimääräisille maanmittareille, kun taas hallinnolliset toimitukset annettiin komissiomaanmittareille. Maanomistajan näkökulmasta maanmittarin status ei ollut yhdentekevää. Vakinaiset tai ylimääräiset olivat useimmiten asuneet jo pitkään samalla seudulla missä he toimittivat jakoja, ja talollisväki oli tottunut asioimaan heidän kanssaan rajariitojen, sarkajaon tarkistusten ja muiden maanmittaustoimitusten yhteydessä. He olivat paikallisyhteisöä. Komissiomaanmittareiden kohdalla tilanne oli usein toinen. Heidät saatettiin komentaa kauas omalta kotiseudultaan, ja luottamuksen rakentaminen maanomistajien kanssa oli todennäköisesti vaikeampaa.²⁹²

Neljäs ero yksityisen ja hallinnollisen reitin välillä liittyi kustannuksiin. Jos yksityinen maanomistaja anoi isojakoa, jäi koko toimitus maanomistajien maksettavaksi. Kukin osallistui kustannuksiin kyläosuutensa mukaisesti. Merkittävin kustannuserä lienee ollut maanmittarin ja tarvittavien apumiesten, lautamiesten ja muiden viskaalien palkkiot. Myös isojakoanomuksen laatiminen maksoi jonkin verran, samoin kuin anomuksen käsittely lääninkansliassa. Suuntaa-antavan kuvan isojaon ”hinnasta” tarjoaa Siuntion syyskäräjillä vuonna 1767 käsitelty riitatapaus, jossa Holstensin kylän kaksi ratsutilallista sopivat isojaon tasauksen aiheuttamien kulujen jakamisesta. Yhteensä isojaon tasauksesta oli koitunut seuraavanlaiset kulut:

Edellisen käräjän pöytäkirjan lunastus 3 kuparitaaleria; sinetti 14 penninkiä; ruoanpito (*kåsthållningen*) katselmuksessa vähintään 48 kuparitaal.; tuomarin, maanmittarin ja lautamiesten palkkiot katselmuksessa 72 kuparitaal.; syyskäräjien pöytäkirja ja sinetti 12 kuparitaal.; päätös isojaon tasauksen toimittamisesta, edellytti kaksi matkaa Helsinkiin, mutta otetaan mukaan vain yksi kyyditys, yksi hukkapäivä (*dagspillon*) ja päätöksen lunastus 18 kuparitaal.; maanmittari Hans Fattenborgin palkkio ja jakokirjan lunastus 48 kuparitaal.; lautamiesten palkkio 1,16 kuparitaal.; ruoanpito isojaon tasauksessa 12 kuparitaal.; asiamiesten palkkiot katselmuksessa ja näillä käräjillä 100 kuparitaal.; oikeuden päätöksen lunastus ja sinetti vähintään 3,14 kuparitaal.; SUMMA 318 kuparitaaleria ja 12 penninkiä.²⁹³

Kyseessä oli siis isojaon tasaus. Alkuperäinen isojako oli riitautettu, ja maanmittari oli joutunut toimittamaan uuden mittauksen. Näin ollen kustannuksissa on mukana sellaisia oikeudenkäyntikuluja, joita riidattomista toimituksista ei aiheutunut. Toisaalta varsinaisesta isojakotoimituksesta saattoi aiheutua joitakin sellaisia kustannuksia, joita tässä listauksessa ei näy. Maanmittari piti mm. majoittaa, jos mittaukset kestivät useamman päivän. Kustannukset myös vaihtelivat kyläkohtaisesti. Maanmittarin palkkio määräytyi vuosien 1765–1766 valtiopäivien jälkeen ns. tynnyrinalapalkkajärjestelmän perusteella: mitä enemmän mitattavaa, sitä suurempi palkkio. Vuosien 1769–1770 valtiopäivillä siirryttiin hetkeksi kiinteään palkkioon, mutta tynnyrinalajärjestelmään palattiin jälleen vuoden 1775 isojakoasetuksessa.²⁹⁴

förrättande i Savolax och Carelen 28.6.1775, 4§.

²⁹² Vuonna 1776 Uudenmaan ja Hämeen läänissä oli yhteensä yksi vakinainen maanmittari, kaksi ylimääräistä maanmittaria ja 17 komissiomaanmittaria. KA, MMH, pääjohtajan käsikirjeet 1776–1777 (Db:8), 129.

²⁹³ KA, Siuntion tk 1767 § 57, 719v–721v. Todettakoon, että Holstensin kylän ratsutilalliset maksoivat vuoden 1766 maakirjan perusteella veroa yhteensä noin 50 hopeataaleria eli suurin piirtein 150 kuparitaaleria. Tähän verrattuna kustannuksia on pidettävä varsin merkittävinä. KA, 8350 (v. 1766).

²⁹⁴ Kuusi 1933b, 49, 53 ja 67.

Valtio osallistui kustannuksiin vaihtelevalla panoksella, jos isojako sai alkunsa hallinnollista reittiä. Isojaon alkuvuosina maanomistajien kontolle jäi ainoastaan maanmittareiden ja heidän apulaistensa majoitus ja ruokkiminen, mutta vuoden 1766 jälkeen osa maanmittareiden palkkiosta jätettiin maanomistajien itsensä maksettavaksi em. tynnyrin-alajärjestelmän mukaisesti. Lisäksi pitäjän oli maksettava maanmittareille 150 taaleria ruokarahaa. Myös maanmittausapulaisille oli maksettava ruokaraha.²⁹⁵

Maanmittareiden toimeentulo ei toki ollut riippuvainen pelkästään palkkioista, vaan heille maksettiin myös vaihtelevan suuruista vuosipalkkaa. Lisäksi maanmittareilla oli usein omaisuutta, ja he saattoivat olla mukana myös erilaisissa teollisuushankkeissa. Esimerkiksi Uudenmaan vakinainen maanmittari Hans Fattenborg, joka toimitti suurimman osan Länsi-Uudenmaan isojaoista, omisti useita maatiloja Pohjan pitäjässä ja oli osakkaana purjealuksessa ja tiilitehtaassa.²⁹⁶

Isojaon toimeenpano Suomessa 1700-luvulla

Isojaon toimeenpanoa säätelevässä lainsäädännössä määriteltiin neljä tapaa, kuinka jakotoimitus saattoi saada alkunsa, ja kaikkia näitä tapoja myös sovellettiin käytäntöön. Suurin osa Suomen tiluspinta-alasta jaettiin verollepanojen yhteydessä (ks. kartta 5.1.). Vuoden 1757 asetuksessa mainittuja ”yleisiä mittauksia ja verollepanoja” toimitettiin 1700-luvulla Pohjanmaalla sekä Savossa ja Karjalassa. 1800-luvulla verollepanot veivät isojakon myös Viipurin lääneihin, Länsipohjaan kuuluneisiin pitäjiin ja Ylä-Lappiin.²⁹⁷

Oman lukunsa muodostavat ns. ruotusopimuspitäjät eli Kajaanin kihlakunta sekä Kuusamon, Kemijärven ja Kuolajärven eli Sallan pitäjät. Nämä pitäjät olivat vuosina 1788–1789 lupautuneet ylläpitämään vakinaista sotaväkeä ja saaneet vastineeksi vapautuksen isojaoista ja verollepanosta. Myös Pudasjärven pitäjän asukkaat olivat vuonna 1796 onnistuneet lykkäämään isojakon ja verollepanon toimittamista pitäjän vähäväkisyyden ja köyhyyden vuoksi. Kajaanin kihlakunnan osalta ruotusopimus kumottiin vuonna 1841, ja samassa yhteydessä kumottiin myös Pudasjärven päätös jakotöiden keskeyttämisestä. Päätöksiä ei kuitenkaan kumottu yksipuolisesti vaan vasta sen jälkeen, kun asianomaiset talolliset olivat antaneet suostumuksensa. Yhteismaiden jakaminen Kuusamon, Kemijärven ja Sallan pitäjissä saattoi käynnistyä vuoden 1879 jälkeen, kun valtiopäivät antoivat säädöksen väliaikaisten lohkojen muodostamisesta. Lopullinen isojako säädettiin toimitettavaksi 17.1.1898 annetulla asetuksella.²⁹⁸

Uudenmaan ja Hämeen sekä Turun ja Porin lääneissä sekä Kymenkartanon läänin eteläosissa (Pernajan kihlakunta) ei sen sijaan toimitettu yleisiä verollepanoja isojakon aikoihin, eivätkä maanmittaustoimitukset käynnistyneet samalla tavalla automaattisesti kuin muissa lääneissä. Tämä johtui siitä, että Etelä-Suomessa oli monin paikoin jo toimitettu metodinen eli järjestelmällinen verollepano 1600- ja 1700-lukujen vaihteessa, eikä verotusolojen uudistamiselle ollut tarvetta. Uudenmaan verollepanomenetelmän historia tosin tunnetaan erittäin huonosti, eikä tarkkaan tiedetä, missä laajuudessa sitä oli ehditty soveltaa käytäntöön ennen isojakoa. Länsi-Uudenmaan rannikkopitäjien osalta vaikuttaisi siltä, että

²⁹⁵ Ibid.

²⁹⁶ Nordström & Nordström 1966, 93 ja 101–102.

²⁹⁷ Nohrström 1933, eri paikoin; Alanen 1949, osa 2, 20–21; Wirilander 1960, 206–207 ja 242–243.

²⁹⁸ Nohrström 1933, 49–52; Saarenheimo 1983, 28–29.

verollepanot keskittyivät 1690-luvun lopulle ja 1700-luvun alkuvuosiin. Ainakin valtaosa verollepanojen yhteydessä laadituista ns. taloudellisista kartoista on peräisin kyseiseltä ajanjaksolta. Varsinais-Suomessa veromittauksia tehtiin aktiivisesti vielä 1730-luvulla, siis aivan isojaon kynnyksellä. Uudenmaan menetelmää sovellettiin myös Hämeessä, jossa sen pohjalta laadittiin pitäjakohtaisia vero-opastuksia. Pohjois-Hämeessä, joka kartassa 5.1. vastaa Vaasan läänin itäosaa, laadittiin jopa kyläkohtaisia vero-opastuksia.²⁹⁹

Jonkinlaisena vedenjakana voidaan pitää myös aurinkojaon levinneisyyttä. Niissä osissa Suomea, missä isojako toimitettiin verollepanon yhteydessä, maat oli pääasiassa jaettu epäsäännöllisiin lohkoihin, joiden muoto ja koko ei ollut yhteydessä verolukuihin. Sen sijaan niillä seuduilla, missä verollepanoja ei toimitettu isojaon yhteydessä, pellot ja niityt oli useimmiten jaettu aurinkojaon periaatteiden mukaisesti. Joitakin poikkeuksia on toki löydettävissä. Muutamien savolaiskylien pellot oli jaettu sarkoihin 1600-luvun lopulla ja 1700-luvun alkuvuosina. Toisaalta kaikissa hämäläiskylissä aurinkojakoa ei ilmeisesti ollut vielä toimitettu ennen isojakoa.³⁰⁰

Mikä sitten oli taloudellisten deputaatioiden merkitys? Pohjanmaan deputaatiota lukuun ottamatta niiden toimintaa ei ole kunnolla tutkittu, joten kovin tarkkojen tietojen antaminen ei ole mahdollista. On kuitenkin selvää, ettei deputaatioiden merkitys ehtinyt nousta kovin suureksi. Deputaatioiden aktiivinen toimikausi jäi varsin lyhyeksi, alle kymmenen vuoden mittaiseksi, ja niiden toimialueet kattoivat ainoastaan läntisen Suomen. Pohjanmaan taloudellisen deputaation toimintaa rajoitti myös se, että isojaon eteneminen oli sidottu verollepanojen valmistukseen, eikä deputaatiolla ollut mahdollisuuksia vaikuttaa tämän prosessin kulkuun millään tavalla. Pohjanmaalla deputaation toiminta keskittyikin lähinnä varsinaisiin jakotoimituksiin: isojakomenetelmän laatimiseen, rajariitojen ja jakoriitojen sovitteluun, toimitettujen jakojen tarkastamiseen jne. Deputaation toimialue kattoi Laihian, Isokyrön, Vähäkyrön, Lapuan ja Koivulahden pitäjät.³⁰¹

Turun ja Porin läänin taloudellisen deputaation valvonnan alaisena oli vuosien 1765–1766 valtiopäiviin mennessä toimitettu 49 talon isojako, tosin valmisteilla oli peräti 280 jakotoimitusta. Maantieteellisesti jaot olivat keskittyneet Lempäälään, Merikarvialle, Messukylään, Pirkkalaan, Teiskoon, Ulvilaan ja Vesilahdelle. Uudenmaan ja Hämeen läänin deputaation aloitteesta tiluksia oli vuorostaan mitattu Pälkäneellä, Lehtjärvellä, Hattulassa, Kalvolassa, Kulsialassa, Sääksmäellä ja Hauholla.³⁰² Deputaation toimintasäde ei siis ulottunut lainkaan uusmaalaisiin pitäjiin. Uudenmaan isojakoasiakirjat vahvistavat tämän käsityksen. Olen käynyt läpi jokaisen uusmaalaisen kylän asiakirjat, eikä yhdessäkään viitata deputaation toimintaan.³⁰³ Tämä selittää myös sen aikaisemman tutkimuksen näkemyksen, jonka mukaan jako-

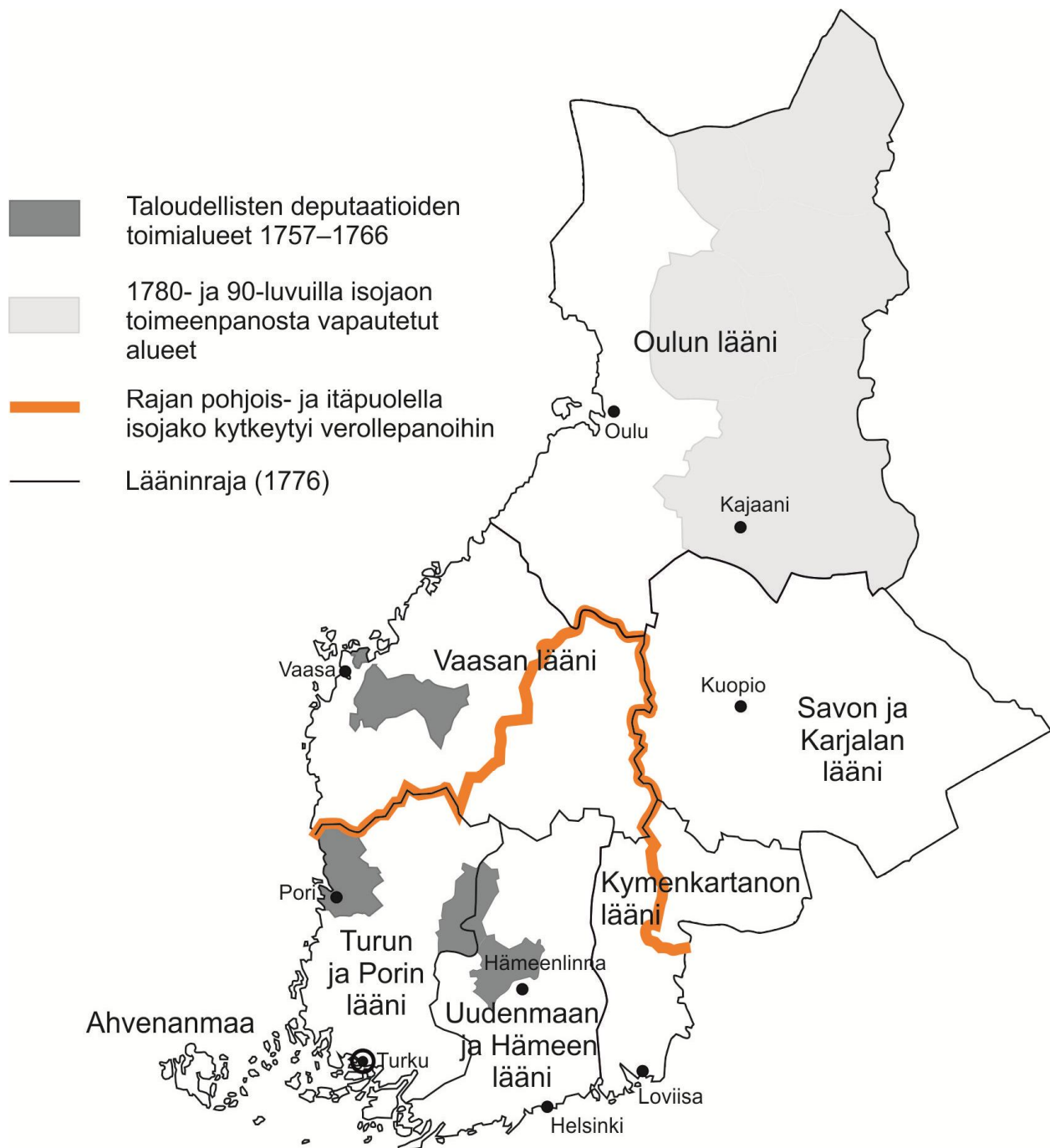
²⁹⁹ Uudenmaan verollepanomenetelmän soveltamisesta ks. Matinelli 1976, 19–25; Hämeen osalta ks. Koskimies 1966, 221–222. Metodisten verollepanojen ja isojaon välisestä suhteesta ks. Nohrström 1933, 15–16.

³⁰⁰ Wirilander 1960, 199–201; Roeck Hansen 1996, eri paikoin; Jutikkala 2003, 245.

³⁰¹ Kuusi 1914, 101–102.

³⁰² Kuusi 1933b, 39; Ahonen 1990, 150.

³⁰³ KA, MMH, Uudenmaan uudistuskartat ja -asiakirjat (B-sarja). Askolan kappelin Juornaankylän isojakoasiakirjoissa viitataan tosin taloudellisen deputaation määräykseen 4.12.1764, mutta samaisesta asiakirjasta selviää myös, että maanomistajat olivat itse anoneet isojakoa maaherralta vuonna 1760 (anomusdiarin mukaan jo 1759). Todennäköisesti maanomistajat olivat kyllästyneet odottamaan maanmittaria ja päättäneet anoa tarvittavaa määräästä deputaatiolta. KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B2 12/18; HMA, ULH ka, anomusdiari 1759 (Ab:15).

Kartta 5.1. Isojaon toimeenpano Suomessa 1700-luvulla³⁰⁴

³⁰⁴ Yleisten verollepanojen alueellista kattavuutta ei ole perusteellisesti tutkittu, joten karttaan piirrettyä rajaa on pidettävä arviona. Yksi rajatapaus on Rautalammin pitäjä, jossa toimitettiin verollepano kuninkaan määräyksestä 1780-luvulla. Pitäjänhistoria keskittyy pitäjän savolaiskyliin, eikä sen perusteella ole yksiselitteisesti pääteltävissä, toimitettiinkö verouudistus myös pitäjän länsiosissa, jotka kuuluivat historiallisesti Hämeeseen. Kartassa on lähdetty siitä, että näin toimittiin. Nohrström 1933, 14–22; Saloheimo 1959, 128–130; Wirilander 1960, 238–244. Verollepanoista Pohjanmaalla Kuusi 1933a, 44–45; Alanen 1949, 448–453. Taloudellisten deputaatioiden toimialueet ks. Kuusi 1914, 101–102; Kuusi 1933b, 39. Pohjakartat: Suomen historian kartasto 2007, 88–89 ja 285 (Liite ”Kuntarajat 1860”).

toimitukset eivät olisi edenneet Uudellamaalla lainkaan vuoteen 1765 mennessä. Lähteenä on käytetty ainoastaan Uudenmaan ja Hämeen läänin taloudellisen deputaation arkistoa, joka ei kerro lainkaan uudistuksen etenemisestä läänin uusmaalaisissa pitäjissä.

Maaherroilla oli sen sijaan aivan keskeinen merkitys isojaon toimeenpanon kannalta. Merkitys tosin riippui siitä, toimitettiinko läänissä verollepanoja vai ei. Niillä seuduilla, missä toimitukset käynnistyivät veromittausten yhteydessä, oli isojaon eteneminen käytännössä kokonaan maaherran käsissä, sillä maaherrat päättivät, missä järjestyksessä jakotoimitukset ja veromittaukset etenivät. Myös Uudenmaan ja Hämeen sekä Turun ja Porin läänien maaherroilla on hyvät mahdollisuudet vaikuttaa isojaon etenemiseen vuoden 1766 asetusten antamien valtaoikeuksien turvin, mutta sitä, missä määrin näitä valtaoikeuksia myös käytettiin, ei ole aikaisemmin tutkittu.

Yksityisten maanomistajien merkitys tunnetaan yhtä huonosti. Juhani Saarenheimo on esittänyt Hämeen osalta, että ”suhteellisen vähäinen osa jakotoimituksista tapahtui maanomistajien tekemästä anomuksesta”.³⁰⁵ Hän ei ole kuitenkaan varsinaisesti tutkinut aihetta. Oman arvioni mukaan yksityisten anomusten merkitys rajoittui ainoastaan eteläisiin lääneihin. Pohjanmaalla oli ehditty aloittaa joitakin jakotoimituksia ennen vuoden 1757 asetusta, mutta toiminta keskittyi muutamaa kylää, ja nämäkin jaot valmistuivat vasta 1750-luvun lopussa. Valtaosa tiluksista jaettiin siis hallinnollisesti. Näin tapahtui todennäköisesti myös Savossa ja Karjalassa, sillä isojaolle ei ollut kunnollisia edellytyksiä ennen verouudistuksen aloittamista.³⁰⁶

Kaiken kaikkiaan viranomaisten ja erilaisten hallinnollisten elimien merkitys oli eteläisiä läänejä lukuun ottamatta aivan keskeinen, ja isojakoa voidaan hyvällä syyllä pitää hallinnollisena uudistuksena. Ruotsissa tilanne oli toinen. Ruotsalaisten läänien maaherroille annettiin vuoden 1762 isojakoasetuksessa aloiteoikeus sellaisissa kylissä, jossa oli vain kruununtiloja, ja aloiteoikeutta myös jossain määrin käytettiin. Ilmeisesti myös sotilasvirkatalojen jakaminen oli mahdollista hallinnollisella päätöksellä. Kalle Bäck viittaa kahteen tällaiseen tapaukseen Lysingin kihlakunnassa Itä-Göötanmaalla. Viranomaisten mahdollisuudet vaikuttaa jakotoimitusten etenemiseen olivat kuitenkin rajallisia, sillä Ruotsissa ei ilmeisesti toimitettu lainkaan veroreformeja isojaon aikoihin.³⁰⁷

Viranomaisten keskeinen rooli oli poikkeuksellinen myös eurooppalaisesta perspektiivistä. 1700-luvulla ainoastaan Preussissa yhteismaat oli mahdollista jakaa viranomaisten aloitteesta, mikä johtui Fredrik II:n alamaistensa reformihalukkuuta kohtaan tuntemasta epäluuloisuudesta. Määräykset olivat voimassa aina vuoteen 1807 asti. Itävallassa keisarinna Maria Teresia antoi vuonna 1768 julistuksen, jonka mukaan yhteislaitumet oli jaettava ilman maanomistajien anomusta, mutta sillä ei ollut käytännön vaikutusta, ja 1800-luvun alussa pakkoasetukset kumottiin.³⁰⁸

³⁰⁵ Saarenheimo 1976, 263.

³⁰⁶ Kuusi 1914, 80–83.

³⁰⁷ Ingers 1948, 302; Bäck 1984, 211.

³⁰⁸ Blum 1978, 265; Brakensiek 1994, 164–165. 1900-luvulla viranomaisten toimivaltuuksia lisättiin. Preussissa hallinnollinen reitti otettiin uudelleen käyttöön 1920. Badenissa ja Württembergissä maareformi saatettiin toteuttaa viranomaispäätöksellä vuodesta 1931 lähtien. Vuonna 1937 määräykset ulotettiin koskemaan koko Saksaa. Ranskassa säädettiin vuonna 1919, että sodanruntelemilla alueilla valtiolliset komiteat saattoivat tehdä maanjakoaloitteita. Vuonna 1941 viranomaisten aloiteoikeus laajennettiin koskemaan koko maata. Pettersson 1983, 66 ja 73.

Viranomaisten merkityksen korostuminen juuri Suomessa on osaltaan selitettävissä ns. Suomen taloudellisen kehittämisen politiikalla (*Finlands ekonomiska upphjelpande*), joka oli noussut valtiopäiväpolitiikan agendalle epäonnisen hattujen sodan jälkeen, ja jonka tavoitteena oli Ruotsin itäisten maakuntien väestön luottamuksen vahvistaminen kahden miehityskauden jälkeen. Jotain oli tehtävä, ”jotta Venäjän annettaisiin huomata, ettei aiota kädet ristissä jättää Suomea naapurin mielivallan alaisuuteen”. Ensimmäiset konkreettiset saavutukset olivat Pohjanmaata koskeva veroreformi ja maan kartoituksen aloittaminen 1740-luvun lopulla. Muita keskeisiä kysymyksiä olivat mm. terveydellisten olojen kohentaminen, talonpoikaispurjehdus, läpikulkureitti ja hallintoalueiden jakaminen. 1750-luvulta lähtien suurimmat odotukset kohdistuivat isojakoon, jonka toteuttamista pidettiin kaikkien muiden taloudellisten uudistusten edellytyksenä, ja todennäköisesti tämän vuoksi viranomaisille ei epäröity antaa edellä kuvattuja valtuuksia.³⁰⁹

Eurooppalaisessa kontekstissa tämä selitys ei ole riittävä, sillä vastaavanlaista aluepolitiikkaa harjoitettiin todennäköisesti myös muualla. Tässä tutkimuksessa en kuitenkaan pureudu sen syvällisemmin eurooppalaisen maanjakolainsäädännön taustoihin.

Isojakoaloitteet Uudellamaalla

Uudellamaalla jakotoimitukset saattoivat saada alkunsa kahdella tavalla: maaherran määräyksestä tai yksityisten talollisten anomuksesta. Tutkin seuraavassa, kumpi menetelmä oli yleisempi. Tarkoitan Uudellamaalla tässä luvussa ainoastaan niitä pitäjjiä, jotka kuuluivat isojaon aikoihin Uudenmaan ja Hämeen lääniin. Olen jättänyt tutkimuksen ulkopuolelle ne itäuusmaalaiset seudut, jotka kuuluivat vuodesta 1747 (Pernajan kihlakunta) ja vuodesta 1775 (Porvoon kihlakunnan itäosat) lähtien Kymenkartanon ja Savon lääniin. Valinta johtuu siitä, että olen halunnut keskittyä tarkastelemaan ainoastaan yhden lääninhallituksen toimintaa. Itä-Uudenmaan mukaanottaminen olisi tehnyt lisäksi tutkimusasetelmasta astetta monimutkaisemman, sillä seudulla sovellettiin erilaista lainsäädäntöä. Olen jättänyt pois myös Orimattilan pitäjän, koska Orimattilan osalta isojakoasiakirjojen tiedot ovat syystä tai toisesta niin puutteelliset, että jakotoimitusten taustojen selvittäminen osoittautui mahdottomaksi.

Pääasiallisina lähteinä käytän Uudenmaan ja Hämeen lääninkanslian arkistoa sekä renovoituja isojakoasiakirjoja. Yksityisten anomusten kannalta parhaan ja kattavimman lähdeaineiston muodostavat lääninkanslian anomusdiarit, sillä jokaisesta maaherralta anotusta isojaosta jäi merkintä tähän lähdesarjaan. Diaariin kirjattiin vähintäänkin anojan nimi ja kylä, jota maanjako koski. Useimmiten diaarista löytyy myös tiedot pitäjistä, jossa kylä sijaitsi. Aloitteentekijöistä on periaatteessa löydettävissä tietoja myös varsinaisista anomusasiakirjoista. Niitä on säilynyt kuitenkin ainoastaan yksittäisiä kappaleita. Joillakin maanmittareilla oli tapana kirjata tietoja anojista myös jakoasiakirjoihin, mutta tämä oli erittäin harvinaista. Kattavien tietojen löytäminen ei ole mahdollista kyseisen lähdesarjan avulla.

Olen käynyt anomusdiarit systemaattisesti läpi vuosilta 1757–1771 ja poiminut isojakoanomukset erinäisten kaskilupa-, immisio- ja passilupa-anomusten joukosta yksi kerrallaan. 1770-luvulla anomusdiareissa on isoja aukkoja, ja anomusten määrä vähenee selvästi. Diaarien läpikäyminen kokonaisuudessaan ei ole enää järkevää. Vuoden 1771 jälkeen olenkin käyttänyt lääninhallituksen päätöskonsepteja. Maanmittarit nimittäin kirjasivat iso-

³⁰⁹ Paloposki 1976, eri paikoin. Sitaatti on A. J. von Höpken valtaneuvostossa esittämästä puheenvuorosta 1747. Ks. em. teos sivu 5.

jakoasiakirjoihin, mihin määräykseen kulloinenkin maanmittaustoimitus perustui ja minkälaisesta toimituksesta oli kyse, esimerkiksi tähän tapaan: ”21. kesäkuuta 1762 kokoonnuttiin maaherran 27. lokakuuta 1760 antaman päätöksen nojalla toimittamaan isojakoa Billskogin kylässä...”³¹⁰ Kun maaherran antaman päätöksen päivämäärä on tiedossa, tieto isojaon anojasta löytyy päätöskonseptista. Anomusdiaareissa on jonkin verran aukkoja myös 1750- ja 1760-lukujen osalta, ja näissä tapauksissa olen niin ikään käyttänyt päätöskonsepteja.

Anojien sosiaalisen taustan selvittämisen kannalta parhaaksi lähteeksi on osoittautunut isojakotoimituksen pöytäkirja. Maanmittarit nimittäin kirjasivat erittäin tarkkaan kaikkien kylän talollisten yhteiskunnallisen aseman, isojaon kohteena olleiden talojen maanluonnon sekä sen, oliko kyseessä kruunun virkatalo, ratsutila vai säteri. Isojakoasiakirjoista käy myös hyvin ilmi, jos maatilan omistaja oli eri kuin maatilan haltija. Tämän tiedon etsiminen muista lähteistä olisikin jo huomattavasti hankalampaa.

Isojakoasiakirjat ovat paras lähde myös hallinnollisen reitin suhteen, sillä maanmittareilla oli tapana kirjata jakotoimituksen pöytäkirjaan tai karttaan, jos kyseessä oli ns. yleinen isojako (*allmän storskift* tai *generella storskift*) eli maaherran määräyksestä toimitettu jako. Joissakin tapauksissa maanmittarit viittasivat ns. yleiseen määräykseen. Esimerkiksi Talin kylän isojakoasiakirjoissa todetaan, että ”isojako toimitettiin pitäjää varten annetun yleisen määräyksen seurauksena” (...*till följe af det allmenna förordnande till storskiften i denne socken...*).³¹¹ Useimmiten isojakoasiakirjoista löytyy myös tieto siitä, milloin päätös yleisestä isojaosta oli annettu.

Aineistossa on myös koko joukko sellaisia isojakoasiakirjoja, joissa ei kerrota, mihin päätökseen jakotoimitus perustui. Tällöin olen muutaman kerran pystynyt päättelemään isojaon toimittaneen maanmittarin perusteella, kummasta reitistä on kyse, sillä viranomaispäätöksiin perustuvia isojakoja toimittivat aina samat maanmittarit tietyn pitäjän alueella. Muutaman pitäjän osalta olen löytänyt tietoja myös maanmittauskomission johtajan ja maanmittareiden välisestä kirjeenvaihdosta.

Rajatapauksena on pidettävä sellaisia maanjakoja, jotka isojakoasiakirjojen mukaan toimitettiin yleisen määräyksen perusteella, mutta joita oli myös ehditty anoa. Esimerkiksi Inkoossa, Fagervikin ruukin välittömässä läheisyydessä sijannut jakokunta (Fagerviks gränd) jaettiin isojakoasiakirjojen perusteella maaherran määräyksestä vuonna 1771, mutta anomusdiaareista selviää, että ruukinpatruuna Johan Hising oli ehtinyt anoa isojakoa jo vuonna 1759. Isojako ei kuitenkaan ollut käynnistynyt tuolloin, koska maaherra oli vaatinut anomuksen käsittelyä käräjillä.³¹² Nämä tapaukset olen luokitellut yksityisiksi isojaoiksi, vaikka ne loppujen lopuksi käynnistyivätkin hallinnollista reittiä. Olen päätenyt tähän ratkaisuun, koska olen halunnut muodostaa mahdollisimman kattavan kuvan isojaon anojista. Valinta on tosin luonteeltaan lähinnä periaatteellinen, sillä vastaavanlaiset rajatapaukset olivat hyvin harvinaisia, eikä valinnalla näin ollen ole suurta merkitystä kokonaisuuden kannalta.

Yhteensä aineisto koostuu 566 kylästä tai jakokunnasta. Näistä 67 kohdalla tieto aloitteen tekijästä on jäänyt puuttumaan. Valtaosa puutoksista koskee Porvoossa, etenkin Porvoon kappeliseurakunnissa (Askolassa, Pornaisissa ja Pukkilassa) sekä Mäntsälässä 1770-luvulla ja sen jälkeen toimitettuja jakoja. Tämä johtuu todennäköisesti siitä, että anomuksia ryhdyttiin

³¹⁰ KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B12 6/2–3.

³¹¹ KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B7 27/1–10.

³¹² KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B12a 21/3–22; HMA, ULH ka, anomusdiaarit 1759 (Ab:15) ja päätöskonseptit 1759 (Db:29).

1770-luvulla käsittelemään myös maanjako-oikeuksien istunnoissa (ks. alla). Anomusten etsiminen edellyttäisi koko laajan tuomiokirja-aineiston läpikäymistä. Tähän työhön en ole kuitenkaan ryhtynyt, sillä en ole pitänyt sitä tarpeellisenä tulosten yleistettävyyden kannalta.

Julkisten ja yksityisten aloitteiden laajuus

Isojaon toimeenpano Uudellamaalla jakaantui kahteen vaiheeseen: aikaan ennen vuoden 1766 isojakoasetusta ja sen jälkeiseen aikaan. Vuotta 1766 edeltävät jaot saivat systemaattisesti alkunsa yksityistä reittiä. Joukossa on muutama sellainen isojako, joiden kohdalla tieto anojasta on jäänyt puuttumaan, mutta käytännössä nämäkin jaot ovat saaneet alkunsa yksityistä reittiä. Muuta vaihtoehtoa ei ollut.

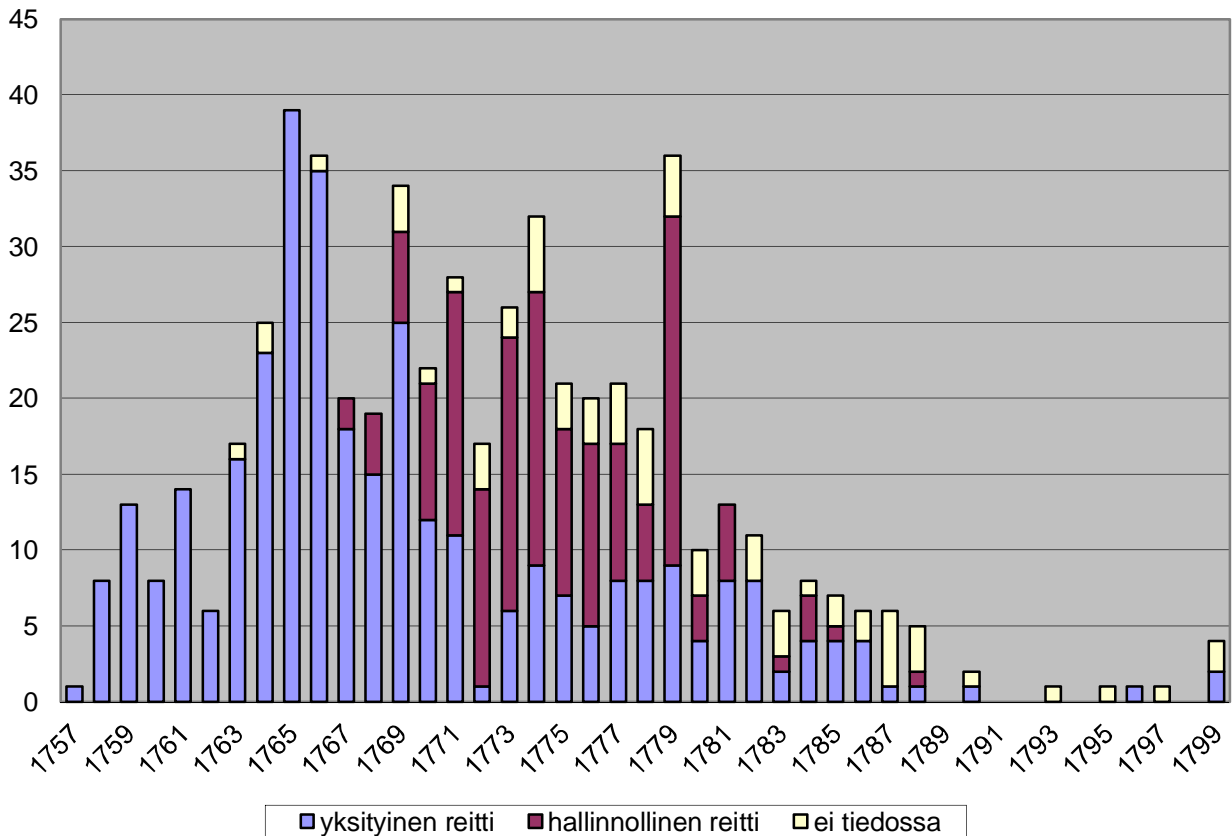
1760-luvun lopulta lähtien yhä useampi isojako sai sen sijaan alkunsa maaherran antamien ns. yleisten, pitäjäkohtaisten määräysten seurauksena. Ensimmäinen maaherran antama yleinen määräys annettiin 15.9.1767, ja se koski Uudenmaan osalta Inkoota ja Helsinkiä. Hämeessä maaherra määräsi isojalon toimitettavaksi Akaassa, Urjalassa, Sääksmäellä, Hattulassa, Pälkäneellä, Hauhossa ja Asikkalassa eli osin samoissa pitäjissä, joissa myös taloudellinen deputaatio oli toiminut. Pitäjien suuri määrä johtui siitä, että Hämeessä toimitetut maantieteelliset mittaukset oli päätetty keskeyttää vuonna 1765, ja maaherralla oli käytettävissään aikaisempaa enemmän maanmittareita.³¹³

Myöhemmin vastaavia määräyksiä annettiin Siuntiota (1768), Karjaata (25.1.1770), Lohjaa (13.7.1770), Vihtiä (1772), Espoota (29.6.1773), Karjalohjaa (14.9.1773), Kirkkonummea (1776), Tuusulaa (1776) ja Tenholaa (20.3.1779) varten. Kaikkien pitäjien jakoasiakirjoihin ei ole kirjattu yleisen määräyksen tarkkaa ajankohtaa. Ajankohdat on kuitenkin mahdollista arvioida toimitusvuosien perusteella. Kirkkonummen ja Tuusulan osalta on käytettävissä lisäksi komissiomaanmittari C. P. Hagströmille annettu toimitusmääräys, joka on päivätty huhtikuulle 1776. Voidaankin olettaa, että päätös yleisestä isojaloista on tehty viimeistään kyseisen vuoden alussa. Maanmittatuskomission johtajan lähettämässä määräyksessä todetaan mm. seuraavasti: ”...koska herra insinööri on ahkeruudellaan ja tarmokkuudellaan saanut isojakotoimitukset valmiiksi Helsingin ja Espoon pitäjissä, niin olen voinut antaa sinulle määräyksen aloittaa isojakotyöt Kirkkonummen ja Tuusulan pitäjissä.”³¹⁴

Yleisen määräyksen merkitys vaihteli pitäjittäin. Tenholan kohdalla päätös annettiin niin myöhään, että ainoastaan 10 % jaloista sai alkunsa hallinnollista reittiä, kun taas Lohjalla liki 75 % isojakotoimituksista käynnistyi heinäkuussa 1770 annetun yleisen määräyksen seurauksena. Yleisen määräyksen rooli muodostui varsin suureksi myös Inkoossa, missä lähes 40 % jakotoimituksista pantiin vireille hallinnollista reittiä pitkin. Keskimäärin noin 31 % jaloista toimitettiin hallinnollisesti niissä pitäjissä, joita varten määräyksiä annettiin. Vaikutus ei siis ollut aivan vähäinen. Yleisten jakojen suurin ansio liittyi uudistuksen loppuunsaattamiseen. Isojako oli edennyt monin paikoin erittäin suotuisasti, mutta ilman maaherrojen aktiivisuutta jokaiseen pitäjään olisi todennäköisesti jäänyt koko joukko kyliä, joiden asukkailla ei ollut

³¹³ RVA, skrivelser till Kungl. Maj:t, Nylands och Tavastehus län vol. 23, maaherra Hans Henrik Boijen sijaisen, eversti D'Albedyllin kuninkaalle lähettämä kirje 1.12.1767 (mf KA:FR 23); KA, MMH, Inkoon ja Helsingin pitäjien uudistuskartat ja -asiakirjat.

³¹⁴ KA MMH, kys. pitäjien uudistuskartat ja -asiakirjat; KA, MMH, pääjohtajan käsikirjeet 1776–1777 (Db:8), 181.

Kaavio 5.2. Isojakotoimitusten vireillepano Uudellamaalla 1700-luvulla (kpl)³¹⁵

halua tai mahdollisuutta ryhtyä yhteisnautinnan purkamiseen.³¹⁶

Hallinnollisen reitin merkitys korostuisi todennäköisesti entisestään, jos jakotoimitusten vireillepanoa tutkittaisiin erikseen yhteismaiden osalta. Useissa jakokunnissa nimittäin yksityisestä aloitteesta jaettiin ainoastaan pellot ja niityt. Yhteismaat jaettiin sen sijaan vasta yleisten jakojen yhteydessä. Tämä käy ilmi komissiomaanmittari Gottfrid Ihnin joulukuussa 1768 lähettämästä raportista isojakotöiden edistymisestä Inkoossa. Ihn kirjoittaa maaherralle, kuinka hän oli mitannut ja kartoittanut myös ne inkoolaiset kylät, joiden pellot ja niityt oli jaettu ennen yleistä määräystä. Tällaisia kyliä olivat Billskog, Berg, Flyt, Täckter, Inkoon pappila, Långvik, Storhovgårdin, Dalsbyn, Bölen, Lillhovgårdin yhteismaa, Botans, Kocksbyn, Gummarbackan, Degerbyn, Sångarsin ja Fagerviks gränd.³¹⁷ En ole kuitenkaan erikseen tutkinut ilmiön laajuutta.

Entä mitä kävi yksityisille anomuksille yleisten isojakojen myötä? Anomusdiaareiden mukaan niitä laadittiin edelleen jonkin verran myös 1770-luvulla, mutta niiden määrä väheni selvästi. Tämä johtui ennen kaikkea yleisten toimitusten lisääntymisestä, mutta vähentymi-

³¹⁵ KA, MMH, Uudenmaan uudistuskartat ja -asiakirjat (B-sarja); HMA, ULH ka, anomusdiaarit 1757–1771 (Ab:14–Ab:27) ja päätöskonseptit 1757–1798 (Db:27–Db:66). Porvoon pitäjän osalta olen löytänyt tietoa anojista myös maanjako-oikeuden hakemistoista. KA, Etelä-Suomen maa-oikeus, pöytäkirjat ja tuomiot, Porvoo 1775–1792 (Ca:4a–b).

³¹⁶ Ks. sivun 128 taulukko 5.2 ja siinä mainitut lähteet.

³¹⁷ HMA, ULH ka, kirjeasiakirjat 1768 (Ea:94), komissiomaanmittari Gottfrid Ihn maaherralle 5.12.1768, 474–475.

seen vaikutti myös em. valtaneuvoston käskykirje, jossa kyläkohtaiset jaot kiellettiin. Esimerkiksi kun Fagervikin ruukinpatruuna, asessori Johan Hisig yritti keväällä 1770 anoa Tenholassa sijainneen Öijebyn isojakoa, tyytyi maaherra ainoastaan viittaamaan 14.5.1770 antamassa päätöksessään kyseiseen kirjeeseen. Päätöksestä käy myös ilmi, että maaherra oli antanut kuuluttaa koko lääninalueella 26.3.1770, että isojaot toimitetaan vastedes koko pitäjän alueella yhdellä kertaa.³¹⁸ Kyläkohtaisia anomuksia oli siis turha enää laatia – ainakaan periaatteessa. Käytännössä niitä kuitenkin edelleen laadittiin muutaman anomuksen vuosivauhtia, ja päätöskonseptien perusteella toimitusmääräyksiä myös annettiin. Yksityinen reitti virallistettiin jälleen vuoden 1775 asetuksessa, mutta tällä ei ollut mainittavaa vaikutusta kyläkohtaisten anomusten määrään.

Maaherran määräyksestä käynnistyneitä yleisiä isojakoja toimitettiin Uudellamaalla yhteensä 11 pitäjässä, joista suurin osa sijaitsi Länsi-Uudellamaalla. Mäntsälässä, Nurmijärvellä, Sipoossa sekä Pohjan ja Porvoon pitäjissä (sekä todennäköisesti myös Orimattilassa) yleisiä isojakoa ei sen sijaan toimitettu tai ainakaan lähdeaineistosta ei löydy viitteitä maaherran antamista päätöksistä. Tämä johtui todennäköisesti ainakin osittain työvoiman saataavuudesta. Yleisen määräyksen antaminen ei ollut mahdollista, ellei maaherralla ollut käytettävissään vapaita maanmittareita.

Yleisten määräysten puuttumisesta huolimatta isojaon toimeenpano oli hyvin samansuuntainen myös Itä-Uudellamaalla. Ensinnäkin maanjako-oikeuksia tuli perustaa kaikkiin läänin alueella oleviin pitäjiin riippumatta siitä, toimitettiin seudulla yleisiä isojakoja. Taustalla oli maaherran 16.6.1770 antama erityinen määräys, jonka mukaan jokaisen pitäjän oli nimettävä jäsenet maanjako-oikeuksiin.³¹⁹ Maanjako-oikeuden perustaminen tarkoitti käytännössä myös isojakotoimitusten aloittamista, sillä maanjako-oikeudet määrittivät pitäjälle jakoperusteen ja ryhtyivät ratkomaan rajariitoja. Talollisten oli todennäköisesti tämän jälkeen vaikea sulkea silmiään maanjakouudistukselta, vaikka he eivät aikaisemmin olisi koko kysymystä lainkaan pohtineetkaan. Porvoossa isojako oli toki jo edennyt varsin pitkälle ennen maanjako-oikeuden perustamista 1770-luvun alussa, mutta Porvoon kappeliseurakunnissa, Askolassa, Pukkilassa ja Pornaisissa sekä Mäntsälässä oli ehditty laatia vain muutamia anomuksia. On jossain määrin epäselvää, pitikö jakoa silti anoa vai käynnistyivätkö toimitukset tuomioistuimien päätöksellä. Viranomaisten vaikutukseen viittaisi se, että jaot toimitettiin hyvin lyhyen ajan sisällä, esim. Askolassa 1780–1782 ja Mäntsälässä pääosin 1782–1786. Toisaalta maanomistajat toimittivat maanjako-oikeuksien istuntoihin myös anomuksia. Tämä ei olisi ollut tarpeellista, jos maanjako-oikeus olisi itsenäisesti määritellyt toimitusten ajankohdan. Tarkemman vastauksen antaminen edellyttäisi maanjako-oikeuksien tuomiokirjojen systemaattista läpikäyntiä.³²⁰

³¹⁸ HMA, ULH ka, päätöskonseptit 14.5.1770 (Db:40), 340v–341 (mf KA:ES 4785).

³¹⁹ Kesäkuussa 1770 annettuun määräykseen viitataan ainakin Mäntsälän maanjako-oikeuden ensimmäisen kokouksen pöytäkirjassa. KA, Etelä-Suomen maa-oikeus, pöytäkirjat ja tuomiot, Mäntsälän maanjako-oikeuden istunto 24.8.1772 (Ca:35a).

³²⁰ Porvoon maanjako-oikeuden pöytäkirjojen hakemistossa viitataan maanomistajien anomuksiin (*remis till storskifte*). Myös Mäntsälän isojakoasiakirjoissa on mainintoja anomuksista. KA, MMH, Mäntsälän uudistuskartat ja -asiakirjat; Porvoon osalta ks. viite 317.

Aloitteentekijät Uudellamaalla

Aikaisemmassa tutkimuksessa isojakoa on pidetty vahvasti säätyläisvetoisena uudistuksena, sillä yhteiskunnan varakkaimmalla kerrostumalla on katsottu olleen parhaat mahdollisuudet hyödyntää privatisoitumisesta koituvia etuja. Taloudellisten resurssiensa turvin säätyläismaanomistajat saattoivat ottaa käyttöön uutta maataloustekniikkaa, kokeilla uusia viljelymenetelmiä ja parantaa tällä tavoin maatilataloutensa tuottavuutta. Upseerien, pappien ja teollisuudenharjoittajien kiinnostusta uutta maanjakoa kohtaan lisäsi sekin, että he viljelivät markkinoille. Investointi maksoi myös itsensä nopeasti takaisin, kun maanviljely oli markkinaperustaista.³²¹

Tutkimuksessa on myös painotettu, kuinka 1700-luvun ”herrasmiesmaanviljelijät” olivat aivan toisella tavalla kiinnostuneita maanviljelystä kuin heidän esi-isänsä. Tämä johtui osin siitä, että kartanoiden omistajat olivat menettäneet osan vuokratuloistaan reduktion seurauksena ja olivat nyt aikaisempaa riippuvaisempia kotikartanoidensa tuotosta. Vastaavasti upseerien ja papiston toimeentulo sidottiin jakopalkkalaitoksessa virkatalon tuottoon. Kiinnostuksen taustalla vaikutti myös ajan henki, yleiseurooppalainen ”agromania”. Useat säätyläiset seurasivat aktiivisesti maatalouskirjallisuutta, kokeilivat uusia maanviljelytapoja tiluksillaan ja näkivät myös mielellään itsensä esikuvan asemassa suhteessa tietämättömään ja vanhoilliseen maamieheen. Pehr Kalm kirjoitti vuonna 1747, kuinka ”rahvas tekee harvoin jos koskaan omasta aloitteestaan edullisia muutoksia tavalliseen tai esi-isien talouteen; varakkaampien ja harkitsevampien on tehtävä alku, silloin ei talonpoika aikaile jäljitellä, kun hän huomaa, että se toisella kannatti vaivan.”³²² Samanlainen ajattelutapa näkyy luvun alussa siteeratussa maaherra Anders de Bruce muistelossa.

Talonpoikien mahdollisuuksia hyötyä isojaon kaltaisesta uudistuksesta on sen sijaan pidetty huomattavasti heikompina. Uuden maanjaon toimeenpano oli kallis investointi talonpojalle, joka viljeli maata pääasiassa oman kotitaloutensa tarpeisiin. Harvalla talonpojalla oli myöskään mahdollisuuksia investoida uusiin viljalajikkeisiin tai uuteen maataloustekniikkaan ja tällä tavoin saada maksimaalinen hyöty uudesta maanjaosta. Isojako näyttäytyikin lähinnä riskisijoituksena. Tutkimuksessa on korostettu myös talonpoikaista mentaliteettia, riskien välttämiseen pyrkivää ajattelutapaa, jolle luonteenomaisia piirteitä olivat konservatiivisuus, muutosvastarinta ja yhteisöllisyys pikemminkin kuin yksityinen oman edun tavoittelu ja voittojen maksimoiminen. Kylän ulkopuolelta tulevat uudistukset edustivatkin lähinnä uhkaa toimeentulonsa rajamailla kamppailevalle talonpojalle.³²³

Ruotsissa tätä perinteistä isojakotulkintaa on arvioitu uudelleen Birgitta Olain ja Kalle Bäckin 1980-luvulla laatimissa tutkimuksissa. Kalle Bäck on tutkinut isojaon anojia Lysingin kihlakunnassa Itä-Göötanmaalla vuosina 1749–1772. Hänen aineistonsa koostuu yhteensä 40 isojakotoimituksesta. Bäck on jakanut isojakoanomukset kolmeen ryhmään: ainoastaan säätyläisten tai ainoastaan talonpoikien laatimiin anomuksiin sekä säätyläisten ja talonpoikien yhdessä allekirjoittamiin anomuksiin. Tutkimustulosten perusteella talonpojat olivat mukana

³²¹ Säätyläisten roolia ovat painottaneet mm. Jutikkala 1932, osa 1, 287 ja Huhtamies 2008, 168. Säätyläisten merkitystä korostettiin myös ruotsalaisessa tutkimuksessa aina 1980-luvun alkuun asti. Ks. Heckscher 1949, osa 1, 247; Karlsson F. 1978, 33.

³²² Paloposki 1976, 56–57. Hyödyn ajan agromaniasta ja sen taustoista ks. esim. Jutikkala 1932, osa 1, 181–195; Niemelä 2008, 36–37; Edling 2003, 17–20.

³²³ Ingers 1948, 299–300; Pettersson 1983, 318–320; Henningsen 2001, 271–296; Saarenheimo 2003, 350.

noin 65 %:ssa isojakoanomuksista, joko yksin tai yhdessä säätyläisnaapurin kanssa. Pelkäänsä talonpoikien laatimia anomuksia oli 37,5 %. Bäck on osoittanut myös, että talonpoikien merkitys jopa korostui varhaisissa, vuosina 1757–1766 toimitetuissa isojaoissa. Suhteellisesti eniten anomuksia laativat perintöratsutilalliset: ”Jos olisimme 1760-luvulla saaneet tehtäväksemme etsiä Lysingin kihlakunnasta talonpojan, joka suhtautui positiivisesti isojakoon, olisimme suurimmalla todennäköisyydellä löytäneet hänet kihlakunnan perintöratsutilallisten joukosta” Bäck kirjoittaa.³²⁴

Birgitta Olai on tutkinut isojaon anojia Ekebybornan pitäjässä, niin ikään Itä-Göötanmaalla. Hänen aineistonsa koostuu ainoastaan 19 isojakotoimituksesta, joista neljä on itse asiassa isojaon täydennyksiä (*förnyat storskifte*) eli jo kertaalleen toimitetussa isojaoissa jakamatta jääneiden alueiden maanjakoja. Kovin suuresta aineistosta ei siis ole kyse. Olain käyttämä tutkimusmenetelmä on kuitenkin kiinnostava. Hän on nimittäin selvittänyt, kuinka suuri osa talonpojista ja säätyläisistä oli anonut isojakoa suhteessa kaikkiin niihin maanomistajiin, joilla oli mahdollisuus anoa isojakoa. Olain laskelmissa on toisin sanoen mukana kaikki anomusdiareissa ja isojakoasiakirjoissa mainitut nimet, kun taas Bäck on luokitellut anomukset em. kolmeen kategoriaan riippumatta siitä, kuinka monen maanomistajan nimissä anomus oli laadittu. Anomuksessa saattoi olla vaikka koko kylän kaikki maanomistajat mukana, ja silti sen painoarvo on Bäckin menetelmässä sama, kuin jos anomuksessa oli ainoastaan yksi nimi. Tutkimustulokseksi Olai on saanut, että talonpojista noin 43 % käytti jakevaltaansa, kun taas säätyläisistä vain noin 30 %. Aktiivisimpia olivat kruununratsutilalliset ja ulkopolstoja omistaneet talonpojat (*utjordsbönder*). Olain tutkimustulokset korostavat talonpoikien merkitystä samaan tapaan kuin Bäckin esittämät tulokset, mutta lukuja ei siis voi suoraan verrata keskenään.³²⁵

Olai on tutkinut aloitteentekijöitä myös laajemmalla aineistolla vertailevassa isojakotutkimuksessaan ”...till vinnande af ett redigt Storskifte...” Aineistossa on mukana yhteensä 429 jakotoimitusta ja 2 550 taloa, joista 294 toimituksen ja 1 791 talon osalta Olai on onnistunut selvittämään aloitteentekijän tai -tekijöiden nimen. Tutkimusmenetelmä on sama kuin Ekebyborna-tutkimuksen kohdalla: Olai on poiminut lähteistä kaikkien niiden henkilöiden nimet, jotka on merkitty isojaon anojiksi, ja verrannut sitten saamiaan tuloksia maanomistajien kokonaismäärään. Yhteensä anojia oli Olain mukaan 618 eli 34,5 % kaikista maanomistajista, mitä voidaan pitää varsin suurena määränä. Ehdottoman jakovallan periaate ei selvästikään tarkoittanut sitä, että jokainen isojako olisi todellisuudessa käynnistynyt ainoastaan yhden maanomistajan anomuksesta. Näistä 618 anojasta oli talonpoikia noin 63 %.³²⁶

Tutkin seuraavassa isojaon aloitteentekijöitä Uudellamaalla ruotsalaisessa tutkimuksessa käytettyjen menetelmien avulla. Tarkastelen ensin, kuinka monta prosenttia anomuksista oli talonpoikien ja kuinka monta prosenttia säätyläisten laatimia. Olen ottanut mukaan myös kategorian ”muut”, koska 1700-luvun maaseudulla asui muitakin kuin talonpoikia ja säätyläisiä. Menetelmää voi pitää karkeana, koska saatuja tuloksia ei suhteuteta maanomistajien kokonaismäärään, mutta menetelmän etu on siinä, että sen avulla on mahdollista vertailla eri yhteiskuntaryhmien keskinäistä painoarvoa isojaon etenemisen kannalta. Tutkin myös pitäjien välisiä eroja.

³²⁴ Bäck, 209–215, lainaus sivu 214.

³²⁵ Olai 1983, 47–54.

³²⁶ Olai 1987, 66–74.

Taulukko 5.1. *Talonpoikien ja säätyläisten laatimat isojakoanomukset Uudellamaalla 1700-luvulla*

<i>Aloitteentekijät</i>	<i>Anomukset</i>	<i>%</i>
Yksin säätyläiset	168	50
Säätyläiset ja talonpojat yhdessä	17	5
Yksin talonpojat	150	44
Muut	4	1
Yhteensä	339	100

Lähteet: ks. kaavio 5.1 (sivu 113).

Yhteiskuntaryhmien välisten rajausten osalta olen pääsääntöisesti noudattanut Wirilanderin esittämiä periaatteita.³²⁷ Nimismiehet, pitäjänkirjurit, tullimiehet, kirjanpitäjät sekä aliupseeristo kokonaisuudessaan on laskettu kuuluvaksi säätyläistöön. Olen luokitellut säätyläiseksi myös vihtiläisen korpraalin J. G. Segerstenin, koska isojakoasiakirjojen mukaan hän oli *herr korpral*. Korpraalit kuuluivat Wirilanderin mukaan suurimmaksi osaksi miehistöön ja siis säätyläisryhmän ulkopuolelle, mutta ainakin tässä tapauksessa maanmittari piti korpraalia säätyläisenä. Rajatapauksista on mainittava vielä siuntiolainen Hans Myrberg, jonka titteliksi on isojakoasiakirjoihin ja anomusdiaariin kirjattu *entinen* nimismies. Olen laskenut myös hänet säätyläistöön kuuluvaksi. Ryhmä ”muut” koostuu käsityöläisistä ja armeijan miehistön jäsenistä. Ryhmä on niin pieni, että se on mahdollista luetella kokonaisuudessaan: mukana on Erik Järvelin, porvoolainen kultaseppä, joka tosin Wirilanderin mukaan olisi laskettavissa myös säätyläiseksi, sillä erilaisten jalokivi-, kulta- ja kelloseppien varallisuustaso, ainakin periaatteessa, antoi mahdollisuuden herraskaiseen elämäntapaan. Ryhmään on laskettu myös karjaalainen rumpali Jakob Wällter, karjaalainen kengittäjä Henrik Lindgren ja sipoolainen rykmentinsatulaseppä Erik Less, joista kaksi viimeistä asuivat puustellissa. Loput olivatkin sitten talonpoikia, olivat he sitten lukkareita tai jahtivouteja, kuudennusmiehiä tai kesti-kievarinpitäjiä.

Tutkimustulokset on koottu taulukkoon 5.1. Kuten siitä havaitaan, puolet yksityistä reittiä edenneistä isojakotoimituksista sai alkunsa säätyläisten anomuksista, mutta talonpoikien osuus oli lähes yhtä suuri. Bäckin tuloksiin verrattuna talonpojat olivat jopa aktiivisempia, jos katsotaan pelkästään talonpoikaisia anomuksia. Talonpoikien osuus jää sen sijaan yli kymmenen prosenttiyksikköä pienemmäksi kuin Lysingin kihlakunnassa, kun otetaan huomioon myös sellaiset anomukset, jotka säätyläiset ja talonpojat olivat allekirjoittaneet yhdessä. Huomionarvoista on myös se, että ainoastaan viisi prosenttia anomuksista oli laadittu yhdessä. Tässä mielessä säätyläiset ja talonpojat erottuvat selvästi omiksi ryhmikseen. Käsityöläisten ja miehistön jäsenten vaikutus isojaon etenemiseen oli sen sijaan hyvin vähäinen, mikä kuvastaa ryhmän asemaa suhteessa talollisväestöön: käsityöläiset tai miehistön jäsenet eivät juuri omistaneet maatiloja.

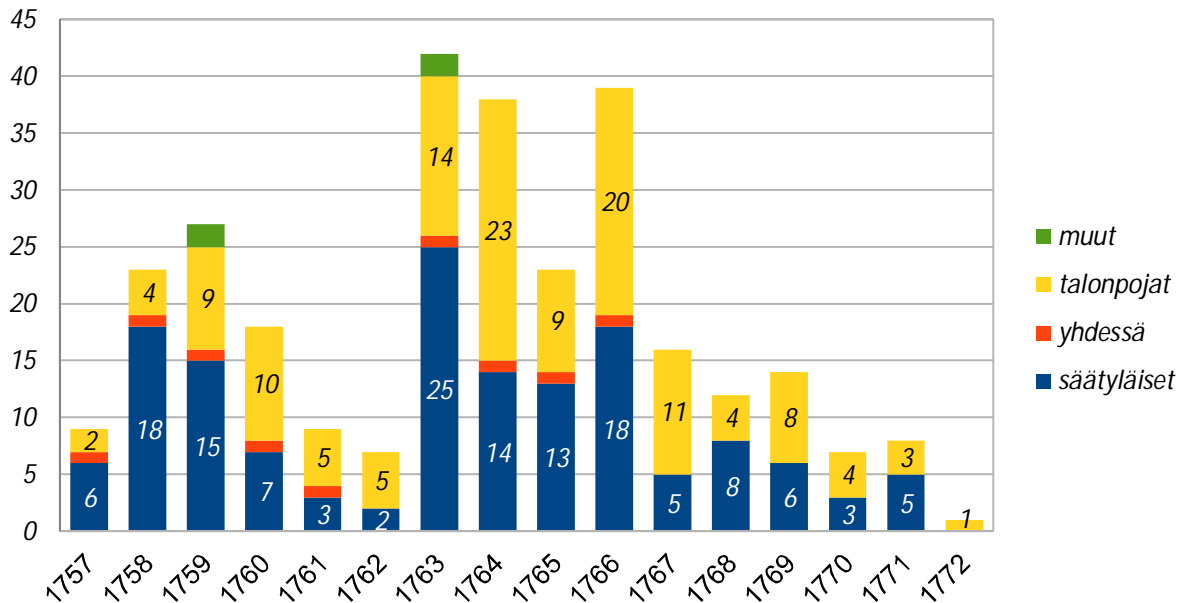
Yleiskuva ei sellaisenaan vastannut todellisuutta yhdessäkään uusmaalaisessa pitäjässä. Tämä käy ilmi viereisen sivun yhteenvedosta (taulukko 5.2). Kyseiseen taulukkoon on otettu mukaan myös ns. yleiset jaot sekä tuntemattomiksi jääneet tapaukset. Prosenttiluvut eivät näin ollen ole täysin vertailukelpoisia taulukon 5.1 kanssa.

³²⁷ Wirilander 1972, 1–11.

Taulukko 5.2. Aloitteentekijät ja aloitteiden määrät pitäjittäin Uudellamaalla 1700-luvulla (%:ia kaikista isojakotoimituksista)

	säätyläiset	talonpojat	yhteisaloite	muut	maaherra	ei tiedossa
<i>Raaseporin läntinen kihlakunta</i>						
Inkoo	20 %	37 %	-	-	39 %	4 %
	10 kpl	18 kpl	-	-	19 kpl	2 kpl
Karjaa	22 %	36 %	-	4 %	36 %	2 %
	12 kpl	20 kpl	-	2 kpl	20 kpl	1 kpl
Karjalohja	13 %	48 %	-	-	35 %	4 %
	3 kpl	11 kpl	-	-	8 kpl	1 kpl
Pohja	61 %	17 %	-	-	-	22 %
	14 kpl	4 kpl	-	-	-	5 kpl
Tenhola	48 %	29 %	10 %	-	10 %	5 %
	20 kpl	12 kpl	4 kpl	-	4 kpl	2 kpl
<i>Raaseporin itäinen kihlakunta</i>						
Espoo	52 %	12 %	3 %	-	24 %	9 %
	17 kpl	4 kpl	1 kpl	-	8 kpl	3 kpl
Kirkkonummi	21 %	33 %	3 %	-	31 %	13 %
	8 kpl	13 kpl	1 kpl	-	12 kpl	5 kpl
Lohja	6 %	17 %	-	-	74 %	3 %
	5 kpl	13 kpl	-	-	57 kpl	2 kpl
Siuntio	32 %	37 %	3 %	-	26 %	3 %
	12 kpl	14 kpl	1 kpl	-	10 kpl	1 kpl
Vihti	20 %	20 %	9 %	-	34 %	17 %
	7 kpl	7 kpl	3 kpl	-	12 kpl	6 kpl
<i>Porvoon kihlakunta</i>						
Helsinki	39 %	19 %	3 %	-	22 %	17 %
	14 kpl	7 kpl	1 kpl	-	8 kpl	6 kpl
Mäntsälä	23 %	23 %	15 %	-	-	38 %
	3 kpl	3 kpl	2 kpl	-	-	5 kpl
Nurmijärvi	8 %	50 %	8 %	-	-	33 %
	1 kpl	6 kpl	1 kpl	-	-	4 kpl
Porvoo	49 %	14 %	4 %	2 %	-	32 %
	28 kpl	8 kpl	2 kpl	1 kpl	-	18 kpl
Sipoo	45 %	30 %	-	5 %	-	20 %
	9 kpl	6 kpl	-	1 kpl	-	4 kpl
Tuusula	36 %	29 %	7 %	-	14 %	14 %
	5 kpl	4 kpl	1 kpl	-	2 kpl	2 kpl

Lähteet: ks. kaavio 5.1 (sivu 113).

Kaavio 5.3. Isojakoanomukset Uudellamaalla 1757–1772 (kpl)³²⁸

Säätyläistaustaisten anojien merkitys oli suurin Pohjan pitäjässä, jossa yli 60 % isojaosta sai alkunsa maalaiseliitin aloitteesta. Tämä ei ole yllättävää, sillä pitäjässä oli useita kartanoita ja mm. kolme rautaruukkia. Myös rälssimaan osuus oli suuri: 44 % kokonaismanttaali-määrästä. Säätyläisten laatimien anomusten osuus oli merkittävä myös Tenholassa, Espoossa ja Porvoon pitäjässä – kaikki perinteisiä kartanoseutuja. Porvoon pitäjässä säätyläisten aktiivisuus nousee 70 %:iin, jos luvuista lasketaan pois kappeliseurakunnat (Askola, Pornainen ja Pukkila). Samalla tuntemattomia aloitteentekijöitä on enää noin 14 %. Porvoon kohdalla on myös muistettava, että laskuissa ei ole mukana sellaisia jakokuntia, jotka isojako-toimituksen aikaan kuuluivat Kymenkartanoon lääniin. Yhteensä tällaisia kyliä oli kymmenen.³²⁹

Talonpoikien osuus ylittää 50 % ainoastaan Nurmijärvellä, jossa kartanoita oli selvästi vähemmän kuin rannikolla. Karjalohjalla talonpoikien osuus ylittää 40 %:ia; yli 30 %:in päästään Inkoossa, Karjaalla, Kirkkonummella, Siuntiossa ja Sipoossa. Muualla talonpoikien merkitys jäi enemmän tai vähemmän marginaaliseksi säätyläisiin verrattuna. Tosin Lohjalla yksityisistä anomuksista valtaosa oli talonpoikien laatimia, mutta koska suurin osa isojako-toimituksista käynnistyi maaherran määräyksestä, ei lohjalaisten talonpoikien merkitys päässyt muodostumaan kovin suureksi.³³⁰

Olen tutkinut alueellisen vaihtelun ohella myös ajallista vaihtelua. Tulokset on koottu kaavioon 5.2, jossa kuvaan anomusten lukumäärissä tapahtuneita muutoksia. Se antaa siis jonkin verran erilaisen kuvan isojaon etenemisestä kuin edellisen luvun kaavio, jossa vertailukohtana on käytetty jakotoimituksen ajankohtaa. Esimerkiksi vuonna 1757 lääninhallituksessa ehdittiin käsitellä yhteensä yhdeksän anomusta, mutta näistä ainoastaan yksi ehdittiin panna

³²⁸ HMA, ULH ka, anomusdiarit 1757–1771 (Ab:14–Ab:27) ja päätöskonseptit 1757–1772 (Db:27–Db:42).

³²⁹ Kartanoasutuksen laajuudesta ks. Jutikkala 1932, osa 1, 49–86. Rälssimaan osuudesta ks. etenkin sivu 73.

³³⁰ Korostettakoon, että taulukon 5.1 luvut eivät ole vertailukelpoisia taulukon 5.2 kanssa, koska jälkimmäiseen taulukkoon on laskettu mukaan myös ns. yleiset jaot.

myös täytäntöön.

Lääninhallitukseen toimitettiin vuosina 1757–1772 yhteensä 293 anomusta, ja tässä luvussa on mukana myös Orimattilassa laaditut kaksi anomusta. Anomukset jakaantuvat varsin tasaisesti yhteiskuntaryhmittäin tarkasteltuna. Säätyläisten rooli korostui ainoastaan kolmen ensimmäisen vuoden aikana. Säätyläiset laativat vuosina 1757–1759 noin 67 % anomuksista, kun talonpoikien osuus jäi 25 %:iin. Tämän jälkeen tilanne kuitenkin tasoittui, ja talonpoikien osuus ylitti säätyläisten osuuden jo vuonna 1760. ”Yhteinen rahvas” ei siis missään nimessä herännyt isojakoon vasta vuosia kirkkoherrojen, upseereiden ja teollisuusyrittäjien jälkeen, kuten maaherra de Bruce muisteli.³³¹

Tässä yhteydessä on tosin korostettava, että edellä käytetty jaottelu antaa kenties turhanakin kaksinaapaisen kuvan paikallisyhteisön dynamiikasta, sillä säätyläiset ja talonpojat eivät välttämättä olleet toistensa vastapooleja. Virkatalon haltija tai kartanonherra saattoi toimia myös talonpoikien nimissä, sillä hän oli usein kylän ainoa kirjoitustaitoinen henkilö. Esimerkiksi Tuusulan Paijalan kylän isojakoa oli anomusdiarin mukaan anonut kirjanpitäjä M. Buck ”koko kylän puolesta”.³³² Tämä saattaa osaltaan selittää, miksi säätyläisten osuus isojakoanomuksista oli niinkin suuri. Toisaalta on aivan mahdollista, että talonpojan puumerkillä varustetun anomuksen takaa löytyi säätyläismaanomistajan, esimerkiksi veropalkannauttijan painostusta. Tätä on lähes mahdotonta todistaa, mutta painostuksen mahdollisuutta ei voi sulkea poiskaan.³³³

Säätyläistaustaisten aloitteentekijöiden yhteydessä on mainittava erikseen sellaiset suurmaanomistajat, jotka laativat useita anomuksia. Fagervikin ruukinpatruuna, asessori Johan Hisingin (aateloituna Hisinger) (1727–1790) teki yhteensä peräti 18 aloitetta, jotka keskittyivät alueellisesti Länsi-Uudenmaan ruukkialueelle, Inkoon, Karjaan, Pohjan ja Tenholan pitäjiin. Pelkästään Inkoossa hänen aloitteestaan toimitettiin maanjako viidessä jakokunnassa, mikä vastasi 18 % Inkoon kokonaismanttaalimäärästä. 1790-luvulla Hisingin aloitteesta jaettiin myös Inkoon pitäjän saaret. Hisingin isojakoa kohtaan osoittamasta kiinnostuksesta kertoo sekin, että hän oli lyhyen aikaa 1760-luvun lopulla perustetun Inkoon maanjako-oikeuden puheenjohtaja.³³⁴ Siuntiossa merkittävimmät maanomistajat olivat Suitian kartanon omistaja, vapaaherra Esbjörn Christian Reuterholm (1710–1773) sekä Sjundbyn kartanon omistaja, everstiluutnantti Otto Mauritz Krebs (1683–1768), jotka laativat yhteensä 11 isojakoanomusta. Manttaaleissa mitattuna yli viidesosa Siuntion yhteismaista jaettiin näiden kahden suurmaanomistajan aloitteesta. Krebsin aloitteesta jaettiin lisäksi lohjalainen Paunin kylä.³³⁵

Espoossa suurin merkitys oli Espoon kartanon omistajalla ja tulevalla maaherralla, everstiluutnantti Anders Henrik Ramsaylla (1707–1782), jonka vuonna 1758 laatiman anomuksen perusteella jaettiin yhteensä viisi kylää sekä Espoon kartano. Saman verran kyliä jaettiin myös Espoon kartanon pehtoorin Gustav Lindströmin anomuksesta. Manttaaleissa tarkasteltuna peräti kolmasosa pitäjästä jaettiin Espoon kartanon vaikutuksesta. Kartanolla oli maaomai-

³³¹ Olen luetellut liitteessä 5 aloitteentekijät isojaon varhaisvuosilta 1757–1760.

³³² HMA, ULH ka, anomusdiarit 1766 (Ab:22).

³³³ Määräjakolaitosten koskevien määräysten mukaan veropalkannauttijalla, useimmiten säätyläistaustaisella upseerilla, oli oikeus valvoa kruununluontoisten veropalkkatilojen taloudenhoitoa. Jutikkala 1958, 211–212. Ks. myös Bäck 1984, 213–214.

³³⁴ Inkoon kirkonarkisto, Inkoon maanjako-oikeuden pöytäkirjoja ja tuomioita 1769–1772.

³³⁵ Lähteet ks. viite 329.

suutta myös nykyisen Vihdin alueella, jossa yksi kylä jaettiin pehtori Lindströmin aloitteesta. Sipoossa isojaon merkittävin pioneeri oli eversti, sahayrittäjä Carl Fredrik Nordenskiöld, jonka aloitteesta jaettiin yhteensä kolme kylää sekä Sipoon pitäjän saaristo. Porvoosta on mainittava piispa Paul Krogius (1724–1792), joka laati yhteensä neljä isojakoanomusta sekä kollegiasessori Henrik Tomas Adlercreutz (1732–1801), jonka nimi on yhdistettävissä kolmeen anomukseen. Myös Viaporin linnoitustarvikkeiden tarkastaja, tuleva maaherra de Bruce oli ensimmäisten joukossa laatimassa isojakoanomuksia kotipitäjässään Tuusulassa. Myöhemmin hän toimitti lääninkansliaan vielä kaksi muutakin anomusta. Hän teki 1750-luvun lopulla myös kiinnostavan aloitteen teiden isojaosta.³³⁶

Kaikkien suurmaanomistajien merkitys ei noussut niin korkealle kuin maaomaisuuden perusteella olisi ollut mahdollista. Mustion ruukin omistajat eivät laatineet ilmeisesti ainuttaakaan anomusta, vaikka ruukki oli aktiivisesti kartuttanut maaomaisuuttaan hankkimalla perintöoikeuksia lähiseudun kruununtiloihin. Ruukki sijaitsi Knapsbyn, Jällsbyn ja Bällarbyn kylien muodostamassa jakokunnassa, missä toimitettiin isojako vuosina 1772–1776 maaherran antaman yleisen määräyksen seurauksena. Isojako sai alkunsa samalla tavoin myös Bällby, Mangårdin ja Mjölmarbyn kylissä, joista ruukki oli hankkinut omistuksia suuren Pohjan sodan jälkeen.³³⁷

Aloitteentekijät Länsi-Uudellamaalla maanluonnoittain

Tarkastelen seuraavassa Inkoon, Karjaan, Siuntion ja Tenholan pitäjien osalta, kuinka suuri osa maanomistajista loppujen lopuksi käytti jakovaltaansa. Olen jakanut maatilat maanluontojen mukaan kolmeen kategoriaan ja poiminut erikseen vielä ratsutilat, kruunun virkatilat ja ulkopalstojen omistajat, jotka siis asuivat isojaon kohteena olleen kylän ulkopuolella, mutta joilla oli kuitenkin osuuksia naapurikylien pelloissa ja niityissä. Olen myös selvittänyt, kuuluiko maatila säätyläiselle vai talonpojalle. Olen tässä yhteydessä selkeyden vuoksi luopunut kategoriasta ”muut”, koska siihen kuuluisi ainoastaan kaksi karjaalaista maanomistajaa. Rumpali Wällterin olen luokitellut talonpojaksi, koska hän viljeli kruununtilaa; kengittäjä Lindgren on sen sijaan korotettu säätyläisiin, koska hän asui virkatalossa.

Maanomistusrakenne on rekonstruoitu isojakoasiakirjojen avulla. Ne ovat oiva lähde sen vuoksi, että jakokirjaan on jokaisen maatilankohdalle merkitty tilan todellinen omistaja sekä nautintaoikeuden haltija. Monien talonpoikaistilojen kohdalla kyseessä oli sama henkilö, mutta näin ei ollut suinkaan aina. Kruununtilojen perinnöksiösten myötä moni tavallinen talonpoikaistila vaihtoi omistajaansa juuri isojaon kynnyksellä.³³⁸ Myös perintötiloilla ja ratsutiloilla käytiin kauppaa. Näin ollen jokaisen tilan kohdalla on erikseen selvitettävä, kenelle jakovalta lopultakin kuului. Kuuluiko se tilaa viljelleelle talonpojalle, vai oliko tilan omistusoikeus karannut kylän ulkopuolelle? Kaikkein ajantasaisimman lähdeaineiston tässä suhteessa muodostavat isojakoasiakirjat. Muutaman talonpoikaisen maatilankohdalla olen joutunut täydentämään maanluontoja koskevia tietoja maakirjoista, vaikka niitä ei voidakaan pitää kovin luotettavana maanomistusolojen kuvaajana, sillä tiedot olivat usein vanhentuneita.

³³⁶ Ibid.; Hirn 1957, 387–388; Talvitie 2012, 166.

³³⁷ Mustion ruukin perinnöksiöstoista ks. Nordström 1962, 270–278.

³³⁸ Perinnöksiöstoja ei ole systemaattisesti tutkittu, mutta toiminnan laajuudesta saa varsin hyvän käsityksen pitäjänhistorioista. Etenkin ruukkien sekä Sjundbyn ja Siutian kartanoiden omistajat olivat aktiivisia. Brenner 1955, eri paikoin; Rask 1991, 294–303; Back 1994, 113–117.

Taulukko 5.3. Isojaon aloitteentekijät 1700-luvulla Inkoossa, Karjaalla, Siuntiossa ja Tenholassa suhteessa kaikkiin niihin maanomistajiin, joilla oli oikeus anoa isojakoa

	Tiloja yhteensä	%	Aloitteentekijöitä	%
talonpojat	476	74 %	138	29 %
säätyläiset	165	26 %	102	62 %
yhteensä	641	100 %	240	37 %

Lähteet: ks. liite 6.

Taulukko 5.4. Isojaon aloitteentekijät maanomistuskategorioittain Inkoossa, Karjaalla, Siuntiossa ja Tenholassa 1700-luvulla

anojat/ kaikki	rälssitilat	perintö- tilat	kruunun- tilat	perintö- ratsutilat	kruunun- ratsutilat	puustellit	ulkokylän- maat
talonpojat		52 / 199	57 / 232	23 / 41	1 / 4		5
säätyläiset	40 / 62	22 / 47	8 / 12	7 / 8	6 / 8	15 / 28	4
talonpojat		26 %	25 %	56 %	25 %		
säätyläiset	65 %	47 %	67 %	88 %	75 %	54 %	

Lähteet: ks. liite 6.

Aloitteentekijöiden kohdalla olen käyttänyt lähdeaineistona jakoasiakirjojen, anomusdiareiden ja päätöskonseptien ohella myös käräjäaineistoa, sillä talollisten anomuksia käsiteltiin jonkin verran myös kihlakunnanoikeuksissa. Tällä kertaa olen ottanut mukaan laskuihin kaikki em. lähteissä mainitut nimet. Muutamissa tapauksissa jakoa anottiin koko kylän voimin. Tällöin olen erikseen selvittänyt, keitä kylässä isojaon aikaan asui.

Olen koonnut tulokset taulukkoon 5.3. Aineistossa on mukana yhteensä 641 sellaista tilaa, joiden omistajalla oli oikeus anoa isojakoa, ja näistä 37 % käytti jakevaltaansa. Säätyläisten keskuudessa isojaon anominen oli selvästi yleisempää kuin talonpoikien keskuudessa. Ainoastaan noin joka kolmas upseeri, kirkkoherra, ruukinpatruuna tai kartanonomistaja jätti anomuksen täyttämättä. Talonpojista yli kaksi kolmasosaa jäi anomusten ulkopuolelle.

Kuva tarkentuu, kun mukaan otetaan maanluonnot ja virkatalot (ks. taulukko 5.4). Talonpojista kaikkein aktiivisimmin isojakoa anoivat perintöratsutilojen omistajat. Heistä yli puolet käytti jakevaltaansa, kun tavallisten talonpoikaistilojen isännistä joka neljäs pani puumerkinsä anomukseen. Tässä kohtaa voidaan siis yhtyä Kalle Bäckin päätelmään: kylässä asunut perintöratsutilallinen oli todennäköisin isojakoaloitteen tekijä. Havainto vahvistaa myös käsitystä heidän asemastaan talonpoikais yhteiskunnan ”eteenpäinpyrkivimpänä” aineksena.³³⁹ Kruununratsutilallisista jakevaltaansa käytti ainoastaan 25 %. Toisaalta tähän ryhmään kuuluvia tiloja oli ainoastaan neljä eli kymmenen kertaa vähemmän kuin perintöratsutiloja, joten kokonaiskuva ei merkittävästi muutu. Passiivisinta isojaon anominen oli talonpoikien hallinnassa olleilla kruununtiloilla, vaikka näiden tilojen haltijat laativatkin

³³⁹ Rask 1978.

enemmän anomuksia kuin yksikään toinen ryhmittymä. Talonpoikien kohdalla on erikseen korostettava, että jakoa anottiin usein koko kylän voimin, mikä Länsi-Uudellamaalla tosin tarkoitti usein korkeintaan kahta tai kolmea talonpoikaa, sillä kylät olivat hyvin pienikokoisia.

Perintöratsutilan omistaja oli kaikkien todennäköisin aloitteentekijä myös säätyläismaanomistajien keskuudessa. Lähes jokainen tähän ryhmään kuuluva maanomistaja hyödynsi jaksaltaan. Kruununratsutilojen haltijoiden kohdallakin aloitteellisuus nousi 75 %:iin. Rälssi-tilojen omistajista sekä puustellien ja kruununtilojen haltijoista yli puolet osallistui isojaon anomiseen.

Pitäjien välillä oli jonkin verran eroavaisuuksia (ks. liite 6). Inkoossa virkatalojenhaltijat eivät anoneet isojakoa kovinkaan aktiivisesti, mikä saattoi johtua siitä, etteivät he useinkaan asuneet itse puustellissaan vaan olivat antaneet sen vuokralle paikallisille talonpojille – käytäntö, johon esivalta suhtautui erittäin nihkeästi. Palkkatilan sijaan he asuivat omistamillaan maatiloilla, joita he olivat hankkineet ostamalla tai lunastamalla perintöoikeuksia paikallisiin kruununtiloihin. Etenkin maaverosta vapautetut ratsutilat olivat haluttuja säätyläismaanomistajien keskuudessa.³⁴⁰

Tenholan osalta huomionarvoista on säätyläistaustaisten maanomistajien suuri osuus. Kaikista tiloista lähes puolet (49 %) oli säätyläisten omistuksessa. Prosenttiluku ei tosin kuvaa minkään yksittäisen poikkileikkausvuoden tilannetta vaan keskiarvoa koko isojakoprosessin ajalta. Yhtä kaikki Tenholaa ei voi pitää enää kovin talonpoikaisena pitäjänä, ja tämä selittää säätyläistaustaisten anomusten suuren osuuden. Myös Siuntiossa säätyläismaanomistajien osuus nousee varsin suureksi, yhteensä 30 %:iin, mutta Inkoossa ja Karjaalla säätyläisten omistuksessa oli alle 20 % maatiloista, eli säätyläismaanomistajien määrällä ei tunnu olevan ratkaisevaa merkitystä isojaon etenemisen kannalta.

Yhteenveto

Uudemmassa mannereurooppalaisessa historiantutkimuksessa on osoitettu, ettei yhteismaiden yksityistäminen suinkaan ollut ainoastaan valtiovallan ja säätyläisten intresseissä, vaan myös talonpojat, etenkin varakkaat suurtalonpojat, kannattivat uudistuksen toimeenpanoa, sillä he olivat useimmiten suurimpia hyödynsääjiä. Vastaavanlainen havainto on tehty myös ruotsalaisessa isojakotutkimuksessa: talonpojat anoivat uutta maanjakoa vähintäänkin yhtä aktiivisesti kuin säätyläiset. Aloitteellisuus oli suurinta ratsutilallisten keskuudessa. Länsi-Uusimaa ei muodostanut tässä suhteessa poikkeusta, sillä lähes 60 % kaikista aloitteentekijöistä oli talonpoikia. Perintöratsutilalliset, talonpoikaissäädyn varakkain kerrostuma, erottuu selvästi joukosta, kun anomukset suhteutetaan maanomistusrakenteeseen. Yli puolet ryhmään kuuluvista talonpojista käytti jaksaltaan.

Tutkimustulokset eivät toisaalta täysin kumoa aikaisempaa käsitystä säätyläisistä isojaon pioneereina. Yhteensä 62 % säätyläismaanomistajista käytti aloiteoikeuttaan, kun talonpoikien kohdalla vastaava luku oli 29 %. Tässä kohtaa Länsi-Uusimaa poikkesi Itä-Götanmaasta, sillä Ekebybornan pitäjässä talonpojat olivat säätyläisiä aloitteellisempia myös suhteellisesti ottaen. Säätyläisten rooli korostuu, kun tarkastelu laajennetaan koko Uuteenmaahan. Kaikista 1700-luvulla laadituista anomuksista joka toinen oli yhden tai useamman säätyläistaustaisen maanomistajan laatima, kun talonpoikien osuus oli 44 %. Viisi prosenttia anomuksista oli laadittu yhdessä säätyläisten ja talonpoikien kanssa. Miehistön jäsenten ja käsityöläisten

³⁴⁰ Wirilander 1950,76; Rask 1978, 150–153.

osuus oli ainoastaan yksi prosentti. Säätyläisten aktiivisuus korostui kartanoseuduilla kuten Espoon, Pohjan ja Porvoon pitäjissä. Talonpojat olivat säätyläisiä selvästi suuremmassa roolissa Nurmijärvellä ja Karjalohjalla sekä jossain määrin myös Inkoossa ja Karjaalla.

Myös viranomaisilla oli oikeus tehdä isojakoaloitteita, mikä oli tyypillistä nimenomaan suomalaiselle lainsäädännölle. Missään muualla Euroopassa julkisen vallan rooli ei noussut yhtä suureksi. Hallinnollinen reitti jakaantui kolmeen osaan. Vuosina 1757–1766 aloiteoikeus oli annettu läänikohtaisille taloudellisille deputaatioille ja vuodesta 1766 alkaen maaherroille. Verollepanojen yhteydessä yhteismaat jaettiin automaattisesti ilman erillistä anomusta. Lainsäädännön merkitys vaihteli alueittain. Verollepanoja toimitettiin 1700-luvulla Pohjanmaalla, Savossa ja Karjalassa. Viipurin läänissä ja Lapissa veroreformi toteutettiin 1800- ja 1900-luvuilla. Näillä seuduilla isojaon toimeenpano oli luonteeltaan hallinnollinen. Tilanne oli samanlainen myös niissä 14 hämäläisessä ja satakuntalaisessa pitäjässä, joissa taloudelliset deputaatiot olivat aktiivisia.

Uudellamaalla ei toimitettu yleisiä verollepanoja 1700-luvulla, eikä Uudenmaan ja Hämeen läänin deputaation vaikutuspiiri ulottunut läänin eteläisiin pitäjiin asti. Maaherrojen antamalla pitäjäkohtaisilla määräyksillä oli sen sijaan keskeinen merkitys 1760-luvun lopulta lähtien. Inkoossa, Karjaalla, Karjalohjalla ja Vihdissä yli 30 % jaoista oli luonteeltaan hallinnollisia; Lohjalla yli 70 % käynnistyi maaherran määräyksestä. Tämä selittää sen, miksi jakotoimitukset etenivät Lohjalla sekä Nummen ja Pusulan kappeliseurakunnissa varsin nopeasti vuoden 1775 loppuun mennessä. Yleisten jakojen vaikutus rajoittui Länsi-Uuteenmaahan. Itä-Uudellamaalla niitä toimitettiin ainoastaan Helsingin ja Tuusulan pitäjissä. Itä- ja Länsi-Uudenmaan väliset erot etenemistahdissa ovatkin osittain selitettävissä tätä kautta.

6. Talollisten motiivit

”Ottaen huomioon sen merkittävän sekaannuksen ja haitan, mikä seuraa tiluksien yhteisestä nautinnasta sarkajaossa, olen aikeissa anoa näillä käräjillä peltojen ja niittyjen isojakoa minun ja naapureitteni kesken Ingarskilan kylässä.”³⁴¹

CARL GUSTAF ARNKIHL, NIMISMIES (1762)

Inkoossa, Karjaalla, Siuntiossa ja Tenholassa oli todistettavasti ainakin 240 sellaista maanomistajaa, jotka anoivat yhteisnautinnan purkamista. Tässä luvussa pohdin heidän motiiveitaan. Mihin ongelmaan he etsivät isojaosta ratkaisua? Nostin isojaon etenemistä käsittelevässä luvussa esiin joitakin tekijöitä, kuten hintataso ja markkinoiden läheisyys, joilla oli selvästi suotuisa vaikutus isojakotöiden edistymiseen. Ruistynnyrin korkea hinta on kuitenkin vain olosuhde, jonka avulla on mahdollista selittää, miksi jakotoimitukset yleistyivät voimakkaasti tiettyinä aikoina. Talollisten motiivien on sen sijaan tavalla tai toisella liityttävä siihen, että olemassa olevat maanjako-olot eivät enää tyydyttäneet kylien asukkaita.

Mikrotutkimuksia isojaon taustoista

Isojakoanomusten taustalla vaikuttaneista syistä on esitetty useita erilaisia tulkintoja. Aikaisemmassa tutkimuksessa on korostettu mm. isojakoa edeltävän asutuskehityksen ja uudisraivauksen merkitystä. Myös kaupalliseen metsänkäyttöön liittyvien nautintaristiriitojen rooli on tuotu esiin. Aikaisemmille selitysmalleille tyypillisenä piirteenä on pidettävä sitä, että niissä talollisten motiiveja on lähestytty rakenteellisista tekijöistä, kuten voimakkaasta väestönkasvusta tai metsäteollisuuden laajenemisesta, käsin. Tässä luvussa näkökulma on toinen. Tarkastelen länsi-uusmaalaisten maanomistajien laatimien anomusten taustoja mikrotasolta käsin. Luvun keskeinen aineisto koostuu talollisten omista perusteluista, joista luvun alussa siteerattu nimismies Arnkihlin anomus on yksi esimerkki.

Talollisten perusteluista on jäänyt jälkiä useisiin eri lähdesarjoihin. Anomusten taustoja tuotiin esiin ensinnäkin kärjäkäsitteilyn yhteydessä. Asetukset eivät suoranaisesti edellyttäneet tuomioistuimen puoltaa, vaan maanmittauslaitoksesta oli mahdollista anoa suoraan maaherralta, mutta käytännössä anomuksia tuotiin myös käräjille. Tämä liittyi todennäköisesti vanhaan käytäntöön. Sarkajaon tasauksia ja muita jakotoimituksia oli totuttu viemään käräjille jo ennen isojakoa, sillä vuosien 1725 ja 1749 maanmittausasetusten mukaan jakotoimitusta ei voitu anoa ilman kihlakunnanoikeuden lupaa. Talolliset perustelivat anomuksiaan, koska he kokivat tarpeelliseksi saada tuomioistuin vakuuttuneeksi anomuksen tähdellisyydestä.

³⁴¹ ”I anseende til den betyande oreda, hinder och olägenhet, som uti stora byalag uti ägornas gemensamma nyttande i tegskifte förekommer, har jag varit omtänt, at med denne härads rätt, giöra ansökning om storskite, förnämligast i åker och äng, mig och mina grannar emellan i Ingarskila by.” KA, Inkoon tk 1762 § 13, 276–280. Todettakoon, että Anders Henriksson ja Anders Jakobsson olivat ehtineet jo kertaalleen anoa isojakoa vuotta aikaisemmin suoraan maaherralta. Ks. sivu 74.

Perusteluiden esittäminen ei ollut systemaattista, mutta oikeustapauksia on säilynyt riittävästi, jotta yleiskuva isojaon taustalla vaikuttaneista syistä on mahdollista rakentaa.

Perusteluita on kirjattu myös jakoasiakirjoihin sekä varsinaisiin isojakoanomuksiin, joita on tosin säilynyt ainoastaan muutama kappale. Kahdessa tapauksessa isojaon anominen nousi esiin sellaisen maariidan yhteydessä, jolla ei suoranaisesti ollut maareformin kanssa mitään tekemistä. Kaiken kaikkiaan olen löytänyt yhteensä 16 sellaista tapausta, jossa aloitteentekijä jollain tavoin taustoitti anomustaan. Näiden lisäksi muutamassa tapauksessa motiivin on voinut päätellä asiayhteydestä. Yhteensä tutkimusalueella toimitettiin 180 rintamaiden isojakoa ja 164 yhteismaiden isojakoa, joten otanta ei ole kovin suuri. Se on kuitenkin riittävä, sillä kaikki tapaukset ovat variaatioita muutamasta selkeästä teemasta.

Lausuntoja tulkittaessa on pidettävä mielessä, että ne eivät välttämättä aina ole objektiivisia kuvauksia talollisväestön ajattelutavoista. Viranomaisten tuottama lähdeaineisto oli usein hyvin muodollista, ja joissakin tapauksissa on mahdotonta erottaa toimijoiden oma ääni aikakaudelle tyypillisestä fraseologiasta. Vararykmentinkirjuri Johan Henrik Torgman anoi maaliskuussa 1757 isojakoa, jotta ”voisin varmuudella hoitaa tiluksiani sekä raivata uutta pelto- ja niittymaata ja tällä tavoin täyttää korkean esivallan armollisen tahdon”.³⁴² Korkean esivallan armollinen tahto oli tuskin kuitenkaan päällimmäisenä mielessä, kun vararykmentinkirjuri pani puumerkkiään anomukseen, vaikka taustalla saattoi olla ripaus velvollisuusetiikkaakin. Pääsääntöisesti maanomistajien perusteluita ei ole kuitenkaan puettu fraasien muotoon. Perusteluissa viitataan todellisiin tapahtumiin, useimmiten maariitoihin, jotka on mahdollista todentaa muiden lähteiden avulla. Perusteluiden uskottavuutta lisää sekin, että ne ovat johdonmukaisia.

Tutkin talollisten motiiveja kahdeksan tapaustutkimuksen avulla. Kolme ensimmäistä tapausta käsittelee kyläosuuden merkitystä; toiset kolme liittyvät yhteismaiden ongelmallisuuteen. Seitsemäs tapaustutkimus pureutuu siihen kehityskulkuun, joka johti tutkimusalueen ainoan pitäjän yleismaan eli Inkoon edustalla sijanneen saariston yksityistämiseen. Käsittelen tapausta varsin perusteellisesti, sillä pitäjän yleismaiden jakoa ei ole aikaisemmassa tutkimuskirjallisuudessa käsitelty lainkaan. Kahdeksas esimerkki valaisee säätyläisten motiiveja. Tapahtumat sijoittuvat muutaman kilometrin verran tutkimusalueen ulkopuolelle Kiskon kirkonkylään, joka tosin kuului samaan käräjäkuntaan Tenholan kanssa.

Kahden ensimmäisen alaluvun lopussa tarkastelen talollisten motiiveja myös päinvastaisesta näkökulmasta. Mitkä maat haluttiin jättää isojaon ulkopuolelle? Talonpoikien tavoitteet olivat usein rajallisia. He eivät halunneet purkaa yhteisnautintaa kokonaisuudessaan, vaikka asetukset olisivat sitä edellyttäneetkin. Tutkimusalueelta on löydettävissä useita esimerkkejä tällaisista toimituksista. Nämä tapaukset täydentävät kuvaa isojaon anomisen taustalla vaikuttaneista syistä.

Kyläosuusmotiivi

Inkoolainen perintötalonpoika Johan Eriksson Kråkernin talosta ja Tähtelän kylästä oli haastanut naapurinsa vuoden 1763 syyskäräjille, sillä hän oli aikeissa anoa maaherralta isojakoa. Johan Eriksson perusteli anomustaan sillä, ettei hän omistanut (*innehaft*) kylässä niin paljon maata kuin hänelle veroluvun ja maaveron mukaan kuuluisi. Isojaon avulla Johan Eriksson uskoi kuitenkin saavansa oikean osuutensa kylän maista. Uudet tilukset sijaitsisivat

³⁴² HMA, ULH ka, ratkaistut asiakirjat 7.5.1757 (Eb:47).

hänen arvionsa mukaan myös ”mukavammin ja paremmin” (*bekvämligare och på bättre sätt*) kuin nyt, kun maat ovat sarkajaossa naapureiden kanssa. Naapureilla ei ollut mitään isojakoa vastaan, ja Johan Eriksson saattoi toimittaa anomuksensa lääninkansliaan. Maaherra antoi päätöksensä seuraavana vuonna, ja uusi maanjako toteutettiin kesällä 1766.³⁴³

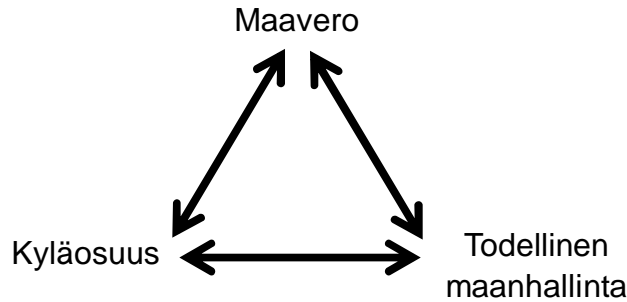
Johan Eriksson anoi siis isojakoa jotta saisi verolukunsa, siis kyläosuuden, ja maakirjassa määritellyn verotaakkansa vastaamaan todellisia maanomistusoloja. Parempi tilusjärjestys tuli kaupan päälle. Hänen perustelunsa eivät olleet poikkeuksellisia. Inkoolaisen Lillbreds virkatalon haltija, väepeli Otto Wilhelm Nordberg kirjoitti anomuksessaan, ettei virkatalon oikeasta tanko- ja kyynärluvusta ollut enää varmuutta, koska sen omistaja oli vaihtunut kovin usein ja koska sitä oli viljellyt niin moni lampuoti. Nordberg toivoikin, että isojako selkiyttäisi tilannetta ja hänen virkatalonsa voisi jatkossa nauttia siitä osuudesta, joka sille oikeasti kuului.³⁴⁴ Kyläosuusmotiivi on löydettävissä myös tenholalaisen perintötalonpojan Hans Henrikssonin anomuksen taustalta. Vättilaxin kylässä asunut Hans Henriksson ilmoitti vuoden 1760 talvikäräjillä anovansa peltojen, niittyjen ja metsien isojakoa. Hän ei tässä yhteydessä tuonut esiin perusteluita, mutta kaiken todennäköisyyden mukaan taustalla vaikutti todellisen maanomistuksen ja verotuksen välinen epäsuhta. Tämä on pääteltävissä siitä, että samainen Hans Henriksson oli anonut uutta tilusmittausta ensimmäisen kerran jo kolme vuotta aikaisemmin; tässä yhteydessä hän perusteli anomustaan sillä, että naapureilla oli enemmän maata kuin heille kuuluisi. Tässä varhaisemmassa tapauksessa ei ollut kyse iso-jaosta, vaan Hans Henriksson anoi sarkajaon tasausta. Tilusmittausta ei kuitenkaan koskaan toimitettu, sillä tapauksen käsittelyä jouduttiin lykkäämään, ja kun asia otettiin uudelleen käsittelyyn, oli sarkajaon tasaus vaihtunut isojaoksi.³⁴⁵

Kyläosuusmotiivin variaationa on myös pidettävä erästä Siuntion syyskäräjillä vuonna 1759 käsiteltyä riitatapausta, joka liittyi niittysarkojen välisiin rajoihin. Riita oli saanut alkunsa siitä, kun kruununtalonpoika Henrik Andersson Nybyn kylästä oli joitakin vuosia aikaisemmin jättänyt aitaamatta osuutensa tankoniitystä. Kihlakunnanoikeus oli edellisen vuoden syyskäräjillä velvoittanut sakon uhalla Henrik Anderssonin pystyttämään aitauksen, mutta mitään ei ollut tapahtunut, ja Anderssonin naapuri, lautamies Mats Klemetsson oli itse joutunut panemaan aidaksia ristiin 12 niittysaran edestä. Syksyllä 1759 lautamies vaati naapuriltaan korvauksia tekemästään työstä. Tämän lisäksi hän nosti esiin toisenkin syytteen: Henrik Andersson oli liikuttanut ja muuttanut sarkojen välisten rajamerkkien paikkaa kylän tankoniityssä, ja tämän vuoksi hänellä oli kaksi tankoa liian vähän niittyä. Käsittelyn kuluessa ilmeni myös, että maanmittari Hans Fattenborg oli toimittanut kylässä sarkajaon tasauksen vuonna 1750. Rajamerkkien siirtäminen oli tapahtunut jossain vaiheessa tämän jälkeen. Aitauksikysymyksessä Henrik Andersson puolustautui toteamalla, että hän oli menneinä vuosina pystyttänyt lautamiehelle niin paljon aitauksia, että puntit olivat nyt tasoissa. Ja mitä rajamerkkien siirtelyyn tuli, esitti Henrik Andersson maanmittari Hans Fattenborgin tekemän katselmuksen, jonka perusteella myös lautamies oli syyllistynyt laittomuuksiin. Tämä oli mm. anastanut itselleen puoli tankoa maata erästä niitystä ja tehnyt polun erään Henrik Anderssonille kuuluneen peltonurmen (*linda*) poikki. Mats Klemetsson totesi, että katselmus oli toimitettu hänen poissa ollessaan, eikä hän voinut tämän vuoksi ottaa syytteisiin kantaa. Sen sijaan hän esitti pyynnön, että kihlakunnanoikeus sallisi hänen anoa isojakoa tulevien

³⁴³ KA, Inkoo sk 1763 § 5, 820–821v.

³⁴⁴ HMA, ULH ka, ratkaistut asiakirjat 7.5.1757 (Eb:47).

³⁴⁵ KA, Tenholan tk 1757 § 71, 424v ja Tenholan tk 1760 § 32, 285v–286.

Kaavio 6.1. Verotuksen ja maanhallinnan välinen suhde aurinkojakoisessa vainiokylässä

riitaisuuksien ehkäisemiseksi, joita heidän välilleen aika ajoin ilmaantui. Myös tuomioistuini piti ajatusta hyvänä nimenomaan sillä perusteella, että naapurusten väliset riidat olisivat tällä tavoin ehkäistävissä.³⁴⁶

Mistä kyläosuusmotiivissa oli oikeastaan kyse? Kuten ensimmäisestä luvusta kävi ilmi, talonpoikien nautintaoikeudet määriteltiin suhteessa verotaakkaan: mitä suuremmat verot, sitä laajemmat oikeudet. Verotaakan suuruus puolestaan suhteutettiin maanomistukseen kyläosuuden avulla. Järjestelmä toimi moitteettomasti niin kauan kuin maatilojen maanhallinta vastasi niiden kyläosuutta sekä veroillepanoissa määritellyä todellista verotaakkaa. Kaikkien kolmen osatekijän oli vastattava toisiaan (ks. kaavio 6.1).

Todellisuudessa epäsuhteaisuudet olivat tavallisia, ja tästä aiheutui ongelmia. Vastaavuudet vääristyivät ensinnäkin verovähennysten (*förmedling*) vaikutuksesta. Kun maatilan verotaakkaa syystä tai toisesta vähennettiin, saattoivat kylän muut asukkaat esittää vaatimuksen, ettei kyseinen maatila saanut hyödyntää yhteismaita samassa suhteessa kuin aikaisemmin. Sen maatilan haltija, jonka maaveroa oli vähennetty, saattoi vuorostaan vedota kyläosuuteensa, johon ei välttämättä tehty muutoksia, vaikka varsinainen verotaakka olisikin muuttunut.³⁴⁷

Verovähennysten ohella myös maatilojen yhdistäminen oli omiaan sekoittamaan maanomistuksen ja verotuksen välistä tasapainoa. Kun kaksi tilaa yhdistettiin, laskettiin periaatteessa samalla yhteen myös kummankin tilan tankoluvut. Tilojen yhdistämiset vaipuivat aikojen saatossa kuitenkin unholaan, eikä talonpojilla ollut aina selvää käsitystä tilansa oikeasta tankoluvusta.³⁴⁸

Tasapaino järkkäyi myös silloin, jos maanhallintaoloissa tapahtui muutoksia. Edellä mainittu Nybyn tapaus on tästä hyvä esimerkki. Omaa maanomistusta voitiin kätevästi kasvattaa pelto- ja niittysarkoja leventämällä. Leventäminen oli mahdollista toteuttaa sarkojen välisten rajamerkkien paikkoja siirtämällä, mutta aina tämäkään ei ollut välttämätöntä, sillä rajamerkit saattoivat aikojen saatossa kadota itsestäänkin. Tällöin maamiehellä oli todennäköisesti varsin suuri houkutus aurata joka vuosi hieman leveämmältä, ja houkutus oli varmastikin suurin isovihan ja pikkuvihan aikoihin, jolloin useissa kylissä oli autioituneita maatiloja, joiden asukkaat eivät olleet valvomassa naapureiden kyntökaluston liikkeitä.³⁴⁹

³⁴⁶ “Hwarhos han anhölt, att härads rätten wille bewilja then storskifte, til förekommade af flere tvistigheter, som the tid efter annan med hwarandra måst hafwa.” KA, Siuntion sk 1759 § 37, 669–671.

³⁴⁷ Ågren 2001, kpl 23.

³⁴⁸ Ks. etenkin Mälsarbyn tapaus (alla) sekä seuraavan luvun riidat oikeudenmukaisesta jakoperusteesta.

³⁴⁹ Isovihan vaikutuksiin viitataan erään isojakoriidan yhteydessä (sivu 170).

Peltosarkojen leventämistä suurempi vaikutus oli kuitenkin voimakkaalla uudisraivauksella. Uuden pellon tai niityn raivaaminen ei sinänsä ollut ongelma, sillä talonpojilla oli siihen oikeus, kunhan he eivät tehneet uudisraivioita ilman naapureiden hyväksyntää. Maatilat eivät myöskään saaneet ylittää kyläosuuden määrittelemää suhteellista osuuttaan.³⁵⁰ Uudisraivaus oli aika ajoin kuitenkin niin voimakasta, että kyläosuuden asettamat raamit ylittyivät. Näin tapahtui etenkin silloin, jos jollakin maatilalla oli paljon työkykyisiä jälkeläisiä, joiden avulla uuden maan raivaaminen oli mahdollista.³⁵¹

Jos joku kylän asukkaista tulkitsi, että verotuksen ja maanomistuksen välinen tasapaino oli tavalla tai toisella järkkynyt, hänellä oli oikeus anoa uutta tilusmittausta ja maanjakoa. Tällöin pelto- tai niittyomistukset palautettiin siihen keskinäiseen suhteeseen, jossa ne olivat olleet joskus aikaisemmin verotusta järjestettäessä. Sarkajaon tasaukset eivät olleet tavattomia vaan kiinteä osa sarkajakoista vainiojärjestelmää, ja uusia tangoituksia saatettiin joutua suorittamaan jopa muutaman vuoden välein.³⁵²

Vuoden 1757 isojakoasetuksen seurauksena tilanne muuttui. Sarkajako ei enää ollut laillinen maanjakotapa. Maariidat eivät olleet kuitenkaan kadonneet minnekään, ja jos ne haluttiin saada ratkaistua, oli sarkajaon tasauksen sijaan anottava isojakoa. Näin tekivät inkoolaiset Johan Eriksson ja vääpeli Otto Wilhelm Nordberg sekä tenholalainen Hans Henriksson, mutta vastaavaa perustelua käyttivät myös monet muut talonpojat.

Isojaon tausta Mälsarbyn kylässä

Tenholassa, Lindön lahden eteläpuolella sijannut Mälsarby oli pieni, kahden ratsutilan (Lillgård ja Storgård) muodostama kylä. Vuonna 1647 laaditussa Hans Hanssonin maakirjakartassa Mälsarbyssä oli vielä neljä tilaa, kaksi perintötilaa (em. ratsutilat) sekä kaksi kruununtilaa, mutta kruununtilat olivat ilmeisesti jossain vaiheessa autioituneet, koska maakirjakartan mukaan niiden tilukset oli yhdistetty perintötilojen maihin. Mälsarbyn kylään kuului myös kaksi yksittäistaloa, Gamsböle (tai Gamsen) ja Bålabacka, jotka oli liitetty kylään 1690-luvulla määräjakoilaitoksen rakentamisen yhteydessä.³⁵³

Gamsböle oli vanha tenholalainen kylä, jossa vielä 1500-luvulla oli ollut kaksi taloa. Talot oli kuitenkin yhdistetty vuonna 1588 toimitetun maantarkastuksen seurauksena ilmeisesti sen vuoksi, että kylän veronmaksukyky olisi edes jotenkin turvattu. Edellä mainitussa Hans Hanssonin maakirjakartassa Gamsböle oli edelleen itsenäinen, yhden talon muodostama kylä, mutta jossain vaiheessa 1600-luvun puolivälin jälkeen talo autioitui ja Gamsbölen taru itsenäisenä kylänä tuli tiensä päähän. Ensin sen maat liitettiin naapurissa sijainneeseen Brutubölen kylään, seuraavaksi Bålabackan kylässä asunut kihlakunnanvouti Thomas Larsson sai oikeuden käyttää Gamsbölen tilan maita karjansa ruokkimiseen ja lopulta 1690-luvulla Gamsböle määrättiin Lillgårdin ratsutilan augmentti- eli aputilaksi.³⁵⁴

Myös Bålabackan talo oli Hans Hanssonin maakirjakartan perusteella muodostanut alun perin oman jakokuntansa, mutta Gamsbölen lailla sekin oli jossain vaiheessa autioitunut.³⁵⁵

³⁵⁰ Ruotzin waldacunnan laki, Rakennus Caari X, 4§; Jutikkala 1958, 66–67.

³⁵¹ Ks. Orvlaxin ja Gumbölen tapaukset ja niissä mainitut lähteet.

³⁵² Jutikkala 1958, 68; Jokipii 1974, 34–36.

³⁵³ KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B1a 38–39; KA, Tenhola tk 1734 § 25, 229v–238.

³⁵⁴ Ibid.; Nikula 1938, osa 1, 25 ja 84.

³⁵⁵ Vuonna 1705 laaditussa taloudellisessa kartassa talo on merkitty autioksi, ja isojakoasiakirjoissa

Kun Bålabacka määrättiin määräjakolaitoksen perustamisen yhteydessä Storgårdin ratsutilan aputilaksi, talo sulautui osaksi Mälsarbyn kylää.

Sulautuminen ei ollut kuitenkaan täydellistä kummankaan aputilan osalta. Vaikka Mälsarby, Gamsböle ja Bålabacka muodostivatkin isojaon aikaan yhden jakokunnan, oli emäkylän ja aputilojen välinen yhteisnautinta vain osittaista. Emäkylän sisällä rintamaat ja metsät olivat toki yhteisnautinnassa, mutta yhteisnautinta loppui, kun aputilojen rajat tulivat vastaan. Gamsbölen pellot, niityt ja metsät kuuluivat nimittäin kokonaisuudessaan Lillgårdin ratsutilalle, eivätkä tilukset olleet seka-asemassa Mälsarbyn tai Bålabackan kanssa. Bålabackan tilukset kuuluivat puolestaan kokonaisuudessaan Storgårdin ratsutilalle, mutta tilannetta monimutkaisti se, että Bålabackan talo omisti vanhastaan neljän tangon edestä maata kahdesta Mälsarbyn emäkylään kuuluneesta niitystä (Storängen ja Nävlox). Kyse oli todennäköisesti jostain vanhasta yhteisnautinnasta ajalta, jolloin Bålabacka oli ollut vielä itsenäinen kylä.³⁵⁶

Tämä nautinto-oikeuksien monitasaisuus kärjistyi maariidaksi 1730-luvulla. Riidan alkusysäys oli Lillgårdin ratsutilallisen Johan Bergin teettämä maanjako, joka perustui maaherran 29.2.1728 antamaan päätökseen. Maanjaon taustalla oli maaomaisuuden ja verolukujen välinen epäsuhta, kuten niin monissa muissakin vastaavissa tapauksissa. Maanjako ei kuitenkaan tyydyttänyt Johan Bergin naapuria Erik Simonssonia. Hänen mukaansa se oli ensinnäkin toimitettu hänen tietämättään (!) ja vastoin hänen tahtoaan. Erik Simonsson oli lisäksi kärsinyt jaossa, koska hänelle oli jaettu ainoastaan huonoimmat pelto- ja niitypalstat (peruste, jota myöhemmin käytettiin usein myös isojakoriitojen yhteydessä). Hän vaatikin, että jako oli toimitettava uudelleen. Kolmanneksi Erik Simonssonille oli annettu Storängen- ja Nävlox -nimisistä niitystä ainoastaan 12 tankoa, kun hänellä aikaisemmin oli ollut 16 tankoa. Lopultakin Johan Berg ei päästänyt Erik Simonssonia Gamsin metsään, vaikka hänellä tuli olla tähän oikeus, koska Bålabackan mailla ei ollut lainkaan metsämaata. Erik Simonsson esitti myös vaatimuksen, että kylän metsät tuli jakaa ratsutilojen kesken.

Johan Berg vastasi, että maanjaossa käytetyt tankoluvut perustuivat maaherran päätökseen, jonka mukaan hänen omistamalleen ratsutilalle kuului 10 ja Erik Simonssonin ratsutilalle 12 tankoa kylän yhteisistä pelloista ja niitystä. Berg totesi myös, että Erik Simonsson sai hänen puolestaan toimittaa uuden jaon mutta omalla kustannuksellaan. Metsäjakoa hän ei kannattanut, koska kumpikaan asukkaista ei halunnut menettää yhteyttä meren rantaan. Berg myös kiisti ehdottomasti, että Erik Simonssonin ratsutilalle kuuluisi minkäänlaista osuutta Gamsin tiluksista.

Samassa yhteydessä ratsutilalliset nostivat esille lukuisia muita riitatapauksia, jotka kuvaavat hyvin, minkälaisia ongelmia yhteisnautinta saattoi aiheuttaa. Erik Simonsson syytti Johan Bergiä siitä, että tämä oli päästänyt vasikkansa hänen niitylleen Erikin vaimon estelyistä huolimatta. Tämän seurauksena kalaverkkokin oli turmeltunut. Berg oli mennyt lisäksi ajamaan hevosensa ja härkensä vastakylvettyjen peltojen ja yhteisten niittyjen yli Gamsin maille, kuljettanut talvella puita Erikin lumettomien peltosarkojen yli ja kaiken kukkuraksi mennyt kaivamaan uuden ojan peltosarkansa poikki ja päästänyt vedet naapurinsa peltosaralle. Olipa Bergillä vieläpä niin rajuluontoinen ratsuhevonen, ettei Erik voinut laiduntaa omaa hevostaan samassa aitauksessa, vaan hänen oli vietävä hevosensa kylän ulkopuolelle tai Bålabackan autiotalon maille.

Johan Berg kiisti väitteet kohta kohdalta ja syytti sen sijaan naapuriaan vastaavanlaisista

Bålabackan pellot kulkevat nimellä ”Ödesåker”. KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B47 27/1–2.

³⁵⁶ Ibid.

vahingonteoista. Hän väitti, että Erik Simonsson oli edellisenä kesänä rikkonut vasikkahaan aitauksen, minkä seurauksena vasikat olivat tallanneet Bergin ruissaran ja vahingoittaneet viljasatoa. Erik oli myös rakentanut uuden aitauksen pelto- ja niittymaiden välille mutta ei ollut jättänyt aitaukseen lainkaan veräjää, niin ettei Berg kyennyt ajamaan heinää kylään. Sitten naapuri oli kaatanut yhden ison sekä kaksi tai kolme pienempää kuusta Mälsarbyn ja Gundbyn väliselle tielle. Erik oli myös edellisenä kesänä jättänyt tulematta nuotalle, kun Berg olisi halunnut, ja tämän vuoksi hän irtisanoi itsensä heidän yhteisestä nuottakunnastaan ja aikoi vastedes pitää omaa nuottaa. Lopultakin Erik oli nimittänyt Johan Bergin renkiä varkaaksi ja lurjukseksi, ja Erikin vaimo oli haukkunut Bergin piikaa huoraksi. Naapurisopu oli kaukana, vaikka kylässä oli vain kaksi taloa.

Vuoden 1735 syyskäräjillä naapurit saivat kuitenkin sovittua riitansa. Erik Simonssonille ei annettu osuutta Gamsbölen maista, mutta hän sai pitää Bålabackan maat kokonaan itsellään. Storängen och Nävlax-niityistä hän sai maata 16 tangon edestä (eli Storgårdin osuus, joka oli 12 tankoa ja Bålabackan osuus, joka oli neljä tankoa), niin kuin halusikin. Johan Berg sai kyseisistä niityistä kymmenen tankoa. Maajako-olot siis palautettiin siihen tilanteeseen, missä ne olivat olleet ennen 1730-luvun alussa toimitettua uutta jakoa.

Kihlakunnanoikeuden antaman päätöksen toimeenpaneminen edellytti jälleen uutta maanmittaustoimitusta. Tätä ei kuitenkaan kuulunut. Niinpä 15 vuotta myöhemmin Storgårdin ratsutilan silloinen omistaja ratsutilallinen Thomas Eriksson toi maariidan uudelleen käräjille ja anoi, että maanjako viimein toimitettaisiin. Kihlakunnanoikeus myöntyi Thomas Erikssonin anomukseen ja määräsi sarkajaon tasauksen toimittavaksi, ”jotta kumpikin ratsutila saisi niin paljon maata, kuin sille kuului” (*therigenom tillägga them hwarthera så mycket jord som them med rättä tilbör*). Käsittelyn yhteydessä ilmeni, että maanomistajat olivat anoneet sarkajaon tasausta myös maaherralta, joka oli antanut määräyksensä 14.9.1748.

Nämäkään keinot eivät auttaneet. Maanmittaria ei näkynyt ja maanjako-olot säilyivät virheellisellä tolallaan.

Kiistaan saatiin lopullinen ratkaisu vasta vuoden 1758 syyskäräjillä. Tuolloin Mälsarbyn ratsutilalliset Thomas ja Samuel Eriksson anoivat, että heidän peltonsa, niittynsä ja metsänsä pantaisiin isojakoon, sillä ”he uskoivat isojaon avulla pääsevänsä helpoiten eroon maanomistusriidoistaan” (*hwarigenom the förment sig kunna lättast slippa sine med hwarandra ägande stridigheter*). Isojako Mälsarbyn kylässä toimitettiin vajaan vuoden kuluttua elokuussa 1759, ja liki 30 vuotta kestänyt maariita saatettiin viimein unohtaa.³⁵⁷

Mälsarbyn kylässä isojakoa anottiin samasta syystä kuin sarkajakoa. Ratsutilalliset halusivat uuden maanjaon avulla saada maanomistuksen ja talojen kyläosuuden vastaamaan toisiaan. Isojaon etuna oli lainsäädännön pakottavuus, sillä toimitusta ei tarvinnut odottaa vuosikymmeniä. Vanhat, pitkäkestoiset maariidat oli mahdollista saattaa sen avulla nopeasti päätökseen. Mälsarbyn esimerkki havainnollistaa myös riitatapausten taustoja. Vuosisatojen kuluessa maanomistusrakenne oli autioitumisen ja tilojen yhdistämisen seurauksena muodostunut niin monimutkaiseksi, ettei maanomistajilla ollut selkeää käsitystä nautinto-oikeuksiensa rajoista. Erik Simonsson saattoi vaatia osuutta Gamsbölen metsiin, ja Johan Berg saattoi kuvitella olevansa oikeutettu nauttimaan Bålabackan ja Mälsarbyn yhteisniittyjä laajemmassa mittakaavassa kuin minkä tankoluvut loppujen lopuksi sallivat.

³⁵⁷ KA, Tenhola tk 1734 § 25, 229v–238; Tenhola tk 1735 § 11, 473v–477; Tenhola sk 1735 § 50, 1297v–1298v; Tenhola tk 1749 § 7, 278–279; Tenholan sk 1758 § 41, 1191–1191v; KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B47 27/2.

Isojaon tausta Orvlaxin kylässä

Orvlaxin kylä sijaitsee Tenholassa, Bromarvin kappeliseurakunnassa, Orvlaxin lahden rannalla. Kylässä oli isojaon aikaan kaksi kruunutilaa, Västergård ja Östergård, joista kumpikin oli ollut pitkään autiona. Vuonna 1647 laaditun maakirjakartan mukaan Västergård oli ollut autiona 50 vuotta, Östergård ikimuistoisista ajoista lähtien. 1600-luvun lopulla toinen kylän taloista oli ollut jonkin aikaa asuttuna. Tämä johtui ilmeisesti siitä, että Tenalan autiotilat oli määrätty määräjakoislaitoksen yhteydessä perustetun uuden rakuunaeskadroonan sotilaille. Pultavan taistelun jälkeen ratsujoukko kuitenkin lakkautettiin, ja kylä jäi taas tyhjäksi.³⁵⁸

Kylän asutushistoriassa tapahtui käänne 1732, kun talonpoika Hans Pettersson otti Östergårdin talon viljelykseen 12 vuoden vapaavuosia vastaan. Seitsemän vuotta myöhemmin myös Västergårdin talo sai asukkaan, kun samainen Hans Pettersson ryhtyi viljelemään sitä vävynsä Hemming Johanssonin kanssa niin ikään 12 vuoden vapaavuosia vastaan. Östergårdin talon hän luovutti pojalleen Petter Hanssonille. Sarkajako Orvlaxin kylässä toimitettiin varsinaisesti 1744 maanmittari Hans Fattenborgin toimesta. Jako perustui maakirjoissa mainittuihin tankolukuihin, joiden perusteella Östergårdin talo sai rintapelloista kuusi tankoa ja Västergårdin talo 12 tankoa. Sarkajako toimitettiin juuri tuolloin, koska Östergårdin talon vapaavuodet olivat kuluneet umpeen, ja maanomistusolot oli saatava vastaamaan talojen vero-
taakkaa. Tosin sarkajako jouduttiin toimittamaan vaillinaisesti, koska osa kylän pelloista oli vielä metsittyneitä.³⁵⁹

Samoihin aikoihin käytiin myös kylän rajat. Ne olivat hämärtyneet, koska kylä oli ollut pitkään autiona ja Orvlaxin naapurissa sijainneen Könickin yksittäistalon asukas oli laajentanut tiluksiaan Orvlaxin kylän puolelle. Rajankäynti johti pitkään rajariitaan Orvlaxin ja Könickin kylien välillä. Sitä käsiteltiin kahdesti myös kamarikollegiossa, ja jälkimmäisen käsittelyn seurauksena helmikuussa 1762 määrättiin, että Könickin ja Orvlaxin kylien kruununtalojen metsät tuli mitata ja jakaa ”kyläosuuden mukaan” (*efter deras rätta byamål*) ottamatta huomioon kylien välistä rajaa koskevia väitteitä. Jaon toimitti maanmittari Hans Fattenborgin toukokuussa 1763. Se ei kuitenkaan tyydyttänyt Orvlaxin kylän kahta kruununtalallista, jotka valittivat maanjaosta kuninkaalle (rajankäynti oli todellakin tässä vaiheessa muuttunut maanjaoksi!), koska heidän mielestään Könicken asukas oli saanut enemmän maata kuin he suhteessa jakoperusteena käytettyyn vuokraan. Kuningas vastasi heinäkuussa 1768, että kamarikollegion aikaisempi jakoperustetta koskeva päätös pysyy voimassa. Varsinainen jako oli sen sijaan tarkastettava jonkun toisen maanmittarin toimesta. Tämä tapahtui marraskuussa 1773, ja uusi maajako toimitettiin vuonna 1779.³⁶⁰

Tässä vaiheessa varsinainen isojako ei ollut kuitenkaan vielä käynnistynyt. Pellot ja niityt olivat edelleen sarkajaossa ja metsät yhteisomistuksessa. Maanjaossa metsät oli jaettu ainoastaan kahden kylän kesken. Orvlaxin kylän sisällä metsiä ei ollut jaettu.

Rintamaiden isojakoa saatiin odottaa aina 1780-luvulle asti. Sarkajaon purkamista anoi kruununtalonpoika Johan Gustavsson, joka oli saanut Östergårdin talon haltuunsa todennäköisesti 1780-luvun alussa. Kylän asuttamisesta oli tässä vaiheessa kulunut yli 40 vuotta, ja

³⁵⁸ KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B1a 29; KA, läänintilit 8072a (v. 1694); Nikula 1938, osa 1, 189–190.

³⁵⁹ KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B47 33/1–2; MLAK, isojakoasiakirjat, Tenhola 117/171a c50.

³⁶⁰ MLAK, isojakoasiakirjat, Tenhola 117/169–171a c50.

Taulukko 6.1. *Peltopinta-alan kasvu Orvlaxin kylässä 1647–1785 (tynnyrinalaa)*

	manttaali	maa- vero	tanko- luku	1647	1744	1763	1779	1785
Östergård	5/12	15:25:20	6	3:17	4:6 ½ (2:14 3/8)	4:9 ¼	5:23 5/12	5:11 ¼
Västergård	½	22:18:2 ¼	12	7:4	7:16 3/8 (1:15 3/8)	7:7 ¼	10:27 ½	11:5 ¼
suhdeluku	0,83	0,70	0,50	0,50	0,56	0,60	0,53	0,48

Lähteet: KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B1a 29, B47 19/4–5; B47 33/1–3; MLAK, isojakiasiakirjat, Tenhola 117/169–171a c50.

Huom! Maaveron rahayksiköt ovat taaleri:äyri:penninki. Pinta-alojen mittayksiköt ovat tynnyrinala:kapanala. Yksi tynnyrinala vastasi vuonna 1647 yhteensä 30 kapanalaa ja 1700-luvun mittauksissa 32 kapanalaa. Suluissa olevat pinta-alat vuoden 1744 kohdalla tarkoittavat viljelyksessä olevia peltoja; valtaosa pelloista oli tässä vaiheessa vielä

vuosien saatossa kylän asukkaat olivat raivanneet ”kivisestä maasta ja vaikeakulkuisesta metsästä” niin paljon uutta pelto- ja niittymaata, että maanomistusolot olivat muodostuneet sekaviksi. Ongelmallista oli etenkin se, että Västergårdin talo oli raivannut enemmän maata kuin Östergård suhteessa talojen verolukuihin. Tämän vuoksi Östergårdin talon uusi haltija, kruununtalonpoika Johan Gustavsson päätti anoa isojakoa: ”Koska Östergårdin ja Västergårdin kruununtilat olivat olleet ikimuistoisista ajoista lähtien autioina ja koska mitään kunnollista maanjakoa ei ollut toimitettu, vaikka etenkin ulkomaille ja soille oli raivattu uusia peltoja ja niittyjä, olen minä Östergårdin talon uutena asukkaana havainnut kärsineeni merkittävää vahinkoa, ja tämän vuoksi olen päättänyt anoa isojakoa.”³⁶¹

Johan Gustavssonin perustelu ei ollut tuulesta temmattu. Orvlaxin kylässä oli todella ollut käynnissä voimakas uudisraivaus, eikä peltoala ollut aina kasvanut suhteessa verolukuihin. Tämä on mahdollista osoittaa hyvinkin tarkasti, koska Orvlaxin kylä mitattiin isojakoprosessin kuluessa niin monta kertaa (ks. taulukko 6.1) Olen ottanut taulukkoon vertailukohdaksi mukaan myös vuoden 1647 maakirjakartan antamat peltopinta-alat. Oheisessa taulukossa on lisäksi talojen veroluvut sekä maaverot. Yleisin jakoperuste tutkimusalueen isojaoissa oli tankoluku – näin oli myös Orvlaxin kylässä – mutta jonkin verran käytettiin myös maaveroa, ja jos maaveron ja tankoluvun välinen ero oli näinkin suuri, on helppo kuvitella, että jotkut maanomistajat halusivat jakaa maat tankoluvun ja toisen maaveron perusteella. Alimmalla sarakkeella oleva suhdeluku on saatu yksinkertaisesti jakamalla tilojen veroluvut tai vastaavasti peltopinta-alat keskenään. Suhdeluku kertoo, missä määrin veroluvut ja pinta-alat vastasivat toisiaan peltopinta-alan kasvaessa.

Kun peltopinta-alan kasvua arvioidaan, on otettava huomioon, että tilat olivat olleet vuosikymmenien ajan autioina. Metsittyneet pellot olikin ensin saatava viljelykseen ennen kuin

³⁶¹ MLAK, isojakiasiakirjat, Tenhola 117/171a c50.

uutta peltoa oli mahdollista ryhtyä raivaamaan. Västergårdin tilan kohdalla tämä prosessi oli saatu päätökseen vuoteen 1763 mennessä. Peltopinta-ala oli tuolloin lähes täsmälleen sama kuin 116 vuotta aikaisemmin. Tämän jälkeen käynnistyi varsinainen uudisraivaus, ja se olikin voimakasta. Vuoteen 1779 mennessä Västergårdin tila oli saanut raivattua yli kolme tynnyrin-alaa uutta peltomaata ja kuusi vuotta myöhemmin peltopinta-ala oli kasvanut entisestään. Östergårdin asukkaiden uudisraivausinto oli sen sijaan huomattavasti vaatimattomampaa kuin naapuritalossa, ja tämä korostui etenkin vuoden 1763 jälkeen, kun Västergårdin asukkaat kantoivat raivaustyökalut rintamailta ”kivikkoiselle ja vaikeakulkuiselle” ulkomaalle. Samassa ajassa kun Västergårdin peltopinta-ala kasvoi neljä tynnyrin-alaa eli noin kaksi hehtaaria, oli Östergård saanut raivattua ainoastaan noin yhden tynnyrin-alan verran uutta peltoa.

Orvlaxin tapaus osoittaa havainnollisesti, miksi voimakas uudisraivaus sai maanomistajat anomaan isojakoa. Tapaus on sikäli poikkeuksellinen, että uudisraivaus käynnistyi ”tyhjältä”, sillä tilukset olivat olleet pitkään autiona. Ei ole silti mitään syytä olettaa, ettei peltoalojen laajentaminen olisi aiheuttanut ristiriitoja myös niissä kylissä, joissa asutus oli ollut pitkään pysyvää.

Isojaon tausta Ingvalsbyn kylässä

Ingvalsbyn kylä sijaitsi Karjaalla, Turkuun johtavan maantien kupeessa, muutaman kilometrin päässä Mustion ruukista. Kylässä oli isojaon aikaan viisi taloa. Kylän suurtilallinen oli Gabriel Tötterman, joka omisti Mangsin veroratsutilan sekä Svensin perintötilan, jonka hänen isänsä oli ostanut 800 kuparitaalerilla Mustion ruukinpatruunalta Henrik Johan Kreijltä 1740-luvulla.³⁶² Talonpoika Johan Eriksson omisti Nikun ja Magnus Andersson Bässiansin kruunun-tilat. Kylässä oli lisäksi Bytarsin rälssitalo, joka kuului Lohjan puolella sijainneelle Kirkniemen kartanolle, joka reduktion jälkeen oli säteriratsutila. Kirkniemen kartanon omistaja vaihtui isojaon molemmin puolin useita kertoja. Vuosina 1750–1758 kartano kuului vapaaherra Karl Cedeströmille, vuosina 1759–1761 saaristolaivaston komentaja Augustin Ehrensverdille ja vuosina 1762–1775 sotaneuvos Otto Ernst Boijelle, joka oli isojaon alkuaikoina myös Uudenmaan ja Hämeen läänin taloudellisen deputaation puheenjohtaja.³⁶³

Isojakoon johtanut tapahtumasarja käynnistyi vuoden 1753 syyskäräjillä. Kirkniemen kartanon tilanhoitaja (*gårdsfogden*) Hans Degerlund oli haastanut kylän muut talolliset kyseisille käräjille, koska Bytarsin rälssitalo ei omistanut niin paljon maata kuin tilalle kuuluisi maakirjassa mainitun tanko- ja kynnäräluvun perusteella. Tilanhoitajan mukaan tämä verolukujen ja todellisen maanomistuksen välinen epäsuhta johtui siitä, että rälssitalan naapurit olivat anastaneet itselleen liikaa maata. Seuraavilla käräjillä, kun asiaa käsiteltiin uudelleen, kartanon omistaja, vapaaherra Cederström tarkensi, että syyllinen oli nimenomaan Mangsin ratsutilan omistaja, joka oli vapaaherran arvion mukaan onnistunut laajentamaan sarkojaan, kun rälssitala oli ollut autiona tai kun sen asukas oli ollut heikko ja kykenemätön (*”swag och oförmögen åbo”*) puolustamaan rälssitalan oikeuksia.

Maariidan seurauksena toimitettiin lokakuussa 1753 katselmus, jossa selvisi, että Töttermanin omistamilla tiloilla oli sarkapelloissa välillä 12, 13 tai 14 tankoa ja joitakin kynnäriä maata jokaista sarkaa kohti, kun vuosien 1655 ja 1656 maakirjoissa kummankin tilan yhteen-

³⁶² Nordström 1962, 269–270.

³⁶³ Jutikkala & Nikander 1939, 250–251; Paloposki 1976, 103.

laskettu tankoluku oli ainoastaan kahdeksan tankoa sekä kaksi ja puoli kyynärää. Tilojen osuus oli siis neljästä kuuteen tankoa liian suuri. Sen sijaan rälssitilalle kuului em. maakirjojen perusteella viisi tankoa ja kolme kyynärää, mutta todellisuudessa tilalla oli korkeintaan kolme tankoa ja joitakin kyynäriä. Nikun ja Bässiarzin tilojen osuudet olivat kutakuinkin kohdallaan, tosin Nikulla oli joissakin peltosaroissa yhden tangon verran liian vähän maata. Paroni Cederström vaatikin, että maanmittari toimittaisi sarkajaon tasauksen (*refning, laga jämkning och delning*), jotta rälssitila saisi maata sen verran kuin maakirjoihin oli merkitty.

Naapurit olivat asiasta eri mieltä. Nikun ja Bässiarzin toki ymmärsivät, että rälssitilan oli saatava oikea osuutensa sarkapelloista, mutta he eivät olleet halukkaita osallistumaan maanmittauksesta aiheutuviin kustannuksiin. Tötterman oli vuorostaan eri mieltä koko mittauksen tarpeellisuudesta, sillä hänen mukaansa paronilla oli väärät tiedot ratsutilan oikeasta veroluvusta. Hän näytti Samuel Brotheruksen 1700-luvun alussa laatimaa karttaa, jossa Mangsin ratsutilan tankoluku oli 10 tankoa ja 4 kyynärää. Tötterman väitti tämän johduvan siitä, että hänen ratsutilansa koostui itse asiassa kahdesta tilasta, jotka oli todennäköisesti liitetty toisiinsa 1690-luvun lopulla määräjakoislaitoksen perustamisen yhteydessä.³⁶⁴

Kysymys oikeasta jakoperusteesta jouduttiin jättämään auki. Asiaan oli tarkoitus palata seuraavilla käräjillä, mutta näin ei koskaan tapahtunut. Maariitaan ei enää palattu käräjillä, eikä sarkajaon tasausta toimitettu.

Sotaneuvos O. E. Boijen anomuksesta Ingvallsbyn kylässä toimitettiin 1768–1768 isojako, jonka yhteydessä selvisi, miksi riidan käsittelyä ei ollut jatkettu: ”Koska me allekirjoittaneet Ingvalsbyn talolliset olemme usean vuoden ajan riidelleet oikeasta kyynäräluvusta, mikä oli estänyt isojaon toimittamisen, olemme päätyneet seuraavanlaiseen sopimukseen, jotta välttäisimme laajamittaisen ja kalliin oikeudenkäynnin: kyynäräluvut otetaan vuosien 1655 ja 1656 maakirjoista, poikkeuksena Mangsin ratsutila, jonka kyynäräluku perustuu Kamariarkiston otteeseen.”³⁶⁵

Boije ei ollut ainoa kylän asukkaista, joka ajoi tilusten panemista isojakoon. Kylän suurmaanomistaja Gabriel Tötterman oli tuonut oman isojakoanomuksensa jo vuoden 1759 syyskäräjille.³⁶⁶ Hän ei tuolloin perustellut anomustaan, mutta hänen motiivinsa nousevat myöhemmin esiin yhteismaiden nautinto-oikeuksia koskevan riitatapauksen yhteydessä. Sotaneuvos O. E. Boije oli haastanut Ingvalsin kylän asukkaat vuoden 1763 syyskäräjille, koska hän halusi kihlakunnanoikeuden kieltävän kaiken myyntitarkoituksessa tehtävän hakkuun Ingvalsin kylän yhteismetsässä. Kielto oli suunnattu etenkin Nikun ja Bässiarzin talollisille. Nämä eivät kiistäneet hakkuuta, vaan pitivät niitä täysin oikeutettuina, koska rälssitalon asukkaat olivat polttaneet miilua enemmän kuin he suhteessa tilojen tanko- ja kyynärälukuihin. Tötterman, jota ei käräjillä syytetty mistään, halusi puolestaan tässä yhteydessä ilmoittaa, että hän oli aikeissa anoa peltojen, niittyjen ja metsien isojakoa ehkäistäkseen metsien autioitumisen.³⁶⁷

Ingvallsbyn kylä sijaitsi aivan ruukin kupeessa, joten Töttermanin huoli on saattanut olla todellinen. Komissiomaanmittari Adam Malmström kirjoitti yhteismetsien jaon yhteydessä vuonna 1774, kuinka kylän metsät oli moni paikoin hakattu joko miilunpolton seurauksena tai

³⁶⁴ KA, Karjaan sk 1753 § 4, 450v–451 ja Karjaan tk 1754 § 4, 5–9; KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B16 11/1.

³⁶⁵ KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B16 11/6.

³⁶⁶ KA, Karjaan sk 1759 § 22, 772–773.

³⁶⁷ KA, Karjaan tk 1763 § 35, 887–899v.

sitten polttopuuksi. Metsissä oli myös kaskettu. Kotitarpeisiin metsää oli kuitenkin vielä riittävästi, mutta maanmittarin arvion mukaan miilunpoltto piti vastaisuudessa lopettaa.³⁶⁸

Ingvalsbyn tapaus osoittaa, että isojakoanomusten taustalta ei löydy ainoastaan yhtä motiivia. Boije anoi isojakoa, koska hän halusi saada rälssitilansa maanomistuksen vastaamaan tilan kyläosuutta, kun taas Tötterman halusi isojaon avulla ehkäistä yhteismaiden liikakäyttöä. Tosin Töttermanin tapauksessa kyse ei välttämättä ollut niinkään ehkäisemisestä kuin siitä, että hän halusi saada oman osuutensa erotettua yhteismaista ennen kuin metsät oli kokonaan poltettu miiluksi. Töttermanilla tuskin oli mitään sitä vastaan, että naapurit polttivat miilua omista metsistään.

Kokonaisarvio

Edellä kuvattujen esimerkkitapausten perusteella isojakoa anottiin osittain samasta syystä kuin sarkajakoa: talolliset halusivat saada tilansa todellisen veronmaksukyvyyn vastaamaan sille määriteltyä verotaakkaa. Maanomistuksen ja verotuksen välinen tasapaino oli vuosien saatossa saattanut häiriintyä useastakin syystä. Uudisraivaus, peltosarkojen leventäminen ja kiinteistörakenteessa tapahtuneet muutokset sotkivat maanomistusoloja kylien sisällä. Kyläosuuden ja maanomistuksen välinen epäsuhta koettiin ongelmaksi myös ratsutiloilla, virkataloissa ja rälssitiloilla, vaikka nämä olivat vapautettuja vuotuisesta maaverosta. Toisaalta maanhallintaoikeudet määriteltiin myös verovapailla tiloilla suhteessa kyläosuuteen, kuten Mälsarbyn ja Ingvalsbyn tapaukset hyvin osoittavat.

Isojaon anomiseen liittyi myös erityistavoitteita. Merkittävin tekijä oli eittämättä se, että uuden maanjaon avulla sarkajakoiseen vainiojärjestelmään liittyvistä ongelmista oli mahdollista päästä lopullisesti eroon. Maanomistusolot selkiytyivät, kun nautintaoikeuksia ei enää määritelty kyläosuuden avulla, vaan jokainen maatila sai alueellisesti rajatun maapalstan itselleen. On myös varsin todennäköistä, että rajaloukkauksien valvominen helpottui, kun kylän asukkaiden peltosarat eivät enää sijainneet limittäin ja lomittain toinen toisensa vieressä. Henrik Andersson ei enää voinut laajentaa omistuksiaan siirtelemällä Mats Klemetssonin niittysarkojen rajamerkkejä.

Mutta kuinka laajalle alueelle esimerkkitapausten havainnot voidaan yleistää? Mikä merkitys kyläosuusmotiivilla oli isojaon kannalta kokonaisuudessaan?

Anomusten taustalta löytyvät ilmiöt kuten uudisraivaus ja suurtilojen muodostaminen olivat leimallisia koko tutkimusalueelle.³⁶⁹ Onkin perusteltua olettaa, että verotuksen ja maanomistuksen epäsuhta muodostui ongelmaksi myös muissa kylissä. Edellä kuvatut ongelmat eivät siis olleet harvinaislaatuisia poikkeamia, vaan ne olivat seurausta sarkajakoisen vainiojärjestelmän ominaispiirteistä. Maanomistusolojen epävarmuus oli kyläosuuteen perustuvan maanhallintajärjestelmän rakenteellinen valuvika, johon isojaosta etsittiin ratkaisua.

Aikaisemmasta tutkimuksesta on löydettävissä muutama esimerkki, jotka antavat olettaa, että ilmiö on yleistettävissä myös laajemmalle alueelle. Pernajassa, Rösundin kylässä talonpoika anoi vuonna 1755 maanjakoa, koska hänen tiluksensa eivät vastanneet verotaakkaa. Vuonna 1758 anomus oli muuttunut isojakoanomukseksi, aivan kuten Vättilaxin kylässä. Isojako sai alkunsa samalla tavalla myös Sotungin kylässä. Kornetti Lars Lindcrantz

³⁶⁸ KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B16 11/7–11.

³⁶⁹ Ks. luku 8.

oli haastanut vuoden 1754 talvikäräjille kaikki naapurinsa pelto- ja niittyjaon tasauksen vuoksi (*jämkning öfver åker och äng*), sillä kornetilla oli mielestään vähemmän maata kuin naapureillaan suhteessa talojen verolukuihin. Tapauksen käsittelyä jouduttiin lykkäämään vuodella. Silloin kornetti Lindcrantz anoi, että kihlakunnanoikeus määräisi ”peltojen ja niittyjen tasauksen sekä isojakomittauksen toimitettavaksi” (*jämkning och delning i åker och äng uti storskifte parterne emellan att förrättas*). Anomuksessa oli tällä kertaa mukana koko kylä yhtä ratsutilallista lukuun ottamatta. Vastaavanlainen tapaus sattui myös Sääksmäellä. Maatialan Äijälän isäntä anoi vuonna 1758 uutta sarkajakoa, koska hänen mielestään Äijälän tilalla oli liian vähän peltoa suhteessa tilan äyrilukuun. Tässä yhteydessä Porilan isäntä esitti toiveen, että sarkajaon sijaan toimitettaisiinkin isojako. Kihlakunnanoikeus asettui samalla kannalle.³⁷⁰

Verotuksen merkitys nousee esiin myös Skoonessa, jossa sikäläiset talonpojat perustelivat isojakoanomuksiaan nimenomaan verotaakan ja todellisen maanomistuksen välisellä epäsuhdalla. Verotaakalla tarkoitetaan tässä yhteydessä maaveroa sekä kruunun kymmenyksiä, jotka olivat kumpikin yleisiä jakoperusteita skoonelaisissa isojaoissa. Skoone ei kuulunut aurinkojaon levinneisyysalueeseen, joten tiloille ei ilmeisesti ollut määritelty varsinaista kyläosuutta. Skoonen kohdalla kyläosuusmotiivi ei olekaan oikea käsite viittaamaan talonpoikien käyttämiin perusteluihin. Mats Olsson käyttää termiä oikeudenmukaisuusmotiivi (*rättvisemotiv*). Maanomistusolot olivat epäoikeudenmukaisia silloin, kun kylän asukkaiden verotaakka ja veronmaksukyky eli maaomaisuus eivät olleet samassa suhteessa toisiinsa, ja isojako anottiin, jotta epäoikeudenmukainen tilanne saataisiin korjattua. Talonpoikien käsitys oikeudenmukaisuudesta käy hyvin ilmi siitäkin tosiasiasta, että he halusivat käyttää isojaossa jakoperusteena nimenomaan maavuokraa tai kymmenyksiä, vaikka Skoonea varten annetun erityislainsäädännön perusteella maat oli mahdollista jakaa myös suhteessa todelliseen maanomistukseen. ”Voimme siis todeta, että ennen yhteenkappaleeseenjaon (*enskifte*) toimeenpanoa vallinnut kyläjärjestelmä mahdollisti oikeudenmukaisuusnäkökohdan asettamisen yksittäisen talonpojan intressien yläpuolelle. Valitsemalla jakoperusteeksi itse kunkin maksaman maavuokran aikaisemman maanhallinnan sijaan saattoivat talonpojat hyödyntää 1700-luvun maajakoja solidaaristen uudelleenjakojen toteuttamiseen, ainakin niin kauan kuin mahdollisuudet [i.e. isojako-asetukset] sen sallivat”, Olsson kirjoittaa.³⁷¹

Länsi-Uudenmaan osalta ei ole mahdollista joka suhteessa yhtyä Olssonin johtopäätökseen. Oikeudenmukaisuusnäkökulma oli toki vahvasti läsnä myös Länsi-Uudellamaalla, mutta solidaarisuudesta ei voida puhua. Kukin puolusti ensisijaisesti omia oikeuksiaan. Skoonessa tilanne on toki saattanut olla toinen. Kylät olivat selvästi suurempia kuin Länsi-Uudellamaalla, ja niissä oli usein rälssimaata. Myös kirkko oli merkittävä maanomistaja. Kylien sisälle saattoi syntyä liittoutumia, joissa talonpojat olivat toisella puolella ja kartanonherrat ja kirkolliset viranomaiset toisella puolella. Tähän asetelmaan viittaa se, että kirkon edusmiehet usein vastustivat maanjakamista suhteessa verotaakkaan.³⁷²

³⁷⁰ Jutikkala 1934, 318; Sirén 1981, 30; Talvitie 2008, 8–9. Sipoosta on löydettävissä myös muita esimerkkejä.

Ks. Talvitie 2012, 170–176.

³⁷¹ Olsson 2005, 110–113.

³⁷² Ibid.

Ulkopalstojen kohtalo isojaossa

Vaikka verotukselliset seikat vaikuttivatkin isojaon taustalla, oli kyläosuusmotiivilla rajansa. Talonpojat halusivat jakaa kyläosuuden perusteella ainoastaan sarkajakoiset pellot ja niityt, joihin viitattiin myös nimellä veropellot, *skatte åkrar*.³⁷³ Ulkopalstat haluttiin sen sijaan lähes poikkeuksetta jättää isojaon ulkopuolelle. Ulkopalstoja saatettiin tosin jonkin verran vaihtaa naapureiden kesken paremman tilussijoittelun nimissä, jos maanomistajat näin halusivat, mutta nämä olivat poikkeustapauksia. Pääsääntöisesti talonpojat halusivat nauttia raivaus-työnsä hedelmistä itse.

Mahdollisuus jättää ulkopalstat jakamatta perustui vuoden 1762 isojakoasetukseen, jonka mukaan yhteismaalle laillisesti tehtyt ulkopalstat – siis sellaiset uudisraiviot, jotka oli tehty käräjien tai naapureiden luvalla – voitiin jättää raivaajansa haltuun. Asetuksessa todettiin lisäksi, että muille naapureille oli jaettava korvaukseksi uudisraivauskelpoista maata. Ainoastaan sellaisessa tapauksessa, jossa joku kylän asukkaista oli vallannut itselleen niin suuren osan yhteismaasta, ettei naapureille riittänyt raivauskelpoista maata, oli ulkopalstojen määrää vähennettävä tai sitten palstat oli palautettava kokonaan yhteisnautintaan.³⁷⁴

Tutkimusalueella tätä asetuksen kohtaa sovellettiin lähes jokaisessa kylässä. Inkoon Vassbölessä isoa osaa kylän pelloista ja niityistä nautittiin yksityisissä palstoissa, ”joita oli raivattu ulkomaille kunkin maanomistajan ahkeruuden mukaan”. Näihin uudisraivioihin ei isojaon yhteydessä tehty muutoksia, vaan kukin maanomistaja sai pitää ulkomaille raivaamansa tilukset itsellään. Billskogin kylässä Inkoossa isojako toimitettiin siten, että ”jokaiselle talolle jaettiin yhtä paljon ulkopeltoja kuin aikaisemminkin” (*har varje hemman blivit till godo beräknat så mycket av utåkrarne som därunder förr innehafit*). Kun sitten Backarsin talon asukas ilmoitti, että hänelle oli jaettu liian vähän ulkopeltoja ja ettei hänen peltojensa tuotto tämän vuoksi vastannut talon kyynärälukua, totesivat naapurit, että Backarsin talolle oli annettu lupa raivata peltomaata kylän ulkomaille.³⁷⁵

Inkoon Degerbyn kylässä isojaon ulkopuolelle jätettiin myös muutama sellainen pelto, jotka olivat yhteisnautinnassa mutta eivät sarkajaossa. Kylän kolme talonpoikaa sopivat keskenään, että isojako käsittäisi ainoastaan kylän sarkajakoiset tilukset eli viisi tankopeltoa ja yhtä monta tankoniittyä. Mutta talonpojat halusivat ehdottomasti jättää jaon ulkopuolelle kaksi sellaista yhteisnautinnassa ollutta peltopalstaa, joiden jako ei perustunut kyläosuuteen. Myös Domarbyn ja Torbackan kylien muodostamassa jakokunnassa isojakoon haluttiin ottaa mukaan ainoastaan tankoluvun mukaan jaetut sarkapellot, kun taas jaon ulkopuolelle haluttiin jättää kaksi sellaista tankopeltoa, jotka oli jo vanhastaan jaettu erillisiin lohkoihin.³⁷⁶

Isojakoasiakirjoissa on myös lukuisia mainintoja, kuinka kylän asukkaat antoivat sellaisille talollisille, jotka olivat raivanneet vähemmän maata kuin toiset, luvan aidata itselleen maata kylän yhteisiltä ulkomailta. Maanmittarit pyrkivät myös jakamaan raivauskelpoista maata niiden asukkaiden metsälohkoihin, joilla oli pulaa ulkopalstoista.³⁷⁷

³⁷³ Skatte åker -käsitettä käytetään tutkimusalueen verollepanoasiakirjoissa. Ks. myös Kaasalainen 1906, 90.

³⁷⁴ Modée 1779, osa 7, 5274. Vuoden 1762 isojakoasetus, 11 §.

³⁷⁵ KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B13a 24/1–2 ja B12 6/2–3.

³⁷⁶ KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B12 15/1–5; MLAK, isojakoasiakirjat, Inkoo 106/72 c13.

³⁷⁷ Degerbyn kohdalla maanjako-oikeus oli määrännyt, että mahdolliset epäoikeudenmukaisuudet oli korjattava yhteismaiden jaon yhteydessä. KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B12 15/1–5. Esimerkkejä vastaavanlaisesta menettelystä ks. *ibid.*, B12 6/4–5 (Billskog), B13a 24/1 (Vassböle).

Vuoden 1762 isojakoasetus vaikutti ratkaisevalla tavalla isojaon etenemiseen. Toimitukset käynnistyivät Länsi-Uudenmaan rannikolla jo vuonna 1757, mutta niiden määrä pysyi vaatimattomana ja jopa hiipui 1760-luvun alussa. Vuoden 1762 jälkeen toimitusten määrä alkoi sen sijaan kasvaa, niin että merkittävä osa pelto- ja niittyjaoista saatiin käyntiin 1760-luvun aikana. Vaikuttaisi siis vahvasti siltä, että määräys uudisraivioiden koskemattomuudesta vakuutti talonpojat lopullisesti isojaon anomisen hyödyllisyydestä.

Havainnollistan asetuksen merkitystä vielä yhdellä esimerkkitapauksella. Mjölbolstan kylässä Karjaalla käytiin isojaon kynnyksellä 1750-luvulla yhteismaalle raivattuja ulkopalstoja koskenut maariita. Riitatapaus sai alkunsa, kun Karjaan kirkkoherra Jakob Sevonius anoi ulkotilusten jakoa, koska hänen mukaansa pappilalle kuuluneella talolla oli selvästi vähemmän ulkopeltoja ja -niittyjä kuin naapureilla. Tapaus tutkittiin, ja osoittautui, että kirkkoherra oli oikeassa. Pappilalle kuuluneella talolla oli todellakin vähemmän ulkopalstoja kuin naapureilla. Toimitetussa katselmuksessa selvisi niin ikään, että eräällä toisellakin talolla (Knuters) oli liian vähän ulkopeltoja ja -niittyjä suhteessa kyseisen tilan kyläosuuteen. Ulkopalstojen omistussuhteet tasattiin lokakuussa 1757. Seitsemän liian innokkaasti uutta viljelysmaata raivannutta talollista joutui luovuttamaan osan raivioistaan pappilan omistamalle talolle sekä Knutersin talolle. Kirkkoherra vaati lisäksi, että kylän suurin ulkopelto (Wissmans), oli jaettava sarkoihin kyläosuuden mukaan. Kyseisessä ulkopellossa oli osuuksia useammallakin tilalla, mutta muutaman tilan osuudet ylittivät selvästi niiden tankoluvut. Suurin häviöjä jaossa oli Skräddarsin perintötila, joka oli veroluvultaan kylän pienin tila. Tilan haltija, perintötalonpoika Hans Hansson suhtautui myös kaikkein kielteisimmin uudisraivioiden jakoon, mikä on ymmärrettävää, joutuihan hän luovuttamaan osan raivaustyönsä hedelmistä naapureilleen.³⁷⁸

Tässä tullaankin sarkajakoisen vainiojärjestelmän yhteen suurimmista ongelmista: kyläosuusjärjestelmän luonteesta johtuen maanomistajat eivät voineet koskaan olla täysin varmoja, että he saattoivat pitää itsellään tekemänsä uudisraiviot. Niiden tekemisestä oli saatettu sopia aikoinaan naapureiden kesken, mutta miespolvien ja naapureiden vaihtuessa myös sopimukset vaipuivat unholaan, ja saattoi käydä niin, että ahkeran uudisraivaajan naapurit eivät enää halunneet tunnustaa raivioiden laillisuutta. Tähän heillä oli täysi oikeus, sillä maanomistusoikeudet määriteltiin suhteessa kyläosuuteen eikä tehtyyn työhön. Ahkeruus ei siis lopultakaan kannattanut, sillä naapureilla oli mahdollisuus vaatia osuutensa toisen tekemästä työstä. Sarkajakoisessa vainiokylässä maanomistusoikeudet eivät olleet koskaan turvattuja. Voimakkaan väestönkasvun seurauksena uutta viljelysmaata oli kuitenkin raivattava, ja tämä johti esimerkkitapauksen kaltaisiin eturistiriitoihin. Vuoden 1762 isojakoasetus sen sijaan vahvisti talonpoikien omistusoikeuden yksityisiin ulkopalstoihin, ja tätä taustaa vasten on ymmärrettävää, miksi kyseinen asetus oli niin tärkeä.³⁷⁹

³⁷⁸ Ulkopalstojen jako toimitettiin vuoden 1757 isojakoasetuksen jälkeen. Toimituksessa ei ollut silti kyse isojaosta, vaan vanhojen määräysten mukaan toimitetusta jaosta. Varsinainen isojako toimitettiin vuonna 1771 Hans Hanssonin anomuksesta. Tässä yhteydessä palattiin vielä 14 vuoden takaiseen ulkopalstojen jakoon. Skräddarsin ”pienen tilan” omistaja, joka oli ”joutunut antamaan pois ison osan vanhoista uudisraivioistaan”, pyysi isojaon yhteydessä naapureiltaan lupaa raivata uutta niittymaata erästä suosta, joka oli vuoden 1757 jaossa annettu pappilan omistamalle talolle mutta joka oli sittemmin jätetty autioksi ja kasvoi nyt metsää. Ibid., B16 36/4–5.

³⁷⁹ Kyläosuusperiaateen merkitystä korostaa sekin seikka, että se oli oikeusperusteena vahvempi kuin ylimuistoinen nautinta. Ruotzin waldacunnan laki, Maan Caari XV, 2§.

Laittomat valtaukset

Ulkopeltojen ja -niittyjen ohella yhteismailta aidattiin yksityiseen käyttöön myös laajempia alueita kuten raivauskelpoisia soita, metsäpalstoja tai laidunmaita. Yksityisten valtausten tekeminen oli sallittua niin kauan kuin aitaukset eivät häirinneet muiden jakokunnan asukkaiden toimia, mutta asennoituminen muuttui, jos valtaukset toivat kohtuutonta etua jollekin asukkaalle muiden kustannuksella. Myös ilman lupaa tehtyihin valtauksiin suhtauduttiin kielteisesti. Yksi talonpoikien motiiveista anoa isojakoa liittyikin siihen, että uuden maanjaon avulla havaitut epäoikeudenmukaisuudet saatiin korjattua. Toisaalta yhteismaan yksityistäminen antoi talonpojille mahdollisuuden tehdä yksityisillä metsäpalstoillaan mitä halusivat – toki olemassa olevien asetusten puitteissa. Laittomia valtauksia ei enää ollut, kun maa lakkasi olemasta yhteistä.

Isojaon tausta Gumbölen jakokunnassa

Yksi Länsi-Uudenmaan rannikkoseudun suurimmista yhteismaista sijaitsi Inkoon luoteisosassa Gumbölen, Linkullan ja Damsin kylien sekä Lappbyn ja Jävursbölen (nyk. Johannesberg) yksittäistalojen muodostamassa jakokunnassa. Yhteismaa oli kooltaan yli 2 500 tynnyrinalaa (eli yli 1 200 hehtaaria), kun keskimääräinen yhteismaan koko tutkimusalueella oli alle tuhat tynnyrinalaa. Jakokunta oli suuri myös kylien määrässä mitattuna. Monikyläiset jakokunnat olivat tyypillisiä länsiussmaalaisille kylä rakenteelle, mutta vain hyvin harvoin kyliä oli enemmän kuin kolme.³⁸⁰

Jakokunnan suuresta koosta johtuen kylien asukkailla oli hyvät edellytykset täydentää toimeentuloaan kaskeamisella ja miilunpoltolla. Puuhiiltä poltettiin todennäköisesti varsinkin Mustion ruukille, joka sijaitsi noin kymmenen kilometriä jakokunnasta luoteeseen. Yhteisten metsien hyödyntäminen oli ilmeisen aktiivista, sillä maanmittari Samuel Brotherus kirjoitti vuonna 1701, kuinka jakokunnan metsiä oli autioitettu kaskeamisella ja miilunpoltolla siinä määrin, ettei yhteismailta tahtonut enää löytyä lainkaan kattohirsiksi sopivaa puuta. Myös aidaksia ja polttopuuta oli vähänlaisesti.³⁸¹

Yhteismaahan kohdistuvista paineista kertoo jotain sekin, että osa kylien asukkaista halusi rajoittaa yhteismaan käyttöä. Jävursbölen yksittäistalon isäntä Hans Klemetsson ja Linkullan kylän asukkaat anoivat vuoden 1741 talvikäräjillä, että oikeus kieltäisi ”naapureita sekä sotilaita, pursimiehiä ja muuta irtainta väestöä” nauttimasta laittomasti metsää. Etenkin lehdeksien keräämistä ja tukkipuiden kaatamista pidettiin vahingollisena. Jakokunnan talollisväkeä he muistuttivat, ettei yksikään talo saisi nauttia yhteismaita enempää kuin kyläosuus salli. He halusivat myös kieltää miilunpolton Ristimäellä, sillä siellä kasvoi hyvää mäntymetsää, joka kelpaisi myöhemmin tukkipuiksi. Lopuksi Linkullan ja Jävursbölen asukkaat kielsivät naapureitaan päästämästä karjaansa heidän laidunmailleen ja repimästä heidän niittyaitauksiaan.³⁸²

Tuomiokirjasta ei selviä asuivatko pursimiehet ja irtain väestön kylän rajojen sisäpuolella vai tulivatko he jostain kauempaa, ja kuinka laajamittaisesta toiminnasta oli kyse. Yhteis-

³⁸⁰ Gumbölen jakokunnasta ei ole säilynyt isojakoasiakirjoja. Jakokunnan pinta-ala on laskettu vuonna 1840 laaditun pitäjänkartaston perusteella. Nyberg 1844.

³⁸¹ KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B13 10/1–4.

³⁸² KA, Inkoon tk 1741 § 34, 126–126v.

metsää käyttivät joka tapauksessa muutkin kuin jakokunnan talollisväestö, ja tätä ei katsottu hyvällä. Tuomiokirja osoittaa myös, että osa talonpojista oli kykeneviä pitkäjänteiseen metsänkäyttöön. Tukkipuiden haluttiin antaa kasvaa rauhassa, jotta niiden taloudellinen arvo nousisi.

Laajan yhteismaan valvominen pelkästään käräjille tuotujen kieltojen avulla ei ilmeisesti ollut riittävää, sillä 1740-luvulla, erään yhteismaiden nautintaoikeuksiin liittyneen maariidan yhteydessä, heräsi ajatus yhteismaan jakamisesta talollisten kesken. Maariita sai alkunsa siitä, kun Jävusbölen asukas Mats Hansson oli kesällä 1743 laajentanut omavaltaisesti niitty-aitaustaan ja aidannut omaan, yksityiseen nautintaansa osan Gumbölen kylän asukkaiden yhteisestä laidunmaasta ja kaskimetsästä. Laiton valtaus sijaitsi mäellä, lähellä Jävursbölen taloa, ja Mats Hanssonin rakentaman aitauksen sisäpuolelle jäi laidunmaan ja kaskimetsän ohella Jävursbölen asukkaan raivaama uudispelto, kylän yhteinen karjapolku ja Kalbäck-niminen suo, josta Mats Hansson oli vielä aikeissa raivata talolleen lisää niittymaata. Riitaa käsiteltiin ensimmäisen kerran vuoden 1743 syyskäräjillä. Kantajina olivat Gumbölen kylän kaksi kruununtalonpoikaa, Mats Jakobsson ja Mickel Mickelsson, jotka vaativat Mats Hanssonia luopumaan neljä vuotta aikaisemmin raivaamastaan ulkopellosta ja siirtämään niittyaitauksen vanhalle paikalleen.³⁸³

Jävusbölen asukas myönsi tekemänsä valtauksen olemassaolon, sillä hän piti toimintaansa täysin oikeutettuna. Mats Hansson katsoi ensinnäkin voivansa osoittaa maanmittarin laatiman kartan avulla, että riidanalainen laidunmaa sijaitsi lähinnä hänen kyläänsä ja että hänellä oli näin ollen ”suurempi oikeus” (*större rätt*) laiduntaa siellä kuin Gumbölen asukkailla. Hän käyttää alueesta käsitettä ”kotimetsä” (*hemskogstycken* ja *hemskog parcken*). Mats Hansson totesi lisäksi, kuinka kaikki jakokunnan asukkaat olivat nauttineet myös yksityisesti osaa jakokunnan yhteismaasta. Mats Hansson oli myös aikeissa raivata lisää niittyä pienestä Kalbäck-nimisestä suosta, joka sijaitsi kylän ja hänen toisen niittynsä välillä. Tämän vuoksi hän oli liittänyt Kalbäck-suon aitaukseensa. Hän piti valtaustaan oikeutettuna senkin takia, että myös Gumbölen asukkaat olivat tehneet valtauksia yhteismaille. Tosin hänen puolestaan valtaukset saivat jäädä siihen asti, kunnes metsä saataisiin jaettua heidän välillään. Yhteismaan jakaminen välkkyi siis jo tässä vaiheessa ainakin Jävursbölen talonpojan mielessä.

Kihlakunnanoikeus asettui päätöksessään kantajien puolelle. Oikeus katsoi, että Mats Hansson oli ilman asianmukaista lupaa vallannut kappaleen yhteisestä laidunmaasta ja kaskimetsästä ja että hänen tuli avata kyseinen maa yhteiseen nautintaan niin pitkäksi aikaa, kun metsä oli jakamaton.³⁸⁴ Riidan käsittelyä jatkettiin myös laamanninoikeudessa syyskuussa 1744. Käräjien päätös pysyi kuitenkin voimassa.

Mats Hansson antoi päätöksestä huolimatta aitauksen jäädä paikoilleen, ja tämä sai Gumbölen asukkaat haastamaan itsepäisen naapurinsa uudelleen käräjille vuonna 1748. Tällä kertaa valittajien kuoroon yhtyivät myös Linkullan, Lappbyn ja Damsin asukkaat, sillä Jävursbölen talollinen oli tehnyt laittoman valtauksen myös ”heidän puolelleen” (*å theras sida*). Tässä toisessa valtauksessa oli kyse laidunhaasta. Sen oli tehnyt Mats Hanssonin isä, lautamies Hans Klemetsson vuonna 1739. Hän oli saanut laidunhaalleen luvan yhteismaan muilta talollisilta, mutta vain sillä ehdolla, ettei haka häiritse naapureiden laiduntamista ja metsänkäyttöä, kuten kaskeamista ja kotitarvepuun hankintaan. Naapureiden oli myös saatava esteettä kulkea aitauksen läpi. Mats Hansson oli kuitenkin ryhtynyt laajentamaan hakaansa, ja

³⁸³ KA, Inkoon sk 1743 § 6, 894v–897v.

³⁸⁴ Ibid.

naapureiden asettamat ehdot eivät enää täyttyneet. Riitaa oli käsitelty myös käräjillä vuonna 1747, ja Mats Hansson oli tuolloin perustellut toimintaansa sillä, että hän asuu niin kaukana muista naapureista, ettei ole saanut karjalleen paimenta. Tämän vuoksi laidunhaka oli hänelle niin tarpeellinen.³⁸⁵

Jakokunnan talonpojat eivät kuitenkaan lähteneet ajamaan rangaistusta Mats Hanssonille tässä vaiheessa, sillä myös he olivat tehneet valtauksia yhteismailla. Ratkaisua etsittiin toisesta suunnasta. Kaikki jakokunnan talolliset olivat yhtä mieltä siitä, että jokaisen tulisi laskea yhteismailla tekemänsä valtaukset ja tämän jälkeen se oli pistettävä jakoon. Siitä, kenen kustannuksella jaon tulisi tapahtua, ei sen sijaan päästy yksimielisyyteen. Myös käräjä-oikeus asettui jaon kannalle, sillä muuten riitaisuuksia ei saataisi koskaan loppumaan. Käräjä-oikeus vetosi päätöksessään vuoden 1734 lain rakennuskaaren määräyksiin yhteismaiden jakamisesta sekä kuninkaan 5.4.1739 antaman metsäasetuksen selitykseen. Käräjien päätöksen perusteella maaherra Gyllenberg määräsi 14.6.1748, että maanmittari Hans Fattenborgin tuli mitata ja jakaa jakokunnan yhteismetsä.³⁸⁶

Hans Fattenborg ryhtyi työhön elokuun lopussa samana kesänä. Toimeksiannon mukaan hänen tehtävänsä oli ”mitata, lohkoa ja jakaa metsä” (*refva, utbryta och skifta skogen*) Jävursbölen, Gumbölen, Damsin ja Linkullan kylänmiesten välillä. Toimituksen kuluessa kuitenkin osoittautui, että Mats Hanssonia lukuun ottamatta muilla jakokunnan osakkailla ei ollutkaan kiinnostusta ryhtyä jakamaan maita, koska he pitivät sitä liian kalliina. He sanoivat tyytyvänsä sopimukseen, jossa Jävursbölen talon ns. kotimetsän rajat määriteltäisiin tarkasti. Jävursbölen metsät siis käytännössä tällä sopimuksella erotettiin muusta jakokunnasta.³⁸⁷

Sopimus ei kuitenkaan pitänyt. Mats Hansson Jävursbölestä ja Henrik Henriksson Linkullasta valittivat 1750 syyskäräjillä, että muut jakokunnan osakkaat eivät olleet pysyneet siinä sopimuksessa, joka oli laadittu Hans Fattenborgin toimittaman mittauksen yhteydessä vuonna 1748. Kantajien mukaan yhteismaita nauttivat eniten sellaiset talot, joilla oli eniten väkeä, ja ne talot, jotka halusivat säästää metsiä tai eivät vähäväkisyyttään yksinkertaisesti ehtineet hyödyntämään yhteismaita samassa mitassa, saivat kärsiä. Käräjäkäsitteilyn yhteydessä Hans Mickelsson Gumbölestä, Henrik Hansson Damsin kylästä ja Hans Mattson Linkullasta anoivat uudelleen, että yhteismaa tulisi nyt jakaa. Muut jakokunnan asukkaat olivat valmiita pitäytymään vuonna 1748 tehdyssä sopimuksessa. Päätöksessään kihlakunnanoikeus päätyi kuitenkin maanjaon kannalle, kuten kaksi vuotta aikaisemminkin.³⁸⁸

Yhteismaille tehdyt valtaukset nousivat seuraavan kerran esiin yli kymmenen vuotta myöhemmin, kun Hans Mårtensson Gumbölestä haastoi Mats Hanssonin Jävursbölestä vuoden 1762 talvikäräjille. Valtaukset oli jälleen kerran syynäty ilmeisen kireissä tunnelmissa, sillä tuomiokirjan mukaan katselmuksen yhteydessä oli vaihdettu haukkumasanota ja parjauksia. Ainona ratkaisuna pidettiin tälläkin kertaa yhteismaiden jakoa, mutta termit olivat vaihtuneet. Nyt puhuttiin isojaosta. Tuomiokirjasta selviää myös, että isojakotoimitusta oli yritetty aloittaa jo aikaisemmin. Paikalla ollut maanmittari Hans Fattenborg kertoi olleensa useita kertoja aikeissa lähteä matkaan isojakoa toimittamaan, mutta hän ei

³⁸⁵ KA, Inkoon sk 1747 § 31, 1173–1177 ja Inkoon tk 1748 § 33, 623–627. Valtaukset oli tutkittu Mats

Hanssonin aloitteesta myös elokuussa 1747 toimitetussa katselmuksessa. MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B13 10/1.

³⁸⁶ Ibid.; KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B13 21/1–2.

³⁸⁷ KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B13 21/1–2.

³⁸⁸ KA, Inkoon sk 1750 § 14, 738–740.

ollut voinut tarttua toimeen, koska kylän osakkaiden kesken oli tullut riitaa heidän oikeasta tankoluvustaan. Isojakoa oli viivästyttänyt myös se, että metsäraajat ovat vielä sekaannuksessa naapurikylien välillä.³⁸⁹

Riita jakoperusteesta saatiin ratkottua seuraavana vuonna ja maanomistajat saattoivat viimein anoa uutta maanjakoa. Anomusdiaarin perusteella isojakoa anoivat loppujen lopuksi Gumbölen asukkaat.³⁹⁰

Edellä kuvattu tapaus osoittaa, kuinka yhteismaiden jakamista saatettiin pitää tarpeellisena jo ennen isojakoa, mutta sen toteuttaminen oli vaikeaa, jos kaikki jakokunnan asukkaat eivät olleet maajaon kannalla. Yhteismaiden jakamista säätelevät lainpykälät eivät sinällään edellyttäneet yksimielisyyttä. Yhteismaiden jakaminen oli mahdollista yhden ainoan maanomistajan anomuksesta jo ennen isojakoa, mutta käytännössä talonpojat joutuivat etsimään kaikille sopivaa kompromissia. Tämä oli välttämätöntä jo pelkästään kustannusten vuoksi. Yhteismaiden jakamista ajavan talonpojan oli todennäköisesti hyvin hankalaa saada naapureitaan maksumiehiksi, jos he eivät olleet jaon kannalla.

Isojaon ansiosta yhteismaiden jakaminen muuttui sikäli, että toimitusmenettely on pakottavampi ja selkeämpi. Kaikkien jakokunnan osakkaiden oli osallistuttava kustannuksiin kyläosuutensa mukaisesti, eivätkä vastahankaiset naapurit kyenneet estämään toimituksen etenemistä sen jälkeen, kun anomus oli pantu vireille. Aloitteentekijät saattoivat vuorostaan olla varmoja, että maanmittari todella myös saapuu kylään jakoa toimittamaan. Isojaon ja isojakoa edeltävän jaon välillä oli vielä yksi eroavaisuus. Jos Gumbölen jakokunnan yhteismaa olisi todella jaettu ennen isojakoa, olisi jako todennäköisesti toimitettu kyläkohtaisesti. Maanmittari Hans Fattenborgin toimeksianto viittaa tähän. Isojaossa yhteismaa jaettiin kuitenkin talokohtaisesti. Jävursbölen yksittäistalon asukkaan näkökulmasta myös kyläkohtainen jako olisi toki johtanut samaan lopputulokseen.

Isojakoa edeltäneistä maariidoista on tehtävissä myös toinen kiinnostava havainto, nimittäin vuoden 1741 talvikäräjille tuotu anomus, jossa Jävursbölen ja Linkullan asukkaat pyysivät käräjiä rajoittamaan yhteismaan hyödyntämistä. Rajoitukset kohdistuivat ennen kaikkea tilattoman väestön metsänkäyttöön, mutta talonpojat halusivat puuttua myös talollisväestön miilunpolttoon ja kaskeamiseen. Tällaiset anomukset olivat varsin yleisiä koko tutkimusalueella. Esimerkiksi lautamies Erik Andersson Backan kylästä valitti vuoden 1769 syyskäräjillä omasta ja kappalainen Gabriel Linsenin puolesta, kuinka ”kylänmiehet ja naapurit sekä loiset, torpparit, rengit, rakuunat ja sotilaat sekä muu irtain väki” olivat tehneet hakkuita Backan kylän yhteismetsässä aiheuttaen merkittävää vahinkoa. Erik Andersson anoikin, että kihlakunnanoikeus kieltäisi laittomat hakkuut ja määräisi kiellon rikkojille sakkorangaistuksen.³⁹¹ Vastaavanlaisia anomuksia on käräjäaineistossa runsaasti, ja olen havainnut, että anomuksia tuotiin käräjille usein samoihin aikoihin isojaon kanssa. Kiellot olivat sanamuodoltaan lähes identtisiä, joten kyse oli selvästi paikallisesta instituutiosta.³⁹²

Kieltojen ja yhteismaiden jakamisen ohella ulkorajojen selkeä määrittely auttoi kyläyhteisöä kontrolloimaan yhteisten resurssien hyödyntämistä. Laittomia valtauksia tehneet naapurikylien asukkaat eivät enää voineet vedota epäselviin nautintaoikeuksiin, kun kylän

³⁸⁹ KA, Inkoon sk 1762 § 38, 272–273v.

³⁹⁰ KA, Inkoon tk 1763 § 17, 243v–246.

³⁹¹ KA, Siuntion tk 1769 § 63, 638v.

³⁹² Ks. esim. KA, Siuntion tk 1766 § 57, 347v–348; Siuntion tk 1770 § 90, 376–367v; *ibid.* § 91, 367v–368; *ibid.* § 105, 375–378v. Ks. myös Back 1994, 192.

rajat olivat riidattomat ja kaikilla tiedossa.³⁹³ Yhteismaiden käyttöä pyrittiin valvomaan myös torppareiden avulla. Vuoden 1761 syyskäräjillä siuntiolaisen Kynnarin kylän kaksi asukasta anoi käräjiltä lupaa uuden torpan perustamiseen heidän yhteismaalleen ”metsävahdiksi” (*till en skogswacht*).³⁹⁴

Gumbölen tapaus havainnollistaa myös hyvin, kuinka uudisraivauksilla ja tässä tapauksessa nimenomaan yhteismaille tehdyillä valtauksilla oli keskeinen rooli maariitojen aiheuttajana – saihan koko isojakoon johtanut kehitys alkunsa Järvursbölen talollisen tekemistä aitauksista, jotka kavensivat muiden jakokunnan osakkaiden nautintaoikeuksia. Tätä kautta on myös ymmärrettävää, että Järvursbölen asukas halusi irrottaa ”kotimetsänsä” yhteismaasta: hänen toimintavapautensa olivat rajallisia niin kauan, kun metsät olivat yhteisnautinnassa useamman kylän kanssa. Hänen omistusoikeutensa itse raivaamaansa ulkopeltoon riippui naapurien hyväksynnästä, eikä hän voinut ryhtyä Kalbäck-suon raivaamiseen niityksi, jos hänen naapurinsa katsoivat sen loukkaavan heidän laidunoikeuksiaan. Toisin sanoen yhteismaa oli uudisraivauksen kannalta ongelmallinen instituutio.

Isojaon tausta Holstensin, Vikarsin ja Vikarsfallin kylissä

Holstensin, Vikarsin ja Vikarsfallin kylät kuuluivat kaikki samaan jakokuntaan. Ne sijaitsivat Siuntiossa, aivan pitäjän läpi kulkeneen valtatie läheisyydessä. Holstensin kylä muodostui kahdesta ratsutilasta: Bertils ja Korpis (tai Mickels). Vikars ja Vikarsfall olivat sen sijaan yksittäistaloja. Vikarsfall oli ollut pitkään autiona ja saanut pysyvän asukkaan vasta vuonna 1748.³⁹⁵

Yhteisnautinta jakokunnan sisällä oli osittaista. Holstensin kylän pellot ja niityt olivat sarkajaossa kahden ratsutilan kesken, ja ratsutiloilla oli myös joitakin sarkoja Vikarsfallin talon rintapelloissa. Vikarsin talon pellot ja niityt eivät sen sijaan olleet lainkaan seka-asemassa kahden muun kylän kanssa. Ainoastaan metsät olivat yhteisiä kaikkien kolmen kylän kesken.³⁹⁶

Yhteismaa oli kuitenkin hyvin pieni, ja jakokunnan asukkaat joutuivat hankkimaan poltto- ja rakennuspuita naapureiltaan. Myös laidunmaata oli etsittävä naapurikylien mailta. ”Muita etuisuuksia (*förmåner*) kylässä ei ole kuin raivatut pellot ja niityt, mikä käy selvästi ilmi kylän pienestä koostakin. Uusien niittyjen raivaamiselle ei ole enää tilaa, mutta heikkoa peltomaata on mahdollista raivata muutamaa kohtaan.”³⁹⁷ Näin kuvasi maanmittari Hans Fattenborg jakokunnan taloudellisia mahdollisuuksia vuonna 1753. Hän kirjoitti myös, kuinka jakokunnan metsät oli pääosin hakattu, etenkin maantien varresta sekä Flytin kylän läheisyydestä, jossa sijaitsivat kylän parhaat metsät. Jakokunnan muiden talollisten mukaan syyllinen oli Vikarsin isäntä, joka oli hakkuilla ja kaskeamisella aiheuttanut naapureille suurta vahinkoa. Hän oli lisäksi pystyttänyt yhteismaalle niittyaitauksen, jossa sijaitsi laajoja ja hyväkasvuisia metsämäkiä sekä merkittävät määrät laitumia ja raivauskelpoista maata. Tämä kaiheri naapureiden mieltä, sillä maat olivat aitauksen sisäpuolella eivätkä he päässeet niitä

³⁹³ Riidattomien rajojen merkityksestä ks. Ylikangas 2001.

³⁹⁴ KA, Siuntion tk 1761 § 38, 739v.

³⁹⁵ KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B45a 24/1. Brenner 1955, osa 2, 531–533.

³⁹⁶ Ibid., B45 8/2–5.

³⁹⁷ Ibid., B45a 24/1.

hyödyntämään. Tämä seikka antoi jakokunnan talollisille aiheen anoa isojakoa.³⁹⁸

Yksityisten valtausten tekeminen yhteismaille ei sinänsä ollut kiellettyä, jos valtaajalla oli kylän tai jakokunnan muiden maanomistajien suostumus ja jos valtaaja ei raivannut enempää kuin hänen kyläosuutensa salli. Tässä tapauksessa raja oli selvästikin ylittynyt, ja naapurit halusivat isojaon avulla saada Vikarsin isännän kuriin, etenkin koska jakokunnan yhteismaat olivat niin vähäiset, ettei raivauskelpoista maata enää ollut tarjolla. Isojaosta Vikarsin talo joutuikin luovuttamaan osan aitaamistaan maista Vikarsfallin talolle, jolta puuttui niityksi kelpaavaa maata.³⁹⁹

Kaupallinen metsänkäyttö

Aikaisemmassa tutkimuksessa on korostettu kaupallisen metsänkäytön ja isojaon välistä yhteyttä. Kun metsien arvo nousi joko tervakaupan tai sahateollisuuden vetämänä ja niiden kaupallinen hyödyntäminen laajeni, alkoivat metsien yhteisnautinnan haittapuolet nousta esiin. Uudenmaan osalta isojaon ja metsäteollisuuden välisen yhteyden on nostanut esiin Mikko Huhtamies, jonka mukaan toimitukset yleistyivät 1700-luvun puolivälin jälkeen samoihin aikoihin puutavaran kysynnän kasvun kanssa. Yhteismetsistä haluttiin päästä eroon, jotta tilattoman väestön harjoittama metsänhaaskaus saataisiin kuriin ja puutavaran myyminen helpottuisi. Isojaon avulla haluttiin myös varmistaa, etteivät tukkikaupasta saatavat voitot valuneet naapureiden taskuihin. Sarkajaon purkamiselle Huhtamies ei sen sijaan anna painoarvoa.⁴⁰⁰

Huhtamiehen käsitys yhteismaiden jakamisen ensisijaisuudesta ei saa tukea Länsi-Uudenmaan rannikkopitäjistä, sillä useat talolliset anoivat isojakoa nimenomaan sarkajakoiseen vainiojärjestelmään liittyneiden ongelmien takia, kuten aikaisemmin on käynyt ilmi. Tämä ei tarkoita sitä, ettei kaupallisella metsänkäytöllä olisi ollut merkitystä. Tutkimusalueelta on nostettavissa esiin useita tapauksia, jotka osoittavat, että laittomat hakkuut ja miilunpolto vaikuttivat anomusten taustalla – tosin hieman eri syystä kuin aikaisemmin on esitetty.

Isojaon ja kaupallisen metsänkäytön välinen suhde käy hyvin ilmi seuraavasta tuomiokirjaotteesta, jossa muuan tenholalainen kapteeni pyytää isojakoanomukselleen kihlakunnan oikeuden puoltaa:

³⁹⁸ ”...och som thenne åboe äfwen haft innom änges hägnaden anseenliga skogsbackar af wäxligit marck och godt mulbete, therifrån the andre grannerne warit utestängde, och hwilcken föranlätit them, at nu begiära skifte.” Ibid., B 45 8/2–5.

³⁹⁹ Ibid.

⁴⁰⁰ Huhtamies 2008, 178–185 ja 199–200. Ks. myös Kuisma 2006, 140–142. Göran Hoppe on esittänyt, että talonpojat kiinnostuivat yhteismetsien jaoista sellaisilla seuduilla, missä viljanviljely ei riittänyt turvaamaan jokapäiväisen leivän saantia, ja tarvittavat elintarvikkeet oli ostettava metsäkaupasta saatavilla tuloilla. Hoppe & Langton 1994, 59–60. Kalle Bäck on korostanut yhteismetsien jakojen roolia suhteessa sarkajaon purkamiseen: ”Tegblandningen på inägorna var inte alltid ett första rangens problem.” Bäck 1984, 194–195. Myös Heikki Ylikangas on esittänyt, että nimenomaan yhteismaiden jakaminen sai talonpojat asettumaan isojaon kannalle, mutta hän on korostanut uudisasutuksen merkitystä. Ylikangas 2004, 506.

”Herra kapteeni ja ritari Johan Skagge antoi herra kornetti Christopher Schuttzille kirjallisen hakemuksen, jossa herra kapteeni esittää, ettei ainoastaan kihlakunnanoikeuden 19.10.1698 tuomio vaan myös vuonna 1706 laadittu maanmittauskartta osoittavat, että Nitlaxin kannas tai Hummeldal on Pargasbyn ja Nitlaxin kylien yhteisaluetta [...]; ja etteivät ainoastaan Nitlaxin kylän asukkaat vaan myös muut hakkaavat myyntiin sitä pientä metsää, joka on vielä jäljellä, mistä koituu vahinkoa Pargasin ratsutilalle, josta herra kapteeni ja ritari omistaa puolet sekä Pargasbyn kylän kruununtiloille; niinpä herra kapteeni anoo isojakoa sekä hakkuukieltoa, jonka on oltava voimassa aina siihen saakka, kunnes metsä on saatu laillisesti jaettua kylien kesken.”⁴⁰¹

Miksi kapteeni Skagge oikeastaan anoi isojakoa? Anoiko hän isojakoa saadakseen metsänhaaskuun loppumaan? Tuskin. Kapteenia ei liene huolettanut se, mitä naapurit tekivät metsäpalstoillaan isojaon jälkeen. Entä anoiko hän isojakoa helpottaakseen omia afääreitään? Tämä voi olla mahdollista, mutta pidän todennäköisempänä kolmatta selitystä. Kapteeni anoi uskoakseni isojakoa pikemminkin sen vuoksi, ettei hän syystä tai toisesta osallistunut hakkuisiin samalla intensiteetillä kuin jakokunnan muut osakkaat, ja tämän vuoksi hän halusi isojaon avulla erottaa osuutensa yhteismaasta ja tällä tavoin turvata sen säilymisen. Tähän vaihtoehtoon viittaisi tuomiokirjan sanamuotoilu, jonka mukaan laittomista hakkuista koitui vahinkoa hänen omistamalleen ratsutilalle (ja kruununtiloille, joista kapteeni oli huolissaan siksi, että hän oli lunastanut tiloihin perintöoikeudet).⁴⁰² Tapaus on verrannollinen Ingvallesbyn esimerkin kanssa. Ingvallesbyn kylässä metsää haaskasivat, ainakin tuomiokirjan perusteella, kylän lampuoti ja kruununtalonpojat. Isojakoa anoi sen sijaan ratsutilallinen Tötterman, jota ei syytetty haaskuusta.

Väite saa vahvistusta muutamasta muusta käräjätapauksesta. Båsan kylässä Karjaalla käytiin 1750-luvulla pitkälinen riita kruununtilojen perintöoikeuksien lunastamisesta. Se sai alkunsa lokakuussa 1752, kun Fiskarsin ruukinpatruuna Mikael Hising anoi oikeutta lunastaa perintöoikeus kolmeen Båsan kylän kruununtilaan (Jeppans, Jofs ja Klemets). Kiista päättyi vuonna 1761, kun kamarikollegio perui Fiskarin ruukille jo myönnetty perintöoikeudet ja luovutti ne kolmelle kruununtilalle.⁴⁰³ Isojaon kannalta tapauksessa on kiinnostavaa riidan jälkipyykki, jota pestiin vuoden 1761 talvikäräjillä.

Riita perintöoikeuksista oli ilmeisesti tullut kalliiksi. Vänrikki Jonas Streng, joka omisti yhden kylän tuoreista perintötiloista, kertoi käräjillä, kuinka hänen naapurinsa Henrik Eriksson ja Erik Hansson olivat polttaneet miilua Fagervikin ruukille kylän yhteismetsistä vähintäänkin vuodesta 1747, jolloin Streng muutti kylään. Vänrikki ei itse tähän miilunpolttoon ollut kuitenkaan osallistunut, ja hän katsoikin, että oli tämän vuoksi jäänyt tappiolle suhteessa omistamansa tilan kyläosuuteen. Niinpä Streng toi käräjien vahvistettavaksi sopimuksen, jossa hänen naapurinsa lupasivat korvata miilunpoltosta aiheutuneet menetykset ja kustannukset, joita useita vuosia jatkuneesta perinnöksiostoriidasta oli koitunut. Sopimuksessa naapurit sitoutuivat viiden vuoden ajan hakkaamaan vänrikille metsää omalla kustan-

⁴⁰¹ KA, Tenholan tk 1764 § 14, 372–373. Hummeldal oli kooltaan 1 083 tynnyrinalaa, josta Pargasin kylälle jaettiin 536 tynnyrinalaa ja Nitlaxin kylälle 547 tynnyrinalaa. KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B47 35/3.

⁴⁰² Kapteeni Johan Skaggen perinnöksiostot tuodaan esiin isojakoasiakirjoissa. KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B47 35/3.

⁴⁰³ Henry Rask on kuvannut perinnöksiostoriidan vaiheet perusteellisesti. Rask 1981.

nuksellaan ja lupasivat olla polttamatta miilua ennen kuin metsä oli kasvanut takaisin ja kestäisi taas polttoa. Vänrikki sitä vastoin lupasi ”neuvoin ja toimin” auttaa Klemetsiä ja Jofsia ruukin ja Båsan kylän välisessä tilusriidassa. Vänrikki päätti lausuntonsa korostamalla, ettei kukaan kylän asukkaista saisi hakata metsää myyntiin enemmän kuin toiset, etenkin niin kauan, kuin metsä oli yhteinen, eikä sitä ollut pistetty isojakoon, jota vänrikki oli aikeissa anoa.⁴⁰⁴

Vänrikin lausunto osoittaa hyvin, kuinka yhteismaiden isojako oli etenkin niiden maanomistajien intresseissä, jotka eivät osallistuneet kaupalliseen metsänkäyttöön samassa suhteessa kuin naapurit. Isojako tarjosi näille maanomistajille mahdollisuuden varmistaa, etteivät naapurit päässeet nauttimaan yhteisistä metsistä heidänkin edestään. Kukaan ei voinut hyötyä toisten kustannuksella, kun kaikilla oli kyläosuuden mukaan jaetut yksityiset metsäpalstat. Tapaukset todistavat myös, että yhteismaiden yksityistäminen kiinnosti nimenomaan upseereita ja ratsutilallisia, joiden toimeentulo ei ollut samalla tavalla riippuvainen metsätaloudesta kuin talonpoikien.

Säätyläisten aktiivisuuden puolesta puhuu myös eräs Inkoon syyskäräjillä vuonna 1761 käsitelty maariita, jossa talonpojan poika Johan Kristersson Gårdsbölen kylästä ja Skräddarsin talosta syytti naapuriaan lampuoti Johan Matssonia siitä, että tämä oli tehnyt hakkuita paikassa, johon Johan Kristersson oli aikeissa kaivaa sysihaudan. Johan Matsson oli lisäksi hakannut puut, jotka Johan Kristersson oli ajatellut polttaa miilussa. Lampuoti Johan Matsson viljeli Inkoon pappilalle kuulunutta tilaa, ja tämän vuoksi syytteeseen vastasi Inkoon kirkkoherra, rovasti Jakob Sirelius, joka totesi, ettei voinut ryhtyä käräjoimään asiassa, koska Johan Kristerssonilla ei ollut vielä asuinpaikkaoikeutta Skräddarsin kruununtilaan. Rovasti halusi silti tuoda esiin, että hän oli aikeissa anoa Gårdsbölen kylän isojakoa, jotta ”vastaavilta levottomuuksilta voitaisiin jatkossa välttyä” (*til förekommande af all vidare oro och missämja*).⁴⁰⁵

Myös Utanåkerin kapteeni puustellin haltija Carl Sticheus kannatti isojakoa hieman samasta syystä. Hän kirjoitti lääninkansliaan toimittamassaan anomuksessa, että ”mitä nopeammin isojako toimitettaisiin, sen parempi, sillä metsät olivat viime vuosina vähentyneet naapureiden ja heidän torppareidensa harjoittaman miilunpolton ja polttopuuhakkuiden (*famnwedshuggande*) seurauksena, ja tästä koituu kapteenin arvion mukaan vielä suurta vahinkoa puustellille ja puustellin haltijalle”.⁴⁰⁶

Olen löytänyt ainoastaan yhden tapauksen, jossa talonpoika perusteli tarvettaan saada yhteismaat jaettua. Kyseessä oli Skatan ja Padvan yksinäistilojen muodostama jakokunta Tenholassa. Talojen pellot ja niityt eivät olleet lainkaan seka-asemassa. Isojakoa anoi perintötalonpoika Erik Göransson, joka oli haastanut naapurinsa Jakob Erikssonin vuoden 1765 syyskäräjille, sillä tämä oli hakannut Padvan kotitiluksilta 150 kpl palkkeja ja 24 sylystä puuta. Riidan käsittelyn yhteydessä kävi ilmi, että Erik Göransson oli päättänyt anoa isojakoa ”päästäkseen eroon yhteisen taloudenpidon ikävyydestä”.⁴⁰⁷

⁴⁰⁴ KA, Karjaan tk 1761 § 18, 280v–281v. Vänrikki anoi lopulta isojakoa yhdessä kylän muiden talollisten kanssa vuoden 1763 syyskäräjillä. KA, Karjaan sk 1763 § 45, 896–896v.

⁴⁰⁵ KA, Inkoon sk 1761 § 38, 774–775. Tuomiokirjasta käy ilmi, ettei kylän muilla asukkailla ollut mitään kirkkoherran anomusta vastaan. Maariidan ratkaisua lykättiin myöhemmäksi, koska ei ollut varmuutta, kumman tilan lohkokoon riidanalainen alue isojaossa jaettaisiin.

⁴⁰⁶ HMA, ULH kanslia, ratkaistut asiakirjat 7.5.1757 (Eb:47).

⁴⁰⁷ KA Tenholan sk 1765 § 48, 367–374. Riitatapauksella on kiinnostava linkki kruununtilojen perinnöksi-

Inkoon yleisten saarten jakamiseen johtanut kehitys

Yhteismaiden suurimpana ongelma pidettiin ja pidetään osin edelleenkin liiakäytön riskiä, sillä yhteistä resurssia oli helpompi haaskata kuin omaa. Länsi-usmaalaisen talollisen näkökulmasta yhteismetsien suurin ongelma oli toisaalla. Edellä kuvattujen tapausten perusteella vaikuttaisi siltä, että isojakoa anottiin, koska toiset hakkasivat metsää enemmän kuin toiset. Kyse oli resurssien oikeudenmukaisesta hyödyntämisestä. 1600-luvulla, kun metsät saivat ensimmäistä kertaa rahallista arvoa, pyrittiin oikeudenmukaisuudesta huolehtimaan jakamalla metsät kyläosuuden perusteella sarkoihin. 1700-luvulla anottiin isojakoa.

Isojaon rooli nousee havainnollisesti esiin tapahtumasarjassa, joka johti Inkoon pitäjän saariston, tutkimusalueen ainoan pitäjän yleismaan, yksityistämiseen 1700-luvun lopulla. Isojako ei ollut prosessin keskiössä, vaan tapauksessa oli kyse siitä, kuuluivatko saaret kruunulle vai pitäjän asukkaille. Saarten jakaminen yksityiseen omistukseen nousi esiin riidan loppuvaiheessa, kun yhteisen resurssin hyödyntämiseen liittyneet ongelmat olivat käyneet kaikille osapuolille hyvin selviksi.⁴⁰⁸

Yleinen saaristo sijaitsi Inkoon itäosissa, Barösundin selän pohjoispuolella lähellä Siuntion rajaa. Se oli säilynyt pitkään asumattomana yhteisalueena, koska saaret olivat pääosin karuja kallioluotoja. Metsää kasvoi ainoastaan muutamalla saarella. Yleismaata käytettiin vasikoiden, hanhien ja muiden pienten eläimien laiduntamiseen. Saarilta haettiin myös rakennus- ja polttopuita ja niiden ympäristössä kalastettiin. Niiden merkitys korostui rannikolla, missä kylät olivat pieniä ja vähämetsäisiä. Sisämaan asukkaiden taloudenpidossa niiden rooli oli vähäisempi. Gumbölen kylän vuonna 1706 laaditussa verollepanoasiakirjassa todetaan, että saaristossa oli kalastukseen käytetty pitäjän yleismaa, mutta se sijaitsi niin kaukana, etteivät kylän asukkaat sitä hyödyntäneet.⁴⁰⁹

Isojaon anomiseen johtanut kehityskulku sai alkunsa vuosina 1753–1754 toimitetusta maantarkastuksesta, jossa havaittiin, että Inkoon edustalla oli koko joukko saaria, joista yksikään talo ei maksanut veroa. Kenen omaisuutta ne oikein olivat? Vastaava havainto oli tehty ensimmäistä kertaa jo 1730-luvulla, jolloin yleisten saarten oikeudellista asemaa oli selvitetty kamarikollegion määräyksestä. Tuolloin havainto ei johtanut toimenpiteisiin, sillä saarten katsottiin kuuluvan pitäjän asukkaille yhteisesti. 1750-luvulla katsottiin toisin. Maaherra Gyllenberg tulkitsi saaret kruunun omaisuudeksi, koska niistä ei maksettu veroa. Hän

ostoihin. Naapuri Jakob Eriksson perusteli laittomia hakkuitaan sillä, että hän oli joutunut pahoihin velkoihin perinnöksioston vuoksi, ja hänen täytyi turvautua metsänhakkuuseen saadakseen velkansa maksetuksi.

⁴⁰⁸ Yleismaalla (*allmänning*) tarkoitettiin kylä- ja talojärjestelmän ulkopuolista maa-aluetta erotukseksi kylän tai jakokunnan yhteismaista (*samfällighet*). Ruotsin vanhimmat maakuntalait tunsivat maakunnan ja kihlakunnan yleismaat, mutta pitäjälaitoksen kehittyessä syntyi myös ns. pitäjän yleismaita. Suomessa pitäjän yleismaa oli yleinen instituutio etenkin Pohjanmaalla, jossa niitä hyödynnettiin mm. tervanpolttoon. Jonkin verran pitäjän yleismaita löytyi myös Satakunnasta, Varsinais-Suomesta ja Uudeltamaalta. Maakuntien ja kihlakuntien yleismaita Suomessa ei tietävästi ollut lainkaan. Käsitteistä Jutikkala 1958, 47–48. Ks. myös em. seutujen pitäjän- ja maakuntahistoriat.

⁴⁰⁹ ”...warandes wäl här i soknen allmännings fiskie i saltsjön skjären, men det är så wida aflägit och öfver en mihl derföre denne bys åboer ej nyttjadt det.” Inkoon kirkonarkisto, Rättegångshandlingar ang. allmänningsholmarne i Ingå skärgård 1730–1792, Inkoon tk 1789 § 27. Koko pitäjän yhteiset laidunsaaret olivat varsin yleinen instituutio rannikkopitäjissä. Saarten käyttäminen laiduntamiseen oli järkevää, koska pedot oli helpompi pitää loitolla, eikä eläimiä tarvinnut paimentaa. Virtanen 1931, 75–94.

oli kuitenkin epätietoinen, mitä ”löytyneiden” saarien kanssa tulisi tehdä, ja pyysi kuninkaalta määräystä asiassa.⁴¹⁰

Määräyksiä tuli lopulta kaksi. Saaret määrättiin ensin huutokaupattaviksi merikalastamon perustamista varten huhtikuussa 1756 annetussa kuninkaallisessa käskykirjeessä. Tapauksen käsittelyä kuitenkin jatkettiin valtiopäivillä, ja syystä tai toisesta valtiopäiväsäädyn peruivat kuninkaan päätöksen 1.2.1757. Saaret määrättiin palautettaviksi asukkaiden nautintaan, kunnes tarvittavat jatkoselvitykset oli saatu tehtyä.⁴¹¹ Kuninkaan päätös peruttiin kuitenkin liian myöhään, sillä tieto ei ehtinyt koskaan tavoittaa paikallisia viranomaisia, ja huutokauppa pidettiin 9. ja 12.2.1757. Sen seurauksena vararykmentikirjuri Johan Henrik Torgman (samainen vararykmentinkirjuri, joka laati myös Inkoon ensimmäisen isojakoanomuksen maaliskuussa 1757) huusi itselleen vuotuista vuokraa vastaan kuusi Inkoon saaristossa sijainnutta asumaton saarta – Norra ja Södra Sådöar, Ramsön, Gladholmen, Pörsön ja Kubben – merikalastamon perustamista varten. Yhtäkkiä osa kaikkien pitäjän asukkaiden yhteisessä nautinnassa olleista saarista oli siirtynyt yksityiseen nautintaan.⁴¹²

Kun Torgman oli saanut saarten hallintaoikeuden itselleen, hän anoi maaherralta lupaa torpan ja merikalastamon perustamiseen Norra ja Södra Sådöar -saarille. Lupa myönnettiin 3.4.1758, tosin päätöksen sanamuoto oli ehdollinen: ”Vararykmentinkirjuri Torgman saa luvan perustaa torpan ja merikalastamon Norra ja Södra Sådöar -nimisille saarille, jos saarille ei voida osoittaa muuta omistajaa kuin kruunu.” Torgmanilla oli myös muuta mielessä. Hän alkoi hakata puuta myyntitarkoituksessa, mikä oli liikaa paikallisille asukkaille. He päättivätkin pitäjänkokouksessa heinäkuussa 1759 valittaa Torgmanin tekemistä hakkuista maaherralle. Alkoi vuosikymmeniä kestänyt riita yleisten saarten oikeasta omistajasta.⁴¹³

Konfliktissa oli kaksi vaihetta. Alkuvaiheessa inkoolaiset maanomistajat yrittivät saada ensin maaherraa ja myöhemmin kuningasta vahvistamaan heidän ”ikiaikaisen nautintaoikeutensa” ja kieltämään Torgmania tekemästä hakkuista. Maanomistajien perustelut käyvät selkeästi ilmi inkoolaisen valtiopäivämiehen Henrik Jespersson Grothin 24.1.1772 kuninkaalle laatimasta valituksesta. Groth kertoi, kuinka Torgman ei ollut laittanut tikkua ristiin merikalastamon eteen. Torppa saarille oli perustettu, mutta torpparin omalla kustannuksella. Torgmanin aikomus ei siis Grothin mukaan voinut olla mikään muu kuin hakata saarilta metsää myyntitarkoituksessa muiden pitäjän asukkaiden vahingoksi. Olipa hän myös riistänyt rahvaalta kalavedet saariensa läheisyydestä, mikä oli vaikeuttanut veronmaksua. Groth kysyikin:

⁴¹⁰ Cederberg 1950, 9–10.

⁴¹¹ Inkoon kirkonarkisto, Rgh. Ingå skärgård 1730–1792, kuningas Aadolf Fredrikin kirje maaherra Gyllenborgille 1.2.1757. Saarten omistusoikeusriitaa käsittelevistä asiakirjoista ei selviä, miksi säädyn peruivat kuninkaan aikaisemman päätöksen. Mahdollisesti taustalla vaikutti sipoolaisen suurmaanomistajan ja sahayrittäjän C. F. Nordenskiöldin harjoittama vaikutustyö vuosien 1755–1756 valtiopäivillä, sillä myös Sipoon edustalta oli löytynyt vailla omistajaa olevia saaria, jotka kruunu oli tulkinnut omaisuudekseen. Nyberg & Åkerblom 1950, 172–173.

⁴¹² Tapahtumien kulku on selvitetty muutamassakin tuomiokirjassa myöhemmän oikeuskäsittelyn yhteydessä. Ks. mm. Inkoon kirkon arkisto, Rgh. Ingå skärgård 1730–1792, Inkoon sk 1787 § 34.

⁴¹³ Ibid., maaherran päätös 3.4.1758 ja Inkoon pitäjänkokouksen pöytäkirja 29.7.1759.

”Kuinka tällainen toiminta voisi olla laillista ja kohtuullista, ja kuinka kipeältä täytyykään pitäjän veronalaisesta rahvaasta tuntua, kun he näkevät yksityisen henkilön keräävän tekosyn varjolla voittoa yleismaalta, joka on koko pitäjälle korvaamaton, etenkin rannikkoköylien asukkaille, joilla ei ole omasta takaa riittävästi puuta.”⁴¹⁴

Yleiset saaret olivat siis eräänlainen hätävara tai henkivakuutus, johon rannikkoköylien köyhät talonpojat saattoivat turvautua, kun omat metsät eivät enää riittäneet. Talonpoikien oikeustajua loukattiinkin vahvasti, kun yksityinen henkilö tekosyn varjolla ryhtyi hakkaamaan saarilta puuta kaupallisiin tarkoituksiin.

Paikalliset talonpojat turvautuivat myös oman käden oikeuteen. Joukko rannikkoköylien asukkaita kaatoi 1760- ja 1770-luvuilla yhteensä 670 tukkipuuta, useita kuormallisia kattohirsii sekä jonkin verran kuusta ja leppää pääosin Torgmanille kuuluvilta Sådön saarilta. Kun asiaa käsiteltiin vuoden käräjillä 1771, vastaajat eivät kiistäneet hakkuita, mutta pitivät toimintaansa oikeutettuna, koska kyseiset saaret kuuluivat pitäjän yleisiin saariin. Talonpojat eivät kuitenkaan joutuneet vastuuseen teoistaan, koska maanomistuskysymys oli ratkaisematta. Ratkaisua odotellessa pitäjän asukkaita kiellettiin hakkaamasta puuta yleisiltä saarilta 20 taalerin sakon uhalla. Ainoan poikkeuksen säännöstä teki vararykmentinkirjuri Torgman.⁴¹⁵

Konfliktin toinen vaihe alkoi Inkoon käräjätuvassa maaliskuussa 1778. Riidan osapuolina olivat Inkoon pitäjän asukkaat ja kruunu ja oikeuskäsittelyn tavoitteena ratkaista saarten oikea omistaja. Oikeuskäsittelyn pontimena olivat rantavouti Henrik Lindströmin ja pursimies Henrik Fagerholmin uudistila-anomukset. Nämä paikallisen sukellusyhtiön työntekijät olivat nimittäin halukkaita perustamaan yleisille saarille kaksi uudistilaa vuotuista vuokraa vastaan. Maaherra ei voinut kuitenkaan ottaa kantaa uudistila-anomukseen ennen kuin saatiin selvyys, kuuluivatko saaret kruunulle vai pitäjälle, ja tämä edellytti tuomioistuinkäsittelyä.⁴¹⁶

Kysymystä Inkoon yleisten saarten oikeudellisesta asemasta ryhdyttiin ensimmäisen kerran käsittelemään kihlakunnanoikeudessa 28.3.1778; lopullinen päätös annettiin Turun hovioikeudessa 19.11.1792, 14 vuotta ensimmäisen istunnon jälkeen. Tässä vaiheessa kohtalokkaasta maantarkastuksesta oli kulunut jo 40 vuotta. Oikeudenkäyntiä pitkitti ennen kaikkea se, että asian käsittelyä jouduttiin lykkäämään useita kertoja erilaisten muoto-seikkojen vuoksi. Käsittelyssä tapahtui myös selviä virheitä, niin että hovioikeus joutui kertaalleen kumoamaan kihlakunnanoikeuden ja laamanninoikeuden päätökset ja koko prosessi jouduttiin aloittamaan alusta. Oikeudenkäyntiä mutkisti sekin, että osa pitäjän maanomistajista tavoitteli yksityistä omistusoikeutta joihinkin riidanalaisiin saariin. Asiassa oli siis tosiasiaa kolme osapuolta: kruunu, Inkoon pitäjän asukkaat yhdessä ja kymmenkunta inkoolaista maanomistajaa, joiden lukumäärä aina vain lisääntyi, kun oikeusprosessi eteni. Yksi jos toinenkin maamies löysi arkujensa kätköistä vanhoja tuomiokirjeitä ja muita dokumentteja, joita he sitten toivat oikeuden eteen tutkittaviksi, usein muutaman iäkkään todistajan kera.⁴¹⁷

Kihlakunnanoikeus antoi päätöksensä 31.10.1789. Oikeuden mukaan ei ollut löytynyt vähäisintäkään todistetta, että kruunulla olisi koskaan ollut omistusoikeutta näihin saariin

⁴¹⁴ Ibid., Grothin kuninkaalle osoittama valituskirjelmä 24.1.1772.

⁴¹⁵ Ibid., Inkoon tk 1771 § 16.

⁴¹⁶ Ibid., Etelä-Suomen laamanninoikeuden tuomiokirja 19.2.1781.

⁴¹⁷ Oikeudenkäynnin vaiheista tarkemmin ks. Talvitie 2010.

ennen vuoden 1754 maantarkastusta. Lisäksi saaria ei ollut koskaan mainittu kruunun tileissä tai maakirjoissa. Oikeus katsoi sen sijaan, että inkoolaiset olivat selvästi osoittaneet, että he ovat ylimuistoisesti nauttineet saaria yhteisesti, eikä pitäjän asukkaiden oikeutta vähentänyt se, että jotkut talot tai kylät olivat saaneet silloin tällöin verohelpotuksia. Kihlakunnanoikeus hylkäsi kruunun vaatimukset ja katsoi ”kohtuulliseksi ja oikeudenmukaiseksi” (*billigt och rättvist*) säilyttää ja turvata pitäjän yhteiset oikeudet (*allmänningsrätt*) mainittuihin saariin.⁴¹⁸ Päätöksestä valitettiin laamannin- ja hovioikeuteen, mutta käräjien kanta pysyi voimassa. Inkoolaisten omistusoikeus saariin vahvistettiin hovioikeudessa marraskuussa 1792.

Samoihin aikoihin, kun omistusoikeusriitaa käsiteltiin tuomioistuimissa, esitettiin myös ajatus saarten isojaosta. Idean isä oli Fagervikin ruukinpatruun Johan Hising, joka anoi isojakoa maaherralta syksyllä 1783. Hän toi maaherralle laatimassaan kirjeessä esiin ensinnäkin, kuinka yleiset saaret olisi pistettävä toistaiseksi takavarikkoon, jotta niillä kasvavaa metsää ei enää anastettaisi ja autioitettaisi. Hän ei ollut vaatimuksineen yksin, sillä asiaa oli käsitelty myös pitäjänkokouksessa toukokuussa 1781. Hising kertoi myös hiljattain saaneensa tietää, että rykmentinvälskäri Bäcker oli aikeissa hakata saarilta useita satoja tukkeja uuteen asuinrakennukseensa. Hakkuut oli ilmeisesti jo ehditty aloittaa. ”En tiedä millä perusteella mainittu herra rykmentinvälskäri oli ryhtynyt moiseen anastukseen”, kysyi Hising. Puustellien haltioilla oli oikeus hakea puutavaraa kruunun ja kihlakuntien yleismailta, mutta tämä määräys ei koskenut pitäjän yleismaita. Hising katsoi, että välskäri rikkoi myös vuoden 1762 isojakoasetusta, jonka mukaan myös pitäjän yleismaat oli otettava isojaon piiriin. Kyseisen asetuksen mukaan maat oli rauhoitettava kaikenlaiselta laittomalta anastukselta ja autioittamiselta, kunnes jako oli saatu toimitettua. ”Ja koska minä omistan kylässä useita maatiloja ja kiinteistöjä, ja olen tätä kautta oikeutettu osuuteen myös pitäjän yleisistä saarista, niin anon omasta ja koko pitäjän puolesta nöyrimmästi, että komissiomaanmittari Malmström määrättäisiin jakamaan saaret kaikkien pitäjän asukkaiden kesken ja että herra rykmentinvälskäri Bäckeriä on kiellettävä loppuunsaattamasta aloittamaansa varsin merkittävää hakkuuta, joka selvästi ylittää puustellille kuuluvan osuuden.”⁴¹⁹ Saaret jaettiin lopulta vuosina 1795–1798, juuri kun yleismaan oikeudellinen asema oli ensimmäistä kertaa saanut vahvistuksen. Jakoperusteena käytettiin tilojen manttaalilukuja.⁴²⁰

Inkoon pitäjän saarten kohtalo kuvastaa hyvin yhteismaan ongelmallisuutta taloudellisena instituutiona. Konfliktin perimmäinen syy oli omistus- ja nautinto-oikeuksen epämääräisyys. Kuka oli saarten varsinainen omistaja? Mitkä Inkoon edustalla sijanneista luodoista tarkalleen ottaen kuuluivat yleismaahan? Kenellä oli oikeus niitä hyödyntää ja mihin tarkoituksiin? Epämääräisyys ei ollut merkittävä ongelma niin kauan, kuin saaret kiinnostivat ainoastaan rannikkokyläen asukkaita ja niitä hyödynnettiin vain kotitarpeisiin. Vaikeammaksi tilanne muuttui sen jälkeen, kun keskusvalta puuttui asiaan, ja saaria ryhdyttiin hyödyntämään kaupallisiin tarkoituksiin. Tämän jälkeen kysymys yhteisten resurssien oikeudenmukaisesta hyödyntämisestä nousi akuutiksi. Isojako tuli vuorostaan ajankohtaiseksi siinä vaiheessa, kun

⁴¹⁸ Inkoon kirkon arkisto, Rgh. Ingå skärgård 1730–1792, Inkoon sk 1789 § 35.

⁴¹⁹ Inkoon kirkon arkisto, Rgh. Ingå skärgård 1730–1792, Johan Hisingin kirje maaherra Anders de Brucelle 6.10.1783. Todettakoon, ettei vuoden 1762 isojakoasetuksessa oteta kantaa pitäjän yleismaiden jakamiseen. Ensimmäiset maininnat sisältyvät vuoden 1775 asetukseen, jonka mukaan myös nämä yhteisalueet oli otettava jaon piiriin. Hisingin tulkinta johtuu todennäköisesti siitä, että hän rinnastaa oikeudellisesti pitäjien yleismaat kyläen yhteismaihin. Modée 1781, osa 10, 464. Vuoden 1775 isojakoasetus, 5§.

⁴²⁰ KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B12 1/1–7.

vaikutti selvältä, että tuomioistuin kallistuisi päätöksessään paikallisyhteisön puolelle. Tämän jälkeen ei ollut ajateltavissa, että ainoastaan yksi tai kaksi kylän talollisista hakkaisi saarilta metsää omiin tarpeisiinsa. Muillakin oli oltava oikeus osuuteensa, ja isojako oli paras keino tämän tavoitteen saavuttamiseksi.

Tavoitteiden rajallisuus

Yhteismaan ongelmallisuus korostui silloin, kun sillä oli taloudellista arvoa, siis sellaista arvoa, joka ylitti arkisen kotitarvekäytön. Jos yhteismaat eivät olleet taloudellisesti merkityksellisiä, ei niitä katsottu tarpeelliseksi edes jakaa. Tämän periaatteen hengessä toimittiin useissa tutkimusalueen kylissä.

Siggbyn kylässä Tenholassa keskusteltiin kesällä 1766 yhteismaiden isojaon tarpeellisuudesta. Maanmittari Hans Fattenborg oli saanut pelto- ja niittyjaon toimitettua, ja nyt hän halusi tietää, ulotettiinko toimitus myös metsiin. Keskusteltuaan aiheesta kylän maaomistajat ilmoittivat, etteivät he pitäneet metsäjakoa lainkaan tarpeellista, sillä kylän metsät olivat niin vähäisiä. Loppujen lopuksi yhteismaa jaettiin vasta vuonna 1814, lähes 50 vuotta myöhemmin.⁴²¹

Vastaavia esimerkkejä löytyy useita. Karjaan Åsenbyssä metsää ei pistetty isojakoon lainkaan, koska se oli asukkaiden mukaan niin huonolaatuinen. Inkoon Billskogissa Henrik Johansson Gröger oli anonut myös metsäjakoa, mutta isojakotoimituksen edetessä hän oli tullut siihen tulokseen, ettei sitä kannattanut sen vähäisen arvon takia jakaa lainkaan. Lågnäsin kylässä, Inkoossa metsät jätettiin niin ikään jakamatta, koska ne olivat kallioista ja kivistä maata, josta ei nykyisellään saanut hakattua puuta kuin ainoastaan kotitarpeisiin. Kunnollista tukkipuuta ei enää ollut saatavilla. Inkoon Malmbyn isojakoasiakirjoihin maanmittari oli vuorostaan kirjannut seuraavasti: ”Ulkomaita ei tässä yhteydessä pistetty isojakoon, koska kylänmiehet halusivat yksimielisesti nauttia sitä yhteisesti kuten tähänkin asti, etenkin koska he eivät uskoneet saavansa jaosta vastaavaa hyötyä.”⁴²²

Metsiä ei toisin sanoen haluttu jakaa, koska niiden taloudellista merkitystä ei pidetty riittävän suurena. Yhteismaat olivat joko liian pieniä ja vähämetsäisiä tai sitten kaupallisesti hyödynnettävissä ollut metsä oli jo hakattu. Tämä selittää myös sen, miksi talonpojat eivät perustelleet anomuksiaan yhteismaiden ongelmallisuudella. Metsät toki lopulta jaettiin, mutta tämä tapahtui maaherran ns. yleisten määräysten seurauksena.

Metsät eivät olleet ainoa resurssi, joka haluttiin jättää yhteisnautintaan. Varsin yleisesti jätettiin jakamatta suot. Näin tehtiin Starkomin, Läppbyn ja Sannäsin kylissä Karjaalla. Samoin Tenholan Svenskbyn kylässä suot ja hyödyttömät kalliit jätettiin jakamatta.⁴²³ Soiden ohella tiet, sikomaat, karjahaat, sotamiesten maat sekä kalavedet jätettiin usein yhteisalueeksi.

⁴²¹ KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B48 12/2–4.

⁴²² ”Utmarcken kommer icke i betraktande vid detta storskifte emedan byamän enhälligt åstunde få nyttja den samma samfält såsom tillförene synnerhet som de med dess storskiftande icke förvänta sig des fördel som eljest med ägodelning vinnes.” KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B13 25/1–2 (Malmby); *ibid.*; B16a 32/5–6 (Åsenby); *ibid.*, B12 6/2–3 (Billskog); *ibid.*, B13 22/1–4 (Lågnäs).

⁴²³ KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B16 33/3, B16a 8/2–7, B16a 14/2–3, B48 26/4–7. Pohjanmaalla viljelykseen kelpaavat suot jaettiin isojaon yhteydessä, mutta viljelykseen kelpaamattomat suot jätettiin jakamatta. Tällaisten soiden jakaminen nousi esiin usein vasta myöhemmin 1800-luvun alussa paikallisten asukkaiden aloitteesta. Kuusi 1914, 133; Liakka 1986, 424; Ojanperä 2002, 144–149.

Tenholan Germundbyssä jakamatta jätettiin myös verkkojen kuivauspaikka, ja Västankärren kylässä yhteisnautintaan jätettiin järviruoko ja rakennuksiin kelpaavat kivet.⁴²⁴

Lähes poikkeuksetta myös laidunmaa jätettiin jakamatta aivan riippumatta siitä jaettiin metsät vai ei. Ainoastaan Tenholan Doterbölen ja Krokbyn isojakoasiakirjoissa on erikseen mainittu, että laidunmaa ei jäänyt yhteisnautintaan.⁴²⁵ Yhteislaiduntamisen jatkaminen johtui todennäköisesti siitä, että yhteismaat olivat pääosin hyvin pieniä. Talollisten ei ollut järkevää sulkea karjaansa uudelle, isojaossa jaetulle metsäpalstalleen, sillä tästä olisi aiheutunut merkittäviä aitaamiskustannuksia. Jokaisen isännän olisi lisäksi pitänyt palkata oma paimen karjaansa kaitsemaan. En ole erikseen selvittänyt, milloin yhteislaitumista lopulta luovuttiin, mutta todennäköisesti näin tapahtui vasta 1800-luvun lopulla, kun rehua ryhdyttiin viljelemään pelloilla ja karjaa ruvettiin pitämään omissa aituksissaan.⁴²⁶

Säätyläismotiivi

Isojakoja anottiin kaikissa yhteiskuntaryhmissä maanluontoon katsomatta. Yhteisnautinnan purkaminen ei siis ollut ainoastaan säätyläisten intresseissä, kuten aikaisemmin on oletettu. Samaan hengenvetoon on todettava, että maalaisyhteiskunnan eliitti oli suhteellisesti talonpoikia aloitteellisempi. Säätyläisistä jakovaltaansa käytti 62 %, kun talonpoikien kohdalla aktiivisuus jäi 29 %:iin. Etenkin ratsutilojen omistajat olivat aktiivisia, mikä johtui varmastikin siitä, että he asuivat niissä kylissä, joiden jakoa he anoivat. Onko tähän löydettävissä jokin selitys?

Yksi tekijä oli eittämättä se, että säätyläiset eivät hyödyntäneet yhteismetsiä samalla intensiteetillä kuin talonpojat, jotka joutuivat myymään puutavaraa saadakseen veronsa maksettua. Toinen tekijä liittyi mahdollisesti siihen, että talonpojilla oli houkutus laajentaa peltosarkojaan kylässä sijanseen rälssitilan, säterin tai virkatalon kustannuksella. Tähän viittaisi edellä kuvattu Ingvallesbyn tapaus, jossa kylässä asuneet talonpojat olivat anastaneet itselleen Kirkniemen kartanolle kuuluneen rälssitilan maita. Samalla tavoin oli tapahtunut myös karjaalaisessa Finnbackan kylässä, jossa talonpojat olivat liittäneet peltosarkoihinsa Hisingille kuuluneen säterin maita.⁴²⁷ Vastaavanlaisesta toiminnasta on löydettävissä esimerkkejä muualtakin. Gunnar Suolahti kirjoittaa, kuinka ”Viipurin hiippakunnan papisto selitti v. 1723, että kyläläisillä muutamissa pitäjissä oli tapana käyttää papinvaihdoksia hyväksensä anastaakseen yhteisviljelyksessä olevain pappilain maista kaistaleita taikka pienentääkseen niiden peltosarkoja.”⁴²⁸

Samanlaisia maariitoja syntyi myös talonpoikien välille, kuten tämän luvun esimerkit osoittavat. Kylissä asuneet talonpojat kykenivät todennäköisesti silti paremmin valvomaan etujaan kuin kylän ulkopuolella asunut kartanonherra, joka oli antanut tilansa lampuotin viljeltäväksi.

⁴²⁴ KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B46 23/1–7; KA, Etelä-Suomen laamanninoikeus 14.2.1770, 325–327.

⁴²⁵ KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B47 12/1–3.

⁴²⁶ Laidumaita jätettiin yhteisnautintaan myös Pohjanmaalla ja Hämeessä. Kuusi 1914, 132–133; Saarenheimo 1976, 287.

⁴²⁷ Jutikkala 1932, osa 1, 283–284.

⁴²⁸ Suolahti 1912, 15. Pälkäneellä valitettiin, kuinka pappilan maiden arvoa oli hankala määritellä, kun sen tilukset olivat yhteisviljelyksessä naapuritalojen kanssa. Ibid.

Pureudun seuraavassa vielä yhteen esimerkkitapaukseen, nimittäin isojaon toimeenpanoon Kiskon kirkonkylässä, sillä kyseinen tapaus valaisee säätyläisten motiiveja hieman uudesta näkökulmasta.⁴²⁹

Isojako Kiskon kirkonkylässä sai alkunsa vuonna 1759, kun Kiskon pitäjän silloinen kirkkoherra Elias Roos (1720–1783) toi käräjille isojakoanomuksensa. Hänen naapurinsa ratsutilallinen Johan Harzell (Kläckars) ja tämän augmenttitalonpoika Mårten Mårtensson (Viikari) eivät vastustaneet kirkkoherran aikomusta, mutta pyysivät, että toimitus aloitettaisiin vasta kahden tai kolmen vuoden päästä, sillä he olivat kärsineet suuria vahinkoja tulipalossa, eivätkä pystyisi maksamaan jakotoimituksesta ja aitauksesta aiheutuvia kuluja. Kirkkoherra vastasi, ettei aitaamisen kanssa ollut niin kiirettä. Jakotoimitukset hän halusi kuitenkin aloittaa jo tulevana kesänä.⁴³⁰

Kirkkoherran toive ei aivan toteutunut. Maanmittari Hans Fattenborg jakoi kirkonkylän pellot ja niityt syksyllä 1760, ja saman vuoden lokakuussa uusi maajako oli vahvistusta vaille valmis. Tässä vaiheessa matkaan tuli mutka. Kirkkoherran naapurit Johan Harzell ja Mårten Mårtensson ilmoittivat talvikäräjillä 1761, etteivät he olleetkaan valmiita hyväksymään jakoa, koska he pitivät sitä kohtuuttomana (*obillig*). Maat oli heidän mukaansa jaettava uudelleen. Kirkkoherra ei ollut mielissään uudesta käänteestä, sillä hän ei halunnut lisää kustannuksia kontolleen. Niinpä hän halusi vielä palauttaa naapureidensa mieliin, miksi koko uudistukseen oli ryhdytty:

”Kirkkoherra halusi lisäksi muistuttaa Kläckarsin ja Viikarin asukkaita, että nämä olivat antaneet loisväen häiritä pappilalle kuuluvia kalavesiä, peltoja, niittyjä ja metsämaata. Ja tämä oli suurin syy, joka pakotti pappilan anomaan isojakoa ja maksamaan ne kustannukset, joita tämä jako aiheuttaisi, sillä tällä tavoin oli mahdollista estää ja torjua kaikki se omavaltaisuus, kiusa, haitta ja vahinko, jota loiset olivat aiheuttaneet.”

Kirkkoherra Roos siis anoi isojakoa saadakseen tiluksensa rauhoitettua naapureidensa nurkissa asuvan loisväen häirinnältä. Ylioppilas Johan Forsbom, vastaajien asiamies, tosin epäili, josko isojaosta olisi apua tässä asiassa, mutta kirkkoherra ajatteli selvästikin toisin.⁴³¹

Myöhemmin Roos toi esiin, kuinka pappilan tiluksia oli yritetty erottaa yhteisnautinnasta jo aikaisemmin. Hän ja hänen isänsä olivat vuodesta 1725 lähtien ilman kirkon ja pitäjän apua ponnistelleet sen eteen, että saisivat pappilan tilukset erotettua sarkajaosta. Ja nyt, 37 anomusvuoden sekä lukuisten hyödyttömien selvitysten ja hukkareissujen jälkeen, sai hän ”tämän tarpeellisen ja terveellisen” isojakoasetuksen myötä vihdoinkin oikeuden anoa jakoa.⁴³²

Kiskon kirkonkylän yhteiselämä nousee kiinnostavalla tavalla esiin myös Gunnar Suolahden teoksessa Suomen pappiloista. Hän kirjoittaa (ilmeisesti) Kiskon syyskäräjien pöytäkirjan pohjalta vuodelta 1736, kuinka kirkonmäen ”asujaimista oli harmia ja vahinkoakin; etenkin itsellisten metsänhaaskauksesta, kalavesien ja niittyjen raiskauksesta, mutta

⁴²⁹ Kiskon kirkonkylä kuului hallinnollisesti 1700-luvulla Uudenmaan ja Hämeen lääniin sekä Tenholan käräjäpiiriin.

Kylä oli myös kiinteä osa Länsi-Uudenmaan ruukkialuetta, kuten koko Kiskon pitäjä, vaikka osa kylistä kuuluikin Turun ja Porin lääniin.

⁴³⁰ KA, Tenholan tk 1759 § 19, 115–115v.

⁴³¹ KA, Tenholan tk 1761 § 36, 369v–373v.

⁴³² KA, Tenholan tk 1762 § 19, 346–353.

myös siitä, että kyläläiset, kuten toisinaan kirkkoväkikin, tekivät oikoteitänsä pappilan peltojen ja niittyjen poikki tahi jättivät hakaveräjät auki, joten härät ja muut elukat pääsivät karkaamaan yhteismetsiin, joista niitä päiväkaupalla ja miesvoimalla oli etsittävä. Lisäksi tapahtui, että naapurit siirsivät raja-aitansa pappilan alueelle, tukkivat karjakujat tahi päästivät elukkansa papin pelloille: etenkin aiturit ja vuohet tuottivat monta harmia ja näiden kanssa kilpailivat kylän pojanviikarit, kuritta ja koulutta kasvaneet, tehden jos jonkinlaiset kepposet: sotkivat laihoja, polttivat lantakasoja, löivät kuoliaaksi hanhia ym.”⁴³³

Suolahden kuvaus saattaa kaikkien osapuolten näkökulmat huomioon ottaen olla jossain määrin liioitteleva ja kärjistävä, mutta kirkkoherran näkökulmasta ajatuksenjuoksu on varmasti totuudenmukainen. Moni säätyläinen näki yhteisnautinnan varmastikin juuri näin. Todennäköisesti säätyläiset karsastivat myös sarkajakoon liittyvää yhteistoimintaa, vaikka kirkkoherra ei tähän viittaakaan, sillä säätyläiset tuskin halusivat ehdoin tahdoin olla riippuvaisia maalaisrahvaan tekemisistä ja tekemättä jättämisistä.

Yhteenvedo

Olen tarkastellut tässä luvussa talollisten motiiveja pääosin tuomiokirjojen avulla. Tämän aineiston valossa uutta maanjakoa anottiin, koska yhteisten peltovainioiden ja ulkomaiden nautinta oli tavalla tai toisella kriisiytynyt. Naapurit olivat siirrelleet sarkojen välisten rajamerkkien paikkoja, laajentaneet aitauksiaan tai hakanneet tukkipuuta enemmän kuin toiset. Isojaon avulla pyrittiin pääsemään eroon näistä ”yhteisen taloudenpidon ikävyyksistä”. Samalla havaitut epäoikeudenmukaisuudet haluttiin korjata. Yksityistäminen vahvisti myös talollisten omistusoikeuksia. Kukaan ei voinut vaatia pääsevänsä osalliseksi toisen tekemistä raivauksista, kun maanomistusoikeudet kohdistuivat abstaktin kyläosuuden sijasta alueellisesti rajattuun maapalstaan.

Edellä kuvatut tapaustutkimukset osoittavat myös, että varhaiset jaot keskittyivät suurella todennäköisyydellä sellaisiin kyliin, joissa oli ratkaisemattomia maariitoja. Ilman isojakoasetuksia riidat olisi ratkaistu sarkajaon tasauksella, mutta vuoden 1757 jälkeen tämä ei ollut enää mahdollista. Talollisten olikin hyväksyttävä ajatus uudenlaisesta maajaosta, jos he halusivat saada maanhallintaa koskeneet ongelmat pois päiväjäestyksestä. Maanhallinnan kriisiytyminen toisin sanoen käynnisti maareformin hyvinkin konkreettisella tavalla. Isojaon anojat olivat vuorostaan maariidoissa kantajan asemassa. Tämä selittää osaltaan sen, miksi aloitteentekijöiden joukossa oli myös useita talonpoikia.

Talollisten motiiveja pohdittaessa on huomioitava myös tavoitteiden rajallisuus. Isojaon anominen ei tarkoittanut sitä, että kollektiivisesta maanhallinnasta olisi haluttu siirtyä täysin yksityiseen, poissulkevaan omistukseen. Talonpoikien kohdalla tyydyttiin usein ainoastaan sarkajaon purkamiseen. Yksityisten uudisraivioiden nautintaan ei haluttu koskea, ellei kyläosuuden määrittelemiä raameja ollut ylitetty. Myös yhteismaat haluttiin jättää jakamatta, jos niillä ei katsottu olleen taloudellista arvoa. Käytännössä ne jouduttiin ennen pitkää jakamaan, mutta tämä tapahtui monissa kylissä maaherran antamien yleisten määräysten seurauksena. Yhteislaiduntaminen jatkui vielä tämänkin jälkeen.

⁴³³ Suolahti 1912, 35.

7. Isojakoriidat

*”Te ymmärrätte isojaon päälle yhtä paljon kuin tuo koira.”*⁴³⁴

TALONPOIKA HENRIK HENRIKSSON RYKMENTINVÄLSKÄRI BECKERILLE

Isojako oli hyvin riitaisa prosessi. Yhteismaiden yksityistäminen ja sarkajaon purkaminen selkeyttivät maanomistusoloja, minkä ansiosta maariitojen määrä todennäköisesti väheni pitkällä aikavälillä, mutta uudistuksen toimeenpano itsessään koetteli naapurisopua. Jakotoimitukset riitautettiin usein, eikä pitkäkestoinen, vuosikymmeniä kestänyt riitely ollut poikkeuksellista.

Isojakoriitojen yleisyys nostettiin esiin myös lukuisissa aikalaisarvioissa. Suomen maanmittauksen ylijohdaja Per Johan Alfving (1739–1810) kirjoitti 1800-luvun alussa, kuinka suomalaiset olivat yleisesti ottaen käräjöintihaluista kansaa. Pienimmänkin maakappaleen jaosta oltiin valmiita valittamaan tuomioistuimeen kustannuksista piittaamatta, eikä yksikään riidan osapuoli luovuttanut ennen korkeinta oikeusastetta. Alfving väitti, ettei ainuttakaan yhteismaata ollut jaettu ilman oikeudenkäyntejä hänen koko 26-vuotisen palveluksensa aikana. Hän toi myös esiin, kuinka maanmittarit eivät aina saaneet asiallista kohtelua osakseen. Heihin ei luotettu, heihin suhtauduttiin pahantahtoisesti ja heille oltiin haluttomia puhumaan.⁴³⁵

Länsi-Uudenmaan osalta isojakotoimitusten riitaisuuteen kiinnitti huomiota Karjaan kirkkoherra, rovasti Gabriel Ring (1745–1808) Suomen talousseuralle lähettämässään pitäjänkuvauksessa:

*”Muutamia sellaisia yksittäistiloja lukuun ottamatta, joita ei tarvinnut pistää isojakoon, oli kaikki pitäjän maatilat ja yhteismaat mitattu ja jaettu, mutta isojako, sitä seuranneet oikeudenkäynnit ja muut sietämättömät kulut olivat maksaneet monille pitäjän asukkaille heidän talonsa, niin että talot olivat nyt vieraiden ihmiset käsissä. Tämän voisi vielä hyväksyä, jos isojaot olisi toimitettu kunnolla, mutta näin ei ollut asian laita. Suurimmat virheet tehtiin isojaon varhaisvaiheessa, kun osaavia maanmittareita ja maanjako-oikeuksia saati järjeviä määräyksiä ja asetuksia ei ollut vielä tarjolla. Monet saattoivat menettää puolet tiluksistaan ja joutuivat maksamaan kaksi kertaa enemmän kuin olisi kuulunut.”*⁴³⁶

Joitakin vuosia aikaisemmin Ring oli kirjannut pitäjänkokouksen pöytäkirjaan mietteittään ”maataloutemme yleisistä haitoista ja esteistä” Karjaalla, ja tässä yhteydessä hän soimasi isojakoa seuraavasti: ”Lopultakin, ovat useat talot niin hävyttömästi kärsineet vääryyttä tässä

⁴³⁴ ”Wi will tala om storskiften, som intet förstår er derpå mera än denne hund; pekandes i detsamma uppå den hund, som herr fältwäbelen Segersverd haft med sig wid samma tillfälle.” KA, Inkoon sk 1768 § 2, 792.

⁴³⁵ Ojanperä 2002, 73–76. Uudenmaan ja Hämeen läänin maaherran Anders de Bruce oli kiinnittänyt huomiota, että maanjako-oikeudet olivat joissakin tapauksissa kokoontuneet 5–6 kertaa ilman, että isojakoriitoja oli saatu ratkaistua. de Brucen mielestä kaksi kokoontumista pitäisi riittää. Hirn 1957, 235 (alaviite 1).

⁴³⁶ ÅAB, FHA, sockenbeskrivningar, Karjaan pitäjänkuvaus (D VII 1), 4v–5.

toimituksessa, etteivät ne toivu ikinä. Ja missä tällaisia vääryyksiä todistettavasti oli tapahtunut, on niillä Ruotsin lain antama suoja, kun ymmärtämätön ja kykenemätön talonpoika on antanut vääryyksien saada lain voiman.”⁴³⁷

Rovastin kirjoitukset ovat poikkeuksellisia, sillä hän ottaa niissä hyvin kriittisen kannan siihen tapaan, jolla isojako vietiin hänen seurakunnassaan läpi. Maanmittarit olivat epäpäteviä, asetukset olivat huonoja, kustannukset olivat sietämättömiä ja jakotoimitukset olivat epäoikeudenmukaisia. Ringin väitteiden todellisuuspohjaa olisikin kiinnostavaa tutkia tarkemmin. Oliko todella niin, että isojaot toimitettiin kehnosti? Tekivätkö maanmittarit työnsä huonosti? Tässä työssä huomio on kuitenkin siinä, kuinka maanomistajat näkivät tilanteen. Tarkastelen seuraavassa sitä, kuinka usein jakotoimituksista valitettiin ja minkälaisia asioita valitukset koskivat. Pohdin myös sitä, missä määrin riidat pitkittivät toimitusten valmistumista. Etsin lisäksi merkkejä koko uudistuksen tarpeellisuuteen kohdistuvista mielenilmaisista. Luvun aluksi käyn läpi oikeuskäsittelyn lainsäädännöllistä taustaa, sillä isojakoon kohdistuneiden valitusten käsittely poikkesi jonkin verran perinteisten maariitojen käsittelystä etenkin vuodesta 1766 lähtien.⁴³⁸

Isojakoriitojen käsittely

Isojaon alkuaikoina, 1750- ja 1760-luvuilla, jakotoimitukseen kohdistuneet valitukset käsiteltiin käräjillä, ja menettelytapa oli pääpiirteissään sama kuin isojakoa edeltäneissä maanjakoriidoissa. Ensinnäkin jakoperustetta koskevat erimielisyydet oli pyrittävä ratkaisemaan ennen kuin maaherra saattoi antaa maanmittarille määräyksen isojaon toimittamisesta. Tarvittaessa riidat oli ratkaistava tuomioistuimessa, jos jaon osapuolet eivät muuten päässeet yksimielisyyteen asiassa. Tämä menettelytapa perustui vuoden 1749 maanmittariasetukseen, jota sovellettiin vuoteen 1757 asti myös aurinkojaoissa. Jakoperustetta koskevien riitojen yhteydessä ei tosin viitata kyseiseen asetukseen, mutta päätelmä on tehtävissä oikeuskäytännön perusteella. Määräyksiä ei sovellettu systemaattisesti. Jakoperusteesta riideltiin myös maaherran päätöksen jälkeen. Ennen varsinaista maanjakotoimitusta jakoperustetta koskevat riidat oli joka tapauksessa saatava pois päiväjärjestyksestä.⁴³⁹

Myös rajariidat pyrittiin ratkomaan ennen maanmittaustoimituksen alkamista, mutta käytäntö ei tässä asiassa ollut yhtä ehdoton kuin jakoperusteen kohdalla. Ainakin Länsi-Uudellamaalla isojakotoimitukset oli käytännössä mahdollista aloittaa, vaikka osa jakokunnan rajoista olisi ollut riidanalaisia. Lainsäädännön tasolla rajariitoihin otetaan ensimmäistä kertaa kantaa vuoden 1775 Suomea varten annetussa isojakoasetuksessa. Asetuksessa todetaan suoraan, että jakokuntien pellot ja niityt oli mahdollista jakaa, vaikka rajoista ei olisikaan päästy yksimielisyyteen. Myös yhteismaat oli mahdollista jakaa, vaikka rajat eivät olisikaan olleet riidattomia, kunhan vain riidanalainen alue oli mahdollista jakaa myöhemmin, ilman että kylässä oli tarpeen toimittaa uutta isojakoa.⁴⁴⁰

Vuoden 1749 maanmittariasetuksessa sekä isojakoasetuksissa määrättiin myös, että maanmittarin oli tuotava jakotoimitus käräjille tarkastettavaksi ja vahvistettavaksi. Vuoden 1762 asetuksen mukaan isojako oli vahvistettava viimeistään toisilla käräjillä jakotoimituksen

⁴³⁷ HMA, Karjaan kirkonkarkisto, pitäjänkokouksen pöytäkirja 9.12.1792, 94 (mf KA: KK 105).

⁴³⁸ Isojakoriitojen oikeuskäsittelystä ks. Ahla 1933, 3–80.

⁴³⁹ Ahla 1933, 4–6.

⁴⁴⁰ Modée 1781, osa 10, 460–461. Vuoden 1775 isojakoasetus, 3§.

päättymisen jälkeen. Tässä yhteydessä osapuolilla oli myös mahdollisuus ilmaista tyytymättömyytensä toimitettuun jakoon. Valitukset otettiin käsittelyyn yksi kerrallaan, ja jos niihin onnistuttiin löytämään ratkaisu, isojako vahvistettiin oikeuskäsittelyn päätteeksi. Monta kertaa valitukset olivat kuitenkin sen laatuksia, ettei niitä kyetty ratkomaan käräjätuvassa. Tällöin tuomioistuimella oli mahdollisuus määrätä katselmus, jossa havaitut epäoikeudenmukaisuudet korjattiin. Tämä oli yleisesti käytössä ollut menettelytapa Länsi-Uudellamaalla, ja se perustui vuoden 1749 maanmittariasetukseen. Valitusmenettelyn osalta noudatettiin samoja periaatteita kuin tavanomaisten maariitojen kohdalla. Ensisijainen vetoomustuomioistuin oli laamannioikeus, mutta muutaman kerran isojakoriitoja käsiteltiin myös hovioikeudessa ja kamari-kollegiossa.⁴⁴¹

Itä-Götanmaalla isojaoista valitettiin usein maaherralle etenkin uudistuksen alkuaikoina, ennen vuotta 1762. Anomusdiarien perusteella valituksia toimitettiin maaherran ratkaisu- tavaksi myös Länsi-Uudellamaalla, mutta maaherra ohjasi valitukset järjestelmällisesti kihlakunnanoikeuksien käsiteltäviksi. Olen pistokokein verrannut anomusdiareista löytämiäni valituksia käräjäaineistoon, enkä ole löytänyt ainuttakaan valitusta, jota ei sittemmin olisi käsitelty myös käräjillä. Työnjako ei silti ollut kiveen hakattu, sillä yhdessä tapauksessa kihlakunnanoikeus kieltäytyi ottamasta käsittelyyn kahden kruununtalonpojan tekemää valitusta ja kehotti talonpoikia kääntymään maaherran puoleen. En kuitenkaan onnistunut löytämään valitusta anomusdiarien joukosta, joten kenties talonpojat saivat riitansa sovitteltua ilman maaherraakin.⁴⁴²

Vuoden 1762 Suomea varten annetun isojakoasetuksen mukaan isojaon osapuolilla oli oikeus pyytää syntyneitä riitaisuuksia ratkaisemaan myös taloudellisia deputaatioita, vaikka isojaon olisikin toimittanut vakinainen tai ylimääräinen maanmittari.⁴⁴³ Tätä asetuksen kohtaa ei kuitenkaan sovellettu Länsi-Uudellamaalla. Uudenmaan ja Hämeen läänin taloudellisen deputaation toimialue oli kaukana Hämeessä, eikä rannikkoseudun talollisten maksanut vaivaa lähteä valitustensa kanssa näin kauas.

Isojakoriitojen ratkaiseminen järjestettiin uudelle tolalle vuosien 1765–1766 valtiopäivillä, kun valitusten käsittely siirrettiin kokonaisuudessaan maanjako-oikeuksien vastuulle. Tavoitteena oli tällä tavoin saada riidat ratkaistua halvemmalla ja nopeammin kuin tavallista oikeudenkäyntitietä pitkin. Maanjako-oikeuksien tehtäväksi annettiin myös jakoperusteesta ja muista toimeenpanoon liittyvistä yksityiskohdista päättäminen. Ne myös vahvistivat toimitetut jaot. Vuonna 1783 tätä käytäntöä muutettiin siten, että isojaon vahvistaminen annettiin kihlakunnanoikeuksille sellaisissa tapauksissa, joissa ei ilmennyt riitaisuuksia. Riitautetut jaot vahvistettiin edelleen maanjako-oikeuksissa. Maanjako-oikeuden päätöksistä saattoi valittaa ainoastaan kuninkaalle.⁴⁴⁴

Maanjako-oikeuksia ryhdyttiin perustamaan eri puolille Suomea 1760-luvun lopulla.

⁴⁴¹ Modée 1779, osa 7, 5275. Vuoden 1762 isojakoasetus, 6§.

⁴⁴² KA, Siuntion tk 1768 § 34, 224v–225v. Lainsäädäntö ei antanut selkeitä toimintaohjeita kruununtilojen välisten isojakoriitojen käsittelyä varten. Vuoden 1734 lain sekä samana vuonna annetun maaherran johtosäännön mukaan kruununtilojen väliset tilusriidat oli alistettava maaherran ratkaistavaksi, mutta maaherralla oli oikeus, jos hän näin parhaaksi katsoi, antaa riita-asia myös kihlakunnanoikeuden tutkittavaksi. Suomessa sovellettavissa isojakoasetuksissa ei sen sijaan ollut määräyksiä kruununtilojen välisten riitojen käsittelytavoista. Ahla 1933, 39–40.

⁴⁴³ Modée 1779, osa 7, 5275–5276. Vuoden 1762 isojakoasetus, 8§.

⁴⁴⁴ Ahla 1933, 13–16 ja 33–34.

Tässä vaiheessa ratkaisemattomia isojakoriitoja oli vielä jonkin verran vireillä paikallisissa kihlakunnanoikeuksissa, laamanninoikeuksissa ja hovioikeuksissa. Nämä riidat ohjattiin kuninkaallisessa kirjeessä 30.11.1769 kokonaisuudessaan pitäjakohtaisten maanjako-oikeuksien käsiteltäväksi.⁴⁴⁵

Anomukseen kohdistuneet epäilykset

Suomalaisessa isojakotutkimuksessa on korostettu talonpoikien kielteistä suhtautumista isojakoon, ja tutkimuskirjallisuudessa on nostettu esiin useita tapauksia, joissa talonpojat aktiivisesti vastustivat isojaon toimeenpanoa. Saarenheimo kuvaa, kuinka ”Akaan Toijalassa useat isännistä suhtautuivat maanmittarin tuloon jo alun perin karsaasti, ja kun ryhdyttiin keskustelemaan peltojen jyvityksestä, he ilmoittivat, että jos isojakoon tai jyvitykseen ryhdytään vastoin heidän tahtoaan, niin he tulevat viljelemään vanhoja tangoitettuja sarkojaan.” Sääksmäellä vuorostaan kaksi isäntää ilmoitti maanjako-oikeudessa, että ”he ennen antaisivat alttiiksi henkensä ja kurkkunsa kuin sallisivat panna tiluksensa isojakoon”. Vastaavia esimerkkejä on myös muualta Hämeestä. Muutamissa hämäläispitäjissä isojakoon kohdistunut vastustus sai jopa järjestäytyneitä muotoja. Hauholaiset, pälkäneläiset ja akaalaiset talonpojat pyrkivät 1760-luvulla pysäyttämään maanjakotoimitukset lähettämällä säätyvaltiopäiville Tukholmaan ylimääräisiä valtiopäivämiehiä. Pälkäneen maalaisrahvas mm. esitti toiveen, että ”isojaon järjestely kumottaisiin sekä kaikenarmollisimmasti asetettaisiin siihen tilaan, joka vanhastaan ja ikimuistoisista ajoista on tässä pitäjässä valinnut, erittäinkin kun mainittu isojako on tapahtunut korvaamattomaksi vahingoksemme”.⁴⁴⁶

Suomen historian eittämättä tunnetuin isojako toimitettiin Laihialla, Etelä-Pohjanmaalla 1750-luvun lopussa. Tapaus ”Laihia” ei ole tunnettu ainoastaan sen vuoksi, että Laihia oli ensimmäinen pitäjä, jossa toimitukset aloitettiin verollepanon seurauksena, vaan myös siksi, että pitäjän asukkaat nousivat kirkkoherransa johdolla aktiivisesti vastustamaan uutta maanjakoa. Maanmittarille ei haluttu antaa asuntoa, eivätkä asukkaat aikoneet millään muullakaan tavalla olla toimituksessa avuksi, koska isojakoa ei paikallisten talollisten mielestä voitu oikeudella ja kohtuudella toteuttaa. Pelättiin jopa, että sen seurauksena tavatkin turmeluvat.⁴⁴⁷

Myös Länsi-Uudellamaalla oli muutamia talonpoikia, jotka suhtautuivat varauksellisesti isojakoon, mutta reaktiot olivat selvästi lievempiä kuin Hämeessä ja Laihialla. Suoranaisestä vastustuksesta ei voida missään nimessä puhua. Mielenilmaukset rajoittuivat lisäksi kylien sisälle. En ole löytänyt vähäisintäkään viitettä siitä, että länsiusmaalaiset talonpojat olisivat useamman kylän tai koko pitäjän voimin nousseet vastarintaan. Järjestäytynyttä oppositio-liikehdintää ei kerta kaikkiaan esiintynyt.

Tyypillisimmillään kielteisissä mielenilmauksissa oli kyse naapurin tai naapurien laatiman anomuksen vastustamisesta. Inkoon Rådkilan kylän asukkaat Henrik Matsson ja Johan Johansson olivat päättäneet anoa isojakoa 1750-luvun lopussa tai 1760-luvun alussa. He olivat kertoneet aikeistaan myös naapureilleen. Nämä eivät kuitenkaan syystä tai toisesta pitäneet ajatusta hyvänä, vaan vaativat Henrik Matssonin ja Johan Johanssonin pistämään puumerkkinsä sopimukseen, jossa he sitoutuivat luopumaan anomuksestaan ja viljelemään tiluk-

⁴⁴⁵ Ibid., 17.

⁴⁴⁶ Saarenheimo 1976, 266–267; Suolahti 1991, 334–340.

⁴⁴⁷ Kuusi 1914, 86–88.

siaan vanhaan tapaan. Sopimus laadittiin Inkoon kirkonmäellä 1.4.1761 ja kirjattiin myös saman vuoden talvikäräjien pöytäkirjaan. Se ei kuitenkaan pitänyt ikuisesti, sillä vuonna 1766 Henrik Matsson jätti anomuksensa lääninkansliaan, ja toimitus käynnistyi vielä samana kesänä. Asetusten mukaan Henrik Matsson ja Johan Johansson olisivat voineet jättää anomuksensa aikaisemminkin, sillä anominen ei edellyttänyt naapureiden suostumusta. Todennäköisesti he halusivat kuitenkin välttää konfliktin syntymistä naapureidensa kanssa. Anomuksen lykkääminen oli tässä tapauksessa myös viisasta, sillä varsinainen jakotoimitus ei aiheuttanut naapureiden välille enää riitoja.⁴⁴⁸

En ole löytänyt muita vastaavia esimerkkejä, mutta yhdenkin tapauksen perusteella on pääteltävissä, että maanomistajien pyrkimys konsensukseen vaikutti siihen, missä hengessä isojako vietii läpi. Riitojen todennäköisyys oli suurempi niissä tapauksissa, missä maanomistajat käyttivät rajoittamatonta jakovaltaansa vastoin naapureidensa tahtoa, kuin niissä tapauksissa, missä kylän asukkaat löysivät yhteisen näkemyksen jo ennen anomuksen jättämistä.

Isojakoa kohtaan osoitettiin epäilyksiä myös silloin, kun talollisten anomuksia käsiteltiin kihlakunnanoikeudessa. Valtaosa anomuksiin kohdistuneista erimielisyyksistä tai epäilyistä liittyi rajoihin. Naapurit katsoivat, ettei maanjakoa voida toimittaa niin kauan kuin rajat eivät ole vakituisia ja vahvistettuja.⁴⁴⁹ Muutamassa tapauksessa isojakoa pidettiin mahdottomana, koska talojen tilukset olivat niin erilaatuisia. Tenholalaisen Pölckån kylän talolliset olisivat mielellään puoltaneet samassa kylässä asuneen pitäjän kappalaisen Johan Almgrenin anomusta, mutta tämä ei ollut mahdollista, koska kappalaisen pellot ja niityt olivat niin rappiolla ja niittysaratkin kasvoivat puuta, etteivät he mitenkään voineet suostua jakoon ennen kuin kappalaisen tilukset ovat yhtä hyvässä kunnossa kuin heidän. Kappalainen totesi puolustukseensa, että hänen tiluksensa olivat nyt paremmassa kunnossa kuin koskaan aikaisemmin. Myös kihlakunnanoikeus asettui Almgrenin puolelle, ja isojako toimitettiin saman vuoden kesällä, tosin kovin riitaisissa merkeissä.⁴⁵⁰

Muutamassa tapauksessa talolliset periaatteessa kannattivat naapurinsa anomusta, mutta he halusivat asettaa sille ehtoja. Nikun ja Bästerin talolliset Ingvallsin kylästä eivät vastustaneet Mongsin ratsutilan omistajan Gabriel Töttermanin aikeita, kunhan he eivät vain saa isojaossa huonompaa maata paremman maan tilalle.⁴⁵¹ Johan Johansson Bengsmoran ratsutilalta oli valmis kannattamaan naapurinsa, Båtsmoran talollisen Erik Abrahamssonin anomusta sillä ehdolla, että Erik Abrahamsson korvaisi hänelle tulevasta isojakolohkostaan hakkaamansa 30 tukkia.⁴⁵²

Myös kustannukset aiheuttivat huolta. Kun maanmittari saapui Svedjekullan kylään Tenholaan vuonna 1788 toimittamaan isojakoa maaherran 12.3.1782 antaman yleisen määräyksen mukaisesti, pitivät kylän asukkaat ajankohtaa kovin huonona. Kustaan sota oli juuri käynnistynyt, ja kylän asukkaat pelkäsivät uutta miehitysaikaa. Toimeentulokin oli kovin niukkaa useiden peräkkäisten katovuosien seurauksena, niin että talolliset anoivat toimituksen lykkäystä sopivampaan ajankohtaan. Svedjekullan asukkaiden perustelut eivät kuitenkaan vakuuttaneet. Maanmittari tyytyi ainoastaan toteamaan, että tulevaisuudessa toimitus tulisi

⁴⁴⁸ KA, Inkoo tk 1761 § 21; KA, ULH ka, anomusdiarit 1766 (Ab:22).

⁴⁴⁹ KA, Siuntion tk 1763 § 19, 213v–214v; Siuntion sk 1763 § 16, 794–796.

⁴⁵⁰ KA, Tenholan sk 1757 § 9, 857v–858; Tenholan tk 1758 § 6, 435v–436. Riidasta tarkemmin ks. alla.

⁴⁵¹ KA, Karjaan sk 1759 § 22, 772–773.

⁴⁵² KA, Karjaan tk 1760 § 26, 434v–435.

kylälle mahdollisesti vielä kalliimmaksi.⁴⁵³

Kokonaisuudessaan länsiuusmaalainen paikallisyhteisö otti isojaon vastaan maltillisesti. Kylien sisällä isojaon tarpeellisuudesta todennäköisesti keskusteltiin, mutta maanjako-olojen uudistamista ei vastustettu. Tämä ei ole yllättävää, sillä länsiuusmaalaiset talolliset saattoivat pääosin itse päättää toimituksen ajankohdan toisin kuin Laihialla ja useissa hämäläispitäjissä, missä isojakko käynnistyi viranomaisten päätöksellä. Näillä seuduilla maanmittari oli kutsu-maton vieras. Myös Inkoossa, Karjaalla ja Siuntiossa toimitettiin ns. yleisiä isojakoja, mutta näissäkään tapauksessa maanjakoa ei vastustettu.

Riitojen laajuus

Inkoossa, Karjaalla, Siuntiossa ja Tenholassa toimitettiin isojakko yhteensä 179 jakokunnassa 1700- ja 1800-luvuilla. Tässä luvussa ei ole mukana niitä muutamaa kartanoista muodostuvaa jakokuntaa, joissa toimitus tehtiin vasta 1900-luvun puolella. Näissä 179 jakokunnassa toimitettiin 180 rintamaiden jakoa. Yhteismaat jaettiin vastaavasti 164 kertaa. Luvut eivät vastaa toisiaan Länsi-Uudellemaalle tyypillisestä kylärakenteesta johtuen. Yhdessä jakokunnassa saattoi olla useita taloryhmiä, joiden pellot ja niityt olivat sarkajaossa, ja vastaavasti joissakin jakokunnissa ainoastaan metsät olivat yhteisiä.

Toimitus saatiin vietyä riidattomasti läpi yhteensä 65 jakokunnassa. Sen sijaan ainakin 114 jakokunnassa isojaon toimeenpanoa jouduttiin käsittelemään ainakin kerran vähintään yhdessä oikeusasteessa. Luku on todennäköisesti jonkin verran korkeampi, sillä maanjako-oikeuksien tuomiokirjat eivät ole kattavasti säilyneet. Peltojaoista riitautettiin 86 eli 48 %. Yhteismaiden jaoista riitaisia olivat 67 tapausta eli 41 %. Näistä 67 valituksesta 19 koski rajoja; varsinainen jakotoimitus riitautettiin 48 tapauksessa (29 %). Sarkajaon purkaminen oli siis selvästi riitaisampi tapahtumasarja kuin yhteismaiden jakaminen. Kaikkinensa isojaon loppuun saattaminen tutkimusalueella vaati vähintään 137 maajako-oikeuden istuntoa ja 62 kärjäkäsitelyä. 16 kertaa isojaosta valitettiin laamanninoikeuteen ja kahdeksan kertaa hovioikeuteen. Kuninkaalle valitettiin 15 toimituksesta. Isojakko todella kuormitti oikeuslaitosta, etenkin jos oikeuskäsittelyiden määrä oli muissa pitäjissä lähelläkään samaa tasoa kuin Länsi-Uudellamaalla.⁴⁵⁴

Isojakoriidat olivat jonkin verran yleisempiä isojaon varhaisvaiheessa, aivan kuten rovasti Ring esitti. Vuosina 1757–1765 tutkimusalueella toimitettiin yhteensä 48 rintamaiden isojakoa, ja näistä riitautettiin 30 eli 63 %. Saman ajanjakson kuluessa toimitettiin yhteensä

⁴⁵³ KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B48 25/6. Kustannukset aiheuttivat päänvaivaa myös muualla.

Messukylässä Asuntilan Ylisen isäntä Matti vastusti isojakoa köyhyytensä takia. Arajärvi 1954, 287.

Vesilahdella Kuralan kylän asukkaat olivat anoneet lykkäystä isojakoon vedoten katovuosiin. Arajärvi 1959, 314.

⁴⁵⁴ KA, Raaseporin tuomiokunnan renovoidut tuomiokirjat 1757–1770; KA, Uudenmaan ja Hämeen läänin maanjako-oikeuksien tuomiokirjat 1782–1849; KA, Etelä-Suomen maoikeus, maanjako-oikeuksien pöytäkirjat ja tuomiot 1769–1916; KA, Etelä-Suomen laamanninoikeuden tuomiokirjat 1757–1770; KA, MMH, tutkimusalueen uudistuskartat ja -asiakirjat; HMA, ULH ka, Turun hovioikeudelta saapuneet kirjeet 1757–1770; Inkoon kirkonarkisto, Compromiss Rättens Protocoller och Domar 1769–1772. Tiedot kamarikollegioon ja ”kuninkaalle” eli oikeusrevisioon tehdyistä valituksista olen poiminut isojako-asiakirjoista ja alempien oikeusasteiden tuomiokirjoista. Näin ollen 15 valitusta saattaa olla jonkin verran liian alhainen luku.

Taulukko 7.1. *Isojakotoimitusten kestot tutkimusalueella*

	pelto- ja niittyjako	yhteismaiden jako
Inkoo	7 vuotta	5 vuotta
Karjaa	3 vuotta	5 vuotta
Siuntio	6 vuotta	3 vuotta
Tenhola	4 vuotta	8 vuotta

Lähteet: ks. viite 454.

kymmenen yhteismaiden isojakoa, joista puolet riitautettiin.

Riidat olivat hyvin eritasoisia. Osa niistä ratkaistiin hyvinkin nopeasti eikä jakotoimituksen loppuunsaattaminen juurikaan viivästynyt, mutta muutamissa tapauksissa pitkittyneet oikeuskäsittelyt pysäyttivät isojaon etenemisen vuosikymmeniksi. Olen havainnollistanut riitojen vaikutusta jakotoimitusten kestojen avulla (ks. taulukko 7.1). Tarkoitin kestolla tässä yhteydessä aikaa, joka kului maanjaon aloittamista siihen, kun jako viimein vahvistettiin tuomioistuimessa.

Keskimäärin jakotoimitukset kestivät pitäjästä riippuen 3–7 vuotta pelto- ja niittyjakojen osalta ja 3–8 vuotta yhteismaiden jakojen osalta. Inkoossa ja Tenholassa jakotoimitukset kestivät hieman kauemmin kuin Karjaalla ja Siuntiossa. Pitäjäkohtaiset erot ovat kuitenkin varsin pieniä. Todennäköisesti luvut ovat hieman yläkanttiin, sillä maanomistajat eivät aina tuoneet riidattomia isojakoa vahvistettavaksi tuomioistuimeen. Toisin sanoen riitautetut jakotoimitukset korostuvat aineistossa.⁴⁵⁵

Koko tutkimusalueella valitukset viivästyttivät rintamaiden ja yhteismaiden jakoa keskimäärin neljä vuotta kumpaakin. Perinteisiin maariitoihin verrattuna neljä vuotta ei vielä vaikuta kovin pitkältä ajalta. Pikemminkin oikeuslaitos käsitteli riitatapaukset varsin nopeasti, kun otetaan huomioon, kuinka kauan sarkajakoriidat pahimmillaan saattoivat roikkua kihlakunnanoikeuksissa. Toisaalta neljänkin vuoden epätietoisuus heijastui väistämättä maatalouden harjoittamiseen. Aikalaispuheenvuoroissa valiteltiin usein, kuinka kotitaloudet lakkasivat lannoittamasta peltojaan, koska ne eivät halunneet tuhjata sontaa sellaisille peltokappaleille, jotka ne mahdollisesti joutuisivat luovuttamaan naapureilleen isojaon seurauksena. Isojakoriidat siis väistämättä heikensivät peltojen tuottavuutta väliaikaisesti.⁴⁵⁶

Toinen selkeä ongelmakohta, johon maaherra ja tuomioistuimet joutuivat varsin usein ottamaan kantaa, liittyi maannautintaan riitaprosessin aikana. Jatkettiinko vanhojen pelto- ja niittysarkojen viljelemistä vai siirryttiinkö jo viljelemään uusia jakolohkoja? Pääsääntönä voidaan pitää sitä, että isojakoon tyytyväiset talonpojat halusivat erimielisyyksistä huolimatta viljellä uusia lohkoja, kun taas tyytymättömät talonpojat kyntivät sitkeästi vanhoja pelto-sarkojaan. Asetelma käy hyvin ilmi Tenholan syyskäräjillä vuonna 1763, kun Sandön kylän Petter Eriksson valitti, että hänen naapurinsa Thomas Mickelsson oli omavaltaisesti kylvänyt

⁴⁵⁵ Länsi-Uudellamaan rannikkopitäjissä toimitettiin yhteensä 344 jakotoimitusta, joista yhteensä sadan tapauksen kohdalla tieto on jäänyt puuttumaan. Se, miksi kaikille jakotoimituksille ei haettu oikeudellista vahvistusta, vaikka asetuksen sitä edellyttivät, johtui todennäköisesti siitä, että talonpojat eivät pitäneet sitä tarpeellisena. Suurin osa vahvistamattomista isojoista oli riidattomia.

⁴⁵⁶ Soininen 1974, 319.

viljansa hänelle jaettuun peltolohkoon. Thomas Mickelsson piti toimintaansa oikeutettuna, koska hän aikoi valittaa toimitetusta jaosta. Hän pyysi tuomioistuinta määräämään, että maata viljeltäisiin vanhojen nautintojen mukaan, kunnes riita saataisiin ratkaistua. Kihlakunnanoikeus asettui samalle kannalle.⁴⁵⁷

Karjaalla, Brynickbackan ja Sutarkullan kylien muodostamassa jakokunnassa erimielisyydet kärjistyivät tappeluksi. Maanmittari Hans Fattenborg oli jakanut jakokunnan pellot ja niityt vuonna 1764, mutta kruununtalonpoika Thomas Johansson oli riitauttanut jaon. Hänen naapurinsa Johan Henriksson oli riidasta huolimatta omavaltaisesti nauttinut peltoja ja niittyjä ”maanmittarinjaon” mukaisesti. Hän oli aidannut Thomasin Johanssonin aikaisemmin omistamat sarat Länsipellosta ja eräästä niitystä ja vienyt sadon omaan latoonsa. Lisäksi Johan Henriksson oli lyönyt Thomas Johanssonia haravalla niin että tämä oli saanut useita haavoja päähän ja mustelmia jalkaan. Lautamiehet vahvistivat väitteet. Vastauksessaan kihlakunnanoikeus totesi, että Thomas Johansson voi anoa maaherralta oikeutta jatkaa vanhojen sarkojen viljelemistä siihen asti, kunnes isojako on kohtuullistettu tai tasattu.⁴⁵⁸

Yhteismaiden kohdalla isojaon pitkittyminen muodostui ongelmalliseksi niissä tapauksissa, joissa osa kylän asukkaista ryhtyi tarkoitushakuisesti hakkaamaan metsää jakamattomilta mailta. Rovasti Ring kirjoitti vuonna 1792, kuinka ”metsät on 10–20 vuotta kestäneiden isojakoriitojen aikana kateudesta ja suuttumuksesta kaskettu, poltettu miiluksi, autioitettu ja tuhottu siinä määrin, etteivät metsät enää riitä niiden lukuisten aitatauksien pystyttämiseen ja ylläpitämiseen, joita isojaon jälkeen on täytynyt rakentaa ja joiden kunnossapito vie suurimman osan talonpojan ajasta.” Ringin arvio saattaa olla liioitteleva, mutta jakoriitojen aikainen metsänhaaskaaminen oli ilmiönä todellinen, sillä siihen viitataan myös isojakoasiakirjossa ja muissa aikalaiskirjoituksissa. ”Niin kauan kuin isojakoa viivytetään, ei kukaan talollinen katso olevan aihetta säästään ja varovaisesti käytellä metsää, jonka hän kauan odotetussa jaossa luulee joutuvan naapurille”, kirjoitti Turun Akatemian professori Per Adrian Gadd 1790-luvulla.⁴⁵⁹

Tutkimusalueella oli myös useita kyliä, missä neljä vuotta ei riittänyt riidan ratkaisemiseen, ja näissä kylissä ongelmat kärjistyivät. Rintamaiden isojako kesti kymmenen vuotta tai enemmän yhteensä 22 tapauksessa. Yhteismaiden osalta 20 jakotoimitusta kesti vähintään kymmenen vuotta. Kahdeksassa tapauksessa riita kesti yli 20 vuotta, ja näiden kylien kohdalla oikeudenkäyntikulut kävivät varmasti jo sietämättömiksi, kuten rovasti Ring 1790-luvulla esitti.

Oman lukunsa muodostavat ne muutamat kylät, joissa isojako pysähtyi kokonaan vuosikymmeniksi. Bredvikin kylässä, Tenholassa yhteismaiden isojako kesti 59 vuotta ja Hangon kylässä peräti 73 vuotta. Barön ja Espingsin kylien muodostamassa jakokunnassa yhteismaat saatiin jaettua vasta 49 vuotta sen jälkeen kun maanmittari saapui ensimmäistä kertaa jakoa

⁴⁵⁷ KA, Tenholan sk 1763 § 26, 986v–987v. Vastaavista tapauksista ks. KA, Karjaan sk 1762 § 48, 314v–315 ja Inkoon tk 1768 § 56, 473–476.

⁴⁵⁸ KA, Karjaan sk 1764 § 41, 749–752.

⁴⁵⁹ KA, Karjaan kirkonarkisto, pitäjänkokouksen ptk 9.12.1792, 93–94; KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B47 39/1–2 (Pölckån kylä). Gaddin sitaatti ks. Kuisma 2006, 140–141. Ronny Pettersson on osoittanut, kuinka *laga skifte* -uudistuksen toimeenpanon aikana metsienhaaskuu ja suoranainen metsien ryöstökäyttö lisääntyivät. Näin tapahtui etenkin silloin, jos jaot kestivät useita vuosia ja jos metsälohkot sijaitsivat kaukana kyläkeskuksista. ”Var och en sökte för sin egen del tillgodogöra sig så mycket som möjligt av den gemensamma egendomen, innan den delades.” Pettersson 1995, 135–139.

toimittamaan. Karjaalla Antbyn, Bergbyn ja Konungsbölen kylien muodostamassa jakokunnassa yhteismaita jaettiin 61 vuotta.⁴⁶⁰

Bredvikin, Barön ja Espingsin sekä Hangön kylien kohdalla viivästys johtui siitä, että kylistä löytyi liikamaata, mikä oli omiaan hidastamaan isojaon toimeenpanoa. Maanmittarin oli ensin selvitettävä liikamaiden soveltuvuus uudisasutukseen ennen kuin maaherra saattoi tehdä lopullisen päätöksen liikamaiden erottamisesta. Lopulta ainuttakaan uudisasutusta ei perustettu, vaan kylät saivat pitää maat kokonaan tai osittain itsellään, mikä johtui todennäköisesti siitä, että kylien yhteismaat olivat niin kallioisia, ettei niitä voitu käyttää uudisasutukseen. Ainoastaan Hangön kylästä löytyneestä liikamaasta erotettiin osa vuonna 1845 annetun keisarillisen kirjeen nojalla Hankoniemen linnoitukselle. Myös tenholalaisen Ovanmalmin yksittäistalon maista erotettiin liikamaata, ja näille maille perustettiin myös yksi uudisasutus, mutta kyseinen tila ei ollut tilussekaannuksessa naapurikylien kanssa, eikä tilalla näin ollen toimitettu myöskään isojakoa.⁴⁶¹

Pitkä kesto ei tosin aina tarkoittanut sitä, että isojako olisi riitautettu. Inkoon Långvikissä riidaton jako vahvistettiin vasta 21 vuotta sen alkamisesta. Toimitusta käsiteltiin maanjako-oikeudessa ainoastaan kerran, kun pelto- ja niittyjako vahvistettiin metsäjaon yhteydessä vuonna 1782. Onkin aivan mahdollista, että pelto- ja niittyjako oli vain jäänyt vahvistamatta syystä tai toisesta. Tähän mahdollisuuteen viittaa maanmittari Hans Fattenborgin vuonna 1761 isojaon pöytäkirjaan tekemä kirjaus, jonka mukaan osapuolet olivat jakoon tyytyväisiä.⁴⁶² Österkullan kylässä Inkoossa vuonna 1766 toimitettu rintamaiden isojako jäi niin ikään vahvistamatta jakotoimituksen valmistumiseen jälkeen, vaikka mistään riidoista ei ole merkkejä. Jako vahvistettiin vasta 16 vuotta myöhemmin samassa yhteydessä metsäjaon kanssa. Vaikuttaisi kuitenkin siltä, että kylän talolliset eivät olleet täysin tyytyväisiä vuoden 1766 isojakoon, sillä he olivat tehneet isojaon jälkeen omavaltaisia tilusvaihtoja, joita kylän kolmas talollinen, katselmuskirjuri Ingman ei katsonut hyvällä. Hän anoikin maanjako-oikeudelta isojakojen vahvistamista sekä tilusvaihtojen perumista.⁴⁶³ Muissa yli 10 vuotta kestäneissä toimituksissa pitkä kesto johtui nimenomaan valituksista.

Tässä yhteydessä on mahdollista arvioida myös isojakojen kokonaiskestoja eli sitä aikaa, joka keskimäärin kului yhteisnautinnan purkamiseen Länsi-Uudenmaan rannikkokylissä, kun riitojen ohella otetaan huomioon rintamaiden ja yhteismaiden jakojen eriaikaisuus. Kokonaiskestoja ei ole mahdollista tutkia kaikkien jakokuntien osalta, vaan mukaan voi ottaa ainoastaan sellaiset tapaukset, joiden osalta on tiedossa yhteismaiden jaon vahvistamisen ajankohta.

Kuten taulukosta 7.2 havaitaan, isojakotoimitukset kestivät keskimäärin 12–16 vuotta. Todellisuudessa koko prosessi kesti joitakin vuosia kauemmin, sillä maanmittarit eivät useinkaan pystyneet aloittamaan jakotoimituksia välittömästi sen jälkeen kun maaherra oli antanut toimitusmääräyksen. Inkoossa maanmittarit aloittivat jakotoimitukset keskimääräisesti reilun vuoden kuluttua maaherran päätöksestä, Karjaalla aikaa kului 2,5 vuotta,

⁴⁶⁰ KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B12 3/2–7, B15 2/8–28, B46 9/1–7 ja B46 34/3–6.

⁴⁶¹ Ibid.; KA, Uudenmaan ja Hämeen läänin maajako-oikeuden tuomiokirjat, Tenhola 24.9.1851; KA, läänintilit 8545, 99–101.

⁴⁶² KA, Uudenmaan ja Hämeen läänin maajako-oikeuden tuomiokirjat, Inkoo 1782 § 6, 430v–432v ja 454v; KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B13 23/1.

⁴⁶³ Ibid., Inkoo 1782 § 5, 425v–430v.

Taulukko 7.2. *Isojakotoimitusten kokonaiskestot ensimmäisestä jakotoimituksesta yhteismaiden jaon vahvistamiseen*

	kokonaiskesto	tapauksia
Inkoo	16 vuotta	41 kpl
Karjaa	14 vuotta	31 kpl
Siuntio	16 vuotta	26 kpl
Tenhola	12 vuotta	29 kpl

Lähteet: ks. viite 454.

Huom! Tapauksiin ei ole laskettu mukaan sellaisia jakokuntia, joissa yhteismaat jaettiin vasta 1800-luvun lopussa tai 1900-luvun alussa.

Siuntiossa 1,5 vuotta ja Tenholassa noin vuosi.⁴⁶⁴ Maanmittarien saatavuus ei siis ratkaisevasti hidastanut toimitusten etenemistä.

Länsi-Uusimaa ei ollut poikkeuksellista aluetta, sillä jakotoimitukset venyivät muutamien hajamainintojen perusteella myös muualla. Sipoossa kuudessa tapauksessa isojaosta valitettiin kuninkaalle. Prosessit kestivät useita kymmeniä vuosia, pisimmillään jopa 70 vuotta. Karkkilassa Pyhäjärven ympärillä sijannutta jakokuntaa jaettiin 45 vuotta ja Tuorilan kylää yli 70 vuotta. Kummassakin tapauksessa jakoa viivästytti liikamaiden erottaminen.⁴⁶⁵

Pohjanlahden länsipuolella tilanne oli osin toisenlainen. Ekebybornan pitäjässä Itä-Götanmaalla toimitettiin yhteensä 19 rintamaiden isojakoa, ja näistä kahdeksan jakotoimitusta eli 42 % riitautettiin. Prosenttiluku on siis samaa luokkaa kuin Länsi-Uudellamaalla. Olain tulokset eivät tosin ole täysin vertailukelpoisia, sillä hän on tutkinut ainoastaan sellaisia isojakoriitoja, jotka nousivat esiin toimituksen vahvistamisen yhteydessä. Valituksia saatettiin siis kokonaisuudessaan tehdä jonkin verran enemmän. Toisaalta riitojen vaikutus isojaon etenemiseen oli merkittävästi vähäisempi kuin Länsi-Uudellamaalla. Jaot vahvistettiin keskimäärin vuosi toimituksen päättymisen jälkeen, ja pisimmillään aikaa kului kolme vuotta, siis selvästi vähemmän kuin Länsi-Uudellamaalla.⁴⁶⁶

Kalle Bäck on tutkinut isojakoriitoja koko Itä-Götanmaan alueella. Hänen aineistonsa koostuu yhteensä 513 jakotoimituksesta, ja nämä ovat pääosin rintamaiden isojakoja. Bäck on laskenut yhteismaiden jaot mukaan ainoastaan sellaisissa tapauksissa, joissa yhteismaat jaettiin ennen rintamaita tai joissa sarkajakoa ei tarvinnut purkaa lainkaan. Tutkimustulokseksi Bäck on saanut, että ainoastaan 78 tapausta eli 15 % johti reaktioihin.⁴⁶⁷

Bäckin tutkimustulos on sikäli ongelmallinen, että hän on jättänyt osan riidoista laskujensa ulkopuolelle. Ensinnäkin hän on ottanut mukaan ainoastaan talonpoikien laatimat valitukset. Säätyläisten valituksia ei ole huomioitu. Toiseksi Bäck on kelpuuttanut mukaan ainoastaan sellaiset riitatapaukset, jotka täyttivät vähintään kaksi seuraavista kolmesta

⁴⁶⁴ HMA, ULH ka, anomusdiarit ja päätöskonseptit; KA, MMH, tutkimusalueen uudistuskartat ja -asiakirjat.

⁴⁶⁵ Nyberg & Åkerblom 1950, 163; Talvitie 2005, 67–75.

⁴⁶⁶ Olai 1983, 92–93.

⁴⁶⁷ Bäck 1984, 253–258.

ehdosta: 1) valituksen takana piti olla vähintään kaksi talonpoikaa 2) valituksen aiheita piti olla vähintään kaksi 3) riitaa piti käsitellä vähintään kahdesti tai vähintään kahdessa eri oikeusasteessa. Muut valitukset Bäck on tulkinnut rettelöinniksi. Bäck perustelee ehtojen asettamista sillä, että tutkimustulos vääristyy, jos vähäpätöiset ja vakavat riitatapaukset lasketaan yhteen. Kolmanneksi Bäck ei ole käynyt systemaattisesti läpi kaikkia tuomiokirjoja, vaan hän on etsinyt ainoastaan vahvistamisen yhteydessä esitetyt valitukset. Neljänneksi Bäck ei noteeraa lainkaan jakoperusteesta käytyjä riitoja. Bäck perustelee valintaansa sillä, että kyseiset riidat eivät liittyneet isojakoon vaan ne olisivat saattaneet puhjeta milloin tahansa.⁴⁶⁸

Bäckin tekemät valinnat ovat sikäli ymmärrettäviä, että hänen tutkimuksensa keskittyy talonpoikien ja keskusvallan väliseen suhteeseen ja ennen kaikkea siihen, missä määrin talonpojat pystyivät omalla toiminnallaan vaikuttamaan isojaon ja muiden vastaavien uudistusten toteutukseen. Valinnoista kuitenkin väistämättä seuraa, että tutkimustulos ei kerro koko totuutta isojakoriitojen laajuudesta. Etenkin jakoperusteen poisjättäminen vääristää tutkimustuloksien edustavuutta, sillä oikeasta jakoperusteesta käydyt kiistat olivat – toisin kuin Bäck väittää – isojaon keskiössä, olihan uudistuksessa kyse nimenomaan maan jakamisesta suhteessa verolukuihin eikä todelliseen maanomistukseen.

Tutkimusmenetelmän ongelmallisuudesta huolimatta vaikuttaa kuitenkin siltä, että isojako saatiin vietyä läpi Itä-Götanmaalla riidattomammin kuin Länsi-Uudellamaalla. Mistä tämä mahtoi johtua? Yksi varteenotettava selitys on se, että isojakoa edeltävät maanomistusolot olivat Suomenlahden rannalla sekavammat kuin Keski-Ruotsin vanhoilla maanviljelysseuduilla. Tästä johtuen jakoja oli lähes mahdotonta toteuttaa riidattomasti. Suomen maanmittauksen ylijohtaja Alfing kiinnitti erityistä huomiota maatilojen niittyomistuksiin, jotka olivat hänen mukaansa koko Suomen alueella sellaisessa sekaannuksessa, että niiden yhdistäminen suuremmiksi lohkoiksi onnistui vain hyvin harvoin ilman tuomioistuinten asettamia ehtoja.⁴⁶⁹

Valitusten aiheet

Isojakotoimitukseen kohdistettiin hyvin monenlaisia valituksia. Joku oli saanut mielestään huonomman niityn kuin naapurinsa; joku toinen oli joutunut luopumaan raivaamastaan ulkopellosta. Moninaisuudesta huolimatta valituksissa oli selvää toistuvuutta, ja riitojen aiheet onkin mahdollista luokitella ongelmitta neljään ryhmään. Toimituksen alkuvaiheessa riideltiin rajoista, jyvityksestä ja oikeudenmukaisesta jakoperusteesta. Nämä kolme valituksen aihetta muodostavat kukin oman selkeän kokonaisuutensa. Jakotoimituksen jälkeen valitukset kohdistuivat lähes poikkeuksetta itse maanjakoon. Riidanaiheet vaihtelivat suuresti, mutta yleisellä tasolla kyse oli aina samasta asiasta: epäoikeudenmukaisesta jakotoimituksesta. Maanomistajat riitauttivat uuden maanjaon, jos he kokivat kärsineensä siinä tavalla tai toisella vääryyttä suhteessa isojakoa edeltävään tilanteeseen tai naapureihin.

Olen luokitellut valitukset myös sen mukaan, kohdistuivatko ne pelto- ja niittyjakoon vai yhteismaiden isojakoon. Rajariidat olen luokitellut kokonaisuudessaan yhteismaiden alle, vaikka niitä nousi pintaan myös pelto- ja niittyjakojen yhteydessä. Luokitteluun olisi ollut mahdollista ottaa mukaan viideskin kategoria: kustannukset. Isojako oli kallis operaatio, eivätkä talolliset aina onnistuneet pääsemään sopuun kustannusten jakamisesta. Olen myös

⁴⁶⁸ Bäck 1984, 250–253.

⁴⁶⁹ Ojanperä 2002, 71.

Taulukko 7.3. Isojakoriitojen aiheet tutkimusalueella

	rintamaiden isojaot	yhteismaiden isojaot
Jakoperuste	18	10
Jyvitys	5	-
Jakotoimitus	77	34
Rajankäynti	-	58

Lähteet: ks. viite 454.

havainnut, että maanmittarit joutuivat muutaman kerran penäämään palkkioitaan oikeuskäsittelyn kautta. En ole kuitenkaan ottanut rahariitoja mukaan, sillä niistä on jäänyt kovin vähän jälkiä läpikäymääni tuomiokirja-aineistoon, eivätkä kustannuskysymykset suoranaisesti liittyneet itse jakotoimitukseen.

Tutkimusaineistossa on mukana yhteensä 202 riitatapausta. Luku on selvästi suurempi kuin riitautettujen toimitusten määrä, mikä johtuu siitä, että yhden oikeuskäsittelyn kuluessa käsiteltiin useita valituksia, joista osa saattoi koskea jakoperustetta ja osa itse jakotoimitusta, osa pelto- ja niittyjakoja ja osa yhteismaiden isojakoa. Valitusten määrä siis ylittää oikeuskäsittelyiden määrän. Lisäksi on syytä huomioida, että jakotoimitukseen saatettiin kohdistaa useita moitteita. Claes Henriksson Ingarskilan kylästä, Inkoosta valitti vuonna 1770, että hän oli ensinnäkin saanut vähemmän niittyä kuin hänelle kuului; toisekseen hänelle oli jaettu metsittynyt pelto hyvin hoidetun pellon sijaan; kolmanneksi naapurin humalatarha sijaitsi hankalasti keskellä hänen peltoaan; neljänneksi tontti oli liian pieni. Olen laskenut kaikki neljä valituksen aihetta yhdeksi jakotoimitukseen kohdistuneeksi valitukseksi.⁴⁷⁰

Erilaisten riitatyyppien yleisyysaste vaihteli suuresti (ks. taulukko 7.3) Ylivoimaisesti suurin osa valituksista kohdistui varsinaiseen isojakotoimitukseen. Tämä oli tavanomaista etenkin pelto- ja niittyjakojen kohdalla. Toiseksi yleisin riidanaihe oli jakokuntien ja kylien rajojen sijainti. Rajariitojen määrää voidaan pitää varsin suurena, sillä yhteensä noin joka kolmannessa jakokunnassa rajojen sijaintia jouduttiin ratkomaan oikeudessa, eikä tämä voinut olla heijastumatta myös toimitusten kestoihin. Jakoperusteesta ja jyvityksestä valitettiin selvästi harvemmin. Toisaalta oikeudenmukaisen jakoperusteen valintaan liittyvät riitatapaukset saattoivat pahimmillaan olla hyvin hankalia, ja niitä jouduttiinkin usein ratkomaan ylemmissä oikeusasteissa.

Tarkastelen seuraavassa lähemmin valitusten sisältöä esimerkkitapausten avulla. Keskityn ensisijaisesti valitusten sisältöön enkä niinkään siihen, kuinka valituksille kävi tuomioistuimissa. Itä-Götanmaalla perustellut valitukset menivät läpi, eikä omassa aineistossani ole merkkejä siitä, että tätä tulkintaa olisi syytä tarkistaa.⁴⁷¹ En käsittele myöskään valittajien sosiaalista taustaa. Tämä ei ole tarpeellista, sillä jo hyvin alustavan tarkastelun perusteella on selvää, että isojaosta valittivat yhteiskunnalliseen asemaan katsomatta kaikki, jotka katsoivat siihen olevan aihetta. Myös isojaon anojat riitauttivat toimituksia.

⁴⁷⁰ KA, Etelä-Suomen maa-oikeus, Inkoo 16.6.1770 § 7 (Ca:21).

⁴⁷¹ Olai 1983, 95–99; Bäck 1984, 258–270.

Riidat oikeudenmukaisesta jakoperusteesta

Jakoperusteriidat koskivat pääosin oikeudenmukaisen veroluvun valintaa. Suurin osa yhteismaista jaettiin suhteessa kyläosuuteen eli tanko- ja kyynärlukuihin.⁴⁷² Kaikki talolliset eivät kuitenkaan pitäneet tankolukua oikeudenmukaisena jakoperusteena. Hyvä esimerkki tällaisesta tapauksesta on edellisessä luvussa mainittu Orvlaxin kylän ja Könickin yksittäistalon välinen riita siitä, tuliko yhteismaa jakaa suhteessa tankolukuun vai maaveroon (*ränta*). Orvlaxin kylän asukkaat kannattivat maaveroa, koska se oli heille edullisempi, kun taas Könickin talon asukas piti tankolukua oikeudenmukaisempana jakoperusteena. Maanmittari Westermarck, joka oli määrätty tarkastamaan Hans Fatteborgin 1760-luvulla toimittama jako, kirjasi seuraavan lausunnon jakopöytäkirjaan:

”Könickin asukas väitti, että jos jakoperusteena käytetään mitä tahansa muuta kuin tankolukua, niin hänen tilansa kärsii vääryyttä, sillä hän ei saa maata samassa suhteessa kuin mitä hänellä vanhastaan on ollut, ja onhan tankoluku myös yleisin seudulla käytetty jakoperuste [...] mutta jos jakoperusteena päädytään käyttämään maaveroa, niin sen tulee olla vanha maavero eikä vähennetty (*förmedlade*) maavero, jonka perusteella hän nykyään maksaa veronsa. Muussa tapauksessa hänelle on verovähennyksestä enemmän haittaa kuin hyötyä.”⁴⁷³

Lopulta riita vietiin kihlakunnanoikeuteen, ja Orvlaxin asukkaiden kanta voitti. Yhteismaa jaettiin suhteessa isojaonaikuiseen maaveroon, koska sitä pidettiin oikeudenmukaisimpana ratkaisuna. Tällä tavoin jokainen talo saisi todellista verotaakkaa vastaavan osuuden maata. Ratkaisussa painoi myös se, ettei Könickin talollinen kyennyt todistamaan, että hänen omistamansa talon maaveroa olisi jossain vaiheessa todella vähennetty.⁴⁷⁴

Monissa muissa kylissä vedettiin köyttä nimenomaan tankoluvun ja maaveron välillä, mikä johtui siitä, että verotaakka ja kyläosuus eivät 1700-luvulla enää vastanneet toisiaan. Näin ollen onkin hyvin ymmärrettävää, että oikeudenmukaisen jakoperusteen valinnasta riideltiin tuomioistuimissa, olihan jakoperusteen valinnalla ratkaiseva vaikutus isojaon lopputulokseen.⁴⁷⁵

Tutkimusalueella käsiteltiin myös muutamaa tapausta, jossa riidan aiheena ei ollut niinkään oikeudenmukaisen jakoperusteen valinta vaan jakoperusteen suuruus. Horsbäckin ratsutilan ja Kärrbyn kruunutilan muodostamassa jakokunnassa Karjaalla riideltiin ratsutilan oikeasta tankoluvusta. Ratsutilan omistajan Enoch Blomsterin mukaan ratsutilan tankoluku oli 13. Hän esitti väitteensä tueksi kihlakunnanoikeudelle joukon Tukholman kamariarkistosta sekä Uudenmaan ja Hämeen lääninkonttorista hankkimiaan maakirjaotteita, joista vanhin oli vuodelta 1540. Kruunutilan haltija, tammisaarelainen raatimies Carl Hultman toi oikeuden eteen vuorostaan maakirjaotteen vuodelta 1753, ja tämän asiakirjan perusteella ratsutilan tankoluku oli 9. Tämän perusteella oli Hultmanin mukaan toimitettava myös isojako. Myös Blomsterilla oli otteita 1700-luvulla laadituista maakirjoista, joissa hänen ratsutilansa tankoluvuksi oli annettu yhdeksän, mutta Blomster perusteli poikkeavuuden sillä, että ratsu-

⁴⁷² KA MMH, tutkimusalueen uudistuskartat ja -asiakirjat.

⁴⁷³ KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, Tenhola B47 33/3.

⁴⁷⁴ KA, Tenholan tk 1776 § 32, 438v–444v ja § 38, 455–455v.

⁴⁷⁵ Tankoluvun ja maavuokran välillä väännettiin kättä mm. Störsvikin kylässä. Riita vietiin aina hovioikeuteen asti. KA, kihlakunnankatselmus Siuntiossa 14.6.1768, 394–402.

tilaan oli vielä 1600-luvulla kuulunut kaksi maakirjatilaa, joista toisen tankoluku oli ollut 5 ja toisen 8. Tilat oli jossain vaiheessa yhdistetty ja uuden tilan tankoluvuksi oli saatu yhteenlaskun tuloksena 13. Vuoden 1698 jälkeen ratsutilan tankoluku oli kuitenkin syystä tai toisesta laskettu yhdeksään, mutta Blomster ei ottanut kantaa siihen, miksi näin tapahtui. Hultman epäili, että tankoluvun vähentyminen johtui ratsutilalle annetuista verohelpotuksista, ja piti tämän vuoksi perusteltuna, että isojaossa käytetään uudempaa tankolukua. Blomster vastasi tähän, ettei maanomistuksessa ollut tapahtunut vastaavaa muutosta, vaikka vero- taakkaa olisikin vähennetty. Blomster tarkoitti tällä ilmeisesti sitä, että jakokunnan pellot ja niityt oli jaettu vanhan tankoluvun mukaan niin 1600-luvulla kuin 1700-luvullakin, aina isojakoon asti. Blomster toi myös esiin, että ratsutilan veromarkkaluku ei ollut laskenut. Vuonna 1540 ratsutilan veromarkkaluku oli ollut neljä, kun taas vuonna 1729 veromarkkaluku oli neljä ja yksi kolmasosa, joten tässä valossa tankoluvun pienentyminen näyttäytyi virheellisesti. Päätöksessään kihlakunnanoikeus asettui Blomsterin kannalle, sillä oikeus piti vanhempien asiakirjojen todistusvoimaa suurempana kuin uudempien maakirjaotteiden.⁴⁷⁶

Myös Inkoon käräjillä käsiteltiin vuosina 1762–1763 tapausta, jossa oli kyse jakoperusteen suuruudesta. Tapaus liittyi Prålsbackan kylässä toimitettavaan isojakoon. Käräjäkäsittelyn avulla etsittiin ratkaisua kahteen kysymykseen: kuinka monta tankoa Siggansin kylän ratsutilallinen Henrik Wikström omisti naapurissa sijanneen Prålsbackan kylän niityistä, ja mikä oli Prålsbackan toisen talollisen, perintötalonpoika Johan Hanssonin (Prålsin talo) oikea tankoluku? Siggansin ja Prålsbackan kylät eivät kuuluneet samaan jakokuntaan, vaan ratsutilalla oli Prålsbackan kylässä ns. ulkokylänmaita (*utbysjord*). Myös toisen naapurikylän, Halvdelsin, kaksi talonpoikaa omisti Prålsbackan kylässä niittyjä muutaman tangon edestä, mutta heidän tankolukuansa ei riitautettu.

Siggansin ratsutilan kohdalla päänvaivaa aiheutti tarkalleen ottaen tankoluvun puuttuminen. Riidan osapuolet olivat hankkineet vuoden 1762 alussa lääninkonttorista maakirjaotteita useiden vuosien ajalta, ja näiden asiakirjojen perusteella ratsutilalla ei ollut lainkaan tankolukua vaan ainoastaan veromarkkaluku, joka oli tasan yksi veromarkka. Isojakoa ei voitu kuitenkaan toimittaa veromarkkaluvun perusteella, vaan ratsutilalle oli jollain tavoin saatava tankoluku. Nimismies Arnkihlén mukaan tankoluku oli laskettavissa vertaamalla kylän muiden talojen veromarkkalukuja ja tankolukuja keskenään, ja näin toimittiinkin. Laskelmien seurauksena ratsutilan tankoluvuksi saatiin yhteensä kolme ja kaksi yhdestoistaosaa. Lääninkonttorista hankittujen maakirjaotteiden perusteella saatiin tankoluvut myös Prålsbackan kahdelle talonpojalle, mutta Prålsin talon asukas ei ollut tyytyväinen esitettyihin lukuihin. Maakirjojen perusteella talon kyläosuus oli 11 tankoa, mutta Johan Hansson katsoi, että hänen omistamansa talon tankoluku oli 11 tankoa ja yksi kyynärä. Väitteensä tueksi hän esitti kihlakunnanoikeudelle 17.3.1748 laaditun tuomiokirjan, jossa tankoluku oli kyynärän verran suurempi kuin maakirjoissa. Kihlakunnanoikeus asettui päätöksessään samalle kannalle.⁴⁷⁷

Prålsbackan tapauksessa oli useita samoja piirteitä Horsbäckin ja Kärbyn tapauksen kanssa. Tapaukset vahvistavat ensinnäkin sitä jo mainittua tosiasiaa, että ennen isojakoa omistusoikeudet kohdistuivat verolukuihin. Kylien talolliset eivät omistaneet peltoja ja niittyjä vaan tankolukuja ja veromarkkalukuja, ja näiden lukuarvojen perusteella määriteltiin hallintaoikeuksien laajuus. Kyläosuuden tai muiden jakoperusteina käytettyjen verolukujen suuruus ei ollut yksiselitteinen asia, sillä asiakirjat antoivat ristiriitaisia tietoja. Verotukselli-

⁴⁷⁶ KA, Karjaan tk 1761 § 19, 282–284 ja Karjaan sk 1761 § 33, 791v–794v.

⁴⁷⁷ KA, Inkoon sk 1762 § 46, 276–276v ja Inkoon tk 1763 § 20, 247–249.

siin asiakirjoihin oli saatettu kirjata eri luvut kuin tuomiokirjoihin, ja vanhemmat asiakirjat kertoivat toista kuin uudemmat dokumentit. Tämän vuoksi jakoperusteen suuruudesta ei ollut aina helppo päästä yksimielisyyteen.

Kokonaan oman lukunsa muodostivat ne maaverosta vapautetut tilat, kuten rälssitilat ja säterit, joille ei ollut määritelty lainkaan verolukuja. Inkoon maanjako-oikeudessa käsiteltiin heinäkuussa 1770 yhteismaan jakoa koskenutta tapausta, jossa osapuolina olivat Storhovgårdin säteri sekä Bölen ja Lillhovgårdin rälssitilat. Samaan jakokuntaan kuului myös Dalbyn kolmitaloinen kylä. Tuomioistuinkäsittelyyn oli jouduttu sen vuoksi, ettei säterillä ja rälssitiloilla ollut tankolukua eikä maaveroa, joiden perusteella isojako olisi voitu toimittaa. Rälssitilan kohdalla saatettiin käyttää kruununkymmenyksiä, mutta säterin kohdalla tämäkään ei ollut mahdollista. Säterin omistaja kandidaatti Erik Juslén esitti ratkaisuksi, että jakoperuste laskettaisiin todellisten pelto- ja niittyomistusten mukaan. Tämä oli isojakoasetusten näkemys.⁴⁷⁸ Muut jakokunnan osakkaat olivat kuitenkin eri mieltä. He pitivät todellisen maanomistuksen käyttämistä jakoperusteena epäoikeudenmukaisena, koska jakokunnan maatilat olivat säteriä lukuun ottamatta olleet isovihan aikoihin (*under ofredstiden*) autioina, ja säteri oli saattanut vapaasti laajentaa pelto-omistuksiaan. Ratkaisuksi maanjako-oikeus ehdotti, että säterille ja rälssitiloille määriteltäisiin tankoluku vertaamalla rälssitilojen kruununkymmenyksiä säterin kylvöön. Pöytäkirjan perusteella on mahdotonta päätellä, kuinka laskutoimitus käytännössä suoritettiin, mutta osapuolet olivat joka tapauksessa ehdotukseen tyytyväisiä, ja tällä tavoin säterin tankoluvuksi saatiin kuusi ja rälssitiloille neljä. Dalbyn kylän tankoluku oli vuorostaan 10, ja näiden lukujen perusteella yhteismaa myös jaettiin. Kiinnostavan lisävivahteen tapaukseen tuo se tosiasia, että Dalbyn kylän sisällä yhteismaa jaettiin suhteessa maaveroon, vaikka kylän osuus koko jakokunnan maista oli erotettu kylän tankoluvun avulla.⁴⁷⁹

Jyvitysriidat

Peltojen, niittyjen sekä metsien ja ulkomaiden jyvittäminen erilaisiin laatuluokkiin oli isojaon toimeenpanon kannalta keskeistä. Sarkapeltoja ja -niittyjä ei olisi voitu jakaa suurempiin lohkoihin, jos maanlaatua ei olisi otettu huomioon jaossa. Yhteismaan kohdalla tilanne oli samanlainen, vaikka luokitteluperusteet olivatkin karkeampia kuin rintamaiden kohdalla. Tutkimuskirjallisuudessa on usein esitetty, että talonpojat suhtautuivat epäilevästi jyvitykseen, sillä sen seurauksena ”kahdesta talosta, joilla oli sama veroluku, toinen saattoi saada ehkä kymmenen, toinen viisitoista tynnyrinalaa peltoa”.⁴⁸⁰ Mutta jyvitys aiheutti itse asiassa hyvin vähän riitoja. Jyvityksestä riideltiin ainoastaan viidessä tapauksessa, eikä yksikään riidoista ollut erityisen vakava ja pitkälinen.

Yksi viidestä jyvitysriidasta käytiin Sannäsin kylässä Karjaalla. Kruununtalon asukas Johan Henriksson valitti, että hänelle jaetun Storåker-nimisen pellon peltonurmen (*linda*) vuosituotoksi oli arvioitu 14 koria, kun hänen havaintonsa mukaan kyseinen peltonurmi tuotti

⁴⁷⁸ ”Skulle åter frälsesäterie i en sådan By, för hwilcket icke kronotonde betalas, så är ej annan utväg öfrig, än att tillägga säteriet jämgoda ägor emot dem, som det af urminnes tider innehaft.” Modée 1779, osa 7, 5276. Vuoden 1762 isojakoasetus, 9§.

⁴⁷⁹ KA, Etelä-Suomen maoikeus, Inkoo 13.7.1770 § 1 (Ca:21); KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B13 4/3–4.

⁴⁸⁰ Jutikkala 1958, 246. Ks. myös Kuusi 1914, 148–149.

korkeintaan neljästä kahdeksaan koria. Maanjako-oikeus tutki tapauksen, ja määräsi Johan Henrikssonille hyvityksiä naapureiden niityistä.⁴⁸¹ Toisessa tapauksessa Fagervikin ruukinpatruuna Johan Hising valitti, että Finbackan säterille jaettu Perkon-niminen niitty oli jyvitetty liian korkeaan luokkaan, vaikka niitty oli metsäinen ja huonokasvuinen. Hising anoi, että säterille jaettaisiin korvaukseksi naapurin niitystä joitakin kapanaloja. Näin myös tapahtui. Muut jyvitysriidat olivat luonteeltaan hyvin samantyyppisiä.⁴⁸²

Jyvitysriitojen vähäisyys johtui siitä, että maanlaatuun perustuva luokittelu ei ollut tutkimusalueen maanomistajille uusi asia, sillä Uudenmaan verollepanomenetelmässä sovellettiin hyvin samanlaisia luokitteluperusteita kuin isojaossa. Lisäksi jyvitys perustui maanomistajien omiin arvioihin. Täckterin kylässä Inkoossa maanmittari jätti jyvityksen ”kylän asukkaiden toimitettavaksi, sillä he ovat vuosien viljelyn seurauksena oppineen tuntemaan maanlaadun, eikä kukaan muu kykene näin ollen tekemään sitä yhtä luotettavasti kuin he”.⁴⁸³

Jakotoimitukseen kohdistuneet valitukset

Uusi tilusjärjestys laadittiin sen jälkeen, kun jakoperusteesta ja jyvityksestä oli päästy yksimielisyyteen ja kun tilukset oli mitattu ja kartoitettu. Toimituksen aluksi maanmittari keskusteli kylän talollisten kanssa lohkojen sijainnista ja koosta, seuraavaksi hän laati ehdotuksensa uudeksi lohkojärjestykseksi ja lopulta maanmittari paalutti apulaisineen palstat maastoon kylän asukkaiden arvioitaviksi. Toimituksessa ei ollut kyse maanmittarin sanelupolitiikasta, vaan ratkaisua haettiin keskustelemalla. Gårdsbölen ja Warsin kylien muodostamassa jakokunnassa isojaon ”osapuolet pääsivät pitkällisen riitelyn jälkeen yksimielisyyteen, että 30 tynnyrinalaa Svartnäs-suota vastaa viittä tynnyrinalaa muunlaista maata”. Riitelyssä oli kyse metsämaan jyvityksestä. Siuntion Störsvikin kylässä olivat ”ratsutilalliset keskustelleet ja sopineet, kuinka kylän metsä parhaiten olisi jaettava”.⁴⁸⁴ Maanmittarin rooli näissä neuvotteluissa oli toimia välittäjänä. Tämä käy hyvin ilmi komissiomaanmittari Johan Astréenin työpäiväkirjasta, josta löytyy useita seuraavanlaisia kirjauksia: ”Matkustin Kasabyn kylään Karjaalle neuvottelemaan isojaosta Österbyn ja Heimon kylien välille, mutta en löytänyt ainuttakaan keinoa saada heitä yksimielisyyteen, joten jatkoin matkaani samassa pitäjässä sijaitsevaan Antbyn kylään.”⁴⁸⁵

Varsin usein kävi kuitenkin niin, ettei kaikista isojaon yksityiskohdista päästy sopuun toimituksen yhteydessä, ja ongelmakohtiin jouduttiin etsimään ratkaisua tuomioistuimessa. Jako saattoi kompastua hyvin monenlaisiin ongelmiin. Suurin osa valituksista oli variaatioita seuraavista teemoista:

⁴⁸¹ KA, Etelä-Suomen maa-oikeus, Karjaan maanjako-oikeus 26.6.1772 ja 16.6.1773 (Ca:23a).

⁴⁸² Ibid., Karjaan maanjako-oikeus 25.5.1772 § 2.

⁴⁸³ ”Ingen annan med bättre pålitlighet kan värkställas än af jordägarene sjelfa som under långlig häfd haft tillfälle at utröna deras beskaffenhet, så lämnades denna förrättning under deras värkställande.” KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B13a 21/1–2.

⁴⁸⁴ Maanomistajien aktiivisuutta isojaon toimeenpanossa ei välttämättä pidetty hyvänä asiana. Suomen maanmittauksen ylijohtaja Per Johan Alfving kritisoi, kuinka maanomistajat kuvittelivat omistavansa ikivanhan oikeuden päättää niistä tavoista, jolla isojakoa viedään eteenpäin, ja hänen mukaansa tällainen oikeus oli kaikkia maanmittarin toimenpiteitä vastaan. Ojanperä 2002, 73.

⁴⁸⁵ HMA, ULMK, maanmittareiden työpäiväkirjat, Johan Astrén 1759–1785 (Ac:3.1).

- 1) isojaossa on jaettu liian vähän ja/tai liian huonoa pelto- ja niittymaata suhteessa isojakoa edeltävään nautintaan, kyläosuuteen ja /tai naapureiden pelto- ja niittylohkoihin
- 2) uusien pelto- ja niittylohkojen sijainti on hankala
- 3) ulkopellot ja -niityt on otettu mukaan isojakoon asetusten vastaisesti, ulkopeltoja ei ole jaettu suhteessa kyläosuuteen tai ulkopeltoja on jaettu liian vähän suhteessa naapureihin
- 4) isojaossa jaettu metsälohko on kehnompilaatuinen kuin naapureilla
- 5) uusilla metsälohkoilla ei ole yhtä hyviä mahdollisuuksia uudisraivaukseen kuin naapureiden metsälohkoilla
- 6) uusille lohkoille johtavat tiet ovat kehoja tai teitä ei ole jaettu ollenkaan

Valtaosa pelto- ja niittyjakoihin kohdistuneista valituksista liittyi tavalla tai toisella ensimmäiseen kohtaan. Kersantti Wahlberg Starkomin kylästä Karjaalta väitti saaneensa liian vähän peltomaata suhteessa virkatalonsa tankolukuun. Vastaavasti kruununtalonpoika Erik Henriksen Inkoon Prålsbackasta valitti, ettei ollut saanut niin paljon peltomaata ja ulkopeltoja kuin hänelle kuuluisi. Hans Johansson samasta kylästä toi vuorostaan esiin, kuinka hänelle jaetut niityt olivat huonompilaatuisia kuin naapureilla. Eräs karjaalainen talonpoika harmitteli, että hänelle oli jaettu ainoastaan saraheinää kasvavia niittyjä, kun taas naapurit olivat saaneet nurmiheinää.⁴⁸⁶

Ratsutilallinen Johan Harzell Kiskon kirkonkylästä oli niin tyytymätön toimitettuun jakoon, että kaipasi vanhaa kunnan sarkajakoa. Harzellan mukaan hänelle jaettu vasikkahaka oli altis kevättulville ja pellot olivat niin hallanarkoja, ettei niiltä koskaan saisi korjattua kunnollista satoa, ”mikä ei sarkajaon aikaan aiheuttanut kenellekään suurta vahinkoa, mutta on kohtuutonta, että saan nyt yksin kärsiä huonoista sadoista”. Hänelle oli lisäksi jaettu niitty, jota kukaan ei ollut aikaisemmin kyennyt aitaamaan niin, että naapurin hevoset pysyisivät sieltä poissa. Tämäkään ei Harzellan mukaan ollut haitallista silloin, kuin niitty oli kylän yhteinen, mutta nyt hän sai yksin kärsiä hevosten aiheuttamista vahingoista, ja ”tämä koituu vielä ratsutilan turmioksi” (*ruin och undergång*).⁴⁸⁷

Ratsutilallisen valitus muistuttaa erehdyttävästi antropologien esittämää ajatusta sarkajaosta riskien tasaajana: kukaan ei joutunut kohtuuttomasti kärsimään sään oikuista ja muista onnettomuuksista, kun jokaisella oli osuutensa hyvästä ja huonosta maasta. Tasa-arvonäkökohtaan vetoamisessa on saattanut olla kyse myös pelkämästä retoriikasta, jolla Harzell pyrki vakuuttamaan tuomioistuimen asiansa tähdellisyydestä, sillä hän ei ollut toimeentulo-rajalla elävä talonpoika, vaan Turun akatemiassa opiskellut luku- ja kirjoitustaitoinen ratsutilallinen. Todettakoon, että hänen poikansa antautui sittemmin maanmittarin uralle.⁴⁸⁸

Yhteisenä piirteenä kaikille edellä kuvatuille valituksen aiheille voidaan pitää vertailua. Kylien asukkaat vertasivat isojaossa saamiaan lohkoja isojakoa edeltävään tilanteeseen, he vertasivat niitä naapureiden saamiin lohkoihin ja he vertasivat uusia omistuksiaan kyläosuuteen, ja jos talolliset tunsivat jäävänsä tappiolle vertailussa, he vaativat jakotoimituksen

⁴⁸⁶ KA, Etelä-Suomen maa-oikeus, Karjaan maanjako-oikeus 9.7.1770 ja 26.6.1772 (Ca:23a); *ibid.*, Inkoon maanjako-oikeus 11.10.1770 (Ca:21). Pohjanmaan osalta on tehty samanlainen havainto: ”Jos peltojaosta valitettiin, valituksen syynä oli yleensä se, että saatu pelto oli huonompaa maata kuin menetetty.” Ojanperä 2002, 132.

⁴⁸⁷ KA, Tenholan tk 1762 § 19, 346–353.

⁴⁸⁸ Kotivuori 2005, Johan Hartzell, <http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/henkilo.php?id=5031> (luettu 31.8.2012).

tarkastusta.

Vertailu jatkui pitkään isojaon jälkeenkin, mistä todistavat muutamat vuosikausia toimituksen päättymisen jälkeen puhjenneet riidat. Yksi tällainen myöhäsyntyinen kiista käytiin Inkoon maanjako-oikeudessa lokakuussa 1770, jolloin Jakob Henriksson ja Erik Eriksson Stubbölen kylästä valittivat vuonna 1762 toimitetusta pelto- ja niittyjaosta. Kylän kolmas talollinen, Johan Johansson piti valitusta perusteettomana. Hän ihmetteli ensinnäkin, miksi naapurit ilmaisivat tyytymättömyytensä vasta nyt, kahdeksan vuotta rintamaiden jaon jälkeen. Johan Johansson toi myös vahvasti esiin, kuinka hän oli kuluneiden vuosien aikana omalla työllään ja ahkeruudellaan parantanut uusien viljelylohkojensa tuottavuutta siinä määrin, että ne olivat nyt kaksi kertaa parempia kuin aikaisemmin. Jakob Henrikssonin ja Erik Erikssonin käsitys, että he olisivat saaneet vähemmän maata kuin heille kuului, johtui juuri tästä tuottavuuden parantumisesta. Johan Johanssonin mukaan naapureiden valituksessa olikin kyse ainoastaan siitä, että he halusivat päästä hyötymään niistä voitoista, jotka ”maatalouden saralla osoittaman ahkeruuden” perusteella kuuluivat yksin hänelle. Kiinnostavaa kyllä, maanjako-oikeus otti riidan käsittelyyn, vaikka jakotoimituksen päättymisestä oli kulunut selvästi pitempi aika kuin asetukset määräisivät. Niittyjaon käsittelyä tosin jouduttiin lykkäämään seuraavaan kesään, jotta niittyjen tuottavuutta olisi mahdollista arvioida. Peltojako vahvistettiin muutoksilla.⁴⁸⁹

Lähes yhtä usein ongelmana pidettiin uusien pelto- ja niittylohkojen sijaintia.⁴⁹⁰ Anders Johansson Kämpbackan kylästä toi esiin, kuinka hänen naapurilleen Henrik Mattssonille jaetun peltolohkon sijainti vaikeutti Anders Johanssonin mahdollisuuksia hakea kuusenhavuja lannoitteeksi humalatarhaan. Hans Johansson Prålsbackasta piti ongelmallisena sitä, ettei hän saanut vietyä karjaansa uudelta niittylohkoltaan joelle juomaan. Gustav Hanssonia Tenholan Finbystä häiritsi vuorostaan, että hänen pelto- ja niittylohkonsa oli jaettu siten, että niiden aitaamisesta aiheutui kohtuuttomia kustannuksia.⁴⁹¹ Johan Henriksson Vättlaxin kylästä, Tenholasta oli tuonut laamanninoikeuteen useampia kohtia sisältävän valituksen, joista valtaosa liittyi tavalla tai toisella uusien jakolohkojen sijaintiin. Valituksen ensimmäinen kohta koski peltojakoa: ”Kylän eteläosassa sijaitsevalle tilalleni ei ole jaettu sen läheisyydessä sijainneita peltoja, vaan olen saanut osuuteni ulkopelloilta, jotka sijaitsevat naapurille jaetun Pohjoispellon takana.” Myös niittylohkojen sijainti oli hankala. Ensinnäkin Kotiniitystä oli turhanpäiten jaettu osuus myös hänen naapurilleen Hans Henrikssonille. Niityn ympäristö oli niin kallioista, ettei Hans Henriksson päässyt omalle niittylohkolleen muuten kuin kulkemalla Johan Henrikssonin niittylohkon yli. Johan Henriksson toivoikin, että Kotiniitty jaettaisiin hänelle kokonaan ja naapuri saisi niittynsä kylän pohjoisosista. Toiseksi Johan Henriksson epäili, ettei hänen naapurinsa sallisi hänen viedä karjaansa tämän uuden niittylohkon yli

⁴⁸⁹ ”...för att såmedelst blifwa berättigade ansedde att deltaga i den skälige winst och båtnad jag af min idoghet och flit wid landtbruket ensam borde skörda.” KA, Etelä-Suomen maa-oikeus, Inkoon maanjako-oikeus 8.10.1770 (Ca:21). Vastaavanlainen tapaus käsiteltiin Inkoon maanjako-oikeudessa myös muutamaa kuukautta aikaisemmin. Per Mattsson Gummarbackasta halusi muutoksia isojakoon, mutta naapuri oli erimieltä, koska tämä oli tehnyt uusilla lohkoillaan niin paljon parannustöitä, ettei halunnut luopua työnsä hedelmistä. Ibid., Inkoon maanjako-oikeus 13.7.1770 (Ca:21).

⁴⁹⁰ Uusien jakolohkojen sijoittelusta valitettiin myös Pohjanmaalla. Länsi-Uudestamaasta poiketen myös jakolohkojen lukumäärä saatettiin riitauttaa. Kuusi 1914, 147–150; Ojanperä 2002, 128.

⁴⁹¹ KA, Inkoon sk 1765 § 23, 171–174; KA, Tenholan tk 1767 § 34, 390–392; KA, Etelä-Suomen maa-oikeus, Inkoon maanjako-oikeus 11.10.1770 (Ca:21).

Storträskin järvelle juomaan. Johan Henrikssonin löysi toimituksesta myös muita puutteellisuuksia. Hänen mukaansa kyseinen isojakotoimitus osoittikin, kuinka monella tavalla maanmittari saattoi tuottaa maanomistajalle vahinkoa.⁴⁹²

Myös ulkopeltojen ja -niittyjen jako riitautettiin usein, mikä kertoo niiden merkityksestä kotitalouksille. Uuden viljelysmaan raivaaminen oli työlästä, eivätkä kotitaloudet mielellään luovuttaneet työnsä hedelmiä naapurille. Toisaalta ne asukkaat, jotka eivät syystä tai toisesta olleet ennen isojakoa raivanneet ulkotiluksia samassa tahdissa kuin naapurit, halusivat ottaa uudisraiviot mukaan jakoon ja jakaa ne suhteessa kyläosuuteen. Isojakotoimituksen yhteydessä ulkotilusten aiheuttamat erimielisyydet pyrittiin ratkaisemaan siten, että niille kylän asukkaille, joilla oli vähemmän uudisraivioita, jaettiin korvaukseksi raivauskelpoista maata. Isojaon osapuolet eivät silti aina olleet tyytyväisiä tehtyihin ratkaisuihin. Edellä mainittu kersantti Wahlberg koki saaneensa jaossa liian vähän niittymaata ja ulkopeltoja. Oikeuskäsittelyn kuluessa selvisi, että Wahlbergille oli kyllä jaettu uudisraivaukseen kelpaavaa maata ulkomailta, mutta se oli kersantin mukaan laadultaan keltotonta ja sijaitsi kaukana kyläkeskuksesta. Maanjako-oikeus piti kersantin valitusta perusteettomana.⁴⁹³

Yhteismaiden isojakoa koskeneet riitatapaukset liittyivät pääosin siihen, että uusien metsäpalstojen maanlaatua pidettiin liian heikkona, ainakin heikompana kuin naapureilla. Perintötalonpojat Henrik Johansson ja Johan Johansson Backan jakokunnasta Siuntiossa valittivat, että heille oli jaettu isojaossa puuta kasvava suo, josta ei koskaan saisi muokattua niittyä.⁴⁹⁴ Perintötalonpoika Henrik Johansson Hästbolen kylästä, Siuntiossa piti kohtuuttomana, että hänelle oli jaettu kivikkoinen ja kallioinen ulkopalsta. Lisäksi häneltä oli otettu pois hänen parhaat niittynsä ja annettu tilalle niin upottava rahkasuo, ettei se kantanut kunnolla ihmisiä, vetoeläimistä puhumattakaan.⁴⁹⁵

Tenholan talvikäräjillä käsiteltiin vuonna 1763 riitatapausta, jonka tausta liittyi selvästikin kaupallisen metsänkäytön aiheuttamiin ongelmiin. Riidan osapuolia olivat kappalainen Johan Almgren, perintötalonpoika Krister Göransson sekä ratsutilallinen Isak Göransson, ja riita koski maanmittari Hans Fattenborgin Pölckån kylässä vuonna 1761 toimittamaa metsäjakoa. Krister ja Isak Göransson olivat jakoon tyytyväisiä ja toivoivat, että kihlakunnanoikeus vahvistaisi jaon. Kappalaista oli sen sijaan jäänyt kaihertamaan useampikin asia. Ensinnäkin metsäjakoon oli hänen mukaansa ryhdytty, vaikka yhteismaan rajat olivat vielä epäselvät ja rajalinja oli vedetty väärään paikkaan. Toiseksi ratsutilalle oli jaettu tiheäkasvuista metsää, kun taas kappalainen oli saanut harvaa metsää. Lopultakin kappalainen oli sitä mieltä, ettei metsäjako edes perustunut naapureiden yhteisymmärrykseen, vaan metsälohkot oli määritelty maanmittarin harjoittaman mielivallan pohjalta ainoastaan ratsutilallisen metsänhakkuutarpeita silmälläpitäen. ”Kohtuullisuus edistää, kohtuuttomuus häiritsee isojaon toimeenpanoa”, päätti kappalainen valituksensa.⁴⁹⁶

Maanmittari Hans Fattenborg valaisee valituksen taustoja seuraavaan tapaan:

⁴⁹² KA, Etelä-Suomen laamanninoikeus 12.2.1767 § 52, 417v–424.

⁴⁹³ KA, Etelä-Suomen maa-oikeus, Karjaan maanjako-oikeus 9.7.1770 (Ca:23a).

⁴⁹⁴ KA, Siuntion sk 1760 § 23, 722–725v.

⁴⁹⁵ KA, Siuntion vk 15.6.1767, 399–412.

⁴⁹⁶ ”Billigheten förfordrar, obillighet förhindrar storskiftet.” KA, Tenholan tk 1763 § 37, 414–419v.

”Sen jälkeen, kun metsät oli saatu katsastettua ja jaettua, ilmoitti Tenholan kappalainen Almgren, että hänen kummatkin naapurinsa olivat vuosittain hakanneet myyntiin laivapuita ja palkkeja kappalaisen virkatalolle vahingoksi. Kappalainen esitti, että hän oli oikeutettu saamaan korvaukseksi enemmän ja parempaa metsää kuin hänen naapurinsa. Tähän Stor-Pölkån ratsutilallinen ja Ytter-Pölkån asukas vastasivat, ettei kappalaisen anomukselle ole perusteita, sillä hänen osuutensa kylän maista on hyvin vähäinen suhteessa heihin. [...] Sitä paitsi kappalaisen virkatalolla on torppari, joka oli kaskeamalla autioittanut yhteismaita enemmän kuin kyläosuus salli, niin että pikemminkin he olivat kärsineet tässä vääryyttä.⁴⁹⁷

Kappalainen piti siis epäoikeudenmukaisena sitä, että yhteismaa jaettiin kyläosuuden perusteella, koska naapurit olivat hyödyntäneet yhteismaata enemmän kuin hän. Tämä ei kuitenkaan riittänyt perusteeksi sille, että hänelle olisi annettu hyvityksiä isojaossa. Maanmittari totesi Johan Almgrenille, että tämä saattoi halutessaan valittaa laittomista hakkuista kihlakunnanoikeuteen. Isojaon toimeenpanoon Almgrenin valitus ei vaikuttanut millään lailla. Yhteiset metsät jaettiin suhteessa tilojen tankolukuihin, ja jako vahvistettiin käräjillä muutoksitta.⁴⁹⁸

Kompromissiyhtymiset

Riitoja pyrittiin aktiivisesti myös välttämään. Parempi laiha sopu kuin lihava riita. Usean vuoden riitely ei ollut kenenkään etu, sillä se oli kallista ja häiritsi maa- ja metsätalouden harjoittamista. Niinpä osa talollisista pyrki etsimään mahdollisuuksien mukaan sovitteluratkaisuja.

Tuomiokirja-aineistossa nousee esiin kaksi tapaa, joiden avulla kalliita oikeuskäsittelyitä yritettiin kiertää. Yleisin tapa oli sopia ongelmakohdista kylän sisällä ja sitten tuoda sopimus yhdessä koko isojakotoimituksen kanssa kihlakunnanoikeuteen vahvistettavaksi. Inkoolaisen Bredsin kylän asukkaat toivat vuoden 1765 talvikäräjille seitsemän kohtaa sisältävän sopimuksen, jossa kylän asukkaat sitoutuivat mm. tekemään koko joukon tilusvaihtoja ja pystyttämään vaadittavat aitaukset ja rajamerkit. Bredsin ratsutilallinen Torgman sitoutui myös siirtämään erään torpan toiseen paikkaan. Ongelmakohdista oli selvästi sovittu etukäteen, sillä varsinaisen oikeuskäsittelyn kuluessa sopimusta ei enää avattu. Kihlakunnanoikeus ainoastaan vahvisti sopimuksen ja samalla koko jakotoimituksen. Se, että kylän talolliset päätyivät sopimaan riitansa käräjätuvan ulkopuolella, johtui varmastikin siitä, että ongelmakohtia oli yritetty käsitellä useampaankin otteeseen käräjillä, mutta käsittelyä oli aina jouduttu lykkäämään erinäisistä syistä. Milloin puuttui maanmittarin lausunto, milloin joku asianosaisista oli sairaana. Isojaon vahvistaminen uhkasi siis pitkittyä, ja tämän vuoksi riidat sovittiin kylän sisällä jo etukäteen, ennen kuin vahvistamista ryhdyttiin puimaan tuomioistuimessa.⁴⁹⁹

Samaan tapaan siuntiolainen ratsutilallinen Anders Wikström Störsvikin kylästä ilmoitti vuoden 1768 välikäräjillä, että ”välttääkseen tulevat riitaisuudet ja osoittaakseen haluavansa elää rauhassa” hän lupasi antaa naapurilleen Erik Wikströmille kyynärän levyisen kaistaleen

⁴⁹⁷ KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B47 39/2.

⁴⁹⁸ Kappalaisen valitus ei ilmeisesti ollut aivan perusteeton, sillä laamanninoikeus teki metsäjakoon joitakin vuosia myöhemmin muutoksia, jotka toteutettiin tosin vasta vuonna 1780. Ibid.

⁴⁹⁹ KA, Inkoon tk 1764 § 13, 298–307 ja Inkoon tk 1765 § 21, 15v–17v.

niittyä, vaikka toikin esiin, että oli omasta mielestään jo riittävästi kärsinyt toimitetussa jaossa. Tuomiokirjan perusteella ratkaisu perustui naapurusten väliseen vapaaehtoiseen sopimukseen, jonka käräjät vahvistivat yhdessä koko niittyjaon kanssa.⁵⁰⁰ Myös Finnbackan kylässä naapurit olivat sopineet isojakotoimituksen aiheuttamista ongelmakohdista keskenään ”välttääkseen riitelyn ja siitä aiheutuvat kustannukset”.⁵⁰¹

Sopimusten ohella isojakoriitojen pitkittymistä yritettiin muutaman kerran ehkäistä myös varsin erikoisella tavalla. Karjaalaisen Kilan kylän kaksi asukasta, kappalainen Johan Bäckman ja Henrik Matsson tarjoutuivat vaihtamaan päittäin oman osuutensa tyytymättömien naapureiden osuuteen, jos isojakoriitaa ei muuten saataisi sovittua. Tuomiokirjasta ei selvitä, toimittiinko näin todella. Myös Backbyn kylässä Karjaalla tehtiin vastaavanlainen ehdotus, ja se pantiin todistettavasti myös käytäntöön: maanjako-oikeus määräsi Anders Anderssonille (Storgård) kaikki ne pellot ja niityt, jotka maanmittari Adam Malmström oli ensin jakanut hänen naapurilleen Johan Matssonille. Tällä tavoin riita saatiin ratkaistua.⁵⁰²

Yhteenveto

Länsi-Uudeltamaalta ei ole löydettävissä merkkejä isojaon vastustamisesta, toisin kuin Hämeestä ja Pohjanmaalta. Säätyvaltiopäivien reformihanke otettiin vastaan maltillisesti. Naapurin jättämään isojakoanomukseen saatettiin suhtautua epäilevästi, mutta uudistuksen tarpeellisuutta sinänsä ei asetettu kyseenalaiseksi. Myönteinen vastaanotto johtui ainakin osittain siitä, että paikalliset talolliset saivat pääosin itse päättää toimituksen ajankohdan. Maaherran määräyksestä toimitetut jaot käynnistyivät vasta siinä vaiheessa, kun merkittävä osa maatiloista oli jo jaettu ja uuden tilusjärjestyksen positiiviset vaikutukset olivat kaikkien nähtävillä. Kielteisiä reaktioita vähensi myös se, että talolliset pystyivät vaikuttamaan jaon lopputulokseen. Maanmittari ei piirtänyt uusia rajoja kuulematta paikallisia talollisia, vaikka turhautuneet isännät muutaman kerran kokivatkin joutuneensa mielivallan uhriksi. Päinvastoin, maanmittareita syytettiin pikemminkin siitä, että he ottivat liiankin hyvin huomioon kylänmiesten toiveet.

Vaikka uutta maanjakoa ei periaatteessa vastustettukaan, oli käytännön toteutus hyvin riitaisa prosessi. Noin joka toisesta pelto- ja niittyjaoista valitettiin. Yhteismaiden jaoista riitautettiin 41 % ja ilman rajariitoja 29 %. Valitukset heijastuivat toimitusten kestoihin. Rintamaita jaettiin keskimäärin 3–7 vuotta ja yhteismaita 3–8 vuotta. Kokonaisuudessaan yhteisnautinnan purkamiseen kului aikaa 12–16 vuotta, kun isojakoriitojen ohella lasketaan mukaan toimitusten eriaikaisuus. Yksityistä maanomistusjärjestelmää ei rakennettu päivässä eikä yhdessä maanmittaustoimituksessa.

Toimitusten hitaus kertoo ennen kaikkea siitä, ettei kyläosuuteen perustuvasta maanhallinnasta ollut aivan yksinkertaista siirtyä isojaon lohkojärjestelmään, jossa omistusoikeudet kohdistuivat abstraktin veroluvun sijasta konkreettisiin maapalstoihin. Tällä muutokselle ei ollut olemassa ehdottomasti oikeaa ja yksiselitteistä vaihtokurssia. Jyvityksen ja jakoperusteen avulla valuutanvaihdos oli mahdollista toteuttaa varsin oikeudenmukaisesti, mutta aina jäi tilaa perustelluille valituksille – perustelemattomista puhumattakaan. Aina

⁵⁰⁰ KA, Siuntion vk 14.6.1768, 394–402.

⁵⁰¹ KA, Inkoon 1767 sk § 50, 919–923.

⁵⁰² KA, Karjaan 1767 tk § 12, 181–182; KA, Etelä-Suomen maa-oikeus, Karjaan maanjako-oikeus 24.9.1773 (Ca:23a).

löytyi joku, joka sai metsittyneen niityn tai hallanaran pellon. Isojakoon liittyi niin monta pientä ja suurta valintaa, jotka olisi voitu tehdä toisinkin.

Rakenteellisena tekijänä taustalla vaikutti maanomistusolojen sekavuus. Valitusten määrä olisi todennäköisesti jäänyt vähäisemmäksi, jos länsi- ja itämaalaisissa kylissä olisi noudatettu aurinkojaon periaatteita yhtä tarkasti kuin Itä-Götanmaalla, jossa reformi saatiin vietyä läpi riidattomammin. Muutaman ääritapauksen kohdalla pitkittyminen johtui liikamaiden erottamisesta, joka vaikeutti isojaon toimeenpanoa myös muualla Uudellamaalla. Oma vaikutuksensa on todennäköisesti ollut myös talollisten omaksumalla asenteella. Jos talolliset näkivät isojaon mahdollisuutena, he osallistuivat aktiivisesti sen toimeenpanoon, olivat valmiita kompromisseihin ja ryhtyivät jaon jälkeen parantamaan uusia tiluksiaan. Suhtautuminen oli toinen, jos maanjako-oloihin puuttumisen ajateltiin aiheuttavan ainoastaan harmia ja kustannuksia. Myös kylän sisäiset erimielisyydet ja vanhat kaunat heijastuivat siihen, missä hengessä yhteismaita ryhdyttiin jakamaan.

8. Asutus ja maankäyttö 1560–1880

”Torppien ja asuinsijojen määrä voi kasvaa merkittävästi lyhyemmässä ajassa kuin kukaan saattaa uskoakaan, kunhan koko lääni saadaan pantua isojakoon.”⁵⁰³

HANS HENRIK BOIJE, UUDENMAAN JA HÄMEEN LÄÄNIN MAAHERRA (1765)

”Pommerin sodan aikana sain määräyksen jäädä kotiin, linnoitusrakennustyöhön Viaporiin. Mutta sen sijaan on minulla ollut onni nähdä, kuinka maata voitetaan rauhan aikana. Suomen viljelykseenotto on hiukan yli 20 vuoden kuluessa niin tuntuvasti edistynyt, että varmuudella voin väittää, että raivatun uutismaan ala on puolet siitä, mitä 30 vuotta sitten oli viljelyksessä. Ainakin on asian laita näin Uudenmaan ja Hämeen läänissä, jonka parhaiten tunnen.”⁵⁰⁴

ANDERS DE BRUCE, UUDENMAAN JA HÄMEEN LÄÄNIN MAAHERRA (n. 1776–1777)

Olen aikaisemmissa luvuissa käsitellyt isojaon toimeenpanoa eri näkökulmista: kuinka uudistus eteni, ketkä anoivat uutta maanjakoa, mitkä olivat anojien motiivit ja kuinka riittävästä prosessista isojaossa oli kyse. Viimeisessä luvussa laajennan perspektiiviä varsinaisen toimeenpanokauden ulkopuolelle, ja tutkin maanjakoreformin merkitystä asutushistoriassa ja maankäytössä pitkällä aikavälillä. Pohdin samalla väestöhistoriallisten selitysmallien kantavuutta Länsi-Uudellamaalla.

Tarkastelen ensin viljelmien määrissä tapahtuneita muutoksia 1560-luvulta 1880-luvulle asti. Olen venyttänyt aikahaarukan 1700-luvun ulkopuolelle, sillä isojaon merkitystä on mahdollonta arvioida, jos huomio kiinnitetään ainoastaan siihen ajanjaksoon, jolloin maareformi varsinaisesti toimitettiin. Metsä on nähtävä puilta. Birgitta Olain ja Martti Rantasen tutkimuksissa aikajännettä ei ole venytetty suurta Pohjan sotaa edeltäviin aikoihin. Valintaa voidaan sinänsä pitää perusteltuna, sillä isojaon mahdolliset vaikutukset nousevat esiin, vaikka aikarajaus kattaisikin ainoastaan 1700-luvun ja 1800-luvun alkupuolen. 1700-lukuun rajoittuminen on tarkoituksenmukaista etenkin tutkittaessa torpparilaitosta, joka varsinaisesti yleistyi vasta 1700-luvun puolivälin jälkeen. 1500- ja 1600-lukujen asutuskehitys luo silti kiinnostavan taustan 1700-luvun tapahtumille, sillä se kyläyhdyskunta, jota isojaossa ryhdyttiin purkamaan, oli 1500-luvun lopun ja 1600-luvun alun kriisivuosien muokkaama. Vapauden ajan pamfletistien näkemys peltosarkojen jatkuvasta kapenemisesta asettuu lisäksi uuteen valoon, kun verrataan keskenään viljelmien määrää 1500-luvun puolivälissä ja 1700-luvun puolivälissä.

Asutuskehityksen jälkeen pureudun peltoaloissa tapahtuneisiin muutoksiin Länsi-Uudellamaalla. Esitys painottuu isojakoa edeltävään aikaan eli suurin piirtein samaan ajanjaksoon kuin kuudennen luvun tapaustutkimukset. Uudisraivausta käsittelevää osuutta onkin pidettävä

⁵⁰³ ”Ja om hela detta länet woro lagt i storskifte, så skulle mängden af nya torp och boningsställen blifva större än någon kan tro, innan nog kort tid.” RVA, frihetstidens utskottshandlingar vol. 75, kammar-, ekonomi- och kommersdeputationen, Uudenmaan ja Hämeen läänin valtiopäiväkertomus 1765–1766 § 4, 697 (mf KA: FR 355).

⁵⁰⁴ Sitaatti ks. Gylling 1909, 186.

talollisten motiiveja käsittelevän luvun vastaparina, sillä havainnot uudisraivauksen aiheuttamista nautintariidoista saavat kvantitatiivista tukea peltoaloissa tapahtuneista muutoksista. Tutkin peltoalan kasvua myös 1800-luvun osalta. Lähdetilanteesta johtuen yksityiskohtainen tutkimus on kuitenkin ongelmallista, sillä maanmittaukseen perustuvia tiluskarttoja laadittiin hyvin vähän. Tutkimuksessa onkin turvauduttava 1880-luvulla laadittuun maataloustilastoon, jonka avulla ei ole mahdollista tutkia uudisraivauksen alueellista keskittymistä. Peltoalatietojen luotettavuuteen liittyy lisäksi epävarmuustekijöitä. Esittelen käytetyt lähteet ja tutkimusmenetelmät tarkemmin liitteessä 1.

Suurtilojen muodostaminen 1600-luvulla

Keskiaikaisen yhteisnautintaan perustuvan kyläyhteisön huippukohta osui todennäköisesti 1560-luvulle, aikaan ennen 1500-luvun lopulla käynnistynyttä voimakasta maatilojen autioitumista ja suurtilojen muodostumista, jotka yhdessä muokkasivat tutkimusalueen asutusrakennetta enemmän kuin isojako konsanaan. Vuonna 1561 tutkimusalueella oli yhteensä 1 137 maatilaa; 1600-luvun lopulla taloja oli enää 774. Kyseisten noin 130 vuoden aikana oli kadonnut yli 360 viljelmää. En ole erikseen selvittänyt taloluvussa tapahtuneita muutoksia 1600-luvun alkupuolen osalta, mutta todennäköisesti valtaosa viljelmistä oli kadonnut jo 1630-luvulle mennessä. Tähän viittaisi se, että koko Raaseporin läänissä asutuksen pohja saavutettiin vuoteen 1635 mennessä, ja että asutus pysyi samalla tasolla 1690-luvulle asti.⁵⁰⁵

Myös asutuksen luonne muuttui. Yksittäistalojen määrä kasvoi merkittävästi ja yli kaksi taloa käsittävien kylien osuus puolittui 1690-luvulle tultaessa (ks. taulukko 8.1 seur. aukeamalla). 1600-luvun lopulta lähtien yksittäistalo oli yleisin asutusmuoto kaikissa tutkimusalueen pitäjissä, tosin Inkoossa yksittäistalojen osuus väheni jokin verran 1700-luvulla (ks. liite 7). Sen sijaan Karjaalla ja ennen kaikkea Tenholassa yksittäistalot olivat selvästi yleisempiä kuin kylät, mikä ei toki tarkoita sitä, ettei valtaosa väestöstä olisi silti asunut kylissä myös näissä pitäjissä. Kylärakenteessa tapahtunut murros näkyi myös siinä, että varsinaiset suurkylät katosivat kokonaan. Vuonna 1561 tutkimusalueella oli kolme sellaista kylää, joissa taloja oli kymmenen tai enemmän: Inkoon Ingarskila, Siuntion Nordanvik ja Tenholan Rilax. 1600-luvun lopussa suurkyliä ei ollut enää ainuttakaan.⁵⁰⁶

Asutusrakenteessa tapahtuneet muutokset johtuivat ennen kaikkea maatilojen yhdistämisestä suuremmiksi viljelykokonaisuuksiksi. Suurtilojen muodostamiselle otollisinta aikaa olivat 1600-luvun alun ensimmäiset vuosikymmenet, jolloin suurvaltasodat, kasvanut vero-
taakka ja väenotot sekä useat peräkkäiset katovuodet olivat pakottaneet monet talonpojat luopumaan maatilastaan. Luopuminen saattoi johtua siitä, ettei maatilalla asunut perhe enää kyennyt suorittamaan vaadittuja veroja, ja asukkaat joutuivat hylkäämään asuinsijansa.

⁵⁰⁵ Raaseporin läänin taloluku vähentyi vuosina 1560–1635 noin 2 570 talosta noin 1 680 taloon. Vuonna 1694 taloluku oli noin 1 673 eli kutakuinkin samalla tasolla. Koko Uusimaa menetti 1560-luvulta 1630-luvulle runsaan kolmanneksen taloluvustaan. Jutikkala 1980a, 162; Haggrén 2010, 135–136.

⁵⁰⁶ Taulukon 8.1 antama kuva kylärakenteesta pohjautuu henkikirjoihin. Niiden antama kuva saattoi joidenkin seutujen kohdalla poiketa merkittävästikin todellisesta asutusrakenteesta. Länsi-Uudellamaalla henkikirjoissa noudatettu rakenne vastasi kuitenkin varsin hyvin maastossa havaittavaa todellisuutta. Kokonaan toinen asia on se, että kylät kuuluivat usein useamman taloryhmän muodostamiin jakokuntiin, joissa oli osakkaina myös yksittäistaloja. Tämä rakenne ei käy ilmi henkikirjoista.

Tällaista veronmaksukyvyttöä maatilaa ei tosin heti ryhdytty yhdistämään naapuritiloihin, vaan viranomaiset pyrkivät asuttamaan tilan uudelleen eli löytämään talolle sellaisen isännän, joka kykenisi vastaamaan tilan veroista. Jos maatila oli pitkään autiona, saattoi joku kylän suurtalonpojista ottaa sen viljelykseen, ja tällä tavoin maatila katosi kylästä kokonaan. Autio-tilojen ohella myös viljeltyjä ja veronmaksukykyisiä maatiloja yhdistettiin varakkaimpien naapuritilojen maihin. Taustalla saattoi olla velkarästejä, mutta moni talonpoika luopui ilmeisesti aivan vapaaehtoisesti tilastaan ja jäi kylään elämään itsellisenä.⁵⁰⁷

Suurtilojen muodostuminen ja pienten talonpoikaistilojen katoaminen oli vahvinta rannikkokylissä ja saaristossa, missä asutus lähes puolittui 1600-luvulla, ja useat monitaloiset kylät muuttuivat yksittäistiloiksi. Esimerkiksi Jomalvikin kylässä tilaluku putosi 1600-luvun loppuun mennessä neljästä yhteen ja Norrbyn kylässä viidestä yhteen. On arvioitu, että tämä johtui suurvaltasotien ja katovuosien ohella siitä, että kalastuksen merkitys sivuelinkeinona taantui. Pienet maatilat oli järkevää yhdistää suuremmiksi viljelykokonaisuuksiksi, jotta peltojen tuotto saattoi korvata menetykset, joita kalasaaliiden väheneminen aiheutti.⁵⁰⁸ Alueellisiin eroihin vaikutti myös verotuksen ankaruus. Tutkimusalueen pitäjistä asutuksen taantuminen oli voimakkainta Tenholassa, jossa peltoalan laajuuteen suhteutettu verotakka oli korkein koko Raaseporin läänissä.⁵⁰⁹

Ketkä suurtiloja sitten muodostivat? Jutikkalan mukaan aktiivisin ryhmä oli suurtalonpojat: ”Ennen kaikkea suurtalonpojat, ne suvut, joista lähtivät Kustaa Vaasan perustamaan talonpoikaiseen ratsuväkeen kuuluvat soturit, verokuntamiehet, majatalonisännät, nimismiehet – jotka, kuten tunnettua, tähän aikaan olivat talonpoikia – sekä voutien apulaiset käyttivät hyväkseen naapuriensa hätää ostamalla näiden maat tai ottamalla ilman muuta autioksi jääneet tilat viljelykseen, mihin kruunu kernaasti suostui, kun nämä sitten maksoivat tilan verot.”⁵¹⁰ Jutikkalan kuvaus koskee Hämettä, mutta ratsutilallisten merkitys oli keskeinen myös Länsi-Uudellamaalla. Hyvä esimerkki tästä on Norrbyn ratsutila, joka oli Snappertunan kappeliseurakunnan suurimpia maatiloja 1700-luvulla. Norrbyn ratsutila syntyi varsinaisesti 1600-luvun lopulla määräjakoislaitoksen perustamisen yhteydessä, kun osa kylän taloista, joita oli 1500-luvulla ollut parhaimmillaan kuusi, yhdistettiin ratsutilaksi. Kahdesta talosta muodostettiin ratsutilan aputiloja, mutta nämä sulautuivat vähitellen osaksi päätilaa, niin että 1700-luvulla Norrby oli lähes säterikartanon kaltainen suurtila. Viimeinen itsenäinen talonpoika häädettiin pois kylästä talonpoikaistaustaisen veronkantomiehen Anders Ingmanin toimesta 1700-luvun alussa. Hieman vastaavalla tavalla syntyivät myös Horsbäcksin ja Langansbölen ratsutilat, jotka sijaitsivat niin ikään Snappertunassa: maatilojen autioitumisen ja tietösten häätöjen seurauksena alun perin monitaloisista kylistä muodostettiin 1600-luvulla yksi ratsutila. Kummassakin tapauksessa ratkaisevana tekijänä oli Raaseporin kreivikunnan haltija, joka läänitti kylät tai osan kylien taloista palveluksessaan olleille virkamiehille.⁵¹¹

Kaikki edellä mainitut kolme tapausta ovat Snappertunan kappeliseurakunnasta, koska muiden seurakuntien osalta kysymystä ei ole perusteellisesti tutkittu. Kehityskulku oli todennäköisesti hyvin samansuuntainen kaikkialla.

Jonkin verran talonpoikaisia maatiloja yhdistettiin myös sätereihin, joita perustettiin

⁵⁰⁷ Jutikkala & Nikander 1939, 30–31.

⁵⁰⁸ Rask 1991, 250–256 ja 450–457.

⁵⁰⁹ Haggrén 2010, 154–155

⁵¹⁰ Jutikkala & Nikander 1939, 31.

⁵¹¹ Gardberg 1968, 365; Rask 1991, 261–268.

Taulukko 8.1. *Taloluku ja kylärakenne Inkoossa, Karjaalla, Siuntiossa ja Tenholassa 1561–1880*

	1561	1694	1724	1757	1779	1805	1880
yksittäistalot	114	189	188	183	164	153	178
2 taloa	94	104	98	109	115	112	92
3–5 taloa	154	80	77	81	90	93	80
6 tai enemmän	29	13	13	13	18	16	9
yhteensä	1 137	774	744	788	808	822	705

Lähteet: KA, läänintilit, 8072, 8072a (v. 1694), 8162 (v. 1724), 8319 (v. 1757), 8407 (v. 1779), 8525 (v. 1805); KA, henkikirjat U:85 (v. 1880); Suomen asutus 1560-luvulla. Kyläluettelot 1973.

Huom! Tarkoitan taloluvulla itsenäisten viljelmien kokonaismäärää. Olen laskenut mukaan myös lampuotien eli kokotilanvuokraajien viljelmät maatilat. Sellaiset talot, joissa asui henkikirjojen mukaan ainoastaan torppareita, on sen sijaan jätetty laskelmien ulkopuolelle, sillä kyseiset maatilat oli todennäköisesti yhdistetty johonkin toiseen viljelmään.

vilkkaasti nimenomaan 1600-luvulla. Säteri oli aatelin asumakartano, joka oli maaveron ohella vapautettu tilapäisistä, ylimääräisistä veroista, ja tämä verovapaus houkutteli aatelmiehiä perustamaan sätereitä enemmän kuin mitä asumistarkoitusta varten olisi tarvittu. Sätereitä oli perustettu jo ennen 1600-lukua. Yksi vanhimmista sätereistä koko Suomessa oli Tenholan Prästkulla, joka mainitaan ensimmäisen kerran vuonna 1351. Muita jo myöhäis-keskiajalla perustettuja sätereitä olivat mm. Bolstad, Dönsby, Gennarby, Grabbacka, Siutia ja Sjundby. 1600-luvulla sätereiden perustaminen sai uutta puhtia, kun aateli sai haltuunsa uutta rälssimaata lahjoituksina ja muina veronluovutuksina. Kokonaisuudessaan säterien määrä jäi Tenholaa lukuun ottamatta silti varsin alhaiseksi. Tenholassa sätereitä oli 1600-luvulla yli 20, kun taas Karjaalla säterien lukumäärä oli yhdeksän, Siuntiossa neljä ja Inkoossa kolme. Tämä johtui siitä, että Länsi-Uudellamaalla oli suuria läänityksiä, kreivi- ja vapaaherrakuntia, mikä rajoitti sätereiden perustamista. Läänitykset peruutettiin reduktiossa 1680-luvulla. Samalla uusien säterien perustaminen kiellettiin. Useat 1600-luvulla perustetuista sätereistä menettivät kameraalisen erityisasemansa, ja niistä tehtiin virkataloja, ratsutiloja ja säteriratsutiloja. Ne säilyttivät silti asemansa säätyläisten omistuksessa olevina suurtiloina.⁵¹²

Säterien perustamisen seurauksena kylien taloluku väheni samaan tapaan kuin ratsutilojen kohdalla. Säteri muodostettiin Länsi-Uudellamaalla keskimäärin 2,5 tilasta, eli säterin perustaminen ei välttämättä tarkoittanut taloluvun merkittävää vähenemistä. Myöhemmin säteriä saatettiin laajentaa liittämällä siihen muita kylän taloja, ja joissakin tapauksissa säteriin liitettiin koko kylä, mutta tämä oli harvinaisempaa. Uhatussa asemassa olivat etenkin ns. rajapiiritilat eli säterikartanon kanssa samassa kylässä sijanneet lahjoitustilat, jotka vuoden 1638 kymmenysplakaatin perusteella nauttivat samoja verovapauksia kuin varsinainen

⁵¹² Jutikkala 1932, osa 1, 31–32; Jutikkala & Nikander 1939, eri paikoin; Orrman 1969, liitteet 2–4.

säteri.⁵¹³

Pikkalan kartanon perustaminen 1570-luvulla on valaiseva esimerkki säterien perustamisen vaikutuksista asutusrakenteeseen. Pikkala oli aina 1570-luvun alkuvuosiin asti ollut tavallinen talonpoikaiskylä, jossa vuonna 1561 oli yhteensä kuusi taloa. Kylä sijaitsi lähellä Siutian kartanoa, joka kuului tuohon aikaan Suomen ja Viron tulevalle käskynhaltijalle Klaus Flemingille. Kylän asutushistoriassa tapahtui ratkaiseva käänne, kun Ruotsin kuningas Juhana III korotti kruunajaisjuhlassaan vuonna 1569 Flemingin vapaaherraksi ja antoi tälle Pikkalan kylän sekä joukon muita siuntiolaisia ja lähipitäjien kyliä Viikin vapaaherrakunnaksi. 1570-luvulla Fleming ryhtyi rakentamaan kylään kartanoa, ja tässä yhteydessä sen asukkaat joutuivat jättämään talonsa ja muuttamaan pois Pikkalasta. Häädettiinkö heidät vai lähtivätkö he vapaaehtoisesti? Häätöön viittäisi se, että kylän asukkaat olivat yhdessä muiden vapaaherrakuntaan kuuluvien talonpoikien kanssa valittaneet kuninkaalle Flemingin toiminnasta. Varsinainen valitus ei ole säilynyt, mutta vastauksessaan kuningas Juhana III kirjoitti seuraavasti: ”Meidän alamaistemme, jotka asuvat Pikkalassa, Störsvikissä, Sunnanvikissä ja Nordanvikissä Raaseporin läänin Siuntion pitäjässä, ovat kaikki yhdessä tuoneet valittaen ilmi, että Klaus Fleming ajaa heidät tiloiltaan, joita he ja heidän esi-isänsä ovat monia vuosia asuneet ja viljelleet.” Hän antoi myös turvakirjeen talonpojille, mutta pikkalalaisia tämä ei auttanut. On myös esitetty, että pikkalalaisten valituksessa olisi ollut kyse liioittelusta. Asukkaat joutuivat joka tapauksessa jättämään kylän, ja Fleming rakensi tilalle säterin, Pikkalan kartanon. Samalla hän yhdisti vanhojen talojen pellot yhdeksi isoksi viljelylohkoksi. Sarkajako katosi kylästä samassa yhteydessä.⁵¹⁴

Säterien perustaminen ei välttämättä noudattanut samanlaista kaavaa kaikkialla, mutta tapaus kuvaa joka tapauksessa havainnollisesti, kuinka itsenäiset viljelmät vähenivät Länsi-Uudellamaalla. Samalla vähentyi myös sarkajakoisten tilusten määrä. Yhteismaiden kannalta suurtilojen muodostamisella olikin aivan keskeinen vaikutus, sillä yksittäistilojen lisääntyminen ja suurtilojen muodostuminen tarkoittivat sitä, että sarkajakoisia peltoja ja niittyjä sekä kylien yhteismaita oli 1700-luvun puolivälissä vähemmän kuin vielä 1500-luvulla. Yhteisnautinta oli siis vähentynyt jo ennen isojakoa. 1700-luvun kuluessa tilojen halkominen tosin lisääntyi jonkin verran ja peltosarat saattoivat muutaman tilan osalta kaventua tämän seurauksena, mutta tilanne oli silti merkittävästi toisenlainen kuin 200 vuotta aikaisemmin.

Merkillepantavaa on myös se, että 1600-luvulla suurtiloja muodostivat osin samat yhteiskuntaryhmät, jotka anoivat aktiivisesti isojakoa. 1700-luvun maanjakoja voidaankin pitää jatkokertomuksena 1600-luvulla käynnistyneelle kehitykselle. Kun 1600-luvulla yhteisnautinnasta irrottautuivat kaikkein ylimmät yhteiskuntaryhmät, kuten kartanonomistajat ja varakkaat ratsutilalliset, niin 1700-luvulla asialla olivat länsiuismaalaisen paikallisyhteisön keskikerrokset, jotka olivat reduktion ja määräjakolaitoksen myötä tulleet entistä riippuvaisemmiksi maatilojensa tuotoista. Nämä yhteiskuntaryhmät olisivat mahdollisesti ennen pitkää pyrkineet irrottautumaan yhteisnautinnasta ilman erityistä refomipolitiikkaakin – aivan kuten 1600-luvulla tapahtui. Kirkkoherra Elias Roosin tapaus on tästä hyvä esimerkki. Hän ja hänen isänsä olivat vuosikymmenien ajan yrittäneet irrottautua kyläyhteydestä siinä kuiten-

⁵¹³ Jutikkala 1932, osa 1, 28–29; Orrman 1969, 53.

⁵¹⁴ Brenner 1955, osa 2, 436–437; Favorin 1986, 63–64. Pikkalan kartanon synnyssä on samoja piirteitä kuin Englannissa myöhäiskeskiajalla toimitetuissa aitaamisissa (ns. *Tudor enclosures*), joissa kartanonomistajat muuttivat sarkajakoiset pellot paremmin tuottaviksi laidunmaiksi, minkä seurauksena useat kylät tyhjehtyivät asukkaista. Ilmiötä tunnetaan nimellä *depopulation*. Overton 1996, 159–160.

kaan onnistumatta, kunnes isojaon myötä irrottautuminen tuli mahdolliseksi. Mahdollisuuteen tarttuivat myös monet talonpojat, mutta heidän tavoitteensa olivat rajallisempia.

Tilojen halkominen 1700-luvulla

1700-luvulla taloluvussa ei tapahtunut yhtä dramaattisia muutoksia kuin 1600-luvulla. Taloluku väheni jonkin verran vuosina 1694–1724 suurten kuolovuosien (1695–1697) ja suuren Pohjan sodan vaikutuksesta, niin että vuonna 1724 taloluku oli alhaisempi kuin kenties noin 300 vuoteen. Isovihan aikana taloluku kävi vieläkin alhaisemmalla tasolla. Maatilojen autioituminen ei ollut silti alkuunkaan yhtä voimakasta kuin sata vuotta aikaisemmin. Osa säätyläisistä ja ratsutilallisista lähti Ruotsiin miehittäjää pakoon, mutta talonpojat jäivät pääosin asumaan maatilojaan.⁵¹⁵

Vuoden 1724 jälkeen viljelmien määrä alkoi jälleen kasvaa, ensimmäistä kertaa sitten 1500-luvun, mutta kasvu oli varsin vaatimatonta, eikä itsenäisten viljelmien määrä enää noussut 1500-luvun puolivälin tasolle. Vuoteen 1757 mennessä maatilat olivat lisääntyneet 44:llä, ja vuosina 1757–1805 taloluku kasvoi vielä hieman yli 30:llä. Yhteensä viljelmien määrä kasvoi vuosina 1724–1805 noin kymmenellä prosentilla, mitä on pidettävä varsin alhaisena lukuna, kun sitä verrataan samanaikaiseen väestönkasvuun. Vuonna 1721, suuren Pohjan sodan päätyttyä, Inkoon, Karjaan, Siuntion ja Tenholan pitäjissä asui n. 7 700 asukasta; vuonna 1805 asukasmäärä oli n. 16 300.⁵¹⁶ Väkiluku oli siis kasvanut 110 prosenttia. Väestöpaine purkautuikin ennen kaikkea tilattomaan väestönosaan kuten torppareihin.

Taloluvun kasvu oli vaatimattominta Inkoossa, missä maatilojen kokonaismäärä kasvoi vuosina 1724–1805 ainoastaan 11:llä. Karjaalla taloluku kasvoi 13:lla samassa ajassa ja Tenholassa 15:llä. Siuntiossa asutuksen laajeneminen oli selvästi voimakkaampaa, sillä taloluku kasvoi lähes 40:llä.⁵¹⁷

Tässä yhteydessä on korostettava, että taloluku ei kerro koko totuutta asutuskehityksestä. Ensinnäkin todellisuudessa maatilojen määrä kasvoi jonkin verran enemmän kuin taloluvussa tapahtuneet muutokset antaisivat olettaa, sillä samaan aikaan kun uusia maatiloja perustettiin, niitä myös yhdistettiin isommiksi viljelykokonaisuuksiksi. Kovin laajamittaisesta ilmiöstä ei ollut kyse, mutta jonkin verran näin tapahtui etenkin kartanoiden läheisyydessä. Talojen yhdistämiset ovat luettavissa myös henkikirjoista. Jos maatilan kohdalle ei ollut kirjattu lainkaan isäntä- ja palvelusväkeä tai jos taloa viljeltiin ainoastaan torppareiden voimin, on pääteltävissä, että kyseinen maatila oli yhdistetty johonkin toiseen. Muutamissa tapauksissa henkikirjoihin oli kirjattu suoraan, että taloa viljellään jonkun toisen maatilan alaisuudessa.⁵¹⁸

Toiseksi taloluvun kasvu ei tarkoita sitä, että pitäjiin olisi perustettu yhtä monta uutta viljelmää, sillä tilojen halkomisen ja uudistilojen perustamisen ohella myös autiutilojen asuttaminen kasvatti talolukua. Autiutiloja oli vuonna 1724 hieman alle 40, joista valta-

⁵¹⁵ Nikula 1938, osa 1, 87; Gardberg 1968, 389–400. Snappertunassa asutuksen pohja saavutettiin 1719, jolloin taloluku oli alhaisimmillaan sitten asutuskauden. Rask 1991, 271.

⁵¹⁶ Ks. liite 8.

⁵¹⁷ Ks. liite 7.

⁵¹⁸ Esimerkiksi Tenholan Bergbyn kylässä asui vuonna 1779 ainoastaan torppareita, Karjaan Skräddarbölen kohdalla lukee ”under Ekenäs ladugård” ja Stor-Ramsjö Inkoossa ”nyttjas under Fagerviks bruk”. KA, läänintilit 8407, 136v, 151v ja 191v.

Taulukko 8.2. *Uusien viljelmien perustaminen 1724–1880*

	1724–1757	1758–1779	1780–1805	1806–1880
Inkoo	5	8	5	1
Karjaa	5	14	4	5
Siuntio	7	12	13	3
Tenhola	5	10	14	3
Yhteensä	22	44	36	12
keskimäärin vuodessa	0,7	2,1	1,4	0,2

Lähteet: ks. taulukko 8.1 (sivu 181).

osa sijaitsi Siuntiossa (15 kpl) ja Tenholassa (15 kpl). Karjaalla autiotiloja oli viisi ja Inkoossa ainoastaan kolme.⁵¹⁹ Suurin osa näistä tiloista asutettiin vuoteen 1757 mennessä, mutta muutama yksittäinen autiotila sai asukkaansa vielä vuoden 1757 jälkeenkin.⁵²⁰ Viimeisten joukossa asutettiin Uddaksen kruununtila Öbyn kylässä, Tenholassa 1760-luvulla, ja tällä tapahtumalla oli yhteys myös isojakoon. Uddaksen autiotilan uusi haltija, ruukinpatruuna Johan Hising anoi nimittäin, että maanmittari Nils Westermarck toimittaisi Öbyn kylässä isojaon samalla, kun autiotilalle erotettaisiin oma tonttimaa ja kaalitarha, jotka kylän muut asukkaat olivat vuosien saatossa anastaneet itselleen, kun talo oli ollut autiona. Hising anoi isojakoa seuraavin sanankääntein:

”Anon nöyrimmästi, että herra insinööri Westermarck määrättäisiin toimittamaan peltojen, niittyjen sekä metsän ja ulkomaan isojako tonttimittauksen yhteydessä [...], sillä tällä tavoin tämä kylä, kuten muutkin seudut, pääsisi nauttimaan hyödyllisen isojakotoimituksen siunatuista hedelmistä.”⁵²¹

Uddaksen jälkeen Länsi-Uudenmaan rannikolle jäi vielä muutamia suuren Pohjan sodan jälkeen autioiksi luokiteltuja tiloja, mutta näitä ei pääosin koskaan asutettu, vaan ne sulautuivat naapuritiloihin. Ainoa poikkeus oli karjaalainen Lill-Barsgårdin perintötalo, josta erotettiin autiotila vuosina 1772–1777. Tämä oli todennäköisesti viimeinen asutettu autiotila tutkimusalueella.⁵²²

Tarkastelen taulukossa 8.2 asutuskehitystä ainoastaan uusien talojen osalta. Autiotilat ja tilojen yhdistämiset on laskettu pois. Tällä tavoin kuva piirtyy hieman toisenlaisena. Kuten taulukosta havaitaan, Länsi-Uudenmaan rannikolle perustettiin vuosina 1724–1805 hieman yli

⁵¹⁹ Autiotilojen lukumäärät on laskettu vertaamalla vuoden 1724 autiotilaluetteloa ja saman vuoden henkikirjaa keskenään. Autiotilaluettelossa autioiksi luokiteltuja tiloja on 50 kpl, joista 12 oli henkikirjan perusteella asuttuja. KA, läänintilit 8162.

⁵²⁰ Ks. taulukon 8.1 lähteet.

⁵²¹ MLAK, isojakoasiakirjat, Tenhola 127/252a c80.

⁵²² MLAK, isojakoasiakirjat, Tammissaaren mlk 212 c53. Karjaan Stubböle sekä Tenholan Kvigos, Långstrand ja mahdollisesti myös Stockböle ovat esimerkkejä sellaisista tiloista, joita ei koskaan asutettu. Tarkkoja lukuja on mahdotonta antaa, sillä samaa tilaa saatettiin välillä viljellä itsenäisenä viljelmänä ja välillä osana toista tilaa. Ks. taulukon 8.1 lähteet.

sata uutta viljelmää eli yli 20 maatilaa enemmän kuin taloluvun perusteella olisi pääteltävissä.

Uusia viljelmiä saattoi syntyä kahta kautta: perustamalla liikamaille uudistiloja tai halkomalla kantatiloja kahteen tai useampaan osaan. Ensimmäinen vaihtoehto oli Länsi-Uudenmaan tapauksessa selvästi harvinaisempi. Ainoastaan tenholalaisen Ovanmalmin kapteenin puustellin tiluksilta löytyi niin paljon liikamaata, että sinne kannatti perustaa yksi 3/8 manttaalin suuruinen kruunun uudistila. Liikamaan erotus suoritettiin vuonna 1785.⁵²³ Varsinaista isojakoa ei sen sijaan tarvinnut toimittaa, sillä puustelli ei ollut yhteisnautinnassa naapurikylien kanssa. Tämän tapauksen lisäksi olen löytänyt vuosien 1779 ja 1799 henkikirjoista kummastakin yhden maininnan uudistilallisista. Toinen näistä asui Riilahden ja toinen Prästkullan kartanon mailla. Näilläkään uudistiloilla ei ollut mitään tekemistä isojaon kanssa, sillä rälssimaa oli vapautettu liikamaiden erottamisesta. Lisäksi Prästkullan ja Riilahden kartanot olivat yksittäistiloja kuten Ovanmalmkin, eikä niiden tiluksia tarvinnut näin ollen jakaa.⁵²⁴

Uudenmaan pohjoisosissa uudistiloja perustettiin selvästi enemmän. Mäntsälässä maatilojen määrä kasvoi lähes kolminkertaiseksi 1720-luvulta 1800-luvun alkuvuosiin. Kaikkiaan pitäjään syntyi 150 uutta tilaa kahdeksassa vuosikymmenessä, ja valtaosa näistä taloista syntyi liikamaille. Sääksjärven kylän taloluku peräti kaksinkertaistui isojaon yhteydessä. Pyhäjärven (nyk. Karkkila) metsiin perustettiin vuosina 1775–1790 yhteensä 13 kruunun uudistaloa, ja Lopen pitäjästä löytyneille liikamaille syntyi yhteensä 66 uudistilaa vuoteen 1840 mennessä. Pusulaan perustettiin vuoteen 1800 mennessä 17 uudistilaa pelkästään kolmen kylän takamaille; Hausjärven kappeliseurakuntaan perustettiin peräti 75 uudistilaa. Isojaolla oli siis merkittävä vaikutus asutushistoriaan nimenomaan liikamaiden erottamisen vuoksi. Vaikutus rajoittui kuitenkin sellaisille seuduille, missä sijaitsi laajoja, raivaamattomia metsämaita.⁵²⁵

Tilojen halkomisten kohdalla huomionarvoista on se, että ne olivat hyvin harvinaisia vuosina 1724–1757, ennen maanjakoreformin käynnistymistä. Maatiloja jaettiin ainostaan 22 kylässä, kun kyliä oli yhteensä noin 390, eikä viljelmien määrä kasvanut yhdessäkään kylässä useammalla kuin yhdellä. Peltosarkojen kapeneminen oli toisin sanoen lähes olematonta. Halkomiset yleistyivät jonkin verran vuosina 1758–1779, jolloin valtaosa tutkimusalueen yhteismaista jaettiin. Isojaolla näyttäisi siis olleen lievästi positiivinen vaikutus asutuskehitykseen, mikä ei ole yllättävää: halkominen oli järkevää toteuttaa kutakuinkin samanaikaisesti maanjakoreformin kanssa – edellyttihän halkominen tilusmittausta, kartoitusta ja jyvitystä siinä missä isojakokin. Sarkajaon purkamisen jälkeen halkominen oli oletettavasti myös helpompi suorittaa.

Johtopäätöksen puolesta puhuu sekin, että halkomistoimitus ajoittui vähintään 10–11 tapauksessa hyvin lähelle joko rintamaiden tai yhteismaiden jaon ajankohtaa.⁵²⁶ Toimitusten

⁵²³ KA, läänintilit 8545, 99–101.

⁵²⁴ Toinen uudistilallisista kulki nimellä *kronohemmans nybyggare* ja toinen ainoastaan *nybyggare*. KA, läänintilit 8407 (v. 1779), 133; *ibid.*, 8491 (v. 1799), 173v.

⁵²⁵ Aalto 1992, 176–177; Kallenaution 1976, 209; Jussila 1977, 170; Keskitalo 1964, 291. Uudellemaalle perustettiin vuosina 1721–1809 yhteensä hieman yli 200 uudistilaa, kun koko maahan niitä perustettiin noin 8 000. Näistä valtaosa syntyi 1780-luvun jälkeen. Kovero 1909, 177–182.

⁵²⁶ Luku perustuu säilyneisiin halkomisasiakirjoihin. Luvussa on mukana kaikki sellaiset halkomiset, jotka on toimitettu korkeintaan vuosi ennen tai jälkeen rintamaiden tai yhteismaiden jakojen. Olen huomionut myös vahvistamisten ajankohdat. Tiloja saatettiin todellisuudessa halkoa isojaon läheisyydessä jonkin verran useamminkin, sillä kaikista toimituksista ei välttämättä ole säilynyt toimituspöytäkirjaa. Vuoden aikarajaus

suoranainen yhdistäminen oli tosin hyvin harvinaista. Näin tapahtui ainoastaan kolme kertaa. Flytin kylässä Siuntiossa sijainnut Korven ratsutila halottiin samaan aikaan rintamaiden jaon kanssa kesällä 1770. Karjaalainen Stor-Bredvikin perintötalo halottiin vuonna 1773 niin ikään rintamaiden jaon yhteydessä. Myös Brasbyn kylässä Karjaalla sijainneesta Upstugun kruununtilasta muodostettiin pelto- ja niittyjaon yhteydessä kaksi yhtä suurta maatilaa. Brasbyssä toimituksia yhdisti sekin seikka, että yhteismaiden jakoa anoi Upstugun tilan toinen haltija Nils Nilsson. Voidaankin olettaa, että halkominen motivoi osaltaan myös jakoanomusta.⁵²⁷

Kuudessa tapauksessa tila halottiin juuri yhteismaiden jakamisen kynnyksellä tai hyvin pian sen jälkeen. Karjaalaisen Brädslätin kruununtila halottiin kesällä 1781 vuosi isojako-toimituksen jälkeen. Brynickbackan talo halottiin kesällä 1776 vuotta ennen metsäjaon käynnistymistä. Karjaalla Gebbelbyn kylässä sijainnut Storgårdin perintötalo halottiin vuorostaan toukokuussa 1776, kun kylän yhteismaat jaettiin lokakuussa 1777.⁵²⁸ Siuntiossa Kokkilan kylässä halottiin lokakuussa 1784 Nygrannin talo. Samassa kylässä toimitettiin toukokuussa 1785 tonttipiirien jako sekä vuonna 1771 toimitetun isojaon tarkistus. Isojakoasiakirjojen perusteella samoihin aikoihin jaettiin myös Tommolän talo, mutta halkomisen ajankohta jää epäselväksi, koska toimituksesta ei ole säilynyt maanmittausasiakirjaa.⁵²⁹ Tenholassa Könickin perintötalon ja Orflaxin kylän muodostamassa jakokunnassa toimitettiin metsäjaon tarkistus kesäkuussa 1792. Kuukautta myöhemmin Könickin perintötalo halottiin. Samoihin aikoihin jaettiin myös Orflaxin Västergård. Tästäkään toimituksesta ei ole säilynyt varsinaista dokumenttia. Halkominen on kuitenkin pääteltävissä vuonna 1794 toimitetun metsäjaon toimitusasiakirjasta.⁵³⁰ Yhden kerran halkomiseen ryhdyttiin samana vuonna isojaon vahvistamisen kanssa. Näin toimitettiin siuntiolaisella Grönskogin yksittäistilalla vuonna 1779.⁵³¹

Kaikki edellä mainitut tapaukset ovat Karjaalta, Siuntiosta ja Tenholasta. Tiloja halottiin myös Inkoossa, mutta toimituksilla ei vaikuttaisi olleen minkäänlaista ajallista yhteyttä, kenties yhtä poikkeusta lukuun ottamatta. Stubbölen kylässä toimitettiin metsäjakoa vuosina 1780–1805. Jakoasiakirjoista on pääteltävissä, että Bessiearsin talo halottiin jossain vaiheessa tällä väillä. Toimituksen ajankohta jää kuitenkin epäselväksi, samoin kuin sen suhde kylässä käynnissä olleeseen jakoprosessiin.⁵³²

Kokonaisuudessaan yhteismaisella jakamisella oli kuitenkin vähäinen vaikutus uusien viljelmien perustamiseen, vaikka tilojen halkominen yleistyi jonkin verran isojaon toimeenpanon yhteydessä. Yhteismaiden jakaminen ohjasi lähinnä halkomisten ajoitusta, määrälliset vaikutukset eivät olleet merkittäviä. Olisikin liioiteltua väittää, että maanjako antoi talonpojille syyn tilojensa halkomiseen, kuten Hecksher on esittänyt. Viljelmien määrissä tapahtuneet muutokset eivät anna perusteita tämänsuuntaiselle johtopäätökselle. Länsiuus-

johtuu siitä, etten ole löytänyt ainuttakaan halkomista, joka olisi toimitettu 2 tai kolme vuotta ennen tai jälkeen isojaon. Yhden kerran välissä oli neljä vuotta: Knasabackan kylän yhteismaat jaettiin vuonna 1786 ja kylässä sijainnut Råskersin perintötalo halottiin vuonna 1790. MLAK, Karjaa 179c 47.

⁵²⁷ KA, ULH ka, anomusdiari 1759 (Ab:15); KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B44 13/3; MLAK, Karjaa 31a c10 ja Karjaa 39c 11.

⁵²⁸ Ibid., Karjaa 49c 14, 45a c14 ja 46a c14; *ibid.*, Tammisaaren mlk 2a c1.

⁵²⁹ Ibid., Siuntio 96c 22, 98c 22 ja 99c 22.

⁵³⁰ Ibid., Tenhola 117/171a c50

⁵³¹ Ibid., Siuntio 136c 27.

⁵³² Ibid., Inkoo 277c 51.

maalaiselle asutuskehitykselle oli leimallista pikemminkin pysyvyys. Tämä johtui pitkälti Lounais-Suomelle tyypillisestä perimysjärjestelystä. Perinnönjaon yhteydessä maatiloja ei useinkaan halottu, vaan vanhin miespuolinen perillinen lunasti muiden perintöosuudet itselleen ja jäi asumaan yksin tilalle. Tila säilyi tällä tavoin elinvoimaisena viljelyskokonaaisuutena. Toisaalta samaan aikaan tilattoman väestön määrä kasvoi, koska väistyvien perillisten oli etsittävä toimeentulonsa muualta.⁵³³

Pohjanmaalla, missä maatiloja oli tapana jakaa perillisten kesken kahteen tai useampaan osaan, Hecksherin väitteellä oli sen sijaan mahdollisesti enemmän todellisuuspohjaa. Etelä- ja Keski-Pohjanmaalla taloluku nelinkertaistui vuosina 1725–1805. Kasvu oli voimakasta etenkin vuosina 1775–1799 eli maareformin aktiivisen toimeenpanovaiheen jälkeen. Esimerkiksi Suur-Ilmajoella asutus laajentui 1700-luvun jälkipuoliskolla peräti 146 % ja Lapväärtissä 120 %, kun Länsi-Uudellamaalla taloluku kasvoi alle kahdella prosentilla vuosina 1779–1805. Pohjalaisasutuksen laajentuminen ei tosin johtunut ainoastaan halkomisista, sillä myös uudistiloja perustettiin ahkerasti.⁵³⁴

1700-luvun asutuskehitys astettuu hieman toisenlaiseen valoon, kun taloluvun tarkastelua jatketaan 1800-luvun puolelle. Länsi-Uudenmaan rannikolla oli vuonna 1880 enää 705 maatilaa, kun 1800-luvun alussa viljelmien määrä oli vielä 822. Pudotus oli suurin Siuntiossa ja Inkoossa, missä taloluku vähentyi yli 40:llä. Tenholassa maatilojen kokonaismäärä väheni yhdeksällätoista ja Karjaalla kahdeksalla.⁵³⁵ Kehityksen taustalla vaikutti sama suuruuden logiikka kuin 1600-luvullakin: maatiloja yhdistettiin naapuritiloihin. Inkoossa kehitys oli voimakkainta Torbackan ja Domarbyn muodostamassa jakokunnassa, jossa maatilojen määrä putosi kahdeksasta kolmeen, sekä Ingarskilassa, jossa taloluku väheni kahdeksasta viiteen. Siuntiossa tilojen yhdistäminen hävitti kokonaisia kyliä. Gårdskullan neljä taloa sulautui yhdeksi suurtilaksi. Samanlainen kehitys tapahtui myös Tjusterbyssä ja Munksbyssä. Kocksin kylän taloluku väheni seitsemästä kahteen. Karjaalaisissa ja tenholaisissa kylissä ei tapahtunut yhtä suuria pudotuksia. Samaan aikaan maatiloja myös halottiin, mutta tämä oli merkittävästi harvinaisempaa, sillä itsenäisten viljelmien määrä kasvoi 1805–1880 ainoastaan 12 kylässä. Uusien viljelmien perustaminen oli poikkeus, suurtilojen muodostaminen sääntö. 1800-luvun peilissä 1700-luku näyttäytyykin viimeisenä vuosisatana, jolloin uusia tiloja vielä syntyi, vaikka kehitys ei ollutkaan erityisen dramaattinen.

Torpparilaitos ja isojako

Asutuskehitys ei pysynyt paikoillaan, vaikka uusien tilojen perustaminen olikin varsin vaatimatonta. Länsi-Uudenmaan rannikolle syntyi vuosina 1724–1805 noin 500 pienimuotoista vuokraviljelmää eli torppaa, mikä tarkoitti asutuksen merkittävää laajenemista vanhojen kylä-keskusten ja kartanoasutuksen ulkopuolelle.

Torpparilaitoksen juuret ovat keskiajalla, mutta varsinaisesti torppalaitoksen voi sanoa syntyneen 1600-luvulla, kun säterien omistajat ryhtyivät perustamaan erioikeuksien turvin

⁵³³ Jutikkala 1958, 328–332; Aarnio 1991, 58–64.

⁵³⁴ Ranta 1978, 19–26. Pohjanmaalla noudatettiin halkomisissa erilaista menettelytapaa kuin Etelä-Suomessa. Halkomista ei useinkaan anottu maaherralta, vaikka asetukset tätä edellyttivät, vaan maanjaot pyrittiin käsittelemään yksityisasiana. Siitä sovittiin suoraan maanmittarin kanssa ilman virallista lupamenettelyä. Alanen 1948, 273–275.

⁵³⁵ Ks. liite 7.

verovapaita torppia kartanoidensa läheisyyteen sekä ns. rajapiiritilojen maille. Valtaosa 1600-luvun torpista syntyi eteläiseen Suomeen, ennen kaikkea Itä-Uudellemaalle, ja niitä perustettiin tyydyttämään kartanoiden työvoimantarvetta. Myöhemmin 1600-luvulla myös pappiloille, virkataloille, ratsutiloille ja rautaruukeille annettiin oikeudet perustaa verovapaita torppia. Myös talonpoikien mailta löytyi torpiksi kutsuttuja viljelmiä, mutta nämä olivat uudistiloja tai ns. siirtokylä, jotka pantiin ennen pitkää verolle ja kirjattiin maakirjoihin, tai ainakin tämä oli kruunun tavoitteena, sillä talonpojilla ei ollut oikeutta perustaa verovapaita torppia omille mailleen.⁵³⁶

Torppien määrä pysyi ennen isovihaa varsin alhaisena. Uudellamaalla oli vuonna 1639 yhteensä 86 torppaa ja koko Suomessa noin 230 torppaa. Nämä luvut kuvaavat ns. säteri-torppien eli kartanoiden päivätyötorppien lukumäärää. Vuonna 1710 torppareita oli Uudellamaalla 428 ja koko maassa hieman yli tuhat, joten torppareiden määrä kasvoi jonkin verran 1600-luvun aikana. Tässä luvussa ovat mukana myös talonpoikien perustamat uudisasutustorpat, mutta Uudellamaalla niiden osuus oli vähäinen. Valtaosa torpista sijaitsi rälssimaalla tai ratsutiloilla.⁵³⁷

Isovihan jälkeen torpat alkoivat lisääntyä huomattavasti nopeammin kuin 1600-luvulla, etenkin sen jälkeen kun oikeus perustaa verovapaita torppia annettiin myös talonpojille, ensin perintötalonpojille vuonna 1743 ja myöhemmin kruununtalonpojille vuonna 1757. Torppien perustaminen helpottui entisestään 1770, jolloin säädettiin, että talolliset saivat perustaa vapaasti torppia kylien jakamattomille yhteismaille ilman naapureiden hyväksyntää. Näiden asetusten myötä torppariasutus ryhtyi laajenemaan myös talonpoikauskyläin. Torppien määrä kasvoi etenkin 1700-luvun lopussa. Kun isovihan jälkeen torppia oli koko Suomessa hieman yli tuhat, niin vuonna 1785 torppia oli jo yli 15 000 ja vuonna 1805 yli 24 000. Torpparilaitoksen huippukohta saavutettiin 1860-luvulla, jolloin Suomessa oli yli 60 000 torppaa.⁵³⁸

Valtaosa 1700-luvun puolivälin jälkeen perustetuista torpista oli päivätyötorppia, jotka maksoivat pääosan vuokrastaan työsuorituksina. Arvo M. Soinisen mukaan tällaisen torpan haltija oli käytännössä työmies, joka torpan avulla kiinnitettiin vakinaisesti tilalle. Soininen jakaa päivätyötorpparit edelleen työmies- ja metsätorppareihin, joista jälkimmäiset asuivat kauempana kyläkeskuksesta ja joiden päivätyövelvoite oli pienempi kuin varsinaisilla työmiestorppareilla. Toisen pääryhmittymän muodostivat ns. sukulaisuustorpat eli perintötorpat, jotka olivat syntyneet perinnönjakojen yhteydessä. Kun maatiloja ei haluttu jakaa, annettiin väistyvälle perilliselle elinikäinen nautintaoikeus torppaan, josta hänen ei useinkaan tarvinnut maksaa lainkaan vuokraa tai ainakin vuokra määriteltiin hyvin alhaiseksi. Vuonna 1767 säädettiin, että perintötorppa oli mahdollista siirtää perintönä seuraavalle sukupolvelle. Perintötorpparin sosiaalinen asema oli työmiestorppariin verrattuna parempi, mutta kun sukupolvet vaihtuivat ja torpparin ja talollisen sukusiteet etääntyivät, vuokraa usein korotettiin ja perintötorpparit vajosivat työmiestorppareiden ryhmään. Yleensä perintötorppareita oli ainoastaan yhdessä sukupolvessa, joten niiden osuus kaikista torppareista jäi pieneksi.⁵³⁹

Oman lukunsa muodostavat ratsumiesten ja ruotusotilaiden asuttamat sotilastorpat, jotka oli niin ikään vapautettu maaverosta. Sotilastorppalaitos syntyi kuitenkin palvelemaan täysin

⁵³⁶ Gylling 1909, 14–49; Rasila 2003, 370–374.

⁵³⁷ Gylling 1909, 55 ja 71.

⁵³⁸ Gylling 1909, 13 ja 33 (liitteet); Rasila 2003, 375.

⁵³⁹ Soininen 1974, 36–38.

toisentyyppejä tarkoituspäriä kuin edellä kuvattu perinteinen torpparilaitos, enkä ole tämän vuoksi ottanut sotilastorppia mukaan laskuihin.

Tutkin torppien lukumäärissä tapahtuneita muutoksia henkikirjojen avulla. Olen ottanut mukaan laskuihin kaikki sellaiset maamiehet, jotka ovat saaneet tittelikseen *torppare*. Olen huomioinut myös ns. muonatorpparit, jotka kulkevat henkikirjoissa nimillä jyvätorpparit (*spanmålstorppare*), viljatorpparit, (*sädestorppare*), kalastajatorpparit (*fiskartorppare*) ja miilutorpparit (*torppare och kolare*). Ylivoimaisesti suurimman ryhmän muodostivat jyvätorpparit, joita oli vuoden 1805 henkikirjassa kaikkiaan 131 yhteensä 516 torpparista. Kalastajatorppareita ja miilutorppareita oli ainoastaan muutamia.⁵⁴⁰

Tutkimuskirjallisuudessa on tuotu esiin, kuinka muonatorppareiden tilukset olivat niin pieniä, että ne eivät riittäneet turvaamaan torppariperheen toimeentuloa, ja palkka maksettiinkin pääosin viljana (tästä nimitys jyvätorppari) tai muina ruokatavaroina.⁵⁴¹ Muonatorpparit olivatkin lähempänä palvelusväkeä kuin maanviljelijäväestöä. Tulisiko tämä ryhmä jättää laskujen ulkopuolelle? Viljo Rasila on asettunut tälle kannalle. Hänen mukaansa varsinaisia torppareita olivat ainoastaan maatorpparit eli sellaiset vuokratilajelijät, joilla oli myös omaa maata. Tässä katsannossa muonatorpparit eivät olleet torppareita. Gylling on sen sijaan omissa laskelmissaan ottanut huomioon myös muonatorpparit. Tämä käy selvästi ilmi, kun verrataan Gyllingin pitäjakohtaisia lukumääriä tutkimusalueen henkikirjoihin. Tässä kohtaa on vielä todettava, että torpparikäsite oli epämääräinen myös aikalaisille. Väkilukutauluissa sovellettiin selvästi tiukempaa määritelmää kuin henkikirjoissa.⁵⁴² Omassa työssäni olen päättänyt noudattamaan Gyllingin luokitteluperusteita, eli muonatorpparit on laskettu mukaan kokonaismääriin. Olen päättänyt tähän ratkaisuun, koska käytettävissä ei ole sellaista tutkimustietoa, joka selvästi osoittaisi, että muonatorppareiden ja ”tavallisten” torppareiden välillä olisi 1700-luvulla ja 1800-luvun alussa ollut selvä ero. Henkikirjojen perusteella on myös pääteltävissä, että luokitteluperusteet olivat horjuvia: toisinaan sama henkilö on merkitty jyvätorppariksi ja toisinaan vain torppariksi. Myöhemmin 1800-luvun puolella maatorpparit erottuvat kenties selvemmin omaksi ryhmäkseen, mutta torpparilaitoksen varhaisvaiheessa käsitteet olivat joustavia.

Vuoden 1779 henkikirjasta löytyy myös kahdeksan uudistorppaa (*nybyggetorp*). Uudistorppaa voidaan pitää torpan ja uudistilan välimuotona, sillä monista uudisasutustorpista saattoi vuosien saatossa tulla maaveroa maksavia uudistiloja, kunhan torppari oli ensin saanut raivatuksi niin paljon maata, että hän saattoi anoa uudistilan statusta maaherralta. Tämä ryhmä poikkeaa muista torppareista, koska uudistorppa ei ollut samalla tavalla sidoksissa kantatilaan kuin varsinaiset päivätyötorpat. Olen kuitenkin ottanut myös uudistorpat mukaan laskuihin, koska niiden asukkaat on yhtä kaikki luokiteltu torppareiksi. Henkikirjoissa esiintyy jonkin verran myös ns. niitty- ja metsävahteja (*ängsvakt, skogsvakt*). Niitty- ja metsävahdit olivat todennäköisesti jonkinlaisia metsätorppareita, joiden työvelvoitteisiin kuului niittyjen ja

⁵⁴⁰ KA, läänintilit 8525.

⁵⁴¹ Böckerin 1830-luvulla keräämien tietojen mukaan siuntiolainen jyvätorppari teki talossa töitä kolmena päivänä viikossa ja sai siitä palkakseen 4,5 tynnyriä rukiita sekä kuusi leiviskää suolattuja silakoita. Favorin 1986, 128.

⁵⁴² Karjaalla oli taulustolaitoksen mukaan vuonna 1805 yhteensä 135 torpparia, kun henkikirjojen mukaan torppareita oli 151. KA, Karjaan kirkonarkisto, väkilukutaulut 1805; KA, läänintilit 8525. Ks. myös Gylling 1909, 34 (liitteet).

Taulukko 8.3. *Torppien määrä tutkimusalueella 1724–1805*

	1724	1757	1779	1805
Inkoo	1	15	29	87
Karjaa	1	50	94	151
Siuntio	8	36	67	107
Tenhola	3	53	110	171
Yhteensä	13	154	300	516

Lähteet: Ks. taulukko 8.1 (sivu 181).

metsien käytön valvominen. Tämän ryhmän olen jättänyt pois laskuista, koska sen jäseniä ei henkikirjoissa kutsuttu torppareiksi. Yhteensä niitty- ja metsävahteja oli kussakin pitäjässä ainoastaan muutamia, joten kokonaiskuvan kannalta tällä valinnalla ei ole mainittavaa merkitystä.

Olen koonnut tutkimustulokset taulukkoon 8.3. Lähtökohdaksi olen ottanut vuoden 1724, jolloin Länsi-Uudenmaan rannikkopitäjissä oli henkikirjojen perusteella ainoastaan 13 torppaa. Lukua on pidettävä jonkin verran liian alhaisena, sillä esimerkiksi Tenholassa oli vuonna 1700 kahdeksan torpparia ja vuonna 1728 seitsemän torpparia eli selvästi enemmän kuin vuonna 1724. Vastaavasti Snappertunan kappeliseurakunnassa oli vuonna 1730 yhteensä 12 torpparia, kun koko Karjaan pitäjän alueella oli kuusi vuotta aikaisemmin laaditun henkikirjan mukaan ainoastaan yksi torppari. Gyllingin laatiman tilaston perusteella tutkimusalueen pitäjissä oli vuonna 1728 yhteensä 46 torpparia, joista 21 oli kruununmaalla. Gyllingin tiedot perustuvat suostuntaveroluetteloihin. Tämä viittaisi siihen, että vuoden 1724 henkikirjassa ovat mukana ainoastaan rälssimaalle perustetut torpat. Myöhemmissä henkikirjoissa vastaavaa puutetta ei ole havaittavissa.⁵⁴³

Vuoteen 1757 mennessä torppareiden määrä oli kasvanut yli 150:een. Kasvu oli kohtalaisen tasaista, sillä Gyllingin taulukon perusteella vuonna 1738 torppareita oli 85 ja vuonna 1747 yhteensä 104.⁵⁴⁴ Torppien perustaminen jatkui voimakkaana vuoden 1757 jälkeen. Olen käynyt läpi henkikirjoja jonkin verran myös poikkileikkausvuosien välimaastosta, ja vaikuttaisi siltä, että torppia syntyi poikkeuksellisen paljon 1760-luvun lopussa ja 1770-luvun alussa sekä uudelleen 1800-luvun alussa. Vuoden 1800 henkikirjasta löytyy yhteensä 380 torppaa, kun viisi vuotta myöhemmin torppareita oli jo yli 500. Kasvupyrähdys saattaa johtua siitäkin, ettei torppia syystä tai toisesta kirjattu vuoden 1800 henkikirjaan yhtä huolellisesti kuin vuoden 1805 henkikirjaan. On myös mahdollista, että torppa määriteltiin vuonna 1805 eri tavoin kuin aikaisemmin.⁵⁴⁵

Kun edellä kuvattua kehityskulkua verrataan isojaon toimeenpanoon, havaitaan, että

⁵⁴³ Gylling 1909, 55–56 (liitteet); Nikula 1938, osa 1, 121; Rask 1991, 273. Gyllingin tiedot eivät ole täysin vertailukelpoisia taulukon 8.3 kanssa, sillä Gylling on noudatellut tilaston laatimisessa hallintopitäjien rajoja, kun taas oma tutkimusalueeni vastaa silloisia kirkkopitäjiä. Kyse on tosin vain muutamista kylistä, joita löytyi lähinnä Karjaalla ja jonkin verran myös Tenholassa.

⁵⁴⁴ Gylling 1909, 87–88 ja 98 (liitteet).

⁵⁴⁵ KA, läänintilit 8496 (v. 1800) ja 8525 (v. 1805).

ilmiöt osuvat ajallisesti yhteen. Valtaosa isojaista toimitettiin tutkimusalueella nimenomaan 1750–1770-luvuilla, jolloin torpparilaitoksen kasvu oli voimakasta. Yhteys heikkenee jonkin verran, kun torppien perustamista tarkastellaan tilakohtaisesti. Suurin osa tutkimusalueella sijainneista torpista perustettiin yksittäistilojen, kuten kartanoiden ja ratsutilojen maille, joilla ei useinkaan ollut tarpeen toimittaa lainkaan isojakoa. Noin 200 torpparia teki vuonna 1805 päivätyönsä kartanoille, ja noin sata torpparia oli asettunut ratsutilojen maille. Virkataloilla oli alle 40 torpparia, ja noin 30 torpparia asui ruukkien omistamilla maatiloilla. Yhteensä em. suurtiloilla sijaitsi noin 70 % kaikista torpista.⁵⁴⁶ Talonpojat olivat puolestaan perustaneet 150 torppaa eli hieman alle kolmanneksen kaikista torpista. Talonpoikaisen torppariliikkeen merkitys oli suurin Inkoossa, jossa kaksi kolmasosaa torpista oli talonpoikien perustamia. Karjaalla noin kolmannes torpista sijaitsi talonpoikien mailla. Tenholassa ja Siuntiossa talonpoikien merkitys oli vähäisempi.

Valtaosa näistä noin 150 talonpoikien maille perustetusta torpasta ilmestyy henkikirjoihin 1780- ja 1790-luvuilla sekä 1800-luvun alussa, eli jonkin verran yhteismaiden jakamisen jälkeen. On kuitenkin hyvin hankalaa yksiselitteisesti osoittaa, että ilmiöiden välillä olisi ollut kausaalinen suhde. Yleisellä tasolla on varsin kiistatonta, että isojako helpotti torppien perustamista, koska isännät eivät joutuneet enää hankkimaan naapureiden hyväksyntää. Toisaalta väestö kasvoi niin voimakkaasti, että torpat olisi perustettu todennäköisesti ilman yhteismaiden jakamistakin. Isojaon toimeenpano ei siis ollut torpparilaitoksen laajentumisen edellytys.

Kokonaan toinen kysymys liittyy torppareiden nautintaoikeuksiin isojaon jälkeen. Saivatko torpparit kerätä kotitarvepuita ja kasketa talollisten yksityisissä metsissä samalla tavalla kuin kylien yhteismailla? Peruslähtökohtana on pidettävä sitä, että torppareiden oikeudet ja velvollisuudet perustuivat torpparin ja talollisen väliseen keskinäiseen sopimukseen, jossa myös metsänkäyttöoikeudet usein määriteltiin, eikä ole mitään syytä olettaa, että isojaon yhteydessä näitä oikeuksia olisi jollain tavoin muutettu. Ainakaan en ole löytänyt tuomiokirjoista tapauksia, jotka viittaisivat tähän suuntaan. 1800-luvulla tilanne muuttui. Metsienkäyttöoikeuksia rajoitettiin ja olemassa olevia sopimuksia tulkittiin ankarammin. Etenkin kartanoiden torpparikontrahteissa ryhdyttiin määrittelemään hyvinkin tarkasti, mistä polttopuut ja aidanvitsakset oli lupa kerätä. Tiukennusten aika koitti tämänhetkisen käsityksen mukaan kuitenkin vasta vuosikymmeniä yhteismaiden jakamisen jälkeen.⁵⁴⁷

Pelto- ja niittyalojen muutokset n. 1650–1880

1700-luvulla käynnistynyt voimakas väestönkasvu heijastui väistämättä myös maataloustuotantoon. Kun väestö kasvoi, oli kokonaistuotannonkin kasvettava. Kotitalouksilla oli tässä tilanteessa käytettävissään kaksi keinoa: kasvattaa olemassa olevien peltojen tuottavuutta (maataloustuotannon tehostaminen) tai raivata uutta peltomaata (maataloustuotannon laajentaminen). Vaihtoehdot eivät sulkeneet toisiaan pois. Esimerkiksi Hollannissa peltoala laajeni

⁵⁴⁶ Suurimmat torpparialueet olivat Siuntiossa Sjundbyn, Siutian ja Pikkalan kartanoilla, Tenholassa Lindön, Prästkullan ja Riilahden kartanoilla sekä Kyran ratsutilalla ja Karjaalla Deberbyn säterillä, Raaseborgin virkatalolla ja Norrbyn ratsutilalla. Kaikilla em. suurtiloilla oli vähintään kymmenen torpparia. Inkooseen ei vuoteen 1805 mennessä ollut vielä muodostunut ainuttakaan yli 10 torpan keskittymää. Lähteet ks. taulukko 8.1.

⁵⁴⁷ Jutikkala 1932, osa 2, 202–203; Niemelä 1990, 114–116.

merkittävästi 1500- ja 1600-luvuilla järvien kuivaamisen ja meren patoamisen avulla samaan aikaan, kun maataloudessa otettiin käyttöön uusia viljelymenetelmiä, jotka sittemmin levisivät Englantiin, Ranskaan ja Saksaan ja ennen pitkää myös Pohjoismaihin.⁵⁴⁸ Sen sijaan Euroopan syrjäseuduilla luonnonolosuhteet sekä pääoman ja työvoiman puute hankaloittivat uusien viljelymenetelmien omaksumista, ja useimmiten ainoa keino kokonaistuotannon kasvattamiseksi oli uudisraivaus. Karjalohjan kirkkoherra Eric Lenqvist kiteytti uudisraivauksen merkityksen seuraavaan tapaan: ”Kansan lisääntyminen vaikuttaa paljon uutisviljelyyn. Sillä miten voivat asukkaat, väkiluvun lisääntyessä, elättää itsensä, elleivät he raivaa itselleen peltoa ja niittyä?”⁵⁴⁹

Peltoalojen kasvu ei ollut kuitenkaan 1700-luvun ilmiö. Viljelysmaan laajenemisen voi katsoa alkaneen jo sydänkeskiajalla, 1100–1300-luvuilla, kun ruotsalaiset uudisasukkaat rantautuivat Länsi-Uudenmaan rannikolle ja ryhtyivät raivaamaan jokivarsien ja merenlahtien liejusavikkoja pelloiksi. Päätepisteensä uudisraivaus saavutti jossain vaiheessa toisen maailmansodan jälkeen, jolloin peltomaan osuus alkoi jonkin verran laskea.⁵⁵⁰ Näiden ääripäiden välillä, noin 800 vuoden kuluessa uutta peltomaata raivattiin jatkuvasti aina sitä mukaa kun asutus laajentui ja väestö kasvoi. Kehitys ei tosin ollut tasaista. Kriisiaikoina, kuten sota- ja katovuosina sekä ilmastollisesti ankarina aikoina viljelyksessä ollut peltoala saattoi myös supistua, kun maaseudun rahvas ei kyennyt hoitamaan kaikkia tiluksiaan ja pellot pääsivät metsittymään.

1650–1700

Peltojen osuus Inkoon ja Tenholan maa-alasta oli suurin piirtein kaksi prosenttia 1600-luvun puolivälissä, noin 300 vuotta uudisasutuskauden päättymisen jälkeen, jolloin uudisraivauksen saavutuksia on mahdollista ensimmäistä kertaa tarkastella kutakuinkin luotettavasti (ks. taulukot 8.4–8.6). Näistäkin tiluksista puolet oli vuosittain kesantona. Karjaalta ja Siuntiossa ei ole käytettävissä maakirjakarttoja, mutta myöhemmän kehityksen valossa on todennäköistä, että peltomaan osuus oli myös näissä pitäjissä karkeasti ottaen muutaman prosentin luokkaa, Siuntiossa kenties hieman enemmän. Niittyjen laajuudesta on mahdotonta sanoa mitään varmaa maakirjakarttojen perusteella, mutta siinäkin tapauksessa, että niityn ja pellon suhde olisi 1600-luvun puolivälissä ollut selvästi korkeampi kuin isojaon aikoihin, oli pelto- ja niittymaata kokonaisuudessaan tuskin yli 10 prosenttia kaikista tiluksista. Ylivoimaisesti suurin osa maa-alasta oli metsää, laidunmaata, suota ja kalliota.

Peltomaan osuus oli alhainen myös muualla Etelä-Suomen peltoviljelyalueella. Ala-Satakunnassa peltoprosentti oli sata vuotta aikaisemmin eli 1500-luvun puolivälissä 1–2 prosentin luokkaa; Hämeessä peltojen osuus vaihteli puolesta prosentista kolmeen. 1600-luvun puoliväliin mennessä peltoala oli todennäköisesti kasvanut jonkin verran, mutta tilanne oli tuskin merkittävästi toisenlainen ottaen huomioon, että peltoviljely taantui monin paikoin kolmikymmenvuotisen sodan aikana. Ainoastaan Varsinais-Suomessa peltoviljely oli selvästi laajamittaisempaa. Raision, Maskun ja Laitilan pitäjissä peltoprosentit vaihtelivat 12–14

⁵⁴⁸ Grigg 1980, 150–155.

⁵⁴⁹ Lencqvist 1919, 97 (käännös Lyyli Malmgren). Kirjoitus ilmestyi alun perin *Tidningar Utgifne af et Sällskap i Åbo* -lehdessä vuosina 1775–1776.

⁵⁵⁰ Granberg 2004, 142.

välillä jo 1500-luvun puolivälissä.⁵⁵¹

Peltomaan osuus oli muutaman prosentin luokkaa myös Närken maakunnassa Keski-Ruotsissa. Tukholman saaristossa peltomaata oli vuonna 1640 noin 1,5 %. Keski-Ruotsin ja Skoonen peltoviljelyalueilla peltomaan osuus maa-alasta oli selvästi suurempi. Skoonen tasankoalueilla peltojen osuus oli noin puolet maa-alasta jo 1600-luvun lopulla, joissakin pitäjissä jopa kaksi kolmannesta. Keski-Ruotsissa peltomaa peitti keskimäärin 10–15 % kylien tiluspinta-alasta. Joissakin Itä- Götanmaan pitäjissä peltoprosentti oli yli 25 tai jopa yli 30.⁵⁵²

Peltoprosenttien perusteella ei ole silti tarpeen vetää liian pitkälle meneviä johtopäätöksiä peltoviljelyn merkityksestä, sillä maanlaatu vaikutti ratkaisevasti peltoviljelyn laajuuteen. Länsi-Uudenmaan rannikolla oli paljon sellaista joutomaata, johon terävinkään aura ei purrut, joten peltojen osuus ei voinut missään vaiheessa kasvaa yhtä suureksi kuin vaikkapa Skoonessa.

Inkoolaisilla taloilla oli 1600-luvun puolivälissä keskimäärin 5,6 tynnyrinalaa peltoa. Luvussa on mukana myös kolme Inkoossa sijainnutta säteriä, joilla tosin oli kylvöluetteloiden perusteella hyvin samansuuruiset pellot kuin talonpoikaisilla taloilla. Pienimmät peltoalat löytyivät rannikon ja saariston kylistä, jotka elivät pääosin kalastuksella. Peltoviljelyllä oli toissijainen merkitys. Kooltaan nämä saariston maatilat olivat usein jopa alle yhden tynnyrinalan suuruisia. Tenholassa keskimääräinen tilakoko oli sitä vastoin yli yhdeksän tynnyrinalaa eli selvästi suurempi kuin Inkoossa. Pienimmät peltovainiot löytyivät niin ikään kalastuskylistä Hankoniemeltä ja saaristosta. Saaristobooliin kuuluvien kylien peltoalat olivat keskimäärin kuuden tynnyrinalan suuruiset.⁵⁵³

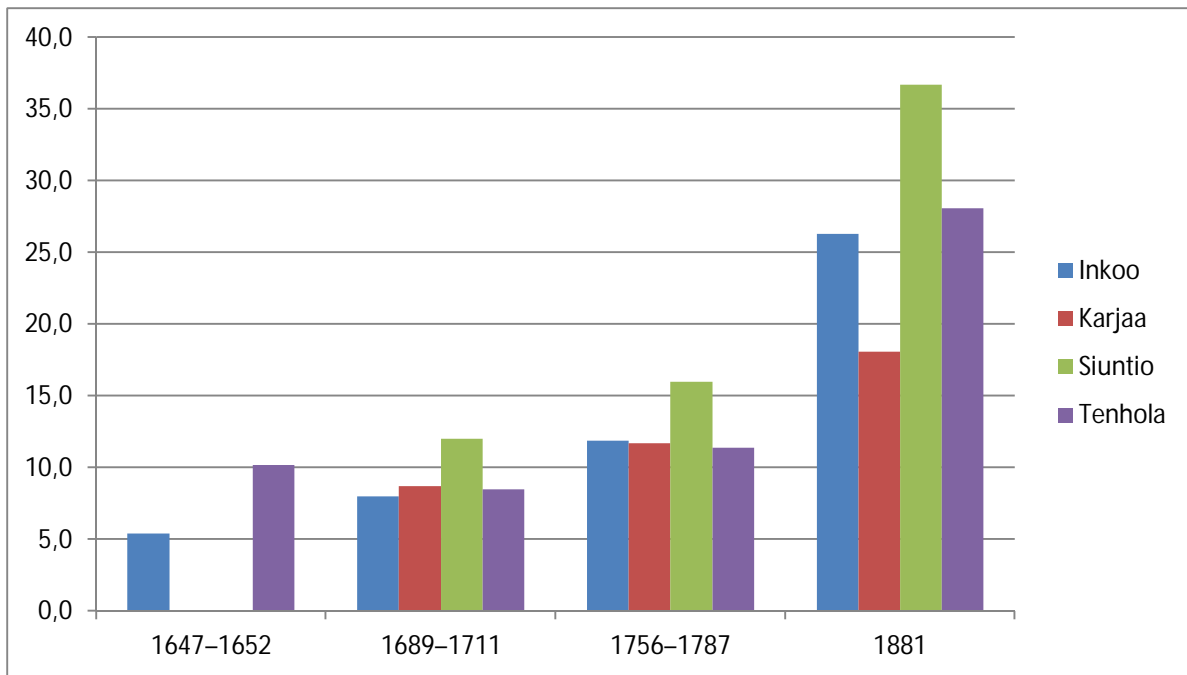
Koko Suomen mittakaavassa tenholalainen maatila vastaa suurin piirtein keskiarvoa, jonka on arvioitu olleen vuonna 1635 noin 9,7 tynnyrinalaa. Suurimmat peltoalat olivat satakuntalaisilla ja varsinaissuomalaisilla tiloilla. Satakunnan jokilaaksossa peltoa oli taloa kohti maakirjakarttojen perusteella keskimäärin 8,1 tynnyrinalaa ja Ylä-Satakunnassa, Längelmäveden seudulla 8,6 tynnyrinalaa. Satakunnan rannikolla, Ulvilassa viljelmien koko oli sen sijaan jonkin verran suurempi eli 11,7 tynnyrinalaa. Varsinais-Suomesta ei ole käytettävissä maakirjakarttoihin perustuvia peltoalatietoja, mutta kylvötietojen perusteella on arvioitu, että Vehmaan kihlakunnassa talot olivat vuonna 1600 keskimäärin 18,5 tynnyrinalan suuruisia. Koko Varsinais-Suomessa keskiarvo oli vuonna 1635 noin 17 tynnyrinalaa. Myös Länsi-Hämeessä, Sääksmäellä ja Saarioisilla maatilakohtaiset peltoalat nousivat varsin korkealle eli 13,8 tynnyrinalaan. Keskimääräisen viljelmän koko oli Hämeessä 1600-luvun alkupuoliskolla selvästi alhaisempi, noin 8,5 tynnyrinalaa. Tämäkin luku ylittää selvästi keskimääräisen inkoolaisen maatilalan, joka vertautuu lähinnä niihin hämäläistaloihin, jotka sijaitsivat keskusalueiden ulkopuolella, sellaisilla seuduilla, missä keskeinen osa leipäviljasta saatiin kaskista. Tällaisia seutuja löytyi mm. Uudenmaan ja Hämeen rajapitäjistä sekä Päijät-Hämeestä. Inkootakin pienempiä peltoalat olivat Hämeen pohjoisosissa, Peräpohjolassa, Savossa ja Kymijoen ympäristössä.⁵⁵⁴

⁵⁵¹ Jutikkala 1980b, 172–173; Nummela 2003, 148–149. Tarkoitin peltoprosentilla peltomaan osuutta pitäjien kokonaispinta-alasta. Käsitteestä tarkemmin ks. liite 1.

⁵⁵² Hannerberg 1971, 22–23; Olai 1983, 151.

⁵⁵³ Nordström 1968, 16. Ks. myös kaavio 8.1.

⁵⁵⁴ Säihke 1963, 16–18; Jutikkala 1980b, 175; Nummela 2003, 146–147.

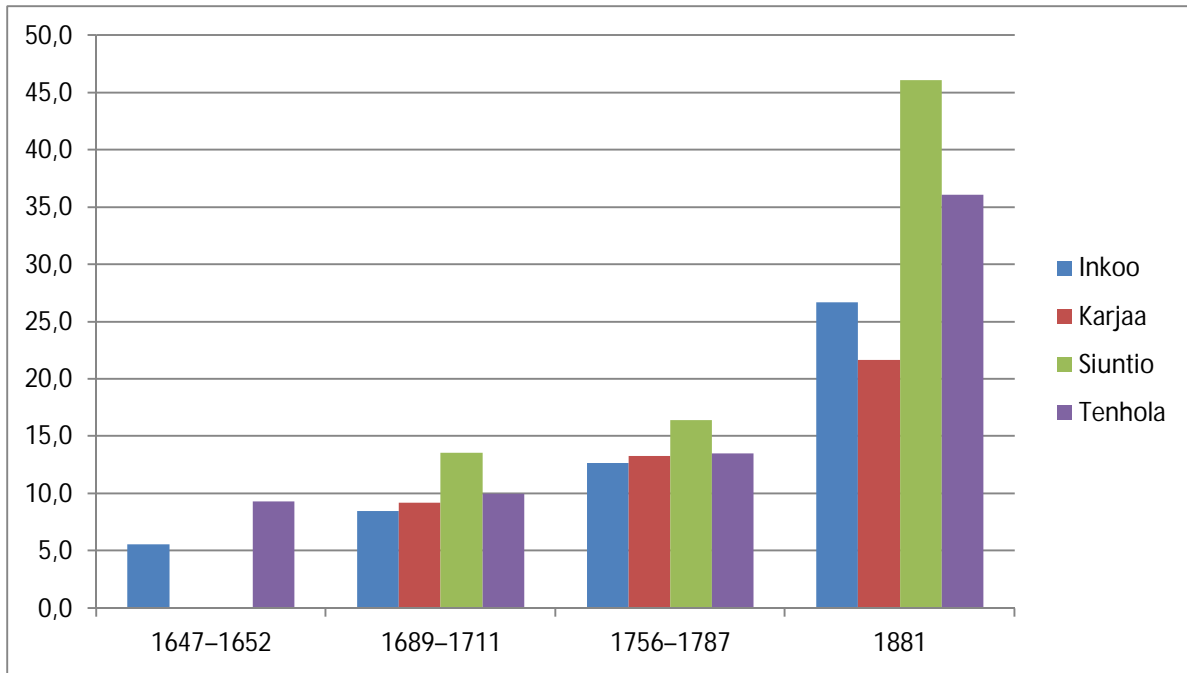
Kaavio 8.1. Keskimääräinen maatalan koko otantatutkimuksen perusteella tynnyrinaloissa mitattuna (1 tynnyrinala = 0,49 ha)⁵⁵⁵

Miksi peltoalat olivat Inkoossa niin pieniä muihin eteläisen peltoviljelyalueen pitäjiin verrattuna? Historiantutkimuksessa peltoaloja pidetään usein taloudellisen kehityksen mittarina: mitä suuremmat pellot, sitä vauraampi talo. Todellisuudessa tilanne ei ollut näin yksioikoinen. Inkoo tuskin oli merkittävästi köyhempää seutua kuin Lounais-Suomi. Maatilojen kokoerot ilmentävät pikemminkin erilaisia elinkeinorakenteita ja erilaisia luonnonolosuhteita. Uusimaa muodosti ilmastollisesti omaleimaisen alueen, jolle oli tyypillistä rukiin huono talvehtiminen, mikä johtui lumi- ja routaolojen suuresta vaihtelusta. Tämä piirre erotti maakunnan ilmastollisesti omaksi kokonaisuudekseen. Välillä maa jäi syystalvella lumettomaksi, jolloin se saattoi routaantua syvälle tammi- ja helmikuun pakkasilla. Jos syystalvi oli tavallista kylmempi, kasvoi lumipeite nopeasti niin suureksi, ettei routaa ehtinyt tulla, ja tällöin lumihope saattoi iskeä rukiin oraisiin. Länsi-Uudellamaalla ilmastollisesti ankaria vyöhykkeitä olivat etenkin Inkoo ja Tenholan pohjoisosat. Näillä seuduilla rukiin, tärkeimmän syysviljan, talvehtimisriski oli suuri, ja kaskeamisen merkitys korostui. Siuntiossa ja Karjaalla ilmasto oli jonkin verran suotuisampi, ja todennäköisesti myös maatilojen keskikoko oli hieman suurempi. Ainakin Sannäsin kylässä Karjaalla maatiloilla oli peltoa hieman yli seitsemän tynnyrinalaa eli jonkin verran enemmän kuin Inkoossa keskimäärin.⁵⁵⁶

Kaskeamisen merkityksestä Inkoossa kertoo jotain sekin, että Hans Hansson kirjasi maakirjaan lähes jokaisen kylän kohdalle lyhyen arvion kaskimetsän laadusta, ja näiden tietojen valossa kaskimetsää oli kylillä ”joltisenkin riittävästi” (*temlig Skoogh till Swedie, temlig god Swedie* tai *på denna Bijess ågor ähr godh Swedie*) tai vähintäänkin ”kotitarpeisiin” (*til egit behof* tai *till nödtröft*). Muutamalla kylällä kaskimetsä oli vain vähän (*ganska ringa Swedie skoogh* tai *ringa suedie skogh*). Huonoin tilanne oli saaristokylissä. Kämpbackan

⁵⁵⁵ Lähteet ja tarkat lukuarvot ks. liite 9. Huom. peltoaloihin on laskettu mukaan myös torppien pellot.

⁵⁵⁶ KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B1a 104–105; Solantie 1997, 27.

Kaavio 8.2. Arvio keskimääräisestä tilakoosta tynnyrinaloissa mitattuna⁵⁵⁷

kylässä ei ollut ”lainkaan metsää” (*Till denne bij ähr ingen skoogh*), ja Rövarsin kylä oli ”kooltaan vähäinen” (*Till denne Bij ähr ringa Utrijmme*).⁵⁵⁸

Inkoossa peltoviljelyn merkitystä vähensivät myös kalastus, karjanhoito ja talonpoikaispurjehdus. Rannikkokyläen talonpoikien ei tarvinnut pitää kovin suuria peltoja, koska he saattoivat ostaa tarvitsemansa leipäviljan sisämaan talonpojilta tai tallinnalaisilta kauppailta. Tärkeimpiä vientituotteita olivat polttopuut, laudat, humala, tuore ja suolattu kala sekä kotitalouseläimet kuten hevoset, lehmät ja lampaat. Tallinnasta tuotiin ruista, ohraa, mallasta ja suolaa.⁵⁵⁹

Inkoolaisen ja tenholalaisen maatalon kokoero selittyy ainakin osittain sillä, että maatalojen autoituminen ja suurtilojen muodostaminen oli 1600-luvulla voimakkaampaa Tenholassa kuin Inkoossa. Tenholassa taloluku putosi suurvaltasiotien aikana yli 40 %, kun taas Inkoossa taloluku väheni noin 27 %. 1600-luvun alun kriisivuodet kasvattivat keskimääräistä tilakokoa myös muualla Suomessa.⁵⁶⁰

Inkoon ja Tenholan välinen ero tasoittui 1600-luvun jälkipuoliskolla, sillä Inkoossa peltoala kasvoi noin 600 tynnyrinalalla 1700-luvun alkuun mennessä. Pellon osuus nousi 2,7 %:iin. Tenholassa peltoviljely jopa taantui jonkin verran, sillä peltoprosentti putosi alle kahteen. Viljelmien keskikoko vuorostaan kasvoi Inkoossa yli kahdeksaan tynnyrinalaan, kun taas Tenholassa maatalakohtainen peltoala jopa pienentyi otannassa mukana olevilla tiloilla. Tenholan kohdalla peltoaloissa tapahtuneita muutoksia on mahdollista havainnollistaa astetta tarkemmin, kun otetaan mukaan vertailuun ainoastaan sellaiset maatilat, jotka mitattiin sekä 1600-luvun puolivälissä että 1600- ja 1700-lukujen taitteessa. Kahteen kertaan mitattuja maa-

⁵⁵⁷ Lähteet ks. liite 9.

⁵⁵⁸ Brenner 1936, osa 2, 393–426.

⁵⁵⁹ Brenner 1936, osa 1, 284.

⁵⁶⁰ Ks. taulukko 8.1 (sivu 181). Luukko 1957, 437.

tiloja oli yhteensä 80. Tällä otannalla tilakohtainen peltoala väheni 10,5 tynnyrinalasta 8,5 tynnyrinalaan.⁵⁶¹

Inkoon kohdalla peltoalan voimakas kasvu on nähtävä merkkinä elinkeinorakenteen muutoksesta: kaskiviljelyn merkitys väheni peltoviljelyn kustannuksella. Ruukkiteollisuuden laajentuminen Länsi-Uudellemaalle 1600-luvulla kasvatti metsien arvoa siinä määrin, ettei metsiä kannattanut enää kaataa kaskeksi samassa mittakaavassa kuin aikaisemmin, ja inkoolaisten oli pakko ryhtyä raivaamaan uutta peltoa. Kaskiviljelyn laajuudesta ei ole käytettävissä määrällistä aineistoa 1600-luvun jälkipuoliskolta, mutta päätelmä on tehtävissä jo pelkästään peltoalatietojen perusteella. Päätelmä saa tukea muutamasta tuomiokirjasta. Vuonna 1690 Billskogin asukkaat toivat käräjien vahvistettavaksi sopimuksen, jonka mukaan kaskeaminen ja miilunpoltto kylän yhteismailla kiellettiin 12 vuoden ajaksi. Vuonna 1691 Ingarskilan asukkaat kielsivät kaskeamisen ja miilunpolton seitsemäksi vuodeksi. Rådkilan kylässä vastaavanlainen kielto astui voimaan vuonna 1695 ja Degerön kylässä vuonna 1705.⁵⁶² Kaskeamista haluttiin siis rajoittaa, mutta viljan kokonaistuotantoa ei voitu kuitenkaan supistaa, joten uuden peltomaan raivaus oli väistämätöntä.

Peltoalat kasvoivat myös muualla Uudellamaalla, joten Inkoo ei tässä suhteessa ollut poikkeus. Kasvuvauhti kuitenkin ylitti keskiarvon. Kylvötietojen perusteella on arvioitu, että peltoalat olisivat kasvaneet koko Uudenmaan alueella 1600-luvun puolivälistä vuoteen 1700 asti yhteensä 41 %, kun Inkoossa peltoalat kasvoivat 52 %. Koko maan kasvuksi on arvioitu 27 %.⁵⁶³

Peltoalojen kasvu ei välttämättä tarkoittanut, että talonpojat olisivat raivanneet uutta pelto- maata. Jutikkalan arvion mukaan suuressa osassa Suomea edistys rajoittui siihen, että 1600-luvun jälkipuoliskolla kynnettiin pelloksi edellisen vuosisadan lopussa ja 1600-luvun alussa nurmeltuneet ja metsittyneet pellot. ”Yllättävää ei olisi, jos ilmaston ollessa ankarimmillaan ja sotien normaalitilana maanviljelystä ei olisi pystytty laajentamaan siitä, mihin suotuisimmissa oloissa oli päästy.”⁵⁶⁴ Inkoon kohdalla 1600-luvun kehitys ei kuitenkaan istu tähän yleiseen hahmotelmaan. Maatilakohtainen peltoala oli Inkoossa 1500-luvun puolivälissä noin kuusi tynnyrinalaa eli samaa luokkaa kuin 1600-luvun puolivälissä. 1600-luvun alussa keskimääräinen peltoala oli korkeintaan 3,5–3,6 tynnyrinalaa. Tiedot perustivat kylvötietoihin, joten niihin sisältyy useita epävarmuustekijöitä. Jos oletetaan, että suuruusluokka on kohdallaan, niin metsittyneet pellot oli saatu raivattua 1600-luvun puoliväliin mennessä. 1600-luvun jälkipuoliskolla tapahtuneessa peltoalan kasvussa oli kaiken todennäköisyyden mukaan kyse kokonaan uuden peltomaan raivaamisesta.⁵⁶⁵

Tenholassa tapahtunut päinvastainen kehitys liittyi todennäköisesti em. suurtilojen muodostumiseen. Tilakohtainen peltoala kasvoi todennäköisesti varsin nopeasti 1600-luvulla, ja on aivan mahdollista, etteivät talonpojat enää kenneet viljelemään kaikkia peltojaan 1600-luvun lopulla, kun ilmasto-olot kovenivat. Peltoja jätettiin metsittymään, ja jokapäiväinen

⁵⁶¹ Lähteet ks. liite 9.

⁵⁶² Brenner 1936, osa 1, 251. Kaskeamiskiellot eivät olleet inkoolainen erityispiirre. Siuntiossa Gårdsbölen, Mörsbackan, Palmgårdin ja Grönskogin isännät sopivat vuonna 1670, ettei kukaan saa 6–8 vuoteen tarpeettomalla hakkaamisella tai kaskeamisella tuhota yhteistä metsää, kuten oli tapahtunut. Favorin 1986, 72.

⁵⁶³ Nummela 2003, 144.

⁵⁶⁴ Jutikkala 1980b, 172–173.

⁵⁶⁵ Brenner 1936, osa 1, 242 ja 246.

leipä haettiin yhä useammin kaskesta.⁵⁶⁶ Toinen mahdollinen selitysmalli liittyy työvoimakysymykseen. Tenholassa oli selvästi enemmän kartanoita kuin Inkoossa, ja 1600-luvun lopun nälkävuosista johtuen kartanoilla ei ollut riittävästi työvoimaa pitämään kaikkia tiluksiaan viljeltyinä. Myös Eeva Nordström on kiinnittänyt huomiota peltoalojen vähentymiseen. Hänen mukaansa ilmiö johtuu siitä, että Hans Hanssonin ilmoittamat peltoalat ovat liian korkeita.⁵⁶⁷ Jos tämä selitysmalli pitäisi paikkansa, niin tällöin myös Inkoon tietojen olisi oltava liian suuria, sillä asialla oli sama maanmittari ja mittausten ajankohdat olivat lähellä toisiaan. Tätä on pidettävä kuitenkin epätodennäköisenä. Ei voida uskottavasti olettaa, että inkoolaisilla olisi ollut vieläkin vähäisemmät pellot 1600-luvun puolivälissä. Peltoalojen väheneminen Tenholassa ei siis voi johtua ainoastaan lähdeaineiston epäluotettavuudesta.

1700-luvun alusta isojakoon

1600- ja 1700-lukujen vaihteesta on käytettävissä tietoja kaikista tutkimusalueen pitäjistä. Tuolloin peltoja oli yhteensä noin 7 600 tynnyrinalaa, joka vastasi 2,6 prosenttia kokonaismaa-alasta. Tämä on arvio, mutta sitä voidaan pitää kutakuinkin luotettavana, sillä verollepanokarttoja on säilynyt varsin kattavasti Siuntiota lukuun ottamatta. Peltojen osuus oli samaa suuruusluokkaa myös Espoossa. Simo Lahtela on laskenut verollepanokarttojen avulla Espoon peltoprosentiksi 2,2. Otannassa on mukana 35 % koko Espoon pitäjästä.⁵⁶⁸ Muualta Suomesta ei ole käytettävissä vertailukelpoisia tietoja samalta ajalta. Koko nykyisen Ruotsin alueella peltoja on arvioitu olleen kaksi prosenttia. Alueelliset erot olivat tosin huomattavia. Taalainmaalla ja koko Norlannin alueella peltoja oli ainoastaan 0,5 %, kun taas Etelä- ja Keski-Ruotsin tasankoalueilla peltoprosentit vaihtelivat 15–50 välillä.⁵⁶⁹

Keskimääräiset tilakoot vaihtelivat otantatutkimuksen perusteella 8 ja 9 tynnyrinalan välillä paitsi Siuntiossa, missä tiloilla oli 2–4 tynnyrinalaa enemmän peltoa. Koko Länsi-Uudellamaalla talokohtainen peltoala oli hieman yli yhdeksän tynnyrinalaa.⁵⁷⁰

Alhaisen peltoprosentin perusteella voisi olettaa, että Länsi-Uudenmaan rannikolla oli tilaa uuden viljelysmaan raivaamiseen. Aikalaiset arvioivat tilanteen toisin. Maanmittari Samuel Brotheruksen mukaan uuden peltomaan raivaamiseen oli mahdollisuuksia ainoastaan muutamassa kylässä. Niittymaan laajentamiseen ei ollut mahdollisuuksia missään. Huomio uudisraivaukseen kelpaavan maan vähäisyydestä toistuu lähes jokaisessa verollepanokartassa. Joissakin tapauksissa maanmittari perustelee arviotaan sillä, että maaperä oli liian kivistä ja kallioista.⁵⁷¹ Kartta-aineiston perusteella on mahdotonta arvioida, olivatko Brotheruksen väitteet hänen omiaan vai heijastelivatko ne talonpoikien näkemyksiä. Jos jälkimmäinen vaihtoehto pitää paikkansa, voidaan olettaa, että Brotheruksen arvio vääristää todellisuutta jonkin verran, sillä talonpoikien intresseissä oli vähätellä uudisraivausmahdollisuuksiaan.

⁵⁶⁶ Nikula 1938, osa 1, 292.

⁵⁶⁷ Nordström 1968, 14–15.

⁵⁶⁸ Lahtela, 45–47.

⁵⁶⁹ Gadd 2000, 231–232.

⁵⁷⁰ Haggrén 2010, 137–138. Haggrénin tiedot on otettu sellaisenaan säilyneestä kartta-aineistosta. Tiedoissa olevia aukkoja ei ole pyritty täydentämään. Siuntiota lukuun ottamatta kattavuus on kuitenkin varsin hyvä. Vrt. myös liite 9 tässä tutkimuksessa.

⁵⁷¹ KA, MMH, tutkimusalueen uudistuskartat ja -asiakirjat.

Taulukko 8.4. *Peltoalan kasvu otantatutkimuksen mukaan (%:ia kylien kokonaispinta-aloista)*

	1647–1652			1689–1711		1756–1787		1881	
Inkoo	2,10 %	712,2 ta		3,00 %	1007,4 ta	4,40 %	1502,4 ta	7,90 %	2631,9 ta
Karjaa	-	-		3,70 %	1167,5 ta	5,10 %	1628,0 ta	7,30 %	2339,4 ta
Siuntio	-	-		3,90 %	622,7 ta	5,40 %	862,2 ta	9,60 %	1543,2 ta
Tenhola	2,70 %	600,3 ta		2,10 %	452,8 ta	2,90 %	639,9 ta	6,50 %	1434,9 ta

Lähteet: liite 9.

Taulukko 8.5. *Arvio peltoalan kasvusta koko pitäjien alueella (%:ia pitäjien kokonaispinta-aloista)*

	1647–1652			1689–1711		1756–1787		1881	
Inkoo	1,8 %	1 220 ta		2,7 %	1 820 ta	4,0 %	2 700 ta	6,8 %	4 620 ta
Karjaa	-	-		2,7 %	1 940 ta	3,9 %	2 820 ta	6,5 %	4 670 ta
Siuntio	-	-		3,9 %	2 070 ta	5,1 %	2 700 ta	9,7 %	5 070 ta
Tenhola	2,0 %	2 130 ta		1,6 %	1 730 ta	2,2 %	2 420 ta	5,8 %	6 250 ta

Lähteet: liite 9.

Taulukko 8.6. *Arvio niittyalan kasvusta koko pitäjien alueella (%:ia pitäjien kokonaispinta-aloista)*

	1756–1787			1881	
Inkoo	14,1 %	9 530 ta		15,7 %	10 750 ta
Karjaa	12,2 %	8 730 ta		11,4 %	8 150 ta
Siuntio	14,4 %	7 550 ta		16,4 %	8 600 ta
Tenhola	7,5 %	8 120 ta		9,2 %	10 040 ta

Lähteet: liite 9.

Oli miten oli, uusille pelloille oli todellisuudessa tilaa. Isojaon aikoihin, 1700-luvun jälkipuoliskolla tutkimusalueella oli peltomaata yhteensä 10 600 tynnyrinalaa, joka peitti 3,5 % maa-alasta. Niittymaata oli vuorostaan 33 900 tynnyrinalaa eli 11,3 % maa-alasta. Yhteensä pysyvän viljelyksen piirissä oli siis 15 % pitäjien tiluspinta-alasta. Uutta peltomaata oli raivattu 1700-luvun alun ja isojaon välisenä ajanjaksona hieman alle 3 000 tynnyrinalaa. Valtaosa tästä raivaustyöstä oli todennäköisesti tehty suuren Pohjan sodan jälkeen eli noin 30–40 vuoden aikana. Isojako ei selvästikään ollut uudisraivauksen edellytys.⁵⁷²

Pitäjien välillä oli jonkin verran eroavaisuuksia uudisraivauksen intensiteetissä ja pelto-
viljelyn laajuudessa. Eniten uutta peltoa raivattiin Inkoossa, missä peltoala kasvoi otanta-
tutkimuksen perusteella lähes 50 %. Tenholassa peltoala kasvoi noin 40 %, Siuntiossa ja

⁵⁷² Tilanne oli samanlainen myös muilla seuduilla, joista on laadittu erityistutkimuksia. Ekebybornan pitäjässä peltoalat kasvoivat ennen isojakoa 40 %. Peltoprosentti kasvoi 18,7 %:sta 25,5 %:iin 1640–1775. Närken maakunnassa peltoprosentti kasvoi neljästä prosentista 7,5 %:iin 1630–1780. Hannerberg 1941, 179; Olai 1983, 133 ja 138.

Karjaalla hieman alle 40 %. Maatilakohtaiset peltoalat kasvoivat kaikissa pitäjissä suurin piirtein samassa tahdissa, tosin Siuntiossa mautiloilla oli isojaon aikoihin keskimäärin 3–4 tynnyrinalaa enemmän peltoa kuin muissa pitäjissä. Peltoviljelyn merkitys oli siellä selvästi suurempi kuin ruukkialueen pitäjissä.

Isojaon näkökulmasta peltoalan kasvussa on huomionarvoista myös se, että uudisraivaus oli jonkin verran voimakkaampaa kylissä kuin yksittäistiloilla. Otantatutkimuksen noin 370 maatilalan joukossa on 29 yksittäistilaa, siis sellaista maatilaa, joiden pellot eivät olleet naapurien kanssa sarkajaossa, ja näillä tiloilla peltoalat kasvoivat ennen isojakoa noin 35 %. Tämäkin todistaa, ettei tilusten yhteisnautinta estänyt uuden pellon raivaamista.⁵⁷³

Uudisraivaus tapahtui suurimmaksi osaksi niittyjen kustannuksella, ja tämän seurauksena peltojen lannoitus huononi. Lannoituksen riittämättömyyteen kiinnitettiin huomiota verollepanoasiakirjoissa. Kämpbackan kylässä Inkoossa oli raivattu enemmän peltoja kuin oli mahdollista lannoittaa. Näin peltojen tuottavuus jäi alhaiseksi, etenkin koska metsät olivat niin vähäiset, ettei niistä saatu kerättyä riittävästi lehdeksiä lannoitteeksi. Uusien niittyjen raivaamiseenkaan ei ollut mahdollisuuksia. Myös laidunmaat olivat vähäiset ja riittämättömät, mikä korostui varsinkin kuivina kesinä. Naapurikylien asukkaistakaan ei ollut apua, sillä nämä eivät sallineet maidensa käyttämistä Kämpbackan kylän karjan laiduntamiseen.⁵⁷⁴

Ongelmat olivat hyvin samanlaisia myös karjaalaisessa Knasabackan kylässä. Katselmusmiesten arvion mukaan kylän pellot olivat maanlaadultaan heikkoja ja niiden tuottavuus oli alhainen, koska niityt olivat liian vähäisiä, ja tämän vuoksi peltoja ei lannoitettu riittävästi. Karjan ravintoa oli mahdollista täydentää järviheinällä tai lehvillä, mutta näitä ei kylän mailta löytynyt, minkä vuoksi kylässä oli pulaa tarpeellisesta lannoitteesta.⁵⁷⁵

Laidunmaiden ja niitynraivausmahdollisuuksien vähäisyyteen kiinnitettiin huomiota myös muissa verollepanoasiakirjoissa, ja kylille annettiinkin verohelpotuksia niitypulan ja huonon lannansaannin vuoksi. Riittämättömään lannoitukseen puututaan lähes jokaisen verollepanon yhteydessä. Kiinnostavalla tavalla myös metsien laajuus vaikutti lannansaantiin. Useiden kylien kohdalla mainitaan erikseen, että vähäisten metsien vuoksi lannoitustilannetta ei ollut mahdollista kohentaa keräämällä metsistä kuusenhavuja ja lehdeksiä.⁵⁷⁶

Toinen tyypillinen piirre oli uudisraivauksen painottuminen ulkopelloille. Inkoossa sarkapeltojen pinta-ala kasvoi otannassa mukana olleissa kylissä 645 tynnyrinalasta 855 tynnyrinalaan eli 32 %. Ulkopeltojen pinta-ala kasvoi sen sijaan 275 tynnyrinalasta 473 tynnyrinalaan eli 72 %. Tenholassa sarkapelot kasvoivat 39 % (294 tynnyrinalasta 410 tynnyrinalaan), kun ulkopeltojen pinta-ala lisääntyi yhteensä 59 % (91 tynnyrinalasta 145 tynnyrinalaan). Tenholan kohdalla otanta on selvästi pienempi kuin Inkoossa. Suunta on kuitenkin selvä. Sarkajaon ulkopuolella olevien ulkopeltojen pinta-ala kasvoi nopeammin kuin sarkajakoisten rintamaiden pinta-ala.⁵⁷⁷

⁵⁷³ Valtaosa näistä otannassa mukana olleista yksittäistaloista sijaitsi Karjaalla (20 kpl).

⁵⁷⁴ KA, läänintilit 8349, 3057.

⁵⁷⁵ Ibid., 2818.

⁵⁷⁶ KA, läänintilit 8349; KA, ULH ko, verollepanokirjat (Gar:3a).

⁵⁷⁷ Jaottelu sarka- ja ulkopeltoihin perustuu maanmittareiden tekemään luokitteluun. Ulkopellot merkittiin verollepanokarttoihin ja isojakoasiakirjoihin otsikon ”yksityiset pellot” (*enskilta åkrar*) alle. Kaikissa verollepanokartoissa jaottelua ei ole tehty. Tällöin olen tehnyt jaottelun itse vertaamalla karttaa isojakoasiakirjojen antamiin tietoihin. Muutaman kylän kohdalla luokittelua ei ole mahdollista tehdä. Nämä tapaukset olen jättänyt pois tutkimuksesta.

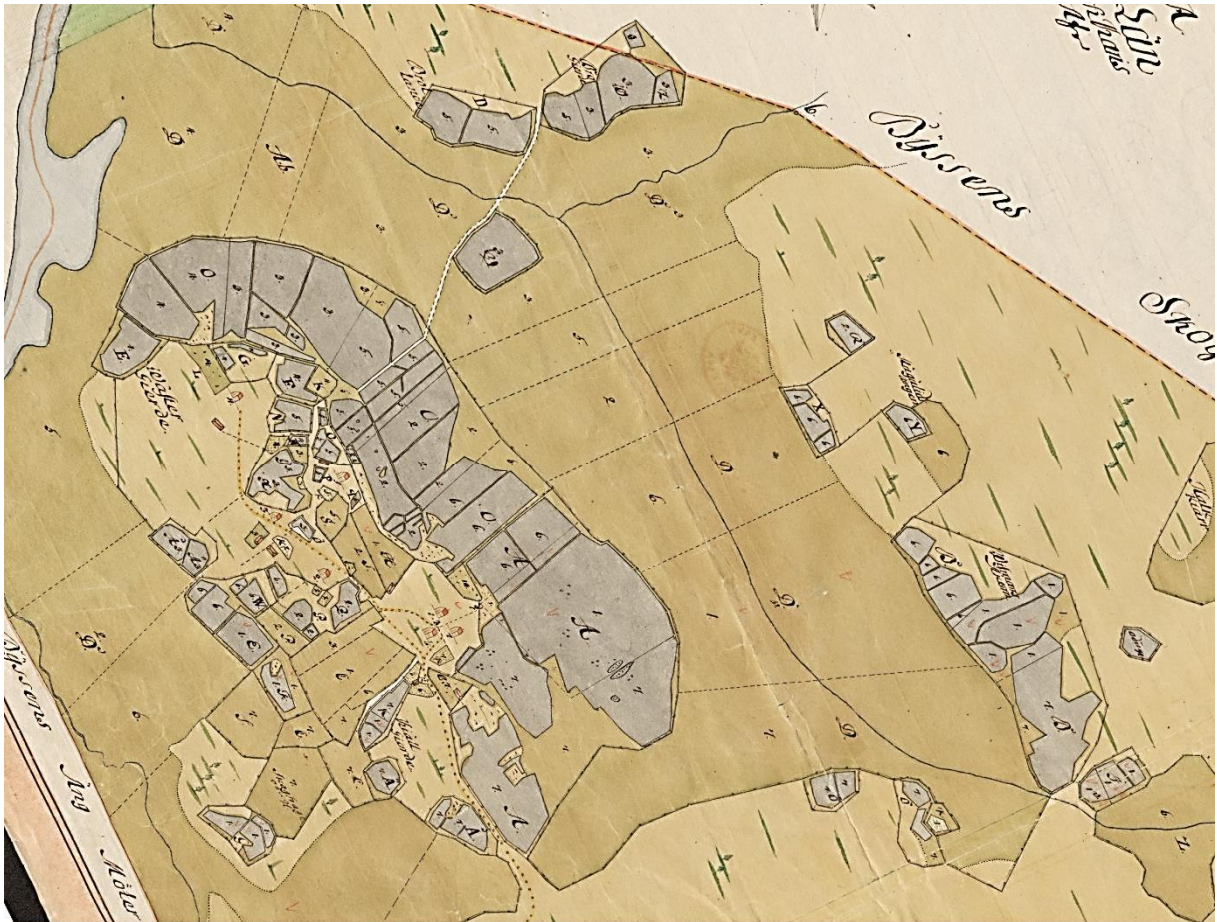

Kartta 8.1. Samuel Brotheruksen piirtämä kartta karjalaisesta Mjölbolstan kylästä (1703)⁵⁷⁸

Ulkopeltojen raivaaminen ei tarkoittanut sitä, että peltoviljely olisi laajentunut uusille alueille. Olen verrannut eriaikaisia kartoituksia keskenään, ja karttakuvat näyttävät poikkeuksetta hämmästyttävän samanlaisilta (ks. tämän aukeaman kartat Mjölbolstan kylästä). Kylien läheisyydessä sijainneiden rintamaiden ulkopuolelle ei synny 1600-luvun puolivälin ja isojaon välisenä ajanjaksona uusia viljelyalueita, eivätkä yhteismaat täyty pienistä peltolaikuista. Peltoalan kasvussa olikin kyse ennen kaikkea siitä, että jo viljelyksessä olleita peltoja laajennettiin. Muutamia kyliä, kuten Mjölbolsta, raivattiin myös kokonaan uusia ulkopeltoja, mutta nämä sijaitsivat lähes poikkeuksetta vanhoissa niittyvainioissa tai niiden läheisyydessä.⁵⁷⁹

⁵⁷⁸ KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B16 36/1 (Kuva: Kansallisarkisto). Mjölbolstasta laadittu verollepanokartta on siitä poikkeuksellinen, että siihen on piirretty myös niityt (ks. esim. "By ängen"). Tämä oli hyvin harvinaista ainakin Länsi-Uudellamaalla. Kartan oikeassa alakulmassa näkyy Wissmans-niminen ulkopelto, jonka omistussuhteita ratkottiin oikeudessa juuri isojaon kynnyksellä (ks. sivu 139). Peltojen kaksivuoroviljely näkyy havainnollisesti: puolet pelloista on harmaita, puolet keltaisia.

⁵⁷⁹ KA, MMH, tutkimusalueen uudistuskartat.

Kartta 8.2. Hans Fattenborgin piirtämä isojakokartta Mjölbolstan kylästä (1771)⁵⁸⁰

Isojaon jälkeen

Uudisraivaus jatkui myös isojaon jälkeen, sillä peltopinta-ala lähes kaksinkertaistui vuoteen 1881 mennessä. Kunnallislautakuntien keräämien tietojen mukaan tutkimusalueella oli peltoa yhteensä 20 540 tynnyrinalaa. Myös niittypinta-ala oli kasvanut isojaon jälkeen, sillä luonnonniittyjä oli vuonna 1881 yhteensä 37 360 tynnyrinalaa, mutta niityn ja pellon välinen suhde oli selvästi muuttunut. Niittyjä oli enää 1,8 kertaa enemmän kuin peltoja, kun vielä isojaon aikoihin niittymaata oli noin kolminkertainen määrä peltoihin verrattuna. Pellot kasvoivat siis edelleen niittyjen kustannuksella.⁵⁸¹

Peltoalan kasvu oli nopeinta Tenholassa, missä peltopinta-ala kasvoi otannassa mukana olevilla maatiloilla 124 %. Siuntiossa peltoala kasvoi 79 %, Inkoossa 75 % ja Karjaalla 44 %. Prosenttiluvut eivät ole täysin vertailukelpoisia eriaikaisten isojakomittausten takia. Toisaalta jos isojakomittausten ajankohta otettaisiin huomioon, korostuisi Tenholan erityisyys entisestään, sillä Tenholassa isojakoja ja yksittäistalojen mittauksia toimitettiin aktiivisesti vielä 1770- ja 1780-luvuilla, kun muissa pitäjissä mittaukset keskittyivät 1760-luvulle ja 1770-luvun alkuvuosiin.

⁵⁸⁰ KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B16 36/4–5 (Kuva: Kansallisarkisto).

⁵⁸¹ KA, Senaatin kamarikonttorin arkisto, kunnittaiset tilastot tilakohtaisesta kylvöstä, sadosta ja karjakannasta, Uudenmaan lääni 1881 (Em:8).

Pitäjäkohtaiset erot selittyvät erilaisilla maanomistusrakenteilla. Siuntiossa ja varsinkin Tenholassa oli useita suuria kartanoita, jotka laajensivat pelto-omistuksiaan selvästi aktiivisemmin kuin talonpoikaistilat. Siuntion suurin maanomistaja oli Sjundbyn kartano, jonka peltoalat kasvoivat 83 tynnyrinalasta 347 tynnyrinalaan vuosina 1772–1880. Suitian kartanossa peltoalat kasvoivat samassa ajassa 77 tynnyrinalasta 215 tynnyrinalaan. Merkittävimmät pelto-omistukset kuuluivat Lindön kartanolle, jolla oli peräti 372 tynnyrinalaa eli noin 180 hehtaaria peltoja vuonna 1880. Lindöstä ei valitettavasti ole käytettävissä aikaisempia mittauksia. Myös Karjaalla oli kaksi kartanoa, joilla oli yli 200 tynnyrinalan suuruiset pellot: Raseborg ja Söderby. Kokonaisuudessaan kartanoiden vaikutus jäi kuitenkin vähäisemmäksi kuin Tenholassa ja Siuntiossa.⁵⁸² Kartanoiden merkityksen korostuminen johtui siitä, että niiden omistajat viljelivät markkinoille. Peltoaloja kasvatettiin, koska se oli kannattavaa liiketoimintaa. Talonpoikaistilojen kohdalla markkinoiden merkitys oli todennäköisesti vähäisempi.

Peltoalojen kasvu heijastelee myös samanaikaista väestönkasvua. Tenholassa keskimääräinen vuotuinen väestönkasvu oli 0,41 % vuosina 1780–1875, kun muissa pitäjissä kasvuvauhti jäi noin 0,30 %:iin, Inkoossa hieman sen alle. Tenholan väkiluku kasvoi voimakkaasti etenkin vuoden 1840 jälkeen. Vuotuinen väestön kasvu oli 0,67 %, vaikka ajanjaksolle osuivat 1860-luvun lopun nälkävuodet. Muissa pitäjissä kasvu oli selvästi hitaampaa. Inkoossa väkiluku jopa väheni.⁵⁸³

Isojaon jälkeinen voimakas uudisraivaus näkyy myös maatilakohtaisissa peltoaloissa. Peltoalat kasvoivat eniten Siuntiossa, mikä johtui uudisraivauksen ohella maatilarakenteessa tapahtuneista muutoksista. Maatiloja yhdistettiin suuremmiksi viljelykokonaisuuksiksi nimenomaan juuri Siuntiossa selvästi aktiivisemmin kuin muissa pitäjissä. Karjaalla maatilarakenteen muutokset olivat sen sijaan selvästi vähäisempiä, ja tämän vuoksi taloilla oli keskimäärin ottaen puolet vähemmän peltomaata kuin Siuntiossa. Vuoden 1881 tilastossa on mainittu erikseen torppien kokonaismäärät, ja näiden tietojen avulla on laskettavissa viljelmien keskikoko tutkimusalueella. Inkoossa viljelmät olivat keskimäärin 8,2 ta, Karjaalla 9,5 ta, Tenholassa 12,1 ta ja Siuntiossa 13 ta.⁵⁸⁴

Joutomaiden raivaaminen

Niittyjen raivaaminen pelloiksi johti ennen pitkää kestävämpään tilanteeseen, kuten verollepanoasiakirjoista poimitut esimerkit osoittavat. Peltojen lannoitustilanne huononi, ja tätä kautta myös sadot jäivät pienemmiksi. Uudisraivaukseen liittyneestä dilemmasta oli mahdollista päästä eroon uusien vuoroviljelymenetelmien avulla, joita ryhdyttiin kokeilemaan muutamien kartanoiden tiluksilla 1800-luvun alkupuolella. Suuressa mittakaavassa perinteisestä kaksivuoroviljelystä luovuttiin 1800-luvun jälkipuoliskolla. 1700-luvulla ja 1800-luvun alkupuolella niittypulaan yritettiin etsiä ratkaisua raivaamalla soita ja muita joutomaita niityiksi. Tämänäköisistä hankkeista on löydettävissä useita esimerkkejä Länsi-

⁵⁸² KA, MMH, uudistuskartat- ja asiakirjat, B45 10/5 ja B45a 19/1–2; KA, Senaatin kamarikonttorin arkisto, kunnittaiset tilastot tilakohtaisesta kylvöstä, sadosta ja karjakannasta, Uudenmaan lääni 1881 (Em:8).

⁵⁸³ Väkiluvun kehityksestä ja käytetyistä lähteistä ks. liite 8.

⁵⁸⁴ Inkoossa oli vuoden 1881 tiedustelun perusteella 343 torppaa, Karjaalla 249, Siuntiossa 203 ja Tenholassa 313. KA, Senaatin kamarikonttorin arkisto, kunnittaiset tilastot tilakohtaisesta kylvöstä, sadosta ja karjakannasta, Uudenmaan lääni 1881 (Em:8).

Uudeltamaalta.⁵⁸⁵

Muutamissa tapauksissa yhteismaiden jakaminen oli selvästi omiaan edistämään tavoitetta. Gumbölen kylässä Inkoossa asuneen kruununtalonpoika Hans Mickelssonin toiminta on tästä hyvä esimerkki. Gumbölen jakokunta jaettiin vuonna 1774, ja vielä samana kesänä Mickelsson ryhtyi raivaamaan rintamaidensa kupeessa sijainnutta rämettä pelto- ja niittymaaksi. Tämä käy ilmi vuonna 1783 toimitetusta katselmuksesta, jonka tarkoituksena oli arvioida Hans Mickelssonin saavutuksia Isänmaalliselta seuralta (*Kungliga patriotiska sällskapet*) anottavaa mitalia varten. Katselmusmiesten mukaan rämeen paikalla oli kasvanut aikaisemmin järeää kuusi- ja mäntymetsää, joka oli kuitenkin tyystin hakattu jo ennen kuin Hans Mickelsson ryhtyi asumaan Stackotsin taloa. Näin ollen rämeestä ei ollut hänelle minkäänlaista hyötyä. Hän oli kuitenkin kääriyt hihansa ylös ja ryhtynyt kaivamaan ylös kantoja sekä kaatuneita ja suohon uponneita tukkipuita. Tämän jälkeen hän oli kyntänyt ja polttanut suota useiden vuosien ajan ennen kuin oli päässyt kylvämään siihen ensimmäisen siemenen. Hans Mickelsson oli kaivanut suolle myös kaksi suurta laskuojaa sekä koko joukon pienempiä ojia, joita hänen oli täytynyt joka vuosi tyhjentää, kunnes maaperä oli riittävästi vahvistunut. Uudisraivio oli kooltaan kahdeksan tynnyrinalaa, ja suurin osa sen pinta-alasta kasvoi heinää kesäkuussa 1783, jolloin katselmus tehtiin. Myös viljaa kasvoi jonkin verran, mutta Mickelsson oli aikeissa jättää osan peltomaasta nurmettumaan, kunnes saisi loput kannot ja tukkipuut raivattua pois. Inkoolaisen kruununtalonpojan aherrus oli herättänyt huomiota laajemminkin. Itse kuningas Kustaa III kävi ihastelemassa kruununtalonpojan työn jälkeä huhtikuussa 1783 yhdessä Uudenmaan ja Hämeen läänin maaherran Anders de Brucen kanssa.⁵⁸⁶

Myös siuntiolainen ratsutilallinen Anders Wikström Störsvikin kylästä oli raivannut suosta niittymaata mitalin arvoisesti. Lokakuussa 1780 tehdyssä katselmuksessa selviää, että Wikström oli muokannut upottavavasta ja kuusikkoisesta rämeestä 18 tynnyrinalaa niittymaata, jonka tuotto ylsi 35 parmakseen saraheinää. Tämän lisäksi Wikström oli tehnyt kaksi muutakin niittyraiviota – toisen hedelmättömästä suosta ja toisen kuusikosta – joiden yhteenlaskettu tuotto oli viisi parmasta. Katselmusmiesten mukaan kaikki raiviot oli tehty vuoden 1768 aikana. Samana vuonna ratsutilallinen oli myös rakentanut uuden kivikattoisen ja kaikki tarpeelliset ”tilbehöörin” sisältävän päärakennuksen palaneen tilalle. Samana vuonna vahvistettiin myös peltojen ja niittyjen jako ja jaettiin kylän yhteismaat.⁵⁸⁷

Joutomaiden raivaaminen ja yhteismaiden jakaminen linkittyivät myös Västankärren kylässä Tenholassa. Ratsutilan omistaja, vuorimestari Johan Adolph Liljeqvist tiedusteli vuoden 1765 talvikäräjillä naapurinsa, ratsutilallinen Johan Uggelbergin kantaa kahteen asiaan: 1) Oliko Uggelberg halukas osallistumaan erään suon muokkaamisesta aiheutuviin kustannuksiin ja työhön; 2) oliko hänellä mitään sitä vastaan, että vuorimestari muokkaisi omalla kustannuksellaan ratsutilan aitan läheisyydessä sijainneesta hyödyttämästä kuivasta hiekkamäestä hyödyllisen viljelmän? Uggelberg vastasi, ettei voinut ottaa kantaa vuorimestarin hankkeisiin, ennen kuin kylässä oli tehty asianmukainen katselmus. Liljeqvist totesi tähän anoneensa maaherralta isojakoa, jonka yhteydessä hän aikoi ajaa oikeuksiaan. Näin

⁵⁸⁵ Nikula 1938, osa 1, 299–300; Rask 1991, 422. Uudisraivauksen dilemmasta ks. Gadd 2000, 235–238.

⁵⁸⁶ RVA, Patriotiska sällskapet arkiv, inkomna handlingar vol. 1782–1783, maaherra Anders de Brucen suositus Hans Mickelssonin palkitsemiseksi 25.7.1783.

⁵⁸⁷ Ibid., inkomna handlingar vol. 1780–1782, maaherra Anders de Bruce suositus Anders Wikströmin palkitsemiseksi 30.5.1781.

tapahtuikin. Isojako Västankärren ja samaan jakokuntaan kuuluneessa Bergbyn kylässä toimitettiin vuosina 1766–1769. Toimitusasiakirjoissa vuorimestarin hankkeisiin ei tosin oteta erikseen kantaa. Anomuksen taustalla vaikuttaneet motiivit liittyivät silti hyvin todennäköisesti näihin raivaushankkeisiin, joiden toteutuminen ei enää isojaon jälkeen riippunut naapurin hyväksynnästä.⁵⁸⁸

Isojaon vaikutuksista esitettiin myös toisenlaisia mielipiteitä. Karjaan kirkkoherra Gabriel Ring toi voimakkaasti esiin, kuinka yhteismaiden jakaminen oli itse asiassa vaikeuttanut soiden kuivaamista, koska yhteismaille oli ilmestynyt uusia rajoja, ja rajanaapurit eivät välttämättä suhtautuneet myönteisesti uusien laskuojien kaivamiseen: ”Karjaalta löytyy soita ja muuta uudisraivaukseen kelpaavaa maata useita tynnyrinaloja, mutta isojaon seurauksena maat on lohkottu ja aidattu siten, että uudisraivaus on lähes mahdotonta. Kun maamies yrittää laskea vettä pois lohkoltaan, tulee naapurin lohko aina vastaan. Ja jos naapuri ei ole kiinnostunut raivaamaan uutta niittymaata, ei koko hommaan kannata edes ryhtyä.”⁵⁸⁹

Ringin mielipide on sikäli kiinnostava, että hän oli itse suuri soidenraivauksen puolesta-puhuja. Kirkkoherra kirjoitti Suomen talousseuralle lähettämässään pitäjänkuvauksessa, kuinka Karjaalla oli 3 000 tynnyrinalaa ”raivaamattomia nevoja ja rämeitä” (*ödeliggande mässar och kärr*), mikä oli hänen arvionsa mukaan enemmän kuin lähes missään muualla Suomessa. Hän piti näiden soiden raivaamista ensiarvoisen tärkeänä, koska se vähentäisi yöpakkasia, jotka olivat kaiken köyhyyden alku ja juuri. ”Rohjetkaamme siis kuivattaa suot ja muuttakaamme ne rikkauden ja onnellisuuden lähteiksi; nykyiset ja tulevat polvet siunaavat nämä pyrkimykset”, päätti kirkkoherra esityksensä. Hän toteutti ajatuksiaan myös käytännössä. Ringin mukaan hänen omilla tiluksillaan Starkomin ja Högbenin kylissä sijaitsi koko pitäjän suurin suo, jonka kuivattamiseen hän oli ryhtynyt. Tuhannen sylin pituinen laskuoja oli jo kaivettu. Kenties hän oli saanut tästä hankkeesta kielteisiä kokemuksia, koska päättyi kirjoittamaan karvaat kommenttinsa.⁵⁹⁰

Yhteenvedo

Aikaisemmassa tutkimuksessa on osoitettu, että yhteismaiden jakamisella saattoi olla dynaaminen vaikutus asutuksen laajenemiseen. Isojako yhdessä liikamaiden erottamisen kanssa avasi yhteismaat uudisasutukselle, ja väestöpaine pääsi purkautumaan hyvin konkreettisella tavalla. Maanjaon vaikutukset asutuskehitykseen riippuivat kuitenkin yhteismaiden suuruudesta ja vallitsevista perimyskäytännöistä. Metsärikkailla seuduilla Pohjanmaalla, Hämeessä ja Uudenmaan pohjoisosissa oli laajoja asumattomia korpia, jotka oli mahdollista erottaa uudisasutukselle. Sen sijaan Länsi-Uudenmaan tiheästi asutulla rannikkoseudulla mahdollisuudet olivat selvästi rajallisemmat, sillä liikamaita ei ollut juuri lainkaan. Maatilojen halkominen lisääntyi jonkin verran isojaon aikoihin, mutta toiminta oli hyvin rajallista, sillä talot haluttiin pitää yhtenäisinä viljelykokonaisuuksina.

Torppien määrä monikymmenkertaistui 1700-luvun kuluessa. Niiden määrä lisääntyi etenkin 1760-luvulta lähtien samaan aikaan, kun yhteismaita ryhdyttiin jakamaan. Ilmiöiden välillä ei ollut kuitenkaan selvästi osoitettavaa yhteyttä. Torpat syntyivät suurimmaksi osaksi sellaisten kartanoiden, virkatalojen ja ratsutilojen maille, jotka olivat yhteisnautinnan ulko-

⁵⁸⁸ KA, Tenholan tk 1765 § 16, 82–83; KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B48 33/1–10.

⁵⁸⁹ HMA, Karjaan kirkonkarkisto, pitäjänkokouksen pöytäkirja 9.12.1792, 93 (mf KA: KK 105).

⁵⁹⁰ ÅAB, FHA, sockenbeskrivningar, Karjaan pitäjänkuvaus (D VII 1), 3v.

puolella jo ennen isojakoa. Talonpojat ryhtyivät perustamaan torppia 1700-luvun loppupuolella ja 1800-luvun alussa, 10–20 vuotta metsäjakoja intensiivisen vaiheen jälkeen. Vaikuttaakin siltä, ettei yhteismaiden jakaminen ollut torpparilaitoksen laajentumisen kannalta ratkaiseva kannustin, vaikka vuokraviljelmien perustaminen tätä kautta helpottuikin. Suurempi merkitys oli väestön kasvulla. Talonpojat ryhtyivät ottamaan torppareita tiluksilleen siinä vaiheessa, kun seudulla oli riittävästi sellaista irtainta väestöä, jota kartanoiden ja ruukkien työvoimantarve ei enää imaisut pois työmarkkinoilta. Samaan suuntaan vaikutti todennäköisesti myös maatalouden kaupallistuminen, joka vahvistui vasta 1800-luvun puolella.

Isojako ei siis ollut merkittävä käännekohta Länsi-Uudenmaan rannikkoseudun asutushistoriassa. Havainto vahvistuu, kun itsenäisten viljelmien määrää tarkastellaan vuosisataisessa perspektiivissä. Dramaattisimpana murroskautena on pidettävä 1600-lukua, jolloin taloluku romahti suurvaltasotien ja katovuosien seurauksena. 1560-luvulla viljelmiä oli vielä yli 1 100, kun 1690-luvulla niiden määrä oli pudonnut noin 770:een. Toinen selkeä murrosvaihe osuu vuosiin 1805–1880, jolloin viljelmien määrä vähentyi 822:sta noin seitsemään sataan. Kummallekin aikakaudelle oli tyypillistä suurtilojen rakentaminen, joka murensi länsi- ja itämaalaista kyläyhteisöä enemmän kuin 1700-luvun reformipolitiikka.

Pitkän aikavälin tarkastelu osoittaa myös, että tilojen halkomisesta johtunut peltosarkojen jatkuva kapeneminen ei ollut tutkimusalueella suuren luokan ongelma. Pelto- ja niittysarkojen määrä ei kasvanut 1700-luvulla missään vaiheessa yhtä suureksi kuin 1500-luvun puolivälissä, jolloin taloluku oli suurimmillaan. Tässä valossa vaikuttaa hyvin epätodennäköiseltä, että talolliset olisivat anoneet sarkajaon purkamista, koska kapeiden sarkojen viljeleminen olisi käynyt mahdottomaksi.

Yhteisnautinnan purkamista ei voida pitää ratkaisevana murrosvaiheena myöskään maankäytön historiassa. Tämä johtopäätös nousee kiistattomasti esiin, kun tarkastellaan peltoaloissa tapahtuneita muutoksia pitkällä aikavälillä. Inkoossa, Karjaalla, Siuntiossa ja Tenholassa oli peltomaata 1600- ja 1700-lukujen vaihteessa noin 7 600 tynnyrinalaa eli 2,6 % kokonaisuusmaasta. Isojaon aikoihin 1700-luvun jälkipuoliskolla peltopinta-ala oli kasvanut 10 600 tynnyrinalaan eli 3,5 %:iin. Otantatutkimuksen perusteella uutta peltoa raivattiin ahkerimmin Inkoossa, missä peltoala kasvoi lähes 50 %. Muissa pitäjissä kasvu oli noin kymmenen prosenttiyksikköä heikompaa. Peltoalan kasvu painottui ulkopelloille, sillä rintamailla raivauskelpoinen maa oli jo pitkälti otettu pysyvän viljelyksen piiriin. Ulkopeltoja raivattiin ennen kaikkea niittymaasta, mikä heikensi karjan rehunsaintia ja tätä kautta peltojen lannoitusta.

Inkoossa uudisraivaus oli käynnistynyt jo 1600-luvun puolella. 1650-luvulla peltoprosentti oli 1,8, kun noin 50 vuotta myöhemmin se oli noussut 2,7:ään. Keskimääräinen tilakoko oli samassa ajassa kasvanut 5,6 tynnyrinalasta 8,5 tynnyrinalaan. Voimakkaan uudisraivauksen taustalla vaikutti ennen kaikkea kaupallisen metsänkäytön lisääntyminen, joka pakotti inkoolaiset talonpojat vähentämään kaskenpolttoa ja suuntautumaan yhä enemmän pelto- ja niittoviljelyyn. 1700-luvulla samaan suuntaan vaikuttivat myös voimakas väestönkasvu ja todennäköisesti myös valtiovallan kielteinen suhtautuminen kaskeamiseen. Kokonaisuudessaan peltoalat kasvoivat Inkoossa 1650-luvun puolivälistä isojakoon yli 160 %. Tenholassa pellot kasvoivat suurin piirtein samassa ajassa ainoastaan 11 %. Uuden peltomaan raivaaminen oli siis selvästi vaatimattomampaa. Tämä osoittaa, ettei sarkajako jarruttanut uudisraivausta, sillä Tenholassa merkittävä osa tiloista oli yhteisnautinnan ulkopuolella jo 1600-luvun puolella.

Peltoalojen laajentaminen sarkajakoisen vainiojärjestelmän puitteissa ei ollut silti aivan

ongelmatonta, kuten talollisten motiiveja käsittelevästä luvusta kävi ilmi, sillä kaikilla kotitalouksilla ei ollut mahdollisuuksia tai tarvetta kyntää uutta peltomaata samassa suhteessa. Maanhallinta ajautuikin aika-ajoin epätasapainoon. Tähän ongelmaan yhteisnautinnan purkaminen tarjosi ratkaisun. Samalla talollisten omistusoikeus heidän raivaamiinsa ulkotiluksiin vahvistui. Vaikuttaisi myös siltä, että yhteismaiden jakaminen edisti soiden ja muiden joutomaiden ottamista pysyvän viljelyksen piiriin. Tämän kysymyksen syvälinen tarkastelu edellyttäisi tosin laajempaa aineistoa.

9. Paikallisyhteisö ja isojako

Suomalaisessa historiantutkimuksessa on korostettu 2000-luvulle asti isojaon luonnetta hallinnollisena uudistuksena, joka toteutettiin vastoin talonpoikien tahtoa. Sen toimeenpano oli ennen kaikkea riippuvainen viranomaisten toiminnasta. Säätyvaltiopäivät säätivät tarpeelliset asetukset, maaherrat valvoivat asetusten toimeenpanoa ja maanmittarit piirsivät uudet jakolinjat maastoon. Köyhän ja takapajuksen maalaisyhteiskunnan näkökulmasta yhteis- maiden jakaminen ja sarkajaon purkaminen merkitsivät sen sijaan väkivaltaista puuttumista perinteiseen taloudenpitoon ja elämäntapaan. Tämän vuoksi isojaoa vastustettiin, mikä hankaloitti koko uudistuksen etenemistä. Ainoastaan valistuneet säätyläismaanomistajat kykenivät ymmärtämään uudistuksen hyödyllisyyden.

Tämä perinteinen tulkinta ei ole vailla todellisuuspohjaa, sillä viranomaisille oli annettu eurooppalaisessa perspektivissä poikkeuksellisen suuret toimivaltuudet. Turun ja Porin ja Uudenmaan ja Hämeen läänin taloudelliset deputaatiot olivat oikeutettuja tekemään isojakoaloitteita toimialueillaan vuosina 1757–1766. Deputaatioiden lakkauttamisen jälkeen jakovalta siirrettiin maaherroille. Verollepanojen yhteydessä maat oli lisäksi jaettava uudelleen ilman erillistä aloitetta. Isojakoa myös vastustettiin. Maanmittarin saapuminen kylään sai useat hämäläis- ja pohjalaistalonpojat turvautumaan oman käden oikeuteen heidän tilustensa jakamisen estämiseksi.

Perinteinen tulkinta asettuu kuitenkin uuteen valoon, kun isojaon toimeenpanoa tarkastellaan Länsi-Uudenmaan rannikkoseudun näkökulmasta. Ensinnäkin suurin osa jakotoimituksista käynnistyi talollisten omasta aloitteesta. Verollepanoja toimitettiin 1700-luvulla Pohjanmaalla sekä Savossa ja Karjalassa. Näillä seuduilla isojaon toimeenpano oli luonteeltaan hallinnollinen. Eteläisissä lääneissä verouudistus oli sen sijaan toteutettu jo aikaisemmin, eivätkä toimitukset käynnistyneet automaattisesti. Paikallisen taloudellisen deputaation toimialue ei myöskään ulottunut uusmaalaisiin pitäjiin. Kaikissa länsiuusmaalaisissa pitäjissä toimitettiin maaherran antamiin määräyksiin perustuvia yleisiä maanjakoja 1760-luvun lopulta lähtien. Yleisten määräysten merkitys oli suurin Lohjalla, missä yli 70 % jaoista käynnistyi hallinnollisesti. Inkoossa, Karjaalla, Siuntiossa ja Tenholassa 10–40 % jaoista sai alkunsa tätä kautta. Maaherran aktiivisuus ei kuitenkaan aiheuttanut kielteisiä reaktioita ainakaan Länsi-Uudenmaan rannikolla, koska toimitukset olivat edenneet tässä vaiheessa jo varsin pitkälle. Maanjakouudistuksen positiiviset vaikutukset olivat kaikkien nähtävillä. Yleisten jakojen suurin merkitys olikin siinä, että uudistus saatiin vietyä loppuun tehokkaasti.

Toiseksi isojako ei edennyt ainoastaan säätyläismaanomistajien aloitteellisuuden ansiosta, vaan myös talonpojat toimittivat anomuksiaan maaherralle. Koko Uudellamaalla puolet aloitteista oli säätyläisten laatimia. Talonpoikien aloitteiden osuus oli 44 %, ja yhdessä laadittujen aloitteiden osuus viisi prosenttia. Kirkkoherrojen, upseerien ja teollisuudenharjoittajien merkitys korostui kartanopitäjissä kuten Porvoossa, Espoossa, Pohjassa ja Tenholassa. Talonpojilla oli keskeinen rooli etenkin Inkoossa, Karjaalla, Karjalohjalla ja Nurmijärvellä. Oman selkeästi erottuvan ryhmänsä muodostivat sellaiset suurmaanomitajat, joilla oli omistuksia useissa kylissä. Fagervikin ruukinpatruuna Johan Hisingin aloitteesta jaettiin peräti 19 länsiuusmaalaista jakokuntaa.

Länsi-Uudenmaan rannikolla kaikista aloitteentekijöistä talonpoikia oli 60 %. Tässä luvussa on mukana koko se väestönosa, joka käytti jakovaltaansa. Ratsutilalliset olivat

kaikkein aktiivisin ryhmä, kun anomukset suhteutetaan maanomistusrakenteeseen. Noin joka toinen ratsutilallinen laittoi puumerkkinsä isojakoonanomukseen. Kaikista talonpojista anomuksissa oli mukana 29 %. Aloitteellisuus oli vähäisintä kruununtalonpoikien keskuudessa. Säätyläisistä jakovaltaansa käytti lähes 60 %. Maalaisyhteiskunnan eliitti oli siis tässä suhteessa selvästi aktiivisempaa. Toisaalta aktiivisuuden korostuminen saattoi ainakin osittain johtua siitä, että anomuksen laatiminen annettiin kylän ainoalle kirjoitustaitoiselle henkilölle kuten virkatalon haltijalle.

Kolmanneksi Länsi-Uudellamaalla isojaon toimeenpanoa ei vastustettu. Talolliset eivät ottaneet maanmittaria vastaan kirves kourassa, eivätkä he paenneet metsiin. Uuden maanjaon tarpeellisuudesta keskusteltiin kylien sisällä, eivätkä kaikki talolliset aina asettuneet anomuksen taakse. Ajankohtaa saatettiin pitää huonona tai kustannuksia liian korkeina. Joidenkin mielestä talojen tilukset olivat niin erilaatuisia, ettei jaon toimeenpanoa pidetty mahdollisena. Ehdottoman jakovallan periaatteen vuoksi kaikkien oli lopulta alistuttava jakoon.

Negatiivisten reaktioiden vähäisyys johtui ennen kaikkea siitä, että isännät saattoivat pääosin itse päättää toimituksen ajankohdan. Maanmittari ei saapunut kylään kutsumattomana vieraana. Talolliset pystyivät myös vaikuttamaan toimituksen lopputulokseen. Maanmittarit eivät sanelleet uutta tilusjärjestystä, vaan se syntyi neuvottelemalla. Isojaon anojat pyrkivät lisäksi saamaan naapurit hankkeensa taakse ennen kuin anomus vietiin lääninkansliaan. Pyrkimys yhteisymmärryksen hakemiseen näkyy mm. siinä, että maanjakoa anottiin usein koko kylän voimin ja anomukset tuotiin käräjille. Ehdottoman jakovallan periaate ei siis tarkoittanut sitä, että tilusjärjestelyyn olisi välttämättä ryhdytty vastoin naapureiden tahtoa. Toisaalta isojakoon epäilevästi suhtautuneet talolliset ymmärsivät, ettei vastarinnalla olisi mitään vaikutusta. Lainsäädäntö oli tehty sen verran tiukaksi.

Varsinainen toimitus oli sen sijaan hyvin riitaisa tapahtumasarja. Valitukset olivat yleisiä ja ne pitkittivät jakojen valmistumista useilla vuosilla, jopa vuosikymmenillä. Sarkajaon purkamiseen kului keskimäärin 3–7 vuotta; yhteismaita jaettiin 3–8 vuotta. Koko prosessiin kului aikaa keskimäärin 12–16 vuotta, kun otetaan huomioon valitusten ohella myös rintamaiden ja yhteismaiden jakojen eriaikaisuus.

Vakuuttavin todiste länsi-uusmaalaisen paikallisyhteisön positiivisesta asennoitumisesta on se tosiasia, että maanmittaustoimitukset käynnistyivät hyvin varhain, samoihin aikoihin kuin Pohjanmaalla. Ensimmäinen isojako toimitettiin inkoolaisessa Bredsin kylässä kesällä 1757. Suurin osa jaoista käynnistyi 1760-luvulla, heti vuoden 1762 isojakoasetuksen jälkeen. Tämä ei ollut sinänsä poikkeuksellista. Isojakoon herättiin varhain kaikissa uusmaalaisissa rannikkopitäjissä. Toimitukset etenivät parhaiten Helsingin kaupungin ympäristössä. Myös Loviisan läheisyydessä laadittiin useita varhaisia anomuksia. Koko Uudenmaan ensimmäinen isojako toimitettiin Mickelspiltomin kylässä, Pernajassa vuonna 1756. Kaikille varhaisille painopistealueille oli yhteistä markkinoiden läheisyys. Isojakotoimitukset käynnistyivät ruukkien, kauppasahojen, kaupunkien ja linnoitustyömaiden läheisyydessä, ja levisivät sieltä sisämaahan. Näin tapahtui pitäjänhistorioiden antamien hajatietojen perusteella myös muualla eteläisessä Suomessa. Pelkkä markkinoiden läheisyys ei riittänyt, jos kylät olivat suuria ja yhteisölliset rakenteet voimakkaita. Kahden tai kolmen maatilan muodostaman kylän jakaminen oli selvästi yksinkertaisempaa kuin monikymmentaloisen suurkylän jakaminen. Tämän vuoksi isojako eteni jonkin verran nopeammin pienkylävaltaisella Länsi-Uudellamaalla kuin Itä-Uudellamaalla, jossa sijaitsi useita 20–40 talon kyliä.

Länsi-uusmaalainen paikallisyhteisö suhtautui positiivisesti isojakoon, koska sarkajakoinen vainiojärjestelmä oli konfliktiherkkä maanhallinnan muoto. Tilussekaannuksen ansiosta

jokaisen talollisen pelto-omistukset koostuivat kymmenistä pelto- ja niittysaroista, joiden väliset rajamerkit hävisivät kovin helposti vuosien saatossa. Peltosarkoja myös levennettiin tahallisesti. Yhteismaiden kohdalla suurimmat ongelmakohdat liittyivät resurssien oikeudenmukaiseen hyödyntämiseen, sillä kaikki talolliset eivät hakanneet puutavaraa myyntiin samassa suhteessa kuin heidän naapurinsa. Myös yhteismaille tehtyjä yksityisiä valtauksia laajennettiin luvottomasti. Isojako nähtiin keinona, jonka avulla näistä naapuriefekteistä oli mahdollista päästä eroon. ”Yhteisen taloudenpidon ikävyydet” olivat tuttuja kaikkialla, missä tiluksia nautittiin sarkajakoisen vainiojärjestelmän puitteissa. Länsi-Uudellamaalla ongelmat kuitenkin kärjistyivät, koska yhteismaat olivat pieniä, uudisraivaus oli voimakasta ja kaupallinen metsänkäyttö oli keskeisessä roolissa kotitalouksien toimeentulossa.

Tilusten yhteisnautintaan liittyvät kiistat käynnistivät maareformin hyvin konkreettisella tavalla. Tuomioistuimissa oli 1700-luvun puolivälissä useita maariitoja, joihin oli yritetty etsiä ratkaisua useiden vuosia tai jopa vuosikymmenien ajan. Vuoden 1757 isojakoasetuksen jälkeen näiden riitojen ratkaiseminen edellytti isojaon toimittamista, sillä sarkajaon tasaukset eivät olleet enää laillisia. Talollisten oli siis hyväksyttävä uudenlainen tilusjärjestys, jos he halusivat saada riitansa ratkaistua. Tätä taustaa vasten isojaon anominen ei näyttäydä kovin edistyksellisenä askeleena. Sitä ei tule nähdä merkinä modernin markkinasubjektin synnystä. Hyvä osoitus tästä on se, että talonpoikien tavoitteet olivat hyvin rajallisia. Useimmille riitti, että he pääsivät eroon sarkajaosta; kaikki muut tilukset saivat jäädä yhteisnautintaan.

Sarkajakoisen vainiojärjestelmän konfliktierhkyyden näkökulmasta on perusteltua yhtyä aikaisemman tutkimuksen johtopäätökseen, jonka mukaan isojaon suurin merkitys oli siinä, että se selkiytti ja vahvisti talollisväestön maanomistusoikeuksia. Maanjakouudistuksen jälkeen jokainen isäntä tiesi, mitkä tilukset kuuluivat hänelle, eikä hänen tarvinnut enää ottaa naapureiden toimintaa huomioon ryhtyessään raivaamaan uutta peltomaata. Hänen ei myöskään tarvinnut pelätä, että naapuri ryhtyisi vaatimaan uudisraivioiden jakamista kyläosuuteen vedoten.

Asutuskehityksen ja maatalouden harjoittamisen näkökulmasta vaikutukset olivat vähäisempiä, ainakin Länsi-Uudenmaan rannikolla. Tilojen halkominen oli hyvin harvinaista ennen isojakoa, eikä se juurikaan lisääntynyt yhteismaiden jakamisen seurauksena, sillä maatilat haluttiin säilyttää jakamattomina kokonaisuuksina. Liikamaita löytyi ainoastaan yhden sotilasvirkatalon mailta. Torppien perustaminen lisääntyi merkittävästi samaan aikaan maareformin toimeenpanon kanssa, mutta valtaosa vuokratilajelmistä perustettiin sellaisten kartanoiden, ratsutilojen ja virkatalojen maille, jotka eivät olleet enää 1700-luvulla yhteisnautinnassa naapuritalojen kanssa. Torppariasutus laajentui talonpoikien maille vasta 1700-luvun lopulla ja 1800-luvun alussa, 10–20 vuotta yhteismaiden jakamisen aktiivisen vaiheen jälkeen.

Uudisraivauksen intensiteetissä ei tapahtunut selvästi havaittavaa muutosta yhteisnautinnan purkamisen seurauksena. Uutta peltoa oli ryhdytty raivaamaan voimallisesti viimeistään suuren Pohjan sodan jälkeen, Inkoossa todistettavasti jo 1600-luvun puolella, ja toiminta jatkui yhtä aktiivisena myös 1800-luvulla. Tämä ei ole yllättävää, sillä uudisraivaus oli sidoksissa ennen kaikkea väestönkasvuun. Kun väkimäärä lisääntyi, oli talonpoikien raivattava uutta peltoa riippumatta siitä, olivatko pellot sarkajaossa vai eivät. Myös kaupallisen metsänkäytön lisääntyminen 1600-luvulla pakotti talonpojat tarttumaan raivaustyökaluihin, sillä metsiä ei ollut enää järkevää eikä oikein sallittuakaan polttaa kaskeksi. Muutamille aikaansaaville paikallisyhteisön jäsenille yhteismaiden jakaminen tarjosi mahdollisuuden oman maatilatalouden kehittämiseen, kuten soiden ja muiden joutomaiden

raivaamiseen. Mahdollisesti myös peltoviljelyn tuottavuutta onnistuttiin joillakin tiloilla parantamaan; ainakin tällaisia väitteitä esitettiin muutamien isojakoriitojen yhteydessä. Maatalouden suurta rakennemuutosta, kuten uusien vuoroviljelymenetelmien omaksumista, saatiin kuitenkin odottaa vielä sadan vuoden ajan.

Lyhenteet

HAik	Historiallinen Aikakauskirja
HTF	Historisk tidskrift för Finland
KrML	Kuningas Kristoferin maanlaki
mf	mikrofilmi
SHS	Suomen historiallinen seura
sk	syyskäräjät
SKS	Suomalaisen kirjallisuuden seura
SLF	Svenska litteratursällskapet i Finland
SVT	Suomen virallinen tilasto
ta	tynnyrinala
tk	talvikäräjät
vk	välikäräjät

Lähteet ja kirjallisuus

1. ARKISTOLÄHTEET:

Kansallisarkisto (KA), Helsinki

Kihlakunnanoikeuksien renovoidut tuomiokirjat

Raaseporin itäinen ja läntinen tuomiokunta

Voudintilit, Uusimaa

Karja- ja kylvöluettelot

Läänintilit, Uudenmaan ja Hämeen lääni

Autiotilaluettelot

Henkikirjat

Liikamaiden erottamista koskevat asiakirjat

Maakirjat

Verollepanokirjat

Maanmittaushallitus (MMH)

Maanmittausarkistojen mittauskonseptit (MMA)

Pääjohtajan käsikirjeet

Uudistuskartat ja -asiakirjat

Etelä-Suomen maaoikeus

Maanjako-oikeuksien pöytäkirjat ja tuomiot

Maanjako-oikeuksien renovoidun tuomiokirjat

Uudenmaan ja Hämeen lääni (UHMO)

Laamanninoikeuksien renovoidut tuomiokirjat

Etelä-Suomen laamannikunta

Uudenmaan lääninhallitus, konttori (ULH ko)

Verollepanokirjat

Senaatin kamarikonttori

Saapuneet asiakirjat

Kunnittaiset tilastot kylvöstä, sadosta ja karjakannasta

Hämeenlinnan maakunta-arkisto (HMA)

Uudenmaan lääninhallitus, kanslia (ULH ka)

Anomusdiarit

Kirjeasiakirjat

Päätöskonseptit

Ratkaistut asiakirjat

Inkoon, Karjaan, Siuntion ja Tenholan seurakuntien arkistot

Pitäjäntokokousten pöytäkirjat (mf KA)

Väkilukutaulut (mf KA)
 Uudenmaan läänin maanmittauskonttori (ULMK)
 Maanmittareiden työpäiväkirjat

Maanmittauslaitoksen arkistokeskus (MLAK), Jyväskylä

Isojakoasiakirjat
 Halkomisasiakirjat

Etelä-Suomen maanmittaustoimisto, Helsinki

Maanmittausasiakirjojen mikrofilmkopiot

Tilastokeskuksen arkisto (TA), Helsinki

Böckerin kokoelma
 Seurakuntien väkilukutaulut

Inkoon kirkonarkisto, Inkoo

Compromiss Rättens Procoller och Domar 1769–1772
 Rättegångshandlingar ang. allmänningsholmarne i Ingå skärgård 1730–1792

Åbo Akademis bibliotek (ÅAB), Turku

Finska Hushållningssällskapets arkiv (FHA)
 Sockenbeskrivningar

Ruotsin valtionarkisto (RVA), Tukholma

Frihetstidens utskottshandlingar
 Ekonomiförordningsdeputationen
 Landshövdingarnas riksdagsrelationer (mf KA)
 Kammar-, ekonomi- och kommersdeputationen
 Landshövdingarnas riksdagsrelationer (mf KA)
 Landshövdingarnas skrivelser till KM
 Förmögenhetsuppskattningen 1800–1803 (mf KA)
 Nylands och Tavastehus län (mf KA)
 Patriotiska sällskapet
 Inkomna handlingar

2. PAINETUT LÄHTEET:

- Bonsdorff 1833: Johan Gabriel von Bonsdorff, *Stor-furstendömet Finlands kameral-lagfarenhet. Systematisk framstäld.* Osa 1. G. O. Wasenius, Helsingfors.
- Cederberg 1950: A. R. Cederberg, *Suomen maaherrojen valtiopäiväkertomukset 1755–1756.* Suomen historian lähteitä 7. SHS, Helsinki.
- Chydenius 1929 (1765): Anders Chydenius, Vastaus Kuninkaallisen tiedeakatemian esittämään kysymykseen [...] Teoksessa *Antti Chydeniuksen valitut kirjoitukset*, 15–80. Suom. V. Malinen. WSOY, Porvoo.
- Gadd 1789: Pehr Adrian Gadd, *Undersökning om Nylands och Tavastehus län. Tredje delen.* Resp. Carl Bergman. Åbo.
- Faggot 1746: Jacob Faggot, *Svenska landtbrukets hinder och hjälp.* Stockholm.
- Faggot 1946 (1755): Jacog Faggots memorial av år 1755. *Ekonomisk Tidskrift* 4/1946, 275–289.
- Fischerström 1779: Johan Fischerström, *Nya svenska ekonomiska dictionnairen.* Stockholm.
- Hällström 2005 (1799): Carl Petter Hällström, *Suomen karttakirja 1799. C. P. Hällströmin Suomi-kartasto.* Uusintapainos. Toim. Jan Strang ja Erkki-Sakari Harju. Genimap, Vantaa.
- Kalm 1904 (1753): Pehr Kalm, *Pehr Kalms resa till Norra Amerika å nyo utgifven af Fredr. Elfving och Georg Schauman. Första delen.* Skrifter utgivna av SLF 66. SLF, Helsingfors.
- Kalm 1760: Pehr Kalm, *Några tanckar om nyttan af stor-skifte.* Resp. Jonas Andr. S. Norrgreen. Åbo.
- Kotivuori 2005: Yrjö Kotivuori, *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852.* Verkkojulkaisu.
<http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli> (luettu 31.8.2012).
- Kuningas Kristoferin maanlaki 1442. Muinaisruotsista suomentanut Martti Ulkuniemi. SKS:n toimituksia 340. SKS, Helsinki 1978.
- Lencqvist 1919: Eric Lencqvist, *Karjalohjan ja Orihveden maanviljelyksen ja maatalouden vertailua.* Teoksessa *Karjalohja I. Karjalohjan nuorisoseuran julkaisu*, 73–99. Edistysseurojen kustannus, Helsinki.
- Modée 1761–1781: R. G. Modée, *Utdrag utur alle Publique Handlingar, Placater, Förordningar, Resolutioner och Publicationer VI–X.* Stockholm.
- Nyberg 1844: Claës Nyberg, *Kartor och beskrifningar öfver socknarne i Nylands län 1844. Pitäjänkuvaukset.* Jäljenne. Helsingin yliopiston kirjasto.
- Palmén 1878: E. G. Palmén, *Tvenne aktstycken från Frihetstiden.* Teoksessa *Historiallinen arkisto* 6. Helsingfors.
- Ruotzin waldacunnan laki. Hywäxi luettu ja wastan otettu herrain päiwillä vuonna 1734. Näköispainos. WSOY, Porvoo.
- Suomen asutus 1560-luvulla. Kyläluettelot. Helsingin yliopiston historian laitoksen julkaisuja 4. Helsingin yliopisto, historian laitos, Helsinki 1973.
- Suomen historian kartasto. Toim. Pertti Haapala ja Raisa Maria Toivo. Karttakeskus, Helsinki 2007.
- Suomen kartasto 1910. Suomen maantieteellinen seura, Helsinki 1911.
- Suomen virallinen tilasto III:2. Maanviljelyn tiedustus Uudenmaan läänissä v. 1876. Helsinki 1879.

3. KIRJALLISUUS:

- Aalto 1992: Seppo Aalto, *Karkkilan eli Högforsin ja Pyhäjärven, entisen Pahajärven ihmisten historia*. Karkkilan kaupunki, Karkkila.
- Aalto 1994: Seppo Aalto, Folket, kronan och tingen. Domstolsmaterialet från 1500- och 1600-talet i källkritikens ljus. *HTF* 1/1994, 26–50.
- Aalto 2003: Seppo Aalto, *Pornaisten historia. Osa 1 vuoteen 1869. Talonpojan elämä*. Pornaisten kunta, Pornainen.
- Aarnio 1991: Aulis Aarnio, Perimysjärjestelyt maanomistusolojen kannalta. Teoksessa *Suomen oikeushistorian pääpiirteet. Sukuvallasta moderniin oikeuteen*, 43–65. Toim. Pia Letto-Vanamo. Gaudeamus, Helsinki.
- Ahla 1933: Väinö Ahla, Oikeudenkäynti jakoasioissa. Teoksessa *Suomen maanmittauksen historia. Osa 3. Erikoisaloja koskevia kirjoituksia*. WSOY, Porvoo.
- Ahonen 1990: Voitto Ahonen, *Valistuspääpiispien varjossa. Laamanni Johan Gezelius-Olivercreutzin elämä 1721–1804*. Historiallisia tutkimuksia 156. SHS, Helsinki.
- Ahvenainen 1984: Jorma Ahvenainen, *Suomen sahateollisuuden historia*. WSOY, Porvoo.
- Alanen 1948: Aulis J. Alanen, *Etelä-Pohjanmaan historia. 4:1. Isovihasta Suomen sotaan 1700–1809*. Etelä-Pohjanmaan historiatoimikunta, Vaasa.
- Alanen 1949: Aulis J. Alanen, *Etelä-Pohjanmaan historia. 4:2. Etelä-Pohjanmaan talouselämä 1721–1809*. Etelä-Pohjanmaan historiatoimikunta, Vaasa.
- Alanen 1963: Aulis J. Alanen, *Suomen historia. Osa 9. Suomen historia vapaudenajalla*. WSOY, Porvoo.
- Alifrosti 1990: Kari Alifrosti, *Sauvon historia. Osa 1. Sauvon kunta*. Sauvo.
- Alifrosti 1999: Kari Alifrosti, *Kalannin historia*. Uudenkaupungin kaupunki, Uusikaupunki.
- Allen 1992: Robert C. Allen, *Enclosure and the Yeoman. The Agricultural Development of the South Midlands, 1450–1850*. Clarendon Press, Oxford.
- Allen 1999: Robert C. Allen, Tracking the Agricultural Revolution in England. *Economic History Review* 2/1999, 209–235.
- Allen 2010: Robert C. Allen, *The British industrial revolution in global perspective*. 4. painos. New approaches to economic and social history. Cambridge University Press, Cambridge.
- Andersson 1936: Sven Andersson, *Ingå, Fagervik, Degerby. En västnyländsk bygdekrönika. Osat 1–2*. Ekenäs.
- Arajärvi 1954: Kirsti Arajärvi, *Messukylän historia 1. Messukylän – Teiskon – Aitolahden historia*. Tampereen kaupunki, Teiskon ja Aitolahden kunnat, Tampere.
- Arajärvi 1959: Kirsti Arajärvi, *Lempäälän historia*. Lempäälän seurakunta & kunta, Lempäälä.
- Aronsson 1992: Peter Aronsson, *Bönder gör politik. Det lokala självstyret som social arena i tre smålandssocknar, 1680–1850*. Bibliotheca historica Lundensis 72. Lund University Press, Lund.
- Back 1994: Lars Back, *Karis socken från forntiden till våra dagar 6. 1721–1865*. Karis kommun, Karis.
- Béaur 2006: Gérard Béaur, The benefits of a historiographic crisis: the study of French rural history (c. 1500–1800) during the last fifty years. Teoksessa *Rural history in the North Sea area. An overview of recent research (Middle Ages–beginning twentieth century)*, 119–145. CORN Publication Series 1. Toim. E. Thoen ja L. Van Molle. Brepols, Turnhout.
- Berg 2007: Bengt Åke Berg, *Volatility, integration and grain banks. Studies in harvests, rye prices and institutional development of the parish magasins in Sweden in the 18th and 19th centuries*. Economic Research Institute, Stockholm.
- Bjørn 1977: Claus Bjørn, The Peasantry and Agrarian Reform in Denmark. *Scandinavian Economic History Review* 2/1977, 117–137.
- Bloch 1930: Marc Bloch, La lute pour l'individualisme agraire dans la France du XVIIIe siècle. Deuxième partie: Conflits et résultats. *Annales d'histoire économique et sociale*, octobre 1930, 511–556.

- Bloch 1978: Marc Bloch, *French Rural History. An Essay on its Basic Characteristics*. Kään. Janet Sondheimer. 1. engl. painos 1966. Routledge & Kegan Paul, London and Henley.
- Blum 1971: Jerome Blum, The Internal Structure and Polity of the European Village Community from the Fifteenth to the Nineteenth Century. *The Journal of Modern History* 4/1971, 541–576.
- Blum 1978: Jerome Blum, *The End of the Old order in Rural Europe*. Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- Booth 2004: Moraalitalouden ideasta. Teoksessa *Moraalitalous*, 53–91. Toim. Ilkka Kauppinen. Vastapaino, Tampere.
- Brakensiek 1994: Stefan Brakensiek, Agrarian individualism in North-Western Germany 1770–1870, *German History* 2/1994, 137–179.
- Brakensiek 2000: Stefan Brakensiek, Gemeinheitsteilungen in Europa. Neue Forschungsergebnisse und Deutungsangebote der europäischen Geschichtsschreibung. *Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte* 2/2000, 9–15.
- Brakensiek 2003: Stefan Brakensiek, Les biens communaux en Allemagne. Attaques, disparition et survivance (1750–1900). Teoksessa *Les propriétés collectives face aux attaques libérales (1750–1914). Europe occidentale et Amérique latine*, 78–96. Toim. Marie-Danielle Demélas ja Nadine Vivier. Presses universitaires de Rennes, Rennes.
- Brenner 1936: Alf Brenner, *Ingå, Fagervik, Degerby. En västnyländsk bygdekrönika. Osat 1–2*. Ekenäs.
- Brenner 1953: Alf Brenner, *Sjundeå sockens historia 1. Under medverkan av A. W. Rancken*. Hembygdens vänner i Sjundeå, Sjundeå.
- Brenner 1955: Alf Brenner, *Sjundeå sockens historia 2*. Hembygdens vänner i Sjundeå, Sjundeå.
- Brenner 1964: Alf Brenner, *Sjundeå sockens historia 3. Under redigering och medverkan av Sten-Olof Westman*. Hembygdens vänner i Sjundeå, Sjundeå.
- Bäck 1984: Kalle Bäck, *Bondeopposition och bondeinflytande under frihetstiden. Centralmakten och östgötaböndernas reaktioner i näringspolitiska frågor*. Stockholms universitet, Stockholm.
- Christensen 1999: Dan C. Christensen, Estimating arable production and productivity in Danish agriculture during the age of reform, 1750–1850. Teoksessa *Land Productivity and Agro-systems in the North Sea Area (Middle Ages–20th Century). Elements for Comparison*, 168–188. CORN Publication Series 2. Toim. Bas J. P. van Bavel ja Erik Thoen. Brepols, Turnhout.
- Christensen 2004: Dan C. Christensen, Physiocracy – the missing link? Teoksessa *Modernisation and Tradition. European Local and Manorial Societies 1500–1900*, 78–106. Toim. Kerstin Sundberg, Tomas Germundsson ja Kjell Hansen. Nordic Academic Press, Lund.
- Clark & Clark 2001: Gregory Clark ja Anthony Clark, Common Rights to Land in England 1475–1839. *The Journal of Economic History* 4/2001, 1009–1036.
- Dahlman 1980: Carl J. Dahlman, *The open field system and beyond. A property rights analysis of an economic institution*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Danielson-Kalmari 1933: Johan Richard Danielson-Kalmari, *Suomen valtio- ja yhteiskuntaelämä 18:nnella ja 19:nnellä vuosisadalla. Osa III:1. Kustavilainen aika*. WSOY, Porvoo.
- Demélas & Vivier 2003: Marie-Danielle Demélas ja Nadine Vivier, Avant-propos. Teoksessa *Les propriétés collectives face aux attaques libérales (1750–1914). Europe occidentale et Amérique latine*, 9–12. Toim. Marie-Danielle Demélas ja Nadine Vivier. Presses universitaires de Rennes, Rennes.
- De Moor 2003: Martina De Moor, Les terres communes en Belgique. Teoksessa *Les propriétés collectives face aux attaques libérales (1750–1914). Europe occidentale et Amérique latine*, 119–137. Toim. Marie-Danielle Demélas ja Nadine Vivier. Presses universitaires de Rennes, Rennes.
- De Moor 2009: Tine De Moor, Avoiding tragedies. A Flemish common and its commoners under the pressure of social and economic change during the eighteenth century. *Economic History Review* 1/2009, 1–22.

- De Moor & Shaw-Taylor & Warde 2002: Martina de Moor, Leigh Shaw-Taylor ja Paul Warde, Comparing the historical commons of north west Europe. An introduction. Teoksessa *The management of common land in north west Europe, c. 1500-1850*, 15–31. CORN Publication Series 8. Toim. Martina de Moor, Leigh Shaw-Taylor ja Paul Warde. Brepols, Turnhout.
- Edling 2003: Nils Edling, *För modernäringens modernisering. Två studier av Kungl. Skogs- och Lantbruksakademiens tillkomst och tidiga historia*. Skogs- och lantbrukshistoriska meddelanden 29. Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien, Stockholm.
- Falkman 1884: Ludwig Berkhan Falkman, *Om mått och vikt i Sverige. Historisk framställning I–II*. Hæggström, Stockholm.
- Favorin 1986: Martti Favorin, *Siuntion historia*. Siuntion kunta, Siuntio.
- Fridlitzius 1979: Gunnar Fridlitzius, Population, Enclosure and Property Rights. *Economy and History* 1/1979, 3–37.
- Gadd 2000: Carl-Johan Gadd, *Det svenska jordbrukets historia. Band 3. Den agrara revolutionen 1700–1870*. Natur och kultur, LTs förlag, Stockholm.
- Gadd 2009: Carl-Johan Gadd, *Agrar revolution under två sekel*. Pocketbiblioteket 41. SNS Förlag, Stockholm.
- Gardberg 1968: John Gardberg, *Karis socken från forntiden till våra dagar. 5. Vasatiden och karolinska tiden*. Ekenäs.
- Granberg 2004: Leo Granberg, Tuotannon kasvun vuosikymmenet. Teoksessa *Suomen maatalouden historia 3. Suurten muutosten aika. Jälleenrakennuskaudesta EU-Suomeen*, 141–186. SKS:n toimituksia 914:3. Toim. Pirjo Markkola. SKS, Helsinki.
- Granér 2002: Staffan Granér, *Samhävnd och rågång. Om egendomsrelationer, ägoskiftet och marknadsintegration i en värmländsk skogsbygd 1630–1750*. Meddelanden från Ekonomisk-historiska institutionen vid Göteborgs universitet 86. Ekonomisk-historiska institutionen, Göteborg.
- Grantham 1980: George W. Grantham, The Persistence of Open-Field Farming in Nineteenth-Century France. *The Journal of Economic History* 3/1980, 515–531.
- Grigg 1980: David Grigg, *Population growth and agrarian change. An historical perspective*. Cambridge geographical studies 13. Cambridge University Press, Cambridge.
- Gustafsson A. 1933: Alfred A. Gustafsson, Maanmittarikunta ja mittaustyöt Ruotsinvallan aikana. Teoksessa *Suomen maanmittauksen historia. I osa. Ruotsinvallan aika*. WSOY, Porvoo.
- Gustafsson S. 2012: Sofia Gustafsson, Sveaborg och trävarorna på 1750-talet. Teoksessa *Viapori – Sveaborg. Linnoitus, lähiseutu ja maailma. Fästning och omvärld*, 183–206. Piirteitä Suomenlinnan historiasta 8. Toim. Sophie Holm ja Magdalena af Hällström. Ehrensärd-seura, Helsinki.
- Gylling 1909: Edvard Gylling, *Suomen torpparilaitoksen kehityksen pääpiirteet Ruotsinvallan aikana*. Taloustieteellisiä tutkimuksia 9. Helsinki.
- Haataja 1949: Kyösti Haataja, *Maanjaot ja talojärjestelmä*. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja. B-sarja 37. WSOY, Porvoo.
- Haggrén 2008: Georg Haggrén, *Kylä. Keskiaikaa Itämeren rannalla*. Espoon kaupunginmuseon tutkimuksia 10. Espoon kaupunginmuseo, Espoo.
- Haggrén 2010: Georg Haggrén, Leipäviljaa ja lypsykarjaa. Maatalous keskiajan ja uuden ajan taitteen Raaseporin läänissä. Teoksessa *Varhainen viljely Suomessa*, 132–158. Toim. Juha Hirvilammi. Suomen maatalousmuseo Sarka, Loimaa.
- Hannerberg 1941: David Hannerberg, *Närkes landsbygd 1600–1820. Folkmängd och befolkningsrörelse. Åkerbruk och spannmålsproduktion*. Studier över landskapets natur och odling 3. Stiftelsen Saxons Närkesarkiv, Göteborg.
- Hannerberg 1971: David Hannerberg, *Svenskt agrarsamhälle under 1200 år. Gård och åker. Skörd och boskap*. Scandinavian university books. Läromedelsförlagen, Stockholm.

- Hardin 2011: Garrett Hardin, Yhteislaidunten tragedia. Teoksessa *Kiista yhteismaista. Garrett Hardin ja selviytymisen politiikka*, 41–60. Toim. Simo Kyllönen, Juhana Lemetti, Niko Noponen ja Markku Oksanen. Niin & Näin, Tampere.
- Harju 2007: Erkki-Sakari Harju, Kuinka Uudenmaan läänin pitäjänkartoista syntyi? Teoksessa *Uudenmaan läänin pitäjänkartoista 1844. Uusintapainos Claës Nybergin pitäjänkartoista*, 14–21. Toim. Erkki-Sakari Harju, Anna-Maija Pietilä ja Arvo Kokkonen. Karttakeskus, Helsinki.
- Havia 1989: Timo Havia, *Piikkiön historia I. Esihistoria ja Ruotsinvallan aika*. Piikkiön kunta, Piikkiö.
- Heckscher 1949: Eli F. Heckscher, *Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa. Andra delen. Det moderna Sveriges grundläggning I–II*. Albert Bonniers Förlag, Stockholm.
- Heckscher 1957: Eli F. Heckscher, *Svenskt arbete och liv. Från medeltiden till nutiden*. Bonnier, Stockholm.
- Helmfrid 1961: Staffan Helmfrid, The Storskifte, Enskifte and Laga Skifte in Sweden – General Features. *Geografiska Annaler*, vol. XLIII, 114–129.
- Henningsen 2001: Peter Henningsen, Peasant Society and the Perception of a Moral Economy. Redistribution and Risk Aversion in Traditional Peasant Culture. *Scandinavian Journal of History* 4/ 2001, 271–296.
- Herlitz 1974: Lars Herlitz, *Jordegendom och ränta. Omfördelningen av jordbrukets merprodukt i Skaraborgs län under frihetstiden*. Meddelanden från Ekonomisk-historiska institutionen vid Göteborgs universitet 31. Lund.
- Hirn 1957: Hans Hirn, *Anders de Bruce, 1723–1787. En förvaltningshistorisk undersökning*. Historiallisia tutkimuksia 46. SHS, Helsinki.
- Hoffman 1975: Richard C. Hoffman, Medieval Origins of the Common Fields. Teoksessa *European peasants and their markets. Essays in agrarian economic history*, 23–71. Toim. William N. Parker Eric L. Jones. Princeton University Press, Princeton.
- Hoppe & Langton 1994: Göran Hoppe ja John Langton, *Peasantry to capitalism. Western Östergötland in the nineteenth century*. Cambridge Studies in Historical Geography 22. Cambridge University Press, Cambridge.
- Huhtamies 2004: Mikko Huhtamies, *Knektar och bönder. Knektersättare vid utskrivningarna i Nedre Satakunta under trettioåriga kriget*. Skrifter utgivna av SLF 647. SLF, Helsingfors.
- Huhtamies 2008: Mikko Huhtamies, *Maan mitta. Maanmittauksen historia Suomessa 1633–2008*. Maanmittauslaitos, Edita, Helsinki.
- Hyvönen 1982: Veikko O. Hyvönen, *Kiinteistöjärjestelmä ja kiinteistönmuodostamisoikeus*. Espoo.
- Höglund 2008: Mats Höglund, Inledning. Teoksessa *1600-talets jordbrukslandskap. En introduktion till de äldre geometriska kartorna*, 9–15. Skrifterna utgivna av Riksarkivet 29. Toim. Mats Höglund. Riksarkivet, Stockholm.
- Ingers 1948: E. Ingers, *Bonden i svensk historia 2*. Stockholm.
- Innamaa 1952: Kerttu Innamaa, *Kaarinan pitäjän historia. 2:1–2*. Kaarinan historiatoimikunta, Turku.
- Innamaa 1982: Kerttu Innamaa, *Perniön historia 2*. Perniön kunta, Perniö.
- Jansson 2005: Ulf Jansson, Forskning om äldre odlingssystem de senaste 100 åren – en översikt. Teoksessa *Bruka, odla, hävda. Odlingssystem och uthålligt jordbruk under 400 år*, 15–26. Skogs- och lantbrukshistoriska meddelanden 33. Toim. Ulf Jansson ja Erland Mårald. Kungl. Skogs- och lantbruksakademien, Stockholm.
- Johannisson 1988: Karin Johannisson, *Det mätbara samhället. Statistik och samhällsdröm i 1700-talets Europa*. Norstedt, Stockholm.
- Johanson 1924: V. F. Johanson, *Finlands agrarpolitiska historia. En skildring av det finländska landbrukets ekonomiska betingelser I. Från 1600-talet till år 1870*. Landbruksvetenskapliga samfundets i Finland meddelanden 13. Söderström, Helsingfors.
- Johanson 1926: V. F. Johanson, *Verohintoja Suomessa vuosina 1731–1870*. Tilastokatsauksia 7 ja 8. Helsinki.

- Johnsson 1965: Bruno Johnsson, Synpunkter på 1600-talets tidiga geometriska kartering med särskild hänsyn till Västmanlands län. *YMER* 1–2/1965, 9–84.
- Jokipii 1974: Mauno Jokipii, *Satakunnan historia 4. Satakunnan talouselämä uuden ajan alusta Isoonvihaan*. Satakunnan maakuntaliitto, Pori.
- Jones 2010: Eric L. Jones, *Locating the Industrial Revolution. Inducement and Response*. World Scientific, Singapore.
- Junnila 2005: Heikki Junnila, Keskiajan vapaasta maankäytöstä isojaon maanomistujärjestelmään 1800-luvulla. Teoksessa *Metsien pääomat*, 43–112. Toim. Heikki Roiko-Jokela. Minerva, Jyväskylä.
- Jussila 1977: Osmo Jussila, *Pusulan historia vv. 1859–*. Nummen ja Pusulan historiatoimikunta, Nummi.
- Jutikkala 1932: Eino Jutikkala, *Läntisen Suomen kartanolaitos Ruotsin vallan viimeisenä aikana. Osat 1–2*. Historiallisia tutkimuksia 15:1–2. SHS, Helsinki.
- Jutikkala 1945: Eino Jutikkala, *Die Bevölkerung Finnlands in den Jahren 1721–49*. Suomalaisen tiedeakatemian toimituksia B55:4. Suomalainen tiedeakatemia, Helsinki.
- Jutikkala 1958: Eino Jutikkala, *Suomen talonpojan historia*. Toinen uudistettu ja lisätty laitos. SKS:n toimituksia 257. SKS, Helsinki.
- Jutikkala 1968: Eino Jutikkala, Entisajan talonpoikauskylä. Teoksessa *Suomen talous- ja sosiaal historian kehityslinjoja*, 39–55. Historian korkeakoulu 2. Toim. Eino Jutikkala. WSOY, Porvoo.
- Jutikkala 1980a: Eino Jutikkala, Asutus ja väestö. Teoksessa *Suomen talous historia 1. Agraarinen Suomi*, 149–170. Toim. Eino Jutikkala, Yrjö Kaukiainen ja Sven-Erik Åström. Tammi, Helsinki.
- Jutikkala 1980b: Eino Jutikkala, Maanviljelijän talous. Teoksessa *Suomen talous historia 1. Agraarinen Suomi*, 171–236. Toim. Eino Jutikkala, Yrjö Kaukiainen ja Sven-Erik Åström. Tammi, Helsinki.
- Jutikkala 2003: Eino Jutikkala, Peltojen sarkajako. Teoksessa *Suomen maatalouden historia. Osa I. Perinteisen maatalouden aika. Esihistoriasta 1870-luvulle*, 239–245. SKS:n toimituksia 914:1. Toimittaneet Viljo Rasila, Eino Jutikkala ja Anneli Mäkelä-Alitalo. SKS, Helsinki.
- Jutikkala & Nikander 1939: Eino Jutikkala ja Gabriel Nikander, *Suomen kartanot ja suurtilat 1*. SKS, Helsinki.
- Jörberg 1972: Lennart Jörberg, *A history of prices in Sweden 1732–1914. Vol. 1–2*. CWK Gleerup, Lund.
- Kaasalainen 1906: Antti Kaasalainen, *Kylämuodosta ja vainiojärjestyksestä Lounais-Suomessa 16- ja 17-sataluvulla. Agraarihistoriallinen tutkimuskoe*. Helsinki.
- Kallenaution 1976: Jorma Kallenaution, *Lopen historia kunnallisen itsehallinnon aikana 1*. Lopen kunta, Loppi.
- Karlsson F. 1976: Folke Karlsson, *Mark och människor. Befolkning och försörjningsresurser i västra Småland 1800–1850*. Göteborg.
- Karlsson F. 1978: Folke Karlsson, *Mark och försörjning. Befolkning och markutnyttjande i västra Småland 1800–1850*. Meddelanden från Ekonomisk-historiska institutionen vid Göteborgs universitet 41. Göteborg.
- Karlsson P. 1990: Per-Arne Karlsson, *Järnbruken och ståndssamhället. Institutionell och attitydmässig konflikt under Sveriges tidiga industrialisering 1700–1770*. Jernkontorets bergshistoriska skriftserie 25. Stockholm.
- Kerkelä 1996: Heikki Kerkelä, *Vanhan maailman peilissä. Modernin yhteiskunnan synty ja pohjoinen aineisto*. Gaudeamus, Helsinki.
- Kerkkonen 1945: Gunvor Kerkkonen, *Västnyländsk kustbebyggelse under medeltiden*. Skrifter utgivna av SLF 301. SLF, Helsingfors.
- Keskitalo 1964: Oiva Keskitalo, *Hausjärven historia*. Hausjärven kunta ja seurakunta, Hämeenlinna.
- Kjærgaard 1991: Thorkild Kjærgaard, *Den danske revolutionen 1500–1800. En økohistorisk tolkning*. Gyldendal, København.
- Klinge 2006: Matti Klinge, *Iisalmen ruhtinaskunta. Modernin projekti sukuverkostojen periferiassa*. SKS:n toimituksia 1087. SKS, Helsinki.
- Kokkonen 2007: Arvo Kokkonen, Maanmittaustoiminnan ja maanjakotoiminnan merkityksestä Uudenmaan läänissä erityisesti 1800-luvulla. Teoksessa *Uudenmaan läänin pitäjänkartasto 1844. Uusintapainos Claës*

- Nybergin pitäjänkartoista*, 22–29. Toim. Erkki-Sakari Harju, Anna-Maija Pietilä ja Arvo Kokkonen. Karttakeskus, Helsinki.
- Koskimies 1966: Y. S. Koskimies, Hallinto ja oikeuslaitos, Teoksessa *Hämeen historia 3:1. Vuodesta 1721 noin vuoteen 1870*, 129–357. Hämeen heimoliitto, Hämeenlinna.
- Kostet 1995: Juhani Kostet, *Cartographia urbium Finnicarum. Suomen kaupunkien kaupunkikartografia 1600-luvulla ja 1700-luvun alussa*. Monumenta cartographica septentrionalia 1. Pohjois-Suomen historiallinen yhdistys, Rovaniemi.
- Kostet 2003: Juhani Kostet, *Tiima, tiu, tynnyri. Miten ennen mitattiin*. Turun maakuntamuseo 32. Turun maakuntamuseo, Turku.
- Kovero 1909: Martti Kovero, *Valtion uutisasutus Ruotsin-Suomessa jälkeen Ison-vihan. Asutuspoliittinen tutkimus*. SKS, Helsinki.
- Kuisma 1983a: Markku Kuisma, *Kauppasahojen perustaminen Suomessa 1700-luvulla (1721–1772). Tutkimus päätöksentekoprosessista*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 129. Societas scientiarum Fennica, Helsinki.
- Kuisma 1983b: Markku Kuisma, Brukspatroner och sågindustrin på 1700-talet – utvecklingsdrag i intressekampen mellan bruken och sågrörelsen i västra Nyland ca 1730–1750. *Västnyländsk årsbok*, vol. 7, 63–78.
- Kuisma 1984: Markku Kuisma, Den riksomfattande skogspolitiken, de regionala strävanden och böndernas intressen. Några aspekter på det skogspolitiska beslutsfattande (Finland 1738–ca. 1770). Teoksessa *Skog och brännvin. Studier i näringspolitiskt beslutsfattande i Norden på 1700-talet*, 245–267. Universitetsforlaget, Oslo.
- Kuisma 1991: Markku Kuisma, *Helsingin pitäjän historia. Osa 3. Isostavihasta maalaiskunnan syntyyn 1713–1865*. Vantaan kaupunki, Vantaa.
- Kuisma 2006: Markku Kuisma, *Metsäteollisuuden maa. Suomi, metsät ja kansainvälinen järjestelmä 1620–1920*. 2. korjattu painos. SKS:n toimituksia 1055:1. SKS, Helsinki.
- Kuusi 1914: Sakari Kuusi, *Isojaon alkuvaiheet Pohjanmaalla*. Helsinki.
- Kuusi 1933a: Sakari Kuusi, Maataloudelliset uudistusvirtaukset ja maanmittauslaitos Suomessa vuosina 1725–56. Teoksessa *Suomen maanmittauksen historia. I osa. Ruotsinvallan aika*. WSOY, Porvoo.
- Kuusi 1933b: Sakari Kuusi, Isojako Suomessa vuosina 1757–1809. Teoksessa *Suomen maanmittauksen historia. I osa. Ruotsinvallan aika*. WSOY, Porvoo.
- Kuvaja 1995: Christer Kuvaja, *Lapinjärven historia. Kaksi kieltä – yksi kunta*. Lapinjärven kunta, Lapinjärvi.
- Lagus 1857: Knut Ferdinand Lagus, *Om jordaskiften enligt svensk-finsk lagstiftning*. Helsingfors.
- Lahtela 2008: Simo Lahtela, *Espoon pitäjän kylät nuoremmilla geometrisilla kartoilla 1691–1706*. Julkaisematon Suomen historian pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Laine 1948: Eevert Laine, Suomen vuoritoimi 1809–1884. Osat 1–2. Historiallisia tutkimuksia 31:1–2. SHS, Helsinki.
- Lang 1903: Joel Napoleon Lang, *Jakoperusteesta kylässä*. Akateeminen kirjakauppa, Helsinki.
- Lehtinen E. 1967: Erkki Lehtinen, *Suur-Ulvilan historia 1*. Porin mlk., Ulvila.
- Lehtinen L. 2005: Leena Lehtinen, *Karttojen kertomaa. Vanhojen karttojen kautta maiseman historiaan*. Genimap, Helsinki.
- Lehtonen 1990: Heikki Lehtonen, *Yhteisö*. Vastapaino, Tampere.
- Leskinen & Lillbroända 2001: Teresa Leskinen ja Pia Lillbroända, *Samuelin kartat. Helsingin pitäjän vanhimmissa kartoissaan 1681–1712*. Vantaan kaupunginmuseon julkaisu 11. Vantaan kaupunginmuseo, Vantaa.
- Letto-Vanamo & Määttä 1996: Pia Letto-Vanamo ja Kalle Määttä, Varallisuusoikeuksien tehokkuus. Esimerkkinä maaomaisuuteen kohdistuvat varallisuusoikeudet ja niiden kehitys. Teoksessa *Näkökulmia*

- oikeustaloustieteeseen*, 62–81. Toimittaneet Vesa Kanninen ja Kalle Määttä. Gaudeamus, Helsinki.
- Liakka 1986: Niilo Liakka, *Ilmajoen pitäjä*. Ilmajoen kunta, Ilmajoki.
- Lindroth 1967: Sten Lindroth, *Kungl. Svenska Vetenskapsakademiens historia 1739–1818. Tiden intill Wargentins död (1783). Osa 1:1*. Almqvist & Wiksells, Stockholm.
- Luukko 1957: Armas Luukko, Elinkeinot. Teoksessa *Hämeen historia. Osa 2:1. Noin vuodesta 1540 vuoteen 1721*. Hämeen heimoliitto, Hämeenlinna.
- Lähde 2007: Heikki K. Lähde, *Isojako ja Lieson uudisasutus. Tutkimus asutuksen muotoutumisesta ja sidonnaisuudesta maakirjataloihin laajassa talonpoikaiskylässä*. Teknillinen korkeakoulu, Espoo. [julkaistu sähköisessä muodossa: <http://lib.tkk.fi/Diss/2007/isbn9789512287949/>]
- Magnusson 2001: Lars Magnusson, *Äran, korruptionen och den borgerliga ordningen*. Atlantis, Stockholm.
- Mannila 1955: Olavi Mannila, *Isojako ja sen vaikutukset kyläyhteisön hajoamiseen Orimattilan pitäjässä*. Julkaisematon taloushistorian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Matinolli 1976: Eero Matinolli, Kruununverotus. Teoksessa *Varsinais-Suomen historia VI, 3–4*. Varsinais-Suomen maakuntaliitto, Turku.
- McCloskey 1975a: Donald N. McCloskey, The persistence of English common fields. Teoksessa *European peasants and their markets. Essays in agrarian economic history*, 73–119. Toim. William N. Parker ja Eric L. Jones. Princeton University Press, Princeton.
- McCloskey 1975b: Donald N. McCloskey, The Economics of Enclosure: A Market Analysis. Teoksessa *European peasants and their markets. Essays in agrarian economic history*, 123–160. Toim. William N. Parker ja Eric L. Jones. Princeton University Press, Princeton.
- Muroma 1991: Seppo Muroma, *Suurten kuolovuosien (1696–1697) väestönmenetys Suomessa*. Historiallisia tutkimuksia 161. SHS, Helsinki.
- Niemelä 1990: Jari Niemelä, *Tuntematon ruotusotilas. Ruotsinajan lopun ruotuarmeijan miehistön sosiaalinen ja taloudellinen asema Satakunnassa*. Historiallisia tutkimuksia 157. SHS, Helsinki.
- Niemelä 1996: Jari Niemelä, *Lääninlampureista maaseutukeskuksiin. Maaseutukeskusten ja niiden edeltäjien maatalousneuvonta 1700-luvulta 1990-luvulle*. SHS, Helsinki.
- Niemelä 1998: Jari Niemelä, *Vain hyödynkö tähden? Valistuksen ajan hyötyajattelun, luonnontieteen ja talouspolitiikan suhde Pehr Adrian Gaddin elämäntyön kautta tarkasteltuna*. Historiallisia tutkimuksia 199. SHS, Helsinki.
- Niemelä 2008: Jari Niemelä, *Talonpoika työssään. Suomen maatalouden historia*. Tietolipas 225. SKS, Helsinki.
- Nikander 1975: Nikander, Gabriel, *Byar och gårdar i Helsing från 1750 till 1865. Bidrag till Helsing sockens historia*. 2. utök. uppl. Ekenäs tryckeri, Ekenäs.
- Nikula 1938: Oscar Nikula, *Tenala och Bromarf socknars historia I–II*. Helsingfors.
- Nohrström 1933: W. Nohrström, Isojaot Suomessa Venäjän vallan aikana. Teoksessa *Suomen maanmittauksen historia. Osa 2. Venäjänvallan ja itsenäisyyden aika*. WSOY, Porvoo.
- Nordström 1968: Eeva Nordström, *Tenholan pitäjän peltopinta-alat 1600-luvun puolivälissä*. Suomen ja Skandinavian historian julkaisematon pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Nordström 1962: Werner Edward Nordström, *Svartå bruks historia*. Ab Svartå bruk Oy, Svartå.
- Nordström & Nordström 1966: Werner E. och Gunvor Nordström, *Pojo sockens historia 3. Från 1721 till 1865*. Pojo kommun, Pojo.
- Nummela 2003: Ilkka Nummela, Asutus, pelto ja karja. Teoksessa *Suomen maatalouden historia. Osa I. Perinteisen maatalouden aika. Esihistoriasta 1870-luvulle*, 133–158. SKS:n toimituksia 914:1. Toimittaneet Viljo Rasila, Eino Jutikkala ja Anneli Mäkelä-Alitalo. SKS, Helsinki.
- Nyberg & Åkerblom 1950: Paul Nyberg ja Brol Åkerblom, *Sibbo sockens historia. Osa 2. 1700–1868*. Sibbo.
- Ojanperä 1999: Tuuli Ojanperä, Maanjaot suomalaisessa historiankirjoituksessa. Teoksessa *Maanjaot ja maaseudun kehitys. Lähtökohtia kiinteistöjaotusta muuttavien hankkeiden taloudellisten, yhteiskunnallisten,*

- sosiaalisten ja kulttuuristen vaikutusten tutkimiseen*, 11–29. Selosteita ja katsauksia 34. Toimittanut Olli Rosenqvist. Chydenius-instituutti, Kokkola.
- Ojanperä 2002: Tuuli Ojanperä, *Visionääri, virkamies ja verotalonpojat. Kolme näkökulmaa isojakoon Ruotsin vallan ajalla*. Julkaisematon Suomen ja Pohjoismaiden historian lisensiaatintutkielma. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Oksanen 1985: Eeva-Liisa Oksanen, *Elimäen historia*. Elimäen kunta, Elimäki.
- Oksanen 1991: Eeva-Liisa Oksanen, *Mäntsälän historia Ruotsin vallan aikana*. Teoksessa *Mäntsälän historia I*. Mäntsälän kunta, Mäntsälä.
- Oksanen 2011: Markku Oksanen, Garrett Hardin ja rajattoman vapauden vaarat. Teoksessa *Kiista yhteismaista. Garrett Hardin ja selviytymisen politiikka*, 11–40. Toim. Simo Kyllönen, Juhana Lemetti, Niko Noponen ja Markku Oksanen. Niin & Näin, Tampere.
- Olai 1983: Birgitta Olai, *Storskiftet i Ekebyborna. Svensk jordbruksutveckling avspeglad i en östgötasocken*. Studia historica Upsaliensia 130. Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala.
- Olai 1987: Birgitta Olai, ”... till vinnande af ett redigt Storskifte...”. *En komparativ studie av storskiftet i fem härader*. Studia historica Upsaliensia 145. Acta Universitatis Upsaliensis, Uppsala.
- Olsson 2005: Mats Olsson, *Skatta dig lycklig. Jordränta och jordbruk i Skåne 1660–1900*. Gidlunds förlag, Hedemora.
- Olsson & Svensson 2009: Mats Olsson ja Patrick Svensson, Peasant economy. Markets and agricultural production in southern Sweden 1711–1860. Teoksessa *Markets and agricultural change in Europe from the 13th to the 20th Century*, 75–106. Rural History in Europe 2. Toimittanut Vicente Pinilla. Brepols, Turnhout.
- Olsson & Svensson 2010: Mats Olsson ja Patrick Svensson, Agricultural growth and institutions, Sweden 1700–1860. *European Review of Economic History* 2/2010, 275–304.
- Orrman 1969: Eljas Orrman, *Säterien muodostus ja häviäminen Etelä-Suomessa 1600-luvulla*. Suomen ja Skandinavian historian julkaisematon pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Overton 1996: Mark Overton, *Agricultural revolution in England. The transformation of the agrarian economy 1500–1850*. Cambridge studies in historical geography 23. Cambridge University Press, Cambridge.
- Paloposki 1976: Toivo Paloposki, *Suomen talouden kehittäminen 1750–1760 -lukujen valtiopäiväpolitiikassa*. Historiallisia tutkimuksia 98. SHS, Helsinki.
- Papunen 1972: Pentti Papunen, *Rauman seudun historia 2. Rauman mlk. – Lappi-Hinnerjoki. Isostavihasta kunnallishallinnon aikaan*. Rauman seudun historiatoimikunta, Rauma.
- Pettersson 1983: Ronny Pettersson, *Laga skifte i Hallands län 1827–1876. Förändring mellan regeltvång och handlingsfrihet*. Stockholm studies in economic history 6. Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholm.
- Pettersson 1995: Ronny Pettersson, Äganderätten, laga skifte och skogarnas avtagande. Teoksessa *Äganderätten i lantbrukets historia*, 130–153. Skrifter om skogs- och lantbrukshistoria 8. Toim. Mats Widgren. Nordiska museet, Stockholm.
- Piilahti 2007: Kari-Matti Piilahti, *Aineetonta ja aineellista turvaa. Ruokakunnat, ekologis-taloudelliset resurssit ja kontaktinmuodostus Valkealassa 1630–1750*. Bibliotheca Historica 106. SKS, Helsinki.
- Pulma 1985: Panu Pulma, *Fattigvård i frihetstidens Finland. En undersökning om förhållandet mellan centralmakt och lokalsamhälle*. Historiallisia tutkimuksia 129. SHS, Helsinki.
- Ranta 1978: Raimo Ranta, *Pohjanmaan maaseudun käsityöläiset vuosina 1721–1809 I. Käsityöläiseksi pääsy ja käsityöläisten lukumäärä*. Historiallisia tutkimuksia 108. SHS, Helsinki.
- Rantanen 1997: Martti Rantanen, *Tillväxt i periferin. Befolkning och jordbruk i Södra Östergötten 1750–1890. Meddelanden från Ekonomisk-historiska institutionen vid Göteborgs universitet* 72. Göteborgs universitet, Göteborg.
- Rantatupa 2000: Heikki Rantatupa, Maakirjakartat. Teoksessa *Kartta historian lähteenä*, 73–84. Jyväskylän yliopiston ylioppilaskunnan julkaisusarja 55. Toim. Heikki Rantatupa. Kampus kustannus, Jyväskylä.

- Rasila 2003: Viljo Rasila, Torpparijärjestelmä. Teoksessa *Suomen maatalouden historia. Osa I. Perinteisen aika. Esihistoriasta 1870-luvulle*, 365–384. SKS:n toimituksia 914:1. Toim. Viljo Rasila, Eino Jutikkala ja Anneli Mäkelä-Alitalo. SKS, Helsinki.
- Rask 1978: Henry Rask, Utgjorde bonderusthållarna allmogens ”mest framåtsträvande element”? *HTF* 2/1978, 145–160.
- Rask 1981: Henry Rask, När Fagerviks bruk förlorade ett skatteköpsmål år 1760. *HTF* 1/1981, 4–13.
- Rask 1991: Henry Rask, *Snappertuna. En kustbygds hävder. Del I. Forn tid–1809*. Snappertuna sockenhistorie kommitté, Ekenäs.
- Roeck Hansen 1992: Birgitta Roeck Hansen, Solskifte i Nyland? *Västnyländsk årsbok*, vol. 15, 32–47.
- Roeck Hansen 1996: Birgitta Roeck Hansen, *The agrarian landscape in Finland circa 1700. With special reference to Southwest Finland and Ostrobothnia*. Meddelanden från Kulturgeografiska institutionen vid Stockholms universitet B 97. Stockholms universitet, Stockholm.
- Roiko-Jokela 2007: Heikki Roiko-Jokela, Isojako ja uusjako. Teoksessa *Suomen historian kartasto*, 156–157. Toim. Pertti Haapala ja Raisa Maria Toivo. Karttakeskus, Helsinki.
- Rosenqvist 1999: Olli Rosenqvist, Esipuhe. Teoksessa *Maanjaot ja maaseudun kehitys. Lähtökohtia kiinteistöjaotusta muuttavien hankkeiden taloudellisten, yhteiskunnallisten, sosiaalisten ja kulttuuristen vaikutusten tutkimiseen*, 3–4. Selosteita ja katsauksia 34. Toimittanut Olli Rosenqvist. Chydenius-instituutti, Kokkola.
- Rösener 1994: Werner Rösener, *The Peasantry of Europe. The Making of Europe*. Blackwell, Oxford.
- Saarenheimo 1976: Juhani Saarenheimo, Isojako Hämeessä. Teoksessa *Hämeen historia. Osa III:2. Vuodesta 1721 noin vuoteen 1870*, 259–304. Karisto, Hämeenlinna.
- Saarenheimo 1983: Juhani Saarenheimo, Isojako ja isojaonjärjestelyt. Teoksessa *Maanmittaus Suomessa 1633–1983*, 20–62. Maanmittaushallitus, Helsinki.
- Saarenheimo 2003: Juhani Saarenheimo, Isojako. Teoksessa *Suomen maatalouden historia. Osa I. Perinteisen maatalouden aika. Esihistoriasta 1870-luvulle*, 349–364. SKS:n toimituksia 914:1. Toim. Viljo Rasila, Eino Jutikkala ja Anneli Mäkelä-Alitalo. SKS, Helsinki.
- Saloheimo 1959: Veijo A. Saloheimo, *Rautalammin historia*. Rautalampi
- Santavuori 1961: Martti Santavuori, *Merikarvian historia 1900-luvun alkuun*. Merikarvian kunta, Merikarvia.
- Sarkamo 1970: Jaakko Sarkamo, *Verohintojen vahvistamiskokoukset Uudenmaan-Hämeenlinnan sekä Kymenkartanon-Savon lääneissä vuosina 1731–1774*. Julkaisematon Suomen ja Skandinavian historian lisensiaatintutkielma. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Schön 2000: Lennart Schön, *En modern svensk ekonomisk historia. Tillväxt och omvandling under två sekel*. SNS förl., Stockholm.
- Scott 1976: James C. Scott, *The moral economy of the peasant. Rebellion and subsistence in Southeast Asia*. Yale University Press, New Haven.
- Seppälä 2009: Suvianna Seppälä, *Viljana, nahkoina, kapakalana. Talonpoikien maksamat kruununverot Suomessa vuosina 1539–1609*. Bibliotheca Historica 125. SKS, Helsinki.
- Seppänen 2002: Erkki Seppänen, *Halikon 1600-luvun kyläkartat. Valtakunnan maanmittausohjesääntöjen soveltaminen käytännössä*. Julkaisematon Suomen historian pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä.
- Sirén 1981: Olle Sirén, *Pernå sockens historia. II:2. Tiden ca 1700–1870*. Pernå kommun.
- Soikkeli 1932: Kaarle Soikkeli, *Vihti. Kuvauksia Vihtin kunnan luonnosta, historiasta ja kansan elämästä. Osa 2*. Helsinki.
- Soininen 1974: Arvo M. Soininen, *Vanha maataloutemme. Maatalous ja maatalousväestö Suomessa perinnäisen maatalouden loppukaudella 1720-luvulta 1870-luvulle*. Historiallisia tutkimuksia 96. SHS, Helsinki.
- Solantie 1997: Reijo Solantie, *Ilmaston, maankäytön ja väestön kolmiyhteys Suomessa vanhan maatalouden aikana*. Meteorologisia julkaisuja 35. Ilmatieteen laitos, Helsinki.

- Sporrong 1985: Ulf Sporrong, *Mälarbygd. Agrar bebyggelse och odling ur ett historisk-geografiskt perspektiv*. Meddelanden från Kulturgeografiska institutionen vid Stockholms universitet B 61. Kulturgeografiska Institutionen, Stockholms Universitet, Stockholm.
- Sulkunen 1999: Irma Sulkunen, *Liisa Eerikintytär ja hurmosliikkeet 1700–1800-luvulla*. Hanki ja jää. Gaudeamus, Helsinki.
- Suolahti 1912: Gunnar Suolahti, *Suomen pappilat 1700-luvulla*. WSOY, Porvoo.
- Suolahti 1991: Gunnar Suolahti, *Elämää Suomessa 1700-luvulla*. Yhteisniten 2. painos. SKS:n toimituksia 544. SKS, Helsinki.
- Svensson 2006: Peasants and entrepreneurship in the nineteenth-century agricultural transformation of Sweden. *Social Science History* 3/2006, 387–429.
- Säihke 1963: Irja Säihke, *Varsinais-Suomen maanviljelys ja karjanhoito 1500-luvulla*. *Varsinais-Suomen historia* 5:5. Varsinais-Suomen historian tutkimusyhdistys, Turku.
- Talvitie 2005: Petri Talvitie, *Vastarintaa vai myötämieltä? Talonpoikien suhtautuminen isojakoon Uudellamaalla 1757–1848*. Julkaisematon Suomen ja Pohjoismaiden historian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Talvitie 2008: Petri Talvitie, Isojaon pioneerit Uudellamaalla. *Sukutieto* 4/2008, 6–10.
- Talvitie 2010: Petri Talvitie, Kuka omisti yleismaat? Riita Inkoon yleisten saarten omistuksesta 1700-luvulla. *Lähde*, vol. 7, 29–43.
- Talvitie 2012: Petri Talvitie, Isojaon toimeenpano Helsingin kaupungin ympäristössä. Teoksessa *Viapori – Sveaborg. Linnoitus, lähiseutu ja maailma. Fästning och omvärld*, 159–182. Piirteitä Suomenlinnan historiasta 8. Toim. Sophie Holm ja Magdalena af Hällström. Ehrensverd-seura, Helsinki.
- Tegengren 1949: Helmer Tegengren, *Billnäs bruks historia. Minnesskrift på uppdrag av styrelsen för O. Y. Billnäs A. B.* Billnäs, Helsingfors.
- Teschke 2003: Benno Teschke, *The myth of 1648. Class, geopolitics and the making of modern international relations*. Verso, London, New York.
- Thirsk 1964: Joan Thirsk, The Common Fields. *Past & Present*, vol. 29 dec. 1964, 3–25.
- Thulin 1890: Gabriel Thulin, *Om mantalet I*. Norstedt & Söner, Stockholm.
- Toivanen 1997. Hannes Toivanen, *Yksilöllisen ja erillisen synty. Kollektiivisen maanhallinnan kriisi Merikarvialla vuosina 1750–1800*. Julkaisematon Suomen ja Pohjoismaiden historian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, Helsinki.
- Tollin 2007: Clas Tollin, När Sverige sattes på kartan. Teoksessa *Kartlagt land. Kartan som källa till de areella näringarnas geografi och historia*, 51–70. Skogs- och lantbrukshistoriska meddelanden 40. Toim. Ulf Jansson. Kungl. Skogs- och lantbruksakademien, Stockholm.
- Turner 1984: Michael Turner, *Enclosures in Britain 1750–1830*. Macmillan, London.
- Vilkuna 1996: Kustaa H. J. Vilkuna, *Arkielämää patriarkalisessa työmiessyhteisössä. Rautaruukkilaiset suurvalta-ajan Suomessa*. Historiallisia tutkimuksia 196. SHS, Helsinki.
- Villstrand 1992: Nils Erik Villstrand, *Anpassning eller protest. Lokalsamhället inför utskrivningarna av fotfolk till den svenska krigsmakten 1620–1679*. Åbo Akademis förlag, Åbo.
- Virrankoski 1970: Pentti Virrankoski, Tuomiokirjojen käyttö historian tutkimuksessa. Teoksessa *Turun historiallinen arkisto 12*, 119–132. Turun historiallinen yhdistys, Turku.
- Virrankoski 1980: Pentti Virrankoski, Teollisuus ja käsityö. Teoksessa *Suomen taloushistoria I. Agraarinen Suomi*, 240–251. Toim. Eino Jutikkala, Yrjö Kaukiainen ja Sven-Erik Åström. Tammi, Helsinki.
- Virtanen 1931: E. A. Virtanen, Yhteisten laidunsaarten kansanomaisesta omistuksesta ja käytöstä Varsinais-Suomen kylissä. Teoksessa *Varsinais-Suomen maakuntakirja 4*, 75–94. Turku.
- Virtanen 1934: E. A. Virtanen, Kyläyhteiskunta ennen isojakoa. Teoksessa *Suomen kulttuurihistoria. 2. Sääty-yhteiskunnan aika 1*, 417–477. Toim. Gunnar Suolahti et al. Gummerus, Jyväskylä.

- Vivier 2003a: Nadine Vivier, Introduction. Teoksessa *Les propriétés collectives face aux attaques liberals (1750–1914). Europe occidentale et Amérique latine*, 15–35. Toim. Marie-Danielle Demélas ja Nadine Vivier. Presses universitaires de Rennes, Rennes.
- Vivier 2003b: Nadine Vivier, Les biens communaux en France. Teoksessa *Les propriétés collectives face aux attaques liberals (1750–1914). Europe occidentale et Amérique latine*, 139–155. Toim. Marie-Danielle Demélas ja Nadine Vivier. Presses universitaires de Rennes, Rennes.
- Widgren 1995: Mats Widgren, Individuellt eller kollektivt ägande i bondesamhällen? Teoksessa *Äganderätten i lantbrukets historia*, 8–16. Skrifter om skogs- och lantbrukshistoria 8. Toim. Mats Widgren. Nordiska museet, Stockholm.
- Wirilander 1950: Kaarlo Wirilander, *Suomen upseeristo 1700-luvulla. Sosiaalishistoriallinen tutkimus Suomen armeijan jakopalkkaisesta upseeristosta*. Historiallisia tutkimuksia 34. SHS, Helsinki.
- Wirilander 1960: Kaarlo Wirilander, *Savon historia. Osa 3. Savo kaskisavujen kautena 1721–1870*. Savon säätiö, Kuopio.
- Wirilander 1972: Kaarlo Wirilander, Säätyläistön raja. *Genos* 1/1972, 1–11.
- Wrigley 1988: E. A. Wrigley, *Continuity, chance and change. The character of the industrial revolution in England*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Wuorinen 1966: Aimo Wuorinen, *Turku kauppakaupunkina Ruotsin vallan loppukautena II. Ulko- ja kotimaankauppa*. Historiallisia tutkimuksia 50:2. SHS, Helsinki.
- Yelling 1977: J. A. Yelling, *Common field and enclosure in England 1450–1850*. Macmillan, London.
- Ylikangas 2001: Heikki Ylikangas, Raja yhteiskuntarauhan edistäjänä. Teoksessa *Oikeustieteen rajoja etsimässä. Juhlajulkaisu Juha Tolonen 15.1.2001*, 279–294. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja A 9. Turun yliopisto, Turku.
- Ylikangas 2004: Heikki Ylikangas, Kiista uudisasutuksesta isojaon syynä, *HAik* 4/2004, 494–507.
- Ylikangas 2007: Heikki Ylikangas, *Suomen historian solmukohdat*. WSOY, Helsinki.
- van Zanden 1999a: Jan Luiten van Zanden, The development of agricultural productivity in Europe, 1500–1800. Teoksessa *Land productivity and agro-systems in the North Sea area (Middle Ages–20th Century). Elements for comparison*, 357–376. CORN Publication Series 2. Toim. Bas J. P. van Bavel ja Erik Thoen. Brepols, Turnhout.
- van Zanden 1999b: Jan Luiten van Zanden, The paradox of the marks. The exploitation of commons in the Eastern Netherlands, 1250–1850. *Agricultural History Review* 2/1999, 125–145.
- Ågren 2001: Maria Ågren, Asserting one's rights. Swedish property law in the transition from community law to state law. *Law and History Review* 2/2001, 112 kpl.
[<http://www.historycooperative.org/journals/lhr/19.2/agren.html>, luettu 14.9. 2012]
- Österberg 1981: Eva Österberg, Methods. Hypotheses and Study Areas. Teoksessa *Desertion and land colonization in the Nordic countries c. 1300–1600. Comparative report from the Scandinavian research project on deserted farms and villages*, 26–77. The Scandinavian research project on deserted farms and villages 11. Toim. Svend Gissel. Almqvist & Wiksell International, Stockholm.
- Österberg 1989: Eva Österberg, Bönder och centralmakt i det tidigmoderna Sverige. Konflikt – kompromiss – politisk kultur. *Scandia* 1/1989, 73–95.

Liitteet

LIITE 1. *Uudisraivauksen tutkimisesta geometrysten tiluskarttojen avulla*

Tarkastelen tämän väitöskirjan kahdeksannessa luvussa uudisraivauksen etenemistä 1600-luvun puolivälistä aina 1800-luvun lopulle asti. 1600- ja 1700-lukujen osalta keskeisimmän lähdeaineiston muodostavat suurimittakaavaiset maanmittauskartat. 1800-luvun osalta peltoalatiedot on poimittu maataloustilastoista, sillä maanmittaukseen perustuvaa aineistoa ei ole käytettävissä kattavasti isojaon jälkeiseltä ajalta. Käsittelen tässä liitteessä aineiston hyödyntämiseen liittyviä lähdeteknisiä haasteita sekä esittelen käyttämäni tutkimusmenetelmät.

Tutkimukseni lähtökohdan muodostavat ns. maakirjakartat. Maakirjakartoilla tarkoitetaan vuosina 1630–1655 laadittuja geometrisiä tiluskarttoja, jotka tunnetaan myös nimellä vanhemmat geometriset kartat erotukseksi 1600-luvun lopussa ja 1700-luvun alussa laadituista ns. nuoremmista geometrisistä kartoista.¹ Maakirjakarttojen syntyhistoria kytkeytyy ammatimaisen maanmittaustoiminnan alkamiseen Ruotsin valtakunnassa. Laajamittaisen kartoitus-hankkeen alkupisteenä voidaan pitää vuotta 1628, jolloin Ruotsin kartografian isäksi mainittu Andeas Bureus (1571–1646) sai kuningas Kustaa II Adolfilta tehtäväkseen valtakunnan kaikkien kylien ja maatilojen kartoittamisen. Bureukselle annettun ohjesäännön mukaan laadituista kartoista piti ilmetä ”kunkin kylän tilojen pellot ja niityt, metsät ja muut tilukset, minkä luontoisia tilat olivat sekä mitä niissä tavalla tai toisella oli parannettavaa”. Karttojen syntyhistoria on pitkälti hämärän peitossa. Varhaisemmassa tutkimuksessa on katsottu, että karttoja laadittiin verotuksellisista syistä. Verotuksellisiin tarkoituksiin viittaa mm. se, että kartoituksen kohteena oli pääosin vain kruunulle veroa maksavia tiloja. Rälssitiloja kartoitettiin ainoastaan silloin, jos ne olivat tilussekaannuksessa kruunun- tai perintötilojen kanssa. Toisaalta on pidetty epätodennäköisenä, että suurhankkeeseen olisi ryhdytty ainoastaan verotuksen tarpeita silmällä pitäen, ja osa tutkijoista onkin korostanut suurvaltasotien merkitystä. Geometrysten maakirjojen laadinta antoi keskushallinnolle tietoja valtakunnan resursseista tilanteesta, jossa katovuodet ja maatilojen autioituminen olivat heikentäneet talonpoikien veronmaksukykyä. On myös esitetty, että kartoitustyön avulla haluttiin pönkittää suurvallan arvovaltaa.²

Vanhempia geometrisiä karttoja laadittiin nykyisen Ruotsin alueella mahdollisesti peräti 12 000, joista suurin osa on sidottu yhteen ns. geometrisiksi maakirjoiksi, mutta jonkin verran Ruotsista on löydetty myös irrallisia karttalehtiä.³ Suomen alueella kartoitustyö oli selvästi vaatimattomampaa. Suomesta maakirjakarttoja on säilynyt yhteensä noin 900 kappaletta vuosilta 1630–1659. Alueellisesti kartoitustyö kattaa noin 20 pitäjää eri puolilla Suomea.⁴

Tutkimusalueelta on säilynyt kaksi geometristä maakirjaa, toinen Tenholasta ja toinen

¹ Nuoremmat geometriset kartat tunnetaan myös nimillä verollepanokartat ja taloudelliset kartat. Nimityksistä ks. esim. Lehtinen L. 2005, 13–31.

² Karttojen syntyhistoriasta käydystä keskustelusta ks. Huhtamies 2008, 78–80; Tollin 2007, 52–54.

³ Höglund 2008, 12.

⁴ Heikki Rantatuvan mukaan karttoja on säilynyt 832 kappaletta, mutta tässä luvussa ei ole mukana Inkoon maakirjakarttoja. Ks. Rantatupa 2000, 77.

Inkoosta. Näiden lisäksi Karjaalta on säilynyt maakirjakartta Sannäsin kylästä. Inkoon ja Tenholan maakirjakartat on laatinut maanmittari Hans Hansson. Hänen nimensä voidaan yhdistää noin 200 karttaan Uudellamaalla, Turun ja Porin läänissä ja Ahvenanmaalla. Hän laati myös laajempia kihlakunnan- ja lääninkarttoja aina Pohjanmaata myöten, sekä kaupunkikarttoja mm. Turusta ja Helsingistä. Maanmittarin viran ohessa Hansson osallistui myös hallintoelämään toimimalla vuosina 1657–1659 Porin pormestarina. Karjaan ainoan säilyneen maakirjakartan on laatinut Turun ja Porin läänin maanmittari Vilhelm Röö. Kyseinen maakirjakartta on ilmeisesti ainoa, jonka tiedetään varmuudella olevan hänen käsialaansa.⁵

Tenholan geometrinen maakirja on laadittu vuonna 1647. Karttoitus ei kattanut koko pitäjää. Tenholassa oli vuonna 1647 kaikkiaan 120 kylää, mutta maakirjakartta laadittiin yhteensä 73 kylästä, joista kahden kylän kartat ovat kadonneet. Kattavuus oli silti erittäin hyvä verrattuna moniin muihin aikakauden geometrisiin maakirjoihin.⁶ En ole käyttänyt tässä tutkimuksessa alkuperäistä maakirjaa, vaan olen poiminut tiedot Eeva Nordströmin lähdekriittisestä tutkimuksesta *Tenholan pitäjän peltopinta-alat 1600-luvun puolivälissä*. Olen verrannut tietoja alkuperäisiin karttoihin, enkä ole havainnut puutteita.⁷

Inkoon maakirjakartta (alkuperäinen kartta kulkee nimellä *jordrevninhsboken*) on laadittu vuosina 1651–1652. Maakirjakartta on laadittu kreivi Gustav Adolf Leijonhufvudin aloitteesta, ja kartoituksen tarkoituksena oli Raaseporin kreivikunnan verotuksen tarkistaminen.⁸ Karttoitus kattoi lähes koko pitäjän, sillä mukana oli yhteensä 73 kylää, kun yhteensä Inkoossa oli kyliä noin 85. Karttoituksen ulkopuolella jäivät kokonaisuudessaan aatelin omistamat tai sille veroa maksavat tilat (mm. Storramsjö, Storbollstad, Hovgård, Älö ja Böle), sillä kyseiset kylät eivät maksaneet veroa kreivikunnalle. Maakirjakartta on sen verran kärsinyt, että tiedot ovat luettavissa yhteensä 71 kylän osalta. Omassa työssäni olen käyttänyt Inkoon pitäjän historiaa, jonka loppuun Alf Brenner on kopioinut kokonaisuudessaan karttojen selitysosien tiedot. Kyseessä on oikeastaan alaviittein varustettu lähdekriittinen editio Inkoon geometrisesta maakirjasta. Tämän vuoksi en ole katsonut tarpeelliseksi käyttää myöskään Inkoon kohdalla primaarilähdettä, vaan peltoalat on poimittu suoraan Inkoon pitäjän historiasta. Pitäjän historian avulla on mahdollista tutustua myös karttakuviin, sillä teokseen on liitetty maakirjan karttalehdistä laaditut näköispainokset.⁹

Karjaan Sannäsin kylän maakirjakartta on laadittu vuonna 1646. Sannäsin kylä on tosin mukana lähinnä esimerkkitapauksena uudisraivauksen edistymisestä. Koko pitäjää koskevia johtopäätöksiä ei luonnollisestikaan ole mahdollista tehdä yhden kylän perusteella.

1600-luvun puolivälin jälkeen seuraavan läpileikkausaineiston muodostavat 1700-luvun molemmiin puolin laaditut nuoremmat geometriset kartat, joihin viitataan tutkimuskirjallisuudessa varsin usein myös nimellä verollepanokartat tai taloudelliset kartat. Tätä aineistoa on käytetty historiantutkimuksessa erittäin vähän. Kartta-aineiston laatiminen kytkeytyi reduktioajan verollepanoihin, joita ryhdyttiin Uudenmaan ja Hämeen läänissä toimittamaan määräjakoislaitoksen perustamisen yhteydessä 1690-luvulta lähtien.¹⁰ Karttoituksen maantieteellistä edustavuutta ei ole perusteellisesti tutkittu, mutta ainakin Uudellamaalla

⁵ Kostet 1995, 43–44; Seppänen 2002, 19.

⁶ Hannerberg 1941, 158–161.

⁷ Nordström 1968.

⁸ Brenner 1936, osa 2, 387.

⁹ Brenner 1936, osa 2, 393–428.

¹⁰ Lahtela 2008, 11–14

verollepanokarttoja laadittiin myös monissa sellaisissa pitäjissä, joista ei ole käytettävissä maakirjakarttoja.

Karttoja on säilynyt kaksi sarjaa: alkuperäiset kenttätöissä syntyneet konseptikartat sekä konseptien perusteella laaditut lopulliset puhtaaksi piirretyt kartat (renovaatio- eli uudistuskartat). Tämän tutkimuksen tiedot on pääosin poimittu puhtaaksi piirretyistä versioista, koska ne ovat huomattavasti paremmassa kunnossa kuin kenttätöissä kostuneet ja repeytyneet alkuperäiskappaleet. Olen etsinyt tiedot konseptikartoista ainoastaan, jos uudistuskartta ei ole säilynyt.

Valtaosan tutkimusalueen verollepanokartoista on laatinut Uudenmaan ja Hämeen läänin ylimääräinen maanmittari Samuel Brotherus (1650-luvun jälkipuoli–1712). Hän oli kotoisin Helsingin pitäjän kirkonkylästä mutta asui vuodesta 1694 Espoossa, Öster-Mankasin ratsutilalla. Brotherus oli tuottelias kartoittaja. Ainoa verollepanokartoista laadittu erityistutkimus käsittelee hänen Espoossa vuosina 1691–1706 laatimiaan karttoja, joita on säilynyt yhteensä 21 kappaletta. On arvioitu, että hän laati toimialueellaan Uudenmaan ja Hämeen läänistä ainakin 150 karttaa, mutta luku on todennäköisesti aivan liian alhainen.¹¹ Kartta-aineiston joukossa on myös muutama Uudenmaan ja Hämeen läänin vakinaisen maanmittarin Lars Forssellin laatima verollepanokartta.

Yhteensä tutkimusalueelta on säilynyt yli 180 verollepanokarttaa, jotka on laadittu vuosina 1689–1711. Valtaosa kartoituksesta keskittyi vuosiin 1701–1706. Kaikkien eniten karttoja on säilynyt Karjaalta; kattavuus on kohtalainen myös Inkoon ja Tenholan kohdalla. Sen sijaan Siuntiosta karttoja on säilynyt ainoastaan 15 kylästä. Muutamien kylien osalta tietoja on mahdollista täydentää varsinaisten verollepanoasiakirjojen avulla. Yhteensä verollepanokirjoja on säilynyt 13 sellaista kylästä, joista ei ole käytettävissä verollepanokarttaa.¹²

Seuraavan kerran maatilojen peltaloja on mahdollista tarkastella isojakoasiakirjojen avulla. Samaan aikaan isojaon kanssa toimitettiin myös muutamia yksittäistilojen mittauksia, ja yhdessä tämä aineisto kattaa 261 kylää. Kattavuus on selvästi parempi aikaisempiin mittauksiin verrattuna. Isojakoaineiston ongelmana on pidetty sitä, että pitäjakohtaiset summat eivät muodosta läpileikkausta miltään tietyltä vuodelta, sillä maanjaon toimittaminen yhdessä pitäjässä saattoi kestää useita vuosikymmeniä.¹³ Tutkimusalueen osalta ongelma ei kuitenkaan ole kovin merkittävä, sillä valtaosa jaoista toimitettiin 1760- ja 1770-luvuilla. Varhaisin isojako toimitettiin vuonna 1757, mutta olen ottanut mukaan myös muutaman vuonna 1756 toimitetun tilusmittauksen, jotta aineiston kattavuus olisi parempi. Aineiston takarajana olen pitänyt 1780-luvun loppua. Isojakoja toimitettiin jonkin verran myöhemmin, jopa 1800-luvun puolella, mutta tähän tutkimukseen olen ottanut ainoastaan sellaiset kylät, jotka kartoitettiin 1780-luvun loppuun mennessä, jotta aikahaarukka ei laajenisi liian suureksi. Käytännössä myöhäisimmät kartoitukset on laadittu vuonna 1787.

Vanhaa kartta-aineistoa on säilynyt tutkimusalueelta runsaasti, ja vertaamalla 1600-luvun puolivälin ja 1700-luvun alun kartoituksia isojakoasiakirjoihin on mahdollista rakentaa varsin luotettava kuva uudisraivauksen intensiteetistä ennen isojakoa. 1800-luvun kohdalla lähdetilanne on haastavampi, sillä 1800-luvulta ei ole käytettävissä samanlaista kattavaa maanmittausaineistoa kuin aikaisemmilta vuosisadoilta. Tutkimusalueella toimitettiin 1870–1890-luvuilla muutamia isojaon järjestelyjä, mutta toiminnan laajuus oli varsin vaatimatonta

¹¹ Leskinen & Lillbroända 2001, 11.

¹² KA, läänintilit 8349; KA, ULH ko, verollepanokirjat (Gar:1–3).

¹³ Soininen 1974, 129; Jutikkala 1980b, 172.

verrattuna 1600- ja 1700-lukujen kartoituksiin. Kokonaisuudessaan peltoalatietoja on käytettävissä ainoastaan hieman yli 10 kylästä 1800-luvun lopulta. 1900-luvun alkuvuosikymmeninä isojaon järjestelyjä ja uusjakoja toimitettiin jonkin verran enemmän, mutta aineiston käyttäminen ei ole mielekäästä, koska aikajänne kasvaisi liian laajaksi, noin 60 vuodeksi. Lisäksi aineisto painottuu selvästi 1900-luvun puolelle. 1800-luvun peltoaloista ei ole mahdollista muodostaa kattavaa kuvaa tämän aineiston avulla. Kartta-aineiston puutteellisuudesta johtuen olenkin päätenyt käyttämään vuonna 1881 laadittua kuntakohtaista tilastoa maatilojen peltoaloista. Kyseinen aineisto poikkeaa tiluskartoista sikäli, että peltoal tiedot eivät perustu maanmittaukseen vaan viranomaisien tekemiin arvioihin. Peltoalati etoihin liittyikin joitakin luotettavuusongelmia, joihin palaan kohta tarkemmin.¹⁴

Seuraavassa vielä yhteenvetona käyttämäni lähdeaineisto:

- 1) Maakirjakartat (1646–1652)
- 2) Verollepanokartat ja verollepanokirjat (1689–1711)
- 3) Isojakoasiakirjat ja muut maanmittausasiakirjat (1756–1787)
- 4) Kunnittainen tilasto tilakohtaisesta kylvöstä, sadosta ja karjakannasta (1881)

Yllä mainittujen lähdesarjojen hyödyntämiseen liittyy useita lähdeteknisiä haasteita, joihin on otettava kantaa, ennen kuin pitkän aikavälin vertailuun on mahdollista ryhtyä. Suurimmat haasteet koskevat vanhempia maakirjakarttoja sekä vuoden 1881 tilastoa. Osaan näistä haasteista on löydetty ratkaisu aikaisemmassa tutkimuksessa, mutta kaikkia luotettavuusongelmia ei ole mahdollista täysin ratkaista.

Tynnyrinala, kyynärä ja parmas

Ensimmäinen kysymys koskee mittayksiköitä. Ovatko kartta-aineistossa käytetyt mittayksiköt keskenään vertailukelpoisia? Isojakoasiakirjoissa pinta-alat ilmoitetaan tynnyrinaloissa (noin 0,49 ha), joka vastaa 14 000 neliökyynärää ja 32 kapanalaa. Vanhemmissa ja nuoremmissa maakirja-kartoissa peltoalat ilmoitetaan sen sijaa kylvötynnyreinä *utsäde i tunnor* (tutkimusalueen maakirjakartoissa *tunnor utsäde* tai vain *utsäde*). Varhaisessa tutkimuksessa on katsottu, että *utsäde*-käsitteellä todellakin viitataan kylvöön, ja tämän vuoksi maakirjakarttojen tietoja ei ole pidetty vertailukelpoisina uudemman aineiston kanssa, mutta ruotsalaiset kulttuurimaantieteilijät ovat kiistattomasti kyenneet osoittamaan, että *utsäde i tunnor* tarkoittaa itse asiassa geometristä tynnyrinalaa. Syystä tai toisesta peltoala vain ilmaistiin kylvönä. Kyseessä on nimenomaan sama tynnyrinala kuin isojakoasiakirjoissa, sillä vuoden 1634 ohjesäännössä tynnyrinalan suuruudeksi määriteltiin em. 14 000 neliökyynärää, kun vielä edellisen vuoden ohjesäännössä tynnyrinalan suuruudeksi oli annettu 13 263 neliökyynärää.¹⁵ Kapanalojen osalta on erikseen todettava, että maanmittari Hans Hansson jakoi

¹⁴ Tilaston pohjatiedot ovat kunnallislautakuntien keräämiä. Olen käyttänyt alkuperäistä perusaineistoa, jota säilytetään senaatin kamarikonttorin arkistossa. KA, Senaatin kamarikonttorin arkisto, kunnittaiset tilastot tilakohtaisesta kylvöstä, sadosta ja karjakannasta, Uudenmaan lääni 1881 (Em:8).

¹⁵ Käsitekysymystä on pohtinut mm. Birgitta Olai: ”Utsädestunnorna i de geometriska jordeböckerna och skattläggningskartorna omkring 1700 är i realiteten arealmått, och bör alltså betraktas som synonym skrivning till tunnland.” Olai 1983, 121. Ks. myös Hannerberg 1971, 20–21. Tenholan vanhempien maakirjakarttojen osalta ks. Norström 1968, 14.

yhden tynnyrinalan 30 kapanalaan. Tällä ei ole kuitenkaan vaikutusta tynnyrinalan suuruuteen neliökyynärisä laskettuna.¹⁶

Yhteneväisestä mittayksiköstä huolimatta pinta-alatietojen vertailu ei ole aivan ongelmattonta, sillä maanmittareiden käyttämät kyynäramitat eivät olleet keskenään samanpituisia. Norrköpingin valtiopäivillä vuonna 1604 kuningas Kaarle IX määräsi, että koko valtakunnassa tuli käyttää yhtenäistä pituusmittaa eli ns. Rydaholmen kyynärää, joka oli kiinnitetty Smoolannissa sijainneen Rydaholmen kirkon oveen. Vuonna 1605 Rydaholmen kyynärästä laadittiin kopio, joka ripustettiin Tukholman raatihuoneen oveen, minkä vuoksi pituusmitta tunnettiin myös nimellä Tukholman kyynärä tai raatihuoneen kyynärä (*Rådstugualn*). Tukholman kyynärän pituus oli 59,34 cm.¹⁷

Aikaisemmassa tutkimuksessa on kuitenkin kyetty osoittamaan, että maanmittareiden käyttämä kyynärä ei kaikissa tapauksissa ollut yhteneväinen Tukholman kyynärän kanssa. Jotkut maanmittarit käyttivät liian pitkää ja toiset liian lyhyttä kyynärää. Eroavaisuudet johtuivat useimmiten siitä, että maanmittareiden käyttämät mittausvälineet olivat enemmän tai vähemmän epätarkkoja. Tämä käy hyvin ilmi eräästä kamarikollegion vuonna 1689 antamasta määräyksestä, jonka mukaan maanmittareiden oli jatkossa käytettävä ainoastaan Tukholmassa valmistettuja mittalaitteita. Kamarikollegio oli nimittäin havainnut, että maanmittareiden kyynäret poikkesivat Tukholman kyynärästä, mikä johtui todennäköisesti siitä, että kaikilla paikallisilla laitevalmistajilla ei ollut käytettävissään täsmälleen oikeanmittaista kyynärää.¹⁸ Eroavaisuudet saattoivat johtua myös siitä, että maanmittari jatkoi asetusten vastaisesti jonkin paikallisen kyynäramitan käyttämistä vielä vuoden 1604 jälkeenkin, vaikka asiaan yritettiin puuttua useissa kuninkaallisissa plakaateissa.¹⁹ Ruotsalaisessa tutkimuksessa onkin esitetty, että ennen vuoden 1665 mittayksikköreformia laadittujen karttojen pinta-alatietojen ei voida varauksettomasti katsoa perustuvan yhtenäiseen kyynäramittaan, ja näin ollen jokaisen maanmittarin kohdalla on erikseen arvioitava, kuinka pitkää kyynärää kartoituksessa on käytetty.²⁰

Maanmittarien käyttämien kyynäramittojen suhdetta Tukholman kyynärään on mahdollista arvioida karttoihin piirrettyjen mittakaavaa osoittavien mittatikkujen (ns. *Scala Ulmarum*) avulla. Jos kartan laadinnassa on käytetty Tukholman kyynärää, pitäisi tämän näkyä suoraan mittatikkun pituudessa. Menetelmä ei ole täysin luotettava, sillä joissakin tapauksissa maanmittarit käyttivät kenttätöissä erimittaista kyynärää kuin karttapöydällä. Joissakin tapauksissa myös renovoitujen ja alkuperäisten karttojen kyynäramitat poikkesivat toisistaan. Jos kuitenkin oletetaan, että maanmittari käytti kaikissa tilanteissa yhteneväistä kyynäramittaa, mitta-

¹⁶ Tynnyrinala jakaantui 30 vanhaan ja 32 uuteen kapanalaan. Kostet 2003, 124.

¹⁷ Johnsson 1965, 18–19. Gustafsson antaa Suomen maanmittauksen historiassa kyynärän pituudeksi 59,38 cm. Gustafsson A. 1933, 67–68. Eroavaisuus johtuu ilmeisesti siitä, että Tukholman kyynärä oli todellisuudessa hieman pidempi kuin alkuperäinen Rydaholmen kyynärä. Olai 1983, 121.

¹⁸ Bruno Johnsson on arvioinut, että maanmittareilla oli matkassaan oikeanmittainen kyynärä, kun he päättivät opintonsa Tukholmassa ja lähtivät komennuksille eri puolille maata. Poikkeavat kyynäramitat on todennäköisesti vuorostaan valmistettu paikallisissa käsityöpajoissa. Johnsson 1965, 29.

¹⁹ Hannerberg on osoittanut, että eräs Örebron läänissä toiminut maanmittari käytti 64 cm pituista kyynärää. Hannerberg 1949, 120.

²⁰ ”På grund av det ovan anförda har man all anledning att vara försiktig, då det gäller att tolka de av lm [landmätarna] i kartbeskrivningarna uppgivna åkerarealerna. Att de lm, som voro utsedda att upprätta de geometriska kartorna, skulle använda lika anmätt finns ingen rimlig anledning att antaga.” Johnsson 1965, 19.

tikun pituus antaa hyvän lähtökohdan maanmittarin käyttämän kyynärämitan pituuden arvioimiseen.²¹

Kuinka pitkiä Hans Hanssonin mittatikut olivat? Alfred A. Gustafsson on käyttänyt mittatikkumenetelmää Suomen maanmittauksen historiassa, ja hän on myös julkaissut mittaustensa tulokset. Hans Hanssonin osalta hän esittää, että karttojen mittatikut olivat keskimäärin 118,2 mm tuhatta kyynärää kohden. Hans Hanssonin karttojen mittakaava oli puolestaan 1:5000, mikä oli yleisin vanhemmissa maakirjakartoissa käytetty mittakaava.²² Näiden tietojen perusteella Hans Hanssonin käyttämä kyynärä olisi ollut noin 59,1 cm eli jonkin verran lyhyempi kuin Tukholman kyynärä. Todellisuudessa mittatikut olivat kuitenkin hieman pitempiä, sillä vuosisatojen kuluessa karttapaperi on kutistunut. Bruno Johnsson on arvioinut paperin kutistumisprosenttien vaihtelevan 0,52–0,64 % välillä. Näillä ääriarvoilla Hans Hanssonin piirtämien mittatikkujen todellinen pituus vaihtelee 118,8–119,0 mm välillä, jolloin hänen käyttämän kyynärän pituudeksi saadaan 59,4–59,5 cm. Mittatikkutekstin perusteella vaikuttaa siis hyvin todennäköiseltä, että maakirjakarttojen laadinnassa on käytetty nimenomaan valtakunnallista Tukholman kyynärää, ja näin ollen eriaikaisten peltoalatietojen vertaaminen on mahdollista.²³

Niittyjen kohdalla tilanne on mutkikkaampi. Ensinnäkin maakirjakartoissa ja verollepanokartoissa ilmoitetaan ainoastaan niittyjen tuotto; niittyjen pinta-aloja ei ole mitattu lainkaan.²⁴ Isojakoasiakirjat ovat ensimmäinen lähdesarja, jonka avulla niityypinta-aloja on mahdollista tutkia luotettavasti. Useimmissa jakoasiakirjoissa on niityypinta-alojen ohella tietoja myös niittyjen tuotoista, ja periaatteessa näiden tietojen avulla olisi mahdollista verrata heinäntuotannossa tapahtuneita muutoksia 1600-luvun puolivälistä isojakoon, etenkin koska niittyjen tuotto ilmaistaan kaikissa maanmittauskartoissa samassa mittayksikössä eli parmaksena, joka oli suomalaista alkuperää oleva heinän tilavuusmitta. Käytännössä vertailu on kuitenkin hyvin hankalaa, sillä parmas ei ollut samalla tavalla vakiintunut mittayksikkö kuin tynnyrinala. Vuonna 1688 annetussa maanmittareiden ohjesäännössä määriteltiin, että parmaksen koko oli 3 kyynärää kaikilta sivuiltaan eli yhteensä 27 kuutiokyynärää, ja tähän määräyksen perustuvat verollepanokarttojen arviot niittyjen tuotoista. Ei ole tiedossa, noudatettiinko samoja lukuarvoja myös vanhemmissa geometrisissa kartoissa. Isojakomittaukset perustuivat puolestaan 1720- ja 1730-luvuilla annettuihin määräyksiin, joista merkittävin oli vuoden 1733 asetus Ruotsin valtakunnassa noudatettavista mitoista ja painoista. Näissä parmaksen korkeudeksi määrättiin $3\frac{3}{4}$ kyynärää sekä leveydeksi ja syvyydeksi $4\frac{3}{4}$ kyynärää.²⁵

Vertailua vaikeuttaa myös se, että maanmittareiden käyttämää mittaustekniikkaa ei tunneta. Erään isojakoriidan yhteydessä maanmittari Hans Fattenborg kertoi käyttävänsä niittyjen tuottojen arvioinnissa ”latomenetelmää”. Menetelmässä niittyjen tuottavuutta

²¹ Menetelmästä ks. Johnsson 1965, 35–36 ja 45–61; Olai 1983, 122–127. Menetelmään liittyvistä epävarmuustekijöistä ks. Johnsson 1965, 59–60.

²² Gustafsson A. 1933, 26 ja 67–68. Yleisimmin käytetyistä mittakaavoista ks. Hannerberg 1971, 20.

²³ Gustafssonin laskelmien mukaan Hans Hanssonin käyttämä kyynärä olisi ollut 5,1 mm liian pitkä, mutta hän on arvioinut paperin kutistumisprosentin selvästi suuremmaksi (1,5 %). Gustafssonin arvio perustuu tietoihin 1800-luvulla valmistettujen papereiden kutistumisesta. Gustafsson A. 1933, 67–68.

²⁴ 1600-luvun lopulla annettujen määräysten mukaan maanmittareiden olisi pitänyt ilmoittaa niittyjen osalta myös pinta-alat, ja ainakin Halikossa näin myös toimittiin. Seppänen 2002, 32–34.

²⁵ Falkman 1884, 97, 114–115 ja 126; Kostet 2003, 109.

arvioitiin vertaamalla latojen tilavuutta niissä sisällä olevan heinän määrään. Menetelmää on pidettävä hyvin karkeana. Ei ole myöskään tiedossa, käyttivätkö muut maanmittarit samanlaista tekniikkaa.²⁶

Niittypinta-alojen laskeminen saattaisi olla mahdollista, jos tunnettaisiin tarkemmin, kuinka maanmittarit päätyivät esittämiinsä lukuarvioihin. Toistaiseksi tätä ei tiedetä, ja tämän vuoksi rajoitun isojakoa edeltävän ajanjakson osalta ainoastaan peltopinta-aloihin.

Pelto- ja niittykäsitteiden horjuvuus

Toinen päänaavaa aiheuttanut kysymys liittyy peltokäsitteen horjuvuuteen. Mitä 1600-luvulla toiminut maanmittari sisällytti käsitteeseen pelto, ja vastasiko hänen käsityksenä pellostä myöhempien vuosisatojen käsityksiä? Vanhempien maakirjakarttojen osalta suurimpana kysymysmerkkinä on pidetty peltoaitauksien sisäpuolella sijainneita niitty- ja joutomaita kuten peltoheinää sekä teitä, oja, kiviröykkiöitä ja peltojen pientareita. Varhaisemmassa tutkimuksessa oletettiin, että nämä laskettiin ainakin osittain mukaan peltoaloihin. Tämänhetkisen käsityksen mukaan peltoaloihin laskettiin mukaan ainoastaan viljelyksessä olleet maat. Myös maanmittareille annetut ohjesäännöt edellyttivät, että joutomaat laskettiin pois peltoaloista. Verollepanokarttojen ja isojakokarttojen kohdalla tilanne oli samanlainen.²⁷

1800- ja 1900-lukujen kohdalla tilanne on ongelmallisempi. Peltomaakäsite laajeni siinä määrin, että peltoalatietoja ei ole pidetty suoraan vertailukelpoisina aikaisempien lukujen kanssa. Arvo M. Soinisen mukaan suurin ongelma liittyy kytömaihin ja muihin suoviljelyksiin, jotka 1800-luvun loppupuolelta lähtien rinnastettiin peltoihin toisin kuin vielä 1700-luvulla, jolloin kytömaat luokiteltiin niityiksi. Vuoden 1881 tilaston osalta Soininen toteaa erikseen, että luokittelu ei ollut tässä vaiheessa vielä johdonmukaista. Toisinaan kytömaat rinnastettiin peltoihin, toisinaan taas ei. Länsi-Uudenmaan osalta kytömaat eivät ole kuitenkaan ongelma, sillä suoviljelyllä ei ollut mainittavaa merkitystä tällä seudulla.²⁸

Jonkin verran luokitteluongelmia aiheuttaa sen sijaan se, että heinää ryhdyttiin viljelemään rehuksi. 1800-luvun lopulle asti karjan ravintona oli käytetty lähes pelkästään luonnonniityiltä korjattua heinää. Rehuna käytettiin myös kauraa, jolla oli merkitystä etenkin hevosten talvi-ruokinnassa, mutta kauranviljely oli vähäistä leipäviljoihin verrattuna. Nälkävuosien (1867–1868) jälkeen, kun maatalouden painopiste siirtyi viljanviljelystä karjatalouden suuntaan, pelloilla alettiin viljellä myös apilaa, timoteitä ja muita karjan rehuna käytettyjä kasveja. Pellon käyttötarkoitus siis muuttui, ja samalla pellon ja niityn välinen raja jonkin verran hämärtyi. Tämäkään ei tee vertailua mahdottomaksi, sillä pelto tarkoitti edelleen aktiivisessa viljelyksessä ollutta tiluslajia erotukseksi luonnonniityistä, joiden tuottavuutta ei varsinaisesti pyritty parantamaan. Viljelykasven valikoima ainoastaan laajentui. Tämä seikka on luonnollisesti otettava huomioon, kun tutkimustuloksia ryhdytään tulkitsemaan.

²⁶ KA, Etelä-Suomen maa-oikeus, Inkoon maanjako-oikeus 8.10.1770 (Ca:21).

²⁷ Hannerberg 1941, 148; Johnsson 1965, 75–81; Olai 1983, 123.

²⁸ Soininen 1974, 128–129. Kydöttämisen ja suoviljelyn levinneisyydestä ks. *ibid.*, 138 ja 145–148. Tenholan osalta Nikula esittää, että kydöttämistä ei 1700-luvulla enää harjoitettu. Nikula 1938, osa 1, 297.

Mittausten tarkkuus

Maanmittareiden käyttämän kyynärän pituuden ja peltomaakäsitteen horjuvuuden ohella myös mittausten tarkkuus asettaa haasteita eriaikaisten peltalojen vertaamiselle. Suurimmat luotettavuusongelmat koskevat vanhempia maakirjoja sekä vuoden 1881 maatalouslaskentaa. Geometriset maakirjat tekee ongelmallisiksi 1600-luvulla käytetty maanmittaustekniikka. Maanmittari laski peltolat valmiista karttakuvista ns. neliömittauksen avulla, mikä tarkoitti sitä, että maanmittari jakoi peltokuviot säännönmukaisesti, geometrisiin kuvioihin (suorakaiteisiin ja neliöihin), joiden keskipituus ja -leveys mitattiin harpin avulla. Maastokuvien pinta-ala saatiin kertomalla lukuarvot keskenään. Geometriset kuviot eivät luonnollisesti täysin vastanneet todellisia peltokuvioita, ja näin ollen maanmittarit arvioivat kuvion ulkopuolelle jääneiden maiden pinta-alat ja laskivat ne mukaan kokonaispinta-aloihin. Onkin perusteltua kysyä, kuinka hyvin näissä arvioissa onnistuttiin. Toinen ongelma koskee pyöristyksiä. Johnsson on havainnut, että maanmittarit ovat joissakin tapauksissa pyöristäneet peltaloja alaspäin lähimpään kokonaiseen tai puolikkaaseen tynnyrinalaan. Nordström on kiinnittänyt huomiota samaan toimintatapaan Tenholan maakirjakarttojen kohdalla.²⁹

Mittaustekniikasta, pyöristyksistä ja suoranaisista mittausvirheistä johtuvat epätarkkuudet on kuitenkin arvioitu vähäisiksi. Ruotsissa laadittujen planimetrimittausten perusteella on esitetty, että maanmittarit onnistuivat arvioimaan peltalojen suuruuden erinomaisen tarkasti. Karttakuvan ja mitaustuloksen väliset eroavaisuudet ovat ainoastaan muutaman prosentin luokkaa. Planimetrimittauksia ei ole tehty suomalaisella aineistolla, mutta ei ole mitään syytä olettaa, että epätarkkuudet olisivat olleet merkittävästi suurempia itäisissä maakunnissa.³⁰

Verollepanokarttojen ja isojakoasiakirjojen peltolatietoja pidetään yleisesti ottaen luotettavina, sillä maanmittaustekniikka kehittyi 1600-luvun lopussa. Tämä vähensi virheiden todennäköisyyttä. Peltalojen luotettavuus riippuikin lähinnä maanmittareiden huolellisuudesta.³¹

Vuoden 1881 maataloustiedustelun kohdalla tilanne on toinen, sillä peltolatiedot eivät perustuneet maanmittaukseen vaan kunnallislautakuntien laatimiin arvioihin. Olen tutkinut tietojen luotettavuutta vertaamalla vuoden 1881 peltaloja samoihin aikoihin laadittuihin tiluskarttoihin. Vertailuaineisto on erittäin vaatimaton, sillä 1880-luvulla toimitettiin koko tutkimusalueella ainoastaan kuusi isojalon järjestelyä.³² Joitakin johtopäätöksiä on silti tehtävissä.

Kuuden esimerkkikylän peltola oli vuoden 1881 laskennan perusteella 588 tynnyrinalaa, kun taas isojalon järjestelyiden mukaan peltomaata oli 791 tynnyrinalaa eli selvästi enemmän. Ainoastaan Degerbyn kylässä peltolat ovat identtiset kummassakin mittauksessa. Niittymaata oli vuoden 1881 aineiston mukaan 900 tynnyrinalaa, kun taas tiluskarttojen perusteella niittyjä oli 1 064 tynnyrinalaa. Niittyjen osalta mitausten vastaavuus on siis

²⁹ Mittaustekniikasta Gustafsson A. 1933, 69; Huhtamies 2008, 73–75. Pyöristyksistä Johnsson 1965, 68; Nordström 1968, 15.

³⁰ Johnsson 1965, 63 ja 81; Hannerberg 1971, 20; Sporrang 1985, 132.

³¹ Hannerberg 1941, 148; Olai 1983, 123. Mittausvirheet johtuivat mm. siitä, että mittapöytää ei suunnattu huolellisesti. Mittausten tarkkuudesta ks. Gustafsson A. 1933, 72–74.

³² Isojalon järjestelyitä toimitettiin Degerbyn (1886), Gummarbackan (1886), Malmbyn (1886), Fastarbyn (1885), Bollstadin (1886) ja Veijansin (1889) kylissä. KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat, B12 15/6–17, B13 25/6–12, B44 5/6–13, B45a 22/6–13 ja B46 18/8–14.

parempi. Tiluskarttojen perusteella on mahdotonta päätellä, mistä erot johtuivat. Kytömaihin tiluskartoissa ei viitata lainkaan, enkä ole havainnut merkkejä muistakaan systemaattisista virhetulkinnoista. Todennäköisesti erot johtuvat pelkästään siitä, että viranomaiset arvioivat joidenkin maatalojen peltoalat yksinkertaisesti väärin, useimmiten alakanttiin.

Vuoden 1881 maataloustilaston pelto- ja niittyalatietoja on mahdollista verrata myös Uudellamaalla vuonna 1875 toimitettuun maataloustiedusteluun. Tiedustelu toimitettiin senaatin määräyksestä, ja sen välittömänä tavoitteena oli saada aineistoa Ranskassa laadittuun kansainväliseen maataloustilastoon. Tietojen keräämisessä sovellettiin hyvin samanlaisia periaatteita kuin myöhemmässä tilastossa. Peltoalat perustuivat maanomistajien omiin ilmoituksiin, jotka tarkastettiin nimismiehen ja kunnallislautakunnan kanssa. Tämän tilaston mukaan Inkoossa, Karjaalla, Siuntiossa ja Tenholassa oli peltoa 19 160 tynnyrinalaa ja niittyä 40 220 tynnyrinalaa. Peltopinta-aloissa on mukana ns. kylvöniityt eli sellaiset tilukset, joihin oli kylvetty heinä- ja rehukasveja. Kylvöniityt on laskettu mukaan myös niittymaahan ”luonnollisten” suo- ja nurminiittyjen ohella. Jos kylvöniityt jätetään pois laskuista, niittymaan pinta-alaksi saadaan 39 090 tynnyrinalaa. Tämä luku kuvaa luonnonniittyjen osuutta ja on vertailukelpoinen vuoden 1881 niittyalojen kanssa.³³

Vuoden 1881 tilaston mukaan peltoja oli puolestaan 20 540 tynnyrinalaa ja luonnonniittyjä yhteensä 37 360 tynnyrinalaa. Kummankin tilaston pinta-alatiedot ovat siis varsin lähellä toisiaan. En ole selvittänyt, perustivatko kunnallislautakunnat 1880-luvun arvionsa viisi vuotta aikaisemmin kerättyyn informaatioon. Tällä ei ole varsinaisesti merkitystä. Oleellista on se, että pinta-alojen oikeellisuutta tarkasteltiin kahteen otteeseen lyhyen ajan sisällä. Tämä viittaisi siihen, että vuoden 1881 tiedustelun arviot peltoaloista ovat oikean suuntaisia, vaikka yksittäisten kylien kohdalla tiedot voivatkin olla virheellisiä.

Tutkimusmenetelmä

Lähdeteknisten ongelmien lisäksi pitkän aikavälin tutkimuksen tekee haastavaksi lähdeaineiston epätäydellisyys. Vuoden 1881 tilaston kohdalla puutteet ovat hyvin vähäisiä, sillä ainoastaan kahden karjaalaisen maatilan kohdalle on kirjattu, että tiedot puuttuvat. Tilastosta puuttuu lisäksi muutama siuntiolainen ja tenholalainen maatila, mikä johtuu todennäköisesti siitä, että niiden peltoja viljeltiin jonkun toisen tilan alaisuudessa.

1600- ja 1700-luvun aineisto on sen sijaan aukollisempi (ks. oheinen taulukko). Maakirjakarttojen kattavuus on verrattain hyvä, mutta niitä on käytettävissä ainoastaan Inkoosta ja Tenholasta. Verollepanokarttoja ja isojakoasiakirjoja sekä muita samanaikaisia tilusmittauksia laadittiin kaikissa pitäjissä, mutta näidenkin kartoitusten ulkopuolelle jäi koko joukko kyliä ja maatiloja. Verollepanokarttojen osalta kattavuus on heikoin Siuntiossa, missä ainoastaan noin kolmasosa maatiloista kartoitettiin 1600- ja 1700-lukujen vaihteessa. Isojaonaikaisia mittauksia laadittiin vähiten Tenholassa, mikä johtuu siitä, että Tenholassa oli selvästi enemmän yksittäistaloja kuin muissa tutkimusalueen pitäjissä. Yksittäistalojen kartoittaminen ei ollut samalla tavalla järjestelmällistä kuin yhteisnautinnassa olleiden kylien.

Kartoitusten epätäydellisyydestä huolimatta uudisraivausta on mahdollista tutkia. Tarjolla on kaksi keinoa. Ensimmäinen vaihtoehto on otantatutkimus. Tätä on pidettävä ensisijaisena vaihtoehtona luotettavuuden takia. Peltoaloissa tapahtuneet muutokset käyvät ilmi varsin yksiselitteisesti, kun huomio keskitetään ainoastaan niihin kyliin ja maatiloihin, jotka on

³³ SVT III:2, 1–4, 12 ja 25.

1600- ja 1700-luvuilla laadittujen maanmittauskarttojen kattavuus

	maatiloja yhteensä	maakirjakartat (1646–1652)	verollepanokartat (1689–1711)	isojakokartat (1756–1787)	otanta
Inkoo	217	196	133	196	126–131
Karjaa	215	(9)	148	184	134–139
Siuntio	162	-	59	145	52–54
Tenhola	194	135	126	122	53–59

Huom! Maatilojen kokonaismäärä kuvaa isojaon aikaista tilannetta. 1600-luvun puolivälissä ja 1600- ja 1700-lukujen taitteessa taloluku oli jonkin verran alhaisempi. Näin ollen maakirjakarttojen ja verollepanokarttojen kattavuus on hieman parempi, kuin mitä taulukko antaa ymmärtää. Otannassa mukana olevien maatilojen lukumäärien vaihtelu johtuu siitä, että maatiloja yhdistettiin ja halottiin jonkin verran kartoitusten välillä.

kartoitettu Inkoon ja Tenholan osalta kolmesti sekä Karjaan ja Siuntion osalta kahdesti. Yhteensä tällaisia maatiloja oli 370.

Otantatutkimuksen ohella olen laatinut arvion pitäjien kokonaispeltoaloista ns. täydennysmenetelmän avulla. Sen ansiosta Länsi-Uudenmaan peltoaloja on mahdollista vertailla muihin seutuihin. Menetelmän ideana on täydentää kartoittamattomien maatilojen peltoalat ns. apumuuttujien avulla. Mahdollisina apumuuttujina on aikaisemmassa tutkimuksessa käytetty mm. kylvötietoja, verolukuja, henkikirjaväkilukua tai vetoeläinten lukumäärää. Apumuuttujina on käytetty myös myöhempiä mittauksia. 1600-luvun osalta luotettavimpana apumuuttujana pidetään kylvötietoja. Kylvötietojen perusteella täydennetyn kokonaispeltoalan virhemarginaaliksi on laskettu 1,5 %.³⁴

Suomalaisista tutkijoista täydennysmenetelmää on käyttänyt Eeva Nordström, joka on laskenut Tenholan pitäjän kokonaispeltoalan nimenomaan kylvötietojen avulla. Kylvötiedot on poimittu kymmenysveroluetteloista. Hän on testannut myös muiden apumuuttujien käyttökelpoisuutta, mutta kymmenysveroluetteloiden kylvötiedot osoittautuivat kaikkein luotettavimmiksi. Korrelaatiokerroin kylvön ja pinta-alan välillä on yli 0,9. Säterin osalta Nordströmin luvut perustuvat osittain myös 1600- ja 1700-luvun puolivälissä laadittuihin verollepanokarttoihin. Muutaman säterin peltoala on laskettu kertomalla keskimääräisen talonpoikaisen maatilan koko kahdella. Oman tutkimukseni tiedot perustuvat Tenholan osalta Nordströmin laskelmiin.³⁵

Inkoon kohdalla tilanne on haastavampi. Inkoo kuului 1570-luvulta lähtien Leijonhufvudsuvulle lahjoitettuun Raaseporin kreivikuntaa, minkä seurauksena maavero maksettiin läänityksen haltijalle. Tämän vuoksi Inkoosta ei ole käytettävissä kymmenysveroluetteloita tai muita relevantteja lähdesarjoja siltä ajalta, kun Hans Hanssonin maakirjakartta laadittiin. Ainoa kylvötietoja sisältävä lähdesarja ovat 1620-luvulla laaditut karja- ja kylvöluettelot. Kyseinen lähdesarja ei ole ongelmaton. Se antaa maakirjakarttojen tietoihin verrattuna selvästi alhaisempia tietoja kylvöjen laajuudesta, jos oletetaan, että yhdelle tynnyrinalle kylvettiin keskimäärin noin yksi tynnyrillinen viljaa. Erot saattavat selittyä osittain uudisraivauksella ja poikkeavalla kylvötiheydellä, mutta taustalla vaikutti myös se, että talon-

³⁴ Menetelmästä ks. Hannerberg 1971, 21–22.

³⁵ Nordström 1968, eri paikoin.

poikien intresseissä oli ilmoittaa liian alhaisia kylvötietoja verottajalle. Toisaalta muutakaan käyttökelpoista lähdesarjaa ei ole käytettävissä. Olenkin arvioinut 13 maatilan peltoalat vuoden 1624 karja- ja kylvöluettelon perusteella. En ole ottanut lukuja sellaisenaan, vaan olen kertonut kylvötiedot 2,4:llä. Olen laskenut kertoimen vertaamalla Hans Hanssonin antamia peltoaloja 1620-luvun kylvötietoihin niiden maatilojen osalta, joista on käytettävissä tietoja kummaltakin poikkileikkausvuodelta.

Tämänkin jälkeen jää vielä kuusi maatilaa, jotka eivät esiinny kylvöluetteloissa. Näille olen laskenut peltoalat 1700-luvun alun mittausten perusteella sillä oletuksella, että peltoalan kasvu oli samansuuruista kaikissa kylissä.

Verollepanokarttojen ja isojakoasiakirjojen aukkoja olen täydentänyt manttaalilukujen avulla, sillä kylvötietoja sisältäviä veroluetteloita on käytettävissä ainoastaan 1600-luvun alkupuolelta. Manttaaliluvun ja pinta-alan välinen suhde ei ollut sattumanvarainen, sillä Uudenmaan verollepanomenetelmässä manttaaliluvut sidottiin peltoaloihin tiettyjen periaatteiden mukaisesti, kuten aikaisemmin on käynyt ilmi. Uudisraivauksen seurauksena yhteismitallisuus tosin mahdollisesti väheni jonkin verran. Samaan suuntaan vaikuttivat myös manttaalilukujen vähennykset.³⁶

Onko apumuuttujien avulla arvioitu pitäjänkohtainen peltoala mielivaltaisen? 1600- ja 1700-luvulla toimitetut kartoitukset olivat pääsääntöisesti niin kattavia, että täydennetyt peltoalat vastaavat todennäköisesti varsin hyvin todellisia peltoaloja. Suuruusluokka on ainakin kohdallaan. Ainoastaan Siuntion osalta verollepanokarttojen kattavuus on sen verran alhainen, että peltoala-arvioon on suhtauduttava varauksellisesti.

Peltoalojen lisäksi esitän myös arvion tutkimusalueen niittyaloista isojaon aikoihin. Arvio ei perustu manttaalilukuihin, sillä niittyomistusten laajuutta ei otettu huomioon manttaalilukuja määriteltäessä. Arvio perustuu sen sijaan olettamukseen, että pellon ja niityn välinen suhde oli yhteneväinen kartoitetuissa kylissä sekä kartoittamattomissa kylissä. Esimerkiksi Inkoossa jokaisella kartoitetulla kylällä oli keskimäärin 3,5 kertaa enemmän niittyä kuin peltoa. Manttaalilukujen avulla täydennetty peltoala oli puolestaan noin 2 710 tynnyrinalaa. Näiden lukujen avulla olen arvioinut, että Inkoossa oli niittymaata isojaon aikoihin noin 9 560 tynnyrinalaa. Samalla tavalla olen arvioinut myös muiden tutkimusalueen pitäjien niittyalat 1700-luvun jälkipuoliskolla.

Kuvaan uudisraivauksen edistymistä peltoprosenttien avulla. Peltoprosentti lasketaan suhteuttamalla jokaisen poikkileikkausvuoden peltoalat tutkittavan alueen kokonaispinta-alaan. Tällä tavoin saadaan selville, kuinka monta prosenttia tietyllä alueella on ollut pelto- maata eri aikoina.³⁷ Aikaisemmassa tutkimuksessa peltoaloissa tapahtuneita muutoksia on havainnollistettu myös absoluuttisten lukujen ja näiden pohjalta laskettujen kasvuprosenttien avulla. Menetelmää voidaan pitää perusteltuna kuitenkin ainoastaan, jos peltoalan kasvua kuvataan kahden poikkileikkausvuoden välillä. Menetelmä antaa harhaanjohtavan kuvan uudisraivauksen luonteesta, jos poikkileikkausvuosia on useampia. Kasvuprosenttien

³⁶ Olen laskenut Inkoon pitäjän teoreettisen peltoalan 1700-luvun jälkipuoliskolla seuraavasti: Isojako-asiakirjojen perusteella Inkoossa oli peltoa 2 512 tynnyrinalaa. Tämä vastasi 96,7 manttaalia. Kokonais- manttaalimäärä oli 104,4. Kun oletetaan, että manttaalin ja peltoalan välinen suhde on sama myös niissä kylissä, joita ei mitattu, niin suoraan verrannollisuuden kautta kokonaispeltoalaksi saadaan noin 2 710 tynnyrinalaa.

³⁷ Uudisraivauksen intensiteetin tutkimisesta peltoprosenttien avulla ks. esim. Hannerberg 1941, 149–151; Olai 1983, 132–134.

käyttäminen on sikälikin ongelmallista, ettei menetelmä ota huomioon seutujen välisiä eroja uudisraivausmahdollisuuksissa. Korkea uudisraivausprosentti ei välttämättä kerro pelto-
viljelyn keskeisestä merkityksestä, jos lähtötilanne oli hyvin alhainen.³⁸

Tarkastelen uuden peltomaan raivausta myös keskimääräisen tilakoon avulla. Tätä mittaria on käytetty etenkin maakunta- ja pitäjähistorioissa. Kyseisen mittarin kohdalla on otettava huomioon, että viljelmien kokoon vaikuttivat uudisraivauksen ohella monet muutkin tekijät kuten mautilojen yhdistäminen suuremmiksi viljelykokonaisuuksiksi. Luukon laskelmien mukaan hämäläisten talojen peltoalat lisääntyivät paikka paikoin jopa sadalla prosentilla 1580-luvulta 1650-luvulle tultaessa, eikä kehitys ”tapahtunut raivaustoiminnan ansiosta, vaan talojen suuren autioitumisen ja siitä johtuneen taloluvun vähenemisen vuoksi”.³⁹ 1700- ja 1800-lukujen kohdalla viljelmien keskimääräiseen kokoon vaikuttaa puolestaan se, otetaanko laskuihin mukaan myös torpat. Tilakoossa tapahtuneet muutokset olivat voimakkaasta uudisraivauksesta huolimatta hyvin vähäisiä, jos torpat otetaan huomioon. Tässä yhteydessä on tosin tarkennettava, että maanmittausasiakirjoissa ei useinkaan mainita erikseen torppareiden halussa olleiden peltojen pinta-aloja. Kartanoiden kohdalla torpat tai ainakin osa torpista saatetaan mainita erikseen, mutta talonpoikaisten tilojen kohdalla torppien pellot on laskettu mukaan maatilakohtaisiin peltoaloihin. Tämän vuoksi olen tyytynyt laskemaan ainoastaan maatilakohtaiset peltoalat. Vuoden 1881 tilaston avulla torppien vaikutus on sen sijaan mahdollista ottaa huomioon.

³⁸ Kasvuprosenttien käyttämisestä ks. esim. Soininen 1974, 133 (taulukko 18). Soinisen otannassa on mukanan ainoastaan kahdesti mittatuja tiloja.

³⁹ Luukko 1957, 437.

LIITE 2. Isojaossa jaettujen yhteismaiden koot tutkimusalueella (ta)

	<i>keskiarvo/ manttaali</i>	<i>keskiarvo/ jakokunta</i>	<i>vaihteluväli</i>
Inkoo	460 ta	1 030 ta	130–4 760 ta
Karjaa	380 ta	720 ta	80–3 620 ta
Siuntio	390 ta	960 ta	140–8 240 ta
Tenhola	460 ta	980 ta	70–4 180 ta

Lähteet: KA, MMH, tutkimusalueen uudistuskartat ja -asiakirjat; MLAK, tutkimusalueen isojakoasiakirjat.

Karjaan ja Inkoon pienimmät jakokunnat sijaitsivat rannikolla. Siuntiossa pienimmät kylät löytyivät pitäjän länsiosista, Siuntion läpi kulkeneen suuren valtatie varrelta. Tenholassa vähäisimmät yhteismaat sijaitsivat kirkon läheisyydessä, pitäjän läpi kulkevan valtatie molemmin puolin sekä Lindönlahden itäpuolella. Tällä suunnalla sijaitsi myös koko tutkimusalueen pienin jakokunta, joka muodostui Grind ja Grop -nimisistä taloista. Näillä tenholalaisilla taloilla oli yhteismaata ainoastaan 71 tynnyrinalaa eli noin 35 hehtaaria. Suurimmat yhteismaat olivat sen sijaan 3 000–4 000 tynnyrinalan suuruisia ja sijaitsivat pääosin sisämaan monikyläisissä jakokunnissa. Karjaan merkittävimmät yhteisalueet löytyivät pitäjän keskiosista Lepinjärven itäpuolelta, Grabbakan kartanon sekä Finnbackan, Giösbackan, Visanbackan ja Västanbyn kylien muodostamasta jakokunnasta, jonka pinta-ala oli noin 3 600 tynnyrinalaa. Inkoossa laajin yhteismaa kuului Fagervikin ruukin ympärillä sijainneelle jakokunnalle, joka tunnettiin nimellä Fagerviks gränd ja johon kuului yli 4 700 tynnyrinalaa ulkomaita. Myös Hankoniemellä, Skogbyn ruukin eteläpuolella sekä Mustion ruukin ympäristössä sijaitsi varsin suuria yhteismetsiä. Koko tutkimusalueen suurin yhteismaa kuului Siutian kartanolle (yli 8 200 ta).

LIITE 3. Isojaon eteneminen Uudellamaalla 1700-luvulla (%:ia kaikista jakotoimitusten alaisiksi tulleista manttaalimääristä)

	1765	1775	1785
<i>Raaseporin läntinen kihlakunta</i>			
Bromarv	22 %	48 %	100 %
Deberby	34 %	93 %	100 %
Inkoo	37 %	96 %	100 %
Karjaa	24 %	86 %	97 %
Karjalohja	29 %	69 %	100 %
Pohja	10 %	27 %	72 %
Sammatti	0 %	50 %	100 %
Snappertuna	19 %	78 %	95 %
Tenhola	25 %	50 %	84 %
keskiarvo	22 %	66 %	94 %
<i>Raaseporin itäinen kihlakunta</i>			
Espoo	43 %	76 %	93 %
Kirkkonummi	33 %	47 %	90 %
Lohja	12 %	57 %	100 %
Nummi	0 %	80 %	100 %
Pusula	0 %	73 %	100 %
Pyhäjärvi	0 %	0 %	74 %
Siuntio	26 %	80 %	82 %
Vihti	3 %	59 %	81 %
keskiarvo	15 %	59 %	90 %
<i>Porvoon kihlakunta</i>			
Askola	20 %	20 %	81 %
Helsinki	54 %	94 %	100 %
Mäntsälä	0 %	5 %	68 %
Nurmijärvi	9 %	60 %	85 %
Pornainen	0 %	23 %	48 %
Porvoo	30 %	55 %	81 %
Pukkila	0 %	0 %	35 %
Sipoo	43 %	93 %	98 %
Tuusula	51 %	72 %	100 %
keskiarvo	23 %	47 %	77 %
<i>Pernajan kihlakunta</i>			
Anjala	0 %	45 %	45 %
Artjärvi	28 %	54 %	71 %
Elimäki	16 %	20 %	41 %
liitti	0 %	10 %	64 %
Jaala	0 %	54 %	54 %
Lapinjärvi	7 %	62 %	72 %
Liljendal	57 %	62 %	70 %
Myrskylä	0 %	27 %	79 %
Orimattila	9 %	9 %	14 %
Pernaja	17 %	40 %	84 %
Ruotsinpyhtää	27 %	42 %	80 %
keskiarvo	15 %	39 %	61 %

Lähteet: KA, läänintilit 8350 (v. 1766); KA, MMH, uudistuskartat- ja asiakirjat, B-sarja (Uudenmaan lääni) ja G-sarja (litti, Jaala, Elimäki ja Anjala).

LIITE 4. Lähdekriittinen arvio Maanmittaushallituksen vuonna 1922 julkaiseman isojakoselvityksen luotettavuudesta

Isojaon eteneminen tutkimusalueella isojakoasiakirjojen perusteella

	1775 tai ennen		1776–1800		1801 tai jälkeen		isojakoon yht.
Inkoo	16 752 ha	59 %	10 202 ha	36 %	1 561 ha	5 %	28 515 ha
Karjaa	8 338 ha	35 %	10 933 ha	47 %	4 228 ha	18 %	23 499 ha
Siuntio	6 687 ha	32 %	7 342 ha	35 %	6 996 ha	33 %	21 025 ha
Tenhola	6 442 ha	27 %	12 893 ha	54 %	4 639 ha	19 %	23 975 ha
yhteensä	38 219 ha	40 %	41 370 ha	43 %	17 424 ha	18 %	97 013 ha

Lähteet: KA, 8350 (v. 1766); KA, MMH, tutkimusalueen uudistuskartat ja -asiakirjat; KA, Etelä-Suomen maa- ja metsätalouden maanjako-oikeuksien pöytäkirjat ja tuomiot (Ca:6, Ca:21, Ca:23a–b ja Ca:48a); MLAK, tutkimusalueen alkuperäiset isojakoasiakirjat; Nyberg 1844.

Isojaon eteneminen tutkimusalueella Maanmittaushallituksen taulukon perusteella

	1775 tai ennen		1776–1800		1801 tai jälkeen		isojakoon yht.
Inkoo	9 437 ha	29 %	20 839 ha	65 %	1 965 ha	6 %	32 241 ha
Karjaa	5 957 ha	18 %	19 623 ha	60 %	7 076 ha	22 %	32 656 ha
Siuntio	8 347 ha	34 %	7 040 ha	29 %	9 277 ha	38 %	24 664 ha
Tenhola	10 473 ha	23 %	22 900 ha	50 %	12 632 ha	27 %	46 005 ha
yhteensä	34 214 ha	25 %	70 402 ha	52 %	30 950 ha	23 %	135 566 ha

Lähteet: SVT 14 A: Maanmittaus 1922, 75–78.

Isojakoa käsittelevien yleisesitysten tiedot uudistuksen etenemistä perustuvat poikkeuksetta Maanmittaushallituksen vuonna 1918 keräämiin tietoihin, jotka julkaistiin neljä vuotta myöhemmin Suomen virallinen tilasto -sarjassa.⁴⁰ Tietojen kokoaminen annettiin läänien maanmittauskonttoreiden vastuulle. Toimeksiannon mukaan konttoreiden tuli lähettää Maanmittaushallitukselle tiedot siitä, ”minä vuonna isojako tai isojaon järjestely kussakin jakokunnassa oli lopetettu, mitä kyliä ja talonnumeroita jakokunta käsitti sekä kuinka suuri oli jakokunnan tai sen toimituksenalaisen olleen osan manttaali ja kokonaisala”.⁴¹ Tarvittavat tiedot on todennäköisesti poimittu maarekisteristä, vaikka tilastossa ei asiaa täsmennäkään.

Olen verrannut Maanmittaushallituksen antamia pinta-alatietoja ensisijaisesti isojakoasiakirjoista keräämiini tietoihin. Tulokset on koottu yllä olevaan taulukkoon. Vertailun perusteella tilaston pinta-alatiedot ovat pääosin aivan liian suuria. Erot ovat suurimmat Tenholan kohdalla. Liian suuret pinta-alat johtuvat todennäköisesti siitä, että Maanmittaushallituksen

⁴⁰ Kuusi 1933b, 107; Nohrström 1933, 105–108. Soininen 1974, 313–315; Roiko-Jokela 2007, 156.

Uudenmaan osalta ks. Kokkonen 2007, 25–26. Todettakoon, että Soinisen tiedot eivät perustu suoraan kyseiseen taulukkoon vaan Kuusen ja Nohrströmin julkaisemiin yhteenvetoihin.

⁴¹ SVT 14A: Maanmittaus 1922, 11–12.

taulukoon on otettu mukaan koko joukko muita mittauksia kuin isojaakoja kuten tilojen halkomisista, yksittäistilojen mittauksia ja mahdollisesti jopa muutama sarakajako, sillä niitäkin toimitettiin aivan isojaon kynnyksellä. Päätelmä perustuu siihen, että maareformi toimitettiin taulukon mukaan yhteensä 284 jakokunnassa, kun tosiasiasa yhteismaita jaettiin 184 jakokunnassa.

Vertailusta seuraa varsin kiistattomasti, että taulukkoa ei voi käyttää pitäjäkohtaiseen analyysiin. Tähän tarkoitukseen se on aivan liian epäluotettava. Sen avulla ei ole myöskään mahdollista arvioida isojaon varhaisia painopistealueita, sillä taulukossa ei tehdä eroa rintamaiden ja yhteismaiden jakojen välille. Uutta tutkimusta siis tarvitaan. Taulukko ei ole kuitenkaan käyttökeltvoton, jos tutkimus rajoittuu sellaisiin pitäjiin, joissa oli ainoastaan muutamia yksittäistiloja. Taulukko soveltuu myös yleisluontoiseen valtakunnalliseen vertailuun.

LIITE 5. Aloitteentekijät Uudenmaalla 1757–1760

1757

Espoo: rouva Anna Elisabeth von Neuman (*Rödskog*), saaristolaivaston komentaja Augustin Ehrensvärd (*Mäkkylä*), Kvarnbyn kylä

Helsinki: ratsut. Henrik Joh. Stormbom ja Henrik Forsius (*Vuosaari*), majuri Reinholdt Taube (*Seutula*)

Inkoo: vararykmentinkirjuri Johan Henrik Torgman (*Breds*)

Porvoo: kruununvouti Jakob Aspelin (*Askolan kirkonkylä*)

Vihti: ratsut. Johan Oxenius (*Niuhalala*), korpraali Johan Georg Segersten (*Jättölä*)

1758

Espoo: kirkkoherra Elias Cajander (*Gumböle*), eversti Anders Henrik Ramsay (*Espoon kartano, Fantsby, Köklaks, Kurtby, Mulby, Stensvik*)

Helsinki: maanmittari Nils Westermarck (*Tikkurila*), luutn. Berndt A. Hasselgren (*Piispankylä*), Malmin kylä

Karjaa: tullimies Carl Gustav Rosbeck (*Finby*), sotatuomari Magnus Wilhelm Gripenberg (*Magnäs*)

Kirkkonummi: ratsut. Erik Hacklin (*Kvarnby*), luutn. Joh. Liedner (*Gästerby*), ratsut. Otto Fredr. Nyman (*Överby*)

Pohja: kapteeni Bernt Johan Aminoff (*Nygård*)

Porvoo: kollegiasessori Henrik Tomas Adlercreutz (*Svartså*)

Sipoo: Petter Henriksson (*Gesterby*), rymentinvälskäre Johan Henrik Mattens (*Hindsby*)

Siuntio: everstiluutn. Otto Mauritz Krebs (*Holstens ja Bäckby*), ratsut. Anders Lindberg (*Kokkila*)

Tenhola: kappalainen Johan Almgren (*Pölckå*)

Tuusula: Ali-Keravan kylä, kapt. Anders de Bruce (*Ruotsinkylä*), kirkkoh. Bened. Ignatius (*Kirkonkylä*)

1759

Helsinki: Henrik Andersson ja Anders Johansson (*Kirkonkylä*)

Inkoo: Anders Jakobsson ja Anders Henriksson (*Ingarskila*), asessori Johan Hising (*Hirdal ja Fagerviks gränd*)

Karjaa: rykmentinpastori Zacharias Cajander (*Hösnäs*), rumpali Jakob Wällter (*Kallbacka*), kengittäjä Henrik Lindgren, (*Storbarsgård*), asessori Johan Hising (*Finnbacka*)

Karjalohja: ratsut. Johan Henriksson (*Kuusia*)

Kirkkonummi: veronkantokirjuri Jakob Överström (*Estby*), Johan Eriksson (*Ingels*), kapt. Joh. Liedner (*Smedsby*)

Pohja: Christina Lindcrantz (*Sällvik*)

Porvoo: lehtori Paul Krogus (*Åminsby*), pitäjänkirjuri Abraham Castrén (*Illby*), kapt. Henrik Böisman (*Kullå*), everstiluutn. Olof Reinhold Glansenstierna (*Ånäs*), kruununvouti Jakob Aspelin (*Särkjärvi*)

Siuntio: everstiluutn. O. M. Krebs (*Kreijans ja Purnus*), kirkkoh. Israel Hartman (*Backa*)

Tenhola: Anders ja Hans Hansson, Per Mattsson (*Lindsby*), ratsut. Thomas Eriksson ja Samuel Ericsson (*Mälsarby*), vänrikki ja ratsut. David Wång, ratsut. Joseph Herman ja kestikievarinpitäjä Jakob Enqvist (*Svenskby*), Isak Andersson ja Erik Mattsson (*Nitlax*), kapteeni Johan Skragge (*Fastarby*)

Vihti: Anders Johansson (*Lusila*), ratsut. Pahl Saxenberg (*Suontaka*)

1760

Inkoo: kestikievarinpitäjä Henrik Johansson (*Billskog*)

Helsinki: pastori Johan Winter (*Veromiehenkylä*), Göran Mårtensson (*Meilahti*)

Karjaa: Brobyn kylä, ratsut. Enoch Blomster (*Horsbäck*), Erik Abrahamsson (*Båtsmora*), lukkari Mårten Pettersson (*Västerby*), ratsut. Hans Myrberg (*Dansbacka* ja *Myrans*).

Karjalohja: ratsut. Jeremias Tallqvist (*Pellonkylä*)

Kirkkonummi: kirkkoherra Christian Limnell (*Storkanskog*)

Lohja: Jakob Mattson (*Mynderlä*)

Porvoo: konduktööri Johan Tandefeldt (*Ekenäs*)

Sipoo: Abraham Mattsson (*Pigby*)

Siuntio: everstiluutn. O. M. Krebs (*Nordanvik*)

Tenhola: nimismies Jakob Johan Hongberg (*Sattala*), Hans Henrisson (*Vättlax*), vääpeli Kristoffer Schytz ja Johan Göransson (*Strakby* ja *Doterböle*)

Tuusula: Finbyn kylä

Lähteet: KA MMH, Uudenmaan uudistuskartat ja -asiakirjat (B-sarja); HMA, ULH ka, anomusdiaarit 1757–1760 (Ab:14–Ab:16) ja päätöskonseptit 1757–1760 (Db:27–Db:30).

LIITE 6. Aloitteentekijät maanomistuskategorioittain Inkoossa, Karjaalla, Siuntiossa ja Tenholassa 1700-luvulla

INKOO

<i>Anojat/ kaikki</i>	rälssi- tilat	perintö- tilat	kruunun- tilat	perintö- ratsutilat	kruunun- ratsutilat	puustellit	ulkokylän- maat
talonpojat		11/72	21/94	1/3			3
säätyläiset	4/8	8/9	2/3		4/4	2/10	3

KARJAA

<i>Anojat/ kaikki</i>	rälssi- tilat	perintö- tilat	kruunun- tilat	perintö- ratsutilat	kruunun- ratsutilat	puustellit	ulkokylän- maat
talonpojat		18/60	21/84	4/7			
säätyläiset	7/9	1/11	0/3		½	6/7	

SIUNTIO

<i>Anojat/ kaikki</i>	rälssi- tilat	perintö- tilat	kruunun- tilat	perintö- ratsutilat	kruunun- ratsutilat	puustellit	ulkokylän- maat
talonpojat		10/39	4/30	10/20	¼		2
säätyläiset	16/22	1/10			0/1	3/6	

TENHOLA

<i>Anojat/ kaikki</i>	rälssi- tilat	perintö- tilat	kruunun- tilat	perintö- ratsutilat	kruunun- ratsutilat	puustellit	ulkokylän- maat
talonpojat		13/28	11/24	8/11			
säätyläiset	13/23	12/17	6/6	7/8	1/1	4/5	1

Lähteet: KA, MMH, tutkimusalueen uudistuskartat ja -asiakirjat; KA, kihlakunnanoikeuksien renovoidut tuomiokirjat, Raaseporin itäinen ja läntinen tuomiokunta; HMA, ULH ka, anomusdiarit 1757–1771 (Ab:14–Ab:27) ja päätöskonseptit 1757–1798 (Db:27–Db:66); MLAK, tutkimusalueen isojakoasiakirjat.

LIITE 7. *Tabluvun ja kylärakenteen kehitys 1561–1880*

	1561	1694	1724	1757	1779	1800	1805	1880
INKOO								
yksittäistilat	14	29	26	26	28	26	27	33
2 tilaa	12	26	27	28	27	26	26	25
3-5 tilaa	40	25	26	26	22	25	26	20
6 tai enemmän	13	5	5	5	8	8	7	4
yhteensä viljelmiä	291	212	211	217	218	223	222	178
KARJAA								
yksittäistilat	37	55	58	59	53	52	51	52
2 tilaa	33	36	33	33	35	34	34	28
3-5 tilaa	45	20	19	21	22	23	24	25
6 tai enemmän	7	4	3	3	4	3	3	3
yhteensä viljelmiä	316	224	210	215	227	220	223	215
SIUNTIO								
yksittäistilat	29	37	36	33	27	28	23	38
2 tilaa	20	19	20	23	24	21	26	12
3-5 tilaa	27	16	14	17	20	21	20	17
6 tai enemmän	5	3	3	3	4	4	5	2
yhteensä viljelmiä	212	152	144	162	171	175	182	137
TENHOLA								
yksittäistilat	34	68	68	65	56	52	51	55
2 tilaa	29	23	18	25	29	28	26	27
3-5 tilaa	42	19	18	17	18	21	23	18
6 tai enemmän	4	1	2	2	2	1	1	0
yhteensä viljelmiä	318	186	179	194	192	191	194	175

Lähteet: KA, läänintilit, 8072, 8072a (v. 1694), 8162 (v. 1724), 8319 (v. 1757), 8407 (v. 1779), 8525 (v. 1805); KA, henkikirjat U:85 (v. 1880); Suomen asutus 1560-luvulla. Kyläluettelot.

LIITE 8. Väkiluvun muutokset ja keskimääräinen vuotuinen väestönkasvu (%)
Inkoossa, Karjaalla, Siuntiossa ja Tenholassa 1695–1875

	<i>Inkoo</i>		<i>Karjaa</i>		<i>Siuntio</i>		<i>Tenhola</i>	
1695	2 450		2 550		1 600		1 950	
1698	2 058	-5,65 %	2 120	-5,98 %	1 056	-12,93 %	1 495	-8,48 %
1721	2 098	0,08 %	2 247	0,25 %	1 555	1,70 %	1 813	0,84 %
1749	2 787	1,02 %	2 509	0,39 %	2 033	0,96 %	2 661	1,38 %
1763	3 057	0,66 %	2 811	0,82 %	2 376	1,12 %	3 100	1,10 %
1780	3 496	0,79 %	3 771	1,74 %	2 648	0,64 %	3 853	1,29 %
1795	3 392	-0,20 %	3 620	-0,27 %	2 865	0,53 %	4 045	0,32 %
1815	3 907	0,71 %	4 082	0,60 %	2 961	0,16 %	4 111	0,08 %
1840	4 734	0,77 %	4 545	0,43 %	3 272	0,40 %	4 510	0,37 %
1875	4 460	-0,17 %	5 094	0,33 %	3 505	0,20 %	5 706	0,67 %

Lähteet: HMA, seurakuntien väkilukutaulut (mf KA); Jutikkala 1945, 102–105; Muroma 1991, 122–126.

Huom! Vuosien 1695–1698 väkiluvut perustuvat Seppo Muroman laskelmiin suomalaisten pitäjien väkiluvuista suurten kuolonvuosien kynnyksellä. Vuoden 1721 väkiluku on laskettu Jutikkalan pitäjäkohtaisten syntyneisyys- ja kuolleisuuslukujen pohjalta. Samaa menetelmää on käytetty myös useissa pitäjänhistorioissa. Lukua voidaan pitää ainoastaan suuntaa-antavana, sillä siinä ole huomioitu lainkaan muuttoliikettä.

LIITE 9. Maatilojen keskimääräiset peltoalat (tynnyrinalaa)

	1647–1652	1689–1711	1756–1787	1881
<i>Arvio keskimääräisen maatalan koosta</i>				
Inkoo	5,6 ta	8,5 ta	12,7 ta	26,7 ta
Karjaa	-	9,2 ta	13,3 ta	21,7 ta
Siuntio	-	13,6 ta	16,4 ta	46,1 ta
Tenhola	9,3 ta	10,0 ta	13,5 ta	36,1 ta
<i>Keskimääräinen maatalan koko otantatutkimuksen perusteella</i>				
Inkoo	5,4 ta	8,0 ta	11,9 ta	26,3 ta
Karjaa	-	8,7 ta	11,7 ta	18,1 ta
Siuntio	-	12,0 ta	16,0 ta	36,7 ta
Tenhola	10,2 ta	8,5 ta	11,4 ta	28,1 ta
<i>Keskimääräinen maatalan koko sellaisenaan säilyneen lähdeaineiston perusteella</i>				
Inkoo	5,6 ta	7,9 ta	12,7 ta	26,7 ta
Karjaa	-	9,0 ta	11,9 ta	21,5 ta
Siuntio	-	11,5 ta	16,3 ta	46,1 ta
Tenhola	9,2 ta	10,0 ta	11,8 ta	36,1 ta
Huom! Luvut eivät ole vertailukelpoisia, koska otanta vaihtee vuosittain.				

Lähteet: KA, MMH, uudistuskartat ja -asiakirjat; ibid., maanmittausarkistojen mittauskonseptit; KA, voutintilit 3628c; KA, läänintilit 8350; Brenner 1936, osa 2, 393–428; Norström 1968.